

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

TÜRK HUKUKUNDA ERKEN EVLİLİKLER

HAZIRLAYAN

AYŞE YAŞAR YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ DERYA DOĞRU

ANKARA - 2025

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 06 / 01 / 2025

Öğrencinin Adı, Soyadı: Ayşe YAŞAR YILDIRIM.

Öğrencinin Numarası: 22120040

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Programı: Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı.

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Dr. Öğretim Üyesi Derya DOĞRU

Tez Başlığı: Türk Hukukunda Erken Evlilikler

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 266 sayfalık kısmına ilişkin, 06 / 01 / 2025 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1'dir. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: 06 / 01 / 2025

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Dr. Öğretim Üyesi Derya DOĞRU

TEŞEKKÜR

Tezin tüm aşamalarında her türlü desteği gösteren, devam etmem için beni yüreklendiren tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Derya Doğru'ya çok teşekkür ederim. Hukuki, sosyal ve entelektüel birikimi sayesinde akademik bakış açımı genişleterek bu konuyu etraflıca çalışmamı teşvik etmiştir. Yine, iletişime açık bir akademisyen olarak öğrenci danışman ilişkisinin hiyerarşik olmayan bir biçimde kurulabileceğini gösterdiği için kendisinin tevazusunu örnek aldığımı ifade etmek isterim. Onunla çalıştığım için kendimi şanslı hissediyorum, bu tezi ortaya koymamda emeği büyüktür.

Tez jürimde yer alan Doç. Dr. Nadire Özdemir'e hukuk sosyolojisi alanında çalışma yaptığımı cesaretle söyleyebilmem gerektiği hakkındaki geri dönüşüne ve tüm eleştirel katkılarına müteşekkirim. Dr. Öğr. Üyesi Duygu Merki Çoksezen'in teze yönelik şekil ve kendi alanı olan Ceza Hukuku da dâhil olmak üzere içerik bakımından yaptığı tüm akademik değerlendirmeleri için çok teşekkür ederim.

Bu tezin saha çalışmasında tüm yoğun iş yükleri ve stresli meslek yaşantılarına rağmen vakit ayırıp benimle görüşlerini paylaşan aile mahkemesi hâkimlerine çok teşekkür ederim. Erken evlilikleri mümkün kılan hukuk kuralının iptal edilerek evlenme yaşının 18'e yükseltilmesini Anayasa Mahkemesi'nden talep eden emekli hâkim Nevin Birinci'yi özel olarak anmak isterim. Umuyorum ki katkıları sayesinde kız çocuklarının sesi daha gür şekilde duyulacaktır.

Bu tezin fikri aşamasına denk gelen staj dönemimde bana mesleki anlamda katkı sağlayan av. Sezgi Korkmaz'ın ve rahmetli av. Dilek Kumcu'nun haklarını teslim etmem gerekir. En ihtiyaç duyduğum zamanlarda benimle dayanışma göstererek elini uzatan Emrah Kırımsoy'a, av. Nihan Erdoğan'a ve av. Turabi Tural'a çok teşekkür ederim. Onlar sayesinde bu fikrin peşinden gitmeye cesaret buldum. Değerli arkadaşım Resmiye Altan'a saha çalışmasının deşifre edilmesine olan yardımları için çok teşekkür ederim.

İnsan onurunun ve emeğin değerini bana hayattaki duruşlarıyla öğreten sevgili annem Gülser Yaşar'a ve babam Mehmet Yaşar'a beni yetiştirdikleri için minnettarım. Sevgili eşim Uygur Yıldırım, tezin tüm aşamalarında beni dinledi, destekledi ve elimi hiç bırakmadı. Bana olan inancı ve özverisi için ona çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

Ayşe Yaşar Yıldırım, Türk Hukuku'nda Erken Evlilikler, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı, 2025.

Bu tez, Türk Medeni Kanunu'nun on sekiz yaşın altında evlenmeyi mümkün kılan 124, 126 ve 128. maddelerini hukuk sosyolojisi perspektifinden inceleyerek Türk Hukuku'nda erken evliliklerin sosyo-legal analizini yapmaktadır. Çalışma, aile mahkemelerine 16 yaşında evlenme izni ile başvuran çocukların davalarına bakan aile mahkemesi hâkimleriyle yapılan nitel görüşmeleri içerir saha araştırması ile desteklenmiştir. Konumuz bakımından önem taşıyan çocukluk kavramı sosyolojik inşa sürecinden geçerek hukuk disiplinin yanı sıra diğer sosyal bilim ve iktisadi disiplinlerin alanlarına temas etmektedir. Çocukluk dönemi kendine has özelliklerinin yanı sıra aile ve evlenme temalarıyla beraber hemen hemen tüm günümüz toplumlarında evrensel ve kalıcı bir dönemi niteler. Bu çalışma kapsamında ilgili kurumların hukukla olan ilişkileri erken evlenmeler bağlamında ele alınmıştır. Tez boyunca 16 yaşında mahkeme izni ile, 17 yaşında ise aile izni ile evlenmesine müsaade edilen çocukların yanı sıra resmi evlenme akdi olmamasına rağmen erken evlendirilen çocukları kapsayan hukuk mevzuatı ve bu kapsamda kanun yapıcıların, yargı aktörlerinin, yerel mahkemelerin ve yüksek mahkemelerin erken evliliklere karşı tutumlarını içeren egemen hukuk kültürü; evlenme yaşına ilişkin hukuk kuralının Osmanlı'dan günümüze kadar tarihi gelişiminden yararlanılarak incelenmiştir. İlgili hukuk kurallarına ilişkin tartışma, çocuğun üstün yararı, toplumsal cinsiyet ve çocuk hakları çerçevesinde yürütülmüştür. Bu sayede hukuk kurallarının etkinliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken evlilik, aile mahkemesi, hukuk sosyolojisi, çocuk hakları, kesişimsel ayrımcılık

ABSTRACT

Ayşe Yaşar Yıldırım, Early Marriages in Turkish Law, Başkent University, Institute of Social Sciences, Public Law Master's Program with Thesis, 2025.

This thesis examines articles 124, 126, and 128 of the Turkish Civil Code which allow marriage under eighteen, from a sociology of law perspective and conducts a socio-legal analysis of early marriages in Turkish Law. The study is supported by field research consisting of qualitative interviews with family court judges who proceed cases of children who apply to family courts for marriage permission at the age of 16. The concept of childhood goes through a sociological construction process and touches upon the fields of social sciences and economic disciplines as well as the discipline of law. Along with its unique characteristics, childhood, together with the themes of family and marriage, marks a universal and permanent period in almost all contemporary societies. In this context, the relations of relevant institutions with the law have been addressed within the framework of early marriages. Throughout the thesis, the legal legislation that applies to the children who are allowed to marry at the age of 16 with court permission and at the age of 17 with parental permission, as well as children who are married early even without an official marriage contract, and the dominant legal culture including the attitudes of lawmakers, judicial actors, local courts and high courts towards early marriages have been analyzed by examining the historical development of the legal rule regarding the age of marriage from the Ottoman Era to the present day. The discussion on the effectiveness of the relevant legal rules has been carried out regarding the best interest of the child, gender, and children's rights, in order to increase the effectiveness of the legal regulations.

Keywords: Early marriage, family court, sociology of law, children's rights, intersectional discrimination

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	vi
GİRİŞ.....	1
METODOLOJİ.....	5
1. ERKEN EVLİLİKLERE SOSYOLOJİK VE HUKUKİ BAKIŞ	10
1.1. Çocuk ve Toplum.....	10
1.1.1. Çocukluk kavramı	10
1.1.2. Evlenme hakkı	17
1.1.3. Aile kavramı.....	23
1.2. Cinsiyetin Sosyal Yapıları.....	29
1.2.1. Patriyarka ve toplumsal cinsiyet	29
1.2.2. Şiddet ve istismar bağlamında erken evlilik	45
1.3. Çocuk Hakları Açısından Erken Evlilikler	53
1.3.1. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde erken evlilikler	53
1.3.1.1. Çocuk Hakları Hukukunun genel çizgisi	53
1.3.1.2. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi.....	59
1.3.1.3. Çocuğun insan hakları ihlali olarak erken evlilikler.....	66
1.3.2. İnsan hakları belgelerinde erken evlilikler	74
1.3.3. Evrensellik ve kültürel görecelik gerilimi	86
2. EVLENME HAKKININ TÜRK HUKUKUNDAKİ DÜZENLEMESİ	98
2.1. Erken Evliliklere İlişkin Ulusal Mevzuat	98
2.1.1. Çocuğun Anayasal hakları.....	98
2.1.2. Medeni Hukukta erken evlilikler	107
2.1.2.1. Yaş ve erginlik.....	107
2.1.2.2. Kişilik hakları	110
2.1.2.3. Erken evlendirme gerekçeleri	113
2.1.2.4. Aile izniyle evlenme	120
2.1.2.5. Mahkeme izniyle evlenme	126
2.1.3. Ceza Hukukunda erken evlilikler	134

2.2. Evlenme Yaşını Düzenleyen Hukuk Normunun Tarihi Gelişimi.....	147
2.2.1. Evlenme yaşının Osmanlı Hukuku bakımından değerlendirilmesi.....	147
2.2.2. Cumhuriyet ve evlenme hakkının yeniden düzenlenmesi.....	156
2.2.3. Yeni Medeni Kanun ve evlenme yaşı	167
3. MAHKEME KARARLARININ İNCELENMESİ VE HÂKİMLERİN GÖRÜŞLERİ.....	180
3.1. Yüksek Mahkeme Kararları Işığında Erken Evlilik.....	180
3.1.1. Anayasa Mahkemesi kararları	185
3.1.1.1. TCK m. 104 kısmi iptali	185
3.1.1.2. Milli Eğitim Kanunu m. 25 iptali başvurusu ve reddi	187
3.1.1.3. TCK m. 230 kısmi iptali	193
3.1.1.4. TCK m. 103 hakkındaki kararlar	195
3.1.1.5. TMK m. 124 iptal başvurusu ve reddi.....	199
3.1.1.6. Nüfus Hizmetleri Kanunu m. 22 iptali başvurusu ve reddi.....	201
3.1.2. Danıştay kararları	203
3.1.2.1. İstanbul Sözleşmesi iptalinin durdurulması istemi ve reddi	203
3.1.3. Yargıtay kararları	204
3.1.3.1. Evlenme izni içtihadı	204
3.2. Aile Mahkemesi Hâkimleri Üzerine Nitel Bir Çalışma	206
3.2.1. Aile mahkemesi hâkimlerinin erken evliliklere ilişkin görüşleri	209
3.2.1.1. Ataerki-yoksulluk çıkmazı.....	209
3.2.1.2. Eğitim ve sosyal yaşama katılımın önemi.....	213
3.2.1.3. “Davetiyeleri bile dağıtmıştı... İzin verdim”	217
3.2.1.4. Takdir yetkisi: Çocuğun yararı var mı?	221
3.2.1.5. Evlenme yaşı: Kaç olmalı?	224
SONUÇ	229
KAYNAKLAR.....	233
EKLER	
Ek-1. Etik Kurulu Onayı	
Ek-2. Araştırma Soruları	

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
AYM	Anayasa Mahkemesi
B. No	Başvuru No
BAM	Bölge Adliye Mahkemesi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
CD	Ceza Dairesi
CEDAW	Birleşmiş Milletler Kadına Karşı her Türlü Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
ÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
f.	Fıkra
HD	Hukuk Dairesi
Palermo Protokolü	Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol
p.	Paragraf
Lanzarote Sözleşmesi	Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi
MESEM	Mesleki Eğitim Merkezi
m.	Madde
S.	Sayı
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Türk Medeni Kanunu
TNSA	Türkiye Nüfus Araştırmaları Enstitüsü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

UNFPA

vs.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu

vesaire

GİRİŞ

Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) olağanüstü durumlarda mahkeme kararıyla on altı yaşında, yasal temsilcisinin izniyle on yedi yaşında çocukların evlenmesine izin veren 124, 126 ve 128. maddeleri toplumsal gerçekliğe uygun düzenlenmiş hukuk kuralları mıdır yoksa yürürlükten mi kaldırılmalıdırlar?

Bu çalışmada, evlenmeyi on sekiz yaşın altında mümkün kılan pozitif hukuk kuralları ve mevzuatı ile toplumsal ve hukuki sonuçlar doğuran erken evlilik sosyal olgusu beraber ele alınarak erken evliliğe ilişkin yasal çerçeve, karar verici yargısal merciiler ve hukuk normlarının geleneksel değerlerin yeniden üretimine etkisi incelenecektir. Erken evlilik, zorla evlendirmenin bir çeşididir ve genel anlamıyla taraflardan birinin veya her ikisinin on sekiz yaşın altındayken evlenmelerini ifade etmektedir.

Türkiye'de hukuk mahkemelerine olağanüstü evlenme izni ile başvurarak 16 yaşında ve ailesinin izni ile 17 yaşında evlenen çocuk sayısının istatistiksel olarak, on sekiz yaş altında evlendiğini beyan eden tüm nüfusa kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir.¹ Zira erken evliliklerin büyük bir kısmının resmi evlilik başvurusu yapılmadan, 18 yaşından önce gerçekleşmektedir.² Açıklanmaya muhtaç olduğunu düşündüğümüz ve hukuk düzeni ile toplumsal düzen arasında bir gerilime işaret eden bu verinin incelenmesi, araştırılması ve anlamlandırılması hem küresel ölçekte hem de ulusal çapta önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkan erken evliliklere ilişkin hukuk sosyolojisi tezinin başlıca konusunu teşkil etmektedir.

Tezimizde toplumsal geleneksel değerler ve toplumsal cinsiyet yapılarının çocuk ve erken evliliğe ilişkin hukuk normlarını nasıl etkilediği ile ulusal yargı, Anayasa Mahkemesi(AYM) ve kanun yapıcının çocukluk kavramı ve erken evliliğe yaklaşımlarının ilgili yasal çerçeveye ve toplumsal değerlerin yeniden üretimine nasıl katkı yaptığı

¹ Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK), Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2022 - Gender Statistics 2022, 2023, s. 62, Erişim Adresi: <https://dspace.ceid.org.tr/server/api/core/bitstreams/bcca5f1c-a998-4659-b3a8-5cfd9d485cfe/content> (Erişim Tarihi: 06.01.2025). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri'de 2018 yılında on sekiz yaşın altında evlenenlerin oranının %5,6 olduğunu, bu verilerin resmi evlenme kütüğüne geçirilen idari evlenme kayıtlarından edinildiğini ifade etmektedir. 2019'da bu oran %5,1, 2020'de %4,6, 2021'de %4,0 ve 2022 yılında %3,5 olarak ölçülmüştür.

² BM Nüfus Fonu (UNFPA), 1993-2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Veri Analizi: Türkiye'de Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlilikler, 2020, s. 8, Erişim Adresi: https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/turkce_web_son_pdf.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2024). Raporda yararlanılan Türkiye Nüfus Araştırmaları Enstitüsü (TNSA) verileri ile TÜİK istatistikleri arasındaki temel farklılık, TNSA tarafından yapılan araştırmada hem resmi hem de gayriresmi evlilikler yansıtılmaktayken; TÜİK tarafından yalnızca resmi yapılan erken evliliklere ilişkin Adalet Bakanlığı ölçümlerinin dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır.

konuları incelenecektir. Bu sayede hukuk düzeni ile toplumsal düzen arasında bulunan gerilime ilişkin sosyo-legal araştırma yapılarak hukuk kurallarının etkinliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

Sosyokültürel bakımdan hem kız hem de erkek çocukları, geleneksel kadınlık ve geleneksel erkeklik rollerine koşut olarak erken evlenmenin toplumsal cinsiyet kaynaklı zararlı ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerine maruz kalmaktadırlar.³ Buna rağmen, erken evlilikler kültürel savunmaların sıklıkla yapıldığı bir alan olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁴

TMK'nın 124, 126 ve 128. maddeleri; on altı ve on yedi yaşını doldurmuş kişileri kadın ve erkek olarak nitelendirerek doğrudan toplumsal cinsiyet rollerinin ve dolaylı olarak çocuk kavramının bir sosyal inşaa sürecinden geçerek kanunlaştığı hakkında bizlere ipuçları vermektedir. Çalışmamızda, ilgili maddeler kapsamında çocuk ve yetişkin ayrımına dair çizginin hukuki sınırının bulanık ve belirsiz hale geldiğinden bahisle; yine maddede bahsedilen aile izni, olağanüstü durumlar ve pek önemli sebepler de hâkimlerle yapılan görüşmelere dayanan nitel saha çalışması ile hukuk sosyolojisi perspektifinden değerlendirilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde erken evliliklere hukuki ve sosyolojik bir bakış atılması sağlanmıştır. Bu çerçevede çocuğun toplumsal ilişkileri, cinsiyetin sosyal yapıları ve çocuk hakları bakımından erken evlilikler üç ana başlık halinde tezin kavramsal çerçevesine kaynaklık etmiştir. Evlilik kişilerin sosyal kültürel ve toplumsal statülerini ve ailenin toplumsal ilişkilerinin çerçevesini belirlemektedir.⁵ Bu nedenle hukuk problemi bileşenleri ayrıştırılarak çocukluk, aile ve evlenme hakkı gibi kavramlar sosyolojik ve hukuki çerçevede incelenmiştir.

İlgili bölümde çocuk haklarının ve çevresinde kümelenen diğer hakların ihlal edilmelerinin hukuki sonuçlarının irdelenmesini yanı sıra Türkiye özelindeki akrabalık kodu ve evlenmeyle kurulan beşeri ve iktisadi ilişkilerin çevrelediği alan belirli bir tarihsel bağlamda tasvir edilerek erken evlenen çocukların toplumsal verili koşullarının incelemesi sağlanmıştır.

³ Hasan DENİZ/ İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU/ Murat GÖÇ/ Selin AKYÜZ/ Serpil SANCAR, Çocuk Yasta, Erken ve Zorla Evliliklere İlişkin Erkek Algısı Araştırma Raporu (Editör: Bilgen AKTEKİN), Birleşmiş Milletler Kadın Birimi Türkiye Ofisi, 2021, s. 16, Erişim Adresi: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/3/Report%20on%20Research%20of%20Male%20Perception%20on_CEFM_BASKI-min.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁴ Nadire ÖZDEMİR, Kültürel Savunma: Dönüştürücü Adalet Yaklaşımıyla Bir Değerlendirme, Turhan Kitapevi, 1. Baskı, 2021, s. 198.

⁵ Zeynep Özlem ÜSKÜL ENGİN, Hukuk Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Evlenmenin Evrimi, Beşir Kitapevi, 1. Basım, 2008, s. 3.

Toplumsal cinsiyet kavramı, erken ve zorla evlendirmelerin tek ve başat sebebi olmamakla beraber, araştırmanın değindiği hemen her bölümde anahtar bir kavram olarak belirlediği için, ataerkil toplumun Türkiye'deki görünüş biçimleri, literatürün şiddet ve istismar bağlamında erken evliliklere bakışı ile ayrımcı pratiklerin sosyal ve iktisadi yaşama etkisinin belirlenmesi ve konuyla ilişkilendirilmesi yapılmıştır.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları alanındaki zengin literatür; iktisadi ve beşeri kaynakların tek elde toplanması ve yeniden dağıtımı, sınıf, toprak ve siyaset biçimi olarak erken evlenme kuralının, kadın ve çocuk emeğine ve kız çocuğunun varoluşuna, bedenine ve toplumsal varlığına ilişkin etkileri sosyolojik kaynaklardan yararlanılarak çözümlenerek hukuki alandaki etkileri görünür kılınmaya gayret edilmiştir.

Kavramsal çerçevenin önemli bir bölümü çocuk hakları hukuku ile insan hakları belgelerine ayrılmıştır. Sosyal haklar hareketinin etkisiyle ortaya çıkan çocuk hakları ile feminist hareketin etkisiyle ortaya çıkan kadın haklarının kesişiminde erken evlenen kız çocuklarının hukuku ve çocuğun yüksek yararı kavramı anlatılmıştır.

Kültürel savunmalar, kültürel görecelik ve evrensellik tartışmalarının çocuk hakları hukuku, çocuğun yüksek yararı ilkesi ile hukuk sosyolojisi alanları ortaklaşarak erken evlenen çocuklara yönelik hak ihlallerinin giderilmesinin yollarının düşünülmesine katkı sağlaması ve ulusal olduğu kadar uluslararası toplumun da konuya bakışının aktarılmasına gayret edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde erken evliliklerin Türk Hukuku'ndaki yasal çerçevesi; üçlü sacayağında çocuğun anayasal hakları, medeni hukuktan doğan hakları ve ceza hukukundan doğan hakları çerçevesinden ele alınmıştır. Anayasal haklar başlığı altında konuya ilişkin anayasal hak ve yükümlülükler hem çocuk hem de çocuğu çevreleyenler bakımından incelenmiştir. Medeni hukuk ve ceza hukukunda doktrin ve uygulamaların açığa çıkardığı erken evliliklere ilişkin anlayışlar; pozitif hukuk, mahkeme kararları ve hukuk sosyolojisi bakımından görünüşleri aydınlatılarak tartışılması sağlanmıştır. Bu alandaki idari düzenleme ve mevzuatın bir kısmı çeşitli bölümlerde değinilerek giderilmeye çalışılmış olsa da tezin kısıtlılıkları arasında sayılabilir.

Evlenme yaşını düzenleyen hukuk normu, Osmanlı toplumundan bugüne değin Türkiye'nin modernleşmesine başat şekilde değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Tezin bu bölümünde hukuk normunun tarihsel gelişiminin incelenmesinin bir nedeni erken evliliklerin sebeplerinden toplumsal cinsiyetin çocuklar ve çocukluk üzerindeki hukuki, sosyolojik ve siyasi etkilerinin araştırılmasıdır. Diğer bir nedeni ise erken evliliklerin diğer başat sebebi olan sınıfsallığın, yoksulluğun, bunun siyasetinin, hukuk, iktisat ve nüfus

politikalarının tahakkümünde yapılan toplumsal müzakerelerin yetişkinleri olduğu kadar çocukları da ilgilendiren hukuk normunun gelişimine etkisini göstermektedir.

Günümüze kadar uzanan tarihsel kesitte hukuk kuralının tarihi gelişiminin aktarılması ile çocuk politikaları ile çocukların hukuku bakımından yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümü anlamlandırmak ve evlenme yaşının yükseltilmesine yönelik çabaları etkileyen fırsat alanları ile riskleri gözler önüne sermeye faydalı olması temenni edilmektedir.

Tezin üçüncü ve son bölümü yüksek yargı kararlarının incelenmesi ile evlenmeye izin davası kararlarını veren ilk derece aile mahkemesi hâkimlerinin görüşlerinin çözümlenmesine ayrılmıştır. Teze alınan yüksek yargı kararları, kronolojik ve belirli bir düşünce izleğinin sonucunda sıralanmıştır. Bu kararların incelenmesi ile güncel yargısal tartışmaların teze kazandırılması amaçlanmıştır. İlgili bölümde yoğunlukla çocuğa ilişkin ayrımcı tutumlar, çocuğun yüksek yararı ve ceza politikaları çerçevesinde erken evliliklerin yüksek yargıdaki görünümü betimlenmiştir.

Çalışmanın son kısmında aile mahkemesi hakimleriyle yapılan nitel çalışmada Ehrlich ve “*yaşayan hukuk*” kavramından yola çıkarak hakimlerin takdiri kararları alırken sergiledikleri davranışlarının ampirik olarak gözlenebilmesi amacına hizmet etmesi amaçlanan bir saha araştırması bulunmaktadır. Burada Ehrlich’in teorisindeki; hukuk kuralının ortaya çıkardığı davranış kalıpları ve deneyimlerin kategorize edilmesi amaçlanmıştır.

Görüşmelerin belli sayıda hâkimle ve tek yargı çevresinde yapılması gibi sebeplerle sınırlılıkları bulunmaktadır. Bununla beraber, evlilik yaşının yükselmesinin gerektiği hakkındaki hâkim yorum ve görüşleri yargı alanının içinden geldiği için de oldukça değerlidir. Hâkimlerle yapılan sosyo-legal saha araştırmasının daha önce Türkiye’deki erken evliliklerle ilgili yargı mercilerinde hukuk sosyolojisi alanında araştırma yapılmamış olması bakımından bir boşluğu doldurması ümit edilmektedir.

METODOLOJİ

Bu çalışmayı yaparken benim de uzun süredir merak ettiğim ve esasen beni bu tezi yazmaya ve araştırmaya iten sorulardan biri olan nasıl olup hâkimlerin çocuklara evlenme izni verdikleri olgusunun benim açımdan açıklanmaya muhtaç olduğunu ve temel araştırma motivasyonlarımdan biri olduğunu ifade etmem gerekir. Bu soru ve TMK m. 124 düzenlemesi, hukukun farklı alanlarında çalışan pek çok hukukçu bakımından çocuğun yüksek yararı nedir ve çocuk davalarında çocuğun yüksek yararı nasıl korunmalıdır tartışmalarına da kaynaklık etmektedir.⁶

Avukatlık stajını yaptığım yıllardan itibaren yaklaşık 7 yıl aktif olarak avukatlık mesleğini yürüttüm ve Ankara Adliyeleri başta olmak üzere çeşitli ihtisas mahkemelerinde dava takip ettim, duruşma izledim ve katıldım. Pek çok defa hâkimlerin kendi çocuklarının lise veya üniversite sınavlarından aldıkları puanları birbirlerine gururla anlattıklarına, odalarında ve masabaşlarında çocuklarının mezuniyet cübbeli fotoğraflarını koyduklarına vs. denk geldim. Hâkimlerin kendi çocukları için istemeyeceklerini tahmin ettiğim bu uygulamaya olan bakış açılarını öğrenme isteğinden hareketle saha araştırması yapmak ise staj yaptığım yıllardan itibaren aklımdaydı ancak konuyu hangi methodla ele almam gerektiğini ve ne tür bir araştırma yürütmem gerektiğini henüz netleştirememiştim. Bu nedenle metodolojiyi belirleyebilmek için teze öncelikle hukuk kuralının devam etmesi mi gerektiği yoksa yürürlükten mi kaldırılması gerektiği araştırma sorusunu sorarak başlamaya karar verdim.

Medeni Hukuk kitaplarında bu bahiste, yani evlenmeye izinde yapılan açıklamaların neden kısaca geçirilmiş olduğu, konunun adeta hukuk külliyyatındaki yeri neden önemsizmiş gibi açıklamaların bir iki sayfaya sığdırıldığı -ki kız çocuklarına ayrımcılık en çok bu şekilde de yani bakmayarak yapılmakta⁷-, 1926 yılında yapılan Türk Kanunu Medenisi'nin neden ilk değiştirilen maddesi olduğu gibi sorular benim için araştırılması gereken bir akademik meraka dönüştü.

⁶ Onat ÇOPUR, Çocuğun Yüksek Yararı Nedir? Odağımız Çocuk Olsun, Ankara Barosu, 2021, s. 8.

⁷ Uygur, hukukta adaletsizliği görmek için o tarafa bakarak ilgilenmek gerektiğini ifade eder. Adalet erişimin önündeki meselelerden birinin özellikle kadınlar bakımından tanınmamaktan ve bu bağlamda kadınların ve kız çocuklarının epistemik fail olamamalarından kaynaklandığını aktarır. Uygur'un adaletsizliği bir yapı sorunu olarak tanımladığı ve kız çocukları bakımından adaletsizliği görme olanaklarının felsefi temellendirmeleri hakkındaki daha geniş anlatımları için Bkz. Gülriz UYGUR, Hukukta Adaletsizliği Görmek, Türkiye Felsefe Kurumu, 3. Baskı, 2020, s. 40, 91; Gülriz UYGUR, "Yapısal Epistemik Bir Problem Olarak Kadınların Adalet Erişimi: Epistemik Fail (Agency) Olmak Meselesi", Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme içinde (Yayına Hazırlayanlar: Nazime BEYSAN/ Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY/ Gülriz UYGUR), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2024, s. 297, 303-306.

Evlenmeye izninin, çekişmesiz yargı işi olması nedeniyle derece mahkemelerinin denetiminden seyrek geçmesi, bu nedenle mahkeme karar bilgi bankalarına giren karar sayısının medeni hukukun diğer konularındaki emsal kararlara göre daha az olması ve ilk derece mahkemelerinden karar edinmenin zorlukları da beni konuyu hâkimlere sorarak araştırmaya itti. Bu merakımın, hukuk sosyolojisi ve alt dalı olarak yargı sosyolojisi alanında araştırıldığını öğrenmem ve aslında Sancar ve Atılğan'ın 2009 yılında yürüttüğü çalışmada bir hâkim tarafından da ifade edildiği üzere hukuk teorisi ile uygulamacı arasındaki mesafenin kısaltılması ve hâkimlerin hukuku nasıl uyguladığının araştırılması gerekliliği, tezi tasarlamama yardımcı oldu.⁸

Beni, erken evliliklerin hukuk sosyolojisindeki yerini ve aile mahkemelerinin erken evliliklere ilişkin görüşlerini araştırmaya iten diğer motivasyon ise staj yaptığım yıl olan 2016'da izlediğim bir dava oldu. Çocuk istismarlarını yoğunlukla çalışan ve bu sebeple staj yapmayı tercih ettiğim büro, erken evlilikleri önlemeye yönelik bir projeye katkı sunuluyordu ve çocuk hakları alanında savunuculuk yapan bir sivil toplum kuruluşunun da avukatlığını yürütmekteydi.⁹

Bu kapsamda ilgili çocuk derneği ve avukatlar ağı, o dönem AYM'de erken evlilikleri ilgilendiren üst üste verilen kararlar, tepkiler üzerine geri çekilen tecavüzcülerin affını içeren yasa taslağı ve kamuoyunun meşgul olduğu toplumsal tartışmaya çocuğu hatırlatarak katkı sağlamak amacıyla Medeni Kanun'unun 124. maddesinin iptali için bir stratejik dava çalışması yapmaya niyetlenmişti.

Bu nedenle, stajyer olarak adliye mahkemelerinde geçirdiğim sürenin bir kısmında evlenmeye izin verilen mahkeme derdest ve arşiv dosyalarını yerinde inceledim, davalama için örnek dosyanın bulunmasına ve seçilmesine katkı sağladım. Halen meslek hayatımda yazımına katkı sağladığım öznel olarak da en önemli ve en bana en heyecan veren dilekçelerden biri olduğunu düşündüğüm erken evliliğe izin verilmemesi konulu Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 113 çocukların menfaati için topluluk davası ve müdahale

⁸ *Yargı Sosyolojisinin etkinliği*” ve 35. görüşmedeki hâkim görüşleri hakkında Bkz. Mithat SANCAR/ Eylem ÜMİT ATILGAN, “Adalet Biraz Es Geçiliyor...” Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler Ve Savcılar, TESEV Yayınları, 2009, s. 40-41 *”Siz nerede yaşıyorsunuz, ülkenizin mahkemelerinde neler yaşanır ne olur, hâkim nedir, hâkim neyi uygular, neyi uygulayacaksınız, yani niye çalışıyor insanlar, raflara dizip kitaplarını...Siz hâkim, savcı deyince sanıyorlar çok farklı insanlar. Biz de insanız işte, gülüyoruz, konuşuyoruz, şaka yapıyoruz, yiyoruz, içiyoruz, [...] pazara gidiyoruz, ne bileyim ben ayakkabı alıyoruz, çorabımız deliniyor, hanıma kızıyoruz. Diyorum yani birbirimizi tanımamız lazım.”*

⁹ Gündem Çocuk Derneği& Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı, Büyüteç: Ayrımcılıkla Mücadelede Etkili Araçlar Projesi, Sabancı Vakfı, 2015, Erişim Adresi: <https://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-degisim/ayrimcilikla-mucadelede-etkili-araclar> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

dilekçesinin taslağını oluşturma görevini yerine getirdim.¹⁰ Müdahale talebinin mahkemece kabul edilmesinden sonra ulusal ve uluslararası pek çok sivil toplum kuruluşu, dernek ve akademisyen davaya destek verdiler.¹¹

Bu dava sürecindeki tüm yargı aktörlerinin tutum, tavır ve düşünceleri ile duruşma esnasında mahkemeye gelen katılımcıların beden dili, söylemlerinin, evlenmeye izin isteyen çocukların dava dosyalarındaki hikâyelerinin ve avukat olarak uygulamadaki tecrübemin bir bütün olarak çalışmama hukuk sosyolojisi ve metodolojisi anlamında katkı sağladığını düşünüyorum.¹² Bu anlamda, araştırmacı olarak standpoint feminist epistemolojisini¹³ benimseyerek, kendimin de konuya belirli bir konum ve bakış açısından yorum kattığımı unutmadan nesnel bir gözlükle araştırma ve saha çalışması yürütmeye gayret ettim. Başta çocuklar olmak üzere, onların konumunda olmadığının bilincinde olarak, hâkimleri, aileleri ve toplumu bir bütün olarak ilgilendirdiğini düşündüğüm erken evlenmelerin yargısal boyutu hakkında nitel araştırma yaparak veri toplamaya özen gösterdim.

Saha çalışmasını yaparken, aynı zamanda tezin kavramsal ve yasal çerçevesini oluşturmaya başladım. Karşıma çıkan oldukça dağınık ulusal ve uluslararası hukuk literatürünü incelerken, bir yandan da toplumsal cinsiyet, sosyoloji ve siyaset bilminde çocuk, aile, kadın, kız çocukları gibi konuların nasıl ele alındığını, ataerkil tahakküm ilişkilerinin hukuki, iktisadi ve tarihi olarak nasıl çözümlendiğini araştırdıkça erken evlilik

¹⁰ Davanın karara çıkarak AYM'ye somut norm denetimine Ankara 10. Aile Mahkemesi tarafından gönderildiği tarihte Ankara Adliyesi'nin önünde çekilmiş ve davaya katkı verenlerin bulunduğu bir hatıra fotoğrafı. Soldan sağa doğru Esin Koman, Emrah Kırımsoy, av. Sezgi Korkmaz, av. Dilek Kumcu, av. Şahin Antakyalıoğlu, Ezgi Koman, Stj. Av. Ayşe Yaşar. Erişim Adresi: https://www.facebook.com/photo/?fbid=1706906002916013&set=pb.100070008475226.-2207520000&locale=fy_NL (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

¹¹ Davaya mütala, görüş ve katkı veren kurum ve akademisyenler: Girls Not Brides (Çocuk Yaştaki Kızları Evlendirmeyin) Küresel Ortaklığı, Sosyal Hizmet Uzmanları Uluslararası Federasyonu, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Koruma Birimi, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, Uçan Süpürge Vakfı, Prof. Dr. Bengi Semerci, Doç. Dr. Demet Çelik Ulusoy. 10. Aile Mahkemesi hâkiminin kürsüden “*Biz de çocuk evliliklerinin Anayasa'ya aykırı olduğunu düşünüyoruz*” dediği davanın sonucu ve detayları için tezin “TMK m. 124 iptal başvurusu ve reddi” başlığına bakılabilir.

¹² Kalem, 2008 yılında adli yardım etkinliğinin araştırılması için İstanbul Adliyesi'nde görev yapan hâkimlerle yürütülen saha çalışmasına ilişkin yaşanan zorlukları ve veri toplama etkinliğinin daha etkin yapılabilmesi için geliştirilen bir kısım stratejilerini makalesinde paylaşmıştır. Hâkimlere ve adliye personeli ve kalemleriyle iletişimin ve onların kendi dünyasındaki yargıya özgü problemlerin farkında olmak ve buna göre iletişim yöntemleri belirlemek gibi. Benim açımdan bu stratejilerin bir kısmı avukatlık mesleği içerisinde diğer meslektaşlardan öğrenerek ve sahada deneyimleyerek yıllar içinde geliştirdiğim yöntemler oldu. Bkz. Seda KALEM, “Doing Fieldwork in Istanbul Courts: Challenges and Strategies”, Combining The Legal And The Social In Sociology Of Law an Homenage to Reza Banakar içinde (Editörler: Hâkan HYDÉN / Roger COTTERRELL/ David NELKEN/ Ulrike SCHULTZ), Oñati International Series in Law and Society, Hart Publishing, 1. Baskı, 2023, s. 388-401.

¹³ Nadire ÖZDEMİR, İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey, Turhan Kitapevi Yayınları, 1.Baskı, 2016, s.16-17; Samia BANO, “‘Standpoint’, ‘Difference’ and Feminist Research”, Theory and Method in Socio-Legal Research içinde (Editörler: Reza BANAKAR/ Max TRAVERS), Hart Publishing, 1. Baskı, 2005, s. 89.

konusunun ne kadar da farklı alanlardan pek çok araştırmacının ilgi alanına dâhil olduğunu ve pek çok hem nitel hem nicel çalışmalar yaptıklarını fark ettim.

Araştırmama devam ettikçe metod olarak üstesinden gelmem gereken temel zorluğun bu konu olduğu belirginleşti. Örneğin, birbiriyle ilintili ve oldukça benzer konu, ve başlıklar; farklı bilim ve disiplinlerde birbirinden farklı isim, araç ve yöntemlerle kavramsallaştırılmaktaydı. Bu zorluğu; tezi disiplinler arası tasarlayarak aşmaya çalıştım. Örneğin, önceki bölüm ve başlıklarda başka bir bilim dalı tarafından bahsedilen kavram ve tezinin, sonraki bölümde hangi kavram ve araç setiyle hukuk diline ve hukuk kültürüne tercüme edildiğini, nereye isabet ettiğini anıştırmaya ve ilişkilendirmeye gayret ettim.

Bu bakımdan, disiplinler arası karakter taşıyan hukuk sosyolojisinin, hukuki ve sosyolojik olarak bir araya gelmesi zor görünen teori ve bakış açılarını sosyal, kültürel ve tarihsel zeminde beraber ele alan bir araştırma alanı olmasının, çalışmanın temem metodolojik çerçevesini belirlediğini düşünüyorum. Zira hukukun bir akıl yürütme biçimi veya sosyal bir kurum olarak anlaşılması bu sayede sosyolojik yaklaşımın bir ürünüdür.¹⁴

Hem hukuk hem de sosyoloji sosyal ilişkilerle ilgilenmektedir.¹⁵ Ancak hukuk kuralları, toplumu düzenleme iddiasını taşırlarken, sosyoloji toplumu, sosyal yapıları, sosyal ilişkileri teorik ve bilimsel olarak ele almaktadır. Hukuk kuralları ideal bir toplum ve yaşama modeli ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Hâlbuki toplumsal yaşamda gerçeklikle her zaman örtüşmeyen ve hukukta temsil edilenden farklı yaygın kabul gören alanlar bulunmaktadır.

Ehrlich bu alana ilişkin olarak, yaşamın kendisine hükmeden bir “*yaşayan hukuk*” bulunduğunu ve bu hukukun mahkeme ve diğer mercilerin uyguladığından farklı olarak kendisini toplumda gösterdiğini, dolayısıyla hukukun görmezden geldiği alanlarla hukukun tanıdığı alanların beraber ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁶ Sosyolojik bakış açısından hukukun incelenmesi, her iki disiplinin beraber ele alınarak hukuk kuralının sosyal bağlamında görülmesini gerektirmektedir¹⁷.

Bu bakımdan erken evliliklerle ilgili kuralların ve uygulamaların, bu alana etki eden eden çocukluk, evlenme, aile, hukuk gibi ataerkil ve ekonomik ilişkilendirmelerin, interdisipliner yaklaşım olmaksızın ele alınması ve anlamlandırılması zordur. Erken

¹⁴Reza BANAKAR/ Max TRAVERS, “Introduction”, Law and Social Theory (editörler: Reza BANAKAR/ Max TRAVERS), Hart Publishing, 2. Basım, 2017, s. 14.

¹⁵ Roger COTTERELL, Hukuk Sosyolojisi, Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2020, s. 22.

¹⁶ Eugen EHRLICH, Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri, Pinhan Yayıncılık, 2019, 1. Basım, s. 487.

¹⁷ Hamide TOPÇUOĞLU, Hukuk Sosyolojisi (Sosyoloji Açısından Hukuk) Cilt I: (Konu, Problemler, Öncüler), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:174, Cezaevi Matbaası, 3. Baskı, 1969, s. 132-133; Mehmet Tevfik ÖZCAN, Hukuk Sosyolojisine Giriş, 12 Levha Yayıncılık, 5. Baskı, 2021, s. 7.

evlenme kuralının ve yapılan saha çalışmasının Ehrlich'in de işaret ettiği alandaki ilgili toplumsal, siyasi ve iktisadi izdüşümde çözümlenmesi gerekir.

Kurumların nasıl işlediğinin araştırılarak, sosyal yaşamın diğer alanlarıyla hukukun ilişkisinin ortaya çıkarılması hukukun sosyolojik olarak incelenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, tezin genel gidişatı genelden özele doğru tümdengelim metodunu benimseyen analitik bir akışa sahiptir. Kurumlar, sosyal yaşam, ulusal ve uluslararası pozitif mevzuat, normatif düzenlemeler, kararlar ve uygulamalar dâhil olmak üzere hukuk kültürü; bir pastanın bütünü olarak düşünülürse, buradan erken evliliklere ilişkin bir dilim alınması hedeflenerek tezin sosyo-hukuki tasarımı gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemin aynı zamanda, erken evlilikleri mümkün kılan toplumsal, siyasi ve ekonomik yapıları sınıf temelli bakış açısı ve çocuk hakları perspektifiyle feminist yapı sökümüne uğratması ve eşitsizliklerle adaletsizliklerin giderilmesini talep etmeye hizmet etmesi amaçlanmıştır.

1. ERKEN EVLİLİKLERE SOSYOLOJİK VE HUKUKİ BAKIŞ

İlk bölümde sırasıyla çocukluk, evlenme hakkı, aile, patriyarka ve toplumsal cinsiyet yapıları konuları erken evlilikler bağlamında ele alınmıştır. Çocukluk bölümünde, çocukluk kavramının tarihi ve sosyolojik gelişimi aktarılacaktır. Evlenme hakkı bölümünde evliliğin toplumsal görünümüne kısmi olarak değinildikten sonra uluslararası insan hakları sözleşmelerinde evlenme hakkının sınırları ile zorla evlendirme kavramına ve bunların erken evliliklerle kesişim alanlarına değinilecektir. Aile kavramında ise, Türkiye’de aile anlayışının erken evliliklere olan etkisi araştırılmıştır.

Klasik sosyolojisinin kurucularından Weber, Durkheim ve Parsons, feminist anlamda patriyarka çözümlemeleri yapılmadan önce kadın erkek ilişkilerini, toplumsal işbölümünü ve güç ilişkilerini incelemiş olduklarından ilgili bölümde öncelikle kısaca bu düşünürlerin teorilerine yer verilecektir. Ardından feminist patriyarka kuramlarına ve toplumsal cinsiyet teorilerine ilişkin açıklamalar ve örneklendirmeler yapılarak erken evliliklerle ataerkil toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet, şiddet ve istismar ile arasındaki ilişkiler açıklanmaya gayret edilmiştir.

Bölümün devamında ise çocuk hakları ve insan hakları sözleşmelerinde çocuğun yüksek yararı tartışılarak erken evlilik kavramı insan hakları hukuku ve teorisine bakılarak araştırılmıştır. Bölümün son başlığında erken evliliklerin evrensellik ve kültürel görecelilik gerilimindeki yeri irdelenmektedir. Kültürel savunmaların farklı ülkelerdeki görünümüne ve içeriğine de bu kısımda yer verilmiştir.

1.1. Çocuk ve Toplum

1.1.1. Çocukluk kavramı

Çocukluk, sözlük anlamı olarak “*insan hayatında bebeklikle ergenlik arasındaki dönemi*”, “*bebeklik ile yetişkinlik arasındaki dönemi*“, “*çocuğu yetiştikten ayıran dönemi*” anlatmaktadır.¹⁸

Çocukluğun felsefi, tarihsel, sosyolojik, hukuki, psikolojik açımları ve birbiriyle kesişen bilim dallarıyla ilişkileri bulunmaktadır. Zira çocuk olma durumunun insan hayatındaki geçiciliği ile çocukluk döneminin toplumsal yapıdaki kalıcılığı arasındaki

¹⁸ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> , (Erişim Tarihi:06.01.2025). David ARCHARD, Children: Rights and Childhood, Routledge Yayınevi, 2. Baskı, 2004, s. 28.

ikilik gereği her bir disiplin ve bilim dalı, çocuğu ve çocukluk dönemini inceledikleri konu etrafında farklı şekilde ele almışlardır.¹⁹ Tüm bu disiplinlerin dikkatlerini çocuğa ve çocukluk çağına çevirmeleri, özel yöntemler ve yaklaşımlar geliştirmeleri ile çocukluk kavramına değişik perspektiflerden ışık tutulması ve çocukluğun bütüncül bir biçimde ele alınmasını sağlamıştır.²⁰

Özel bir evre olarak çocukluğun her bir bilim dalı ve hukuk disiplini tarafından ayrı bir “*bilinç*” ile ele alındığı görülmektedir.²¹ Bahse konu bilinç, çocuğun yetişkinden farklı olduğu, kendine özgü bir yapıda olduğundan ona göre ayrı muamele görmesi üzerine geliştirilen ortak bilinçtir. Bu bilincin ortaya çıkması, burjuvazinin ve değerlerinin toplumdaki etkinliğinin artması, çocukların okullaşması, endüstriyel toplumun şekillenmesi, sanayi devrimi ve orta sınıfın oluşumu ile eş zamanlı olarak meydana gelmiştir. Zira modern toplumlarda çocukluğa yüklenen anlam ve felsefi bakış ile çocuk kavramının on yedinci yüzyıldan önce henüz gelişmediği gözlenmektedir.²²

Ortaçağ döneminde bugün anladığımız şekliyle bir çocuk kavramının bulunmadığı, bebekliğin bitimiyle çocukların topluma yetişkin olarak kabul edildikleri, farklı giysiler yerine yetişkinlerin minyatür kıyafetleriyle giydirildikleri, yetişkinlerle beraber oyunlara katıldıkları, çocuk etrafında şekillenir görünen eğlencelerin bile yetişkin dünyasına hizmet ettiği görülmektedir.²³ Burada vurgulanması gereken mesele, çocukların görülmedikleri, sevilmedikleri, korunmadıkları veya sempatiye neden olmadıkları değil; çocukluk diye özel bir dönemin henüz toplumsallaşmamış olması hususudur. Çocuklar vardır; ancak eksik, yarım veya minyatür yetişkinler olarak tasavvur edilmektedirler.

Burjuva sınıfının ve hümanizmanın 16. yüzyıldaki gelişimi ile çocukluk kavramının gelişimi arasında bir paralellik bulunmaktadır. Rasyonel düşünce ve bireyselliğin gelişimi

¹⁹ Deniz ARZUK, “1980 Sonrası Türkiye’de Yeni Çocukluk: Yapısal Bir Biçim Olarak Çocukluğun Dönüşümü”, Türkiye’nin Büyük Dönüşümü Ayşe Buğra’ya Armağan içinde (Editör: Tanıl BORA), İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2018, s. 277.

²⁰ Mine TAN, “Çağlar Boyu Çocukluk”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 22 Sayı: 1, 1989, s.75.

²¹ Emine AKYÜZ, Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması, Pegem Akademi, 7. Baskı, 2020, s. 94; Emine AKYÜZ, Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Milli Eğitim Basımevi, 1. Basım, 2000, s. 61.

²² Philippe ARIES, Centuries of Childhood: A Social History of Family Life, New York: Alfred A. Knopf, 1. Baskı, 1962, s. 335, 336; Julia FIONDA, Legal Concepts of Childhood, Hart Publishing Oxford and Portland, 1. Baskı, 2001, s. 3, 4; Roger COX, Shaping Childhood: Themes of Uncertainty in the History of Adult-Child Relationships, Routledge Taylor & Francis Group Yayınevi, 1996, s. 5; Hugh CUNNINGHAM, Children and Childhood in Western Society Since 1500, Taylor & Francis Group Yayınevi, 3. Baskı, 2020, s.19, 23, 26.

²³ ARIES, 1962, s.50,60; Bekir ONUR, Çocuk, Tarih ve Toplum, İmge Kitapevi, 1. Baskı, 2007, s.301-306. Osmanlı Devleti’nde padişah hanedanının doğum, sünnet, beşik kertmesi/sözü, cülus törenlerinin saray siyaseti ve hanedanın devamlılığına ilişkin anlaşılması gereği ile çocuk eğlencesinin istisnasının Ramazan eğlenceleri olduğu, bunun çocuğun toplumsallaşmasına katkıda bulunduğu vurgulanır.

ile her insanın kendiliğinden biricik bir değer taşıdığı, bu bağlamda önemli olduğu, insan onurunun ve yaşamının değerli olduğu dolayısıyla çocukluğun da var olduğu, çocuğun kendine ait değeri bulunduğu fikri gelişmiştir.²⁴ Matbaanın gelişmesiyle, bireyin okuması, bunun için belirli bir eğitimden geçmesi ve okula gitmesi gerektiği düşünceleri de çocukların okullaşmasını, okula giden çocukların da okullarını bitirene kadar çocuk kabul edilmelerini önceleyen bir kurumsallaşmanın temelini atmıştır.²⁵

18. yüzyıl Aydınlanmacılarından Rousseau'nun felsefi yaklaşımı ve Locke'un çocukluğa ve çocukların eğitime ilişkin düşünceleri sonraki yüzyıllara değin etkili olmaya devam etmiş ve modern/ rasyonel çocukluk kavramına karakterini veren kimi yaklaşımları geliştirmiştir. Locke, Hristiyanlık inancındaki “*ilk günah*” öğretisinin tersine insanın hür ve günahsız doğduğunu, çocuğun “*tabula rasa*” yani boş bir levha olarak nitelendirilebileceğini söyler. İnsanların yazgısını ise kaderlerinin değil akılla verdikleri kararlarının neticesiyle şekillendiğini; ancak çocuk muhakemesinin yetişkinlere oranla daha etkiye açık, savunmasız ve güçsüz olduğu için çocukların muhakkak anne babalarının gözetiminde onları yetişkinliğe hazırlayacak uygun bir eğitimden geçerek geleceğe hazırlanmaları ve korunmaları gerektiğini savunmaktaydı.²⁶

Rousseau da Locke gibi “*ilk günah*” öğretilerine karşıydı ve insanın özgür doğduğu görüşünü benimsemişti.²⁷ Locke'un daha nötr yaklaşımından farklı olarak Rousseau çocukların masum ve iyi varlıklar olduklarını, kendilerine özgü ihtiyaç ve istekleri olan ayrı bir zümre/ grup olarak değerlendirilmeleri gerektiğini, hak süjesi olarak yetişkinlerden farklı özgü haklara sahip olduklarını, merkezinde çocukların olduğu bir eğitim ile büyütölmelerinin toplumsal yararını vurgulayarak kötü muameleden korunmaları gerektiğini ifade etmekteydi.²⁸

Modern dünyanın zihinsel ve ekonomik dönüşümünü tetikleyen aydınlanma felsefesi; ekonomik ve beşeri alanda feodalitenin ve dolayısıyla büyük ailenin çözölerek

²⁴ Neil POSTMAN, *The Disappearance of Childhood*, Vintage Books, 1. Baskı, 1994, s. 34-36.

²⁵ POSTMAN, 1994, s.42; ARIES, 1962, s.332; ONUR, 2007, s. 24-247. Aries'e göre okul, 19. Yüzyıla kadar çoğunlukla orta sınıf burjuva erkek çocuklarına açık olan bir kurumdu. Zanaatkar ve köylü çocukları ile kız çocukları genellikle okula gitmezlerdi. Dolayısıyla toplumun tüm sınıf, statü ve cinsiyetlerini kapsayan bir okullaşma ve çocukluktan bahsetmek mümkün değildir. Benzer yönde görüşleri Onur da Osmanlı'nın ilgili dönemi için dile getirmiştir. 5-6 yaşındaki erkek çocukların mahallerinde eğitim gördükleri Sıbyan Mekteplerinin genellikle okumayı öğrenen çocuklarının tarla veya dükkân için okulu bıraktıkları ve kız çocuklarının genellikle okula gönderilmekten imtina edildiğini belirtmektedir.

²⁶ COX, 1996, s. 50-60; John LOCKE, *Eğitim Üzerine*, Yeryüzü Yayınevi, 2004, s. 39-54; Larry WOLF, “Childhood And The Enlightenment The Complications Of Innocence” *The Routledge History of Childhood in the Western World*, Taylor & Francis Group Yayınevi (Editör: Paula S. FASS), 1. Basım, 2012, s. 89.

²⁷ Jean Jack ROUSSEAU, *Toplum Sözleşmesi*, İş Bankası Yayınları, 9.Basım, 2012, s. 4, 9.

²⁸ FIONDA, 2001, s. 26-29; Jean Jack ROUSSEAU, *Emile ya da Eğitim Üzerine*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 6-277; COX, 1996, s. 64-69; Colin HEYWOOD, *A History of Childhood Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*, Polity Press, 9.Baskı, 2009, s. 23-24.

çekirdek aileye evrilişini, kentleşmeyi, çekirdek aile modeliyle sanayi toplumuna etkisini sürdürmeye 19. yüzyılda da devam etmiştir.

Bu dönemde aynı anda hem romantik masum çocukluk imgesi ile çocuğun rasyonel ve duygusal değeri güçlenirken, tezat olarak hızlı kentleşmenin ve göçün sonucunda çocukların madenlerde, fabrikalarda kıyasıya çalıştırılması, çocuk ölümleri, çocuğun istismarı, çocuğun ucuz işgücü olarak sömürüsü, çocuk yoksulluğu, çocuk suçluluğu ve endüstrileşmenin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri çoğalarak daha görünür hale gelmiştir.²⁹

Feodalizmden kapitalizme geçişin toplumsal iktidar ilişkilerine yansıyan değişimini; çocukların toplumda iktidar sahibi olan kapitalistler tarafından ploreteryalştırılmalarında, çocukluğun iktidar ilişkisi kullanılarak boyun eğmesi için kurumsallaştırılmalarında izlemek mümkündür. Aynı türden bir dönüşüm, kapitalizmin bireyler üzerindeki iktidarını genişletmesi ve emeğine yabancılaştırmasında da izlenebilir. Çocuk işçiliği ve emek sömürüsü bu anlamda kapitalizmin bir anomalisi değil; içkin ve beklenen bir sonucudur³⁰. Bu anlamda çocukluğu salt bir yaş kategorisi olarak değil bir iktidar ve yetişkinlerin çocuklar üzerindeki tahakküm ilişkisi olarak çözümlemek de mümkündür.³¹

Sosyal devlet anlayışının gelişimi³², 20. yüzyılın “*çocuk yüzyılı*”³³ olarak anılmasına olanak sağlayan bir dizi sosyal ve hukuki açılımların yapılmasını mümkün kılmıştır.

2. Dünya Savaşı’nın sonrasında azalan dünya nüfusunun sağlıklı nesiller ile ikame edilmesi arzulanmıştır. Bebek patlaması döneminde yaşanan refah devletinin getirdiği gelişmeler ile çocukların zorunlu okula gönderilmeleri düşüncesi, barınma ve bakılma hakkının temini, çocuk işçiliğinin yasaklanması, çalışma saatlerinin ve şartlarının iyileştirilmesi, çocuk ve bebek sağlığının iyileştirilmesi ve çocuk ölümlerinin azalması gibi kimi örnekler, bu dönemin çocukluk algısının çocuk merkezli yararçı yaklaşıma yakınsadığını göstermektedir. Çocuklara hem insan olmaları hem de özel çocukluk çağı gereksinimleri nedeniyle korunma ihtiyaçları dolayısıyla kendilerini gerçekleştirmeleri

²⁹ John CLARKE, *Childhood Studies: An Introduction*, Blackwell Publishing, 1. Basım, 2004, s. 8. Eserde, Şair William Blake’in(Baca Temizleyicisi) ve yazar Charles Dickens’in(Oliver Twist ve David Copperfield) romanlarında dönemin atmosferinin ve kapitalist çocuk sömürüsünün modern çocukluk konseptiyle olan karşılığının çok iyi aktarıldığını ifade edilmiştir.

³⁰ Anthony GIDDENS, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, İletişim Yayınları, 7.Baskı, 2018, s. 41-46,326; Taner TİMUR, *Devrimler Çağı: 1848 - 1871 - 1917*, Yordam Kitap, 1. Basım, 2017, s. 37-39; Karl MARX/ Friedrich Engels/ Vladimir İlyiç LENİN, *Kadın ve Aile*, Eriş Yayınları, 3.Baskı, 2006, s. 54-55.

³¹ Friedrich ENGELS, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Eriş Yayınları, 1. Baskı, 2003, s. 72; CLARKE, 2004, s. 9-10.

³² Bülent TANÖR, *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, Oniki Levha Yayınları, 2. Baskı, 2022, s. 90-91

³³ AKYÜZ,2020, s. 94; AKYÜZ,2000, s. 61; John CLARKE, 2004, s. 10.

beklenen ve çocuk menfaatlerinin merkeze alındığı bir anlayış ile yaklaşmak çağın benimsenen yöntemi haline gelmiştir.

20. yüzyılın sonlarına doğru ve 21. yüzyılın başlarında postyapısalcığın kimi öğeleri ve belli başlı temaları çocukluk kavramını etkilemeye ve şekillendirmeye başlamıştır.³⁴ Bu dönemde, öngörülebilir ve rasyonel olan ile hakikatin parçalanması ve hakikatin iktidarın inşasında kullanılması durumu söz konusudur. İktidar da aynı şekilde parçalanarak kişilerin başkaları adına kendilerini eylem ve söylemleriyle nesneleştirerek gözetledikleri ve denetim uyguladıkları bir biçime dönüşmüştür.³⁵

Çocukluk çalışmaları açısından bu dönüşüm, odağın çocukluğun genel kategorisinden öznel çocuk deneyimlerine kaymasına ve çocuk ile yetişkin arasındaki eşitsiz ilişkilerin çözülmesine dönük çalışmaların ve bakış açısının yerleşmesine ön ayak olmuştur.³⁶ Artık 20. yüzyılın başındaki çocukluğa yönelik büyük çözümleme ve anlatılar yerini, kültürel, coğrafi ve sosyal ve olarak bölünmüş parçalı bir çocukluk anlatısına bırakmıştır.³⁷ 1990'lardaki bu bakış açısı, Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşların dünyadaki çocukluk hallerine bakarak problemli alanları tespit ettikleri ve çocuğun iyi olma halinin izlendiği yılların bir uzantısı olarak görülmektedir.³⁸

21. yüzyılda bilgi teknolojilerinin gelişimi çocukların hayatında sosyal medya, çevrim içi oyunlar, metaverse eğlence platformları, akıllı telefon, tablet gibi pek çok yeniliği getirmiştir.³⁹ Yeni oluşan medya düzeninde yetişkinlik ile çocukluk arasındaki çizginin silikleştiği döneme benzer koşulların tekrar oluştuğu, yeni teknolojilerin bazı veçhelerinin çocuk ihmal ve istismarına sebep olarak kolaylaştırdığı ve yaygınlaştırdığı gibi bazı gerekçelerle çocukların bilgi teknolojilerinin kimi olumsuz etkilerden korunması yönünde yeni stratejiler düşünülmeye ve geliştirilmeye başlanmıştır.⁴⁰

³⁴ ARZUK, 2018, s. 279

³⁵ Kenneth ALLAN, Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori Toplumsal Dünyaları Görünür Kılmak (Çeviri Editörü: Hakan ERGÜL, Çevirenler: Aksu BORA/ Simten COŞAR/ Hakan ERGÜL/ Mete PAMİR/ Erkal ÜNAL), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2020, s. 270-284, 536.

³⁶ ARZUK, 2018, s. 279.

³⁷ ARZUK, 2018, s. 280.

³⁸ ARZUK, 2018, s. 280.

³⁹ İnci ZAİM GÖKBAY, "Ebeveynler Sosyal Medyanın Karanlık Yüzünün Farkında Mı?", Her Yönüyle Çocuk İstismarı ve İhmali (Editörler: M. ÖZÇETİN / A. KILIÇ), Türkiye Klinikleri, 1. Baskı, 2024, s. 40-41. Bu gelişmelerin bir kısmının çocuklar bakımından ergenlik dönemindeki kişilik gelişimine olumlu katkı sağlayan kolay iletişim kurma becerilerini edindirmesi, eğitim ve kültürel konularda fırsat eşitliğine imkan vermesi, sosyalleşmeye ve ifade özgürlüğüne yardımcı olması gibi olumlu yönleri olduğu gibi, genel bir başlık olarak siber zorbalığa çanak tutması, çocuğun dikkatini çalarak gelişimini olumsuz etkilemesi, dijital ayak izinin çocuk aleyhine kullanılabilmesini kolaylaştırması gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır.

⁴⁰ POSTMAN, 1994, s. 76; FORTIN, Children's Rights and Developing Law, s. 4; ZAİM GÖKBAY, 2024, s. 41.

Çocuk, kelime olarak somut bir insanı gösterirken; çocukluk ise insan yaşamında kültürel, siyasal ve toplumsal olarak inşa edilmiş soyut bir döneme işaret etmektedir.⁴¹ Tüm çocukların çocukluk deneyimleri de bulundukları sınıf, tabaka, statü, yaş, cinsiyet, coğrafya, psikolojik ve sosyal gelişim gibi örnekleri çoğaltılabilecek çok çeşitli etmenlere bağlı olarak çeşitlilik ve değişkenlik göstermektedir.

Bununla beraber, çocukluk, toplumsal olarak kalıcı bir dönem ve kategoridir.⁴² Çocuklar arasında ortaya çıkan farklılıklar da çocukların salt öznel durumlarıyla alakalı olmayıp, çocukların öznelliklerinin yanı sıra Marx'ın da vurguladığı üzere insanı belirleyen toplumsal varlığın,⁴³ ekonomi politigin⁴⁴ ve tarihin verili koşullarının⁴⁵ çocukluk evrensel kategorisine olan bütüncül etkisinin anlaşılması çocuk haklarından her çocuğun faydalanabilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Çocuklar hem toplumda hem de tarihte isimleriyle var olagelmışlerdir; ancak hak sahibi özneler haline gelmeleri için düşünsel anlamda çeşitli aşamalardan, toplumsal altüst oluşlardan geçilmesi söz konusu olmuştur. Bu bakımdan toplumsal süreç halen işlemektedir ve bu gelişim günümüzde de devam etmektedir.

Değişen dünya ve günümüz koşullarına bakıldığında, çocuklar için daha güvenli bir dünyanın varlığı bakımından çocuklara olan bakışta ve çocukların gelişiminde ilerlemeler yaşanmış, çocuk ölümlerinde azalmalar kaydedilmiş, çocukların çatışmasız, güvenli ve temiz ortamlara olan erişimi artmıştır.⁴⁶

Çocuk yaşta evlilik zararlı uygulamasında da dünyada bir gerileme yaşanmış olup; on yıl önce her dört kadından biri erken evlendirilmişken; bugün bu oran her beş kadından birinin erken evlenmesiyle sonuçlanmaktadır.⁴⁷ Toplam kadın ve kız çocuğu nüfusunun %21'inin, yani yaklaşık 640 milyon kadın ve kız çocuğunun on sekiz yaşından önce

⁴¹ Rona SEROZAN, Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, 2. Bası, 2005, s. 9, 15; Ali Naim İNAN, Çocuk Hukuku, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:3, 1968, 1. Baskı, s. 3; Müberra ALGAN, Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları, Oniki Levha Yayınları, 1.Baskı, 2021, s. 20; Güven Gürkan ÖZTAN, Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşaası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2019, s. 3; ONUR, 2007, s. 19, 97, 151.

⁴² ARZUK, 2018, s.277.

⁴³ GIDDENS, 2018, s. 83.

⁴⁴ GIDDENS, 2018, s. 40.

⁴⁵ ARZUK, 2018, s. 281.

⁴⁶ UNICEF Division of Data, Analytics, Planning and Monitoring – Data and Analytics Section, Progress on Children's Well-Being: Centring Child Rights in the 2030 Agenda – For Every Child, A Sustainable Future, United Nations Children's Fund (UNICEF), 2023, s. 1-2, Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/resources/sdg-report-2023/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁴⁷ UNICEF, Is an End to Child Marriage within Reach? Latest Trends And Future Prospects. 2023 Update, 2023, s. 3, Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/resources/is-an-end-to-child-marriage-within-reach/#:~:text=Despite%20global%20advances%2C%20reductions%20are,until%20child%20marriage%20is%20eliminated.> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

evlendiği tahmin edilmektedir.⁴⁸ Erken evliliklere sebep olan nedenler konusunda yapılan çalışmalarda ortaklaşılan nedenler aşağıdaki gibi sıralanmıştır.⁴⁹

1. *“yoksulluk ve ekonomik koşullar*
2. *eğitim eksikliği*
3. *toplumsal cinsiyet eşitsizliği*
4. *kültürel normlar, gelenekler*
5. *toplumsal cinsiyet temelli şiddet*
6. *çatışma ve kriz ortamları”*

Ekonomik gerileme, iklim değişikliği, açlık, çevresel felaketler, COVID-19, silahlı çatışmalar gibi pek çok krizin bir arada yaşandığı dönemlerde bu tür durumlardan en yoksul ve dışlanmış kesimler etkilendiği için çocukları bekleyen tehdit ve tehlikeler mevcuttur.⁵⁰

OXFAM verilerine göre dünyada 25 yılda ilk kez yoksulluk verileri global olarak artış yönünde ilerlemeye başlamıştır. Raporda kaydedilen verilere göre dünyanın %1’lik zengin kesimi kaynakların üçte ikisine sahip olup, geriye kalan %99’ın kaynakların üçte birine erişimi bulunmaktadır ve kriz ortamlarının kazananları bulunmaktadır.⁵¹ Kriz ortamının kaybedenleri ise çoklu krizin tetiklediği eğitim ve istihdamda yaşanan

⁴⁸ Bugün dünyada yaşayan 640 milyon kadın ve kız çocuğunun, çocuk yaşta evlendirildikleri tahmin edilmektedir. Toplam kadın ve kız çocuğu nüfusunun %21’inin on sekiz yaşından önce evlendiği tahmin edilmektedir. Yani dünyada her beş kız çocuğundan biri on sekiz yaşından önce evlenmektedir. Bu oran erkek çocukları arasında % 4,5 olarak görülmektedir. Yani dünyada her 21 erkek çocuğundan biri erken evlendirilmektedir. Erken evlendirilen çocukların yaklaşık olarak yarısı %45 ile Güney Asya’da, ardından %20 ile Sahraaltı Afrika’da, %15 ile Doğu Asya ve Pasifik’te, %9 ile Latin Amerika ve Karayipler’de, %11 ile diğer bölgelerde bulunmaktadır. Bu çocukların yaklaşık üçte biri Hindistan’da, üçte biri Mısır, İran, Meksika, Etiyopya, Pakistan, Brezilya, Nijerya, Endonezya, Çin, Bangladeş’te, geriye kalan üçte biri Türkiye’nin de içinde bulunduğu yüz doksan iki ülkede yaşamaktadır. Bkz. UNICEF, 2023, s. 5, 7; UNICEF, 2023, s. 7; UNICEF Available Data Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); Colleen MURRAY GASTÓN/Christina MÍSUNAS/Claudia CAPPÀ, “Child Marriage Among Boys: A Global Overview Of Available Data”, Vulnerable Children And Youth Studies, 2019, C.14, S.3, s. 225,b227. Yukarıda ifade edilen erken evlendirilen erkek çocuklarına ilişkin oranlar en az 10 yıl öncesinin ölçümlerine tekabül etmekte olup, erkek çocukların erken evlendirilmesi kız çocuklarına oranla daha az yaygın olduğu için, erkek çocuklarının erken evlendirilmesi ilişkin araştırmalar daha az yapılmaktadır. Makalenin yazarları, bu oranlara ilişkin bilgi ve data sağlayabilen ülke sayısının kız çocuklarına ilişkin data sağlayan ülkelere oranla daha az olduğunu söylemektedir. %4,5 prevalansı 82 ülke ve bölge ortalamalarını ifade etmektedir. Bu ölçüm, 20 ile 24 yaş arasındaki erkek grubu referans alınarak yapılmıştır.

⁴⁹ UNFPA 1993-2018, 2022, s. 15.

⁵⁰ UNICEF Division of Data, Analytics, Planning and Monitoring, 2023, s.8

⁵¹ OXFAM International, Survival of the Richest: How We Must Tax The Super-Rich Now To Fight Inequality, Oxfam GB, 2023, s. 7, Erişim Adresi: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621477/bp-survival-of-the-richest-160123-en.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

gerilemeleri; aşırı yoksulluğu, zorunlu ve güvensiz göçü, cinsiyete dayalı şiddeti artan şekilde deneyimlemişlerdir.⁵²

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Enstitüsü (TNSA)'nın 2018 yılı göstergelerine göre ülkemizde yirmi beş ile kırk dokuz yaş arasında bulunan kadınların yaklaşık %21'i on sekiz yaşından, %4'ü on beş yaşından önce evlenmişlerdir.⁵³ Türkiye bakımından ilk evlenme yaşı, dünyada olduğu gibi zaman içinde yükselmekle beraber⁵⁴ karşılaştırmalı bulgulara göre 2018 yılına gelindiğinde Türkiye'de on sekiz yaşın altında evlenenlerin oranının %15, on beş yaşından önce evlenenlerin oranının %2 olduğu ölçülmüştür.⁵⁵

Türkiye, jeopolitik konumu sebebiyle hem doğa kaynaklı hem de insan kaynaklı afet ve krizlerin kesişim noktasında olup çocukların haklara erişimi bakımından “*yüksek riskli ülkeler*” grubunda bulunmaktadır⁵⁶. Afet ve insani krizlerin yoğunlaştığı dönemlerde erken ve zorla evliliklerde artış kaydedildiği⁵⁷ ve krizlerden önce daha az yaygın olan eski uygulamaların “*dirildiği*” kaydedilmiştir.⁵⁸ Çok boyutlu bir sorun olan erken evliliklere olan yaklaşım yukarıda sıralanan nedenle çocuğu odak noktasına yerleştiren çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmektedir.

1.1.2. Evlenme hakkı

İnsanlığın yaşam deneyimi, kültürel ve biyolojik mirasının içinde kadın ile erkeğin beraber ve yakın bir ilişki kurarak toplumda yaşaması, çocuk büyütmesi, birbirini kollaması ve ayrılımlarını içeren pratikler bulunmaktadır. Evlenmenin hukuken düzenlenmesi ve kurumsallaşmasından önce dahi, ilgili toplumun ve kültürün yapısına

⁵² Uluslararası Çalışma Örgütü, Modern Kölelik, Zorla Çalıştırma ve Zorla Evlendirmeye İlişkin Küresel Tahminler Raporu, Cenevre, 2022, s. 1, Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_854733.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁵³ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA), 2018, s. 46, Erişim Adresi: https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9F%C4%B1rmalar%20-%20raporlar/2018%20TNSA/TNSA2018_ana_Rapor_compressed.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁵⁴ TNSA, 2018, s. 46.

⁵⁵ UNFPA, 2020, s. 8. Bu ölçüm, 20 ile 24 yaş arasındaki kadın grubu referans alınarak yapılmıştır.

TNSA'nın 2018 yılı “Suriyeli Göçmen Örneklemi” verilerine göre ise, Türkiye’de yaşayan Suriyeli kız çocukları ve kadınlarından on sekiz yaşın altında evlenenlerin oranı %44,8, on beş yaşından önce evlenenlerin oranının %9,2’dir. Bkz. TNSA, 2018, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Suriyeli Göçmen Örneklemi, 2019, s.3 4. 20 ile 24 yaş arasındaki kadın grubuna ilişkin veriler referans alınmıştır. Erişim Adresi: <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/23354> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁵⁶ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, s. 130, Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/132816/turkiye-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı-2023-2028-dijital.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁵⁷ Uluslararası Çalışma Örgütü, 2022, s. 5.

⁵⁸ Plan International, Child, Early and Forced Marriage and Unions, Policy Brief, 2020, s. 6, Erişim Adresi: https://plan-international.org/uploads/2022/02/glo-cefmu_policy_brief-final-io-eng-jan21-1.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

göre varyasyonlar gösterse bile evliliğin mevcut ve sürdürülebilir olduğu, ayrılma ve boşanmanın imkân dâhilinde kılındığı görülmektedir.⁵⁹

Evlenme yoluyla toplumsal mübadelenin oluşması da evlenme ile evlilik kurumuna atfedilen sosyal ve ekonomik faydanın bireyler arasında bölüşümünü kurallara bağlamaktaydı. Bu anlamda dış evlilik kuralı ile ensest yasağı(fücur yasağı kuralı)⁶⁰ sayesinde, birbiriyle alışverişi ve iletişimi olmayan toplulukların mübadelesine sebep olmaları bakımından evlenmenin toplumsal dengeleri düzenleyici yanı görülmektedir. Değişim, yaratım ve iletişimin taşıyıcısı olarak kadının rolünün önemi anlaşılmaktadır.⁶¹ Kadın, bu mübadelenin hem konusu hem de taşıyıcısı olmakta, topluluğun hem biyolojik hem de sosyal yaratımını ve devamlılığını sağlamaktadır.

Toplumdaki en eski dayanışma biçimlerinden biri olarak iktisadi, idari ve ideolojik fonksiyonları bulunan ailenin kurulumuna eşlik eden ve çoğu kez aile ile aralarında organik ilişki bulunan evlenme kurumuyla kişilerin özel alanı ve mahremiyetleriyle alakalı düzenlemeler yapılmıştır. Evlilik, hanenin ekonomik birliği, evdeki bireylerin yasal temsil ilişkileri, nesillerin devamı, bireylerin disipline edilmesi, kontrolünün sağlanması, toplumla akrabalık veya hısımlık gibi ilişkileri tesis etmesi gibi nedenlerle kamusal yaşamda yarattığı etki bakımından oldukça politik bir rol üstlenmiştir.⁶²

Örneğin, evli kişilerin taktığı alyans kelime kökeni olarak ittifak kökünden gelmektedir⁶³ ve bu anlamda evlenme ve dünürlük üzerinden kurulan politik, ekonomik ve diplomatik antlaşmaların hem tarihte örneklerini görmek, hem de günümüzdeki öneminin halen sürdüğünü söylemek mümkündür.⁶⁴ Bu anlamda evlenmenin ekonomik, sosyal,

⁵⁹ Stuart A. QUEEN/ John B. ADAMS, *The Family in Various Cultures*, Harper&Row Publishers, 5.Baskı, 1985, s. 8, 10; Can CAHİT, *Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri Ve Genel Gelişim Çizgisi*, Siyasal Kitapevi, 3. Baskı, 2011, s. 133.

⁶⁰ Hans FREYER, *Sosyolojiye Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sevinç Batbaası, 3.Baskı, 1967, s. 131-132; Sigmund FREUD, *Totem ve Tabu: Büyü, Gelenek, Korku ve Yasak*, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, 2015, s. 15-22; Emile DURKHEIM, *Incest: The Nature and Origin of The Taboo*, New York:Lyle Stuart Inc Yayınevi, 3.Baskı, 1963, s.15; Emile DURKHEIM, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, İstanbul Ataç Yayınları, 1. Basım, 2005, s. 173-174. Dış evlilik kuralı ve ensest yasağı aynı sınırlamanın iki yüzünü yansıtmaktadır. Her iki düşünür, totem etrafında örgütlenmiş klanların uyguladığı yasanın grup üyelerinin birbirleriyle evlenemiyor olmalarıyla günümüze taşındığı hakkında bu uygulamanın kökenleri, biçimleri ile sosyal yapıdaki işlevlerinin modern sosyolojik ve psikanalitik etkilerini açıklamaktadırlar.

⁶¹ Abdullah DİNÇKOL, *Sosyolojiye Giriş*, Der Yayınları, 1. Baskı, 2001, s. 196-200.

⁶² Özge YÜCEL, “Medeni Hukuk Açısından Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Ayrımcılık”; *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde* (Editörler: Gülriz UYGUR / Nadire ÖZDEMİR) , Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, 2022, s. 327-328.

⁶³ Nişanyan Sözlük, Erişim Adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/alyans> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁶⁴ Franklin H. POTTER, “Political Alliance By Marriage”, *The Classical Journal*, 1934, C.29, S.9, s. 663; Jack GOODY, *The Hidden Economy Of Kinship in The Development Of The Family And Marriage in Europe (Past And Present Publications)*, 1983, s. 183.

kültürel ve evrensel olarak “dışa açılabilmenin ve bir değişim çevrimi yaratmanın amacı” olarak görüldüğü ifade edilmektedir.⁶⁵

Tarihsel olarak çocukların bakılması, büyütülmesi ve sosyalleşmeleri evlilik kurumsal çatısı altında, feminist teoremden kadınların “görünmez ev içi emeği”nin sayesinde olmakta; feodaliteye serf olarak, kapitalizmde piyasaya hazırlanan emek gücünün her seferinde yeniden üretilmesi evliliğin kurulumuna içkin olan aile ideolojisinin kodlarına göre toplumsal yaşama ve siyasete yön vermektedir.⁶⁶ Bu nedenledir ki; hem aile hem de evlilik erkek egemen iktidar alanlarının kadınların bedeni ve emeği üzerinden kontrol ve üretim merkezi olmuştur.

Devletin oluşturduğu hukuk politikaları kapsamında kanunlarla düzenleme alanı bulan evlilik; nikâh akdi ile eşler arasında oluşan birliğe denilmektedir ve evlilik birliğinin kurulmasına ilişkin hukuk kuralları özel hukukun alanına giren ve medeni hukukta anayasal olarak ailenin korunması kapsamında ulusal düzenlemeler ile aile hukukunun bir parçası olmaktadır. Bu bakımdan, kişilerin medeni durumları hakkında değişiklik yaratan evlenme hukukunun uygulanması; boşanma, ölüm, fesih veya iptal gerçekleşene kadar devam eder.

Evlilik, ulusal ve uluslararası sözleşmelerde hak olarak düzenlenmiştir. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 16. maddesine göre evlenme hakkı, maddenin 1. fıkrasındaki “*ırk, vatandaşlık ya da din*” kısıtlamalarından bağımsız olarak ve kişilerin tam ve özgür iradeleriyle gerçekleşeceği vurgusuyla tüm insanlara tanınmıştır.⁶⁷

Buna benzer kapsamlı bir düzenleme BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi’nin 23. maddesinde “*ailenin korunması*” başlığı altında yer almaktadır.⁶⁸ Evlenme hakkına ilişkin olarak, 23. maddenin 2. fıkrası “*evlenme çağındaki her erkek ve kadının*” bu haktan yararlanabileceğini ancak 3. fıkrada belirtildiği üzere evlenen tarafların serbest ve tam iradelerinin bulunmadığı evliliklerin geçerli olmayacağı düzenlemesi vardır.

⁶⁵ Can CAHİT, Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar, Siyasal Kitapevi, 2. Baskı, 2012, s. 48-52.

⁶⁶ Yıldız ECEVİT, “2. Ünite Emek”, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312 Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309 içinde (Editör: Asu ALTUNOĞLU), Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013, s. 25-27.

⁶⁷ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi BM Genel Kurulu’nca 10.12.1948 tarihinde 217A (III) sayılı karar ile ilan edildi. Sözleşmeye 1949 yılında taraf olan Türkiye, 27.05.1949 tarihli 7217 sayılı Resmi Gazete’de sözleşmeyi yayınlamıştır.

⁶⁸ BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme BM Genel Kurulu’nca 16.12.1966 tarihinde 2200 A (XXI) sayılı kararı ile ilan edildi. Türkiye sözleşmeyi 18.08.2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşmenin Türkçe çevirisine 25175 sayılı Resmi Gazete ‘den erişilebilir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 10. maddesi de evlenme hakkı maddenin 1. fıkrasında serbest irade vurgusuyla düzenlemiştir.⁶⁹ BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 23. maddesi, engellilerin diğer bireylerle eşit olduğu gözetilerek devletin evlilik ve aile gibi konularda özel önlemleri çerçevesinde engellilere aynı maddenin 1. fıkrasında evlenmenin serbest irade ve rızanın korunarak gerçekleştirileceğini düzenlemiştir.⁷⁰

BM Kadına Karşı her Türlü Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'de (CEDAW) evlenme hakkı 16/ 1. fıkrasında kadın erkek arasında eşitlik vurgusuyla, 2. fıkrada özgür irade şartlarını içeren şekilde evlenme hakkını ihdas etmiştir.⁷¹

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) evlenme hakkını, BM'nin yukarıda sayılan diğer sözleşmelerine oranla daha sınırlı bir kapsamda düzenlemiştir.⁷² AİHS'in 12. maddesinde kapsam, üye devletlerin kanunlarının çizdiği sınırlar içerisinde ele alınmıştır. AİHS m. 12'de hem evlenme hakkı hem de aile kurma hakkı iki ayrı hak olarak beraber gösterilmektedir.⁷³ Sözleşmenin 12.maddesi boşanma hakkını düzenlememekte, boşanma konusu m. 8 özelinde yorumlanmakta, aralarında sıkı bir bağ olduğu ifade edilen evlenme hakkı ile aile kurma hakkı kapsamında devletlerin evlilikleri teşvik etme veya birtakım araçlar sağlama gibi pozitif yükümlülükleri bulunmamaktadır.⁷⁴ Yeniden evlenme hususu ise evlenme hakkı çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁷⁵

AİHS kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin madde özelinde içtihatları ve verilen karar sayısı azdır ve mahkeme evlenme sözleşmesinin resmi olarak akdedilmesini bağlayıcı olarak yorumlamaktadır. Bu bakımdan Sözleşmenin 12. maddesi

⁶⁹ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme BM Genel Kurulu'na 16.12.1966 tarihinde 2200 A (XXI) sayılı kararı ile ilan edildi. Türkiye sözleşmeyi 15.08.2000 tarihinde imzalamıştır. . Sözleşmenin Türkçe çevirisine 25196 sayılı Resmi Gazete 'de vardır.

⁷⁰ BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, BM Genel Kurulu'na 03.05.2008 tarihinde A/RES/61/106 sayılı karar ile ilan edildi. Türkiye sözleşmeye 3.12.2008 tarihinde taraf olmuş, sözleşme 14.07.2009 tarihinde 27288 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

⁷¹ BM Kadına Karşı her Türlü Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CEDAW) BM Genel Kurulu'na 19.12.1979 tarihinde 34/180 sayılı kararı ile ilan edildi. Türkiye sözleşmeyi 11.06.1985 tarihinde taraf olmuştur. Sözleşmenin Türkçe çevirisine 18792 sayılı Resmi Gazete 'den ulaşılabilir.

⁷² Avrupa Konseyi üyesi olan dışişleri bakanları, sözleşmeyi 04.11.1950 tarihinde imzalamış olup, Türkiye 8662 sayılı Resmi Gazete'de 19.03.1953 tarihinde Türkçe çeviriyle beraber yayınlanması ile yürürlük kazanmıştır.

⁷³ İlyas DOĞAN, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, 2. Baskı, 2015, s. 670.

⁷⁴ DOĞAN, 2015, s. 674-675.

⁷⁵ Ulaş KARAN, "Bölüm XI/Evlenme ve Aile Kurma Hakkı ", İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme içinde (Editör: Sibel İNCEOĞLU), Avrupa Konseyi, Baskı: Şen Matbaa, 2013, 1. Baskı, s. 429-430. Yeniden evlenme hakkını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Nurcan Bayraktar& Türkiye davasında kadının iddet müddeti beklemesine dayalı uygulamanın 12. maddesiyle ilişkili olarak 14. madde kapsamında değerlendirilerek ihlal kararı verdiği davada boşanmanın da aynı madde kapsamında ele alınacağını aktarmıştır. Bkz. AİHM Nurcan Bayraktar- Türkiye, B. No: 27094/20, 27.06.2023, p. 71.

resmi akit ile kurulan evliliklere dayalı aile dar yorumlanarak resmi evlenme kütüğüne işlenmemiş olan uygulamalar evlenme hakkı ve bu hakka bağlanan güvenceler kapsamında korunmamaktadır.⁷⁶

Evlenme hakkını düzenleyen sözleşmeler aynı zamanda evlenmeme hakkını da düzenlerler. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde eksik çeviriyle Türkçe metinde evliliğin devamı ve boşanma için de sınırlanmaksızın hakların kullanılabilmesine dair bazı kısımlar bulunmamakla beraber⁷⁷, sözleşmelerdeki tam ve özgür irade vurgusu, özgür olarak eş seçme iradesi bununla ilişkilidir.

Bir kişi nasıl ki, istediği kişiyle evlenme hakkına sahipse; istemediği kişiyle evlenmeme hakkına da sahip olacaktır. Bu bakımdan, kişinin iradesinin fiziksel, psikolojik, duygusal, ekonomik, cinsel yönde bir baskıyla sakatlaması sonucunda taraflardan en az birinin serbest ve tam iradesinin bulunmadığı veya iradesini kullanamadığı türden evlilikler zorla evlendirme olarak kavramsallaştırılmıştır⁷⁸. Evli kişilerin kendi iradeleriyle evlenseler bile; töre, namus, gelenek gibi sebeplerle veya eşlerden birinin diğerinin iradesini sakatlanması neticesinde boşanamamaları da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Cebir, tehdit ve korkutma yoluyla kişinin zorla evlendirilmesi, insan hakları ihlali ve kadına yönelik şiddetin özel bir biçimi olarak uluslararası sözleşmelerde yer almaktadır.⁷⁹

2004 yılında Sierra Leone Özel Mahkemesi, iç savaş sırasında erkek savaşçı ve komutanların kadınları ve kız çocuklarını kaçırmak suretiyle sistematik biçimde yıllara yayılan şekilde işledikleri tecavüz, cinsel kölelik, fuhuş ve zorla hamileliği içeren zorla evlendirme uygulamasını insanlığa karşı işlenen bir suç olarak ilan etmiştir.⁸⁰

⁷⁶ Ulaş KARAN, “Evlenme ve Aile Kurma Hakkının Kapsamı ve Anayasal Dayanağı”, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018, C.13, S.163, s. 123; Derya DOĞRU Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargılamasında Takdir Marjı Doktrini, Turhan Kitapevi, 1. Baskı, 2019, s. 159-160. Şerife Yiğit/Türkiye kararında AİHM imam nikâhı ile yirmi altı yıldır evli ve bu evlilikten altı çocuk sahibi bulunan başvuru ile eşinin bir aile olduğunu kabul etmekle beraber, devletlerin takdir payı ile evli kişilere “*özel bir konum ve haklar verdiği*”nden hareketle; m.12 evlenme hakkı kapsamında devletin Medeni Kanun ve evlenmeye ilişkin düzenlemelerinin ayrımcılık içermediğine hükmetmiştir. Bkz. AİHM Şerife Yiğit- Türkiye, B. No: 3976/05, 02.11.2010, paragraf. 72.

⁷⁷ KARAN, 2018, s. 121.

⁷⁸ Emine Eylem AKSOY RETORNAZ, “Türk Ceza Hukuku ve Zorla Evlilik”, Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk Cilt:1 içinde (Editör: Zeynep Özlem ÜSKÜL ENGİN), Oniki Levha Yayınları, 1.Baskı, 2019, s. 183; Meral Ekici ŞAHİN, “Ceza Hukuku ve Zorla Evlendirme”, Prof. Dr. Nevzat Toroslu'ya Armağan Ankara Üniversitesi Yayınları No: 459, 2015, 1. Baskı, s. 400.

⁷⁹ Geetanjali GANGOLI/ Khatidja CHANTLER/ Marianne HESTER/ Ann SINGLETON, “Understanding Forced Marriages: Definitions and Realities”, Forced Marriage: Introducing a Social Justice and Human Rights Perspective içinde (Editörler: Aisha K. GILL/ Sundari ANITHA), Bloomsbury Academic & Professional, 1. Baskı, 2011, s. 26.

⁸⁰ Rachel SLATER, “Gender Violence or Violence Against Women? The Treatment of Forced Marriage in the Special Court for Sierra Leone.”, Melbourne Journal of International Law, 2012, C.13, S.2, s. 5.

Suriye’deki iç savaş sırasında IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) savaşçı ve askerlerinin Ezidi kadınlarına ve kız çocuklarına uyguladıkları sistematik tecavüz, cinsel kölelik, zorla evlendirme ve zorla hamilelik uygulamalarının da insanlığa karşı işlenen bir suç, ve Ezidiler özelinde soykırım olarak nitelendirilebileceği ifade edilmektedir.⁸¹

Zorla evlendirmenin yasaklandığı 1956 tarihli Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme’nin 1. maddesi, c bendinde sayılan uygulama ve gelenekleri⁸² kölelik yasağı ve işkence yasağı kapsamında, AİHS’in 3. maddesi işkence yasağı ve 4. maddesi kölelik ve zorla çalıştırma yasağı çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür.⁸³

Günümüzde, köleliğin 1926 Kölelik Sözleşmesi’nden farklı olarak yorumlandığı; dünyada köleliğin ve hukuki kurumlarının devletlerin mevzuatından çıkarılmasıyla azaldığı; ancak “*mülkiyet hakkı*” vermesi bakımından insan ticaretinin sözleşmedeki anlamının modern kölelik olduğu ifade edilmektedir.⁸⁴

Buna benzer olarak, Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesi’ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol’ün (Palermo Protokolü) “tanımlar” başlıklı 3. madde 1. fıkrasında uygulamalar” insan ticareti olarak tanımlanmıştır ve çocuğun “*istismar amaçlı temini*” de bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁸⁵

İnsan Ticaretine Karşı Eyleme İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin, 1. maddesinin cinsiyete dayalı yapılan ayrımlarına duyarlı olması amacıyla Sözleşme maddelerinin tesis edildiği ve Sözleşmenin 3. maddesinde ayrımcılık yapmadan ve 4.

⁸¹ Sherrie L. RUSSELL-BROWN, “Rape As An Act Of Genocide”, Berkeley Journal of International Law, 2003, C.21, S.2, s. 351; Peter NİCOLAUS/ Serkan YÜCE, “Sex-Slavery: One Aspect of the Yezidi Genocide” Iran and the Caucasus, Cil:21, Sayı:2, 2017, s. 196-198; Human Rights Watch, Iraq: Forced Marriage, Conversion for Yezidis, 2014, Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/news/2014/10/11/iraq-forced-marriage-conversion-yezidis> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁸² “Bir kadının, reddetmek hakkı olmadan herhangi bir şahıs yahut topluluğa nakdi veya aynı bir ivaz mukabilinde evlendirilmesi vaadinde bulunulması veya evlendirilmesi” ile “Bir çocuğun veya 18 yaşından aşağı temyiz kudretini haiz bir istismar maksadıyla bedel mukabilinde veya bedelsiz diğer bir şahsa devri”

⁸³ Ulaş KARAN, “Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma ve Zorunlu Çalışma Yasağı: Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018, C.67, S.2, s. 419; GANGOLI- CHANTLER- HESTER- SINGLETON, 2011, s.7, 73. Çatışan haklar bakımından “Devlet, zorla evlendirme davalarında mağdurun 3. madde haklarının korunmamasını, o kişinin özel hayata saygı hakkına atıfta bulunarak haklı gösteremez” ve devletlerinin pozitif yükümlülükleri bulunmaktadır.

⁸⁴ KARAN, 2018, s. 419.

⁸⁵ Palermo’da yapılan BM Konferansında 25.12.2003 tarihinde kabul edilen sözleşmeye Türkiye 18.03.2003 tarihinde taraf olmuştur.

maddesindeki tanımlar kısmında insan ticaretini Palermo Protokolü'ne benzer yorumla değerlendirmiştir.⁸⁶

Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi), özellikle çocuk pornografisi ve çocuğun ticari cinsel sömürsünün önüne geçmek maksadıyla uluslararası işbirliğinin artırılması, kamu görevlilerinin eğitimi, yardım hatlarının kurulması gibi kimi önlemlerin hayata geçirilmesi için BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)'nin nın çocuğun cinsel sömürden korunma hakkını içeren 34.maddesi vurgulanarak düzenlenmiş bir sözleşmedir.⁸⁷ Bu sözleşmenin 18/1 fıkrası a ve b bendinde cinsel istismar tanımı yapılmıştır. Cinsel istismarın çocuktan büyük kişiler tarafından yapılabilceği ve çocuğun güvenlik çemberi denilen alanının içinden yani çocuğun güvendiği ve bakım vereni olabilecek taraflarca çocuğun iradesinin fesada uğratarak yapılması gibi ayırıcı özellikleri öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla, zorla evlendirme ve buna bağlı olarak erken evlendirme kendisi başlı başına bir ihlal olarak ortaya çıkabileceği gibi, kimi zamanlarda çatışmalı alanlarda ideolojik sebepler veya devlet otoritesinin zayıfladığı/ ortadan kalktığı durumlarda kendini göstererek aynı zamanda insan ticaretinin bir formu olarak da ortaya çıkabilir. Göçmen olarak değerlendirilen kimi kız çocuklarının içinde bulunduğu erken evliliklerin de bu kategoride ele alınması ve değerlendirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca, zorla evlendirmenin bir çeşidi olarak erken evliliklerin insan ticareti suçunu gizleme odaklı ortaya çıkabilecekleri unutulmamalıdır.

1.1.3. Aile kavramı

Beauvoir aileyi, dışa kapalı ve bir "iç" in temsili olmayıp, dışa dönük toplumsal birimlerle iletişim halinde bulunan, ailenin beğenilerini, statüsünü ve değerlerini gösteren bir topluluk olarak bu topluluğun sosyal yaşamının düzenleyicisinin kadın olduğu bir yapıda tarif eder.⁸⁸

Akrabalık ilişkileri, kandaşlık, evlilik, birlikte yaşama, cinsel ilişki, çocuk doğurma, üreme süreçleri, kadın, erkek ve çocuklar arasındaki güç ilişkileri, toplumsal cinsiyetin oluşması, yaşlılık, çocuk eğitimi ve yaşlı bakımı gibi öğeleri kapsar biçimde toplumsal

⁸⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi 16.05.2005 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye sözleşmeyi 21.03.2016'da onaylamıştır.

⁸⁷ 2007 tarihli Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi), Avrupa Konseyi üye ülkeleri ile bazı üye olmayan devletler arasında 25.10.2007 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye de sözleşmeyi 25.10.2007 tarihinde imzalamış, sözleşme 10.10. 2011 tarih ve 28050 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁸⁸ Simone DE BEAUVOIR, İkinci Cinsiyet II Yaşanmış Deneyim, Koç Üniversitesi Yayınları, 2.Basım, 2020, s. 267.

işbölümü, mülkiyet dağıtımı, kültür aktarımı, toplumsallaşma süreçlerinin tümü bir kurum olarak aile tanımının içinde yer almaktadır.⁸⁹ Aile aynı zamanda toplumsal denetimin yeşermesine ve kontrol edilmesine olanak sağlayan denetim aygıtının bir parçasıdır.⁹⁰

Toplumsal yaşamda aile ilişkileri; akrabalık, ortak yerleşim yeri, kan bağı, soy, etnisite ve/veya dini cemaate dayalı ilişkiler ile bir arada ve iç içe geçmiş bir şekilde yaşanabilmektedir.⁹¹ Ailenin içindeki yakın çevrenin ve akrabaların iletişim ve düzenlenmesi gibi konular ise kadınlara bırakılan alanları ifade etmektedir.⁹²

Aile kadınlar aracılığıyla, hane içi üretim ve emeğin kaynağı olarak iktisadi bir fonksiyon üstlenirken, çocuk doğumu ve kültürün aktarılması ile toplumsal işlevi, miras ve mülkiyet aktarımı ile ataerkil iktidarın üretimi ve meşrutiyeti bakımından siyasal işlevleri üstlenir.⁹³ Bu nedenle tek bir aile tanımına veya aile kavramına odaklanmak kültürel, sınıfsal, ideolojik ve tarihsel olarak ailenin toplumsal yapı içerisindeki yerini anlamak için yeterli gelmeyecektir.⁹⁴

21. yüzyılda toplumbilimlerinin meşgul olduğu ailenin sanayileşme, kentleşme, sekülerleşme, orta sınıf ideolojileri ile ilişkisi, romantik aşk, yeni aile biçimleri, modernite ve postmodernite dâhil olmak üzere pek çok konu ile ilişkisi bulunmaktadır.⁹⁵ Toplumdaki hâkim olan aile ideolojileri, hukuku da şekillendirdiğinden devlet politikalarının aile hukukundaki etkileri eleştirel aile hukuku çalışmaları vasıtasıyla sosyo-ekonomik ve politik bağlamlarına bağlı olarak incelenebilmektedir.⁹⁶

Sosyo-ekonomik bağlamda aile ilişkileri incelendiğinde aile içinde paylaşılan işlerin kadın-erkek işi diktomisi ile eril-dişil alanlar ve mekânlarla sınırlandıran toplumsal cinsiyet rollerinin yapılandığı ve cinsiyete dayalı işbölümünü içeren ilişkiler anlaşılmaktadır. Baskın aile ideolojisini güç ilişkileri bağlamında yorumlayan yaklaşım ise hegemonik erkekliğin (baskın erkek karakteri ve yapısı dışındaki erkeklik biçimleri de dışlanarak)

⁸⁹ Bryan S. TURNER, *Klasik Sosyoloji, İletişim Yayınları*, 1.Baskı, 2014, s. 363; Feryal Ayşın KOÇAK TURHANOĞLU, “Ünite 8: Aile ve İlişkiler Ağrı”, *Aile Sosyolojisi içinde*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3748 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2563, 2018, s. 188; Müzeyyen Aytül KASAPOĞLU, “Ünite 1 Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları”, *Aile Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3748 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2563, 2018, s.11-12.

⁹⁰ Diana GITTENS, *Aile Sorgulanıyor*, Pencere Yayınları, 1985, s.78.

⁹¹ Alan DUBEN, *Kent, Aile, Tarih, İletişim Yayınları*, 1.Baskı, 2002, s. 93-94.

⁹² Serpil SANCAR, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2020, s. 194-195.

⁹³ TURNER, 2014, s. 365-366.

⁹⁴ GITTENS, 1985, s. 73.

⁹⁵ TURNER, 2014, s. 375-380.

⁹⁶ ÖZDEMİR, 2016, s. 36-37.

gençlerin yaşlılara, kadınların ve çocukların erkeklere tabi olduğu ataerkil iktidar örüntüsü bağlamında aileyi ele alır.⁹⁷

En az iki kuşağın bir arada yaşadığı dede, nene, anne, baba, çocuklar ve kimi akrabaların bir arada bulunduğu, babasoylu “*ataerkil geniş aile*” ile evli bir erkek, kadının ve onların çocuklarının arada yaşayarak ilişkilerinin düzenlendiği “*bağımsız çekirdek aile*” benzerlikler içerseler de karşıtlıkları da vardır. Her iki aile tipi de sosyal bir kurum olarak aile çatısının altında medeni hukuk çerçevesinde yaşamaları yönüyle bireylerin cinsel, psikolojik, duygusal, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılarsa da tarımsal üretim odaklı feodal yapıdan sanayi üretimi odaklı modern yapıya geçişte aile örgütlenmesinin geçirdiği dönüşümün izlendiği köylü- kentli ikiliği göze çarpar.⁹⁸

Bununla beraber; yaşayan bir organizma olarak aile, bireylerinin doğum, büyüme, çalışma, çocuk sahibi olma, yaşlanma, ölüm gibi süreçler ile bebeklik, çocukluk, gençlik, kadınlık, erkeklik, yaşlılık gibi hem biyolojik hem de toplumsal süreçleri ve aralarındaki sınırların muğlaklığını içinde barındıran; dolayısıyla da “*sanayi öncesi*” kimi karakteristiklerin sanayileşme sonrasında da devam ettiği veya bazı “*sanayi sonrası*” karakteristiklerin de bulunduğu akışkan bir sosyal gruptur.⁹⁹

Özellikle sanayi öncesi toplumlarda daha yaygın şekilde görülen ve siyasi olarak örgütlenerek devletleşme aşamasına geçilmeden önce var olan ilkel yapılardan biri klandır. Dini ve sosyolojik olarak totemizme dayanan, kutsal bir obje olan manaya inanılan, tabuların yani topluluğun atasına karşı yasaklanmış eylemlerin cezalandırıldığı, aynı toteme bağlı olanların birbiriyle evlenmesinin yasak olduğu klanlarda her ne kadar klan ile ailenin özellikleri birbirinden farklı olsa da her iki yapının iç içe geçtiğini söylemek mümkündür¹⁰⁰. Klandaki aile yapılanmasının öncül nüveleri ile toplum ile yasanın antropolojik kalıntılarını bugün hukuki yaklaşım ve sosyolojik yapılarda gözlemlemek

⁹⁷ Richard COLLIER, *Masculinity, Law and Family*, Routledge Yayınevi, 1.Baskı, 1995, s.55-56; Robert W. CONNELL, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Ayrıntı Yayınları, 1.Basım, 1998, s. 169-17.

⁹⁸ Ferhunde ÖZBAY, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus içinde*, İletişim Yayınları,3.Baskı, 2021, s. 61-62.

⁹⁹ GITTENS, 1985, s. 78; Serim TİMUR, “Türkiye’de Aile Yapısının Belirleyicileri “, *Türk Toplumunda Kadın içinde* (Derleyen: Nermin ABADAN-UNAT), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979, s. 118-120.

¹⁰⁰ Claude LEVI-STRAUS, *Din ve Büyü*, Yol Yayınları, 1983, 1. Basım, s.13; Sigmund FREUD, *Totem ve Tabu*, Araf Yayınları, 2013, s. 9; Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU, “Türk Aile Sosyolojisi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1945, C.11 Cilt: 11, S.3-4, s. 252-255.

mümkündür.¹⁰¹ Aile hukukuna klan siyaseti ve klan hukukundan kalan töre veya namus gibi kimi kural ve kavramlar mevcuttur.

Törenin etimolojik kökeni tör(töz) terimine, namusun etimolojik kökeni ise “*nomos*” yasa terimine dayanmakta, töre “*atadan kalma gelenek ve görenek*” olarak sadece bir kural olmakla kalmayıp, toplumsal yaşamı düzenleyen tüm kuralların meşruiyetini sağlayan kandaş soy örgütlenmesinin cinsellik ve evlilik kurallarını içeren, bu bağlamda dışarıyı ile içerisini birbirinden ayırarak dost ile düşmanı tanımlayan siyasi kurucu ve hukuki ilkeyi ifade eder.¹⁰²

Bu bakımdan kan bağı ve ailenin kan bağı ile kurgulandığı akrabalık kavramına içkin bulunan namus, dünya görüşü olarak etkinliğini bireyci insan hakları ile tezat bir biçimde sürdürmektedir. Kimlik, aidiyet, ahlak, yaş ve cinsiyet dinamikleriyle günlük yaşamın ve kültürün kılcal damarlarına değin işlemiş olan soya dayalı toplumsal örgütlenme, salt bir üreme biçimini ve yalnızca kadın bedenini düzenleyen mekanizma olmakla kalmamış; “*toprağa el koyma biçiminin ve evriminin*” kimlik ve kültürün belirleyicisi olduğu, toplumdaki tüm bireylerin konumlarını, arzularını ve davranışlarını belirleyen iktidar mekanizmasının kendisi olmuştur.¹⁰³

Namus ile babayanlı kandaş kolektiviteler kadının cinselliği, bekâreti, sadakati, soyun baba bakımından *de jure* olarak devamını temin ederken; kadınların yaşamını kolektif olarak ölümcül bir denetime tabi tutarak yaşanmaya değer hayat ile öldürülebilir hayat arasında ahlaki ve hukuki korumalardan arındırılmış çıplak hayat “*zoe*” yani öldürülebilir hayata indirger.¹⁰⁴ Türkçede namus kavramıyla ifade edilen denetlenme biçiminin Ortadoğu ve Akdeniz ataerkil soy örgütlenmelerinin baba tarafından “*kız almak*” ile sağlanan amca kızı ve kuzen evliliği toprağın aile içinde kalmasını garanti altına alan evlenme stratejisiyle uyumludur.¹⁰⁵

¹⁰¹ Türkan YALÇIN SANCAR, “Şiddet Kültürü ve Ceza Hukuku Açısından Kadına Yönelik Şiddet”, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet içinde (Editörler: Funda KAYA/Nadire ÖZDEMİR/ Gülriz UYGUR), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014, s. 119-121.

¹⁰² Pınar ECEVİTOĞLU, Namus Töre ve İktidar: Kadının Çıplak Hayat Olarak Kuruluşu, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 376-378.

¹⁰³ Nükhet SİRMAN, “Namusun Arka Planı”, Harem ve Kuzenler içinde (Yazar: Germaine TILLION), Metis Yayınları, 1. Basım, 2006, s. 21-22, 25.

¹⁰⁴ ECEVİTOĞLU, 2012, s.379-380;Fatmagül BERKTAY, Politikanın Çağrısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 309 Siyaset Bilimi 32, 4. Baskı, 2016, s. 317-319; Giorgio AGAMBEN, Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2013, s.104; Cem DEVECİ, İnsan Hakları Normları ve Dost-Düşman Ayrımı Siyaseti, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 2019-220.

¹⁰⁵ Carol DELANEY, Tohum ve Toprak, İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2014, s. 126-129. “*Burada kadınların toprağın mirasçısı olmaları değil, bizzat kendilerinin toprak olmaları söz konusudur –toprakta tarlalar yerine, insandan tarlalar. Çünkü her ikisi de ailenin devamını sağlayan besin kaynaklarıdır. Bir yabancıya ya da dışarıdan birine kız verilmesi tarlanın verilmesiyle aynı şeydir; ailenin geçim kaynağı yanında namusuna da zarar verilmiş olur.*”; Germaine TILLION, Harem ve Kuzenler, Metis Yayınları, 1. Basım,

Tillion, “Kuzenler Cumhuriyeti” olarak, kıskançlık ve şiddet eğilimli erkeklikle kurgulanmış “Akdeniz kadınlarının çilesi” olarak gördüğü durumun kız çocuklarını, babalarını, annelerini ve annelerin erkek evlatlarını etkileyerek hem kadınları hem de erkekleri yaralandığını ve çocuklara aktarımla toplumun da yaralandığını ifade eder.¹⁰⁶

Anadolu klasik köylü hanesi¹⁰⁷ toplumsal olarak mülkün (toprak ve hayvan) erkek evlatlar arasında paylaşıldığı, kızların mirasçı olmadığı, üretim ve servet birikiminin toplumsal ve cinsel hiyerarşi ile paralel yürütüldüğü ve emeğe hâkim olunan ataerkil bir yapıdadır. Soyun üretimi ve erkeklerin yeniden üretilmesi işi kadınların doğurganlığı ile soyun temsili devamı ve tarımsal üretim işi erkekler aracılığıyla ücretsiz aile emeği vasıtasıyla sağlanmaktadır.¹⁰⁸ Ataerkil hiyerarşide ağır işlerin yürütülmesinden genç gelinler, genç gelinlerin denetiminden kıdemi ve saygınlığı erkek üretimiyle artan kaynanalar sorumludur:

2006, s. 135-138; Fatmagül BERKTAY, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım, Metis Yayınları, 9.Basım, 2003, s. 66-71. Berkay İslamiyet'te bu anlayışın “Kadınlar sizin tarlanızdır; tarlanızı dilediğiniz gibi ekin. Kuran, 2:223” anlayışıyla şekillendiğini ifade etmektedir. Ayrıca Eski Yunan'da da genç kızların evlendirilirken babalarının tohum ve toprak metaforuna uygun sözler söylemelerinin bu anlayışın yalnızca İslam ve Doğu'ya değil ataerkilliğin hüküm sürdüğü Batı medeniyetlerinde de etkili olduğunu belirtir. Fakir BAYKURT, Yılanların Öcü, Literatür Yayıncılık, s. 100. Köy gerçekliğinin öncü romancılarından Baykurt bu eserinde işlediği konulardan biri olarak Cumhuriyet dönemi toprak siyaseti ile tohum-toprak kuralına değinmiştir. Cinsel göndermelere rastlanan bu eserde Kara Bayram'ın evinin önüne ev yapan ve kendi bölgesine/tarlasına göz koyan Hacı'nın karısına, yani toprağına göz koyması hususu anası İrazca tarafından ona namus metaforuyla hatırlatılıyor.

¹⁰⁶ TILLION, 2006, s. 43-44; Alanur ÇAVLİN/ Pelin ÇAĞATAY SEÇKİNER, “Kadınların Evlilik Durumu ve Erken Evlilikler” Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması içinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015, s. 76-77; UNFPA 1993-2018, 2020, s. 44. Tillion'u destekleyen güncel bazı veriler bulunmaktadır. 2014 yılında yapılan Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 18 yaşından önce gerçekleşen evliliklerin %18,1 oranında kuzenlerle(bu rakam 18 yaşından sonra evlenenler arasında %10,4 olarak ölçülmüştür) %30,6 oranında akrabalarla yapıldığını (bu rakam 18 yaşından sonra evlenenler arasında %20,3 olarak ölçülmüştür) belirlemiştir. TNSA 2018 verilerine göre erken evlendirilen 10 kadından 3'ü akraba evliliği yapmış ve ağırlıklı olarak baba tarafından akraba ile evlendirilmiştir.

Aynı araştırma sonuçlarına göre akraba evliliğiyle evlenmiş ebeveynlerin çocuklarının 18 yaşından önce evlenen kadınlar arasındaki paylarının arttığı görülmektedir. Buna göre “18 yaşından önce evlenen kadınların ebeveynleri arasında 2008'de %28 düzeyinde olan akraba evliliği 10 yıl içinde %42'ye yükselmiştir. Kadınların eşlerinin ebeveynleri arasındaki akrabalık düzeyi de 10 yıllık dönem içinde %28'den %37'ye çıkmıştır.

¹⁰⁷ Ferhunde ÖZBAY, “Türkiye’de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın”, 75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı içinde (Editör: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU), Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1998, 1. Baskı, s. 157-159. 1968 yılında yapılan bir çalışmaya göre ideal olarak adlandırılan ataerkil geniş aile Türkiye’nin genelinin beşte birine tekabül ediyordu. Bu tip aileler köyde daha yaygın kentte daha seyrek görülmekteydi. Aynı araştırma çekirdek ailelerin %48’inin ilk yıllarda ataerkil geniş hanelerde yaşadığını tespit etmişti. Serim Timur, bu ailelerin %15’inin babanın ölümü nedeniyle, %42’sinin ekonomik ve aile içi sorunlar nedeniyle aileden ayrıldığını ifade etmektedir. Zengin köylülerin ataerkil geniş aile hanesinde yaşadığı(%58) anlaşılmıştır.

¹⁰⁸ Deniz KANDİYOTİ, Cariyeler, Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, Metis Yayınları, 7. Basım, 2022, s. 57-59.

“...her erkek aile reisinin iddia edeceği gibi, kızlar oğullardan daha az önemlidir, çünkü genç yaşta başka bir aileye gelin giderler; bununla birlikte tam da değersiz sayıldıkları için küçük yaşta aileleri tarafından itaatkâr olmaya koşullandırılan, bu nedenle çok değerli ve ekonomik bir işgücü oluşturan bu gelinler aile içinde (büyük ölçüde hayatı kolaylaştırıcı) en ağır işleri yapmakla yükümlüdürler”¹⁰⁹

Köy ataerkilliği tüm bölgelerde aynı hızda ilerlemese de 1940-1950’ler Türkiye’nde ve devamında kırsal dönüşümle beraber tarımın kapitalistleşmesinin yarattığı köylü mülksüzleşmesi, toprak ve sermayenin daha az elde toplanması gibi sonuçlar babanın rolünü zayıflatırken kadınların rollerinde de değişime yol açmış, evli oğul düğün masraflarını ödedikten sonra büyük aile evinden kendi “çekirdek aile” evine geçmiştir.¹¹⁰ Kadın emeğine olan talep de kapitalist üretim tarzıyla beraber dönüşmüştür.

Büyük topraklı ailelerin, küçük aile işletmelerinin, topraksız ailelerin bulunduğu her bir bölge için farklı dinamikler söz konusu olmakla beraber, kadınların ücretsiz ev emeğinden hem de ücretli çalışma emeklerinden yararlanmak gereği aile geçiminin temel kaynaklarından biri olagelmıştır. Erkeklerin; eşlerinin, kızlarının ve kızkardeşlerinin kazancını ve mülklerini denetlemesi, bu kazancı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları da devam etmiştir, zira erkeklerin kırsal üretimdeki ayrıcalıkları pazar ekonomisinde de erkekler lehine işlemeye devam etmektedir.¹¹¹

Türkiye’de geleneksel ataerkil geniş hanelerin 1980’lerden itibaren neredeyse yok olduğu, ancak geniş ailelerin halen var olduğu ifade edilmektedir.¹¹² Özbay; geleneksel-modern aile yapısı ikiliği kadar hanelerin ekonomik iş gücü kapasitesi, sosyal ve ekonomik durumlar temelinde de ailenin değerlendirilmesi gereğini vurgulamıştır. Türkiye’deki aile yapısının 1968’den 2011 yılına kadar geçirdiği dönüşümün araştırıldığı çalışmanın verileri Özbay’ın ifadelerini doğrular niteliktedir, Türkiye özelinde ailenin önemi ve devlet tarafından teşvik edilen bir kurum olması özelliği yitirilmiş değildir.¹¹³ Bu nedenle ailenin toplumsal örgütlenmedeki başat durumu toplumsal açıdan devam etmektedir.¹¹⁴

¹⁰⁹KANDİYOTİ, 2022, s.58’den aktarım J.C. CALDWELL, “A Theory of Fertility: From High Plateau to Destabilization”, Population and Development Review 4, 1978, S.553.

¹¹⁰ Dicle KOCAOĞLU, “Gelenek Söylemleri Ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği”, Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, 2009, Sayı 9, s. 101. Geniş ailenin dağılması hk. “19. yüzyıl “Osmanlı İmparatorluğu’nda büyük evin en yaşlı erkeği siyasi ve sosyal alana, o büyük evi oluşturan karı, çocuk, akrabalar, hizmetçiler ve köleler adına konuşuyor, onları temsil ediyordu. Cumhuriyet rejiminin meydana getirdiği değişiklik o dönemki genç erkekler için ciddi bir söz içeriyordu. Artık büyük evin en yaşlı erkeği olmaya gerek kalmayacak, çekirdek aile kurup bir kadınla evlenerek yeni siyasi cemaate üye olunabilecekti.”

¹¹¹ KANDİYOTİ, 2022, s.68.

¹¹² ÖZBAY, 1998, s.163.

¹¹³ ASPB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, 2014, 1. Basım, s. 85, Erişim

Çekirdek ailelerin artmış olması modernleşmeyle ilişkili olmasına rağmen doğrudan bir kentleşme ve ilişkilerin bireyselleşmesi sonucunu doğurmazlar. Zira sermaye birikimi modellerinin yarattığı siyasi, ekonomik, sosyal parçalanmalar, kırılmalar ve yoksulluklar¹¹⁵ ile bunların nasıl aşılabacağı hakkında tek başına çekirdek ailenin verebileceği yanıt müphemdir.

Bu sorunlara yalnızca aile çerçevesinde çözüm bulmaya çalışmak ise çekirdek ailenin kapasitesini aşmaktadır. Bu nedenle, Türk toplumunda köyden kente göçte hemşericilik aracılığıyla “*Kuzenler Cumhuriyeti*”nin ve politik siyasi kodlarının etkinliğini kentte de sürdürdüğünün, akraba ve hemşeri evliliğinin görece yaygın olduğunun¹¹⁶, dini ve etnik cemaatle bağlarını içeren akrabalık dünyasının topluma ilişkin politikalar geliştirilmesi bakımından dikkate alınması gereken unsurlar olarak ele alınması gereğinin ifade edilmesi gerekir.¹¹⁷ Bu görüşün kız çocuklarının erken evlendirilmesi konusuna bakışta da göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

1.2. Cinsiyetin Sosyal Yapıları

1.2.1. Patriyarka ve toplumsal cinsiyet

Türk Dil Kurumu soyun devamının, ailenin ve çocukların babaya mal edildiği ataerkil ve pederşahi yapıyı patriarkal olarak tanımlamıştır.¹¹⁸ Aile reisinin baba olduğu erkek egemen aile yapısını tarifleyen, erkeğin kadınlar, çocuklar, ev ve hane halkını kapsayıcı şekilde egemenliğinin baskın şekilde nüfuz ettiği patriyarka, asimetrik güç ilişkileri ve hiyerarşi aracılığıyla var olmaktadır.¹¹⁹

Patriyarka erkeğin kadından yukarıda, kadının ikinci planda kaldığı toplumsal cinsiyet rollerine göre ayrılmış bir toplumsal yapıyı tasvir etmek için kullanılmakla

Adresi: <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/yijg1qpb/t%C3%BCrk-aile-yap%C4%B1s%C4%B1-ara%C5%9F%C4%B1rmas%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

¹¹⁴ ÖZBAY, 1998, s. 168-170; ASPB, 2014, 1. Basım, s. 57.

¹¹⁵ United Nations Development Program (UNPD), Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu (Proje Sorumluları: Ayşe BUĞRA/ Çağlar KEYDER, Araştırma Asistanları: Utku Barış BALABAN/ Burcu YAKUT) Ajans Türk A.Ş. 2003, s. 18-19, 23-24, Erişim Adresi: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/UNDP-TR-new_poverty.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

¹¹⁶ TNSA 2018, s.47; ASPB, 2014, s.137.

¹¹⁷ SİRMAN, 2006, s.26-28; ASPB, 2014, s. 57,85.

¹¹⁸ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “ataerkil”, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

¹¹⁹ Kamla BHASIN, Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2014, s. 9.

beraber patriyarkayı bir kavram olarak sosyolojide kullanan Weber bununla bir siyasi tahakküm biçimini anlatmaktaydı.

Weber'in patrimonyalizmde kapitalist topluma geçilmeden önceki geleneksel toplumlarda, monarkın hanedanının kan bağı ve akrabalık aracılığıyla babasoylu hanelerinin her birinin feodal beye birer birim olarak iktidarı devrettiği, monarkın da bu parçalı iktidarı elinde toplayarak devam ettirdiği gelenekler aracılığıyla kutsallaştırılmış, otoriter bir egemenlik türü vardı.¹²⁰ Weber bu tür egemenliklerin geleneksel iktidar biçimleri olduğunu, bunun din adamları ve toprak soyluları tarafından kullanıldığını ifade etmekteydi.¹²¹ Ona göre kadın ve çocuk da bir birim olarak babayla ilişkiliydi. Erkek egemenliğini geleneksel iktidar olarak tanımlayan, kamusal ile özel alan ayrımını yapmakla beraber kadın-erkek rollerine ayrımına atıfta bulunmayan Weber modern feminist teoride bu nedenle eleştirilmektedir.¹²²

Weber ile benzer bir şekilde Durkheim'ın işlevselciliğinde de kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerine yönelik bir betimleme bulunmamaktadır. Durkheim kadın ve erkek rollerinin toplumda doğal ve biyolojik olarak birbirini tamamlayacak şekilde *"toplumsal işbölümüne"* göre yapılandığını düşünmektedir. Ona göre, cinsiyet biyolojik bir durumdur, toplumda herkesin bir işlevi vardır; kadınınki de ev ve özel alanla sınırlıdır. Bu görüşler modern feminist kuramda eleştirilir. Bununla beraber Durkheim, kadınla erkek arasında hiyerarşik kurulan ilişkilerin ve bu ilişkilerin etkilerinden biri olan evli kadınların; bekâr kadınlar ve evli erkeklerle kıyaslandığında intihar oranlarının daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Çalışmalarında, evli erkeklerin evlilikten daha fazla, evli kadınların evlilikten daha az faydalandıklarına ilişkin düşüncelerini paylaşmıştır.¹²³

1950'lere gelindiğinde Talcott Parsons'ın Durkheim ve Weber etkisiyle kurduğu yapısal işlevselci yaklaşımda uyum ve bütünleşme çerçevesinde yaklaştığı ailede, kadın ve erkek rolleri doğuştan getirilen verili durumlarda görülmüştür. Dolayısıyla, kadın ve erkek arasındaki işbölümünde; duygusal yönelimli domestik ev-işi rolleri kadının, ev dışında çalışma ve hedef odaklı roller erkeğin toplumdaki fonksiyonunu toplumla uyumlu şekilde yürütmelerine ve toplumun sorunsuz şekilde işlemesine fayda sağlamaktadır. Parsons'a

¹²⁰ Pavla MILLER, "Gender and Patriarchy in Historical Sociology", Handbook of Historical Sociology içinde (Editörler: Gerard DELANTY/ Engin İSİN), Sage Yayınevi, 1. Baskı, 2003, s. 34.

¹²¹ Max WEBER, Meslek Olarak Siyaset (Çeviri: Afşar TİMUÇİN/ Mehmet SERT), Chiviyazıları Yayınevi, 2006, 1. Basım, s. 28.

¹²² Stevi JACKSON/ Sue SCOTT, "Introduction: The Gendering of Sociology", Gender: a Sociological Reader içinde (Editörler: Stevi JACKSON/ Sue SCOTT), Routledge Yayınevi, . Baskı, 2002, s. 4-5.

¹²³ Jennifer M. LEHMANN, "Durkheim's Theories of Deviance and Suicide: A Feminist Reconsideration", American Journal of Sociology, 1995, C.100, S.4, s. 916.

göre aile, okul, işyeri gibi kurumlar bu toplumsal rollerin öğrenildiği ve sosyalleşerek toplumdaki fonksiyonlarını yerine getirmelerine hazırlandığı yer olmaktadır.¹²⁴

Feminist anlamıyla patriyarka ve patriyarkanın teorizasyonu; 1970'lerden itibaren yukarıda kısaca bahsedilen ve klasik sosyolojisinin kurucularından Weber, Durkheim ve Parsons'ın ana akım açıklamalarına karşı geliştirilmiştir. Radikal feminizm, marksist feminizm, liberal feminizm ve marksist feminizmle radikal feminizmin sentezi olan ikili sistem yaklaşımları klasik açıklamaları bertaraf eden görüşlerinden hareket etmekteydi.¹²⁵

Liberal feminizm kadının ezilmişliğini cinsiyetçilik, eğitim ve istihdamda eşit haklara sahip olunmayışı problemi olarak küçük ölçekli bir dizi mahrumiyetler olarak ele almaktadır.¹²⁶ Liberal feminizm, kişisel hak ve özgürlüklerin hem kadınlar hem de erkekler için insan olmalarından dolayı sahip olmaları beklenen ve istenen hakların sağlanması; eşitlik, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar üzerine kurulur. İnsan hak ve özgürlüklerinin gelişmesi kadınlar için de gelişmeyi sağlayacaktır.¹²⁷

Liberal kuramcılarının; kamusal alan- özel alan kurgusunda devletin müdahalesi kamusal alanla ve belli sınırlarla işaretlenerek erkekler için kamusal alanda özgürleşmenin yolu çeşitli toplum sözleşmeleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak kadınlar için özel alanın bir zorunluluk ve mahrumiyet mekânı olması hususu değişiklik göstermemiştir. Bilhassa, özel alan aile reisi babaların toplum sözleşmesi aracılığıyla birbiriyle uzlaştıkları ancak kadınların doğaları ve varoluşları gereği yüklendikleri tasavvur edilen işlerle meşguliyetinin teminat altına alındığı yerler olma özelliklerini korumuştur.¹²⁸

Liberallerin kadın meselesine çelişkili bakış açısına Mary Wallstonecraft, Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi isimli eserinde itiraz etmiştir. Wallstonecraft, kadının da erkeklerle eşit biçimde akıl ve erdemlere sahip olduğunu ve bu nedenle kendisine insan olması hasebiyle verili bulunan ruhu ve zekâyı eğitime hakkına sahip olmasının kadınlar bakımından öncelikli bir hak olduğunu vurgular. Çünkü kadınlar eğitimden mahrum bırakıldıkları için rasyonalite çerçevesinde akıllarını kullanma kapasitelerinden yoksun

¹²⁴ Talcott PARSONS/ Robert F. BALES, Family Socialization and Interaction Process, Routledge Yayınevi, 6. Basım, 2007, s. 14-15.

¹²⁵ JACKSON-SCOTT, 2002, s. 8; Eleştirel Feminizm Sözlüğü içinde "Patriyarka Teorileri" (Yayına Hazırlayanlar: Helena HIRATA/ Françoise LABORIE/ Helene LADOARE/ Daniele SENOTIER, Çeviri: Gülnur ACAR-SAVRAN), Kanat Yayınları, 1. Baskı, 2009, s.281; Sylvia WALBY, Patriyarka Kuramı (Çeviri Hülya OSMANAĞAOĞLU), Dipnot Yayınları, 1. Baskı, 2016, s. 11.

¹²⁶ WALBY, 2016, s. 16.

¹²⁷ Serpil ÇAKIR, "Feminizm: Aterkil İdeoljinin Eleştirisi", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde (Derleyen: H. Birsen ÖRS), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 188 Siyaset Bilimi 22, 1. Baskı, 2007, s. 438-439; Deniz ALTINBAŞ, "Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm", Kadın Araştırmaları Dergisi, 2006, C.0, S.9, s. 24-25.

¹²⁸ ÇAKIR, 2007, s. 439-440.

kalmışlardır. Bu durum değişmeli kadınların eğitim, oy verme ve çalışma hakları tesis edilmelidir.¹²⁹ Bu bakımdan kamusal alanın kadınlara açılması, fırsat eşitliğinin yaratılması, reel politikalarla desteklenmesi elzemdir. Ancak liberallerin özel alanın irdelenmesine ilişkin eksikleri literatürde eleştirilmektedir.¹³⁰

Radikal feministler erkeklerin kadınları tahakkümünü, kadınların ezilmesini ve bunlar arasındaki çatışmayı temel alarak sosyal bilimlerde eşitsizlik temelinde tartışılmayan toplumsal adalet, barış, cinsellik, üretim ilişkileri, ev hizmetleri emek gibi olguları gündeme getirmiş ve tartışmaya açmıştır.¹³¹

Daha önceden de dile getirilen tezler kuramsal olarak radikaller tarafından sistematikleştirdikleri ve eyleme döküldükleri için toplumda radikal ve dönüştürücü etki yaratmalarıyla anılırlar. Patriyarkanın “*özerk bir sömürü ve egemenlik sistemi*” olduğundan hareketle, biyolojik olarak erkeğin kadından üstün olduğu mitiyle örülü kadın-erkek ilişkilerinin tüm iktidar ilişkilerinin paradigması olduğunun altı çizilir.¹³²

Kişisel olan politiktir; çünkü özel yaşam olarak sunulan cinsellik, kadın bedeni, üreme, ev içi emek gibi meseleler baskı ve şiddet yoluyla beden politikaları vasıtalarıyla erkekler tarafından tekelleştirilerek denetlenmektedir. Cinsiyet temelinde yapılandırılmış toplumlarda arzuların ve dünyaya ulaşmanın bir aracısı olarak bedenin nesneleştirilmesi ve gözetim kültürü altında bir fiil yapılandırılmasına ilişkin radikal feministlerin özne olmaya, isim koymaya dair açıklamaları postmodernitenin hüküm sürdüğü sosyal medya çağında söz üretme kapasitesine sahiptir.¹³³

Bu alanların sorgulamaya açılması; kadınların kendi meseleleri üzerinde denetim ve söz kazanmalarına dahası cinsiyet rollerinin ortadan kalkması ve ataerkinin kendini yeniden üretmesinin önüne geçecek mekanizmaları temellendirmesine sebep olur. Aynı zamanda, iktidar bölüşümünde güçsüz taraftaki kadınları güçlendirerek kadın bakış açısını kuramsallaştırılmasına ve eşitsizlikleri ortadan kaldırılmasına elverişli zemin hazırlar. Zira patriyarka bir bütün olarak hayatın tüm alanlarını domine ettiğinden reformist yaklaşımlar yerine bu örüntüyü toptan yok etmek gereklidir. Bütüncül yaklaşım önemlidir; çünkü kadınlar tarafından bir alanda kazanılan zaferler, başka bir alanda ve başka bir yoldan,

¹²⁹ Mary WALLSTONECRAFT, Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2012, s.1-5.

¹³⁰ WALBY, 2016, s. 17.

¹³¹ WALBY, 2016, s. 14.

¹³² Cristine DELPHY, “Baş Düşman”, Kadının Görünmeyen Emeği Maddecisi Bir Feminizm Üzerine içinde (Hazırlayanlar: Gülnur ACAR-SAVRAN Nesrin TURA DEMİRYONTAN), Yordam Kitap, 3. Basım, 2016, s. 110-111.

¹³³ ÇAKIR, 2007, s.446-454.

patriyarkanın denetiminin tekrar kurularak iktidarın ele geçirilmesi sonucuyla karşılaşabilir.¹³⁴

Marksist feminizm, cinsiyet eşitsizliği ve kadının ezilmesi meselesine sınıf perspektifinden bakarak kadın emeğini, ücretle ilişkisini, kadın emeğinin tüm proleterya içindeki artı değerini, kapitalist ideoloji, yabancılaşma ve sınıf bilinci kavramlarıyla açıklamaya çalışmıştır.¹³⁵

Marksist feminizme gelen eleştirilerden biri cinsiyet eşitsizliğini kapitalizmin bir türevi ve yan çıktısı olarak görmesiyle sorunun yalnızca kapitalizme özgülenerek kapitalizm öncesindeki veya kapitalizm sonrasındaki (kapitalist olmayan toplumlarda) dönemlerde cinsiyet eşitsizliklerine sebep olan etmenleri açıklayamaması veya göz ardı etmesi üzerinden gerçekleşmektedir.¹³⁶

Bu eleştirel yaklaşıma göre sınıf baskısı kadın sorununu tek başına açıklamakta zorlanmaktadır. Buna rağmen marksist feminizm ve diyalektik düşünce, radikal feminizme yöntemsel olarak katkıda bulunmuştur. Praksis yani eylem ile dünyayı değiştirme yaklaşımı; radikal feministler için de gündelik pratiklerin içine sızarak dünyevi olanı mesele haline getirip bunlar üzerinden emeğin örgütlenmesi, kooperatif, kadın sığınma ve dayanışma merkezlerinin açılması, eylem için kamusal alanın hedeflenmesi, bireysel olan politiktir anlatımının somut mevziler kazanılmasına etkide bulunmuştur. Bilinç yükseltme ve feminist pedagoji ile Marksist literatüre ait olan “*yanlış bilinç*”ten kadınların kendilerinin farkına varmalarına yol açan politik uygulamaları adeta Marksizmde proleterya olanın feminizmde kadına evrilmesiyle kavramsal araçlar temin etmiştir.¹³⁷

Bilinç yükseltme hedefleri olan konuşmaları içerir; aynı zamanda feminist ideolojinin bilgi üretmesine, tartışmasına ve bu bilginin toplumsallaşmasına hizmet eder. Ataerkil sistemin tahlili gerçeğin kadınlar tarafından ortaklaşa sahiplenilmesi ve bilginin üreticisi olan özneler tarafından yönetilmesi bakımından önem arz etmektedir.¹³⁸

Hartmann cinsiyet körlüğünden kaynaklanan, Marksizm’in büyük mücadelesi içinde kaybolma tehdidiyle karşı karşıya gelen feminizmin ilişkisini bir evliliğe benzeterek ya daha sağlıklı bir evlilik yapmalarını, ya da bu yapılamıyorsa boşanmalarını salık verir.¹³⁹

¹³⁴ WALBY, 2016, s. 270; Catharine A. MACKINNON, Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru (Çeviri: Türkân YÖNEY/ Sabir YÜCESOY), Metis Yayınları, 1. Basım, 2003, s. 140-143.

¹³⁵ WALBY, 2016, s. 15-16.

¹³⁶ MACKINNON, 2009, s. 26-28; ÇAKIR, 2007, s. 460.

¹³⁷ ÇAKIR, 2007, s. 454-455.

¹³⁸ ÇAKIR, 2007, s. 456.

¹³⁹ ÇAKIR, 2007, s. 461; Heidi HARTMANN, Marksizm’le ve Feminizm’in Mutsuz Evliliği, Agora Kitaplığı, 1. Basım, 2006, s. 1.

Marksist feminizmle radikal feminizmin sentezi olan ikili sistem yaklaşımları hem kapitalizmin hem de patriyarkanın toplumsal yapıyı açıklamakta mahir olduklarını ver beraber ele alınmalarını gerektiğini öne sürer. Hartmann ikili sistem bakımından feminist sosyalistler için Marksist değerlendirmelerin ve marksist tarih kuramlarının önemine dikkat çekerek bunlardan faydalanılması önerisinde bulunmaktadır.¹⁴⁰

Ona göre, kapitalizm patriyarkadan beslenerek büyümüştür ve patriyarka ile kapitalizm çeşitli sınıflar, statüler ve tabakalara mensup toplumların sömürüsü konusunda en mükemmel şekilde ortaklaşarak modern patriyarkal kapitalizme dönüşmüştür. Bu bakımdan patriyarkal iktidar ve kapitalist örgütlenmiş toplumun değişmesi için hem kurumların hem de kanıksanmış cinsiyet temelli ayrımcı alışkanlıkların değiştirilmesinin yolları aranmalıdır.¹⁴¹

Walby patriyarkayı sosyolojik sistemde erkelerin hakimiyetinde kadınların ezildiği yapılar olarak tanımlar ve “*ücretli emek, ev işi, cinsellik, kültür, şiddet ve devlet*” olmak üzere altı temel yapının patriyarkal sistemi ortaya çıkardığını ifade eder. Patriyarka tarihsel olarak durağan değildir ve birden çok biçimi bulunmaktadır. Ona göre, patriyarka cinsiyet eşitsizliğinin farklı yönleriyle beraber bir sistem olarak ele alınmalı, özel ve kamusal alandaki patriyarkal yaklaşım ikiye ayrılarak incelenmelidir.¹⁴²

Özel patriyarkanın dışlayıcı, kamusal patriyarkanın ayrımcı bir yapısı vardır. Özel patriyarka kadınları kamusal alandan dışlayarak ev içinde koca/ baba tarafından ezilmesini hedeflerken, kamusal patriyarka kadınların özel veya kamusal alana erişimine engel koymaz; ancak mevcut pozisyonlarında ezilmelerini ve dezavantajlı konumlarını sürdürmelerini temin ederek özel patriyarkada olduğu gibi tekil değil kolektif şekilde gerçekleşmesini sağlar.¹⁴³

Walby’nin özel patriyarka ve kamusal patriyarka ayrımı ile patriyarka kuramları toplumsal cinsiyet ve sosyal politikaya ilişkin çalışmalara kavramsal çerçeve sunmuştur.¹⁴⁴

¹⁴⁰ HARTMANN, 2006, s. 2-3.

¹⁴¹ Heidi HARTMANN, “Capitalism, Patriarchy and Job Segregation By Sex”, içinde (Editörler: Stevi JACKSON/ Sue SCOTT), Routledge Yayınevi, 1. Baskı, 2002, s. 107; Melda YAMAN ÖZTÜRK/ Saniye DEDEOĞLU, “Giriş: Kapitalizm ve Ataerki İlişkisi Çerçevesinde Kadın Emegi”, Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi:Türkiye Örneği içinde (derleyenler: Melda YAMAN ÖZTÜRK/ Saniye DEDEOĞLU), Sosyal Araştırmalar Vakfı Küreselleşme Dizisi, 1. Basım, 2010, s.16-17. Yaman Öztürk, Dedeoğlu ve Acar Savran kapitalizm ve ataerkinin yer yer uzlaştıklarını veya birbirlerini pekiştirdiklerini yer yer ise çatıştıklarını ifade ederek tek ve homojen bir ilişkiden ziyade kopukluklar içeren çelişkili bir ilişkileri olduğunu aktarmaktadır.

¹⁴² WALBY, 2016, s. 12,39.

¹⁴³ WALBY, 2016, s. 269, 276-278.

¹⁴⁴ Saniye DEDEOĞLU/ Adem Yavuz ELVEREN, “Giriş: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti,” Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın içinde (Derleyenler: Saniye DEDEOĞLU/ Adem Yavuz ELVEREN), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 32-33. Dedeoğlu ve Elveren Walby’nin kuramının

İşgücü piyasası, refah devleti ve ataerkil aile arasındaki ilişkilerin çözülmesi bakımından patriyarkal toplum ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortaya çıkarılması, bu eşitsizliklerin giderilmesi için geliştirilecek sosyal politikalar için elzemdir.¹⁴⁵

Türkiye özelinde kadının aile içi statüsü ile sosyoekonomik gelişimi arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır. Ancak kır ve kent ayrımı yapıldığında aynı doğrultuda bir değişim gözlenmemektedir. Bunu kırsalda tarıma katılan kadının işgücünün görünmez olması ve statüsüne katkı sağlamaması ile açıklayan Kağıtçıbaşı, kent için eğitimle birleşen nitelikli mesleklere sahip olan kadınların istihdam edildiği işkollarında yaşanan toplumsal hareketliliğin kadının aile içi statüsünü yükselttiğini ifade etmiştir.¹⁴⁶

Bu gözlemlere dayalı olarak sosyal politika alanında, kırsalda ve metropollerde değişiklik göstermekle beraber Türkiye’ye ilişkin bir çıkarım, aile yapısındaki patriyarkal niteliğin, yani Kandiyoti’nin tarif ettiği Anadolu köylü hanesindeki hane reisinin baba olduğu klasik patriyarkanın, hem özel hem kamusal alandaki ideolojik ve kültürel pratikleri aracılığıyla oldukça güçlü olduğu yönündedir.

Namus koduyla bağlantılı klasik patriyarkal babalık şeref kodunun, kadın eşin çalışması ve kız çocuğunun eğitim alması önündeki engeller arasında sayılmış; kadının çalışması erkeğin otoritesini sarsan ve zorunluluk olmadığı müddetçe gerekli görülmemiştir. Kadınların çalışması bakımından özel patriyarka etkilidir; çünkü ev dışında gelir getiren işlerde çalışma izni bu yapıda aile kararıyla verilebilmektedir. Evlilik bu bakımlardan oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. 90’lı yıllarda yapılan bir araştırmada ücretli işten ayrılmanın kadınlar açısından sayılan sebepleri sırasıyla ailevi nedenler, evlilik ve çocuk sahibi olmak olarak sıralanmaktadır.¹⁴⁷

Türkiye’deki refah rejiminin “*aileselci ve kayırmacı*” bir karakter taşıdığını ifade eden Buğra, diğer kalkınmakta olan ülkelere oranla 2000’lere kadar desteklenen tarım sektörünün bu yapının çözülmesini engellediğini aktarmıştır. Köyden kente ve gecekonduya göçen ailelerin kırsalda kalan ailelerini maddi olarak desteklemeleri

kavramsal çerçeve sunmakla beraber Türkiye özelinde analiz yapmak için yeterli olmadığını ve Moulineux’un Batı dışı toplumlar için geliştirdiği analiz çerçevesinden de yararlanılması gerektiğini söylemektedir.

¹⁴⁵Yıldız ECEVİT, “Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi”; Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın Yayınları içinde (Derleyenler: Saniye DEDEOĞLU/ Adem Yavuz ELVEREN), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 26.

¹⁴⁶Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, “Türkiye’de Kadının Statüsü: Kültürlerarası Perspektifler “, 75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı içinde (Editör: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU), Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1. Baskı, 1998, s.149-151.

¹⁴⁷Gülây TOKSÖZ, “Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriyarka Çıkmazında Kadın Emegi”, Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın içinde (Derleyenler: Saniye DEDEOĞLU/ Adem Yavuz ELVEREN), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 111-113.

sayesinde Sirman'ın da dikkat çektiği hemşerici ataerkil yapının¹⁴⁸ devlet arazilerinde yapılanan ve zaman zaman gecekondulaşan- belediye hizmetleriyle desteklenen enformel erişimin ve dayanışmasının; *“aile bağlarının merkezi olduğu bir kırsal-kentsel fırsat alanının şekillenmesi”* yoluyla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Benzer yöntem ve beklentinin sosyal politikalar bakımından 2000'ler sonrasında da gerçekleştirilmeye devam ettiğini aktarır.¹⁴⁹

Yaman Öztürk bu süreçte kadın emeğine; enformel piyasaya esnek işgücü sağlamak, ev işleri ve sosyal güvenlik- sağlık hizmetlerindeki metalaşmaya bağlı olarak bakım hizmetlerini (çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi) sağlamak gibi görevlerin yüklendiğini söylemektedir.¹⁵⁰

Türkiye'deki klasik patriyarka çeşitli pazarlıklarla 20. yüzyıl boyunca kırılmalara uğramıştır. Ataerkil örüntüler, sınıftan sınıfa, farklı dini inanç gruplarında ve farklı etnisitelerde farklı görünümsergilemektedir. Tokgöz bu husustaki sınıfsal eşitsizliklere örnek olarak metropollerde yaşayan orta sınıf kadınları için evlenmenin çalışma yaşamının önünde engel olmadığını, aldıkları ücretler bakımından katlanılmaz buldukları evlilikleri bitirebilme imkânlarının olduğunu ancak daha dezavantajlı sınıflardaki kadınlar için durumun farklı olduğunu tespitiyle örneklendirmiştir. Tokgöz, dezavantajlı sınıflardaki kadınların; onlar kız çocuğu iken ilköğretim ve ortaöğretim sonrası yükseköğrenim görememeleri gibi sebeplerle evlilik ve ev kadınlığı dışında imkân bulunmadığını, kırdan ücretsiz aile işçisi kentte işgücü piyasası dışında kalan bu kadınların kamusal patriyarkada düşük ücretli güvencesiz işlerde, atölyelerde ve hizmet sektöründe çalışabilmeleri sebebiyle patriyarkal yapının devamının kız çocuklarının evlilik, eğitim ve çalışma yaşantılarına doğrudan etkili olduğunu ifade etmektedir.¹⁵¹

Türkiye'de ilk evlenme yaşı ile eğitim, kentleşme, kalkınma, modernleşme arasındaki ilişki ölçüldüğünde, tarihsel olarak özellikle Cumhuriyet'in kuruluşu ve jenerasyonlar arası eğitim düzeyi artışıyla beraber bir ilişki olduğu, anneler ve kızları arasında toplumsal cinsiyet beklentileri açısından psikolojik bir kopuş yaşandığı¹⁵² ve

¹⁴⁸ SİRMAN, 2006, s.2 6-28.

¹⁴⁹ Ayşe BUĞRA, “Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma”, Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 52-55, 65-66.

¹⁵⁰ Melda YAMAN ÖZTÜRK, “Ücretli İş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadın Emeği: 1980'lerden 2000'lere”, Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği içinde (Derleyen: Saniye DEDEOĞLU/ Melda YAMAN- ÖZTÜRK), Sosyal Araştırmalar Vakfı Küreselleşme Dizisi, 1. Basım, 2010, s.74

¹⁵¹ TOKSÖZ, 2012, s. 113-114.

¹⁵² Deniz KANDİYOTİ, “Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma”, Türk Toplumunda Kadın içinde (Derleyen: Nermin ABADAN-UNAT), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979, s. 355-356.

eğitim düzeyi ile ilk evlenme yaşı arasında da pozitif korelasyon bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁵³ 1978 yılından itibaren 2018 yılına kadar yürütülen 11 demografik veri ve 40 yıllık kesitsel dönemde, Türkiye’de son 40 yılda, 15 yaşından önce evlenen kız çocukları oranının %10’dan %2’ye düştüğü, 18 yaşından öncesinde ise bu oranının %41’den %18’e düştüğü ölçülmüştür.¹⁵⁴

Refah düzeyi, yoksulluk ve eğitim arasındaki ilişkiler toplumsal cinsiyet bakımından incelendiğinde en yoksul hanelerdeki kadınların büyük çoğunluğunun ilköğretimi bitiremediği, bu oranın aynı yoksul hanedeki erkeklere oranının neredeyse iki katına kadar çıktığı, yoksulluğun okul çocuklarının okullaşmasının önündeki engellerden biri olduğu gözlemlenmiştir. Okul masraflarını karşılayamayan ailelerin kıt kaynaklarını yönetemediklerinde ilk kesinti yapılan alanların başında kız çocuklarının ev işlerine yardım etmesi, kardeşlerine bakması, ailenin izin vermemesi gibi sebeplerle okuldan alındığı, cinsiyetçi işbölümünün kız çocuklarının toplumsal fırsatlardan yararlanmasının önünde engel teşkil ettiği, bunun da kadınların iş gücü arzının düşüklüğüne yol açtığı tespit edilmiştir. Eğitimin yeterli şekilde teşvik edilememesi kız çocukları açısından toplumsal adaletin aleyhlerine işlemesine sebep olmakta, toplumsal hareketliliğin önüne geçmektedir.¹⁵⁵

Türkiye’de işgücü piyasasında kadın istihdam oranı düşüktür. Çalışan erkeklerin oranı %65, kadınlarınki %28’dir. Tarım dışı alanlarda kadın istihdam oranı belirgin şekilde düşüktür.¹⁵⁶ UNFPA 1993- 2018 verilerine göre Türkiye’deki çocuk yaşta erken ve zorla evlilikler ile eğitim süresi ve eğitim düzeyinin düşüklüğü arasında ilişki bulunmaktadır, çocuklarının eğitimini engelleyen ailelerin kendileri de düşük eğitimlidir.¹⁵⁷ 18 yaş altı evlenme izni için mahkemeye başvuran olguların değerlendirildiği bir çalışmada, başvuru kız çocuklarının genelde örgün eğitime devam etmediklerini ve okula devam etmemelerine rağmen kendilerini eğitim bakımından başarılı olarak algıladıkları görülmüştür.¹⁵⁸

¹⁵³ Ferhunde ÖZBAY, “Türkiye’de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerinde Etkisi”, Türk Toplumunda Kadın (Derleyen: Nermin ABADAN-UNAT), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1979, 1. Basım, s.205; TNSA, 2018, s. 46. .

¹⁵⁴ UNFPA 1993-2018, 2020, s. 27, Giriş s. 2.

¹⁵⁵ TOKSÖZ, 2012, s. 114-116.

¹⁵⁶ Gülay TOKSÖZ/ Emel MEMİŞ, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet, CEİD Yayınları, 1. Baskı, 2018, s.34.

¹⁵⁷ UNFPA 1993- 2018, s. 54.

¹⁵⁸ Uğur ŞAHAN, Aydın İlinde 18 Yaş Altı Evlenme İsteği ile Başvuran Olguların Değerlendirilmesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı Tıpta Uzmanlık Tezi, 2020, s. 23.

Zorunlu kesintisiz 12 yıllık eğitimin 2012 yılında 4+4+4 uygulamasına geçilmesi ve 2017 yılında MEB ortaöğretim kurumları yönetmeliğinde değişikliklerle evlenenlerin örgün eğitimden kaydının alınarak yaygın eğitime aktarılması uygulamalarının kız çocuklarının okullaşma oranını düşürerek erken evliliklere kapı araladığı, kız çocuklarını evdeki bakım işlerine yönelttiği konuları da eleştirilmektedir.¹⁵⁹

Yüksel Kaptanoğlu ve Arslan, 2021 tarihli araştırmasında okulu terkeden öğrencilerden ne kadarının erken evlenmelerden kaynaklandığının ölçülmesi gerektiğini düşündüklerini ve bu hususta devletin çocuklar hakkında verileri toplaması sorumluluğu olduğunu aktarmışlardır.¹⁶⁰

TNSA 2018 araştırmasında sosyoekonomik olarak dezavantajlı kız çocuklarının eğitim hakkından yararlanma oranlarının düşük olduğu, yetişkinlik dönemlerinde iş piyasasına katılamadıkları ve çalışmadıkları, kendilerine ait gelir ve malvarlığı edinme oranlarının oldukça düşük kaldığı ölçümleri yapılmış olup yoksulluk ve ekonomi ile erken evlilikler arasında doğrudan ilişki kurulan çalışmalara ihtiyaç bulunduğu vurgulanmıştır. Çalışmacılar, son dönemde başlık parası zararlı uygulamasının artışıyla yoksulluğun artışıyla ilişkili değerlendirerek erken evlendirilen kız çocuklarının aile ortamlarının, kardeş sayılarının, eve gelir getiren bireylerin ve bu hanelerdeki gelirin paylaşımının nasıl yapıldığı konularının araştırılması gerektiğini söylemektedirler.¹⁶¹

Çavlin ve Çağatay Seçkiner'e göre 18 yaşından önce evlenen kız çocuklarının %21,3'i için başlık parası ödenmiştir.¹⁶² Bu Oran 18 yaşından sonra evlenen kadınlar arasında %8,9'dur. Yoksulluk ve ekonomi ile erken evlilikler arasında doğrudan ilişki kurulan nicel ölçüm içeren çalışma yapılmaması eksikliği vurgulanan hususlardan olmuştur.¹⁶³

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014 verilerinde 18 yaşından önce evlenenlerin %88,5'inin kendisinden yaşça büyük bir erkek ile evlendirildiği görülmektedir.¹⁶⁴ Bu özelliğin ataerkinin yapısal bir görüntüsünü açıklaması bakımından kadınların kendi kazançlarını kendilerinin harcama oranlarını, sağlık hizmetlerine

¹⁵⁹ Türkiye - CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun 132. CEDAW Oturumuna sunulmak üzere BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu, 2021, s.19, m. 53,54, Erişim Adresi: <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2022/02/8.-Golge-Raporu-07.06.2021-de-gonderilen-TR1.pdf> (Erişim Tarihi:06.01.2025).

¹⁶⁰ İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU/ Hilal ARSLAN, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama Çalışması Raporu, CEİD Yayınları, 1. Basım, 2021, s. 136.

¹⁶¹ TNSA 1993-2018, 2020, s.51.

¹⁶² ÇAVLİN/ ÇAĞATAY SEÇKİNER, 2015, s.76.

YÜKSEL KAPTANOĞLU/ ARSLAN, 2021, s. 137.

¹⁶⁴ ÇAVLİN/ÇAĞATAY SEÇKİNER, 2015, s. 76.

erişimlerini, kendileriyle ilgili kendilerinin karar verme oranlarını ve aileleleriyle ilgili büyük harcamalar yapma becerilerini etkilediği bilinmektedir. BM'nin bir araştırmasında erken evliliğin kadınların yukarıda sayılan becerileri kullanma oranlarını, ilk evliliklerini 25 yaşından sonra yapan kadınlara göre belirgin ölçüde düşürdüğü ölçülmüştür.¹⁶⁵

Yine, erken evlilikler bakımından anlamlı bulduğumuz bir başka araştırmada çocukken cinsel istismara uğrayan kadınların kazancı ve çalışma yeteneği ve kabiliyetinin, çocukken cinsel istismar yaşamamış kadınlara oranlara daha düşük olduğu ölçülmüştür.¹⁶⁶ Bu açıdan erken evliliklerin aynı zamanda bir kadın yoksulluğu sorunu olduğu da ifade edilmektedir.¹⁶⁷

Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 18 yaşından önce gerçekleşen evliliklerin % 32,1 oranında kır, % 24,6 oranında kentte yapıldığını tespit etmiştir.¹⁶⁸ UNFPA 1993-2018 verileri de kırsal bölgelerde yaşayan kadınların erken evlenme oranının kentte yaşayanlara oranla daha yüksek kaldığını tespit ederek yukarıdaki bulguları desteklemektedir.¹⁶⁹ Aynı araştırma kapsamında çocukluğu köyde geçen kadınlar arasında erken evlenmenin daha yaygın olduğu ancak bunun da son 25 senede yarı oranında azaldığı Türkiye’nin kırdaki nüfusunun azalması ve kente göç etmesi olgusuyla da örtüşmektedir.¹⁷⁰

Bununla beraber, aynı araştırmada Türkiye’nin bölgeleri bakımından 1993’ten itibaren azalan erken evlenme olgusunun 2008 yılıyla beraber bazı bölgelerde azalmaya devam etmediği görülmüştür. İstanbul’un içinde bulunduğu Marmara’nın batısı, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde artış gözlemlendiği, Batı Marmara Bölgesi’nde 2013’ten 2018’e iki katına ulaştığı ifade edilmektedir. Son kırk yıl içinde araştırmada 15’ten ve 18’den önce erken evlenmelerin azaldığı ancak 2013 ve 2018 araştırma verilerine göre azalma oranının 1978 yılından itibaren karşılaştırmalı yürütülen demografik verilerini takip etmediği ve artış yönünde trende girdiği ifade edilmiştir.¹⁷¹

Cinsiyetin kadın ve erkek biyolojik bölümlenmesi şeklinde oluşan “*doğal*” ile “*toplumsal*” olanın diyalektik birliği Beauvoir tarafından biyolojik, kültürel, psikanalitik,

¹⁶⁵ UN Women, Progress Of The World’s Women 2019–2020 Families in a Changing World 2019–2020, 2019, s. 88, Erişim Adresi: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/06/progress-of-the-worlds-women-2019-2020> , (Erişim Tarihi: 06.01.2024).

¹⁶⁶ Oğuz POLAT, Şiddet, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, 2021, s. 73.

¹⁶⁷ Diren ÇAKMAK, “Türkiye’de Çocuk Gelinler, Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik, Bildiri Tam Metinler E-Kitabı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, C.20, S.1, s. 107.

¹⁶⁸ ÇAVLİN- ÇAĞATAY SEÇKİNER, 2015, s.75.

¹⁶⁹ UNFPA 1993-2018, 2020, s. 28.

¹⁷⁰ UNFPA 1993-2018, 2020, s. 40.

¹⁷¹ UNFPA 1993-2018, 2020, s. 27.

tarihsel olarak çözümlenerek varoluşçu felsefe ekseninde incelenmişti. Kadının eş ve anne olarak görülmesine bağlı olarak dünyada ve başkalarıyla nasıl birlikte olduğuna, bu birlikteliğin tarihsel yapısına, örgütlenmesine, ikiye bölünmesine, kadının başka olarak kurulumuna bakarak biyolojik belirlemecilerin farklılıkları fizyolojik olarak açıklayan görüşlerine itiraz etmişti. Ona göre insan doğasına bakarak değil; kadın ve erkek olmanın değerini belirleyen faaliyetler, pratikler, üretim ve yeniden üretim güçleri arasındaki dengeye bakılarak kadın varoluşunun ne gibi olguları ve değerleri üstlendiği anlaşılabilir.¹⁷²

Beauvoir kadın kendi bedenini, sevgililiğini, anneliğini kabul etse bile ancak erkeklerin kadını konumlandığı şekliyle nesneleştirmelerini içselleştirir yani “*erkeğin ötekisi*” olmayı içselleştirirlerse erkekler tarafından başka sınıftan “*hakiki kadın*” kabul edilebildiklerine, kadınların kendilerini erkekler üzerinden tanımlamaya zorlandığına, ancak bunun doğa böyle istiyor şeklinde temellendiren patriyarkal anlayışın sonucunda yüklendiğini ve kadınlar bakımından bu durumun yazgı olmadığına dikkat çekmiştir.¹⁷³

Oakler, cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramlarını birbirinden ayırarak kullanmıştır. Cinsiyet, kadın ve erkeğin doğumla getirdikleri, toplumsal cinsiyet ise kültürel olarak kız ve erkek çocuklarına yüklenen roller, davranış biçimleri, sorumluluklar, beklentiler, haklar olarak özetlenebilir.¹⁷⁴

Oakley kültür, gelenek, eğitim, din gibi çeşitli toplumsal kurumların uygun gördükleri rolleri kadın ve erkeklere yönlendirdiklerini söylemektedir. Oakley’e göre bir kültür meselesi olarak adledilebilecek toplumsal cinsiyet yere ve zamana göre değişebileceğinden cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında doğal ve değişmez biyolojik bir ilişki yoktur, dolayısıyla aralarındaki bağ da pek doğal değildir tam tersine inşaa edilmiştir.¹⁷⁵

İşte eril ve dişi konumların, güçlerin, ayrıcalıkların, fırsatların, rollerin toplum tarafından kadınlara ve erkeklere yüklenmesi, bu rollerin kurgulanması ve bireylerin bu rollerin temsiline zorlanması sürecine toplumsallaşma denilmektedir. Toplumsal cinsiyet bireyler tarafından öğrenilerek inşaa edilir, yeniden ve yeniden üretilir. Toplumsal

¹⁷² Simone DE BEAUVOIR, II. Cilt, 2020, s. 9,13.

¹⁷³ Simone DE BEAUVOIR, İkinci Cinsiyet I Olgular ve Efsaneler, Koç Üniversitesi Yayınları, 2.Basım, 2020, s. 20-21,183-184; Fatmagül BERKTAY, “Felsefenin Kadına Bakışı”, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar içinde (Derleyenler: Hülya DURUDOĞAN,/ Fatoş GÖKŞEN/ Bertil EMRAH ODER/ Deniz YÜKSEKER), Koç Üniversitesi Yayınları: 4, 1.Baskı, 2010, s. 25-26.

¹⁷⁴Kamla BHASIN, Toplumsal Cinsiyet “Bize Yüklenen Roller”(Çeviri: Kader AY/ Zeycan SARIHACIOĞLU), Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2015, s. 10.

¹⁷⁵ BHASIN, 2015, s. 11.

cinsiyetin sosyal sistemlerde aile, günlük yaşam, politika, ekonomi, hukuk, kalkınma, çalışma yaşamı gibi pek çok alanda belirleyici rolü vardır.¹⁷⁶

Erkek ve kadın arasındaki güç ilişkileri, eşitsizlikler ve ayrımcılığın sorgulanması için toplumsal cinsiyet önemli bir kavramsal araç sağlar. Aynı zamanda muhafazakâr, biyolojinin belirleyici olduğunu savunan düşünce ve yapılarla karşı meşruiyet zemini olarak karşımıza çıkar. Toplumsal cinsiyetin sabit olmayan kurgusu ve değişebilen içeriğine kız çocukları okula göndermeyen, evin dışına çıkarmayan, erken yaşta evlendiren anlayışın ve geleneğin değişmesi, toplumun kimi kesimlerince bu anlayışın eleştirilmesi hususu örnek gösterilebilir.¹⁷⁷

Toplumsal cinsiyet kalıpları ise kız çocuklarının ve erkek çocuklarının ne yapabilecekleri ne yapamayacaklarını kadınlık ve erkeklik durumunu veri olarak alıp değişmeyen kategoriye koyarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin önüne geçen uygulama, etiketleme ve yönlendirmelerdir. Cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların ne yapacağını, erkeklerin ne olacağını, mekânları, meslekleri de ayırmakta; kız çocukları ve kadınları kısıtlarken; erkek çocukları ve erkekleri de olumsuz etkileyerek hegemonik erkeklik anlayışını güçlendirmektedir.¹⁷⁸

Erkeklik araştırmaları konusunda önemli teorisyenlerden Connell'in geliştirdiği hegemonik erkeklik kavramı, bir grup ayrıcalıklı erkeğin egemenlik ilişkilerini denetleyerek bu egemenlikten hem kendilerine hem de diğer erkeklere pay dağıttıkları; cinsiyete dayalı işbölümü, iktidar ilişkileri ağı, Connell'in kateksis dediği cinselliğin toplumsal yapısı ve yönetiminin sağlanmasıyla evrensel bir cinsiyet sistemi bulunduğunu söyler.¹⁷⁹

Üç eril tahakküm kurumu olan işgücü piyasası, patriyarkal kurumlar ve cinsel arzular alanları ile cinsiyete dayalı işbölümü, iktidar ilişkileri ağı, kateksis mekanizmaları sırasıyla birbirini perçinleyerek desteklemektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü iş piyasası tarafından desteklenmektedir. Bu yapılar kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı belli işleri öngörür ve

¹⁷⁶ Yıldız ECEVİT, "Ünite 1: Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç", Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi (Editör: Feryal Aşın KOÇAK TURHANOĞLU), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1304, 1. Baskı, 2011, s. 4-6,26; Feryal SAYGILIGİL, Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Materyali, 2010, s. 6.

¹⁷⁷ Kamla BHASIN, 2015, s. 12; Yıldız ECEVİT, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları Eğitim Materyali, Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği Yayınları, 2021, 1. Baskı, s. 10-11.

¹⁷⁸ Aksu BORA, "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık", Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar(Derleyenler: Kenan ÇAYIR/ Müge AYAN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 2-5.

¹⁷⁹ Robert W. CONNELL, Toplumsal Cinsiyet ve İktidar Toplum, Kişi ve Cinsel Politika, Ayrıntı Yayınları, 1.Basım, 1998, s. 141-156.

bunu yalnızca işi cinsiyetlendirerek dağıtmakla kalmaz, işin tasarımını, teknolojisini, eğitimini de cinsiyet rejimine göre düzenlenler.¹⁸⁰

Cinsiyete dayalı işbölümü kuvvetli kültürel destek bulmaktadır. Mühendisliğin erkek işi olması, kadınların hemşire, sekreter, öğretmenlik gibi kadınsı, ikincil ve duygusal emek yoğun işlere uygun oldukları; erkeklerin matematik, mühendislik, yöneticilik, bilgisayar, yazılım gibi teknolojik meslek gruplarına uygun görülmesi düşüncesi cinsiyetlendirilmiş işbölümü ile iş piyasasının uyumluluğuna örneklerdendir.¹⁸¹

Patriyarkal kurumlar ve iktidar ilişkileri ağı birbiri ile bütünleyici bir ilişki içindedir; iktidar evde, işyerinde ve kurumlarda gücün eşitsiz ve ayrımcı dağılımıyla kendisini gösterir. Kurumlar, bakanlıklar, üniversiteleri yönetenler yani patriyarkal kurumlar hegemonik erkekliğin her durumda kazançlı olacağı şekilde çoğu kez kaba kuvvete başvurmadan ideolojisini ve hegemonyasını dayatır.¹⁸²

Türkiye’de, hukuk fakültelerinde okuyan öğrencilerin en az yarısının kız öğrencilerden oluşmasına ve birçok donanımlı ve yetkin kadın hukukçunun yetişmiş olmasına rağmen AYM’de güncel olarak bir kadın hâkimin görevlendirilmemesi patriyarkal kurumlar ve iktidar ilişkisine örnek olarak gösterilebilir. Zira bu kurumlardaki erkek grupları otorite ve merkezde olma ihtiyacını kadınları “*asıl siyaset yapma merkezlerinden tamamen dışlayarak*” gerçekleştirme imkânı bulurlar.¹⁸³ Tezin yargısal çerçevesinde ele alınan AYM kararlarında bu etkinin gözlemlenebilir olduğunu düşünüyoruz.

Kateksis, bir kişinin bir başkasına bağlanmasının cinsel pratiklerinin, arzusunun, toplumsal örüntüsünün, arzu nesnelerinin ve yasakların toplumsal yapılar tarafından yönlendirilmesini içerir. Connell “*ensest tabusu, tecavüz, reşit olma yaşı*”nı yasaklara örneklerden saymıştır. Burada vurgulanan bir husus da belli tipte bir kişinin o belirli tipe uygun kişiyi sevmesi, evlenmesi, belli türde kadınlığın ve erkekliğin arzulanır olması hususudur.¹⁸⁴

Ecevit, cinsellik ve erken evlilikler konusunda arzuların ve kateksis örgütlenmesinin önemini “(*...*) kadının “*tazeliği*” çok arzu edilen bir durum. Dilimizde bu durumu anlatan o kadar çok ifade, o kadar çok deyim var ki! “*Körpe*”, “*el değmemiş*”, “*kız oğlan kız*” gibi anlatımlar, erkekler arasında sözü edilen gelin adayının değerini artırıyor. Buluşa henüz

¹⁸⁰ CONNELL, 1998, s. 141-156.

¹⁸¹ BHASIN, 2015, s.41.

¹⁸² CONNELL, 1998, s. 141-156.

¹⁸³ Serpil SANCAR, Erkeklik: İmkansız iktidar, Metis Yayınları, 1. Basım, 2009, s. 31-33, 35-36.

¹⁸⁴ CONNELL, 1998, s. 156-161.

girmiş ya da bu dönemi yaşayan kız çocuğunun, genellikle de kendisinden yaşça çok büyük erkeklerle evlendirilmesinin bir başka nedeni de bu. Çoğu zaman üstü kapalı söylene hatta hiç gündeme getirilmese de biz biliyoruz ki henüz buluşa ermiş çocuklarla evlilik yapmak (...) cinsel yaşam açısından (...) erkekler açısından avantajlı”¹⁸⁵ görüldüğünü açıklayarak yapmıştır.

Kateksis örgütlenmesi, erken evlilik yoluyla kadının doğum kontrolünü, kadının bedeni üzerindeki tasarrufunu kısıtlayarak kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına doğrudan müdahalede bulunmaktadır. Bu bakımdan erken evliliklerle ilgili anne ve bebek ölümlerinin azaltılması gibi hedeflerin kalkınma planları çerçevesinde ele alınmış bir konu olması, konunun halk sağlığını ilgilendiren kamusal boyutunu oluşturmasının yanı sıra nüfus planlamalarının devlet tarafından kontrol edilmesinin kateksis alanındaki denetimin önemine dikkat çekmektedir.

Hegemonik erkeklik aile, devlet, yasalar gibi kurumlar tarafından da desteklenmektedir. Hegemonik erkeklik kavramı yalnızca kadınların erkek hegemonyasına boyun eğdirilmesi ve bu yöntemlerin kurumsal işleyişi ve devamını değil; aynı zamanda erkekler arasındaki üstünlük mücadelelerini ve stratejilerini de içerir. Connell “*Erkeklikler*” çalışmasında hegemonik erkeklik düzeninde erkeklik hegemonyasının “*tabi kılınan*”, “*marjinalleştirilen*”, “*işbirlikçi*” erkekliklerle mücadelesi ve çeşitli erkeklik biçimlerinin hiyerarşik ilişkileri aracılığıyla yapılandığını söylemiştir.¹⁸⁶ Türkiye bakımından bu görüntü babalar ve oğulları arasında ilişkilerinin otorite ve disiplin üzerinden kurulmasıyla belirginleşiyor.¹⁸⁷

Erkek çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerini yüklenmesini zorlayan “*baskıcı*” ve “*hegemonik*” erkekliğin erken evliliklerde erkek çocuklara yöneltilmesi, “*baba/ dede/ amca/ ağabey*”lerin erkek çocukların evlenme kararını verdiği, özellikle ev geçindirme ile aileye sahip çıkma rolünün erkek çocuklara yüklendiği ataerkil yapıda, kız çocuklar için “*namus*” ve namusun korunması motifi öne çıkarken, erkek çocuklar için erkek çocuğun “*günaha girmemesini sağlamak*” motifi öne çıkmaktadır.¹⁸⁸ Hem kız çocukları hem de erkek çocukları için bu sistemde “*korumacılık*”, “*kontrol*”, “*riayet*”, “*sadakat*” konuları belirgin hale gelmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Yıldız ECEVİT, “Yakından Bakmak” Uçan Süpürge’de “Çocuk Gelinler”in 10.Yılı Özel Kitabı, Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, Özdemir Ofset, 1. Baskı, 2015, s. 81.

¹⁸⁶ SANCAR, 2009, s.33-34; CONNELL, 1998, s.154.

¹⁸⁷ Hale BOLAK BORATAV/ Güler OKMAN FİŞEK/ Hande ESLEN ZİYA, Erkekliğin Türkiye Halleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2018, s. 29.

¹⁸⁸ DENİZ/ YÜKSEL KAPTANOĞLU/ GÖÇ/ AKYÜZ/ SANCAR, 2021, s. 16, 216.

¹⁸⁹ BOLAK BORATAV/ OKMAN FİŞEK/ ESLEN ZİYA, 2018, s. 29.

Bourdieu, eril düzeni ve eril tahakkümü anlayabilmek için sosyo-analiz aracı olarak Akdeniz geleneksel şeref ve utanç sorununu taşıyan erkek merkezli bir toplum olan ve gelenekleri itibarıyla Avrupa kültü sahasını da kapsayan Kabil Berberilerini incelediğini aktarırken, Kabil Berberileri'ne benzer şekilde Akdeniz havzasındaki temelleri Antik Yunan'a kadar sürülebilecek Yunanistan, İtalya, İspanya, Mısır, Türkiye gibi ülkelerin de bu etki alanına dâhil olduğunu söylemiştir.¹⁹⁰

Bourdieu, yaptığı antropolojik araştırmalardaki geçerli cinsiyet düzeninin, eril ve bedenleşen iktidarın, bedenlerin ve cinsel olanın ikilikler ve zıtlıklar üzerinden eşyaların, faaliyetlerin, hukukun, ritüellerin, kamusal/ özel, içeri/ dışarı gibi diktomiler aracılığıyla var olduğunu gözlemlemiştir. Cinsiyetlendirilmiş olanın tüm toplumsal alanlarda, bedenlerde, iletişimde, eylemde, kısaca insanların yaşadığı “alan” olan habitusta eril tahakküm “*kabuller, düşünceler, eylem şemaları*”yla bir sistem olarak gelişir ve sürdürülür. Cinsiyet farkları sistemi bu şekilde eril tahakküm yaratır. Bourdieu eril düzenin kendisini ispat etmesine gerek olmadığını, toplumsal düzenin oluşunun bizatihi eril tahakkümü onaylamak için “*sembolik bir makine*” olarak çalıştığını belirtmiştir.¹⁹¹

Millet, tahakküm içeren alanda birey kadar aile ile toplum arasındaki işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir. Ona göre aile, toplum ve devlet bir arada bu alanın korunması ve eril tahakkümün insan haklarının ve bireysel özgürlüklerin korunduğu ve regüle edildiği toplumlarda dahi hem yukarıda sayılan yapılar aracılığıyla hem de dinsel destekle beslenmektedir.¹⁹²

Arslan, alandaki hukuki boşluktan yararlanan kamu görevlileri, hastaneler, ebeveynler, vatandaşlar, din adamları gibi kimi kurum ve aktörlerin normu ve düzeni dolanarak erken evlilikleri gizlediğini ve Millet'in tarif ettiği işbirliği ve eril tahakküm mekanizmalarını habitusunda gözlemlemiştir.

Görüştüğü kimi kamu görevlilerinin karakolun çocuk gelin diye gönderdiği bir vakanın savcılıktan yetişkin diye çıkarıldığını, kız çocuklarının kamu hastanesi yerine özel hastaneye gönderilmesi için yol gösterildiğini, karakol komutanının karakola başvuran kız çocuğunun düğününe katılıp düğün hediyesi verdiğini, nüfus memuruyla anlaşarak yaş büyütüldüğünü, kız evde doğdu diye beyanda bulunup büyük yaş kimliği çıkarıldığını, usulsüz kimlikle kız çocuğunun okula kaydedilecek diye büyük yaş beyan edilip evlendirildiğini, doğan çocukların doğum yapan kız çocuğu yerine kayınvalidesi, ablası,

¹⁹⁰ Pierre BOURDIEU, *Eril Tahakküm*, Bağlam Yayınları, 2. Basım, 2015, s. 17-18.

¹⁹¹ BOURDIEU, 2015, s. 19-22; SANCAR, 2009, s. 189-190.

¹⁹² Kate MILLET, *Cinsel Politika*, Payel Yayınları, 2. Basım, 1987, s.60-61.

dedesi üzerine kaydettirildiğini, küçük kızlara yaşının küçük olduğunu bildiği halde çeşitli ivazlarla nikâh kıyan imamların olduğunu, anne babanın evlenmesi için çocuklara baskı yaptığını, evde kalırsın dendiğini, yalancı şahitler aracılığıyla yaş büyütüldüğünü, yaş büyütmesi için vatandaşların komşuların akrabaların mahkemede yalancı şahitlik yaptığını, hâkimlerin ikna edildiğini, dini referanslarla hem ailelerin hem de çocukların korkutulduğunu, teröre bulaşacak diye mahkemeden yaş büyütme veya evlenme için izin alındığını yaptığı mülakat ve görüşmelerde gözlemlemiştir.¹⁹³

1.2.2. Şiddet ve istismar bağlamında erken evlilik

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, şiddet içeren/üreten sosyolojik örgütlenmesiyle aile ve aile içi şiddet bağlamındaki kız çocuklarının durumunun açıklanması, erken evlilikler ile şiddet arasındaki ilişkinin çözülmesine yarar sağlayacaktır.

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, başta erkeklerin kadınlara uyguladıkları kişilerarası şiddet özelinde feminist yaklaşım içeren sosyal bilimler ve hukuk disiplinlerinin inceleme alanına girmişti.¹⁹⁴ Şiddet denildiğinde, “*bedensel, psikolojik, sosyal veya maddi zarara neden olan, tehdit eden veya buna neden olan fiziksel, sözlü veya yazılı eylemler*”, “*yıkıcılık güdüsünü içeren zor kullanma, güç kullanma*”¹⁹⁵ olarak anlaşılabilir.

Şiddet, kişilerarası olabileceği gibi; şiddeti kişinin kendine yöneltmesi, istekli veya isteksiz olarak yapılması, icraen veya ihmalen gerçekleştirilmesi, mağdura yöneltilen şiddetin iyilik, kayıtsızlık, mazoşizm gibi saiklerden beslenmesi veya şiddetin başlı başına bir amaç veya başka amaçların aracı şeklinde cereyan etmesi mümkündür.¹⁹⁶ Şiddetin bir yönü de failinin ve mağdurunun yanı sıra izleyicisi ve/veya izleyicilerinin bulunuyor olması ve bu rollerin esnek ve dönüşümlü biçimde yer değiştirebiliyor olmasıdır.

Cinsiyet ve şiddet arasındaki ilişki incelendiğinde, cinsiyete dayalı şiddet eylemlerine başvuranlar bakımından uygun bir strateji olarak şiddet; mücadelenin kaynağında bir mübadele aracı olarak kadının kendisine, cinsel erişimine ve cinsel üremesine olan ulaşımı kimin kontrol edeceği ile “*insanların kendi paylarından en iyi*

¹⁹³ Yusuf ARSLAN, “Çocuk Gelin Evliliklerinde Suçu Gizleme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, C.2, S.2, s. 4-15.

¹⁹⁴ Jennifer MARCHBANK/ Gayle LETHERBY, *Introducing to Gender Social Sciences Perspectives*, Routledge Yayınevi, 2. Baskı, 2014, s. 300-301.

¹⁹⁵ CAHİT, 2012, s. 487.

¹⁹⁶ Mary R. JACKMAN, “Gender, Violence, and Harassment”, *Handbook of The Sociology of Gender* içinde (Editör: Janet SALTZMAN CHAFETZ), Springer Cham Yayınevi, 2. Baskı, 2018, s. 278- s. 308.

şekilde yararlanmalarını ve çocuklarına bakabilmelerini sağlayacak sosyal, ekonomik ve politik kaynaklar” a kimin sahip olacağı çatışmasının bulunduğu görüşü mevcuttur.¹⁹⁷

Bu görüşe göre; kaynaklar üzerinde egemenlik kurmak bakımından uzun süredir devam eden ve erkeklerin lehine işleyen “sosyal, ekonomik ve politik kurumlar”dan kadınlar yoksundur ve bu kaynaklara erişmelerinin önünde mülkiyet hakkı üzerinden ataerkil korumaya yönelik itaat ve bu itaatin teşvik ile ödüllendirmesi; bu nesneleşmeye olumsuz karşılık verilmesi halinde damgalanma yoluyla kontrol mekanizmaları, ayrıcalıklı durumun devamının temini bakımından erkeklerin savaş, cinayet, silahlı saldırı, tecavüz, cinsel saldırı yöntemlerinin kullanılması durmaktadır.¹⁹⁸

Şiddet kadar şiddet tehdidi, yumuşak güç kullanımı da etkili bir mekanizma olmakta, şiddetin fiziksel, ekonomik, cinsel şiddet biçiminde gerçekleşmesinin yanı sıra toplumdaki değerlerle kişinin sahip olduğu niteliklerin negatif yönde çatışmasıyla ötekileştirilme, damgalanma, dışlanma sosyal yaptırımları karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁹

Bu anlamda toplumsal olarak egemen erkekliğin ilişkilenecekleri “otorite, denetim ve zorlama” yoluyla “kişiler arası şiddet, cinsel düzenleme, gözetim, ev içi otorite”ye ilişkin mücadeleyle elde edilen iktidardan, şiddete karışan kadar şiddete karışmamış erkeklerle de “ataerkil pay” dağıtıp bu düzene ortak ederek eşitsiz ilişkileri bir arada tutmaktadır.²⁰⁰ Nitekim şiddet içeren davranışlar kadar şiddet içermeyen davranışlar da denetleme için hegemonyacı erkekliğin geliştirdiği stratejilerden olmaktadır.²⁰¹

Ev içi şiddet-aile içi şiddet, toplumdaki ataerkil ilişkilenecekleri modelinin bir yansıması ve toplumsal örgütlenmedeki eril tahakkümün dış dünyadaki görüntüsünün iç dünyaya yani evin içine ve mahrem alana taşınmış hali olarak okunabilir.²⁰² Nitekim ev içi şiddet, kamusal alan yerine özel alanda gerçekleştiği için uzun süre ev içi emeği gibi görmezden gelinen bir konu olmuştur. Bu durum ancak “özel olan politiktir” sloganıyla beraber

¹⁹⁷Stephanie COONTZ/ Peta HENDERSON, “Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri”, Politik İktidar ve Kadın Emeği, Kadının Görünmeyen Emeği Maddecisi Bir Feminizm Üzerine içinde (Yayına Hazırlayanlar: Gülnur ACAR-SAVRAN/ Nesrin TURA DEMİRYONTAN) , Yordam Kitap, 3. Basım, 2016, s. 49-50.

¹⁹⁸JACKMAN, 2018, s.308-310; Robert W. CONNELL, “The Social Organization of Masculinity”, The Masculinities Reader içinde (Editörler: Stephen M. WHITEHEAD/ Frank BARRETT), Cambridge: Polity, 1. Basım, 2001, s. 43-4.

¹⁹⁹ Erwing GOFFMAN, Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar, Heretik Yayıncılık, 1. Baskı, 2014, s. 30-33.

²⁰⁰ CONNELL, 1998,s. 138-139.

²⁰¹ Serpil SANCAR, “8.Ünite, Erkeklik”, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde (Editör: Asu ALTUNOĞLU), Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312 Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309,Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013, s. 180-182.

²⁰² Jonathan HERRING, “Ev İçi Şiddetin Tanımlanması: Saldırıdan Cebri Denetime”, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet Şiddet içinde (Editörler: Funda KAYA/Nadire ÖZDEMİR/ Gülriz UYGUR), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014, s. 185-190.

1970'lerin kadın hareketinin çabalarıyla özel alan ile kamusal alanı katı biçimde ayıran eşitsiz ilişkilerin dönüştürülmesi çabaları neticesinde şiddet vakalarının kamusal bir meseleye dönüşmesine ve bu yönde politikalar üretilmesiyle değişebilmiştir.²⁰³

Ev içi şiddet yakın ilişkiden kaynaklanan şiddeti tanımlarken, aile içi şiddeti yani aile üyeleri arasındaki şiddeti de içermekte olup, yakın ilişkide bulunan kişinin diğerine *“fiziksel saldırganlık, cinsel zorlama, psikolojik istismar ve kontrol edici, zorlayıcı, herhangi bir olay veya davranış modelleri de dahil olmak üzere fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik ve duygusal zarara neden olan davranışları ve saldırıları”*nı kapsamaktadır.²⁰⁴

Bu tür aile içi şiddetin kişinin en özel bilgilerinin, yani mahrem alandan elde edilen ve kurulan yakınlık sayesinde kişiyi en savunmasız halinde incittiği için güvenini ihlal ettiği, kişiye cebri denetim uyguladığı yani kişinin ekonomik, sosyal, fiziksel kaynaklara erişimin bir fiil engellenerek denetlendiği, ataerki yapının yeniden üretimine katkı sağlayarak kişinin özerkliğini yok ettiği ve diğer şiddet türlerine göre daha ağır şekilde zararlandırıcı olduğu görüşü mevcuttur.²⁰⁵

Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgelerdeki tarım üretimi odaklı geniş aile ve ailenin başında ata/ dede/ baba bulunan klasik ataerki modelinde kız çocukları erken yaşlarda kocalarının babasının ailesine gelin gittiği ve burada yalnızca ailenin erkeklerinin değil aynı zamanda kıdemli kadınlarından kayınvalidelerinin de emrinde oldukları bir yapı bulunmaktadır.²⁰⁶

Görücü usulü gerçekleştirilen, yani evlenmede rıza ve eş seçme özgürlüğünün kısıtlandığı bu yapıda, genç kızın başlık parasının ödenmesi yoluyla mülkiyet hakları, emeğinin ederi ve baba evinden gelen çeyizi kocasının ailesine devredilir. Emeği ve çalışması hanede görünmez kılınan mülksüz genç gelin için²⁰⁷ erkek oğul üzerinden yaşam döngüsü içerisinde yaşlanınca ve kendisine itaat edecek genç gelinlere sahip olma ve güç elde etme beklentisini içerir otoritenin döngüsellliği ataerkinin kadınlar tarafından da

²⁰³ Fatmagül BERKTAY, “1. Ünite: Feminist Teoride Açılımlar”, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde (Editör: Asu ALTUNOĞLU), Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309, Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013, s. 7-8.

²⁰⁴ HERRING, 2014, s. 177-178.

²⁰⁵ Marilyn FRIEDMAN, *Autonomy, Gender, Politics*, Oxford University Press, 2003, s. 141-143.

²⁰⁶ Serim TİMUR, “Türkiye’de Aile Yapısının Belirleyicileri”, Türk Toplumunda Kadın içinde (Derleyen: Nermin ABADAN-UNAT), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979, s.119-129; Nukhet SİRMAN, “Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi”, Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın içinde (Yayına Hazırlayan Şirin TEKELİ), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1990, s. 243-245.

²⁰⁷ Gülten KAZGAN, “Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü”, Türk Toplumunda Kadın içinde (Derleyen: Nermin ABADAN-UNAT), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979, s. 164-165; Cristine DELPHY, Baş Düşman, Kadının Görünmeyen Emeği Maddeci Bir Feminizm Üzerine içinde (Hazırlayanlar: Gülnur ACAR-SAVRAN Nesrin TURA DEMİRYONTAN), Yordam Kitap, 2016, 3. Basım, s. 108.

içselleştirildiğinin bir kanıtıdır. Bu hiyerarşik güç örgütlenmesi nedeniyle ki bazı kadınlar, kendi yaşam şanslarını arttıran ve verili şartlardan en yüksek fayda sağlayabilecekleri stratejileri, ailenin kendilerinden olan beklentilerini yerine getirme anlayışını ve meselenin “*şiddete dönüşmeden*” çözümü yöntemlerini benimsemeyi tercih edebilirler.²⁰⁸

Tarım ailesinin dağılması, göç, çekirdek ailenin oluşumu ve kentleşme süreçleriyle üretim biçiminin endüstriye özgülenmesiyle klasik patriyarkanın parçalanması, kadınlar için güvencesiz ve tekinsiz bir ortam yarattığından pek çok kadının sistemle “*ataerkil pazarlık*” yaparak kaybettikleri güven ve istikrara karşılık genç gelinlerini de evden alıp giden oğullarıyla ve sistemle erkeklerin bu sorumluluklarını sürdürmeleri için müzakere yürüttükleri ve kendilerine alan açabilmek bakımından muhafazakâr tepkiler verebildikleri görülmektedir.²⁰⁹

Klasik ataerkinin çöküşü ve işleyişinin sarsılması ise ortaya çıkan yeni alanlarda bu tahakkümü tesis edebilmek bakımından yeterli kalamayan patriyarkal yapının “*eril yeniden diriliş*” çerçevesinde erkeklik krizi yaşayan sistemin hegemonya kuramadığı ve ikna edemediği alanlarda aile içi şiddetin artışına ve kadın ve genç kızların direnişine verilen şiddetli, zorlayıcı, kaba ve dayatmacı tutumuna işaret etmektedir.²¹⁰

2014 yılında yürütülen Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’nda güç kaybının aile içi şiddeti artırdığını, şiddet gösteren erkek katılımcılar “*sözün bittiği yerde, gücün yitirmeye başladığını hissettiği an, oyunbozana karşı, susturma amaçlı, terbiye etmek için, otoritenin kaybını engellemek amacıyla*” hegemonik erkekliği sürdürebilmek maksadıyla yaptıklarını ve bu konuda hem bireysel hem de toplumsal meşruiyet zemininden faydalandıklarını derinlemesine görüşmelerde aktarmışlardır.²¹¹

²⁰⁸ SİRMAN, 1990, s. 232-234; Hale BOLAK, “Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramsallaştırılmasına Yönelik Öneriler”, Kadın Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın içinde (Yayına Hazırlayan: Şirin TEKELİ), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1990, s. 221.

²⁰⁹ Deniz KANDİYOTİ, “Bargaining with Patriarchy”, Gender and Society, 1988, C.2, S.3, s. 278-282; ÜSKÜL ENGİN, 2008, s. 96; Ann C.SCALES, Hukuki Feminizm: Aktivizm, Savunma ve Hukuk Kuramı, Dost Kitapevi, 1. Baskı, 2019, s. 184’dan aktarım Catharine A. MACKINNON, Toward a Feminist Theory of The State (Cambridge: Harvard University Press, 1989, s.115-117. Ataerkil sömürde kadınların kendi payları olduğunu öne süren “*yanlış bilinç*” yaklaşımını eleştiren yazar; “*kadınların durumunda ne durulabilecek veya bırakılabilecek bir dışarı ne de sığınabilecek bir içerisi vardır, bekleyen çok sayıda acil duruma rağmen gidilebilecek başka bir yer ve bize dayatılan birkaç araçtan başka kullanılabilecek hiçbir şey yoktur*” aktarımıyla ataerkil pazarlık tutumun pasif direniş içerdiğini ifade eder.

²¹⁰ Deniz KANDİYOTİ, Fear and Fury: Women and Post-revolutionary Violence, Open Democracy, 2013, Erişim Adresi: <https://www.opendemocracy.net/en/5050/fear-and-fury-women-and-post-revolutionary-violence/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); Aksu BORA/ İlknur ÜSTÜN, Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, TESEV Yayınları, 3. Baskı, 2008, s. 12.

²¹¹ İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU, “Erkeklerin Kadına Yönelik Şiddete Bakışı”, Türkiyede Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması içinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015, s. 225-229.

Türkiye’de büyük aile, akrabalık ilişkileri ve kadının soylar boyunca denetlenmesi meselesi, kentlileşme ve endüstrileşme ile çok hızlı değişime uğramadığından geleneksel anlamda aile içi şiddet ve namus meselesinin toplumda etkinliğini devam ettirdiği ifade edilmektedir.²¹²

Çocuğun istismar edilmesi, aile içi şiddet araştırmalarının başlamasına öncülük eden başat kaynaklar arasında gösterilmekte ve erken evlenme ile aile içi şiddet arasında pozitif korelasyon olduğu ifade edilmektedir.²¹³ Kız çocukları bakımından gerçekleşen ilk cinsel ilişkinin yaşı ne denli düşükse, cebir içermeye oranı da bir o kadar yüksek olmaktadır ve erken evlilikler bakımından bu şiddetin evlilik içinde gerçekleşiyor oluşu, istismarın sistematik tecavüz boyutundaki görünmezliğini yaygınlaştırmaktadır.²¹⁴

18 yaş altı evlenme izni için mahkemeye başvuran olguların değerlendirildiği bir çalışmada başvuru çocukların % 62,9’unun cinsel ilişki veya cinsel istismar sonrası evlenme izni için başvurduğu tespit edilmiştir.²¹⁵

Erken yaşta evlenen kadınların cebirle cinsel ilişkiye girme ve baskı altında korku saikiyle cinsel ilişkiye girme oranları 18 yaşından sonra evlenen kadınlara oranla belirgin biçimde yüksektir.²¹⁶ 2019 yılında erken evlenen çocuk sayısının en yüksek olduğu ikinci il Kars’ta yapılan bir araştırmada erken evlenen kız çocuklarının % 40’nın ilk cinsel ilişkinin gecesinde sağlık sorunu yaşadıkları tespit edilmiştir.²¹⁷

Erken evlilikler hem bir zorla evlendirme biçimidir hem de ev içi şiddetin pek çok formunu bir arada bulunduran insan hakları ihlallerine yol açan ayrımcı bir pratiktir. Evlilik yaşının düşüşü ise, kadınların ve kız çocuklarının şiddete maruz kalma oranlarını

²¹² Deniz KANDİYOTİ, “Patterns of Patriarchy: Notes for Analysis of Male Dominance in Turkish Society”, Women in Modern Turkish Society içinde (Editör:Şirin TEKELİ) , Zed Books, 1.Baskı, 1995, s.313; ÜSKÜL ENGİN, 2008, s. 98-99.

²¹³ Şahika YÜKSEL, “A Comparasion of Violent and Non-violent Families”, Women in Modern Turkish Society içinde (Editör:Şirin TEKELİ), Zed Books, 1.Baskı, 1995, s. 275; Oğuz POLAT, Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı- Önleme ve Rehabilitasyon, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, 2019, s. 266. Çalışmada istismarın ayırıcı özelliği olarak çocuğa bakım veren ve/veya çocuktan sorumlu olan kişilerden gelmesi hususu ifade edilmiştir

²¹⁴ Oğuz POLAT, “Kadın ve Şiddet”; İnsan Hakları Hukuku ve Kadın, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2003, s. 96; Zeynep REVA/ Oğuz POLAT, “Forced Marriages As Human Rights Violation”, International Journal of Social Sciences and Education Research, 2019, C.5, S.1, s. 70; Zeynep REVA, “Hidden and Multiple Victimization: Forced Marriage in Turkey”, Journal of Scientific Perspectives, International Understanding the Violence Congress, 2021, C.5, s. 96.

²¹⁵ ŞAHAN, 2020, s. 17.

²¹⁶ İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU/ Alanur ÇAVLİN, “Fiziksel ve Cinsel Şiddet”, Türkiyede Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması İçinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015, s. 84.

²¹⁷ Meltem AĞYEL, Erken Yaşta Evlenen ve Evlenmeyen Kadınların Çocuk Yaşta Evliliğe ve Aile İçi Şiddete İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi, Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 40. Araştırmada erişkin yaşta evlenen kadınların bu sorunları yaşama oranı %7,6 olarak ölçülmüştür.

artırması ve şiddetle başetme becerilerini düşürmesi bakımından cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddetin evde ve ailede daha sık yaşanmasına neden olmakta, evlilik kararının çoğunlukla aile ve/ veya yaşlı erkeklerin kararıyla kız çocuğunun onayı bulunmadan alınması sonucunu doğurması nedeniyle ev içi ve aile içi şiddetin bir motifi olan cebri denetimi de içerir.

Çavlin ve Çağatay Seçkiner araştırmalarında, 18 yaşından önce evlilik oranının Türkiye genelinde % 26,3 oranında seyrettiği, 18 yaşından önce evlenenlerin % 76'sının bu kararı kendilerinin almadığı, yarısının fiziksel ve cinsel şiddet yaşadığı, %51,1'nin duygusal şiddet ve istismara maruz kaldığı, %88,5'inin kendisinden yaşça büyük bir erkek ile evlendirildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.²¹⁸ Dağ, ergen çocuklarda görülen depresyon, intihar ve aksiyete oranının erken evlenen bireylerde daha yüksek olduğuna dikkat çekmiştir.²¹⁹

Yine aynı araştıma kapsamında aile içi şiddetin bir sebebinin toplumun ailenin etkisiyle şiddete tolerans gösterdiği, “*ağaç yaşken eğilir*” atasözüyle karşılık bulan kadın ve çocukların disipline edilmelerinin bir aracı olarak şiddetin meşruiyet kazandığı, dayak içeren söz ve davranışların kız çocuklarının eğitime aracılık etmesinin toplumsal beğeni bulduğu²²⁰, özellikle evliliğin ilk yıllarında şiddetin terbiye amacıyla yürütüldüğü ve aile içi meselelerin ailede çözüleceği yaygın inancının bulunduğu aktarılmıştır.²²¹

2019 yılında Kars'ta yapılan yukarıda bahsedilen araştırmada, evliliğin özellikle ilk üç ayı ile birinci yılları arasında şiddeti yoğun olarak deneyimlediklerini belirten erken evlenen katılımcılar, şiddetle başetmek için yeni geldikleri evin kurallarına uyum sağlamaya çalışmak, görmezden gelmek, sessiz kalmak gibi stratejiler belirlediklerini aktarmışlardır.²²² Araştırmanın devamında, erken evlenen kadınlara evde söz hakları olup olmadıkları sorulduğunda % 68,6'sının evlerinde söz hakları olmadığını düşündüklerini

²¹⁸ ÇAVLİN- ÇAĞATAY SEÇKİNER, 2015, s.73-77; İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU/ Alanur ÇAVLİN, “Erken Yaşta Evlilikler ve Şiddet/İstismar İlişkisi”; Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması içinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015, s.99-100.

²¹⁹ Hüseyin DAĞ, “Çocuk Yaşta Evliliklere Yaklaşım ve Önleme”, (Editör:M ÖZÇETİN/A. KILIÇ) Her Yönüyle Çocuk İstismarı ve İhmali, Türkiye Klinikleri, 1. Baskı, 2024, s. 30.

²²⁰ AKYÜZ, 2020, s. 248; Oğuz POLAT, “Türkiye’de Çocuk Haklarının Durumu”, Toplum Ve Demokrasi Dergisi, 2016, C.2, S.2, s. 154. Akyüz 90’lı yıllarda yapılan bir araştırmada “*Kızını dövmeyen dizini döver*” atasözünün %80 oranında toplumsal beğeni topladığını, tedip hakkının her ne kadar Medeni Kanundan çıkarılmış olsa bile yeterli derecede vurgulanamadığını bu nedenle kız çocuklarının eğitimi ve terbiyesinde çocuğun istismar edilmeme hakkı kapsamında “*bedensel ve ruhsal zorlama yöntemlerinin eğitim aracı olmasını yasaklayan*” özel bir medeni kanun düzenlemesiyle yer alması gerektiğini savunmaktadır. Polat’a göre tedip hakkının kaldırılmasından bir önceki kuşak hukukçuları tarafından bu hakkın çocuğun eğitimiyle beraber ele alınmış ve hukuki meşruiyetinin bulunmuş olması, çocuğa yönelik şiddetin toplumsal olarak kabul edilebilir görülmesine yol açan sebeplerden biridir.

²²¹ YÜKSEL KAPTANOĞLU, 2015, s. 231.

²²² AĞYEL, 2020, s. 50-51.

belirtmişlerdir.²²³ Ağyel'in araştırması bu konudaki dünya istatistikleri ile de uyumludur.²²⁴ Bu veriler erken evlilikte şiddetin; terbiye ve itaate yönelik kullanıldığını ve bu kullanımın etkili olduğunu destekler niteliktedir.

Çetin'in 2020 yılında İstanbul ilinde yürüttüğü ve erken evlenen yetişkin kadınların deneyimlerini incelediği çalışmasındaki bulgulardan biri erken evlenen kadınların birçoğunun kök ailesinden gördüğü şiddetin evlenerek yaşadığı evde devam ettiğidir.²²⁵ 2017 yılında Van'da erken evlendirilen yetişkin kadınların deneyimlerine yönelik yapılan araştırmada, erken evlenen kadınların kök ailelerinde baba veya ağabeylerinden gördükleri şiddetin, evlenerek geldikleri evde eşleri ve kayın aile bireyleri tarafından devam ettiği görülmüştür.²²⁶ 2015-2018 yılları arasında Gaziantep'te erken evlendirilen kadınlarla yapılan görüşmelere dayalı araştırmada, kök ailedeki aile içi şiddetin bir erken evlendirme nedeni olarak da ortaya çıktığı görülmüştür.²²⁷

Suriye iç savaşı neticesinde oluşan güvenlik açığı, insan ticareti açısından kadınlar ve kız çocuklarını istismara açık bırakmış ve bu anlamda zorla evlendirme ve erken evliliklerin insan hakları sözleşmelerinde yasaklanan uygulamalara benzer şekilde bir bedel karşılığı, yakınları tarafından kişinin üzerindeki etkinin ve otoritenin kullanılması yoluyla ve “*mülkiyet hakkı*” içerecek şekilde “*istismar amaçlı teminin*” yaygınlaştığı ifade edilmektedir.²²⁸

Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü verilerine göre Türk vatandaşı olan çocukları ile olmayan çocuklarının erken evliliklerinin cinsel istismar formunda gerçekleşiyor olmaları

²²³ AĞYEL, 2020, s. 41.

²²⁴ Progress Of The World's Women 2019–2020 Families in a Changing World 2019–2020, 2019, s. 88.

²²⁵ Gülşah ÇETİN, Rememberings Of Adult Women Who Are Child Brides in Turkey Through The Lens Of Feminist And Social Learning Theories: A Phenomenological Inquiry, Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Counseling in the Adrian Dominican School of Education of Barry University, Proquest Publishing LLC, 2020, s. 96-101, 110-113, 129-131.

²²⁶ Yasemin GEZER TUĞRUL, “Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma”, Sosyoloji Notları, 2018, C.2, S.1, s. 33.

²²⁷ Fulya DOĞRUEL, “Erken Yaşta Evliliklerin Kadınlar Üzerindeki Bedensel, Duygusal ve Sosyal Etkileri”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2023, C.22, S.4, s. 1103.

²²⁸ Hale GÖNÜLTAŞ, Mülteci Çocuklara Merdiven Altı Kürtaj!, GazeteDuvar, 10.07.2017, Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/07/10/multeci-kadnlara-merdiven-alti-kurtaj> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); Hale GÖNÜLTAŞ, Sınırdaki Gerçekler 1 | Sadece Kaçakçılar Yok "Ayakçılar" Da Var, Kısadalga, 13.02.2022, Haberde Suriyeli Gelin getirmenin bedelinin 1.500 dolar olduğu aktarılmış. Erişim Adresi: <https://kisadalga.net/haber/detay/hale-gonultas-sinirda-1-24624> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); Menekşe TOKYAY, Suriyeli Kız Çocukları Türkiye'de Cinsel İstismarın En Büyük Mağduru Oldu: Artış Yüzde 736, EuroNews, 26.10.2019, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/10/26/suriyeli-kiz-cocuklari-turkiyede-cinsel-istismarin-en-buyuk-magduru-oldu-artist-yuzde-736> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); Erkek çocukların IŞİD tarafından zorla evlendirilmesine ilişkin haber, Hale GÖNÜLTAŞ, “IŞİD, 12 Yaş Ve Üstü Erkek Çocukları SDG Kamplarından Kaçırıyor”, Artıgerçek, 31.08.2023, Erişim Adresi: <https://artigercek.com/guncel/isid-12-yas-ve-ustu-erkek-cocuklari-sdg-kamplarindan-kaciriyor-263442h> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

bakımından vatandaşlığı bulunmayan çocuklarda Türk vatandaşı olanların % 2,5 oranına göre % 95,5 gibi oldukça yüksek bir oran vardır.²²⁹ TNSA 2018'e göre 20-24 yaş arasındaki göçmen Suriyeli kadınlar arasındaki 18 yaşın altındaki erken evlilik oranı % 44,8, 15 yaşın altındaki erken evlenme oranı % 9,2'dir.²³⁰

İnsan ticareti toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın ve şiddetin yaygın olduğu alanlardan biridir. İnsan Ticareti; kadınlar ve kız çocukları bakımından yaygın olarak ticari cinsel sömürü, zorla evlendirme ve ev hizmetçiliği formunda, erkekler ve erkek çocuklar için yaygın olarak madencilik, balıkçılık gibi sektörlerde zorla çalıştırma şeklinde gerçekleşmektedir.²³¹ Türk vatandaşı olmayan kız çocuklarının ve kadınlarının çaresiz durumu onları zorla ve erken evlendirilmelere maruz bırakmakta, aynı zamanda aileleri için de yoksullukla ve zorluklarla baş etmenin bir yöntemi olarak kabul edilmesi gibi sebeplerle yaygın bir insan ticareti biçimi olarak dikkat çekmektedir.²³² Bu örnekler evlenmenin aslında cinsel sömürü amaçlı insan ticaretini ve şiddeti perdeleme aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Sürekli şiddet hali, erken evliliklerde de ortaya çıkan bir durum olmakla birlikte iki konu arasında doğrudan bağlantı kuran bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bununla beraber, sürekli şiddet haline ilişkin araştırmalar yapan ve hukuki savunmaları inceleyen Nadir ve Birdal, örselenmiş kadın sendromunun şiddet bağlamındaki görünümüne özel vurgu yaparak ceza adalet sisteminin bu türden süregelen şiddet hali dikkate alınarak yeniden yapılandırılması gereğine dikkat çekmektedirler.²³³

Kız çocuklarının toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve istismara açık olması meselesi ise bu grubun hem cinsiyetleri hem de yaşları yani çocuk olmaları bakımından kadın ve çocuk haklarının kesişimselliğini içermektedir. Çocuk bakımı genellikle kadınlara yüklendiği için, bakım veren kadının mahrum olduğu haklardan dolayı olarak kız çocuğu

²²⁹ Kasım KARATAŞ / Harun ASLAN / Aslıhan Burcu ÖZTÜRK/ Hande ALBAYRAK, "Cinsel İstismara Maruz Kalan Türk Vatandaşı ve Mülteci Çocukların Durumu", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, C.2, S.4, s. 116.

²³⁰ UNFPA 1993-2018, 2020, s. 28.

²³¹ OXFAM GB, Statement on Modern Slavery Financial Year 2022/ 2023, s.14, Erişim Adresi: https://www.oxfam.org.uk/documents/713/Modern_Slavery_Statement_2023_EMt2hcJ.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

²³² Emel COŞKUN, İnsan/Kadın Ticareti ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, CEİD Yayınları: 4, 1. Basım, 2018, s. 63; Helen MCCABE/ Lauren EYLEN, "I bought you. You are my wife": "Modern Slavery" and Forced Marriage" Journal of Human Trafficking, 2022, C.1, S.24, s. 12,20.

²³³ İlkay NADİR, Örselenmiş Kadın Sendromu: Geleneksel Meşru Savunma Doktrini Karşısında Sürekli Şiddet Hali, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, 2024, s. 257-260; Yağmur BİRDAL Erkek Adalet Kıskaçında Kadınlar Örselenmiş Kadın Sendromu ve Feminist Kriminoloji, Sel Yayınları, 1. Baskı, 2023, s. 191-198.

da mahrum kalmakta veya toplumun kadına olan bakış açısı kız çocuklarının istismar ve şiddete maruz kalmalarında belirleyici olmaktadır.²³⁴

Hakların kesişimselliğinin önemini kavramak, kız çocuklarının mensubu oldukları sınıf, din, milliyet gibi öğelerle daha da ağırlaşan insan hakları ihlallerinin önlenmesi bakımından dikkat edilmesi gereken bir durum ve anahtar bir kavramdır.²³⁵ Şiddet, istismar ve ayrımcılık pratikleri, kız çocukları üzerinde tahakküm kurulması, onların dezavantajlı bırakılması ve sosyal statü bakımından değersizleştirilmesinin²³⁶ bir aracı olmaktadır.

Diğer bir husus da hukukun toplumsal cinsiyete dayalı uyumsuzluklarda hem kadınların hem de çocukların farklı seslerine paternal yaklaşımı ve kapalılığı neticesinde, yapısal eşitsizliğin her iki grup bakımından haklarının korunmaları açısından yaygın eşitsizlik pratikleri barındırmasıdır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı hukuki mekanizmaların kız çocukları açısından oluşturulması elzemdir.²³⁷

1.3. Çocuk Hakları Açısından Erken Evlilikler

1.3.1. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde erken evlilikler

1.3.1.1. Çocuk Hakları Hukukunun genel çizgisi

Objektif çocuk hukukunun konusunu oluşturan sübjektif çocuk hakları, çocuklara kamu veya özel hukuk karakterli çeşitli hukuk disiplinleri tarafından tanınan yetki ve

²³⁴ Kirsten M. BACKSTROM, "The International Human Rights of the Child: Do They Protect the Female Child?", George Washington Journal of International Law and Economics, 1996-1997, C.30, S.2-3, s. 542; Frances OLSEN, "Children's Rights: Some Feminist Approaches to the United Nations Convention on the Rights of the Child", International Journal of Law and the Family, 1992, C.6, S.1, s. 192-193.

²³⁵ Gülriz UYGUR/ Nadire ÖZDEMİR, Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, CEİD Yayınları, 1. Basım, 2021, s. 60, Jewel AMOAH, "The World On Her Shoulders: The Rights of the Girl-Child in the Context of Culture & Identity", Essex Human Rights Review, 2007, C.4, S.2, s. 6. Uygur ve Özdemir kesişimselliğin "cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin diğer kişisel özelliklerle veya kimliklerle kesişme biçimlerini ve bu kesişimlerin nasıl kendine has ayrımcılık deneyimlerine yol açtığını" inceleyip buna ilişkin çözüm geliştirmek için kullanılan "analitik bir araç" olduğu belirlemesinin adalet erişim bakımından önemli bulmaktadırlar.

²³⁶ Ann C. SCALES, "The Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay", The Yale Law Journal, 1986, C.95, S.7, s. 1394.

²³⁷ Gülriz UYGUR, "Toplumsal Cinsiyet ve Adalet:Hukuk Adaletsizdir", Ankara Barosu Dergisi, 2015, S.4, s. 130; Gülriz UYGUR, "Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi", Dini Araştırmalar Kadına Özel Sayı, 2016, C.19, S.49, 2016, s. 210; Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK, "Introduction: Reflections On The Relationship Between Feminism And Child Law", Feminist Perspectives on Child Law içinde (Editörler: Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK), Cavendish Publishing, 1. Baskı, 2000, s. 14; Michael FREEMAN, "Feminizm and Child Law", Feminist Perspectives On Child Law içinde (Editörler: Jo BRIDGEMAN/ Daniel MONK), Cavendish Publishing, 1. Baskı, 2000, s. 21.

sorumlulukların bir bütünü olarak, insan hakları hukukunun içinde kendine özgü bir hukuk disiplini olarak anılmaktadır.²³⁸

Çocuk hakları hukuku, uluslararası sözleşmeleri inceleyerek oradaki kuralların ve uygulamaların ulusal hukuka ve mevzuata ne şekilde uygulanabileceğini araştıran yeni bir hukuk dalıdır.²³⁹ Çocuk hakları hukuku, bu bakımdan çocuklara ilişkin hukuki problemlerin çözülmesi için başvuru pozitif mevzuattaki çocuk hukukuna öncülük eden ilkelerin başvuru kaynağı ve rehberidir.²⁴⁰ Çocuk hakları hukuku, çocuk hukukunun alt dalı olmakla birlikte her iki disiplin de ortak bir konuyu araştırarak özgü hakların ve içeriklerinin çocuklarla bağlantısını incelediği için kesişmektedirler.²⁴¹

Çocukların cinsiyeti, statüsü, dini, dili, milliyeti, doğuştan veya sonradan getirdikleri özellikleri ne kadar farklı da olsa her insan yetişkin olana kadar çocuk olduğu için istisnasız herkes, hayatında çocuk haklarından faydalanabileceği bir dönemden geçmektedir.²⁴² Çocuğun otonom bir birim olarak kişiliğinin ve özgürlüğünün korunmaya değer olması yaklaşımı evrensel olarak kabul görmektedir. 1948’de BM Genel Kurulu tarafından ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 25.maddesinin 2. fıkrasına göre, istisnasız her çocuğun çocuk olmasından kaynaklı olarak özel ilgi ve yardım görme hakkı bulunmaktadır.²⁴³

Çocukların insan haklarına sahip olduğu fikrinin gerekçelerini insan hakları hukukunun eşitlik, özgürlük, insan onuru gibi temel kavramlarında bulmak ve incelemek mümkündür.²⁴⁴ İnsan haklarından bahsederken insanların yalnızca insan olmaları hasebiyle devrilemez, vazgeçilmez, bölünemez hak ve özgürlüklere sahip oldukları düşüncesi tarihsel olarak gelişmiştir.²⁴⁵ Pozitif hukukta insan hakları anayasal güvence altına alınarak ulusal ve uluslararası belgeler ile içerik kazandırılmıştır.²⁴⁶ İnsan hakları yalnızca belgelerle, belirli bir zamanda, belirli bir ülkede veya tarihsel koşullarda ve yazılı olarak

²³⁸ AKYÜZ, 2020, s.4-5; AKYÜZ, 2000, s.2-10; SEROZAN, 2005, s.9; İNAN, s.9-10, 21. İnan, çocuk hukukunun “ *objektif manada, özel hukuk ve ceza hukuku, sosyal hukuk gibi kamu hukuku sahasındaki çocuk ve çocuk haklarına ilişkin kuralların bütününden meydana* “ geldiğini ifade etmektedir.

²³⁹ Memduh Cemil ŞİRİN, “Çocuk Hukuku Ne Değildir?”, Çocuk ve Medeniyet, 2016, C.1, S.1, s. 53.

²⁴⁰ ŞİRİN, 2016, s. 53.

²⁴¹ ŞİRİN, 2016, s. 53.

²⁴² ÇHS, m. 1 ve m. 2/1.

²⁴³ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, m. 25/2.

²⁴⁴ John TOBIN, “Justifying Children’s Rights”, The Future of Children’s Rights içinde (Editör: Michael Freeman), Brill Nijhoff Yayınevi, 1 Baskı, 2014, s. 258.

²⁴⁵ Mehmet Semih GEMALMAZ, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Legal Yayıncılık, 7. Baskı, 2010, s. 1439; Mehmet Semih GEMALMAZ, “Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları”, İnsan Hakları Yıllığı, 1985-1986, C.7-8, S.1, s. 55-68; TANÖR, 2022, s. 38.

²⁴⁶ Münici KAPANI, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, 1993, s. 14, 38-40; Mümtaz SOYSAL, Anayasaya Giriş, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No:240, Sevinç Matbaası, 1. Basım, 1968, s. 181.

sınırlandırmalara tabi olmamaktadır, bu haklar evrensel ve ideal olana doğru daimi bir arayışı ve yönelimi de ifade ederler.²⁴⁷

İnsan hakları doktrinde sıklıkla vurgulanan evrensellik ilkesi tarihin her döneminde kuşkusuz eşit biçimde herkesi içermemekteydi. Yunan demokrasilerinde, kadınlar, çocuklar ve yabancılar yurttaşlardan sayılmazlardı.²⁴⁸ Roma Hukuku'nda da her insan şahıs sayılmazdı, kadın ve çocukların özel hukuktan kaynaklanan hak ehliyetleri yoktu, baba egemenliği altında bulunan kadınlar, çocuklar ve köleler; baba, dede veya ailenin erkek evladının “*padre potetas*” (*aile babası*) uzantısı konumundaydılar.²⁴⁹ Doğal haklar doktrini geliştiği zamanda da kadınların ve çocukların insan haklarının öznesi olup olmadıkları ve kadınların insan hakları olup olmadığı hususu da tartışmalı olagelmıştır.²⁵⁰

Çocukluk kavramına ilişkin bölümde değinilen bir konu olarak çocukların çocuk kabul edilmeleri ve çocukluk döneminin toplumsal olarak görünürlüğü tarihte, ancak 15. yüzyıldan itibaren gelişebilmiştir. Çocukların yetişkinlerin dünyasından ayrılmaya başladığı Aydınlanma süreci ve devamında Sanayi Devrimi, Dünya Savaşları ile bu gelişim yüzyıllar boyunca sürmüştür.²⁵¹ Çocuk emeğinin piyasalaşması, beraberinde bir sosyal ve ekonomik haklar mücadelesini, kanuni düzenlemeleri, toplumun sistem tarafından yeniden düzenlenmesini ve çocuğu koruma yaklaşımlarını beraberinde getirmiştir.²⁵²

Çocuklar çocuk olmalarının getirdiği özellikleri gereği, özel insan haklarına sahiptirler. Çocuk haklarının özgül farklılıklarından biri, çocukluk insan hayatında geçici bir dönem olsa bile, çocuk haklarının insan hakları hukukunda kalıcı bir yerinin olması ve çocukların yetişkinlerden farklı insan haklarının olmasıdır. Çocuk haklarının ikinci özgüllüğü ise insan hakları gelişim çizgisinin genelinin aksine çocukların da hakları olduğunun farkına vararak düzenlemeler yapma ihtiyacında olanlar kendi haklarını

²⁴⁷ Bülent TANÖR, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, 1990, s. 14.

²⁴⁸ Ayferi GÖZE, Siyasi Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım, 6. Baskı, 1993, s. 5.

²⁴⁹ Özcan KARADENİZ ÇELEBİCAN, Roma Hukuku, Yetkin Yayınları, 15. Baskı, 2012, s. 126-170; Bülent TAHİROĞLU/ Belgin ERDOĞMUŞ, Roma Hukuku Dersleri, Der Yayınları, 11. Basım, 2016, s. 156-163.

²⁵⁰ Fatmagül BERKTAY, Kadın Olmak, Yaşamak Yazmak, Pencere Yayınları, 3. Bası, 1998, s. 81-85, 92; Fatmagül BERKTAY, Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 7, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2004, s. 2-6; Kate NASH, The Political Sociology of Human Rights içinde, Cambridge University Press, 1. Baskı, 2015, s. 115-117.

²⁵¹ İNAN, 1968, s. 7; Cüneyt OZANSOY, “Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1999, C.11, S.1, s. 45.

²⁵² Mehmet Semih GEMALMAZ, Devlet, Birey ve Özgürlük, Legal Yayıncılık, 2. Baskı, 2012, s. 2016-227. Eserde, Sanayi Devrimi Döneminde İngiltere'de çalışma şartları, çocuk istihdamı, 1832 yılı Çocuk Çalıştırma Komite Raporu, 1832 Reform Kanunu, 1842 Kadın ve Çocukların Fabrikalarda Çalışmasıyla ilgili Yasa, 1802 tarihli İlk Fabrika Yasası, 1833 tarihli Fabrika Yasasına ilişkin detaylı düzenlemeler incelenmiştir. İlgili kısımda çocuk sömürüne tepki olarak gelişen işçi taleplerinin siyasi taleplere evrimi takip edilebilir.

kendileri savunan burjuvalar, kadınlar, işçiler gibi öznelerin aksine çocuk olmayan yetişkinler tarafından onlar adına dile getirilerek kamusal alana taşınmış olmasıdır.²⁵³

Çocuk hakları anlayışını şekillendiren yaklaşımlarda bu özgüllükler belirleyicilik kazanır. Korumacı yaklaşım çocukların korunmaya muhtaç olduğu yaklaşımının ürünüdür. Bu yaklaşım 19. yüzyılın “*çocuk koruma hareketi*”nin bir ürünü olan çocuk haklarına paternalistik korumacı yaklaşımın sonucunda oluşmuştur.²⁵⁴ 1950’li yıllarda korumacı yaklaşıma tepki olarak gelişmeye başlayan özerklik yaklaşımı ise çocuğu hakların öznesi olarak odağına alır. Her iki yaklaşım aşağıda ele alınacak olup, her ikisi de günümüz çocuk hakları bakışını ve gelişimini etkilemeye devam etmektedir.

Çocuğun korunması yaklaşımında (paternalistik yaklaşım), çocukların yaşları sebebiyle duygusal, motor ve bilişsel yeteneklerini tam kapasiteyle kullanamadıkları ve buna bağlı olarak kendi yararlarına olan en doğru kararı veremediklerine inanıldığından çocuğa otonom bir özerklik sağlanmamaktadır; ancak bu durumlarının getirdiği zararlardan ve olumsuz sonuçlardan koruyucu birtakım politikalar geliştirilerek zararın azaltılması amaçlanmıştır.²⁵⁵

Bu yaklaşımda, devlet hem aileye hem de çocuğa müdahale etmektedir. Çocuğun kendi anne ve babası olan ebeveynleri veya bakım verenlerinden korunması ve çocuğun birtakım onlara özgü, ıslahevi, bazı zorunlu eğitim kurumları veya çocuk mahkemesi gibi kurumlar aracılığıyla korunması politikaları ve çocuğu koruyucu kanunları geliştirilerek buna ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.²⁵⁶

Özerklik yaklaşımın korumacı yaklaşıma getirdiği eleştiri, devletin “*padre potetas*”(*aile mülkünün sahibi*) anlayışıyla, bu sefer aile babası yerine adeta devletin “*parens patria*”sıyla çocuklara çocuğun yararının sınırlarının ötesinde aşırı müdahale ettiği yolundadır.²⁵⁷

Özerklik yaklaşımındaki anlayış ise, çocukların salt yaşlarından dolayı kendileri hakkında verilen kararlardan soyutlanmaması gerektiği, çocuğun yaş ve gelişimine uygun

²⁵³ Seda ALÇO, “Çocuk Adalet Sisteminde 100 Yıl”, Türkiye Çocuk Yıllığı 2023-100 Yılın Çocukluk Tarihi içinde (Bölüm Editörü: Memduh Cemil Şirin), Çocuk Vakfı Dijital Yayınları 1,2024, 1. Baskı, s. 279.

²⁵⁴ Gerald DWORKIN, “Moral Paternalism”, Law and Philosophy, 2005, C.24, S.3, s. 318-319; Frances OLSEN, “From False Paternalism to False Equality: Judicial Assaults on Feminist Community”, Michigan Law Review, 1986, C.84, S.7, s. 1522. Paternalizm, bir kişi veya insan grubunun özgürlüğüne müdahalenin gereğini o kişinin veya grubun iyiliği, menfaati, sağlığı, huzuru için olduğundan hareketle kısıtlamak ve başka bir yöne zorlamakla ilgilidir. Paternalizmde, kurulan ilişkinin gerekliliğini savunulurken aynı zamanda tarafların eşit olmadığı dikey bir ilişki de bulunmaktadır.

²⁵⁵ OZANSOY, 1999, s.52.

²⁵⁶ Eylem ÜMİT, Mekândan İmkâna: Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyet İlişkisi, Ankara Barosu Yayınları, 1. Basım, 2006, s. 37-38.

²⁵⁷ ÜMİT, 2006, s. 261; Cynthia Rae MARGOLIN, “Salvation versus Liberation: The Movement for Children’s Rights in a Historical Context”, Social Problems”, 1978, C.25, S.4, s. 441.

olarak özgürleşmelerini ve kararlara katılma hakkının tanınarak; temel hakların taşıyıcısı olan çocukların kurumlar, devlet ve ebeveynleri tarafından gelen müdahaleleri ve bağımlılığını azaltmak ve gerektiğinde kaldırmak noktalarında toplanmaktadır.²⁵⁸

Bu yaklaşım; çocukların nesne yaklaşımıyla korunmasını; çocuğun iradesi ve özgürlüğünün kendi hakkındaki kararlardaki etkinliğinin budandığı için eleştirirken aynı zamanda çocuğu toplumdan, devletten veya ailesinden gelen zararlı etkilere açık bıraktığı için eleştirmektedirler. Özerklik yaklaşımını savunanlar çocukların kendi bugünlerini ve yarınlarını tayin etmeye hakları olduğundan bu hakkın kullanımının etkinliğinin artması yönünde çaba sarf etmişlerdir. Yine çocuğun, direnme hakkı çerçevesinde “ *beni zorlama, beni engelleme; bana buyruk verme; bana yasak koyma*” deme hakkı çocuğun özgül haklarından olmalıdır.²⁵⁹

Çocuk haklarına ilişkin müdahaleci yaklaşım ile özerklik yaklaşımı beraberce, çocuk haklarına önemli ölçüde katkı sağlayan ve birbirini bütünleyen yaklaşımlardır. Bu anlamda ÇHS, hem çocuğun menfaatlerinin korunmasını benimseyen korumacı anlayışın hem de çocuğun özerkliğini gözetken özgürlükçü yaklaşımın sentezlenerek karma bir şekilde çağdaş çocuk haklarına ve çocuğun insan haklarına karakterini veren çocuğa özgün ilkelerin evrensel olarak tanınmasına imkân sağlamıştır.²⁶⁰

Çocukların Magna Carta’sı²⁶¹ olarak nitelendirilen ÇHS evrensel olandan normatif olana geçişin çocuk hukuku alanında en önemli belgesi ve dönüm noktası olarak ele alınabilir. Zira bu sözleşme ile çocukların birer insan olarak insan haklarının öznesi olmalarının ve tanınmalarının dışında sırf çocuk olmalarından kaynaklı yetişkinlerden farklı olarak sahip oldukları hakların da güvenceye kavuşması sağlanmıştır.²⁶²

ÇHS çocukların sahip oldukları hakları; yaşama hakları, korunma hakları, gelişim hakları ve katılım hakları gibi dört temel grupe ayırmak suretiyle yapmaktadır.²⁶³ Çocuk haklarına müdahaleci olan daha geleneksel yaklaşım; çocukların yaşama hakları ile korunma haklarının oluşumuna katkı sağlamışken, çocuğun görüşlerini ve menfaatlerini

²⁵⁸ Zafer GÖREN, “Çocuğun Temel Hakları”, Anayasa Yargısı Dergisi, 1998, C.15, S.40, s. 113, Zafer GÖREN, “Çocukların Temel Haklarının Anayasal Garantisi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, C.2, S.22, s. 47.

²⁵⁹ SEROZAN, 2005, s. 7.

²⁶⁰ Robert ADAMS, “Juvenile Justice and Children’s and Young People’s Rights “, The Rights of Children içinde (Editör: BOB FRANKLIN), Basil Blackwell, 1986, 1. Baskı, s. 117-118; ALGAN, 2022, s.99.

²⁶¹ Tekin AKILLIOĞLU, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:13 Andlaşmalar Dizisi No:1, 1995, s. 1.

²⁶² AKYÜZ, 2020, s. 45-46.

²⁶³ Memduh Cemil ŞİRİN, “Çocuk Hakları Penceresinden Cumhuriyet Dönemi Kanunlarında Çocuk Anlayışı”, Türkiye Çocuk Yıllığı 2023-100 Yılın Çocukluk Tarihi içinde (Bölüm Editörü: Memduh CEMİL ŞİRİN), Çocuk Vakfı Dijital Yayınları 1, 1. Baskı, 2024, s. 291-292.

temele alan çocuk haklarına özerklik yaklaşımı çocukların gelişim hakları ile katılım haklarının temellendirilmesine kaynaklık etmiştir.²⁶⁴

Bütüncül bir yaklaşımla, çocuğun temel haklarının yanı sıra ekonomik ve sosyal hakları, siyasi ve kültürel hakları 54 maddelik sözleşmede düzenlenmiştir. Sözleşmenin çocuk haklarına dair olması özel niteliği gereği diğer uluslararası sözleşmelerden farklı olarak çocuğun “*gelişme hakkı*”, “*çocuğun yüksek yararı*”na öncelik tanınması ilkesi, “*çocuğun görüşlerinin alınması*” ve “*katılım ilkesi*” olmak üzere ilintili ilkeler ile ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı sözleşmede pozitif hukuk düzenlemelerine yol gösterici ve öncü olarak ihdas edilmek suretiyle çocuğun nesneden özneye yolculuğu çağdaş yorumuna kavuşmuştur.²⁶⁵

Bu yoruma göre gelişme hakkı kapsamında; çocuk hakkında yapılan düzenlemeler devletin yükümlülüğü altında olacak, anne babaların çocuklar üzerindeki tasarrufu da çocuğa karşı sorumlulukları noktasından hareketle kurulan hak temelli ilişkide devletin ve çocuğa bakmakla yükümlü olanların sorumlulukları çocukların hakkı olarak karşımıza çıkacaktır.²⁶⁶

Yukarıda sayılan ayırım gözetmeme ilkesi, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ilkesi, yaşam ve gelişme hakkı ve çocuğun görüşünün alınması ve katılım ilkeleri sözleşmenin dört temel ilkesi olarak sözleşmenin tümünün yorumlanmasına ve çocuk haklarının hayata geçirilmesi ile pozitif hukukta uygulanmasına rehberlik etmektedir.

Çocuk hakları hukuku gelişmeye devam eden, farklı disiplinlerin katkısına açık ve eskiyi değiştirerek yeninin doğmasına öncülük eden bu anlamda hem uluslararası insan hakları hukukuna hem de ulusal mevzuata yapıcı katkılar sağlayan bir hukuk dalıdır. Çocukların erken ve zorla evlendirilmelerine ilişkin hukuksal bakış açısının çocuk hakları penceresinden anlaşılması ve yapılandırılması için ilgili hukuk dalının gelişimi ve temel perspektifinin anlaşılması önem arz etmektedir. Zira, uluslararası hukukta da erken ve zorla evlendirme konusu öncelikle kadın hakları sahasında ele alınan bir hukuki problem olarak cereyan etmiş olduğundan erken evlendirilen kız çocuklarının cinsiyetlerinin yanı sıra çocuk olduklarının ve çocuk haklarına tabi olduklarının anlaşılması ile bu yönüyle konuya yaklaşılması önem taşır. ÇHS ile erken evlilikler arasında doğrudan bağlantı kuran

²⁶⁴ ŞİRİN, 2024, s.291-292.

²⁶⁵ AKYÜZ, 2020, s. 45; Feriha Bilge TANRIBİLİR, Çocuk Haklarının Uluslararası Korunması ve Korunma Mekanizmaları, Yetkin Yayınevi, 1. Baskı, 2011, s.70; ALGAN, 2022, s. 272.

²⁶⁶ AKILLIOĞLU, 1995, s.4; SEROZAN, 2005, s.40; Adam LOPATKA, “The Rights of The Child Are Universal: The Perspective of the UN Convention on the Rights of the Child”, The Ideologies of Children’s Rights içinde(MICHAEL FREEMAN/ PHILIP VEERMAN), Martinus Nijhoff Publishers, 1.Baskı, 1992, s. 49.

açıklamalara tezin Çocuğun İnsan Hakları İhlali Olarak Erken Evlilikler bölümünde yer verilecektir.

1.3.1.2. Çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi

Türkiye bakımından bağlayıcı bulunan ÇHS'ye göre bu kavram, devlete ve çocuklar hakkında karar verici makamlarda bulunan yasama, yürütme, yargı ve çocukla ilişki kuran tüm özel kişi ve tüzel kurumlar bakımından bağlayıcı olduğundan, çocuğun yüksek yararı çocuk bakımından asli bir hak olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, çocuklar hakkında karar verici olan hâkim, avukat, sosyal çalışma görevlileri, doktorlar, öğretmenler, politika yapıcılar, ebeveynler, özel hukuk kişileri ve çocuklar hakkında karar verici pozisyonlarda bulunan kişilerce önemle dikkate alınmalıdır.²⁶⁷

Çocuğun yüksek yararı Türk hukukunu ve uygulamasına etkili olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı bakımından da önem taşımaktadır. Zira AİHS'te bu ilkeye doğrudan yer verilmemiş olsa bile, sıklıkla ÇHS'ye ve Çocuk Hakları Komitesi Kararları, tavsiyeleri ve içtihadına atıflarda bulunmakta, mahkeme içtihadında ilke “*temel bir hukuki yorum ilkesi*” olarak uyuşmazlıkların giderilmesine katkı sağlamaktadır.²⁶⁸ Bu nedenle çocuğun yüksek yararının anlaşılması; çocuğun üstün yararının doğrudan gözetilmesini gerektiren cinsel istismar davaları, velayet davaları ve erken evlilik davalarında pozitif hukuk kurallarının yerinde uygulanması, gerekiyorsa yeniden tesisi ve gözden geçirilmesi bakımından özel önem arz etmektedir.²⁶⁹

Çocuğun yüksek yararı emredici bir hüküm olarak, ÇHS'nin 3. maddesinde düzenlenmiştir ancak maddede doğrudan bu kavramın tanımı yapılmamıştır.²⁷⁰ Bununla beraber sözleşmedeki yasaklar ile kavramın ne olmayacağına işaret edilmektedir.²⁷¹

Sözleşmenin çocuğa karşı ayrımcılık yapılması yasağını düzenleyen 3. maddesi, çocuğun yaşama hakkı ile gelişme hakkına yönelik yapılan her türlü saldırı, istismar, çocuğun onurunu zedeleyen ihlalleri yasaklayan 6. maddesi çocuğun üstün yararının

²⁶⁷ ALGAN, 2021, s. 461.

²⁶⁸ ALGAN, 2021, s. 450, 461.

²⁶⁹ ÇOPUR, 2021, s. 21, 40. Bu davaların yanısıra tedbir talepleri, kayyım, vesayet, babalık, çocuk mallarının korunmasına ilişkin davalar da çocuğun üstün yararının öncelikle gözetilmesi gereken uyuşmazlık türleri arasında sayılmaktadır.

²⁷⁰ ALGAN, 2021, s. 440.

²⁷¹ Özge YÜCEL, “Çocuğun Yüksek (üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi”, Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, C.1, S.2, s. 126.

sınırlarını belirleyeceği ve bu yasakların ihlal edilmesinin çocuğun yüksek yararına da aykırı olacağı düşünülmektedir.²⁷²

Çocuğu ilgilendiren her türlü ihtilafın çocuğun üstün yararına uygun şekilde çözümlenmesi gerekliliğinin yanı sıra bulunan çözümün çocuk haklarına da uygun ve destekleyici nitelikte bulunması gerekir.²⁷³ Dolayısıyla çocuğun üstün yararının gözetildiği bir uyuşmazlık çözümünün çocuk haklarına aykırılık içermesi beklenemez. Zira çocuğun üstün yararı ilkesi, çocuğun çocuk haklarından yararlandırılmasını sağlayan bir ehliyet benzetilirse; bu ilkenin tesisi ile çocuklar hakkında karar vericileri kişi, kurum ve mercilerin ehliyetsiz işlem ve eylemler yapmalarının önüne geçilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Bu nedenle, üstün yararın “şemsiye hüküm” olarak tüm sözleşmeye nüfuz ettiği telakki edilmektedir.²⁷⁴

Bu konu, çocuğun üstün yararı kavramının uygulamacı kişi, kurum, politika yapıcı yanlarca çocuğun aleyhine kararlar verilmesinin gerekçelendirilmesinde kullanma eğiliminde olmalarından dolayı önem arz etmektedir.²⁷⁵ Eğilimin, çocuğun üstün yararı ilkesinin uygulamacılar tarafından doğru algılanmaması, ilkenin yerleşik bir usul ilkesi olarak görülmemesi, ilgili uyuşmazlığa yanlış uygulanması, üstün yarar değerlendirmesinin içini doldurmasının farklı kamu kaynaklarının kullanılarak çaba gerektirmesi gibi sebeplerle uğraşmamak için “otomatik” ve “slogan gibi kullanılarak” gerekçesiz şekilde ileri sürülmesi gibi nedenleri bulunmaktadır.²⁷⁶

Örneğin, çocuğun üstün yararı ile çelişen bir pozitif hukuk düzenlemesi karşısında çocuğun üstün yararına uygun olarak, ilgili çelişkili kuralın uygulamacı tarafından bertaraf edilmesi gerekebilir. Üstün yarar ilkesinin iç hukukta çocuk haklarını gözeten içtihatlarla desteklenmemesi ise uygulamacıları zor durumda bırakabilmekte ve çocuk aleyhine sonuçlara yol açabilmektedir.²⁷⁷ Bu durumda ilkenin normatif değeri ve önemi yeterli şekilde kavranamamakta, ilkeye atıfta bulunulan karar oluşumu sekteye uğrayarak çocuklar bakımından adaletin tesisi zorlaşmaktadır.²⁷⁸

²⁷² YÜCEL, 2013, s. 126.

²⁷³ YÜCEL, 2013, s. 126.

²⁷⁴ Zeynep HAZAR, “İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlenmesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2022, C.26, S.2, s. 662.

²⁷⁵ Memduh Cemil ŞİRİN, “Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış*”, Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış”, Çocuk Ve Medeniyet, 2019, C.4, S.8, s. 219-220.

²⁷⁶ ŞİRİN, 2019, s. 225-226; ÇOPUR, 2021, s. 21.

²⁷⁷ ŞİRİN, 2019, s. 224.

²⁷⁸ ÇOPUR, 2021, s. 21.

Çocuğu ilgilendiren tüm kamusal veya özel nitelikli kararlar, düzenleme ve durumlar için çocuğun üstün yararına hem asli bir hak, hem bir yorum ilkesi hem de bir usul kuralı olarak başvurulması gerekir.²⁷⁹ Çocuk Hakları Komitesi'nin 13 nolu yorumu bu konuda üç temel bileşeni ortaya koyarak yol gösterici olmaktadır, komiteye göre çocuğun üstün yararının belirlenmesi için her durum için özel değerlendirme ile yorum yapılmalı, çocuğun üstün yararı bir hak olarak kanuni koruma altına alınmalı ve çocuğun üstün yararına ilişkin usuli güvenceler verilmelidir.²⁸⁰

Çocuğun üstün yararı değerlendirmesinde Komite'nin vurguladığı husus, yararın çocukları tekil olarak ilgilendiren somut bir olayda veyahut birden fazla çocuğu hak öznesi olarak doğrudan veya dolaylı ilgilendiren özel, kamusal, idari ve yargısal nitelikli karar, faaliyet ve süreçlerin yapılandırılmasında çocukların bireysel ve kolektif menfaatlerinin birincil plana alınması gereğidir.²⁸¹ Bu bakımdan üstün yarar kavramında, sözleşmesel olarak her koşulda ve her şeyin üstünde görülmesi gibi bir vurgudan ziyade, çocuğun üstün yarar değerlendirilmesi yapılmadan herhangi bir kararın verilmesinin, politika belirlenmesinin, düzenleme yapılmasının önüne geçilmesi ve çocuğun özgün varlığının, ihtiyaçlarının ve haklarının bağımsız olarak her türlü durumda sistematik olarak değerlendirilmesinin gerekliliği vurgusu vardır.²⁸² Örneğin çatışan hakların söz konusu olması halinde çocuğun üstün yararının bir denge unsuru olarak öne çıkarılması ve çocuğu ilgilendiren tüm süreçte çocuğun usuli haklarından yararlandırılması gerekir.²⁸³

Çocuğun yüksek yararın tanımı; kavramın soyut ve karmaşık içeriği sebebiyle hukuki zorlukları da bünyesinde barındırır.²⁸⁴ Şirin, üstün yarar ilkesinin çocuğun bireyselliğinin yanında toplumsal varlığını göz ardı etmeden ailesi ve çevresiyle olan ilişkiseliliği bağlamında değerlendirilmesinin hukuken önemli olduğunu ifade

²⁷⁹ BM Çocuk Hakları Komitesi, Çocuğun Yüksek Yararının Birinci Planda Dikkate Alınması Hakkı (madde 3, paragraf 1)* ile İlgili Genel Yorum No.14 (2013), 738 Nolu Yayın, 738 Nolu Yayın, (Çeviri: Uluslararası Çocuk Merkezi(ICC)), s. 4, p. 6.

²⁸⁰ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013),s. 4, p. 6.

²⁸¹ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013),s. 11, p. 39.

²⁸² Rachel HODGKIN /Peter NEWELL, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, (Tercüme ve Ed. Şebnem AKİPEK), 2. Baskı, 2003, s. 45; Memduh Cemil ŞİRİN, "Çocuğun Yüksek Yararı: İdare Hukuku'nda Uygulanabilirliği Üzerine Bir Deneme", 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkinler Bildirileri Kitabı (Yayına Hazırlayanlar: Aydın GÜRAN/Mustafa Ruhi ŞİRİN/Memduh Cemil ŞİRİN), Türkiye Çocuk Vakfı Yayınları:91, 1.Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yayın Dizisi: 16, C.2, 2011, 1. Baskı, s. 61.

²⁸³ HAZAR, 2022, s. 680-681.

²⁸⁴ ŞİRİN, 2019, s. 224.

etmektedir.²⁸⁵ Bu nedenle ilkenin esnek bir şekilde ele alınması hem de çocuk hakları çerçevesine uygun bir anlayışla uygulanması gerekir.²⁸⁶

Kavramın düzenlenme amacı, tanımı hakkında yol göstericidir. Yani tüm çocukların eşitlik ilkesine göre belli standartlarla değerlendirilmesi ereğiyle yüksek yarar; çocuğun yaşı, algılama ve yönlendirme kabiliyeti, çocuğun görüşleri, çocuğun iyi olma hali, çocuğun bakım verenlerinin ve uzmanların görüşleri, çocuğun çevresindeki diğer yakınlarıyla ilişkileri, çocuğun sosyal ve ekonomik durumu, sosyokültürel çevresi gibi değişkenlere bağlı olarak belirlenir.²⁸⁷ Çocuğun yüksek yararı ile eş anlamda kullanılan çocuğun menfaati²⁸⁸, fiziksel, psikolojik, sosyal, iktisadi, hukuki açıdan en iyi şartların çocuğun gelişimi ve geleceğini içerecek şekilde tesisi, seçimi ve korunmasını kapsar.²⁸⁹ İlkenin “*varsayımsal ve göreceli bir ölçüt*” olması sebebiyle hâkimler gibi karar vericilerin takdir yetkisini genişletmesi ancak ispat yükünü çocuk tarafına yüklemesi bakımından çok katmanlı olduğu görülür.²⁹⁰

Somut olaydaki soyut yüksek yarar değerlendirmesi, somut durumun öznellikleri ve şartlarına göre çocuk hakları temel ilkeleri çerçevesinde çocuk için beliren seçeneklerden onun için en iyi olanın seçilmesine ve uygulanmasına dayanmaktadır. Bu belirlemeyi yapmak için çocuk konusunda profesyonelleşmiş farklı disiplin ve bilimlerden gelen uzmanların görüşlerine başvurulması ve görüşlerinin üstün yarar değerlendirilmesi sürecine katkı sağlaması, üstün yarar usul kuralının karmaşık ve dinamik karakteri göz önüne alındığında gerekli ve yerinde bir müdahaledir.²⁹¹

Çocuğun yüksek yararı; çocuğun objektif iradesini yansıtması, yetişkinler karşısındaki güç asimetrisini dengelemesi, ilkesel hukuki gerekçe yaratması, velayet hakkını sınırlaması, çocuğa yapılan hukuki müdahalelere nedensellik sağlaması, çocuğa saygının toplumsal olarak geliştirilmesine katkı sağlaması ve çocukların gelişmesine sağladığı yekün toplumsal fayda nedeniyle kamu yararını gerçekleştirmesi gibi işlevleri bulunmaktadır.²⁹²

²⁸⁵ ŞİRİN, 2019, s. 221.

²⁸⁶ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013),s.9, p. 32.

²⁸⁷ YÜCEL, 2013, s. 120.

²⁸⁸ Evgen Gülçin ELÇİN GRASSİNGER, "Çocuğun Menfaati gereği Görüşünün Alınmaması Gereken Durumlar," Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan, Yayın No:111, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2010, s. 825.

²⁸⁹ ELÇİN GRASSİNGER, 2010, s. 826.

²⁹⁰ YÜCEL, 2013, s. 120.

²⁹¹ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 19, p. 94.

²⁹² ELÇİN GRASSİNGER, 2010, s. 828-832.

Devlet bakımından anlamı değerlendirildiğinde yüksek yararın gerçekleştirilmesinde üç tür yükümlülüğün öne çıktığı görülmektedir.²⁹³ Bunlardan ilki; kamu kurumlarında, kamu idaresinde ve yargı alanında ilkenin tutarlı ve süreğen şekilde uygulanması gerekliliğidir. İkincisi devletin yasal, idari ve yargısal olarak çocuğa ilişkin kararlarda yüksek yarar ilkesinin gözetildiğini göstermesi yükümlülüğüdür. Üçüncüsü ise, kamu sektörünü ilgilendiren ve devletin pozitif yükümlülükleri kapsamında değerlendirilebilecek ilk iki yükümlülüğün yanı sıra yatay etki çerçevesinde özel sektör alanında alınan tüm karar, düzenleme ve eylemlerin yüksek yarar ilkesine göre yapılandırılmış ve sonuçlandırılmış olmasının devlet tarafından da izlenerek denetlendiğini ve sağlandığını göstermek sorumluluğudur.²⁹⁴ Bu sorumluluk, çocuğun ebeveynleri, bakım verenleri ve onları çevreleyen özel hukuk kişi ve kurumlarını da kapsayıcı niteliktedir.²⁹⁵

Çocuk Hakları Komitesi'nin çocuğun üstün yararına ilişkin 14 Nolu Genel Yorumu, devletlerin pozitif yükümlülükleri kapsamında, ulusal mevzuattaki pozitif iç hukuk düzenlemelerinin normlar hiyerarşisi gözetilerek tepeden tırnağa kanun, tüzük, yönetmelik, genelge ve yönergeler dâhil olmak üzere çocukları ilgilendiren politika belgelerinin, yasa yapıcı mekanizmaların, çocuğa ilişkin veri toplanmasında, kamu kaynaklarının tahsis ve taksimininde, yargısal kararların tesisinde, yargı mekanizmalarının oluşturulmasında çocuğun yüksek yararının birinci planda gözetildiğini sağlamak yükümlülüğü altında tutmuştur.²⁹⁶

Algan, çocuğu ilgilendiren adalet ve yargılama sistemine ilişkin konularda çocuğun üstün yararının kapsayıcı bir yorum ilkesi olarak işlev gördüğünü, bu bakımdan özellikle kız çocukları için önem taşıyan evlenme yaşına ilişkin belirlemede bu ilkeden yararlanılmasının ÇHS'nin taraf devletlerce benimsenen siyasal ve sosyal ölçekli sorumluluklardan olduğunu aktarmıştır.²⁹⁷

Çocuk haklarını düzenleyen dört temel ilkeden ikisi olan çocuğun yüksek yararını düzenleyen 3.madde ile çocuğun katılımını düzenleyen 12. maddede gösterilen haklar birbirini tamamlayıcı mahiyette olup, Çocuk Hakları Komitesi'nin katılım hakkına ilişkin 12 Nolu Yorumu ile çocuğun yüksek yararına ilişkin 13 Nolu Yorumu bu hususta uzlaşmaktadır.²⁹⁸ Çocukları ilgilendiren durumlar bakımından çocuğun katılımı; üstün yararın gerçekleştirilmesi için kurucu önemdedir ve çocuğa ilişkin verilen kararlar

²⁹³ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 5, p. 14.

²⁹⁴ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 5, p. 14.

²⁹⁵ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 4, p. 12.

²⁹⁶ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 6, p. 15.

²⁹⁷ ALGAN, 2021, s. 443-4444.

²⁹⁸ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 15-16, p. 70-74.

bakımından o kararlara çocuğun katılımının sağlanması çocuğun yüksek yararına etkili bir şekilde ulaşmasına yöntemsel olarak katkı sağlar.²⁹⁹

Çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde katılım hakkının önemi açığa çıkar. ÇHS nin 12. maddesinin 2. fıkrası adli ve idari süreçlerde çocuğun katılım hakkını güvence altına almıştır.³⁰⁰ Bunlar şiddet ve istismar mağduru olan çocuklar ile mülteci çocuklar bakımından da katılımlarının temsilci aracılığıyla sağlanmasını ve etkili mekanizmaların tesis edilmesi, yargı süreçlerinde onlar için özel mekânların tasarlanmasını, yargı mensuplarının özel eğitimlerden geçirilmeleri gibi önlemlerin alınmasını ve uygulanmasını gerektirir.³⁰¹

Çocuğun subjektif iradesinin yani uyumsuzluk konusu hakkındaki duygu, fikir ve isteklerinin gözlem, uzman görüşleri, yakınlarıyla olan ilişki ve onların görüşleri, çocuğun içinde yaşadığı sosyal çevrenin özellikleri ile desteklenerek çocuğun objektif iradesinin ortaya koyulması şarttır.³⁰²

Yücel, çocuğun duygu ve ifadesi içinde bulunduğu durumda çocuğun yüksek yararını desteklemeyen ve çatışmalı sonuçlara yol açabilecek durumlarda dahi çocuğun verilen karardan dışlanmamasının çocuğun psikolojik gelişimi açısından önemine değinmektedir.³⁰³ Bu açıdan katılım hakkının çocuğun her durumda konuşması veya konuşmaya zorlanması, uygun olmayan ortam ve durumlarda muhakkak dinlenilmesi olarak algılanmaması gerekir. Önemli olan çocuğun hukuki katılımının kendi öznelliği çerçevesinde karar verilen ortama taşınabilmesidir.

Grassinger, çocuğun yüksek yararının bazen görüşünün alınmaması gereken durumları da yaratabileceğini, yargılama sürecinde psikolojik unsurların göz ardı edilerek katı şekil ve usul şartlarının uygulanmasının çabuk baskı altında kalabilen ve kendini ifade edebilmek bakımından yetişkinlerden farklı ihtiyaçları bulunan çocukları örseleyerek çocuğun menfaatine aykırı sonuçlara yol açabileceğine dikkat çekmektedir.³⁰⁴ Bunlardan biri olarak cinsel istismar mağduru çocuğun defalarca dinlenerek ikincil mağduriyetlere yol açması olarak örneklendirilebilir. Bu nedenle, çocukların katılımı bakımından belli standartların yargısal düzeyde oluşturulması ve uygulanması ÇHS'ye taraf olan ülkelerin yükümlülüğüdür.

²⁹⁹ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 16, p. 74.

³⁰⁰ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 9, p. 32.

³⁰¹ BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.14 (2013), s. 10, p. 34.

³⁰² YÜCEL, 2013, s. 122, 132.

³⁰³ YÜCEL, 2013, s. 132-133.

³⁰⁴ ELÇİN GRASSİNGER, 2010, s. 841.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda çocukların cinsel istismarına ilişkin davalarda çocuğa zorunlu temsilci atanması yükümlüğü düzenlenmiştir. Aynı kanunun 52.ve 236. maddelerinde çocukların ifadelerinin alınması bakımından soruşturma ve kovuşturma sürecine ilişkin savcı ve kolluğa özel yükümlülükler verilmiş ve ifadelerin uzman eşliğinde alınması, görüntülü kaydının temini gibi zorunluklar getirilmesi çocuğun yüksek yararına usul hakkı olarak hizmet eden düzenlemelerden sayılmaktadır.

Türkiye'nin taraf olduğu Çocuk Hakları'nın Kullanımı'na İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nde³⁰⁵ çocuğun aile hukukuna ilişkin davalarda dinlenilmesi ve bilgilendirilmesi ve çocuğun yüksek yararı usul haklarının kullanılmasının yolları düzenlenmiştir.³⁰⁶ Bu tür davalarda çocuğun kendisini ilgilendiren özellikle çocuğun yerleşim yerine ve velayet ilişkilerine ilişkin davalar hakkında bilgilendirilmesi, onun katılımının sağlanması ve adli süreçlerle ilgili temsilci atanmasının sağlanması güvence altına alınmıştır.³⁰⁷

Türkiye, Konsey'in tavsiyeleri doğrultusunda sözleşmeyi, hem sözleşmenin işaret ettiği hem de kendi belirlediği türden aile hukuku davalarında uygulayacağını belirterek bunları boşanma davaları, ayrılık davaları, çocuklarına velayetine ilişkin davalar, ebeveynle çocuk arasında ilişki kurulmasına ilişkin davalar ve babalık davaları olarak sınırlı sayıda saymıştır.³⁰⁸

Hâlbuki sözleşmede özellikle ikamet ve velayete ilişkin değişiklik içeren davaların hedeflendiği ve evlenmeye izin verilmesi sonucunda çocuğun hem ikametinin değişeceği hem de çocuğun velayetinin ortadan kalkacağı düşünüldüğünde; evlenmeye izni düzenleyen TMK m. 124 ve TMK m. 128 hükümlerinin bunların arasında sayılmamış olması, çocuğun yüksek yararının ve katılım hakkının evlenmeye izin taleplerine olan etkisinin öneminin tam olarak kavranamadığı eksikliğini gösteren işaretlerden biridir. Erken ve zorla evliliklere ilişkin tüm dava, soruşturma, kovuşturma süreçleri ile idari eylem, işlem ve politikaların çocuğun üstün yararı birinci plana alınarak değerlendirilmesi gerekir.

³⁰⁵ Avrupa Konseyi, Çocuklarla Temas Sözleşmesi, CETS No:192, 15.05.2003 tarihinde düzenlenen sözleşme Türkiye tarafından 15.07.2003 tarihinde imzalanmış olup 01.05.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Erişim

Adresi:https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/cocukhaklarininkullanilmasinailiskin.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁰⁶ Kamile TÜRKOĞLU ÜSTÜN, "Çocuğun İdari Karar Alma Süreçlerine Katılım Hakkı", Türk Hukukunda Çocuk (Ed.Ersin ERDOĞAN/ Belkıs VURAL ÇELENK/ Özgür ÖZYÜKSEL), Yetkin Yayınları, 1. Baskı, 2022, s. 48.

³⁰⁷ TÜRKOĞLU ÜSTÜN, 2022, s. 49; Avrupa Konseyi Çocuklarla Temas Sözleşmesi m. 1/3.

³⁰⁸ Avrupa Konseyi Çocuklarla Temas Sözleşmesi, s. 9.

1.3.1.3. Çocuğun insan hakları ihlali olarak erken evlilikler

Erken evlilikler ile erken evliliklerin bir insan hakları ihlali olduğu arasındaki nedenselliğinin daha güçlü şekilde vurgulanmaya başlanması; insan hakları, kadın hakları ve çocuk haklarının kesişimindeki kız çocuklarının insan haklarının; cinsiyet, sınıfsallık, yaşanan coğrafya, yoksulluk, eğitimsizlik gibi etkenlerle daha da savunmasız ve hassas bir duruma geldiğinin feminist perspektiften toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile paternalistik yaklaşımların olumsuz etkilerini güçlenen şekilde dile getirilmesiyle mümkün olmuştur.³⁰⁹

Örneğin Coller, erken evliliklerin bir insan hakları ihlali olduğuna ilişkin düşünsel değişimin en başta dilde başlaması gerektiğini savunmaktadır.³¹⁰ Pozitif çağrışımlar barındırdığını düşündüğü “*çocuk evlilikleri*” teriminin literatürden tamamen çıkarılmasını öneren Coller, çocuk ve evlilik gibi bir araya gelmesi dahi düşünülmemesi gereken iki kavramın yan yana kullanılmasının önüne geçilmesi bakımından kavram birliğinin önemini vurgulamaktadır.³¹¹

Kız çocuğu olarak büyümenin ve toplumsal cinsiyetin çocuğun “*gelişme hakkı*” kapsamında, kız çocuklarına olan etkisi ve daha sonra kadın oldukları zaman yaşadıklarına etkisi ve bu etkinin insan haklarının kullanımının engellenmesine olan katkısı yakın zamanda daha çok tartışılır hale gelmiştir.³¹² Bu hususta meseleyi, egemen paternalistik ve ataerkil ideolojinin kız çocuklarına ve kadınlara ilişkin hak ihlallerini uzun süre aile ve ev içi bir mesele olarak yorumlamasıyla ve “*özel alan konusu*” olarak görmezden gelmesiyle açıklayan yaklaşımlar bulunmaktadır.³¹³

ÇHS’de erken evliliklere doğrudan atıfta bulunan bir düzenleme mevcut değildir. Sözleşmede çocuklara askerliğin yasaklanması konusu doğrudan ele alınarak düzenleme yapılmışken, erken evlilikler konusunda doğrudan düzenleme yapılmamış olması; askerliğin genellikle erkek çocuklarını ilgilendiren bir olay olması ve erken evliliklerin

³⁰⁹ Nura TAEFI, “The Synthesis of Age and Gender: Intersectionality, International Human Rights Law and the Marginalisation of the Girl-Child”, The International Journal of Children's Rights, 2009, C.17, S.3, s. 118.

³¹⁰ ÖZDEMİR, 2021, s. 196’dan aktarımla Arthur van COLLER, “Child Marriage – Acceptance by Association”, International Journal of Law, Policy and the Family, 2017, C.31, S.3, s. 363-376. Coller’in önerdiği terim çocukları ilgilendiren anlamıyla “pedo” ve evlilik anlamına gelen “gamy” kökünün birleşimi olan, kanımızca pedofiliyi de çağrıştıran “paedogamy” dir.

³¹¹ ÖZDEMİR, 2021, s. 196. Özdemir, Türk Hukuku bakımından “erken yaşta evlilik” kavramsallaştırmasının Coller’in bahsettiği negatif çağrışımı yapmadığını düşünmektedir. Bu nedenle tez boyunca kavram birliğine gidilerek “erken yaşta evlilik veya “erken evlilik” terimleri kullanılmıştır.

³¹² Sue LESS/ Jenny MELLOR, “Girls Rights”, The Rights of Children içinde (Editör: Bob FRANKLIN), Basil Blackwell, 1. Baskı, 1986, s. 165.

³¹³ Gülriz UYGUR, “6.Ünite, Kadına Yönelik Şiddet ve Hukuk”, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde (Editör: Asu ALTUNOĞLU), Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312 Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309, Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013, s. 126.

genellikle kız çocuklarını ilgilendiren bir olay olması sebebiyle kızların sözleşmesel düzeyde ihmali ve bir ayrımcılık pratiği olarak yorumlanarak eleştirilmiştir.³¹⁴

Bununla beraber ÇHS 2. maddede ayrımcılık yasağınının, 3. maddede çocuğun yüksek yararının, 6. maddede çocuğun yaşama ve gelişme hakkının, 34. maddede cinsel sömürüden korunma hakkının, 16. maddede çocuğun onur ve itibarını korunması hakkının düzenlemiş olması; sözleşmesel olarak çocukların erken evliliklerle ilgili olarak korunduğunu gösteren maddelerdir.

Erken evlilikler, çocuğun beden bütünlüğü ve bedenin saldırıya karşı dokunulmazlığı onur ve saygının korunması hakkı, işkence ve kölelikten kurtulma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı, çocuğun eşit muamele görme hakkı gibi haklarını ihlal ederek çocuğun güvenliğini tehlikeye düşürürler.³¹⁵

ÇHS 'nin özellikle üç maddesi erken evlilikler bakımından önem taşımaktadır, bunlar sözleşmenin 1. maddesindeki çocuğun tanımındaki asgari yaş belirlemesi, 2. maddesindeki ayrımcılık yasağı ile 6. maddesindeki yaşam ve gelişme hakkıdır.³¹⁶

Erken evliliklerde, taraflardan en az biri henüz çocuktur. ÇHS'nin 1. maddesine göre, on sekiz yaşın altındaki herkes çocuktur.³¹⁷ Bununla beraber, sözleşmede ulusal kanunlarla belirlenen cinsel ilişkiye rıza, evlenme gibi kimi durumlarda taraf devletlerin farklı asgari yaş belirlemeleri yapılabiliyor oldukları kabul edilmektedir.³¹⁸

Farklı ülkelerde çocuklara ilişkin tek bir tanım ve yaş sınırı olmamasından kaynaklanan ikilem ve karmaşalar evlenme yaşı bakımından sorun teşkil etmektedir. Sözleşme yorumlanırken, asgari yaş belirlemesinin sözleşmenin dört temel ilkesine aykırılıklar ve keyfiyet taşıması gerektiği düşüncesi³¹⁹ ile Çocuk Hakları Komitesi cinsel ilişkiye rıza için asgari bir yaş belirlemesinin yapılması gerektiğini aktarmıştır.³²⁰ Aynı tavsiyeyi evlilik yaşı bakımından da yaparken, çocuğun gelişimini sağlaması ve yalnızca fiziksel değil zihinsel ve psikolojik gelişiminin de belirli bir denge içermesi

³¹⁴ Ladan ASGARİ, "The Human Rights Of Girl Children: An Argument For Establishing Gender Equality as a Jus Cogens, Dissertation Presented To The Faculty Of The Graduate School University Of Southern California in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy, 1997,s. 220; Ladan ASGARİ , , "The Convention On The Rights Of The Child: The Necessity Of Adding A Provision To Ban Child Marriages," ILSA Journal of International & Comparative Law, 1998, C.5, S.1, s. 124.

³¹⁵ AKYÜZ, 2000, s.80-81. Akyüz, çocuğun güvenliğini " somut bir durumda çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, ahlaksal, sosyal, ekonomik ve hukuksal bakımlardan sağlıklı ve özgür biçimde korunması ve geliştirilmesi" olarak tanımlamaktadır.

³¹⁶ HODGKİN / NEWEL, 2003, s. 102.

³¹⁷ ÇHS, m. 1. "Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır."

³¹⁸ HODGKİN / NEWEL, 2003, s. 6.

³¹⁹ HODGKİN / NEWEL, 2003, s. 7.

³²⁰ HODGKİN / NEWEL, 2003, s. 9.

hususlarının asgari yaş belirlenirken çocuğun yüksek yararının içerilecek şekilde yapılandırılması önem arz etmektedir.³²¹ Belirlenen yaşların, sözleşmenin 2. maddesinde düzenlenen ayrımcılık yasağına da aykırı olmaması gerekir.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde, ailenin izniyle, mahkemeye olağanüstü başvuru yoluyla veya olağan düzenleme olarak evlenme yaşı erkek çocuklar için daha yüksek, kız çocukları için daha düşük tutulmuştur. Bu durum, kız çocuğun tam ve serbest iradesini kullanamaması bakımından ayırım gözetmeme ilkesiyle çatıştığı için cinsiyet ayrımcı pratiğin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.³²²

Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda kız çocuklarına yönelik ayrımcı kanun ve düzenlemelerin ortadan kaldırılmasının önerilmiş olması ve ÇHS'nin asgari evlenme yaşının altındaki çocukların evlenmemesinin önerilmiş olması dikkate alınarak BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, 1994 yılında asgari evlenme yaşının erkek ve kadınlar için eşit şekilde on sekiz yapılmasını tavsiye etmiştir.³²³

1999 yılından itibaren BM İnsan Hakları Komitesi tavsiyesi üzerine Çocuk Hakları Komitesi; değerlendirmelerine toplumsal cinsiyet perspektifini daha fazla adapte etmeye başlamıştır.³²⁴ Çocuk Hakları Komitesi, erken evlenmeye ilişkin pek çok değerlendirmesinde pratiğin evlenme yaşı da dâhil olmak üzere bir bütün olarak her yönüyle kız çocuklarının ÇHS'deki haklarını kullanmalarının önüne geçen bir ayrımcılık sorunu olduğunu vurgulayarak pratiğin engellenmesi için ayırım yapılmaması ilkesinin sistematik olarak uygulanması gerektiğini, 2003 yılında evlenme yaşının 18'e yükseltilmesi gerektiğini³²⁵ belirtmektedir.³²⁶

ÇHS'deki 6. maddenin erken evlendirmelere yönelik değerlendirmesinde, erken evlenen çocuğun yaşama hayatta kalma ve gelişme hakkının hem evlenen kız çocuğu hem de doğan bebek bakımından sakıncalarına ayrı ayrı dikkat çekerken, 24. maddenin üye

³²¹ HODGKİN / NEWEL, 2003, s. 10.

³²² Carron SOMERSET, Early Marriage: Whose Right to Choose? Forum on Marriage and the Rights of Women and Girls, Patersons Printers, 2000, s. 6.

³²³ HODGKİN / NEWEL, 2003, s.11; CEDAW Komitesi, 21 Sayılı Tavsiye Kararı, Genel Yorum No:21, 1994, m.16/2, s.52, p. 36, Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/35255/cedaw-genel-tavsiye-kararlari-1986-2013.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³²⁴ HODGKİN / NEWEL, 2003, s. 35.

³²⁵ Çocuk Hakları Komitesi, "Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi Genel Yorum No. 4 (2003)", Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2001 – 2006 içinde, International Children's Center ICC Çocuk Hakları Serisi III, 2006, s.4-5, p. 20.

³²⁶ HODGKİN / NEWEL, 2003, s. 34.

devletlere çocuğun sağlık ve sağlık hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması yönelik yükümlülüğü verdiği aktarılmaktadır.³²⁷

Sözleşmede, doğum ve ölüm kayıtlarının düzenli tutulması, tüm çocuklarının gebelik takibinin yapılması ve düşük ve sağlık izleminin yapılması, çocuk intiharları ve çocuk ölümlerinin kaydının tutularak nedenlerinin araştırılması, çocuğa yönelik şiddet olayları, cinsel istismar ve ensest gibi suçların takibinin yapılması yükümlülüklerini doğrudan 6. maddenin 2. fıkrasındaki çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için en yüksek gayretin gösterilmesi hakkının devlet tarafındaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmelerine yöneliktir.³²⁸

Erken evlilikler çocuğun her türlü şiddetten uzak yaşamayı sürdürmesini engelleyen bir uygulama olup; cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakları dâhil olmak üzere ulaşılabilir en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı açısından oldukça geniş kapsamlı ve olumsuz sonuçları bünyesinde barındırır.³²⁹

ÇHS'nin 4 Nolu Genel Yorumu'nda ergenlik döneminde bulunan çocukların m.6 yaşam ve gelişme hakkı bağlamında 24. maddedeki sağlıklarının korunmasına ayrıca önem verilmiştir.³³⁰ Erken evlendirilen kız çocuklarının genelde içinde bulunduğu ergenlik dönemi çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik, cinsel ve sosyal gelişimlerinin oldukça hızlı ilerlediği buna mukabil yaratıcılık ve kırılabilirliğin el ele var olduğu bir dönemdir.³³¹ Bu dönem ergen çocukların cinselliklerinin ayırdına vardıkları, bu konuda daha fazla deneyim ve bilgi edinmek istedikleri bir dönem olduğundan, ergen çocuklar cinsel dokunulmazlıklarına yönelik daha fazla ihlallerle karşılaşabilmektedirler. Bunların özel formlarından biri ise kompleks bir ayrımcı pratik olarak erken evlendirmelerdir.

Bunun yanında, toplumsal cinsiyet temelli biçimler de dâhil olmak üzere ayrımcılığa uğrayan ergen çocuklar ise, diğer akranlarına oranla daha fazla şekilde istismar, şiddet ve sömürü deneyimlemektedirler.³³² Bu nedenlerle ilgili yorumda sözleşmeye üye devletlerin, ergen çocuklara yönelen şiddet, istismar ve sömürünün özel biçimlerini dikkate almaları,³³³

³²⁷ HODGKIN / NEWEL, 2003, s. 102.

³²⁸ HODGKIN / NEWEL, 2003, s. 102, 106-108.

³²⁹ BM İnsan Hakları Konseyi, 02.07.2015 tarihli, A/HRC/RES/29/8 sayılı Kararı, 2015, Madde-1, s.3, Erişim Adresi: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g15/163/06/pdf/g1516306.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³³⁰ Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 4 (2003), s. 4-1, p. 2.

³³¹ Çocuk Hakları Komitesi, "Genel Yorum No. 13 (2011) Madde 19: Çocuğun Şiddetin Her Türünden Masum Olma Hakkı", Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2008 – 2011 içinde, Uluslararası Çocuk Merkezi Çocuk Hakları Serisi 10, 2006, s.3, p. 2.

³³² Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 4 (2003), s. 4-2, p. 6.

³³³ Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 4 (2003), s. 4-3, p. 12.

hukuksal ve yargısal önlemleri almaları,³³⁴ ergen çocukların bulunduğu aile, ev, okul, kurumlarda, devletin verdiği hizmetlerde güvenli ve çocukların gelişimini destekleyici ortamlar oluşturmaları³³⁵ tavsiye edilmektedir.³³⁶

İlgili bağlamda Komite, çocukların cinsellik ve cinsel davranışlarla ilgili daha fazla bilgi edinmeleri, cinsel özgürlüklerine yönelik haklarını öğrenebilmeleri ve görüşlerini ve kendilerini ifade edebilecekleri güvenli kamusal alanlar yaratılmasının ve çocukların anne babaları, bakım verenleri, öğretmenleri, kısacası çocukla ilişkisi olan kişilere bu konularda destek ve yol gösterilmesinin önemine dikkat çeker.³³⁷

Çocuk Hakları Komitesi'nin 4 Nolu Genel Yorumu'nda, erken evliliklerle yaptığı doğrudan atıfta devletin ergen sağlığı ve gelişme hakkı bağlamındaki sorumluluklarını detaylandırmıştır. Buna göre, cinsel ilişkide rıza yaşının tespitini yapmak, evlenmede asgari yaşın tespitini yapmak, çocukların anne babalarına bağlı olmadan tıbbi tedavileri alabilmelerini sağlamak, etkili yargısal başvuru mekanizmaları oluşturmak, çocuğun özel hayatının gizliliğini ihlal etmemek ve çocuğun kendini ilgilendiren konu ve uyuşmazlıklarda gelişim seviyesini dikkate alarak katılım ilkesine uymak olarak sıralamıştır.³³⁸

ÇHS yaşam ve gelişme hakkı bağlamında taraf devletlere, çocuklarla ilgili konularda erken evlilikleri ilgilendiren şekilde 19. maddede istismar ve ihmalden korunması, 34. maddede cinsel sömürüden korunma hakkı, 35. maddede çocuğun satılma, kaçırılma ve fuhuştan korunma sağlanması yükümlülüğü verilmiştir.

Algan, çocuk hakları perspektifinden bakıldığında *“yetişkinler bakımından negatif ya da aktif statü hakkı niteliğinde olan bir hakkın çocuklar bakımından yaşama geçirilebilmesi için devletin olumlu bir edimini gerektiren boyutlara sahip olduğu, dolayısıyla pozitif statü hakkı niteliğinin her bir çocuk hakkı bakımından”* önemli olduğunu söyleyerek yaşam hakkı, ihmal ve istismardan korunma hakkı ve vücut dokunulmazlığının korunması bakımından erken ve zorla evlendirmenin önüne geçilebilmesi için devletin *“olumlu edimleri”*nin zorunlu olduğunu ve ÇHS'nin bu anlamda devletlere pozitif yükümlülükler getirdiğini ifade etmektedir.³³⁹

Çocuk Hakları Komitesi'nin 13 Nolu Genel Yorumu, sözleşmenin 19.maddesi olan çocuğun şiddetin her türünden korunmasına ilişkindir ve Komite şiddet biçimlerine ilişkin

³³⁴ Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 4 (2003), s. 4-3, p. 9.

³³⁵ Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 4 (2003), s. 4-4, p. 14.

³³⁶ Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 4 (2003), s. 4-4, p. 14.

³³⁷ Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum No. 4 (2003), s. 4-4, p. 16.

³³⁸ Çocuk Hakları, s.4-3, p. 9.

³³⁹ ALGAN, 2022, s. 210.

yaptığı açıklamalarda, kız çocuklarının evlerinde cinsel şiddete daha çok maruz kaldığını aktarmaktadır.³⁴⁰ Erken evlendirmeleri ise bağlamına göre toplumsal zararlı bir uygulama³⁴¹ ve cinsel istismar ve sömürü türünde şiddet biçimlerinde sınıflandırmıştır.³⁴² Çocuğun 6.madde ile ilişkili gelişme hakkının gerçekleştirilmesi bakımından da gerekli bulunan çocuğun şiddeten korunması ve şiddete karşı proaktif ve önleyici olunması vurgusuyla komite, yargısal alanda çocuğa yönelik şiddet vakalarının cezasız kalmaması için gereken tüm önlemlerin alınması gerektiğinin altını çizmektedir.³⁴³

Evlilikle bireylere yüklenen hak ve yükümlülüklerin fiziksel, ruhsal ve psikolojik olarak kaldırılması ve anlamlandırılması çocuk ve ergen tarafından mümkün olmadığı gibi kız çocuğunun çocuk doğurma sorumluluğunu almaya hazır olmadığı, onu eğitim, sağlık, sosyal yaşama katılım konularında dezavantajlı bıraktığı, beceri ve iş imkânları edinmesi bakımından engelleyerek çocuğun gelişim ve katılım haklarını kullanmasının önüne geçildiği görülmektedir.³⁴⁴

Çocuk Hakları Komitesi'nin 20 Nolu Genel Yorumu, ergen çocukların eğitim, boş zaman ve kültürel faaliyetlerden yararlandırılmasını çocuğun 6. madde kapsamındaki gelişme hakkının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.³⁴⁵ Komite, ergen erkek çocuklar da dâhil olmak üzere dünyada her geçen gün daha fazla ergen çocuğun okula yazdırılmaktan vazgeçildiğini, ergen kız çocuklarının yukarıda sayılan ve onların gelişmelerinin temel taşı olan eğitim haklarının sağlanması başta olmak üzere kendilerini geliştirmelerinin önündeki erken evlilik, gebelik, cinsiyetçi şiddet ve dışlayıcı engellerin erkek çocuklara oranla daha fazla olduğu, ergen kız çocukların toplumsal ve kültürel kaynaklı önyargılarla mücadelesinin desteklenmesinin önemine dikkat çekmiştir.³⁴⁶ Ayrıca Komite bir bütün olarak dünyada artan göç, çocuk ticareti ve bu bağlamda erken ve zorla

³⁴⁰ Çocuk Hakları Komitesi, “Genel Yorum No. 13 (2011) Madde 19: Çocuğun Şiddetin Her Türünden Masun Olma Hakkı”, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2008 – 2011 içinde, Uluslararası Çocuk Merkezi Çocuk Hakları Serisi 10, 2006, s. 7, p. 9.

³⁴¹ Çocuk Hakları Komitesi, “Genel Yorum No. 13 (2011), s. 9, p. 29.

³⁴² Çocuk Hakları Komitesi, “Genel Yorum No. 13 (2011), s. 9, p. 25.

³⁴³ Çocuk Hakları Komitesi, “Genel Yorum No. 13 (2011), s. 19, p. 54-55.

³⁴⁴ UNFPA, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Temel Bilgiler Kılavuzu, 2021, s. 8-9, Erişim Adresi: https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_temelbilgilerrehber.02.07.21.rev1_.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025); YÜKSEL-KAPTANOĞLU-ARSLAN, 2021, s. 16.

³⁴⁵ Çocuk Hakları Komitesi, Ergenlikte Çocuk Haklarının Uygulanmasına Yönelik Genel Yorum No. 20 (2016) (Çev: UNICEF Türkiye), s. 18, p. 68.

³⁴⁶ Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 20 (2016) s. 18, p. 68.

evlilikler, çatışma ve krizler, çocuk işçiliği karşısında ergen çocuklar için özel önlemler alınması gereğini vurgulamıştır.³⁴⁷

Erken evlenen çocukların; ekonomik olarak daha dezavantajlı konumlarda bulundukları, erken evliliğin çocuğun kendini iktisadi olarak geliştirmesinin önüne geçtiği, emeğinin sömürüldüğü ve bu çocukların yoksulluk ekseninde ekonomik şiddeti yoğun olarak deneyimledikleri dikkate alındığında sözleşmenin 27. maddesindeki çocuğun yeterli yaşam standardına kavuşmasının sağlanması haklarından yararlanamadıkları ve bu haklarından mahrum kaldıkları görülmektedir.

Erken evliliklerin yol açtığı insan hakları ihlallerinden ve zararlı etkilerden, kız çocukları erkek çocuklarına göre hem oransal olarak hem de daha yaygın şekilde etkilenmektedirler.³⁴⁸ Bununla beraber, erken evlendirilme olgusu erkek çocukları için de toplumsal cinsiyetin ve cinsiyet ayrımcı pratiklerin işlediği bir alan olduğu ve erkek çocukları da toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla ayrımcılığa uğradığı için bu pratik erkek çocukların insan haklarını da ihlal eder.³⁴⁹ Zira erken evlilikler, çocukları toplumsal cinsiyet temelli ayrımcı saiklerle hedef alan bir uygulama olduğundan cinsiyet ve yaş temelli ayrımcılığı bünyesinde kesişimsel olarak barındırmaktadır.³⁵⁰

Tüm bu bakımlardan, 2000’li yıllardan itibaren son yirmi yılda özellikle BM tarafından erken evlilikleri önlemek için uluslararası düzeyde bir çaba sarf edilmeye ve erken evlenme pratiğinin dünyada tahmin edilenin ötesinde yaygın olduğu anlaşıldığı için bunun zararları hususlarında ulusal düzeyde zayıf kalan hukuki düzenlemelerin de değiştirilmesi amaçlanmaya başlamıştır.³⁵¹ Bunlardan biri de tek hedefle sınırlı olmamak üzere evlilik yaşının küresel düzeyde yükseltilmesi ve on sekize sabitlenmesi hedefidir. Zira tahmini olarak dünyada her dört ülkeden biri yasa, ebeveynlerin izni ve/ veya yargı izni ile özellikle kız çocuklarının küçük yaşta evlenmesine izin vermektedir.³⁵²

³⁴⁷ Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 20 (2016), s. 20-22.

³⁴⁸ MURRAY GASTÓN/MISUNAS/CAPPA, 2019, s.227; UNICEF Databases, 2023, Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/>. (Erişim Tarihi: 06.01.2025). Dünya çapındaki istatistiklere göre her 21 erkek çocuğundan biri erken evlendirilirken, her 5 kız çocuğundan biri erken evlendirilmektedir.

³⁴⁹ DENİZ/ YÜKSEL KAPTANOĞLU/ GÖÇ/ AKYÜZ-SANCAR, 2021, s. 16, 216.

³⁵⁰ UN Human Rights Council, Resolution on Child, Early and Forced Marriage in Times Of Crisis, Including The COVID-19 Pandemic, A/HRC/RES/48/6, 2021, s.5, madde.2, Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/3943183?v=pdf#files> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁵¹ UNICEF, Early Marriage: Child Spouses, Innocenti Digest, no. 7,2001, s. 3, Erişim Adresi: <https://www.girlsnotbrides.org/documents/120/UNICEF-Early-Marriage-child-spouses-Innocenti-digest-2001.pdf> (Erişim Tarihi:06.01.2025); Andrea VILAN, “The Evolution Of The Global Movement To End Child Marriage”, Journal of Human Rights, 2022, C.21, S.2, s. 230, 232.

³⁵² Robin HAARR/ Beatrice DUNCAN, “Legislating And Enforcing The Minimum Age Of Marriage: A Comparative Study Of Experiences And Lessons Learned In Ending The Legalization Of Child Marriage”, United Nations Women, 2023, s. 20-21, Erişim Adresi: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023->

BM Genel Kurulu'nda 2012 yılında 11 Ekim'in Dünya Kız Çocukları Günü ilan edilmesinin ardından BM İnsan Hakları Konseyi 2013 yılında erken ve zorla evlilikler hakkındaki ilk kararını yayınlamıştır.³⁵³ Bu kararda, çocukların erken ve zorla evlendirilmesinin onların insan haklarının evrensel boyutta zararına, kötüye kullanımına ve ihlaline yol açtığı ifade edilmiştir.³⁵⁴ Kararın ardından 2014 yılında BM Genel Kurulu erken evliliklere ilişkin bir rapor yayınlamıştır. Raporda erken evliliklerin önlenmesi bakımından üye ülkelerin büyük kısmında evlenme yaşı, cinsel suçlar bağlamında yaşanan yargısal sorunlar, medeni hukuk bakımından evlenmenin iptali için süre kısıtlı karmaşık şartların bulunması ve farklı hukuk disiplinlerinde dağınık düzenlenen ulusal mevzuatların uluslararası hukukla uyumlulaştırılması gerektiğine yönelik veriler paylaşılmıştır.³⁵⁵

BM İnsan Hakları Konseyi 2015 yılında verdiği kararla çocuk ve ergen evliliklerinin kendisini başlı başına bir insan hakları ihlali olarak kabul etmiştir.³⁵⁶ Bu kararında Konsey, devletlerin özen yükümlülüğü ve pozitif yükümlülüğü şartlarını öne çıkararak yoğunlukla devletlere ve hükümetlere ardından sivil topluma düşen çok boyutlu öneri, uyarı ve tavsiyelerde bulunmuştur.

2021 yılında BM İnsan Hakları Konseyi'nin yayınladığı kararın COVID-19 ve yaşanan küresel krizin olumsuz etkilerinin kız çocukları üzerindeki zararlı etkilerinin erken evlilikleri artırma ihtimaline ilişkin endişe ve tavsiyeleri yer almaktadır.³⁵⁷ 2015 yılında BM tarafından ilan edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları arasında erken evliliklerin 2030 yılına kadar ortadan kaldırılması da bulunmaktadır.³⁵⁸

BM'nin zorla evlendirmelere ilişkin 2023 yılında yayınladığı raporda çocuk ve ergen evliliklerinin % 87 oranında mağdurunun kız çocukları olduğu³⁵⁹, kadına ve kız çocuklarına yönelik bir şiddet biçimi olduğu ve pek çok vakada modern kölelik formuna da

09/legislating-and-enforcing-the-minimum-age-of-marriage-a-comparative-study-of-experiences-and-lessons-learned-en.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁵³ VILAN, 2022, s.232; UN Human Rights Council, Strengthening Efforts To Prevent And Eliminate Child, Early And Forced Marriage: Challenges, Achievements, Best Practices And Implementation Gaps, 25.09.2013, A/HRC/24/L.34/Rev.1, Erişim Adresi: <https://www.girlsnotbrides.org/documents/1217/HRC-resolution-on-child-early-and-forced-marriage-ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁵⁴ UN Human Rights Council , 2013, A/HRC/24/L.34/Rev.1., s. 2, p. 2.

³⁵⁵ UN General Assembly, Report Of the Office of the UN High Commissioner for Human Rights On Preventing and Eliminating Child, Early and Forced Marriage, 02.04.2014, A/HRC/26/22, s.17, p. 54/ a, b, Erişim Adresi: <https://docs.un.org/en/A/HRC/26/22> (Erişim Tarihi:06.01.2025).

³⁵⁶ The Human Rights Council, Strengthening Efforts To Prevent And Eliminate Child, Early And Forced Marriage : Resolution,(2015), s.3, madde-1, s.3, Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/803360> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁵⁷ UN Human Rights Council, Resolution on Child, Early and Forced Marriage in Times Of Crisis, Including The COVID-19 Pandemic, 2021, s.2.

³⁵⁸ BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedefleri, 5.3 Nolu Hedef , Erişim Adresi: <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/toplumsal-cinsiyet-esitligi/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁵⁹ Uluslararası Çalışma Örgütü, 2022, s. 63-66.

evrildiğini, bu evliliklerin ataerkil ideolojik yapılar tarafından üretilerek desteklenen bir uygulama olduğu değerlendirilmiştir.³⁶⁰

Çocuğun insan haklarının geliştirilmesi için erken evlenmeler özelinde verilen İnsan Hakları Konseyi kararları küresel düzeyde evlenme yaşının yükseltilerek on sekiz yapılmasına yönelik ortak çabaların ivmelenmesini tetiklemiş ve ulusal ve bölgesel temelde devam eden evlenme yaşının yükselmesi konjektörü küresel çabalarının olumlu sonuçları görülmeye başlanmıştır.

Afrika ve Latin Amerika kıtasındaki bazı ülkelerde gerçekleşen yasal değişiklikleri ve ABD'nin bazı eyaletlerinde evlenme yaşı on sekize yükselmiştir.³⁶¹ 2024 yılında Kolombiya'da evlenme yaşı 18'e yükseltilmiştir.³⁶² Aynı dönemde Avrupa'da bazı ülkeler de evlenme yaşını on sekize yükseltmişlerdir. Bu gelişmelere ilişkin bazı tartışmalara tezin “*Evrensellik Kültürel Görecelik*” bölümünde yer verilmiştir.

1.3.2. İnsan hakları belgelerinde erken evlilikler

İnsan ile devletin karşı karşıya gelmesi halinde, uluslararası sözleşmeler aracılığıyla insan haklarının korunması ve devletin insan haklarına müdahalesini sınırlama amacı güdülmüştür.³⁶³ 20. yüzyılın akışını belirleyen olaylardan büyük ölçüde çocukların etkilenmesi, insan hakları korumasının çocuklar bakımından sağlanması düşüncesini güçlendirmiştir.³⁶⁴

Çocuk haklarının korunması amacıyla; insan hakları ve kamu özgürlükleri bakımından BM Teşkilatı, çocuk ve aile ile ilgili nafaka, velayet, evlat edinme gibi konularda uluslararası koruma sağlayan Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı ve çocuğun çalışma hakları bakımından Uluslararası Çalışma Örgütü olmak üzere üç uluslararası kurum, uluslararası toplumda etkili olmuştur.³⁶⁵ Bölgesel düzeyde ise Türkiye'yi ilgilendiren şekilde çocukların insan hakları bakımından uluslararası düzenlemeler yapan Avrupa Konseyi çaba göstermektedir. Konumuz gereği

³⁶⁰ BM Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Bürosu, Zorla Evlendirmenin Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarına olan Olumsuz Etkisi konulu Genel Kurul Raporu, 2023, s.5, Erişim Adresi: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5250-adverse-impact-forced-marriage-full-and-effective-enjoyment-all> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁶¹ VILAN, 2022, s. 233-234.

³⁶² “Kolombiya’da çocuk evlilikleri yasaklandı: Evlilik yaşı 18’e çıkarıldı”, 15.11.2024, T24 Haber Platformu, Erişim Adresi: <https://t24.com.tr/video/kolombiya-da-cocuk-evlilikleri-yasaklandi-evlilik-yasi-18-e-cikarildi,62128> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁶³ İlhan F. AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1595, Fakülteler Matbaası, 3. Baskı, 1971, s. 91.

³⁶⁴ MUMCU-KÜZECİ, 2011, s. 85-111.

³⁶⁵ TANRIBİLİR, 2011, s. 57-59.

özelleştiirmemiz gerektiğinde, Lahey Devletler Özel Hukuk Konferansı ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün düzenlediği sözleşmeler, erken evlilikleri doğrudan ilgilendiren düzenlemelere sahip olmadığı için inceleme kapsamının dışında bırakılmıştır.

BM Sözleşmeleri doğrudan konuya ilişkin hükümleri barındırmakta olup, Türkiye bu sözleşmelere taraf olduğundan sözleşmelerin kadın ve çocuk haklarına ilişkin çerçevesi bağlayıcıdır. Aynı şekilde Avrupa Konseyi'nin düzenlediği sözleşmelerde doğrudan erken evliliklere temas eden hükümler olduğu gibi, konuya doğrudan temas etmeyen ancak Lanzorette Sözleşmesi gibi cinsel istismara ilişkin çocuk hakları çerçevesini Avrupa bakımından özel şekilde yükümlendiren sözleşmeler erken evliliklere ilişkin Türkiye'deki yasama, yürütme ve yargısal faaliyetlere nüfuz ettiği için incelemeye alınmıştır. Aynı etki, AİHS ve AİHM kararları, içtihadı ve Avrupa Konseyi Tavsiyeleri'nde de bulunduğu; konu m. 12 kapsamında kısmen erken evliliklerle ilgili bakış açısına ve Avrupa Konseyi kararlarına kısıtlı olarak değinilecektir.

Çocukların erken evliliklerden korunmasına ilişkin Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme, CEDAW, Kadına Yönelik Şiddet Ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) ve Lanzorette Sözleşmesi aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

Türkiye, 1964 tarihli Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşmesi'ne taraf değildir. Bununla beraber sözleşme erken evliliklere ilişkin doğrudan düzenleme yapan bir uluslararası sözleşme olduğundan bu bölümde bahsedilecektir. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16. maddesinde düzenlenen evlenme hakkına dayanarak, özellikle erken evliliklerin önlenmesi, evliliklerin resmi sicile kayıt edilmesi, evliliğin maddi hukuk bakımından geçerliliğine katkı sağlayan yetkili bir makam önünde evlenme akdinin kurulması, açık rızanın alınması, şahitlerin hazır bulunması gibi konuları düzenleme yükümlülüğünü taraf devletlere yükleyerek eş seçimi özgürlüğünün korunması amaçlanmıştır. Sözleşme ile genç kızların evlenme çağına gelmeden nişanlanmalarını ve erken evlilik yapmalarının engellenmesi hedeflenmektedir. Sözleşmede, taraf devletlere evlenme için belirli bir yaş önerilmemiş ancak sözleşmenin 2. maddesinde devletlere asgari yaş belirleme yükümlüğü verilmiştir.³⁶⁶

³⁶⁶ Cansu AKGÜN TEKGÜL, Evliliğin Şekline Uygulanacak Hukuk ve Konsüler Evlenmeler, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2018, s. 266-268.

ÇHS çocuk hakları alanında temel bir sözleşmedir. CEDAW da aynı şekilde “kadınların evrensel insan hakları sözleşmesi” olarak anılmaktadır. CEDAW, kadın haklarının evrenselliğini ve bu hakların birey olarak her kadın için geçerli olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda eşitlik ilkesi, ayrımcılık yapmama ilkesi ve devletlerin yükümlülüğü çerçevesinde kadınların insan haklarının gerçekleştirilmesinin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırarak toplumsal-kültürel kalıpların değiştirilmesi amacını güder. Sözleşmenin 5. maddesinin a fıkrası “kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak” ve “sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek” ödevini taraf devletlere yüklemiştir.³⁶⁷

Sözleşmenin fırsat eşitliğine dair 4. maddesinde süregelen ayrımcı pratiklerin kaldırılması için olumlu ayrımcılık uygulanmasını, kadının güçlenerek haklarından faydalanmasının önünde bulunan fırsatlardan erkeklerle eşit şekilde yararlanabilmelerinin önünün açılmasına ilişkin çeşitli uygulamaların hayata geçirilmesini amaçlamıştır.³⁶⁸

CEDAW, diğer temel uluslararası insan hakları sözleşmelerinden daha vurgulu bir biçimde kadınlara yönelik ayrımcılığı hak üzerinden tanımlar ve toplumsal cinsiyet temelli insan hakları ihlallerinin engellenmesi için uluslararası hukuksal bir temellendirmeyi yaparak üye devletler için ayrımcı mekanizmaların medeni, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda engellenmesi yönünde yasal ve politik araçların geliştirilmesini amaçlar. Sözleşmenin 1. maddesinde tüm ayrımcılık alanlarının teker teker sayılmamış olmasıyla, sözleşmeye esneklik kazandırılarak yeni form ve biçimlerde toplumsal yaşama giren tüm ayrımcılık biçimlerini de ortaya çıktıkları zaman sözleşme kapsamında değerlendirilmeye alınması amaçlanmaktadır.³⁶⁹

³⁶⁷Feride ACAR, “Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum”, Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama içinde (Editör: Burcu YEŞİLADALI) (Çeviri: Defne ORHUN / Lema UYAR/ Sevinç ERYILMAZ DİLEK/ Muzaffer KAYA) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 305 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, 1. Baskı, 2010, 1. Baskı, s. 17.

³⁶⁸ Sözleşmede siyasi katılım hakkı da eşitlik temelinde ele alınmaktadır. Kadınların siyasete katılımının erken yaşta evliliklerin azalmasına olan etkisinin iyi bir örneği olan Diyarbakır merkezdeki Muradiye Mahallesi Muhtarı Dilek Demir’in hikâyesi, kadınların belirli bir bilinçle siyasette özne ve aktör olmasının yarattığı değişime dair özel bir örnek olarak görülebilir. Kendisi de 14 yaşında erken evlendirilen Demir, muhtarlığı döneminde 40 kız çocuğunu erken evlendirilmekten ailelerini ikna ederek kurtarmıştır. Haber linki: Hatice KAMER, Diyarbakır’ın merkezdeki tek kadın muhtarı Dilek Demir: ‘Kimsenin çocuk gelin olmasına izin vermeyeceğim’, BBC Türkçe, 01.12.2021, Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59484627> (Erişim Tarihi: 06.01.2025). CEDAW’ın cinsiyet kotası ve özel önlemlerin siyasi katılım ve siyasi haklar bakımından olumlu etkileri ve yansımaları için: Derya DOĞRU, “Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2023, C.72, S.1, s. 277-279.

³⁶⁹ Bertil Emrah ODER, “Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması”, Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama içinde (Editör: Burcu YEŞİLADALI) (Çeviri: Defne ORHUN / Lema

Kadınlara karşı ayrımcılığın özel alanda evlilik, aile ilişkileri, eşler arası ve toplumsal roller bağlamında değerlendirilmesini de bir uluslararası standart olarak CEDAW'da bulmak mümkündür. Sözleşmenin 16. maddesi 1. fıkrası aile içi eşitliği düzenlenmektedir. Düzenlemenin önemi sözleşmenin kadın haklarını hem “*de facto*” olarak toplumsal yaşamda hem de “*de jure*” olarak doğrudan veya dolaylı olarak tüm ayrımcılık türlerine karşı hukuksal düzeyde korunması, insan haklarının yalnızca devlete karşı değil; kişilere karşı da korunması bakımından öne çıkmaktadır.³⁷⁰

Sözleşmenin 16/ 1 maddesinin d bendinde çocuğun üstün yararına sözleşme tarafından özel önem atfedilmiştir. Sözleşme bu maddenin ilgili fıkrasında çocuğun haklarını aile ilişkileri ebeveynlik bağlamında değerlendirirken; ebeveynlerinin çocuğun üstünde eşit söz hakkının ve sorumluluklarının olduğunu vurgulamıştır. Bununla beraber, çocuğun menfaatlerinin aile içi dengelerde ayrıca gözetilmesi gereğini düzenleyerek çocuğun yararının özerk olarak değerlendirilmek suretiyle üstün tutulmasının önemine dikkat çekmiştir.³⁷¹

CEDAW Sözleşmesi 16.maddesinin 2. fıkrasında doğrudan erken evliliklere atıf bulunmaktadır:

“Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesi hiçbir şekilde yasal sayılmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için, yasama dâhil gerekli tüm önlemler alınacaktır.” denilmektedir.

Sözleşmenin 3. maddesi taraf devletlere öncelikle temel yasalar olmak üzere hak ve özgürlüklerden kadınların erkeklerle eşit şekilde yararlanmaları için yasal önlemler alma yükümlülüğü vermiştir.³⁷² Yasal önlemlerle kastedilen; devletin politika yaparken ayrımcılığı önleyecek şekilde yasalar oluşturmasını ve eşitlik ilkesine uygun olarak önlemler almasını da içermektedir. 2002 yılında Medeni Kanun'da yapılan değişikliklerle evlenme yaşının her iki cinsiyet için eşitlenmesi buna örnek gösterilebilir.

UYAR/ Sevinç ERYILMAZ DİLEK/ Muzaffer KAYA), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 305 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, 1. Baskı, 2010, s. 24-25.

³⁷⁰Nazan MOROĞLU, Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi, İstanbul 2009, s. 17; Feride ACAR, “Kadınların İnsan Haklarında Ulusalüstü Standartlar ve Denetim: CEDAW Örneği Bağlamında Bazı Gözlemler”, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar içinde (Derleyenler: Hülya DURUDOĞAN/ Fatoş GÖKŞEN/ Bertil EMRAH ODER/ Deniz YÜKSEKER), Koç Üniversitesi Yayınları: 4, 1.Baskı, 2010, s. 197; Feride ACAR, “CEDAW’dan İstanbul Sözleşmesi’ne: Kadınların İnsan Hakları ve Kadınlara Karşı Şiddete İlişkin Uluslararası Standartların Evrimi”, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet içinde (Editörler: Funda KAYA/Nadire ÖZDEMİR/ Gülriz UYGUR), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014, s. 63-64; Seda İREM ÇAKIRCA, “Turkish Civil Code and CEDAW: Never Shall the Twain Meet?”, Annales de la Faculte de Droit d’Istanbul, 2015, C.45, S.62, s. 151.

³⁷¹ CEDAW, m. 16/1, d bendi.

³⁷²Nazan MOROĞLU, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017, C.13, S.1, s. 291-292.

CEDAW Komitesi'nin 35 Nolu Tavsiye Kararı³⁷³ ile Komitenin 1992 yılında “Kadınlara Karşı Şiddet” konulu 19 Nolu Tavsiyesi,³⁷⁴ gelişen çatışmacı uluslararası sahanın etkisi, demokratik alanların daralması, köktendinci ideolojilerin öne çıkışı ve kamu harcamalarında gidilen kesintilerden öncelikle kadın ve çocukların etkilenmesi gibi gerekçelerle güncellenmiştir.³⁷⁵ 35 Nolu Tavsiye Kararı'nda Komite, 19 Nolu Tavsiye'nin taraf devletlerce bir teamül hukuku ilkesi (*opinio juris*) olarak kabul edilip uygulanıyor olmasına rağmen, kadına yönelik şiddette cezasızlık kültürünün evrensel olarak aşılamış olduğunu tespit etmiştir.³⁷⁶ Buradan hareketle 35 Nolu Tavsiye ile değişen şiddet biçimleri ve yeni sorunların çözümlerine yönelik olarak Komite daha detaylı yükümlülük, önlem ve korumaların getirilmesini ve sürecin hızlandırılmasını önermiştir.³⁷⁷ 35 Nolu Tavsiye'de, 19 Nolu Tavsiye'de bulunmayan bir şekilde erken evliliklerle ilgili doğrudan ifadelerde bulunmaktadır.³⁷⁸ Buna göre, çocuk yaşta erken veya zorla yapılan evlendirmeleri, evlenme yaşının çocuk aleyhine düzenmesini, bekâret kontrolünü, tecavüzcüyle evlendirme yasal düzenlemelerini de içeren, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete yol açan veya şiddeti önlemeyen yasal düzenlemelerin yürürlükten kaldırılması tavsiye edilmiştir.³⁷⁹

ÇHS ile CEDAW arasında kız çocuklarının insan haklarının korunması bakımından simbiyotik, birbiriyle bağlantılı bir ilişki bulunduğu ve insan haklarının gerçekleştirilmesi ve uygulanması bakımından birbirlerine hem doğrudan hem de dolaylı olarak katkı verdikleri söylenebilir. Kadın hakları ile çocuk hakları birbirinden farklıdır; zira çocuklar kendi otonom yapıları içinde birer hak sahibi bireylerdir ve yetişkinlerden farklı ihtiyaçları vardır.

Kadınların haklarının çocuklarla beraber ele alınmasına ilişkin olarak en temel itiraz, kadının kendi başına bireysel bağımsızlığı kapsamında ele alınması özgül anlayışı yerine kadın ve çocuğu bir ünite olarak bağımlı ve birini ötekinin mütemmim cüzü olarak gören,

³⁷³ CEDAW Komitesi, Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin 35 sayılı Genel Tavsiye Kararı, CEDAW/C/GC/35, 14.07.2017, (Çeviri: MOROĞLU, Nazan) Erişim Adresi: <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/CEDAW-General-Recommendation-35-%C3%A7eviri-Nazan-Moro%C4%9Flu.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁷⁴ CEDAW Komitesi, 20.06.1992- 30.06.1992, A/47/38, 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararı, Erişim Adresi: https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/cedaw_komitesinin_19_sayili_genel_tavsiye_karari.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

³⁷⁵ CEDAW 35 Sayılı Tavsiye Kararı, 2017, p. 6,7.

³⁷⁶ CEDAW 35 Sayılı Tavsiye Kararı, 2017, p. 2, 7.

³⁷⁷ CEDAW 35 Sayılı Tavsiye Kararı, 2017, p. 1, 2, 3, 6, 7.

³⁷⁸ CEDAW 19 Nolu Tavsiye Kararı, 1992, p. 11. 19 Nolu Tavsiye'de zorla evlilikler ve geleneksel zararlı uygulamalarla ilgili doğrudan çocuklara veya erken evliliklere değinmeden genel önerilerde bulunmaktadır.

³⁷⁹ 35 Sayılı Tavsiye Kararı, 2017, p. 31.

kadını eş-anne rolünde sıkıştıran eğilimin hem kadının hem çocuğun insan haklarının gerçekleştirilmesinin önünde engel teşkil etmesidir.

Bununla beraber; erken evlilik, cinsel taciz, istismar, ev-içi şiddet, ensest, cinsiyet temelli ayrımcılık, ticari cinsel sömürü gibi konularda kız çocukları hem kadınlara yöneltilen ayrımcı uygulamaların hedefi olmakta; hem de çocukların daha kolay mağdur olabildikleri ihlallere maruz kalmaktadırlar.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği hakların kullanımının engellenmesi bakımından kız çocuklarının marjinalleştirilmesi riskine karşı olarak her iki hak kümesinin kadınların ve kız çocuklarının haklarının insan hakları olduğuna atıf yapan anlayışın önemi ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet temelli ayrımcılık; çocukların eğitim, sağlık, maddi ve manevi kendini geliştirme hakları gibi haklarını kullanmalarını engelleyen bir pratik olarak ortaya çıktığı için birbirini tamamlayacak şekilde bir araya getirilmeleri elzemdir.³⁸⁰

Bu husus, BM CEDAW Komitesi ile BM Çocuk Hakları Komitesinin ortak yayınladığı CEDAW 31 ve 18 sayılı Ortak Genel Tavsiye Kararı'nda dile getirilmiştir.³⁸¹ Tavsiye kararında erken evliklerin de arasında bulunduğu zararlı uygulamalara karşı, bu zararlı uygulamaları önleme ve ortadan kaldırma konusunda her iki sözleşmenin örtüşen ortak görev ve tahahhütleri bulunduğu aktarılmıştır. Bütünlüklü yaklaşımın önemine vurgu yapılması, erken evliliklere insan hakları temelli hukuki yaklaşımlarda çocuk ve kadın haklarının beraber ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.³⁸²

2011 tarihli İstanbul Sözleşmesi,³⁸³ uzun süre özel alan konusu olduğu vurgulanan kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddeti kamusal alana taşımıştır. Merkezine devletin pozitif yükümlülükleri kapsamında ev içi-aile içi şiddeti ortadan kaldırma sorumluluğunu alan sözleşme, şiddetle karşı karşıya kalanların şiddetle mücadelesine yönelik hukuki

³⁸⁰ Gülriz UYGUR/ İrem Çağlar GÜRGEY, “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet”, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet içinde (Editörler: Funda KAYA/Nadire ÖZDEMİR/ Gülriz UYGUR), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014, s. 22-23; Jonathan TODRES, “Women’s Rights and Children’s Rights: A Partnership with Benefits for Both”, Coarzoza Women’s Law Journal, 2004, C.10, s. 605-607, 616; Jonathan TODRES, “Children’s Rights and Women’s Rights Interrelated and Interdependent”, Handbook of Children’s Rights: Global And Multidisciplinary Perspectives içinde (Editörler: Martin D. RUCK/ Michele PETERSON-BADALI/ Michael FREEMAN), Routledge Yayınevi, 1. Basım, 2017, s. 21-23.

³⁸¹ Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi İle Çocuk Hakları Komitesi’nin Zararlı Uygulamalara İlişkin 31 Ve 18 Sayılı Ortak Genel Tavsiyeleri/ Genel Yorumları, 04.11.2014, CEDAW/C/GY/31ÇHS/C/GY/18, (Çev: Uluslararası Çocuk Merkezi) s. 2-21, p. 1.

³⁸² Zararlı Uygulamalara İlişkin 31 Ve 18 Sayılı Ortak Genel Tavsiyeleri/Genel Yorumları, 2014, s.3, p. 6. Tavsiye kararında kadın sünneti, erken ve zorla evlilik, çekeşlilik ve namus cinayetleri kadınların ve kız çocuklarının insan haklarını ihlal eden zararlı uygulamalardan sayılmıştır.

³⁸³ Türkiye İstanbul Sözleşmesi’ni imzaya açıldığı 11.05.2011’de imzalayarak 24.11.2011 tarihinde onaylanmış ve 08.03. 2012 Tarih 28227 sayılı Resmi Gazete’de yayınlamıştır. 20.03.2021 tarihli ve 31429 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararı ile sözleşme feshedilmiştir.

zemin ve hukuki araç temin etmektedir. İstanbul Sözleşmesi ile toplumsal cinsiyetin tanımı yapılarak şiddetin önlenmesi, mağdurun korunması, faillerin cezalandırılması ile toplumsal cinsiyet alanındaki ayrımcı fikir ve tutumların değiştirilmesi amaçlanmıştır.³⁸⁴

Sözleşme, özel alanda şiddet tekeli elinde bulunduran erkek egemen anlayışı; devletin kolluk kuvvetleri, yargı gücü ve politikalarını barındıran kamu kaynaklarını toplumsal cinsiyet temelli şiddetin önlenmesi için kullanmaya yönlendirerek kırmaya çalışmakla, şiddet tekeli elinde bulunduran devleti toplumsal cinsiyet ve adaletin sağlanması konusunda görev almaya yönlendirerek ödevler yüklemektedir. Üye devletleri toplumsal cinsiyet ve şiddet arasındaki doğrudan bağlantının kabulüyle birtakım düzenlemeler yapılması yönünde bağlamaktadır.

Sözleşme metninin giriş bölümünde, şiddetin kadın ve genç kızlar başta olmak üzere erkekler ve çocuklar üzerinde de çok ciddi etkisi olduğu belirtilerek, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin toplumsal olarak ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Aynı bölümün devamında *“aile içi şiddet, cinsel taciz, ırza geçme, zorla evlendirme, sözde “namus” adına işlenen suçlar”ın “kadınların ve genç kızların insan haklarının ciddi bir biçimde ihlal” ettiği belirtilmiştir.*³⁸⁵

Sözleşmenin zorla evlendirmelere dair 37. maddesinin 1. fıkrasında erken evliliklerle ilgili doğrudan düzenleme bulunmaktadır.³⁸⁶ Taraf devletlere erken evliliklerin suç olarak düzenlenmesi zorunluluğu getirilerek zorlamanın fiziksel veya psikolojik olarak her türlü yolla gerçekleştirilebileceği, en az bir kişinin iradesinin sakatlanmasının yeterli olacağı hususları aktedilmiştir.³⁸⁷

Sözleşmenin zorla evlendirmeleri düzenleyen 32. maddesinde *“zorla evliliklerin mağdura aşırı maddi veya idari yük getirmeyecek şekilde yok sayılabilmesi, feshedilmesi ya da sonlandırılabilmesi için gereken yasal veya diğer tedbirleri alır”* düzenlemesi yapılmıştır. Taraf devletlerin zorla evlilikten mağdur olanların sistematik ve süregelen saldırıları durdurabilmesini sağlamak, ikincil mağduriyetlerin önüne geçmek ve ihlalin son bulması konusunda tedbirler almasını da zorunlu kılmıştır.

Madde kapsamında zorla ve erken yapılan evlilikler, sözleşmede korunan insani değerler bakımından *“kişinin fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik her alandaki*

³⁸⁴ F.Ceren AKÇABAY/ Ebru HANBAY ÇAKIR/ Huriye KARABACAK, Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları (Yayına Hazırlayan: Huriye KARABACAK), Kadın Dayanışma Vakfı, Ankara, 2019, s. 21.

³⁸⁵ İstanbul Sözleşmesi, Giriş, p. 12.

³⁸⁶ İstanbul Sözleşmesi, m. 37/1. *“1. Taraflar bir yetişkini veya çocuğu kasten evliliğe zorlamanın cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır.”*

³⁸⁷ YENİGÜL, 2021, s.22.

özgürlüğü” ile çocuklar bakımından “kişinin sağlıklı bir fiziksel, cinsel, psikolojik gelişim gösterme ve hiçbir yönden istismar edilmeme hakkı”nı ihlal ettiği için suç olarak düzenlenmiştir.³⁸⁸ Uygur, sözleşmenin 5. maddesindeki devletin özen gösterme(*due diligence*) ilkesi, her ne kadar devletin insan hakları alanında pozitif yükümlülüklerini belirleyen bir ilke olarak insan hakları alanında önceden de kullanılmakla beraber, kadınların insan hakları bakımından İstanbul Sözleşmesi’yle devletin pasif tutumunu değiştirmeye yönelik belirlilik kazandığını ileri sürmektedir.³⁸⁹

Buna örnek olarak İstanbul Sözleşmesi’nin uygulamasını takip ederek tavsiyelerde bulunan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetle Mücadele Konusunda Uzman Grubu’nun 2018 yılında yayınladığı değerlendirme raporunda, yetkili devlet makamlarının erken evliliklerin önlenmesi bakımından özen göstermesi gereken alanların işaret edilerek somut cezai düzenlemeler, idari müeyyideler, yasal düzenlemeler yapılması hususunu vurgulaması gösterilebilir.³⁹⁰

Türkiye’nin de taraf olduğu Lanzorette Sözleşmesi, çocukların cinsel istismarın her türlü biçimine karşı korunmalarını, çocuğa yönelen cinsel suçların teşhisi, ortaya çıkarılması, azaltılması ile üye devletler bakımından çocukların cinsel sömürsünü engellemek bakımından çocuk haklarını önceleyen şekilde ceza hukukunu kapsayan ortak standart ve prosedürler getirilmesini amaçlayan bir sözleşmedir.³⁹¹ Bu sözleşmede çocuktan büyük ve reşit olan kişilerin çocuklara yönelik cinsel eylemleri istismar olarak tanımlanmış, sözleşmenin 18. Maddesinde istismarın iradeyi sakatlayan cebir, şiddet yoluyla yapılması, çocuğun güveninden istifade edilerek gerçekleştirilmesi, çocuğun savunmasız durumundan yararlanılması motifleri istismar ve sömürü suçunun oluşumuna ve ağırlaşmasına sebebiyet veren etkenlerden sayılmıştır. Sözleşme’nin 18/ 3 fıkrası

³⁸⁸ YENİGÜL, 2021, s. 99.

³⁸⁹ Gülriz UYGUR, “İstanbul Sözleşmesi Işığında Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un Temel Yaklaşımı”; Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri içinde (Derleyen: Betül YARAR), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, 1. Baskı, s. 200, 203-205.

³⁹⁰ Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu GREVIO(İlk)Değerlendirme Türkiye Raporu, GREVIO/Inf(2018)6, 15.10.2018, s.72, Erişim Adresi: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/11/13/grevio-rapor-turkce.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025). GREVIO’nun devletin özen yükümlülüğü kapsamında değerlendirilebilecek olan erken evliliğe ilişkin önerileri “zorla evliliğin kendi içinde ceza hukuku kapsamında bir suç olarak kabul edilmesi, müeyyideler yoluyla da olmak üzere medeni nikah kıymaya yetkili müftüler de dahil olmak üzere tüm devlet memurlarının, yasadışı çocuk evliliklerinin ve zorla evliliğin oluşmasını engellemelerinin sağlanması; eşlerin yaşını gizlemeye yönelik her türlü girişimi engellemek için güvenilir doğum kayıt sistemlerinin geliştirilmesi ve kullanılmasını teşvik edilmesi; zorla evliliklerin mağdurun üzerinde herhangi bir maddi veya idari yük olmaksızın temyiz, iptal veya feshedilmesine izin veren gerekli yasal tedbirleri benimsenmesi” olarak örneklendirilebilir.

³⁹¹ Meral EKİCİ, “Çocuk Evlilikleri ve Çocuk Gelinler”; Kadın Yazıları içinde (Yayına Hazırlayan: Türkan YALÇIN), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2020, s. 130.

akranlar arasındaki gönüllü cinselliği suç olarak sözleşmeye almaktan özellikle kaçınmıştır.³⁹²

Ekici, bu tutumun erken ve zorla evlilikler bakımından önemine dikkat çekerken, sözleşmede özellikle yetişkinler tarafından çocuğun cinsel istismar ve sömürüsünün hedef alındığını ve engellenmesi amacına hizmet ettiğini aktarmıştır.³⁹³ Zira, bu zararlı pratiğin yetişkinden çocuğa yöneliyor olması genel eğiliminin yanı sıra, yetişkinin cinsel sömürüyü erken evlilikle araçsallaştırması da söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle, sözleşme özellikle erken evlenen çocukları da ilgilendiren, çocuklara karşı işlenen cinsel suçlar ve çocukların taraf olduğu suçlar bakımından yapılacak ceza politikasının şekillendirilmesi bakımından yol gösterici bir metindir. Sözleşme, çocuk istismar ve sömürüsünün cezalandırılmasını hedeflemektedir. Sözleşmenin iştirak ve teşebbüsü düzenleyen 24. Maddesindeki önerilen yasal ve diğer tedbirler erken ve zorla evlendirilen çocukların evlenmesine yardımcı olan kişilerin de cezalandırılmalarının sağlanmasının devletlere ceza politikası bakımından sorumluluk olarak yüklenmesi bakımından önem taşımaktadır.³⁹⁴

AİHS’te toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin veya erken evliliklerle ilgili doğrudan düzenlenmiş bir madde bulunmamaktadır; ancak sözleşmenin “*evlenme ve aile kurma hakkı*” başlıklı 12. maddesi³⁹⁵ ve “*özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı*” başlıklı 8. maddesi ile özel alanda kamu düzenini ilgilendiren düzenlemeler yapılmıştır.

AİHM içtihatları, bağlayıcılığı bakımından da önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, 2011 İstanbul Sözleşmesi’nin hazırlanmasına zemin hazırlayan Türkiye’nin mahkûm olduğu 2009 tarihli Opuz kararı ve gelişen içtihadı ile AİHS m.14 ayrımcılık yasağı kapsamında devletin özen gösterme ilkesinin kadınların ve kız çocuklarının cinsiyet temelli şiddet bakımından haklarının korunması yönünde insan haklarının bu alanına kazandırılması yoluyla doğrudan katkısı olmuştur.³⁹⁶

Sözleşmenin 8. maddesi oldukça geniş yorumlanan maddelerden olup, özel hayatın gizliliği, kişinin dokunulmazlığı, kişinin maddi manevi varlığının korunması, fiziksel ve zihinsel bütünlük hakkı, “*bireyin kendini gerçekleştirme ve geleceğini belirleme hakkı*”

³⁹² EKİCİ, 2020, s. 130.

³⁹³ EKİCİ, 2020, s. 131.

³⁹⁴ EKİCİ, 2020, s. 131.

³⁹⁵ Tezin Evlenme Kavramı başlıklı bölümde evlenme hakkı ve uluslararası çerçevede AİHS düzenlemesine yer verilmiştir. Bkz. s. 20-21.

³⁹⁶ Çiğdem SEVER, “Kadına Karşı Ev içi Şiddette Devletin Sorumluluğu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Opuz v. Türkiye Kararı”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.2,2012, s. 34-35, 44.

*kendine ilişkin kararlar alabilme özerkliği*³⁹⁷”, ailenin korunması, çocuk hakları, sağlık hizmetleri gibi alanlarda düzenlemeler öngörmektedir.³⁹⁸ Sözleşmede bireylerin şiddetten korunması; şiddetin kamu yetkilileri tarafından işlenmesi durumunu kapsadığı gibi özel kişiler tarafından diğer bireylere yöneltilen şiddet eylemlerini de kapsamakta olup, devletin pozitif yükümlülüklerine binaen bu şiddetin önlenmesi, gerekli soruşturma ve kovuşturmaların yapılarak faillerin ceza almalarını içermektedir.³⁹⁹ Sözleşmenin 8. maddesi kapsamında, şiddet yasağıyla amaçlanan kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğü ile çocuğun istismardan korunması hakkını kadınlar ve çocuklar bakımından güvence altına almaktır.⁴⁰⁰

AİHS, evlenme için asgari yaşın belirlenmesi hususunu devletlerin takdir yetkisine bırakarak ilgili ülkenin yasal düzenlemesi kapsamında ulusal yasaların geçerli olduğunu ancak evlenme yaşının hakkın özüne dokunmayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰¹

Arslan Öncü, devletin meşru müdahalesinin ölçülülük çerçevesinde yapılması hususunun kimi zaman sözleşmede iki hakkın çatışması şeklinde ortaya çıkabildiğini, literatürde “*hakların çatışması*” adıyla anılan bu durumun her iki hak arasında “*adil bir denge kurularak*” aşılması gerektiğini ifade etmektedir. Verdiği örnekte, ailesi tarafından şiddet görmüş bir çocuğun ailesinden alınarak, yani şiddetin kaynağı olan kişiler ve ortamdan uzaklaştırılması bakımından devletin pozitif yükümlülüklerini yerine getirdiğini ancak bu şekilde çocuğun m.8 kapsamındaki çıkarları ile ailenin m.8 kapsamındaki çıkarlarının çatışması yaşandığında hakkın özünün korunması gerekmektedir.⁴⁰²

Algan da m. 8 kapsamında aile ile çocuğun menfaatleri çatıştığında hakkın özü ve maddenin sağladığı güvenceler⁴⁰³ gözetilerek adil bir dengenin kurulabileceğini vurgulamaktadır.⁴⁰⁴ AİHM tarafından doğrudan çocuğun üstün yararı ilkesinden bahsedilmese dahi çocuk ile ebeveynlerinin hakları arasında çatışma gerçekleşmesi

³⁹⁷ Gülay ARSLAN ÖNCÜ, “Bölüm VII/ Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Hakkı” İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme içinde (Editör: Sibel İNCEOĞLU), Avrupa Konseyi, Baskı: Şen Matbaa, 1. Baskı, 2013, s. 307.

³⁹⁸ ARSLAN ÖNCÜ, 2013, s. 303.

³⁹⁹ ARSLAN ÖNCÜ, 2013, s. 305.

⁴⁰⁰ Gülay ARSLAN ÖNCÜ, Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 8, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2019, s. 37-40.

⁴⁰¹ Derya DOĞRU, 2019, s. 162; KARAN, 2013, s. 427.

⁴⁰² ARSLAN ÖNCÜ, 2013, s. 326.

⁴⁰³ Bahsedilen güvence ölçütleri AİHS m.8/2 de sayılmıştır. İlgili fıkarda “*Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.*” denilmektedir.

⁴⁰⁴ ALGAN, 2022, s. 560.

durumunda AİHM tarafından çocuğun üstün yararını gözeten ilkenin işaret ettiği doğrultuda kararlar alınmaktadır.⁴⁰⁵ Zira özellikle aile yaşamını ilgilendiren durumlarda çocuğun menfaatinin gözetilmesi aynı zamanda toplumun ve kamunun yararına olmaktadır.⁴⁰⁶ Çocuğun yüksek yararının öncelikli bir kamu yararı olduğunu ifade eden Şirin, özellikle çocuğu doğrudan ilgilendiren kararlar bakımından bu yararın diğer kamu menfaatlerine üstün değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.⁴⁰⁷

Dolayısıyla, tüm çocukları ilgilendiren ve kız çocukları için özel önem taşıyan m. 12 evlenme hakkı kapsamında asgari evlenme yaşı gibi devletin düzenleme yaptığı, devletin takdir marjını kullanarak aldığı kamusal kararlarda çocuğun üstün yararı ilkesi tüm çocuklar için “*kapsayıcı bir yorum ilkesi*” olarak görev ve işlev görmelidir.⁴⁰⁸ Çocuğun çıkarları, güvenliği ve üstün yararı; çocuğun hem çocukken fiziken, ruhen, bedenlen, hukuken, kültürel yönden sosyal olarak korunmasını, gelişmesini, somut durum karşısında güvenceye alınmasını hem de gelecekte yetişkinlik hayatını da etkileyecek olan maddi manevi gelişimi, eğitimi, sağlığı gibi konularda temel hak ve hürriyetlerini kullanmasının önüne geçilmemesini sağlayacak kararlar alınmasını gerektirmektedir.⁴⁰⁹

Konu bakımından AİHM’in 1986 yılında verdiği Janis Khan/ Birleşik Krallık kararında mahkeme, on dört buçuk yaşında kız çocuğunun imam nikahı ile yapılan evliliğini Birleşik Krallık mevzuatına aykırı olduğu için başvurunun evlenme hakkının ihlal edildiği iddiasını dayanaktan yoksun bulmuştur.⁴¹⁰ Dönemin İngiliz Yasalarına göre 16 yaşın altındaki çocuklara yönelik cinsel davranışlar suç teşkil ettiğinden bu durum ülke mevzuatına göre cinsel istismar kapsamında kalmaktadır. AİHM, evlilik asgari yaş düzenlemesinin taraf devletin takdir marjı kapsamında kaldığından hareketle başvurunun cezalandırılmasının başvurunun m.12 kapsamındaki hakkını ihlal etmediği için başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.⁴¹¹

⁴⁰⁵ AİHM Şahin-Almanya, B.No: 30943/96, 8.7.2003; AİHM Mandet- Fransa, B. No: 30955/12, 14.1.2016; AİHM Glaser/Birleşik Krallık, B. No: 32346/96, 19/9/2000, p. 63; AİHM Bajrami- Arnavutluk Davası, Başvuru No: 35853/04, 12.12.2006, p. 52.

⁴⁰⁶ ALGAN, 2022, s. 551-552.

⁴⁰⁷ ŞİRİN, 2011, s. 63.

⁴⁰⁸ ALGAN, 2022, s. 558.

⁴⁰⁹ ALGAN, 2022, s. 561; Ali Naim İNAN, “Çocuğun Korunmasında Medeni Kanun’umuzun İlkeleri ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede Hak Grupları”, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı içinde, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1999, s.712.

⁴¹⁰ AİHM Janis KHAN – Birleşik Krallık, B. No: 11579/85, 07.07. 1986. Başvurucu hapiste geçen sürede aile hayatına haksız müdahale edildiği ve bu nedenle de ihlal kararı verilmesini talep etmiş olup AİHM bu talebi de reddetmiştir. Benzer bir karar, AYM tarafından 2015 yılında incelenmiş ve AYM de AİHM doğrultusunda karar kurmuştur. Bu karar, “TCK m.103 hakkında Kararlar” başlığında da incelendiği için ilgili bölümden erişilebilir. AYM Zafer Güvendi, B. No: 2014/1214, 6.12.2017, p.26,27,28.

⁴¹¹ DOĞRU, 2018, s. 161.

Mahkeme 2015 yılında hüküm verdiği Siliadin/ Fransa davasında⁴¹² on beş yaşında bir kız çocuğunun Togo'dan alınarak Fransa'ya getirilerek tatil verilmeden, pasaportu alıkonularak, günde on beş saat ev işi, çocuk bakımı yaptırılmak suretiyle köleleştirildiği durumu çocuk istismarı kapsamında değerlendirmiştir. Devletin kız çocuğunu koruyamadığına ve sözleşmenin köleliği ve zorla çalıştırmayı yasakladığı 4.maddesinin ihlal edildiğine, ÇHS m. 19 çocuğun suistimal ve ihmalden korunma hakkı, m. 32 zorla çalıştırma yasağı, m. 36 sömürünün diğer biçimlerinden korunma hakkına atıf vererek ihlal kararı vermiştir.⁴¹³

Mahkeme yine 2015 yılında verdiği Z.H.&R.H/ İsviçre kararında, imam nikâhı ile biri on sekiz diğeri on dört yaşında evlenen Afgan iki başvurucunun m. 8 kapsamında haklarının ihlal edildiğinden bahisle yaptıkları başvuruyu incelemiştir.⁴¹⁴ Verilen kararda *“Sözleşmenin 8. maddesi, sözleşmeye taraf herhangi bir devlete, on dört yaşındaki bir çocuğun yaptığı dini veya başka türlü bir evliliği tanıma yükümlülüğü getirdiği şeklinde yorumlanamayacağından”* bahisle başvuruçuların m.8 kapsamında özel hayatlarının ihlal edilmediğine karar vermiştir. Kararda, toplumun ihtiyaçları, çocukların korunması ve güvenliğinin sağlanması bakımından alınacak tedbirlerin taraf devletlerin düzenleme alanında bulunduğu kanaat getirdiklerini ifade etmişlerdir.⁴¹⁵

Avrupa Konseyi, erken evlilikler konusunda 2005 yılında bir tavsiye kararı yayınlamıştır. Bu kararda AIHS'in m. 12 evlenme hakkı kapsamındaki ulusal mevzuat düzenlemelerinin, üye devletler tarafından 2002 tarihli Tavsiye Kararı'nda⁴¹⁶ evlenme yaşı hakkında dikkate alınması gereken sözleşmeleri de sıraladığı tavsiyesini dikkate almalarını ve henüz kabul etmeyen ülkeler varsa bu sözleşmelerin kabul edilerek ulusal mevzuatlarını yeniden gözden geçirmelerini önermiştir⁴¹⁷. Konsey, bu tavsiye kararının alınmasındaki temel motivasyonun giderek artan şekilde devam eden göç dalgası ve mülteci

⁴¹² AIHM Siliadin- Fransa, B. No: 73316/01, 26.07.2005, p. 129,130, 149.

⁴¹³ Peri URAN, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yorumları Işığında 1982 Anayasası İle Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2014, C.13, S.26, s. 101.

⁴¹⁴ AIHM Z.H.&R.H.- İsviçre, B. No: 60119/12, 08.12.2015, p. 44.

⁴¹⁵ Ayşe Elif ULUSU KARATAŞ, “Geçici Koruma Altındaki Suriye Vatandaşlarının Çocuk Yaşta Evliliklerinin Mukayeseli Hukuka ve Türk Hukukuna Göre Geçerliliği”, İstanbul Hukuk Mecmuası, 2020, C.78, S.1, s.73-74; Z.H.&R.H/İsviçre Davası Başvuru No: 60119/12, 2015, p. 44.

⁴¹⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 794. Oturumunda kabul edilen 30.04.2002 tarihli, Rec(2002)5 sayılı Tavsiye Kararı kadına karşı şiddetin bir ayrımcılık formu olduğunu kabul etmektedir. *“Ensest, evlilik içi tecavüz, kadın sünneti ve zorla evlendirme ev veya aile içi şiddet biçimleri olarak sayılmıştır. “Bkz. Gülay ARSLAN ÖNCÜ, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde Kadına Karşı Aile İçi Şiddet Olgusu ve Bunlarla Mücadele Araçları”, Public and Private International Law Bulletin, 2012, C.32, S.2, s. 7-8.*

⁴¹⁷ Avrupa Konseyi Parlamentosu, Kadın Erkek Eşitliği Fırsat Eşitliği Komisyonu, Zorla Evlilik ve Çocuk Evlilikleri Hakkında 1468 (2005) sayılı Tavsiye Kararı, 5.10.2005, m. 9, Erişim Adresi: <https://pace.coe.int/pdf/8153d2f22420d7a976132916fade122a2093bb9bfa364b53d8d309f381764db1?title=R.es.%201468.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

topluluklarındaki zararlı uygulamalardan birisinin erken ve zorla evlilik olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁴¹⁸

Konsey; üye devletlere evlenme yaşını 18'e sabitlemelerini, evliliğin resmi sicile bildirilmesini ve tescilini zorunlu hale getirmelerini, evlenme töreni yapılmadan evvel evlendirme memurunun/ evlilik törenini yapacak görevlinin her iki tarafla görüşme yaparak evlenme bakımından bireylerin özgür ve tam iradelerinin bulunup bulunmadığını araştırmalarını ve gerekli görürlerse tarafları ayrı ayrı başka görüşmeye çağırımlarını sağlayacak düzenlemeler yapmalarını, mültecilerin aksi halde yararlanmaları mümkün olmayan haklarına hanel getirecek durumlar haricinde Konsey üyesi ülkelerin toprak bütünlüğü dışında yapılmış erken ve zorla evlilikleri tanımaktan kaçınmalarını, zorla ve erken evliliğin iptalini içeren yasal düzenlemeler ve soruşturma/ kovuşturma süreçlerinin maksimum bir yılla sınırlandırılmasını tavsiye etmiştir.⁴¹⁹

Bu tavsiyeler 2013 yılına kadar pek dikkate alınmış olmasa da 2013 yılından itibaren Suriye Savaşı ve ardından Afganistan, Irak, İran gibi ülkelerden Avrupa'ya gelen göçlerin de yoğunlaşması ve tetiklenmesiyle dikkate alınmasına ve İsviçre, Hollanda, Almanya gibi ülkelerde evlenme yaşı on sekize yükseltilerek AİHS m. 12 kapsamında yeni düzenlemeler yapılmasına kapı aralamıştır.⁴²⁰ Bu düzenlemeler ve etrafında oluşan tepkisel hareketlilik, kamuoyunda ve hukuk çevrelerinde bilhassa mültecilerin hakları ile ulusal mevzuat m. 12 düzenlemeleri arasındaki “hakların çatışması” ve kültürel görecelik tartışmalarını alevlendirmiştir.

1.3.3. Evrensellik ve kültürel görecelik gerilimi

Erken evliliklerin evrensellik ve kültürel görecelik bağlamında tartışılması hukuki ve siyasi bakımdan çok boyutludur. Zira çocuk, göç, toplumsal cinsiyet, insan hakları konuları çeşitli kesimler tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır.

Kültürel görecelik, insana ait bilginin bir kaynağının da kültür olduğundan hareketle kişinin inanç ve eylemlerinin kültüre bağlı olduğunu aktararak evrensellik iddialarına karşı çıkmaktadır. Kültürel göreceliliği savunanlar bakımından insan için doğal ve evrensel kategoriler yerine kültürel göreceli ve geleneklerle tarihten beslenen özel kategoriler bulunmaktadır. 19. Yüzyılda geliştirilen kültürel görecelik yaklaşımı 20. yüzyılda evrensel insan hakları düşüncesine karşı bir duruş geliştirmiştir.

⁴¹⁸ Avrupa Konseyi Parlamentosu, 1468 (2005) sayılı Tavsiye Kararı, m. 2.

⁴¹⁹ Avrupa Konseyi Parlamentosu, 1468 (2005) sayılı Tavsiye Kararı, m. 14.

⁴²⁰ ULUSU KARATAŞ, 2020, s. 32.

Bu görüşe göre, evrensel insan hakları batının tek yanlı, liberal ve üstünlükçü ideolojik tercihlerinin ürünüdür; değerler, normlar, davranışlar kültürden kültüre değişebileceği için bir kişinin şahsında belirginleşen bireyselleşmeden daha çok kişinin toplumun bir parçası, bir cemaatin ögesi olarak anlamlı varoluşu mevcuttur.⁴²¹ İçinde bulundukları kültürün otantik normları, değer yargıları, ilkeleri o toplum için geçerli olduğundan, bunlar dışındaki kendine yabancı değerlere dayalı evrensellik iddiası barındıran insan hakları kümesi ile bir toplum yargılanmamalıdır.⁴²²

Donnelly, radikal kültürel görecelilik ve radikal evrenselcilik olmak üzere bir sürekliliğin iki ucunu temsil eden iki pozisyonun bulunduğunu, bu pozisyonların radikal evrenselcilik ve radikal kültürel görecelilik arasındaki salınımda katı veya zayıf kültürel görecelilik anlayışlarının etkinleşebildiğini ifade etmiştir.⁴²³

Radikal kültürel görecelilik anlayışında hukuk, sosyal pratikler, ahlak kuralları gibi üst yapı kurumları yalnızca kültüre göre belirlenir, aynı zamanda bu kavramların tek ve yegâne kaynağı kültürdür. Bu nedenle de herkese uygulanabilecek bir evrensel insan hakları kümesi mevcut değildir.⁴²⁴

Radikal evrenselcilik anlayışı ise radikal kültürel görecelilik yaklaşımının tam zıddı olarak hukuk normlarının, ilkelerinin ve etiğinin kültürle bağı olmadığını, rasyonel temellendirmeye dayalı olarak ortak insan aklı ile bunlara evrensel olarak ulaşılabileceğini, her insanın “*sırf*” insan olmasından kaynaklı olarak din, dil, ırk, cinsiyet gibi ayrımlar gözetilmeden insan haklarına sahip olacağını ve yalnızca evrensellik kapsamında belirlenebilir olduğunu ileri sürer.⁴²⁵

İnsan haklarının evrenselliğine yönelik hem batılı dünyadan hem de batılı olmayan çevrelerden eleştiri gelmiştir; ortaklaşılın görüş ise liberal insan hakları kuramının batılı dünyanın tarihi, kültürel ve özgün politik koşullarında şekillendiği için batı kültürüne ait değer yargıları, ahlak ve kurallarının bir çıktısı olduğudur.

⁴²¹ American Anthropological Association, “Statement on Human Rights”, American Anthropologist, 1947, C.49, S.4, s. 539-543.

⁴²² Adamantia POLLIS, “Yeni Bir Evrenselciliğe Doğru: Yeniden Yapılandırma ve Diyalog”, Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları içinde (Bülent PEKER/ Ioanna KUÇURADİ), Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi UNESCO İnsan Hakları İçin Felsefe Kürsüsü, 1Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1. Baskı, 1999, s. 101; Oktay UYGUN, Devlet Teorisi, 12 Levha Yayınları, 1. Baskı, 2014, s. 502; Michael SINGER, “Relativism, Culture, Religion, and Identity”, Religious Fundamentalisms and the Human Rights of Women içinde (Editör: Courtney W. HOWLAND), Palgrave Yayıncılık, 1. Baskı, 2001, s.45-46.

⁴²³ Jack DONNELLY, “Cultural Relativism and Universal Human Rights”, Human Rights Quarterly, 1984, C.6, S.4, s. 400-401.

⁴²⁴ Jack DONNELLY, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, 1995, s. 119-120.

⁴²⁵ Bret Lee BILLET, Cultural Relativism In The Face Of The West: The Plight Of Women And Female Children, Palgrave Macmillan Yayınları, 1. Baskı, 2007, s. 2.

Bir kısım eleştiriler, evrenselciliğin bir başka ülkenin hukuk düzenine “evrensel” iddiasıyla yapılacak müdahalelerin insan onuru, eşitlik veya özgürlük amacı taşımadığı yönündedir. Bahsi geçen değerler evrensellik adı altında batının sömürgeci politik ajandası için araçsallaştırılmıştır, “etnik merkezcidir”, ahlaki üstenciliğin ve “ahlaki emperyalizm”in üretim zeminidir ve temelde bir kurgudur.⁴²⁶

Berktaş, insan haklarını teorize edenlerin, batılı olmayan dünyayı da en iyi kendilerinin kavradığını iddia eden etnosentrik bakış açısının evrenseli sınıf, cinsiyet, ırk ve toplumsal cinsiyetten soyutlanmış bir insan tasavvuruyla dünyadaki bir kısım insanı dışlayıp görmezden geldiği için ıskaladığını ifade ederken; aynı bakış açısının kadınları da en iyi kendilerinin “görüp yargılayabileceği” düşüncesine sahip olduklarından toplumsal cinsiyeti ıskaladıkları için evrensellik bakımından “miyop” bulmuştur.⁴²⁷

Avrupa’nın kendi tarihi bakımından yapılan özeleştiriye ise Habermas, kadınlar, işçiler, Çingeneler, Yahudiler, eşcinseller, mülteciler gibi grupların tarihin çeşitli dönemlerinde eşitsiz muamele görürken insan haklarının evrensel korumasından fiili olarak dışlandığını düşünmektedir. Bu dışlanma ve insandan sayılmama durumu yukarıda sayılan grupların hak mücadeleleri yaşanırken insan haklarının genel geçerliliği ve kapsayıcılığı söylemi kullanılarak yapılmıştır, insan haklarının bu şekilde ideolojik araçsallaştırılması Habermas tarafından eleştirilmiştir.⁴²⁸

Kültürel görecelilik argümanları, liberal evrenselciliğin herkesi kapsamıyor olmasını ortaya çıkarması ve farklılıklara vurgu yapması bakımından anlamlı ve faydalı olmuştur. Burada önemsenmesi gereken husus farklılık ve eşitlik arasındaki ilişkinin birbirine zıt kavramlar olarak kullanılmaması gereğidir.⁴²⁹

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin kabul edildiği dönemde BM ’nin farklı coğrafi ve kültürel alanlardan gelen 58 üyesi bulunmasına rağmen sözleşmenin içeriğine ağırlıklı olarak batılı ülkelerin hâkimiyeti söz konusu olmuştur. Başat çekişme doğu-batı karşıtlığından çok liberal demokrasiler-sosyalist ülkeler arasında gerçekleşmiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılışının akabinde, Batı Bloku’nun zaferiyle sona ererek çift kutuplu dünya düzeni yeni yönünü tayin etmeye başlamış, sınıf siyaseti ve toplumsal

⁴²⁶ UYGUN, 2014, s. 502; DONNELLY, 1995, s. 119-120-121; Esra DEMİR, “İnsan Haklarının Evrensellik Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD), 2008, C.14, S.3, s. 242.

⁴²⁷ Fatmagül BERKTAY, Tarih Cinsiyeti, Metis Yayınları, 6. Basım, 2018, s. 71, 73-74.

⁴²⁸ Jürgen HABERMAS, “Meşruiyet Dayanağı Olarak İnsan Hakları” (Çeviren: Tanıl BORA), Birikim Dergisi, 1999, S.118, p. 13. Erişim Adresi: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-118-subat-1999-sayi-118-subat-1999/2312/mesruiyet-dayanagi-olarak-insan-haklari/2852> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁴²⁹ BERKTAY, 2018, s. 113-114.

cinsiyet siyaseti yerini etnisite ve kültür sorunlarına bırakmıştır.⁴³⁰ Refah devleti modeli terk edilerek küreselleşme ve neoliberal piyasa etkinliğini artırmıştır. Kültürel hak talepleri, etnik grup ve azınlıkların aktiviteleri, köktendincilik yükselmeye başlamıştır.⁴³¹ Yine Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle insan hakları hegemonyası kırılarak, klasik kültürel görecelilik argümanları da post-kolonyal, post-yapısalcı, postmodern teorilerin ışığında değişime uğramıştır.⁴³²

1993 yılında Viyana Konferansı'nda⁴³³, kabul edilen Viyana Bildirisi'nde evrensellik, bölünmezlik ve insan haklarının birbiriyle bağlantılığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki gibi söylemsel olarak tüm ülkeler tarafından kabul görmesine rağmen Bildiri'nin 1.5. maddesi ile yükselen kültürel görecelilik taleplerinin etkisiyle evrensellikten taviz verdiği düşünülmektedir.⁴³⁴

BM Viyana Bildirisi'ne karşı yayınlanan Kahire Bildirisi⁴³⁵, Tunus Bildirisi⁴³⁶, San Jose Bildirisi⁴³⁷ ve Bangkok Bildirisi⁴³⁸, Viyana Konferansı'na kültürel farklılıkların öneminin vurgulanması konularında nüfuz ederek farklı kültürel, tarihsel dinsel çevrelerden ve farklı coğrafyalardan gelen devletler için insan hakları bakımından herkesin

⁴³⁰ Arif DİRLİK, Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Basım, 2010, s. 5.

⁴³¹ Oktay UYGUN, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", Anayasa Yargısı, 2003, C.19, S.1, s. 17-19.

⁴³² Jack DONNELLY, "The Relative Universality of Human Rights", Human Rights Quarterly, 2007, C.29, S.2, s. 297-298.

⁴³³ Viyana Bildirisi ve Eylem Programı, BM Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda A/CONF.157/23 sayılı karar ile 25.06.1993 tarihinde kabul edilmiştir. Erişim Adresi: <https://docs.un.org/en/A/Conf.157/23> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁴³⁴ Adamantia POLLIS, "Cultural Relativism Revisited: Through State Prism" Human Rights Quarterly, C.18, S.2, s. 331; Esra DEMİR, İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 30-34.

⁴³⁵ Kahire Bildirisi, 05.08.1990, A/CONF.157/PC/62/Add.18, Erişim Adresi: <https://docs.un.org/en/A/CONF.157/PC/62/Add.18> (Erişim Tarihi: 06.01.2025). İslam'da İnsan Hakları Kahire Bildirisi Kahire'de yapılan ve 45 devletin katıldığı İslam Konferansı Örgütü tarafından 05.08.1990 tarihinde kabul edilmiştir. (İslam Konferansı Örgütü 28.11.2020 tarihinde Kahire Bildirisi'ni revize etmiştir. Daha detaylı değerlendirmeler için Bkz. David Boersema, Cairo Declaration on Human Rights in Islam içinde; Philosophy of Human Rights : Theory and Practice, Taylor & Francis Group, 2011, 1. Basım, s.413-416. Mohammad Hossein MOZAFFARI, "The Success of Failure; The Cairo Declaration of the Organization of Islamic Cooperation on Human Rights", The Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law, 2021, s. 6, 37-34 , Erişim Adresi: <https://rwi.lu.se/pyramid-publications/oic-declaration-on-human-rights-changing-the-name-or-a-paradigm-change/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁴³⁶ Tunus'ta yapılan toplantı neticesinde A/CONF.157/PC/57 sayılı Tunus Bildirisi 24.11.1993 tarihinde ilan edildi. Erişim Adresi: <https://docs.un.org/en/A/CONF.157/PC/57> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁴³⁷ Kosta Rika 'da yapılan toplantı neticesinde A/CONF.157/PC/58 sayılı San Jose Bildirisi 11.03.1993 tarihinde ilan edildi.

⁴³⁸ Bangkok'ta yapılan toplantı neticesinde A/CONF.157/PC/59 sayılı Bangkok Bildirisi 07.04.1992 tarihinde ilan edildi. Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/167021?v=pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

aynı standartlara tabi tutulmasının ahlaki ve kültürel emperyalizm tehlikesi taşıdığını öne sürmüşlerdir.⁴³⁹

Onlara göre her kültür ve ahlak kendi kültür ve ahlak çevresinde gelişir. Dolayısıyla her ulus kendi kaderini tayin ederek kendisi için kendisinin belirleyeceği ekonomik, sosyal, kültürel gelişmelerinin gereğine göre hak ve yükümlülükler düzenleme hakkına sahip olmalıdırlar.⁴⁴⁰

Evrensellik ve kültürel görecelilik tartışmasının ve içinde barındırdığı zorunlu geriliminin öne çıkan bazı soruları “*Bazı haklar dünyanın belli bölgelerinde uygulanırken diğer bazı bölgelerinde uygulanmayabilir mi?*”⁴⁴¹, “*İnsan hakları öğretisi ile farklı kültür çevrelerinin karşılaştırılmasından nasıl bir sonuca varılacaktır?*”⁴⁴² ve “*Kültür argümanı kimin işine yarıyor?*”⁴⁴³, şeklinde formüle edilmiştir.

Gerilimin, tezimiz bakımından anlamlı bir biçimde ele alınabilmesi için yukarıdaki tartışmaya ekleyeceğimiz ve yanıtlarını arayacağımız “erken evlilikler kültürel görecelilik kapsamında değerlendirilebilir mi?” ve “Kültürel görecelilik bağlamında yapılan değerlendirmeleri kadınların ve kız çocuklarının insan hakları bağlamında nasıl anlamlandırmak gerekir?” sorularını sormamız gerektiğini düşünüyoruz.

Kültürel sembol ve kodlar, kadınların yaşamını hem reelde hem de sembolik düzeyde sınırlandırılmaya hizmet etmişler; kadınlardan toplumsal üretime yetiştirdikleri evlatlarla, kültürü çocuklarına ilk aktaran kişi olarak üstlendikleri rollerle, kıyafetleriyle, davranışlarıyla sürdürmeleri beklenmiştir. Kadının kimliğini, özel alandan, yani aile ve evin içinden alması da kadın ve kültürel kimliği hakkında sorunlu bir özel alan/ kamusal alan ayrımıyla kadının ikincil konumunu pekiştiren bir süreçte ayrıcalıklı statüsü bulunan baskın grupların kadın haklarını kültür adı altında ihlal etmeleri için zemin hazırlamaktadır.⁴⁴⁴

⁴³⁹ E. Yasemin ÖZDEK, , “1990’larda İnsan Hakları: Sorunlar ve Yönelimler”, İnsan Hakları Yıllığı, 1993, C.15, s. 23-26.

⁴⁴⁰ Vahap COŞKUN, İnsan Hakları ve Liberalizm, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 100-102.

⁴⁴¹ Bülent ALGAN, Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2006, s.87.

⁴⁴² UYGUN, 2014, s. 526.

⁴⁴³ BERKTAY, 2018, s. 58.

⁴⁴⁴ Arati RAO, “The Politics of Gender and Culture in International Human Rights Discourse”, Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives içinde (Editörler: Julie PETERS/ Andrea WOLPER), Taylor & Francis Group, 1994, 1. Baskı, s.169, 172-173; BERKTAY, 2018, s. 59.

Rao, “İnsan haklarının kültür namına ihlal edilışinden, hiçbir toplum kesiminin kadınlar kadar nasibini almamış.” olduğunu söylemektedir. Berkday da benzer bir şekilde “bir toplumsal grup olarak kadınların insan haklarının, en fazla, kültür adına öne sürülen gerekçelerle çiğnendiğini” ifade etmektedir.

Kültürel görecelilik konusunda ikinci sorunlu alan da kültürün statik, değişmez ve adeta donmuş bir çerçevede ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Esasen kültür de toplumsal olarak sürekli değişime uğrayan, müzakere edilen, dinamik bir alandır. İçinde hem birbiriyle uyumlu hem de çelişkili toplumsal ilişkileri barındırır ve toplumda belirleyici olan bileşenlerden yalnızca biridir. Nesilden nesile kültürel pratikler ve anlayışlar değişebilir, bir kültür başka bir kültürden etkilenebilir, teknoloji, ekonomi, ideoloji gibi etkenlerle şekillenebilir.⁴⁴⁵

Kültürel pratiklerin ve kimliklerin verili olarak sabit kabulü, kültürün katı biçimde yorumlanarak donması, emperyalizm karşısında gerçek “öz” kültür ve kimlik olduğu iddiası, tam da emperyalisti şarkiyatçılıkla suçlayanların kendisinin bizatihi şarkiyatçılık yapması anlamına gelmektedir. Zira şarkiyatçılık, bir toplumun birtakım kalıp davranışlarla temsil edilmesi ve bu temsilin Asya’nın tamamına atfedilerek indirgenmesi ise aynı indirgemecilik “*şarklıların şarkiyatçılığı*” kapsamında kültürel görecelilik söyleminin ezilmenin tölere edilmesi ve siyasal olarak araçsallaştırılmasında karşımıza çıkmaktadır. Bir kültürün kendisini öz olarak dayatması, kültürel farklılıkların aşılması olduğu kabulü, gerçek kültürün öz olduğu köktendencilığe de kapı aralamaktadır.⁴⁴⁶

Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın ve şiddet pratiklerinin geleneksel olarak bulunduğu toplumlar için kültür argümanının araçsallaştırılması kültüre içkin zararlı ahlaki eğilimlerin tartışılmasının önününün kapanmasına ve muhafazakâr söylemin kamusal alanı kuşatmasına yol açabilir. Hâlbuki hem feminist kuram hem de çocuk hakları kuramı aynen insan hakları kuramında olduğu gibi kamusal alanın uzun süre vatandaşlıktan ötelenen tüm yurttaşlar için eşitlik zemini sağlamasını hedeflemiştir. Kamusal alanın demokratikleştirilmesi de yurttaşlığın ve yurttaş kimliğinin dönüşümüne ve bu kimliğin de yeniden kurgulanmasına işaret eder.⁴⁴⁷

Oysaki evrensel insan hakları düşüncesi halen ortak zemin olma özelliğini yitirmemiştir. Özgürlük, eşitlik, insan onuru gibi insan haklarının üçlü sacayağını oluşturan⁴⁴⁸ aydınlanma projelerinin Batı’da ortaya çıkmış olması, bunların tüm insanlığa malolmuş olduğu ve halen eşitsizliğe yönelik bir iddia ve çözüm barındırdığı gerçeğini değiştirmemektedir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ COŞKUN, 2001, s. 104.

⁴⁴⁶ DİRLİK, 2010, s. 207.

⁴⁴⁷ ÖZDEK, 1993, s. 26-28; PHILLIPS, 1995, s. 80; BERKTAY, 2018, s. 114.

⁴⁴⁸ İbrahim KABOĞLU, *Özgürlükler Hukuku 1 İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş*, İmge Kitabevi, 2013, s. 21.

⁴⁴⁹ BERKTAY, 2018, s. 71; UYGUN, 2014, s.528; Harriet SAMUELS, “Women, Culture and Human Rights: Feminist Interventions in Human Rights Law?”; *Rights in Context Law and Justice in Late Modern*

Değişmez ve durağan gelenek ve kültür söylemi, güç tahakkümünün eşitsiz doğasının tekrardan üretilmesine zemin sağlayan doğallık söylemi ile desteklenmektedir.⁴⁵⁰ Bir insan hakları ihlali olarak çocuk ve ergen evliliklerinin gelenek ve kültür ile açıklanması gayreti kültür ve doğallıkla değil güç tahakkümünü elinde tutan ideolojilerin baskı ve eşitsizlikleri perdelemek için kullandıkları bir gerekçelendirme yöntemi olmaktadır. Caputo, toplumsal cinsiyet kavramının merkezinde yer alan, aile ve toplumun benimsediği kontrol temasının kız çocuklarını değersizleştiren ve zorla evlendirmeye karşı savunmasız ve duyarlı hale getiren bu sürecin bir parçası olduğunu söylemektedir.⁴⁵¹

Nihayetinde kimlikler de kurgulanmışlardır, üstelik bu kurgu da çeşitli önyargılardan, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden, sınıfsallıktan, ideolojik hegemonyacılikten muaf ve saf bir kültürel kimlik değildir. Toplumların ve bireylerin yeni düşünceler, eylemler, kimlikler edinme, normlar belirleme ve onları değiştirme hakları vardır. Kültürler de insanlar için zararlı kalıplar içerebilir, yasa ile kültürel kalıpların değiştirilmesini istemek hakkı, kültürler arasındaki farklılıklara saygısızlık değil, eşitsizliğe çözüm bulmak anlamına gelmektedir.⁴⁵²

Kız çocuklarının cinsiyetleri nedeniyle maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri evrensel niteliktedir, bu nedenle insan hakları evrensel “*kültürel adaletsizlikleri ortaya koymak bakımından*” da önem arz etmektedir.⁴⁵³ Erken evlendirmeler bakımından ise ailede adaletin sağlanması, aile kurumunu ilgilendiren anlayışların değişmesi ancak kız çocuklarının ulusal ve uluslararası insan haklarının korunmasıyla sağlanabilir. Bu değişimin, alandaki aktörlerin kız çocuklarının yaşadıkları adaletsizlik deneyimlerini dışlamayan, bunları insan hakları söylemiyle içeriklendiren çabalarını gerektiren ulusal ve uluslararası boyutu olan politik bir konu olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır.⁴⁵⁴

Society içinde (Reza BANAKAR), Ashgate Publishing Limited, 1. Baskı, 2010, s. 332. Samuels, özellikle post kolonyal feministlerin, insan haklarının evrensellik diskurunu birtakım ırkçı ve kültürel kinayeler (şarkiyatçılık) aracılığıyla kadını mağdur bir özne olarak yeniden yarattığı yönünde eleştirdiğini ifade etmiştir. Berktaş da benzer eleştirileri yapmıştır ancak her iki yazar da bu sebeplerin “*projenin baltalanması*” için yeterli olmadığını düşünmektedir.

⁴⁵⁰ KOCAOĞLU, 2009, s. 117.

⁴⁵¹ Virginia CAPUTO, “Too Young to Wed: Envisioning A ‘Generous Encounter’ Between Feminism And The Politics Of Childhood”, *Feminism and the Politics of Childhood: Friends or Foes?* içinde (Editörler: Rachel ROSEN/ Katherine TWAMLEY), UCL Press, 1. Baskı, 2018, s. 201.

⁴⁵² BERKTAY, 2018, s. 79; RAO, 1994, s. 169; Radhika COOMARASWAMY, “Identity Within: Cultural Relativism, Minority Rights And The Empowerment Of Women”, *George Washington International Law Review*, 2002, C.34, S.3, s. 483.

⁴⁵³ UYGUR/ ÇAĞLAR GÜRGEY, 2014, s. 17.

⁴⁵⁴ Funda KAYA/ Nadire ÖZDEMİR/ Gülriz UYGUR, “Giriş”, *Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet* içinde (Editörler: Funda KAYA/Nadire ÖZDEMİR/ Gülriz UYGUR), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014, s. 1-2; UYGUR/ ÇAĞLAR GÜRGEY, 2014, s. 13-15.

Kültür adı altında evrensel insan hakları karşılığında en çok tartışılan konular kadının statüsü, evlenme hakkı, boşanma, çokeşlilik, çocukların korunması, kürtaj, miras hakları, evlilik içi tecavüz, aile içi şiddet, sağlığa erişim, kadın sünneti, namus cinayetleri, zorla ve erken evlilikler gibi uzun süre özel alan konusu olarak görülen alanlarda gerçekleşmiştir.⁴⁵⁵

Patel 2015 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında BM İnsan Hakları Konseyi tarafından 2008 yılında başlatılan Evrensel Periyodik Gözden Geçirme'nin 2008-2011 yılları arasındaki 1.turuna konu edilen 193 üye ülkenin sunduğu ulusal raporları, BM İnsan Hakları Komiserliği'nin derlemelerini ve diğer ilgililerin sunduğu toplamda 600 raporu, kadın haklarına ilişkin a) kadının sağlık hakkı⁴⁵⁶, b)kadının medeni hukuk ve aile hukuku kapsamındaki hakları⁴⁵⁷, c)kadına yönelik şiddet⁴⁵⁸ olmak üzere 3 temel kategoride bu ülkelerin söylemleri ile BM'nin evrensellik tutumunu karşılaştırarak kültürel görecelilik perspektif araştırması kapsamında incelemiştir.⁴⁵⁹

Evrensel Periyodik Gözden Geçirme'nin 1.turunda tüm üye devlet incelemelerinde toplam 52 insan hakları konusunda 21.353 öneri sunulmuş olup, bu önerilerin 3,702 tanesi % 17'nin üstünde bir yüzde ile kadın hakları konusunda olmuştur. 52 insan hakları konusu arasında devletlere en çok öneride bulunulan konu ise açık ara farkla kadın hakları konusu olup, bunu sırasıyla çocuk hakları ve adalet konuları izlemiştir.⁴⁶⁰

Patel çalışmasının sonucunda, Evrensel Periyodik Gözden Geçirme kapsamında incelemeye tabi tutulan BM üyesi devletlerin hepsinin, kadın hakları konusunda kültürel görecelilik pozisyonunu benimseyen bir tutum takındıkları ve inceleme yapan devletler açısından da benzer bir tutumun mevcut bulunduğunu söylemektedir. İnceleme yapan devletlerin pek çok konuda⁴⁶¹ normatif evrenselci bir tutum benimsemelerine rağmen, periyodik gözden geçirmeye hâkim anlayışın ister evrenselci ister kültürel rölativist olsun

⁴⁵⁵ Christina M. CERNA, "Universality of Human Rights and Cultural Diversity: Implementation of Human Rights in Different Socio-Cultural Context"s, Human Rights Quarterly, 1994, C.16, S.4, s. 746; Istvan LAKATOS, "Thoughts on Universalism versus Cultural Relativism, with Special Attention to Women's Rights", Pecs Journal of International and European Law, 2018, C.1, s. 19.

⁴⁵⁶ Patel, kadının sağlık hakkı kapsamında kadın sünneti (FMG), kürtaj ve sağlık hizmetlerine erişim konularını incelemiştir.

⁴⁵⁷ Patel, kadının medeni hukuk ve aile hukuku kapsamındaki hakları kapsamında çokeşlilik, miras, erken ve zorla evlilik konularını incelemiştir.

⁴⁵⁸ Patel, kadına yönelik şiddet kapsamında namus cinayetlerini, evlilik içi tecavüz ve ev içi-aile içi şiddet konularını incelemiştir.

⁴⁵⁹ Gayari PATEL, "How 'Universal' Is The United Nations' Universal Periodic Review Process? An Examination From A Cultural Relativist Perspective", University of Leicester School of Law College of Arts, Humanities & Law Doktora Tezi, 2015, s. xlviii.

⁴⁶⁰ PATEL, 2015, s. 72-73.

⁴⁶¹ (namus cinayetleri ve evlilik-içi tecavüz konusu hariç) Patel, bu iki konuda inceleme yapan devletlerin evrenselliğe yakınsayan değil kültürel görecelilik tutumunu benimseyen bir pozisyon benimsediklerini aktarmıştır.

kültürü “statik, homojen ve sınırlı” kavramsallaştırmayla ele aldıkları için yapılan tartışmaların yüzeysel kaldığını ve kültürün kendisi dışındaki norm ve inançlardan etkilenmeyeceği anlayışını pekiştirdiğini ifade etmektedir.⁴⁶²

Patel, zorla ve erken evlilik konusunda incelemeye tabi tutulan devletlerin, inceleme aşamasında katı bir kültürel göreceli tutum benimsediğini saptamıştır. Yani devletler, erken evliliklerin kültürel bir konu olduğunu ve bu uygulamanın kültürle sıkı ilişkileri bulunduğunu belirtmişlerdir. Ancak aynı devletler tavsiyelerin hayata geçirilmesi aşamasında ılımlı kültürel göreceli bir tutum benimsemişlerdir. Yani, incelemeye tabi tutulan devletler, erken evliliklerin kültürle olan ilişkisinde bu uygulamanın kültürel dayanaklarının ortadan kaldırılması gereğini kabul ederek geniş kapsamlı reformlar yapılmasını, sorunun karmaşık durumunun reform ve kamuoyunu bilinçlendirme gerektirdiğini kabul etmişlerdir.⁴⁶³

Dünyanın çeşitli ülkelerinde erken evliliklerin insan haklarına aykırı olmadığını öne süren kimi benimsemediğimiz görüşler; uluslararası örgütlerin erken evlilikleri insan hakları ihlali ilan etmesini bu kuruluşların bir propagandası olarak tanımlamaktadırlar. Bu savlarını, insan hakları argümanlarının durağan ve sabit bir adalet anlayışı ile kişilerin hak taleplerini kimlikler üzerinden sıkıştırdığı, Batı hegemonyasının bir ürünü olduğu, oryantalizm ve postkolonyal yaklaşımlar ihtiva ettiği gibi kimi doğruluk payı da bulunan görüşlerin arkasına perdelemektedirler.⁴⁶⁴

Evrensellik ve kültürel görecelilik bağlamında erken evlilikler, Avrupa ülkelerinde de tartışmalara sebep olmuştur. Avrupa Konseyi, 2002 tarihli Tavsiye Kararı’nda⁴⁶⁵ “göçmen toplulukların kültür ve geleneklerine saygı kisvesi altında (...) zorla ve erken evliliklere hoşgörü gösteren yetkililerin bulunmasını Konsey’in öfkeyle karşıladığı” ifadeleriyle karşılık bulan eleştirilerini 2005 yılında düzenlediği Tavsiye Kararı’nda da devam ettirmiştir.⁴⁶⁶

Avrupa Konseyi’nin 2005 tarihli Tavsiye Kararı’ndaki erken evliliklerin üye devletlerce tanınmaya zorlanamayacak oluşunu kimi üye devletlerin mültecilerin haklarını zedeleyecek şekilde sınır dışı kararları verilmesi bakımından kullanıldığını ifade eden görüşler ile hakların evrenselliği bakımından erken evliliklerin hak ihlali ihtiva ettiği için

⁴⁶² PATEL, 2015, s. 255, 259.

⁴⁶³ PATEL, 2015, s.1 96-197.

⁴⁶⁴ Bu görüşler için Bkz. Hoko HORII, “A Blind Spot in International Human Rights Framework: A Space Between Tradition And Modernity Within The Child Marriage Discourse”, The International Journal of Human Rights, 2020, C.24, S.8, s. 1070-1073, Shamin ASGHARI, “Early Marriage in Iran: A Pragmatic Approach”, Journal of Human Rights Practice, 2019, C.11, S.3, s. 585.

⁴⁶⁵ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi REC (2002)5 Sayılı Tavsiye Kararı.

⁴⁶⁶ Avrupa Konseyi Parlamentosu, 1468 (2005) sayılı Tavsiye Kararı, m. 3.

tanınmamasının Avrupa Milletlerinin hak ve değerler sistemine uygun olacağını iddia edenler arasında çeşitli tartışmalar yapılmaktadır.

Örneğin Zannoni erken ve zorla evlilikler bakımından Avrupa değerleri ve ötekilerin hakları şeklinde formüle edilebilecek çatışmalar yaşanabildiğini, bunun çok kültürlü bir Avrupa’da yaşamının zorluklarından biri olarak anlayışla karşılanması gerektiğini aktarmıştır.⁴⁶⁷ Bununla beraber Avrupa kamu düzeni ile bireysel hak ve özgürlüklerin karşıtlık içermesi halinde katı evrenselci bakışın hâkimiyetinin ölçülülük ilkesiyle dengelenmesi ve evrenselci bakışın sürdürülmesinin gerektiğini savunmaktadır.⁴⁶⁸

Buna karşıt görüşlerden birini, Hollanda devlet kurumlarında ve mahkemelerinde verilen özellikle mültecilerin aile birleşimlerini erken ve zorla evlilik içermesi yönüyle reddedilmesini eleştiren Wijffelman dile getirmiştir. Wijffelman bu kararlarda AİHS m. 3 ile korunan insan onuruna yakışmayan şartlarda mülteci kamplarında barınan mülteci kız çocuklarına ilişkin aile birleşimi reddi kararlarının sorgulanmasını gerektiğini ifade etmekte ve kampta tek başına bırakılan kız çocuklarının temel haklarının tehlikeye girdiği durumlar bulunduğunu, bu hususunun AİHS m. 3 ile m. 12 kapsamında çatışma yarattığını, bu nedenle tüm erken evliliklerin genel bir iddia ile aykırılık taşımayacağını düşünmektedir.⁴⁶⁹

Almanya’da bu konu, 14 yaşındaki kız çocuğu ile 21 yaşındaki kuzeni arasında Suriye’de yapılan evliliğin Alman devlet kurumları tarafından şikâyeti sonucunda 2015 yılında tartışılmıştır.⁴⁷⁰ Yerel aile mahkemesince evlilik iptal edilmesine rağmen; karar istinaf mahkemesinde “*kültürel savunma*” neticesinde evliliğin zorla yapılmadığı gibi gerekçelerle bozulmuş ve tepki toplamıştır.⁴⁷¹

Almanya’da bu konuda hukukçuların, yeni bir kanunla erken evliliklerin yasaklanmasını destekleyenler, kanun teklifini “*kanuni sömürgecilik*” olarak görüp eleştirenler ve kanun teklifini yerinde bulmakla beraber bazı çocukların mağdur olarak hak kaybına uğrayacağı için kanunun belli kısımlarının restore edilmesini isteyenler arasında

⁴⁶⁷ Diego ZANNONI, “How To Balance Respect For Diversity And The Rights Of The Vulnerable? (Non-)Recognition Of Forced And Underage Marriage Under The Lens of the European Convention on Human Rights”, *Journal of Private International Law*, 2023, C.19, S.2, s. 299.

⁴⁶⁸ ZANNONI, 2023, s. 298-301.

⁴⁶⁹ Anne WIJFFELMAN, “Child Marriage And Family Reunification: An Analysis Under The European Convention On Human Rights Of The Dutch Forced Marriage Prevention Act”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2017, C.35, S.2, s.119-121.

⁴⁷⁰ EKİCİ, 2020, 1. Baskı, s. 167.

⁴⁷¹ ÖZDEMİR, 2021, s. 202.

bölündüğü görülmüştür.⁴⁷² Sonuçta, evlenme yaşını on sekize çeken Erken Yaşta Evlilikle Mücadele Kanunu 2017 yılında mecliste kabul edilir.⁴⁷³

Benzer tartışmaların Norveç, İsveç, İngiltere ve Kanada da yürütüldüğünü aktaran Özdemir, baskın kültüre azınlık olarak katılan üyeler tarafından yapılan kültürel savunmaların erken ve zorla evlilikler bakımından sıklıkla başvurulmuş bir hukuki argüman olarak mahkemelerde yer bulduğunu ve her ülke ve kültür bakımından o kültüre ait ataerkil yaklaşımların derecesi ve bağlamına göre farklı tepki ve tartışmaları tetiklendiğini ifade etmektedir.⁴⁷⁴

Özdemir, baskın kültür ile azınlık kültür arasındaki etkileşimler sonucunda ortaya çıkan “*dikkati başka yere çeken/ oyalayıcı*” etkinin baskın kültürde mevcut bulunan ataerkil pratikleri göz ardı ederek; yalnızca azınlık kültürdeki ataerkil pratiği kınayan ve ona odaklanarak birtakım değişiklikler yapan anlayışın Avrupa ülkelerinde yaşanan erken ve zorla evlilik tartışma örneklerinde ortaya çıktığını söylemektedir.⁴⁷⁵

Banakar, “*kültürün, toplumsal yaşam ve hukuk çalışmalarında hukukun ve hukuki uygulamanın öznel niteliklerine atıfta bulunduğunu*”, “*bunların yüz yüze etkileşimlere ve toplumun nesnel/ olgusal özellikleri ve hukuki araştırmalarda hukukun kurumsal özelliklerine göre toplumsal hayatta kabul edilen normlar, değerler ve tutumlar aracılığıyla yeniden üretildiğini*”, ancak “*hukuk çalışmalarında kültürel perspektifin gerekli bir ön koşul olmadığını, hukukun ve hukuki davranışın kültürel olmayan terimlerle de tartışılabileceğini göz önünde bulundurmanın önemli olduğunu*” vurgulamıştır.⁴⁷⁶

Bu bakımdan normatif düzenlemeleri hukuk sosyolojisi perspektifiyle inceleyen çalışmalarda kültür, hukuki problemin anlaşılması yönünden açıklayıcı bir işleve sahip de olsa, politik veya ekonomik hedeflere ulaşmak için bir yöntem ve mücadele alanı olarak kullanılarak araçsallaştırılıyorsa sorunlu bir hale gelmektedir.

Nasıl ki kültür her toplumsal sorunun hem sebebi hem de sonucu olamayacaksa, bu bağlamda “*her toplumsal sorun toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanmamakta*”

⁴⁷² ÖZDEMİR, 2021, s. 203.

⁴⁷³ EKİCİ, 2020, s. 168.

⁴⁷⁴ ÖZDEMİR, 2021, s. 198, 205-206

⁴⁷⁵ ÖZDEMİR, 2016, s. 208-209. Türkiye bağlamında kültürel göreceliğe ilişkin hukuki tartışmalar Türk Vatandaşı olmayan kız çocukları bakımından da yapılmaya başlanmış olup, bu husustaki değerlendirmeler için tezin Ceza Hukukunda Erken Evlendirmeler başlıklı bölümüne bakılabilir. Kültürel görecelilik tartışmaları ve kültür savunmaları iç hukukunda da Türk Hukuku’nda kendine yer bulmaktadır. Kız çocuklarının erken evlendirilmesini bir kültür ve gelenek olarak ele alan görüşlerin yanı sıra ve buna karşı çıkan görüşlerin bulunduğu ilgili yargı karar incelemelerine tezin Yüksek Mahkeme Kararları Işığında Erken Evlilik bölümünde ulaşılabilir.

⁴⁷⁶ Reza BANAKAR, Normativity in Legal Sociology: Methodological Reflections on Law and Regulation in Late Modernity, Springer International Publishing, 1. Baskı, s. 158.

veya “ *her toplumsal sorun toplumsal cinsiyet eşitliği ile çözülememektedir.*”⁴⁷⁷ Ancak okumayı tersinden yaptığımızda da bazı toplumsal sorunların bir kaynağının toplumsal cinsiyet eşitsizliği olduğunu ve bu toplumsal sorunları çözenin bir aşamasının mutlaka toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakla ilintili olduğunu söyleyebiliriz.

Bu okumanın erken evlilikler bakımından da geçerli olduğunu ifade ederek, yani erken evliliklerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği hesaba katılmadan değerlendirilmesinin mümkün olmadığının altını çizmek gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla erken ve zorla yapılan evlilikler bakımından kültürel görecelilik ve evrensellik tartışmasında, çocukları özne olarak odağına alan çocuk hakları hukuki yaklaşımı ile feminist hukuki yaklaşımın, uluslararası düzenlemelerin anlaşılması ve uygulanması hakkında normatif düzenlemelerin barındırdığı eşitsizlikleri giderebilecek alternatif bakış açılarına sahip olduğunu gözetmek gerekmektedir.

Bu anlamda yasal düzenleme ve uluslararası hukukun gerekliliği ve müdahalesinin önemine vurgu yapmak gerektiğini ancak her devletin kendi gündemi ve hedefleri doğrultusunda kültürel görecelilik ve evrensellik argümanlarını araçsallaştırmasındaki bağlamın dikkatle tespit edilmesi gereken bir husus olduğunu ve devletlerin her iki argüman bakımından da fayda sağlamak istediğini söylediği kişilere her daim faydalı olmayabileceği hususunun gözden kaçmaması gerektiğini düşünüyoruz.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ SCALES, 2019, s. 26.

⁴⁷⁸ Harriet SAMUELS, “Feminist Legal Theory”, Law and Social Theory içinde içinde (editörler: Reza BANAKAR/ Max TRAVERS), 2017, Hart Publishing, 2. Basım, 2017, s.140.

2. EVLENME HAKKININ TÜRK HUKUKUNDAKİ DÜZENLEMESİ

2.1. Erken Evliliklere İlişkin Ulusal Mevzuat

Tezin bu bölümünde erken evliliklere ilişkin ulusal yasalar ve hukuk kuralları sosyo-legal bakış açısı ile incelenecektir. Tezin birinci bölümünde erken evliliklere dair kurulan kavramsal çerçevenin, bu bölümde incelenen hukuk kuralları ile toplumsal yaklaşımlara dair teorik altyapı oluşturulmasına temel teşkil etmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle çeşitli sosyal bilim ve hukuk disiplinlerinden ödünç alınan ve bölüm boyunca kullanılan terim ve kavramların birinci bölümde değinilen kavramlardan olması hususları göz önüne alınarak geçişkenliğin sağlanması ve gereken yerlerde ilk bölümde kullanılan kavramlara değinildiğinin hatırlatılmasına özen gösterilmiştir.

Bölümde, çocukların anayasal hakları, medeni hukuk bakımından çocuk, yaş ve erginliğin hukuki niteliği, kişilik hakları, erken evlendirmenin literatür ve uygulamada kabul gören gerekçeleri, TMK m.124 ve 128 kapsamında mahkeme izniyle evlenme, TMK m.126 kapsamında aile izniyle evlenme ve ceza hukukunda erken evliliklere ilişkin yaklaşımlar incelenecektir. Bu incelemelerde, doğrudan ilgili bulunan hukuk dalının normatif kaynaklarının yanı sıra hukuk sosyolojisi kaynakları ve yaklaşımları harmanlanarak pozitif hukukun arka planında kalan, bununla beraber hukuka etki eden yaşayan hukuk etmenleri ortaya koyulmaya gayret edilecektir.

Evlenme yaşını düzenleyen hukuk normunun tarihi gelişiminin ulusal mevzuatın kökenlerinin anlaşılmasına ve yasa koyucuya, hukuki anlayışlara, mahkemelere ve içtihadı bugün de hâkim olan bazı yaklaşımların temellerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olması beklenmiştir. Bu bölümde, tezin Anayasa, Medeni Hukuk ve Ceza hukuku başlıklarındaki anlatıya yön veren pozitif hukuk kurallarının gerisinde yatan ve çocuğa yönelik hukuk sahasındaki formel ve informel tutum, karar ve pratiklerin geçirdiği dönüşümün ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

2.1.1. Çocuğun Anayasal hakları

Anayasalar ve anayasal haklar, maddi anlamda devletin yönetim şeklinin gösterildiği, siyasi iktidarın kim tarafından ne şekilde ve hangi usullerle kullanılacağını anlatan, kişi

hak ve hürriyetlerini⁴⁷⁹ düzenleyen ve güvence altına alan “*anayasal nitelikteki*” kuralları içeren yasalar bütünü olarak ifade edilmektedir.⁴⁸⁰

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 2. maddesinde devletin demokratik ve laik hukuk ilkelerine dayalı, insan haklarına saygılı olduğu hususları sayılarak devletin nitelikleri ortaya konulmuştur. Temel hak ve hürriyetlerin önemi öne çıkartılarak, eşitlik ve sosyal adalet konularına yapılan vurgularla vatandaşın maddi ve manevi varlığını insanlık onuruna yaraşır biçimde sürdürme hakkına sahip olduğu hususları 2. madde kapsamında Anayasa’ya girmiştir.⁴⁸¹ Hukuk devletinde hem devlet hem de bireyler hukuk kurallarıyla bağlıdır.⁴⁸² Hukuki güvenlik ilkesi gereğince vatandaşlar, keyfilikten uzak önceden belirli ve yaptırımlarla desteklenmiş, değiştirilmesi de yine önceden kurala bağlı olan normlar hiyerarşisinin bulunduğu şekilde hukuki korumaya sahip olurlar.

Dünyada genel olarak sosyal haklar hareketi, çocuklara anayasada hak tanınmasının önünü açan gelişmeleri beraberinde getirmiştir.⁴⁸³ Türkiye özelinde her ne kadar kanun maddesinde doğrudan çocuk ismi geçmese de, çocuğa ilişkin ilk özel anayasal düzenleme 1924 Anayasası’ndaki eğitim hakkı ile eğitimin zorunlu ve parasız olduğu düzenlemesinde mevcuttur.⁴⁸⁴ Bununla beraber sosyal devlet anlayışı ve çocuklara ilişkin doğrudan düzenlemeler 1961 Anayasası ile sosyal devlet ilkesi çerçevesinde, “*çocuğun korunma hakları*”nı önceleyen bir biçimde hukukumuza girerken, yürürlükteki anayasa olan 1982 Anayasası’nda ise nispeten “*çocuğun özerkliği esas alan*” bir anlayışla varlığını sürdürmüştür.⁴⁸⁵

Ailenin korunması ile çocuk haklarını pozitif yükümlülükler bağlamında düzenleyen 41. madde, erken evliliklerin önlenmesi bakımından çocukların anayasal haklarının sınırlarını çizen hükümler barındırmaktadır. Maddenin ilk fıkrasında “*Aile, Türk*

⁴⁷⁹Tanör, 1961 Anayasası’nda temel hakların korunması kapsamında düzenleme yapılan ancak 1982 Anayasasında başlıktan çıkarılan korunma kelimesinden ziyade sorumluluğa odaklanılmasının salt bir kelime farklılığı değil; Anayasa’da devletin bireye bakışında gerçekleşen ve temel hak ve özgürlükler alanının daraltılarak merceğe birey yerine devletin yerleştirildiği bir paradigma değişimin yansıması olarak değerlendirmektedir. Bkz. Bülent TANÖR, İki Anayasa 1961-1982, On İki Levha Yayıncılık, 5. Baskı, 2019, s. 114-121.

⁴⁸⁰ Erdoğan TEZİÇ, Anayasa Hukuku(Genel Esaslar) Beta Yayınevi, 25. Basım, 2021, s. 171-172; Kemal GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2020, s.116; Necmi YÜZBAŞIOĞLU, Anayasa Hukuku El Kitabı, Beta Yayınevi, 1. Baskı, 2007, s. 13.

⁴⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Başlangıç, paragraf 6 ve m. 2, 18/10/1982.

⁴⁸² Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 2019, 19. Basım, s. 124; İbrahim KABOĞLU, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 15. Basım, 2020, s. 19-20.

⁴⁸³ Sosyal haklar hareketi ve sosyal devlet anlayışının çocuklar bakımından etkilerine tezin çocukluk kavramı bölümü s.11 ve12’de değinmiştik.

⁴⁸⁴ 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu, 20/4/1340 (1924), Madde 87 “*İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi Devlet mekteplerinde meccanidir.*” (Türkçeleştirilmiş hali: Madde 87.- Kadın, erkek bütün Türkler ilk öğretimden geçmek ödevindedirler. İlköğretim Devlet okullarında parasızdır.)

⁴⁸⁵ ALGAN, 2021, s. 156,168.

toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.” denilmektedir. Fıkranın 2001 yılında eklenen “*ve eşler arasında eşitliğe dayanır*” ibaresi eklenmeden önceki halinde ve hâlihazırda sadece ailenin Türk toplumunun temeli olduğu hali vurgusu ataerkil aile yapısını öne çıkardığı için eleştirilmiştir.⁴⁸⁶

Anayasa, özel önem atfettiği ailenin toplumsal yaşamdaki önemi ve fonksiyonuna sosyal ve siyasi vurgu yaparak aileye koruma sağlamak ve aile kurma hakkını güvence altına almaktadır.⁴⁸⁷ Ailenin kurulumunun başlangıcı maddenin gerekçesinde yapılan açıklamaya göre evlenme ile gerçekleştiği ifade edildiğinden, maddenin evlenme hakkını düzenlediği sonucuna amaçsal yorumla ulaşılabilmektedir.⁴⁸⁸

Evlenme hakkının ve aile kurma hakkının Anayasa’da yine yorum yoluyla düzenlendiği sonucuna varılarak, evlenme, aile kurma hakkına ve evlenmeye bağlı olarak boşanma, yeniden evlenme, evlenme ehliyeti gibi kişi hak ve yükümlülüklerine ilişkin düzenlenmelerin özel hayatın gizliliğine ilişkin Anayasa’nın 20. maddesi ile de temellendirildiği ifade edilmektedir.⁴⁸⁹

Madde kapsamında özel hayat ile aile hayatına saygı gösterilmesi kavramları beraber ele alınarak kişinin özel hayatı ile aile yaşamının bütünleşik karakteri öne

⁴⁸⁶ A.Aslı ŞİMŞEK, “Kadının Sosyal İnsan Hakları ve Refah Devleti: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme”, Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde (Editörler: Gülriz UYGUR / Nadire ÖZDEMİR) Seçkin Yayınları, 3. Baskı, 2022, s. 133.

⁴⁸⁷ Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli), Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2021, 3. Baskı, s.235. Fıkranın gerekçesinde “*Ailenin sosyal yapısının yanı başında bugün millet hayatında oynadığı rol, onun korunması yolunda bir hükmün Anayasa’da yer almasını zorunlu kılmıştır.*” denilmektedir. Aynı zamanda gerekçede ailenin “*ahlaki bir çevre olduğu*”, “*millet hayatının kutsal temeli*”ni oluşturduğu, devletin “*ailenin refahını ve huzurunu*” koruyacağı hususlarıyla gerekçelendirme yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası(Gerekçeli), 2021, s. 235. Fıkranın gerekçesinde “*Ailenin korunması fikrinin, her şeyden önce Medenî Kanun anlamında evliliklerin kurulmasını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak olduğu şüphesizdir. Çünkü medenî olmadan bir aileden bahsedilemez.*” denilmektedir.

Medenilik vurgusunun hem Cumhuriyet rejiminin bir hedefi, hem de, çekirdek aile, güçlü ve modern devlet ile vatandaşların devletle ilişkilerini düzenleyen rejimin anahtar kavramlarından birine ve hakların sınırına tekabül ettiği söylenebilir. Bkz. Nükhet SİRMAN, “The Making Of Familial Citizenship In Turkey”, Challenges to Citizenship in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences içinde (Editörler: Fuat KEYMAN/ Ahmet İÇDUYGU), Routledge, 1. Karton Kapaklı Baskı, 2012, s. 158-159.

Anayasa’nın 41.maddesinde bahse konu edilen ailenin, erkek eş, kadın eş ve çocuklardan kurulu monogam çekirdek aile olduğu yönünde görüşler için Bkz. Erol CANSEL, “Türk Ailesinin Anayasanın 41. maddesine Göre İncelenmesi”, Prof.Dr. Jale G.Akipek’e Armağan, Selçuk Üniversitesi Yayınları No:100 Hukuk Fakültesi Yayınları No:11, 1991, 1. Basım, s. 405-416.

Sancar, Cumhuriyet rejiminin “*Türk ailesi kurma siyaseti*” kapsamında ulus devleti ve maddenin gerekçesinde vurgulanan millet ögesinin rejimin kurucu temellerinden birini oluşturduğunu, modern bir ulus oluşturma projesinin “*aile odaklı modernleşme*” ile sağlandığını, bu çerçevede milliyetçilik ve yeni aile ideolojisini temele alan “*cinsiyet farkları rejimi*” ile ivme kazandığını belirtmektedir. Cumhuriyet dönemi Türk ailesinin modernleşme sürecinde muhafazakarlığının kalıcı bir yeri ve kadın kimliğinin denetlenmesinde önemli bir rolü vardır. Anayasanın ilgili madde gerekçesinde aileye atfedilen kutsiyetin ve milletin bu öğelerle ilişkili olduğu söylenebilir. Bkz. SANCAR, 2020, s. 206,306-307.

⁴⁸⁸ KARAN, 2018, s.139. Anayasa’da AİHS m.12 kapsamındaki gibi doğrudan evlenme hakkı düzenlemesine Türk Anayasası’nda rastlanılmadığını ancak amaçsal yorum ilkesi ile bu sonuca varılabileceğini söylemektedir.

⁴⁸⁹ KARAN, 2018, s. 138; ARSLAN ÖNCÜ, 2013, s. 318.

çıkarılmaktadır.⁴⁹⁰ Ayrıca, devletin negatif yükümlülükleri kapsamında devletin bu mahremiyeti ihlal edemeyeceği hususu 20. madde, pozitif yükümlülükleri de m. 41 çerçevesinde anayasal dayanak bulmaktadır.⁴⁹¹

Anayasa, 41. maddesi 2. fıkrası devlete aile planlaması yapılması bakımından görevler yükleyerek çocukların ve yeni nesillerin korunmasını sağlamak amacı taşımaktadır.⁴⁹² Ailenin planlanması hususu; çocukların sağlık hakkı, cinsel sağlık, üreme hakkı gibi çocuğun evliliğe, gebeliğe, çocuk doğurmaya zorlanmaması hususlarıyla beraber devletin pozitif yükümlülükleriyle beraber değerlendirilebilecek anayasal düzenlemelerdendir.

Çocuk ölümlerinin azalması, çocuk sağlığının korunması, çocukların zararlı uygulamalardan korunmaları, bu konularda halkın aydınlatılması, doğum öncesi ve doğum sonrası bakımın sağlanması gibi görevlerin önemi, Anayasa'nın 56.maddesinde tüm vatandaşlara tanınan sağlık hakkı ile çocukların sağlık hakkının devlete pozitif yükümlülükler getiren m. 41/2 fıkrası ve sosyal devlet ilkesi beraber ele alınarak değerlendirildiğinde erken evlilikler bakımından açıklığa kavuşmaktadır.⁴⁹³

Bu bakımlardan, çocuğun sağlık ve üreme haklarını doğrudan ilgilendiren erken evlilik uygulamasının engellenmesi, çocukların sağlığının korunması, yaşama hakkının korunması, cinsel sağlık hakkı, üreme sağlığını ilgilendiren gebelik, doğum kontrol yöntemleri, kürtaj gibi konularda kız çocuklarının “yaşı, görüşü ve olgunluk” düzeyleri oranında ihtiyaç ve talepleri değerlendirilmelidir.⁴⁹⁴ Zira kız çocuklarının gebeliği sürdürmeye zorlanması bir şiddet biçimi olarak cinsiyete dayalıdır ve onur kırıcı muamele olarak yorumlanmaktadır.⁴⁹⁵

Çocuğun üstün yararı çerçevesinde gerekli imkânların sağlanması, annenin ve doğacak çocuğun sağlığını ilgilendiren sağlık hizmetlerinden yararlandırılmaları, bu hizmetlere erişimlerinin sağlanması, ailenin, ebeveynlerin, toplumun ve çocukların bilinçlendirilmeleri, çocuklara cinsellik eğitimi verilmesi gibi konular çocukların

⁴⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası(Gerekçeli), 2021, s. 115; KARAN, 2013, s. 433.

⁴⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası(Gerekçeli), 2021, s. 116; ARSLAN ÖNCÜ, 2013, s. 318; AKYÜZ, 2020, s. 91.

⁴⁹² Bilge ÖZTAN, Aile Hukuku, Turhan Kitapevi, 6. Bası, 2015, s. 8.

⁴⁹³ AKYÜZ, 2000, s.378-379,384; AKYÜZ, 2020, s. 363-366.

⁴⁹⁴ Özge YÜCEL, “Kız Çocuklarının Haklara Erişiminde Özerklik ve Koruma İkilemi”, Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme içinde (Yayına Hazırlayanlar: Nazime BEYSAN/Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY/ Gülriz UYGUR), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2024, s. 347.

⁴⁹⁵ YÜCEL, 2024,s. 348.

Anayasa'nın 61. maddesi kapsamında sosyal haklardan yararlanmasının devletin pozitif yükümlülükleri kapsamında değerlendirilmesi gereğine işaret eder.⁴⁹⁶

Devletin, müdahale etmeme yükümlülüğü kişilerin doğum kontrolüne müdahale etmeme yükümlülüğünü de kapsar. Bu anlamda çocukların zorla kısırlaştırılma, kürtaj veya doğum kontrolüne zorlanmalarına müdahale edilerek bunların engellenmesi ve bu uygulamalara hoşgörü gösterilmemesi de devletin müdahale etmeme yükümlülüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁴⁹⁷

41. maddenin çocukların isimleri verilerek hak öznesi olarak kabul edilmeleri anayasal olarak olumlu bir gelişme olarak okunabilir.⁴⁹⁸ Bununla beraber, kadının “ana” sıfatıyla korunması ve bireysel kişiliğinin silikleştirilerek aile kurulumuna eklemelenmesi eleştirilen bir husus olmuştur.⁴⁹⁹ Devletin, kadınları aile içi-ev içi şiddete karşı korunması bakımından m.41 bağlamında “*sübjektif kamu haklarının*” yasamanın katkısı ve özel önlemler alan düzenlemelerin yapılması yoluyla doğduğu ve devletin ödevlerinin bulunduğu çıkarımı yapılmaktadır.⁵⁰⁰

Çocukların genel anlamda korunması ve özel anlamda şiddet ve istismardan korunmaları hususları 41. maddenin 2. ve 3. fıkrasında garanti altına alınmaktadır. Buna göre 2. fıkra da çocuğun ebeveynleri ile doğrudan ilişki kurma hakkı güvence altına alınarak çocuğun bakımı ve korunması bir anayasal hak olarak nitelendirilmiştir. Aynı maddenin 3. fıkrasında çocuğun korunması devlete doğrudan bir ödev olarak yüklenmiştir.⁵⁰¹

Bu bakımdan çocuğun eğitimden mahrum bırakılması, ev-içi şiddete maruz kalması, cinsel istismar gibi çocuğa yönelik işlenen cinsel suçların önlenmesi, çocuğa bedensel,

⁴⁹⁶ AKYÜZ,2020, s .367,ŞİMŞEK, 2021, s. 141-142.

⁴⁹⁷ KARAN, 2013, s. 436.

⁴⁹⁸ ALGAN, 2021, s. 163, 168. Algan aynı zamanda madde metninden çocuğun aile çatısı ve korunması altında bulunmasına verilen öneme de dikkat çekmektedir.

⁴⁹⁹ Merih ÖDEN, “Türk Anayasa Hukukunda Devletin Kadınları Ev-içi Şiddete Karşı Koruma Ödevi”, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet içinde (Editörler: Funda KAYA/Nadire ÖZDEMİR/ Gülriz UYGUR), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014, s. 81, 84; Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY,”Türk Hukuk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik”, Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan II.Cilt içinde (Derleyen: Serpil SANCAR), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 916; ŞİMŞEK, 2021, s. 132-133; SANCAR, 2020, s. 310-311.

⁵⁰⁰ ÖDEN, 2014, s. 80-81; ; ARSLAN ÖNCÜ, 2019, s. 43.

⁵⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası(Gerekçeli), 2021, s. 238. Düzenlemenin gerekçesinde devletin çocuk haklarına ilişkin ÇHS, Çocuk Haklarının Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ve buna benzer taraf olunan ve çocukları ilgilendiren uluslararası sözleşmelerin, evrensel ilkeler doğrultusunda Anayasaya dâhil edilmek amacı güdüldüğü açıklanmıştır.

ruhsal, duygusal cezalardan korunmaları,⁵⁰² zorla ve erken evlendirme, ihmal ve istismardan korunması hakkında devletin anayasal sorumlulukları bulunmaktadır.⁵⁰³

Genel olarak tüm vatandaşların, özel olarak çocukların, kadınların ve kız çocuklarının ev içi şiddete ve ihmal/istismara karşı korunması bakımından, Anayasanın 17. maddesi ile bu hakların yalnızca devlete karşı değil; diğer kişilere karşı korunması hakkında da devlete bir sorumluluk yüklemektedir.⁵⁰⁴

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık teşkil eden insan hakları ihlallerinin anayasaya aykırılığının tanınması ve giderilmesi bakımından özel önem taşıyan yatay etki, “*özel hukukun anayasallaşması*” olarak da nitelendirilmektedir.⁵⁰⁵ Zira özel hukukta şekli olarak eşitler arası düzenlenen ilişkilerin çeşitli güç hiyerarşileri içeren ekonomik, siyasi ve sosyal eşitsizlikleri fiili olarak barındırdığı düşünüldüğünde temel hakların yatay ilişkilere uygulanması adaletin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁰⁶

Bu bakımdan, Anayasanın 17. maddesi ile korunan hakların, m. 20 “*özel ve aile hayatının gizliliği*” ile beliren haklarla çatışması, ev içi şiddet, çocuğun ihmal ve istismarı bakımından özel alanda gerçekleşen şiddetin aile hayatına müdahale olarak değerlendirilmesi hem Anayasanın 14. maddesindeki hakların kötüye kullanılması yasağına aykırılık teşkil etmektedir. Hem de özel sınırlama sebepleri sayılmamış anayasal hükümlerden olan evlenme hakkı ve ailenin korunması hakkı bakımından Anayasanın 13. maddesinde yer alan ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.⁵⁰⁷

Benzer şekilde çocuğun anayasal hakları ile anne babanın velayetten kaynaklanan haklarının çatışması halinde; *keyfîlik yasağı* kapsamında, çocuğun anayasal haklarına yapılan müdahale ile ebeveynlerin haklı sebepleri, ölçülülük ilkesi kapsamında dengelenmelidir.⁵⁰⁸ Bu denge, yapılan müdahalede akla uygun ve makul sebeplerle son

⁵⁰² Gemalmaz, çocuğun TCK m.232/2 tedip hakkı kapsamında bedensel cezalandırılmasının Anayasal olarak vücut dokunulmazlığını koruyan 17.maddeye aykırı yorumlanamayacağını, buna çocuğa vurulacak bir fiskein de dâhil olduğunu, tedip hakkı düzenlemesinin TCK’dan çıkarılmasını gerektiği görüşünü savunur. Bkz. H.Burak GEMALMAZ, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması, Legal Yayınevi, 1. Baskı, 2005, s. 227-230. LGTBİ bireylerin zorla evlendirilmesi uygulaması dünyada ve Türkiye’de de bir vakıdır. Her ne kadar LGBTİ çocukların ülkemizdeki verilerine rastlamamış olsak da evlenmenin aileler bakımından “tedavi” yöntemi olarak çocukların erken evlendirilmesi uygulamasıyla gerçekleşmesi halinde terbiye hakkından söz edilemeyeceği, bunun ayrımcılık öğreleri taşıyan bir şiddet biçimi olduğu kıyas yapılarak değerlendirilmiştir.

⁵⁰³ ALGAN, 2021, s. 168; AKYÜZ, 2020, s. 350.

⁵⁰⁴ ÖDEN, 2014, s. 83.

⁵⁰⁵ Derya DOĞRU, “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Hukukundaki İz Düşümü: Pozitif Yükümlülük Doktrini”, Anayasa Yargısı, 2024, C.41, S.1, s. 225, 228.

⁵⁰⁶ DOĞRU, 2024, s. 227

⁵⁰⁷ Sibel İNCEOĞLU, “Hak ve Özgürlükleri Sınırlama ve Güvence Rejimi”, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme içinde (Editör: Sibel İNCEOĞLU), Avrupa Konseyi, Baskı: Şen Matbaa, 1. Baskı, 2013, s. 52.

⁵⁰⁸ SEROZAN, 2005, s. 260-261.

çare (*ultima ratio*) olarak yapıldığında hem çocuğun yüksek yararına hizmet etmeli; hem de çocuğun görüşlerinin alınması ve katılım hakkı gözetilmelidir.⁵⁰⁹

Çocuğun medeni hukuktan kaynaklanan ve onun yetiştirilmesi, bakımı, eğitimi gibi konularda anne babanın velayet hakkından kaynaklı sorumluluklarını devlet tamamlayıcı olma ilkesi kapsamında ihmal edilen konularda tamamlamalı, yardımcı olma ilkesi kapsamında çocuğun korunması velayet hükümleri ile ana baba tarafından gerektiği gibi sağlanamıyorsa terditli olarak velayetin kaldırılmasına ve çocuğun devlet korunmasına alınmasına kadar uzanan tedbirler ile çocuğun korunması ve yetişmesi için destek olmalıdır.⁵¹⁰

Evlenme hakkı bağlamında hakkın kullanılmasının şekli ve hakkın kullanılmasının özü ile bağlantılı olan; erken ve zorla evlilikler bakımından, evlenme hakkının laiklik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını güvence altına alan bir hüküm Anayasa'nın 174. maddesidir. 174. maddede Cumhuriyetin laik niteliğine vurgu yapılarak inkılap kanunları olarak kabul edilen hükümlerin Anayasa'ya aykırı olduğunun anlaşılmasının ve yorumlanmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

TMK'nın 143. maddesi evlenmenin geçerliliği bakımından dini törenin herhangi bir bağlayıcılığı olmadığını hüküm altına almaktadır.⁵¹¹ Bu madde ile anayasa, anayasal bir güvence olarak laiklik ilkesi çerçevesinde evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağını, dini törenin evlenmenin zorunlu şartı olamayacağını, evlenmenin dini töreninin evlilik cüzdanını gösterilmeden yapılamayacağını, bu şartın “*değiştirilemez ve anayasaya aykırılığı öne sürülemez*” olduğunu kurucu iktidar eliyle güvence altına almaktadır.⁵¹² Burada evlenme hakkının kişinin özgür iradesiyle vekilsiz ve aracısız şahsen kullanılması da teminat altına alınmak istendiği için de özel önem arz etmektedir.

Evlenme hakkı kapsamında, Anayasanın 174. maddesi, medeni hukuk kurallarının ve aile hayatının laiklik ilkesiyle beraber ele alınması gereğinin, tek evlilik ve resmi evlilik ilkesinin, şerii düzenin geri getirilmesinin önüne geçecek ve medeni kanunun “*sözüyle ve özüyle değiştiği*”⁵¹³ tüm konularda varlığını koruyacak şekilde yorumlanmasının önemine dikkat çekmesi bakımından yol gösterici olmaktadır.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ SEROZAN, 2005, s. 262-263.

⁵¹⁰ AKYÜZ, 2020, s. 266-267.

⁵¹¹ Anayasa m.174/4, “17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü” eski Medeni Kanunda 110.madde ile gösterilen, yeni TMK’da m.143’e tekabül etmektedir.

⁵¹² Ahmet M. KILIÇOĞLU, Aile Hukuku, Turhan Kitapevi, 1. Baskı, 2015, s. 71.

⁵¹³ TMK, m.1.

⁵¹⁴ ÖZTAN, 2015, s. 10.

İnkılap Kanunlarının hakkın kötüye kullanımına veya arkasından dolanılmasına müsaade edilmemesi için normlar hiyerarşisi gözetilerek ve doğrudan düzenlemeyle Anayasaya alınması; kurucu iktidarın “*şeriat-laiklik sirtüşmesi*”ne yaklaşımını, adeta “*ikincil çerçeve anayasa*” sayılan medeni hukuktaki devrimci ve inkılapçı karakter ve iradesini yansıtmaları bakımından aile hukuku alanını hukuk dalı olarak ideolojik boyutunu ortaya koymaktadır.⁵¹⁵

Erken evlilikler, ev-içi şiddet, çocuğun şiddet ve istismardan korunması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği yönlerinden değerlendirildiğinde Anayasa’nın 10. maddesinin 1., 2. ve 3. fıkra hükümleri devlete örneğin 1. fıkra cinsiyete, yaşa, ırka dayalı eşitlik ve ayırım yapmama olumsuz ödevini yüklerken; 2. ve 3. fıkra “*farklı durumda olanlara farklı davranmak*” pozitif yükümlülüğünü ve eşitliğin sağlanması için tedbirler alma ödevini yüklemektedir.⁵¹⁶ Eşitlik ilkesi gereğince devlet, çocuklara yönelik sınıfsal temelli ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkları ve sınırlı sayıda sayılamayacak başka türden ayrımcılıkların engellenmesini sağlamakla da yükümlüdür.⁵¹⁷

Sosyal adaletin sağlanmasına yönelik anayasal güvenceler, erken evlendirilen tüm çocukların, özellikle de sosyo ekonomik olarak daha dezavantajlı sınıflara mensup çocukların erken evlilikten, ekonomik, cinsel, fiziksel, duygusal şiddetten korunmaları ve insan onuruna yakışan bir hayat sürdürürerek maddi-manevi kendilerini geliştirme haklarını kullanabilmeleri yönleriyle özel önem taşımaktadır. Zira tüm dünyada ve Türkiye’de yoksulluk ve ataerki erken evlendirilen çocukların anayasal güvencelerden yararlanmalarının önündeki engellerin başında gelmektedir.

⁵¹⁵ Bülent KÖPRÜLÜ/ Selim KANETİ, Aile Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayın no:3388 Hukuk Fakültesi Yayın No:696, Özdem Kardeşler Matbaası, 1986, s. 20; Rona SEROZAN, Medeni Hukuk Genel Bölüm Kişiler Hukuku, Vedat Kitapçılık, 6. Bası, 2015, s. 68, SEROZAN,2005, s. 124.

⁵¹⁶ ÖDEN, 2014, s. 85-86; Merih ÖDEN, Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi, Yetkin Basımevi, 1. Baskı, 2003, s. 189-194; SEROZAN, 2005, s. 36; İdil Işıl GÜL/ Ulaş KARAN, Ayrımcılık Yasağı Kavramı, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Basım, 2011, s. 92.

Öden, benzer durumda olanların eşit, eşit olmayanlara farklı davranılması ilkesinin, AYM’nin pek çok kararında yer aldığı ve Anayasal olarak da eşitlik bakımından pozitif yükümlülük getirdiğini söylemektedir. Eşitlik ilkesinin anayasal olarak “*yasama ahlakı*” çerçevesinde “*doğruluk, hakkaniyet ve adalet ölçütleri*” doğrultusunda yasa koyucu tarafından tesisi hem anayasal pozitif yükümlülüklerin –bazen pozitif ayrımcılık hükümlerinin- eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceğine yönelik teorik açıklamalardandır. Gül ve KARAN, Kadın-erkek eşitliği ve çocuk, yaşlı, engelli, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gazilerle sınırlı sayılan kişiler bakımından yapılan düzenlemenin Öden ve Serozan’ın görüşlerinin tersine Anayasa metninin lafzından anlaşılmadığını, bu düzenlemelerin devlete özel olarak pozitif yükümlülükler kapsamında ödev ve görev yüklediğini; yalnızca devletin, bu alanda yapmayı tercih ederse, yapacağı düzenlemelerin kanuni eşitlik ilkesine aykırı anlaşılması gerektiğini ifade ettiğini söylemişlerdir.

⁵¹⁷ GÖREN, 1998, s. 128-129; GÖREN, 2012, s. 62. Gören bu hususta verdiği bir örnekte, kız çocuklarının okula gönderilmesini destekleyen teşviklerin yapılması gibi olumlu eylemlerin “*zayıfın güçlü düzeyine çıkarılmasını*” amaçladığını ifade etmiştir.

Anayasanın madde 10/ 2 ve 3. fıkrası toplumsal cinsiyet eşitliği ve madde 10/ 3. fıkrası çocuk hakları bakımından kız çocuklarını etkileyen maddelerdir. Sosyal devlet ilkesi, kız çocukları bakımından sosyal adalet ilkesi ve sosyal eşitlikle beraber yorumlandığı zaman etkili olmaktadır. Zira sosyal eşitsizliklerin yarattığı adaletsizliklerin giderilmesi “herkesi” değil; bu eşitsizlik ve adaletsizliklerden etkilenen yani “*farklı durumda olanlar*”ı ilgilendiren bir durumdur.⁵¹⁸

Sosyal hakların içeriğine dâhil edilen güçsüz olanın güçlü olandan korunması yaklaşımı konumuz bakımından yalnızca devletin değil; özel kişiler arasındaki ilişkilerin de sosyal devlet ilkesi çerçevesinde düzenlenmesini gerekli kılmıştır.⁵¹⁹ Sosyal hakların yatay etkisi olarak adlandırılan bu durumun özellikle çocuğun haklarının başkalarından korunmasını içermesi, çocuğun üstün yararını gözetmesi ve dolayısıyla sosyal hakların olumlu edimlerle desteklenmesi, erken evlendirilen çocuklar bakımından elzemdir.

Bununla beraber, yukarıda anılan “*aynılık farklılık testi*” , toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan ihlallerde zaman zaman hukuk mercilerinde eşitsizlikten ziyade birer farklılık olarak yorumladığı için anılan kriterin yeterli gelmediği ve haksızlığa yol açtığı hususlarında eleştirilerek eşitlik ilkesinin toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanması bakımından farklı kriterler önerilmiştir.⁵²⁰

Çocuk hakları hukuku uluslararası mevzuatı Türk Hukuku’na Anayasa’nın 90. maddesi ile bağlıdır. Zira usulüne uygun şekilde iç hukuka adapte edilen uluslararası sözleşmeler normatif hukuk düzeninde kanun hükmünde sayılmaktadır. Bu nedenle erken evlilikleri ilgilendiren uluslararası sözleşmeler ve yaklaşımlar, ulusal mevzuata Anayasa’nın 90. maddesi ile bağlanmış olmaktadır.

Bu etkinin yalnızca sözleşmelerin ulusal hukuka kazandırılmasıyla sınırlı olmadığını görmek gerekir. Sözleşmelere uygun olarak yapılandırılan ulusal mevzuat hükümlerinin, mahkeme içtihatlarının, yüksek yargı kararlarının ve AYM kararlarının “*objektif etki*” kapsamında iç hukuku, uyuşmazlıkları ve hukuk doktrinini etkilediği hususları da dikkate alınmalıdır.⁵²¹ Bu nedenle AYM, aile mahkemesi, ceza mahkemesi ve üst derece mahkeme

⁵¹⁸ TANÖR, 2022, s. 293-295.

⁵¹⁹ TANÖR, 2022, s. 225-228; AKYÜZ, 2020, s. 13; SEROZAN, 2005, s. 35-36; Hayrunissa ÖZDEMİR/ Ahmet Cemal RUHİ, Çocuk Hukuku(Ders Kitabı), On İki Levha Yayınları, 4. Baskı, 2021, s. 7; ALGAN, 2021s. 578-582, 569. Algan, çocuğa bakım veren kişiler ve çocuğun ebeveynleri bakımından yükümlülüğün, 3.kişilerin sosyal hakların yatay etkisindeki yükümlülüğünden daha güçlü olduğunu düşünmektedir.

⁵²⁰ Önerilen yöntem dezavantaj kriteridir. Eleştiriler ve dezavantaj kriteri için Bkz. Arzu Hazer GÜNGÖR, “Cinsiyet Eşitliğinin Anayasal Temeli ve Yorumu (İsviçre ve Türkiye Anayasaları Bakımından Karşılaştırmalı Bir Çalışma)”, İzmir Barosu Dergisi, 2021, C.86, S.1, s. 142-147.

⁵²¹ Hasan Tahsin GÖKCAN, “Anayasal Denetimin Fonksiyonları Bağlamında Türk Anayasa Mahkemesinin Hak İhlali Kararlarının Objektif Etkisinin Anayasal Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, Anayasa Yargısı, 2024, C.41, S.1, s. 13.

kararlarının da Anayasa'nın 90. maddesi kapsamında çocuk hakları uluslararası mevzuatına uygun olması gerekmektedir.

Evlenme izninin aile tarafından verilmesi ve evlenmeye izin davasının açılması bakımından velayet hükümleri ve ana babanın hakları Anayasa'nın 41. maddesinden dolayı olarak türetilerek anayasal dayanak bulmaktadır.⁵²² Çocukların medeni hukuktan doğan hakları bir sonraki bölümde daha detaylı olarak ele alınacak olup; çocuğun kişilik hakları Medeni Hukukta anayasal olarak ifade edildiğinden medeni kanunun kişiler hukuku, aile hukuku ve aile hukukunun bir parçası olan velayet hukuku düzenlemeleri ile medeni hukuk ilkelerinin anayasa ile örtüştüğü ifade edilebilir.⁵²³

2.1.2. Medeni Hukukta erken evlilikler

2.1.2.1. Yaş ve erginlik

Türk Medeni Hukukunda on sekiz yaşını dolduran kişiler yasal olarak (*ipso iure*) ergin olurlar.⁵²⁴ Bu durumu öğretide normal erginlik, yaş erginliği, normal rüşt, reşit olma kavramları da karşılamaktadır.⁵²⁵

TMK'nın 28. maddesine göre; bir kişi tam ve sağ doğduğu anda kişiliği ve çocukluğu başlamakta, erginliğini kazanmasıyla beraber çocukluğu son bularak yetişkinliğe adım atmakta, insanın ölümüyle de kişiliği son bulmaktadır.⁵²⁶ Hukukun korunmasını değerli bulduğu tüm nitelikleri ve maddi-manevi varlıkları insanın kişiliğini oluşturmaktadır.⁵²⁷

Ayırt etme gücüne sahip olmak ve kısıtlı olmamak şartlarıyla fiil ehliyetine sahip olmanın medeni hukukta gerektirdiği üç şarttan biri olan erginlik, kişinin hukuki işlem yapabilmesini, hak ve borçlara ehil olmasını, hukuka aykırı fiillerden sorumlu tutulmasını etkileyen konularda çocuklarla yetişkinler arasında belirli bir yaşa gelmeyle beraber kanun tarafından çekilen çizgilerden biridir.⁵²⁸

⁵²² ARSLAN ÖNCÜ, 2013, s. 318; SEROZAN, 2005, s. 43; Sevgi USTA, Çocuk Hakları ve Velayet, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, 2012, s. 1.

⁵²³ USTA, 2012, s. 4.

⁵²⁴ TMK, m.11.

⁵²⁵ Aydın ZEVLİLİLER/ Beşir ACARBAY/ Emre GÖKYAYLA, Zevkliler Medeni Hukuk Giriş Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku Aile Hukuku, Seçkin Yayınevi, 6.Baskı, 1999, s. 263-264.

⁵²⁶ Kemal ÖGUZMAN/ Özer SELİÇİ/ Saibe OKTAY-ÖZDEMİR, Kişiler Hukuku(Gerçek ve Tüzel Kişiler), Filiz Kitapevi, 2020, 19. Baskı, s. 82; İNAN, 1968, s. 11.

⁵²⁷ Mustafa DURAL/ Tufan ÖĞÜZ, Cilt II Kişiler Hukuku Gerçek ve Tüzel Kişiler, Filiz Kitapevi, 23. Baskı, 2022, 23. Baskı, s. 8-9, 17, 99-100; AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, Birinci Cilt, 2019, s. 231-232; ZEVLİLİLER- ACARBAY- GÖKYAYLA, 1999, s.211

⁵²⁸ DURAL/ ÖĞÜZ, 2022, s. 52-53.

Fiil ehliyetinin kazanılmasıyla beraber kişiler, medeni hukuktan doğan haklarını kendi başlarına kullanabilme iktidarına sahip olmaktadır.⁵²⁹ Bu kural, on sekiz yaşını doldurana kadar, ergin olmayan çocukların velayet altında bulunmasını düzenleyen velayete ilişkin hükümleri de sınırlama özelliği taşır; çünkü çocuğun on sekiz yaşını doldurmasıyla beraber onun doğumundan itibaren tabi olduğu velayet hükümleri de kendiliğinden ortadan kalkmaktadır.⁵³⁰

On sekiz yaş, medeni hukukta normal erginlik için belirlenmiş bir yaş sınırı olmasına rağmen Medeni Kanunda erken erginlik (*erken rüşt*) durumları da istisnai olarak düzenlenmiştir. Refakatsiz, yoksul, anne-babasını kaybetmiş, emek sömürsünden kaçamayarak çalışmak veya cinsel sömürüden kaçamayarak evlemek zorunda kalan çocukların (cinsiyet rejimine uygun olarak erkek çocukların çalışması, kız çocuklarının evlenmesi) sosyal yönden korunması amacıyla medeni kanundaki modern çocuk koruma öncesi yansımaları olduğunu düşündüğümüz evlenme ile kazanılan erken erginlik ve ergin kılınma ile kazanılan yargısal erginlik (*kazai rüşt*) durumlarıdır.

Evlenme ile kazanılan erginlik TMK'nın 11. maddesi, 2. fıkrasındaki düzenleme ile dayanak bulmaktadır. Kanun, nikâh akdinin yapılmasıyla on sekiz yaşını doldurmamış olsa bile çocuğun artık *ipso iure* ergin sayılacağını öngörmüştür, evlenen çocuk tarafından ayrıca bir hukuki işlem yapılmasına gerek bulunmamaktadır.⁵³¹ Yargısal erginlik durumu ise aynı kanunun 12. maddesinde görünürlük kazanmıştır. Bu düzenlemeye göre on beş yaşını dolduran çocuk, kendi isteği doğrultusunda yaptığı başvuruyla menfaatinin bulunduğu hâkim tarafından kanaat getirilmesi halinde mahkeme kararıyla erginliğini kazanabilmekte ve velayetini kaldırabilmektedir.⁵³²

Medeni hukuk düzenlemelerinde bazı hak ve işlemler için genel fiil ehliyetinden farklı özel ehliyet şartları öngörülmüştür, bunlardan biri de evlenme ehliyetidir. Kanunda kişinin ayırt etme gücü ve yaşı doğrultusunda evlenme ehliyetine sahip olduğu kabul edilmektedir. Evlenme hakkı özel olarak kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklardandır. Kanun koyucu kişinin duygularını, kişilik haklarını ve kişisel varlıklarını doğrudan ilgilendiren konularda en iyi kişinin kendisinin karar verebileceği kanısıyla temsil ilişkisi, velayet,

⁵²⁹ Jale AKİPEK/ Turgut AKINTÜRK/ Derya ATEŞ, Türk Medeni Hukuku Birinci Cilt Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku Yenilenmiş, Beta Basım Yayım Dağıtım, 15. Bası, 2019, s. 269.

⁵³⁰ Turgut AKINTÜRK/ Derya ATEŞ KARAMAN, Türk Medeni Hukuku İkinci Cilt Aile Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım, 17. Baskı, 2015, s. 409; KILIÇOĞLU, 2015, s. 634.

⁵³¹ SEROZAN, 2015, 6. Bası, s. 43.

⁵³² SEROZAN, 2015, s. 432. Ancak yine de yargısal erginlik kazanması çocuğun evlenebilmesi bakımından yeterli koşul olmamaktadır.

vesayet aracılığı olmaksızın evlenme hakkını bizzat kişinin kendisinin kullanabileceği şekilde geçerlilik şartına bağlamıştır.⁵³³

Geçerli şekilde evlenmenin yapılabilmesi için kanunun aradığı şartlardan biri kişinin ayırt etme gücünün(*temyiz kudreti*) bulunmasıdır. Ayırt etme gücünden kasıt, makul bir idrak (bilinç), irade ve algılamanın mevcudiyeti, düşünce ve davranışların kapsamını, sonucunu ve etkilerini bilinç dahilinde seçme ve yönlendirme kapasitesi, akıl olgunluğu, irade kapasitesi ve dış etkilere karşı koyabilme yeteneği olarak çeşitli şekillerde öğretide tasvir edilmiştir.⁵³⁴

Ayırt etme gücü nispi bir kavram olduğundan her durum özelinde olayın şartları gözetilerek değerlendirilmesi gereken bir husus olup, evlenme bakımından ayırt etme gücü evlenme anında kişide bulunması gereken irade olarak yorumlanmıştır.⁵³⁵ Evlenme töreninde kişinin kendisi hazır bulunmalı ve beyanını kendisi yapmalıdır. Evlenme töreninin asli şartlarından biri evlenme töreninde iradenin “*hazırlar arasında*” yani, evlenen kişilerin iradelerini “*aynı zamanda*” ve “*birbiri ardından*” peş peşe açıklaması şartlarıdır.⁵³⁶

Geçerli şekilde evlenmenin yapılabilmesi için kanunun aradığı şartlardan diğeri ise kişinin evlenme yaşına gelmiş olmasıdır. Evlenme hakkı kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardandır, ancak on yedi yaşını bitiren çocuk medeni kanundaki olağan erginlik yaşı olan on sekizini doldurmadığından 126. maddeye göre evlenme için yasal temsilcisinin iznini ve onayını alması gerekmektedir. Olağanüstü evlenme yaşı ise TMK’nın 124. maddesinin 2. fıkrasında on altı yaş olarak düzenlenmiştir. Yukarıda değindiğimiz, 11. madde ile atıf yapılan evlenme ile kazanılan erken erginlik düzenlemesi, bu iki yaş grubunda evlenen çocuklar için yapılmıştır.⁵³⁷

⁵³³ DURAL/ ÖĞÜZ, Cilt II, 2022, s. 78-79,82; AKINTÜRK/ ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 95; KILIÇOĞLU, 2015, s. 68; ZEVLİLİLER- ACARBAY- GÖKYAYLA, 1999,s. 807; SEROZAN, 2005, s. 98; AKYÜZ, 2020, s. 118. Medeni hukuktaki kişiye sıkı sıkıya bağlı olan diğer haklardan bazıları ergin kılınma, kişiliğin korunması davaları, isim değişikliği talep hakkı, nişanlanma, boşanma, evlenmenin feshi davası açma, ebeveynlerin çocuklarıyla kişisel ilişkilerini düzenlenmesini talep hakkı, soybağının reddi, evlat edinme, evlilik dışı çocuğun tanınması, babalık davası, vesayetin kaldırılması, ölüme bağlı tasarruf yapma, manevi tazminat davası açma haklarıdır. Kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklar teorik olarak çocuğun kendi başına işlem yapabileceği konular olmasına rağmen yargısal erginlik kazanma, evlenme, nişanlanma, tanıma, evlat olma, ad değiştirme, kişilik değerlerini ilgilendiren tıbbi müdahaleler gibi örneklendirilebilecek önemli tasarruf ve işlemlerde velinin olurunun aranmaktadır. Olurun alınmaması veya alınamaması gibi durumlarda olayın özel şartları değerlendirilecek olsa da işlemin batıl olacağı öngörülür.

⁵³⁴ AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, Birinci Cilt, 2019, s.288-290; AKINTÜRK-ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s.62-63; 430-431; SEROZAN, 2015, s. 430-431; DURAL-ÖĞÜZ, Cilt II, 2022, s. 57.

⁵³⁵ AKINTÜRK/ ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 63.

⁵³⁶ TMK, m. 142; Evlendirme Yönetmeliği, m. 27/3 ve m. 27/4.

⁵³⁷ AKYÜZ, 2020, s. 106; USTA,2012, s. 13-14.On yedi yaşında veya on altı yaşında evlenen çocukların, evlendikten sonra TMK’nın olağan şekilde erginlik gerektiren iş ve işlemler için yeterli fiil ehliyetine sahip olacağını söyleyen hukuki düzenlemeye göre; aynı kanundan veya başka kanunlardan kaynaklanan özel

2.1.2.2. Kişilik hakları

Kişilik hakkı; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 1. maddesinde bahsedilen ve insanın salt insan olmasından kaynaklanan, TMK m. 8’de gösterilen haklara sahip olma yani hak ehliyetiyle belirlenen temel hak ve özgürlüklerden olup, Anayasanın 12. maddesinde sayılan mutlak haklardandır, aynı şekilde TMK m. 9’da fiil ehliyeti güvence altına alınmış olup bu hak da mutlak haklar arasında sayılmaktadır.⁵³⁸

TMK m. 23 kişilik hakkının kişinin kendisine karşı içsel korunması ilkesine göre kişilik hakkından, hak ehliyetinden ve fiil ehliyetinden vazgeçilemez, bu haklar devredilmez, hukuka ve ahlaka aykırı olarak sınırlandırılmazlar.⁵³⁹

Bireyin fiziksel-bedensel, ruhsal-duygusal, ekonomik, sosyal kişiliğinin korunması için ilke olarak TMK m. 24 kişilik hakkının dıştan saldırılara karşı korunması ilkesi kapsamında hâkimden kişilik hakkına saldırıdan korunma istenmesi ve TMK m. 25 kapsamında dava açılması ile maddi-manevi tazminat istenmesine ilişkin düzenlemeler Medeni Kanun’un sosyal karakterini yansıtmaktadır.⁵⁴⁰

Kişilik hakkına ilişkin ulusal düzenlemelerin, çocuğun kişilik hakkına saygı gösterilmesi ve çocuğun ayrı bir birey olarak kişiliğini maddi manevi geliştirmesi yönündeki düzenlemeleri barındıran ÇHS ile genel olarak uyumlu olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴¹ Örneğin çocuğun velayet hakkını düzenleyen TMK 339. maddesi ÇHS’nde düzenlenen çocuğun üstün yararı ilkesine ve katılma hakkına doğrudan yer vererek velayet hakkını sınırlamıştır.

TMK’nın 25. maddesi kişilik hakkının hukuka aykırı saldırı ile zararının tazmini kapsamında başvurulabilecek maddi ve manevi tazminat hakları özel olarak düzenlenmiş durumlarda söz konusudur. Bu nedenle konumuz itibarıyla çocuğun mutlak butlan veya nispi butlan sebepleriyle TMK m. 158 evliliğinin butlanı halinde sona ermesi halinde

ehliyet şartları öngörülen durumlar hariç kalmak kaydıyla artık evli bireyler olağan erginlikle sağlanan medeni hukukun tanıdığı hak, fiil ve yükümlülüklerle ehil olmaktadır, bu işlemle velayet de kendiliğinden sona ermektedir.

⁵³⁸ AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, Birinci Cilt, 2019, s. 239, 270.

⁵³⁹ SEROZAN, 2015, s. 457; DURAL-ÖĞÜZ, Cilt II, 2022, s. 13; OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, 2020, s. 6; SEROZAN, 2015, s. 454; Yargıtay 4. HD E. 9966/5096 (YKD 2008, C. XXXIV, 1718) T. 10.04.2008. Anayasanın 17. Maddesindeki kişinin kendini maddi manevi geliştirme hakkı ile bağlantılı olarak ve sınırlı sayıda olmamak üzere; bireyin hayatı, sağlık ve vücut tamlığı, cinsel dokunulmazlığı, şeref ve haysiyeti, din, vicdan, fikir, çalışma özgürlüğü, aile birliği, duygusal değerleri, hayat alanı, özel yaşamı, kişisel verileri ve onuru medeni hukukta korunan kişilik haklarına örnek olarak sayılabilirler.

⁵⁴⁰ SEROZAN, 2015, s. 463-464; OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, 2020, s. 6.

⁵⁴¹ ALGAN, 2021, s. 104.

maddi manevi-tazminat talepleri TMK m. 25 kapsamındaki tazminat davalarıyla talep edilebilecektir.⁵⁴²

TMK’da çok eşliliğin hukuk düzeni tarafından tanınmayacağı ve mutlak butlanla sakatlanacağı m.145/1 kapsamında düzenlenmiştir.⁵⁴³ Bu hususta yaşça küçük çocukların hâlihazırda evli kişilerle evlenmelerinin hukuki sonucu mutlak butlanla evliliğin hükümsüz kalmasıdır.

TMK m.145/ 2, yanıltma-aldatma-korkutma irade fesadı hallerinin eşlerden birinde sürekli olarak devam etmesi halinde gerçekleşen evlilikleri de mutlak butlan yaptırımına bağlamış olup; aynı irade fesadı hallerinin kişilerden birinde veya her ikisinde geçici olarak bulunmasını ise kanun koyucu TMK m.148 ile bu durumda evliliği nispi butlanla sakatlamıştır.⁵⁴⁴ TMK m.153, on sekiz yaşından küçük çocuğun yasal temsilcisinin izni olmadan yaptığı evlenmeleri de nispi butlan yaptırımına bağlamıştır.⁵⁴⁵

Kişinin özgür iradesiyle yapmadığı evlenmenin zorla evlendirme olarak kabul edildiği uluslararası literatürün Medeni Kanundaki karşılığı butlan yaptırımı olmakla beraber yaş küçüklüğü, Medeni Kanun’da irade fesadının özel hallerinden biri olarak düzenlenmemiştir.

TMK m.151’deki korkutmaya dayanak sayılan sağlık, onur, şeref gibi temaların yanında kız çocuklarının zorla evlendirilmesi bakımından etkili olan manevi cebir, psikolojik baskı, ekonomik ve dini baskıların sayılmamasının İstanbul Sözleşmesi ve BM Çocuk Hakları Komitesi’in 18 Nolu Ortak Genel Yorumu ve CEDAW Komitesi 31 Nolu Genel Tavsiyesi’ne uygun olmadığını belirten Yücel, bu bakımdan madde düzenlemesinin erken ve zorla evlendirilen kişilerin şu anda başvurabilecekleri boşanma yolu yerine en kısa ve en az yüküyle bu ihlallerden kaçınmasını mutlak butlan yaptırımına başvurmalarına imkan verecek şekilde yeniden düzenlemesi gereğine dikkat çekmektedir.⁵⁴⁶

Güven, İsveç ve Türk hukuku arasındaki karşılaştırmalı eserinde, İsviçre Medeni Kanunu m.105 ile TMK’nın m. 145 maddesi arasında karşılaştırma yapmıştır.⁵⁴⁷ Evlilikte özgür iradenin bulunmamasını ve yaş küçüklüğünü düzenleyen İMK m.105’in 5. bendi ile 6. bendine karşılık yine aynı konuları düzenleyen TMK m. 145’e 5. bend ve 6. bend olarak

⁵⁴² OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, 2020, s. 256, 272; DURAL-ÖĞÜZ, Cilt II, 2022, s. 161-163.

⁵⁴³ TMK m. 145/1. “145- Aşağıdaki hâllerde evlenme mutlak butlanla batıldır:

1. Eşlerden birinin evlenme sırasında evli bulunması,”

⁵⁴⁴ AKINTÜRK/ ATEŞ, İkinci Cilt, 2020, s. 210-225.

⁵⁴⁵ AKINTÜRK/ ATEŞ, İkinci Cilt, 2020, s. 223-224.

⁵⁴⁶ YÜCEL, 2024, s. 357-358.

⁵⁴⁷ KUDRET GÜVEN, İsviçre Medeni Kanunu’ndaki Son Gelişmeler, Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2023, s. 165-171.

eklenmesi için kendisinin kaleme aldığı iki yeni bend önererek; TMK m.145'in bu halindeki çocuğun evlenmesine izin veren anne baba ve yasal temsilciye karşı dahi iptal davası açma imkânı tanımayan eksikliğin giderilmesinin ve butlan yaptırımının erken evliliklerin önlenmesini içerek şekilde yeniden düzenlenmesinin önemini aktarmıştır.⁵⁴⁸

Erken evliliklerin hukuki statüsünü milletlerarası hukuk perspektifinde inceleyen Ulusu Karataş; Güven ve Yücel'in de dikkat çektiği doğrultuda butlan yaptırımının düzenlenerek evlenme yaşı hakkındaki 124. maddenin on sekize yükseltilmesinin Türk vatandaşı olmayan çocuklar bakımından son derece etkili olacağını, çeşitli Avrupa ülkelerinin aksine Türkiye'ye gelen geçici koruma altındaki Suriye vatandaşlarının medeni durum ve kişisel bilgilerinin beyana dayalı olarak alınıyor olmasının değiştirilerek sicillerin doğru bilgilerle oluşturulmasının önemine dikkat çekmiştir.⁵⁴⁹

Evlenmenin evlendirme memuru önünde yapılmamış olması ise Anayasanın 174. maddesinde de konu edilen kamu düzenine ilişkin durumu ifade etmektedir ve bu şekilde yapılan imam nikâhlı evlendirmeler medeni kanunda yok hükmündedir.⁵⁵⁰ Hâkim kararıyla aksi tespit edilene kadar evlenmenin hüküm ve sonuçlarının geçerli olduğu butlan yaptırımından daha farklı olarak bu evlenmeler baştan itibaren evlenmenin hiçbir hüküm ve sonucunu doğurmadığından sonuçları butlan yaptırımından daha ağırdır.

Evlenecek taraflardan birinin görüşünü açıklamamış olması da yine evlenmenin yok hükmünde sayıldığı durumlardan biridir.⁵⁵¹ Evlenmenin yok sayılması, resmi evlendirme memuru önünde yapılmamış olması, taraflardan birinin iradesini açıklamamış olmasına ilişkin düzenlemeler, 1933'ten beri evlenme yaşı gibi kanun koyucunun çeşitli tarihlerde özel kanun maddeleriyle değişikliğe uğrattığı hükümler barındırmaktadır.⁵⁵² Toplumsal karşılığı bulunan bu düzenlemeye ilişkin tartışmaları "*Evlenme Yaşını Düzenleyen Hukuk Normunun Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi*" bölümünde inceleyeceğimiz için bu bölümde evlenmenin geçerli şekilde yapılmamış olmasına bağlanan hukuki sonuçları belirtmekle yetineceğiz.

Çocuğun maddi manevi bütünlüğüne, cinsel dokunulmazlığına karşı işlenen haksız fiillerden kaynaklanan maddi ve manevi zararlarının giderilmesi için Türk Borçlar Kanunu m. 49 kapsamında maddi tazminat ve devamı ile m. 56 kapsamında manevi tazminat

⁵⁴⁸ GÜVEN, 2023, s. 172.

⁵⁴⁹ ULUSU KARATAŞ, 2020, s. 75.

⁵⁵⁰ AKINTÜRK/ ATEŞ, İkinci Cilt, 2020, s. 205.

⁵⁵¹ AKINTÜRK/ ATEŞ, İkinci Cilt, 2020, s. 206.

⁵⁵² AKINTÜRK/ ATEŞ, İkinci Cilt, 2020, s. 207; Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY, "Türk Hukukunun Aile Kavrayışı", Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan içinde (Editörler: Saim ÜYE/ Eylem Ümit ATILGAN/ İrem AKİ/ Zeynep İSPİR/ Funda KAYA) Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 366.

isteme hakkı bulunmaktadır. Bu bağlamda çocuğun anne babası veyahut duruma göre yasal temsilcisinin de haksız fiilden zarar gördükleri için tazminat isteme hakları mevcuttur.⁵⁵³

Kişiliğin başlangıcı ve oluşumuyla beraber medeni hukukta çocuğa yaşı ve ayırt etme yeteneğinin gelişimine paralel çeşitli hak ve yükümlülükler tanınmaya başlanmıştır. Ayırt etme yeteneğine sahip olmayan çocuklar tam ehliyetsiz iken, ayırt etme gücüne sahip çocuklar sınırlı ehliyetsiz olarak kabul edilirler.⁵⁵⁴

Çocukluğun bitişi için ise medeni hukukta “*fikri olgunluk*” aranmaktadır.⁵⁵⁵ Bununla kastedilen bedensel ve cinsel gelişimin erginlik için gereken olgunluk düzeyini tespit etme eski hukukta itibar edildiği gibi başat ve tekel kıstas olmaktan çıkarak, çocuğun kendi görüşünü oluşturabilme kapasitesine, kavrayış düzeyine, hukuki düzenleme getirilen konunun çocuğun görüşünün alınması, katılım hakkı, özerkliği ile ebeveynlerin velayet haklarından kaynaklanan çocuğa “*özel koruma sağlama*” yükümlülüğü ve devletin Anayasa m.17/ 3 yükümlülükleri çerçevesindeki dengeli bir şekilde gözetilmesi kıstasına geçilmiş olmasındır.⁵⁵⁶

Çocukların görüşlerinin alınmasında ÇHS m. 12’de de vurgulandığı üzere çocuğun hem yaşına hem de olgunluğuna eşit derecede ağırlık verilerek belirleme yapılması ölçütleri çocukların erginliği ve fiil ehliyetleri hakkında da belirleyici olmaktadır.⁵⁵⁷ TMK 339. maddesi 3. fıkrasında ebeveynlerin çocuklarını dinlemesi ve onların fikirleri doğrultusunda çocuklarını ilgilendiren konularda karar almaları gerektiği düzenlenmiştir. Çocuk haklarına ilişkin kabul gören uygulama ve görüşlere göre de kanuni düzenleme yapılan konunun amacı ile koyulan yaş alt sınırı arasında mantık ilişkisi bulunması gerektiği; konulan yaş limitinin gerekçesiz olarak düşük düzenlenmesinin çocukların özerkliğinin korunması ilkesine uygun olmayacağı ifade edilmektedir.⁵⁵⁸

2.1.2.3. Erken evlendirme gerekçeleri

Evlenme ehliyeti şartlarından evlenme yaşı neden genel fiil ehliyeti şartı olan normal erginlik yaşı düzenlenmesinden farklı olarak düşük yaşta tutulmuştur? Medeni hukukun aile, evlenme ve geleneksel uygulamalara ilişkin bakışı nasıldır ve ne tür düzenlemeler yer

⁵⁵³ OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, 2020, s. 256,272-273; DURAL/ ÖĞÜZ, Cilt II, 2022, s.161-163.

⁵⁵⁴ OĞUZMAN/ SELİÇİ/ OKTAY-ÖZDEMİR, 2020, s. 97-99.

⁵⁵⁵ İNAN, 1968, s.13; SEROZAN, 2005, s.14; AKYÜZ,2020, s. 105.

⁵⁵⁶ USTA,2013, s. 9,13; ALGAN, 2021, s. 121,123.

⁵⁵⁷ Geraldine VAN BUEREN, The International Law on The Rights Of The Child, International Studies in Human Rights Volume 35, Martinus Nijhoff Publishers, 1. Baskı, 1995, s. 136.

⁵⁵⁸ VAN BUEREN, 1995, s. 36; Geraldine VAN BUEREN, Child Rights in Europe Convergence and Divergence in Judicial Protection, Council of Europe Publishing, 1. Baskı, 2007, s. 58.

almaktadır? Bu sorulara aranan yanıtlar aracılığıyla erken evlilikler ve bu konuyu ilgilendiren düzenlemeler bakımından medeni hukukun bakış açısı ortaya konmaya gayret edilecektir.

Evlenme ehliyeti şartlarından evlenme yaşı hukukumuzda normal erginlik yaşından ahlaki, sosyal ve geleneksel kaygılardan ötürü daha düşük tutulmuştur.⁵⁵⁹ Bu sebeplerden bazıları, kanunsuz evliliklerin önüne geçilmesi, cinsel ilişkinin evlilik dışında yaşanmasının önüne geçilmesi, evlilik dışı çocuk sahibi olunmaması, ülkenin evlenme geleneklerine uygunluk, ekonomik baskıların azaltılması ve ekonomik yarar sağlanması, duygusal ilişki yaşayanların toplumdaki konumlarının korunması, ruhsal altüst oluşların önüne geçilmesi, cinsel suçların önlenmesi olarak açıklanmıştır.⁵⁶⁰

Medeni hukuçular, evlenme yaşı düzenlemesinin öğretide “sosyal, ekonomik, psikolojik ve tıbbi tartışmalara” yol açığını ifade etmişlerdir. Medeni Kanunun kabulü ve yürürlüğe girmesinden itibaren ilk değiştirilen ve evlilik dışı çocuk meselesiyle beraber uygulamada en çok sorun yaratan konulardan birinin evlenme yaşı düzenlemesinin olduğunu aktarmışlardır.⁵⁶¹ Bununla beraber, yine Medeni hukukçuların bir kısmı erken yaşta yapılan evliliklerin çocuklar üzerindeki zararlı etkilerine dikkat çekmelerine rağmen bir kısım yazarlar ülkenin ihtiyaçlarına uygun yapılan düzenlemenin yerindeliğini vurgulamışlar ve bir kısım yazar ataerkil ve geleneksel sosyal baskının bu düzenlemenin yapılmasında etkili olduğunu söylemişlerdir.⁵⁶²

Anayasa ile ilgili bölümde aileye yapılan güçlü bir vurgu olduğu görüşlerinden bahsetmiştik, aile hukuku bakımından da benzer bir vurgunun öne çıktığını söyleyen görüşler mevcuttur. Bu görüşlere göre, Türk hukukundaki özel alan belirlemesinin (mahremiyetin) önemli olduğu, tek eşli, laik, heteroseksüel, aile içi evliliğin yasaklandığı, ataerkil bir evlilik ve bu evlilikten meydana gelen çocuklardan oluşan bir birlik olarak aile; hem medeni hukuk mevzuatında hem de yüksek yargı mercii karar ve uygulamalarında toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin olduğu, ekonomik yönetimin erkek eşte, bakım

⁵⁵⁹Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU, Türk Medeni Hukuku Cilt II Aile Hukuku, Tan Matbaası, 3. Bası, 1956, s. 44-45; Selahattin Sulhi TEKİNAY, Türk Aile Hukuku, Beta Yayınevi, 6. Bası, 1986, s. 74; KÖPRÜLÜ/KANETİ, 1986, s. 70; Kemal OĞUZMAN/ Mustafa DURAL, Aile Hukuku, 2. Baskı, 1998, s. 60-61; ZEVKLİLER, 1999, s. 785; ÖZTAN, 2015, s. 130,131-132; AKINTÜRK-ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 65; KILIÇOĞLU, 2019, s. 36.

⁵⁶⁰ VELİDEDEOĞLU, 1956, s. 44-45; TEKİNAY, 1986, s. 74; KÖPRÜLÜ-KANETİ, 1986, s. 70; OĞUZMAN-DURAL, 1998, s. 60-61; ZEVKLİLER, 1999, s. 785; ÖZTAN, 2015, s. 130,131-132; AKINTÜRK-ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 65; KILIÇOĞLU, 2019, s. 36.

⁵⁶¹Sevgi USTA, “The Concept of Childhood from Islam-Ottoman Law to Turkish Law as an Early Majority State: Early Age Marriages”, Pravniki Journal for Legal Theory and Practice, 2015, C.70, S.132, s. 850; AKINTÜRK-ATEŞ, 2019, s. 66; TEKİNAY, 1986, s. 74.

⁵⁶² Tekinay, bu düzenlemeye karşı çıkan yazarlardandır. Erken evliliklerin çocukları uçuruma sürüklediği fikrini savunmaktadır. Velidedeoğlu, halkın biyolojik durumunun kanunu zorladığını aktarmıştır.

işlerinin kadın eşte yoğunlaştığı, kadının anneliği ve anne olma kapasitesiyle ölçüldüğü erkeğin erkeklik performansı ve ekonomik kapasitesi çerçevesinde değerlendirildiği, ailenin korunmasına odaklanan bir yapıdadır.⁵⁶³

Evlilik ve aile hukukuna hâkim olan ilkeler arasında sayılan ailenin toplumun temeli olduğu ve korunması ilkesi, aile hayatına saygı gösterilmesi ve aile hayatının gizliliği ilkesi, devletin karışması ilkesi gibi bazı ilkeler, özel hukuka ait bulunan aile hukukunun kamusal karakterli ve aile birliğinin varlığını destekleyen ilkelerdir.⁵⁶⁴

Boşanma hukukuna hâkim olan kusur ilkesi de evliliğin bozulmaması gerektiği görüşünü yansıtan bir ilke ve uygulamadır. Her ne kadar hukukumuzda irade ilkesiyle beraber hâkim olan karma sistem uygulanmakta olsa da kusur ilkesinin medeni hukukun aile ve evliliğe yönelik “*toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren*” yaklaşımını yansıtmakta olduğu görüşleri mevcuttur.⁵⁶⁵

Aile mahkemeleri kuruluş ve görev itibarıyla geniş bir takdir ve uygulama alanına sahiptir. Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun’un 6. maddesi aile mahkemesi hâkimlerini evli bulunan eşler ve çocuklar hakkında “*koruyucu, eğitici ve sosyal önlemler*” almaya karar verebilme yetkisiyle donatılmıştır. Bu bakımdan

⁵⁶³ ÇAĞLAR GÜRGEY, 2016, s. 361; ÇAĞLAR GÜRGEY, 2011, s. 937; Yılmaz ŞAHİN, Eleştirel Erkeklik Çalışmaları İzdüşümünde Türk Aile Hukukunda Nafaka, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 158-162; Sevgi USTA, “‘Koca Birliğin Revidir’ Hükmünden ‘Edinilmiş Mal Rejimi’ne: Evli Kadının Hukuki Durumu”, Evli Kadının Hukuki Durumu, Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girenken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan II. Cilt içinde (Editör: Serpil SANCAR), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 979; Ayşe Seda GÜLSEVEN, “Türk Aile Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Roller”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2017, S.132, s. 220, 228; ÖZDEMİR, 2016, s. 261.

Yazarlar, pozitif düzenlemelerin 2001 TMK ile kadın erkek eşitliği ilkesinin hayata geçirilmesi bakımından ilerleme katettiğini, ancak henüz bazı pozitif düzenlemelerin bu doğrultuda değişmediğini, Yargıtay’ın zaman zaman karışık ve zikzaklı kararlar verebildiğini; ancak eril tahakküm kodlarının belirgin olduğunu anlatmaktadırlar.

⁵⁶⁴ AKINTÜRK-ATEŞ KARAMAN, II. Cilt, 2015, s. 9-13; KILIÇOĞLU, 2015, s. 2-4; ÖZTAN, 2015, s. 5-10; ZEVLİLİLER-ACARBAY-GÖKYAYLA, 2019, s. 741-743.

Ümit Atılgan, bu ilkelerin “evlilik birliğinin korunması”, “evlilik birliğinin çıkarı”, “evlilik birliğinin refahı”, “ailenin iktidadi varlığının korunması”, “ailenin yararı” gibi kalıp kodlar üzerinden aile hukuku mahkeme kararlarında karşılık bulduğunu, bunun kutsal aile ideolojisinin yansıması olduğunu ifade ediyor. Bkz. Eylem ÜMİT ATILGAN, “Ailelerin Hukuku-Hukukun Ailesi”, Birikim Dergisi, Aile Neyimiz Olur? 2021, S. Temmuz/Ağustos, s. 58.

⁵⁶⁵ Özge YÜCEL, Boşanma Hukukunda Kusur İlkesinden Kusurdan Bağımsızlığa Geçiş, Seçkin Yayıncılık, 1. Basım, 2023, s. 123-125; ÖZDEMİR, 2016, s. 121.

Evliliğe kutsallık atfeden bazı Yargıtay içtihatlarını inceleyen Özdemir, Yargıtay’ın evliliği yalnızca yasalar değil, kaynağını ahlaki olan ve zaman zaman evliliğe saygılı olamayan tarafları hizaya getiren hukuk uygulamalarıyla desteklendiği aktarmıştır. Benzer bir saptamayı yapan Yücel kusur ilkesine içkin ideolojinin, evliliği bitirme kararının kendisini ahlaken kınanabilir bir olgu olarak ele aldığını söyler. Yargı kararları ve içtihat yoluyla bu durumun toplumda boşanmanın kendisinin bir ceza olarak algılanmasına yol açtığını aktarmıştır. Yücel boşanmada kusur ilkesinden vazgeçilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre boşanmanın ancak sınırlı sayılan sebeplerle ve taraflardan birinin kusurlu davranışının ispat edilmesiyle gerçekleşebiliyor olması “*devletin kişilerin özel yaşamını gözetleme, kontrol etme, yönetme*” ataerkil tahakküm arzusunu tatmin etmektedir.

yetişkinler hakkında 6.maddenin 1/a fıkrası ve 7.maddenin 1. fıkrası tarafların evlilik birliğinden kaynaklanan yükümlülükleri kapsamında gerekirse mahkemece uzlaştırılması hakkında yetki sahibi olması da aile birliğine verilen önemin karinesi olarak yorumlanabilmektedir.

Erken evlilikler bakımından ise çocuklar hakkında 4787 sayılı Kanunu'daki 6. maddenin b ve d fıkrasındaki önlem tedbirleri önem taşımaktadır. Zira kanun koyucu tarafından aile mahkemesinin, aile hukukuna hâkim olan çocuğun üstün yararı ve esenliği ilkesi çerçevesinde mahkemede görev yapan uzmanların yardımından da faydalanarak çocuğun üstün yararına yönelik kararlar alabilmesi ve kararın icrasını takip etmesi yönünde mahkemeye takdir hakkını kullanması imkânı tanınmıştır.

Anayasal hakların yatay etkisinin bir uzantısı olarak yorumlanabilecek düzenlemenin, çocuk ile aile bireyleri veya çocuğun yasal temsilcisi veya taraflardan her ikisinin özel hukuk kişileri olduğu ve aralarında menfaat çatışması yaşanabilecek hallerde uygulanma imkânı da tanıdığı söylenebilir.

Nitekim yerel bir aile mahkemesi evlenme izni başvurusu yapan ve akrabasıyla evlendirilmek istenen bir kız çocuğunun ve ailesinin ihtiyacını 4787 sayılı Kanunun 6. maddesi uyarınca re'sen incelemiş; beş kardeşi daha bulunan kızın ailesi tarafından ekonomik nedenlerle evlendirilmek istendiğine kanaat getirerek aileye ekonomik ve sosyal destek verilmesine karar vermiştir.⁵⁶⁶

Evlenme başvurusu yapan çocuk dâhil ailedeki toplam altı çocuğun da okumaya yönlendirilmesi için Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İl Sağlık Müdürlüğü ve Belediye'yi görevlendirerek çocuk ve aile hakkında tedbirlere hükmeden mahkemenin bu yolla aile içindeki menfaat çatışmasının başta çocuklar olmak üzere tüm aile bireyleri lehine çözümlenmesi için sosyal bir güvence olarak evlilik yerine sosyal devlet ilkesi çerçevesinde uyumsuzluk çözümünü tercih ettiği söylenebilir.

Eşlerin birbirlerine karşı hak ve yükümlülüklerini düzenleyen TMK m.185⁵⁶⁷ ve devamındaki maddeler, kusur ilkesiyle paralel şekilde değerlendirildiğinde erken evlenen çocukların TMK m. 186/ 3 evlilikte eşlerin birliği eşit şekilde yönetmesinin, TMK m.185/ 2 evlilikte tarafların birbirini mutlu etmesinin, çocuklara bakmasının ve yetiştirmesinin,

⁵⁶⁶ Meral SUNGURTEKİN ÖZKAN, "Erken Yaşta Evliliklerin Önlenmesi Konusunda Yargının Üstlenebileceği Rol, The Assumed Role of the Jurisdiction in the Prevention of the Juvenile Marriages", Yaşar Üniversitesi E-Dergisi. 2013, C.8, S.Özel, s. 2184'ten aktarımla Ankara 8.Aile Mahkemesi, 2009/906 E. 2009/1277 T. 08.07.2009, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179484> , (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁵⁶⁷ AKINTÜRK, II. Cilt, 2015, s. 110. Dört grupta toplanan haklar, ortak konutu seçme hakkı, birliği yürütme hakkı, birlikte yaşama hakkı ve birliği temsil etme hakkıdır.

TMK m.186/ 3 evlilikte giderlere emek ve malvarlıklarıyla katılmasının, TMK m.186/ 1 ortak konutu evlendiği eşle beraber seçmesinin beklendiği anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla mahkeme kararıyla veya aile izni ile evlenen çocuklara, yetişkinlerin dahi yerine getirmekte zorlandığı ve çocukların kapasitesinin üstünde kalan, eşlerin birbirlerine sadakatle yaklaşması, maddi-manevi yardımda bulunmaları, hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi durumlarda birbirlerine bakmaları, beraber çocuk yetiştirmeleri, çocukların yiyecek, giyecek ve bakım, eğitim giderlerini temin etmeleri ve evi geçindirmeleri maddi manevi yükümlülükleri verilmektedir.⁵⁶⁸

Bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya yerine getirilememesi durumunda boşanma hukukuna hâkim olan kusur ilkesinin de etkisiyle, evliliğine çocuk olarak başlayan yetişkinlerin kusurlu sayılarak aile hukukundan kaynaklanan boşanma, tazminat, nafaka, velayet gibi yasal hakların elde edilmesinde zorluklar yaşamalarına veya bu hakların hiç edinilememesine kadar ilerleyen sonuçlara yol açarak onları dezavantajlı durumda bırakabilmektedir.

Evliliğin hem ekonomik hem de sosyokültürel anlamda sosyal güvence kurumu olarak algılanması hususunun önemine dikkat çeken Özdemir, cinsiyetler arası işbölümünü teşvik eden bu anlayışın sosyal politikalar ve kanuni düzenlemelerle desteklendiğini aktarmıştır.⁵⁶⁹ Erken evliliklere ilişkin m. 124 ve ilgili medeni hukuk literatüründeki ekonomik baskıların azaltılması, ekonomik yarar sağlanması, duygusal ilişki yaşayanların toplumdaki konumlarının korunması, ruhsal altüst oluşların önüne geçilmesi anlatısı ile öğretilerdeki sebeplerin bu anlayışla örtüştüğünü düşünüyoruz.

Kanun koyucunun, kız çocukları için evliliğin sosyal güvenlik kurumu işlevi göreceği kanaatinin düzenlemede etkili olduğunu, aile hukukuna hâkim olan zayıfların özel alanda korunması ilkesinin izdüşümünde devlet müdahalesiyle “yuva”⁵⁷⁰ sını kurulan çocuğa evliliğin güvence sağlayacağı görüşünün hakim olduğu söylenebilir. Evliliğin yapısal karakter olarak bir kurum veya statü olduğu, evlilik sözleşmesinin kişilere koruma sağladığı inancı ile yukarıda açıklanan ailenin kutsallığı ve namusla korunan, evlilik ve aile dışında bulunan alanın tehlikelerinden olan cinsel ilişkinin evlilik dışında yaşanmasının önüne geçilmesi, evlilik dışı çocuk sahibi olunmaması, ülkenin evlenme geleneklerine uygunluk olarak Medeni Hukuk literatüründe sıralanan sebeplerin erken evlilik düzenlemelerine kaynaklık ettiği ifade edilebilir.

⁵⁶⁸ AKINTÜRK, II. Cilt, 2015, s. 110-115.

⁵⁶⁹ ÖZDEMİR, 2016, s. 185-189.

⁵⁷⁰ ÜMİT ATILGAN, 2021, s. 59.

Medeni hukuk kaynaklarında düzenlemeye sebeplerinden gösterilen kanunsuz evliliklerin önüne geçilmesi olgusu ise Anayasa m.174 ile düzenlenen laiklik, tekeşlilik ve haklara sahip olma ve evlenme ehliyetinin şahsa sıkı sıkıya bağlıdır. Cinsel suçların önlenmesiyle kastedilen durumları ise “*Ceza Hukukunda Erken Evlilikler ve Çocuğa Yönelik Cinsel Suçlar*” bölümünde irdelenecektir.

Erken evlenme bakımından doktrinde, yoksulluğa düşen çocuğun evlenerek ailesine ekonomik yardım yapabileceği hususu da evlenme sebepleri arasında sayıldığından önem taşımaktadır.⁵⁷¹ Başlık parası, zorla ve erken evlendirme nedeni olarak⁵⁷² medeni hukuk öğreti ile kararlarında tartışılan bir husustur ve bu görüşler evlenme ve aile izni verilmesi hakkındaki uygulamanın anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Bir grup yazar, başlık parası, görücü usulü evlenme ve aile izni verilmesi adetlerinin hukuka aykırı oldukları için örf adet kuralı veya hukuka uygun olarak sayılamayacaklarını savunmaktadır.⁵⁷³ Bazı yazarlar başlık parasının bir nezaket örneği veya hediye sayılması gerektiğinden hareketle hukuka aykırılık unsurunu taşımadığını ifade etmektedirler.⁵⁷⁴

Üskül Ergin, pozitif hukukçuların tartışmasındaki yoğunluğun başlık parasının hukuka uygunluğu veya hukuka aykırılığından ziyade başlık parası olarak verilen bedelin iadesi noktasında toplandığı için konunun adalet yönünün eksik kaldığını, konu hakkındaki doktrindeki görüş aykırılıklarının Yargıtay kararlarında sürdüğünü⁵⁷⁵, bunda konu hakkında kanuni düzenleme yapılmamış olmasının etkili olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷⁶ Üskül Ergin, başlık parasına ilişkin değerlendirmesinde, başlık parasının belirlenmesi yetkisinin evlenmesine muvafakat edeceği on sekiz yaşından küçük kızın babası veya ailedeki karar yetkilisine verildiğini, başlık parasını nişan hediyesi olarak yorumlayan görüşün hukuken “*ahlaka aykırı ve özgürlüğü kısıtlayıcı*” bulunduğunu söylemektedir.⁵⁷⁷

Canoruç da hukukun başlık parası ile mücadelesini desteklemektedir, “*hukukçunun her sosyolojik oluşumun önünde eğilmeye ve onların mutlak değerler olarak kabule*

⁵⁷¹ AKINTÜRK/ ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 67-68.

⁵⁷² Mustafa Şenay CANORUÇ, “Anayasa Hukuku Açısından Başlık Parası Geleneği”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2005, C.3, S.6, s. 208.

⁵⁷³ AKİPEK/ AKINTÜRK/ ATEŞ, 2019, s. 89; Hüseyin HATEMİ, Hukuka ve Ahlaka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları (Özellikle BK.65 Kuralı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 277; SEROZAN, 2015, s. 105; Mustafa Şenay CANORUÇ, (Doktrin ve Yargıtay Kararlarıyla Birlikte) Başlık Geleneği ve Hukuki Niteliği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993, s. 100’den aktarımla Selahattin Sulhi TEKİNAY başlığın manevi cebir motifini taşıdığını düşünmektedir.

⁵⁷⁴ CANORUÇ, 1993, s. 97 ve ÜSKÜL ERGİN, 2008, s. 154-155’den aktarımla: Feyzi Necmeddin FEYZİOĞLU, Aydın ZEVLİLİLER, Bilge ÖZTAN, Nevzat KOÇ.

⁵⁷⁵ Bazı Yargıtay kararları ve değerlendirilmesi bakımından Bkz. CANORUÇ, 1993, s. 62-64, 91, 97-99, 105; ÜSKÜL ERGİN, 2008, s. 158-159; USTA, 2011, s. 953.

⁵⁷⁶ ÜSKÜL ERGİN, 2008, s. 156-157, 159.

⁵⁷⁷ ÜSKÜL ERGİN, 2008, s. 162.

zorunlu olmadığı’’ndan hareketle başlığın kötü geleneklerden biri olduğunu düşünen yazar kentleşme ve tarım araçlarının makineleşmesiyle beraber bu kötü geleneğin ortadan kalkacağını öngörmüştür.⁵⁷⁸

Canoruç, otuz yıl önce hukuki değerlendirmede bulunduğu konu hakkındaki toplumsal değişime yönelik değerlendirmelerinde isabetli düşünmüş ve erken evlenmeler gibi başlık da köyden kente göç ve sanayileşme ile azalmış olsa da; köy/taşradaki kültürel/siyasi ve bununla bağlantılı olarak akrabalık kodunun ülkemizde akraba olanlar kadar akraba olmayanlar için de belirli bir enformel hak ve yükümlülükler sahasında yürüyen ilişkilermeler getirmesi gibi nedenlerle henüz tamamen ortadan kalkmamıştır.⁵⁷⁹

Duben’e göre Türkiye’de adalet konusunda, hukukunun giremediği alanlarda patrimoniyal, kişiselci ve aileselci kodlar kamusal yaşamda enformel olarak etkinliğini sürdürmüştür.⁵⁸⁰ Burada bahsedilen alanla Ehrlich’in bahsettiği alan arasında benzerlikler bulunmaktadır. Duben’in bahsettiği kodlamalar çeşitli kopuş ve devamlılıklar arz ederek ilçeye, kente, metropollere ve çeperlerine ve yurtdışına (Türkiye örneğinde Almanya’ya) taşınmaya devam etmiştir.

Türkiye’deki aile yapısına ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi olarak yön veren üç temel etken kümesinin; köylü/ taşra/ kırsal nüfusunun kültürü, aile kurallarını ve düzenlemelerini içeren İslam dini, 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla seküler aile hukuku uygulamaları ve sosyal politikalarıyla beliren aile tipi ve kültürü olduğu aktarılmaktadır.⁵⁸¹ Bu etkenleri izleyen dördüncü etken olan sanayileşme ve göç olgusu⁵⁸² diğer üç kümeyi keserek günümüz Türkiye’sindeki aile hukukuna hakim olan hukuki ilkelerin arka planı hakkında ipuçları vermektedir.

Aile hukuku evlilik, soybağı ve vesayet gibi toplumun özel hayatına, akrabalık, arkadaşlık gibi sosyal ilişkilerine dair üç temel konuya kamusal düzenlemeler getirmektedir.⁵⁸³ Türk aile hukukunun ülkedeki sosyo-ekonomik dönüşüme koşut olarak değişim geçirdiğini düşünen Serozan-Başoğlu ve Kapancı’ya göre kadın hakları ve çocuk hakları alanındaki gelişmeler bu hukuk dalındaki değişimlere ivme kazandırmakla beraber

⁵⁷⁸ CANORUÇ, 1993, s. 106.

⁵⁷⁹ DUBEN, 2002, s.81-82.Duben, akrabalık kodunu, özgeci değerlerin örtüsündeki “ince çıkar hesapları”yla örölü enformel sosyal kurallar dizisi ve ilişkiler ağı olarak açıklamaktadır.

⁵⁸⁰ DUBEN, 2002, s. 86-87.

⁵⁸¹ ÖZDEMİR, 2016, s. 68’den aktarımla Bernhard NAUCK-Daniela CLAUS, “Families in Turkey”, Handbook of World Families içinde, 1. Basım, 2005, s. 364-365.

⁵⁸² İlk dalga kırdan kente iç göç, 2.dalga Almanya’ya olmak üzere dış göç ve son olarak Suriye’den gelen dış göç.

⁵⁸³ Rona SEROZAN/ Başak BAŞOĞLU/ Berk KAPANCI, “Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri ve Gelişimi”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016, C.15, S.2-2, s. 533.

ailenin başındaki dinsel ve ideolojik “*kutsal hale*”nin henüz kaldırılmadığını ifade etmektedirler.⁵⁸⁴

2.1.2.4. Aile izniyle evlenme

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri’de 2018 yılında on sekiz yaşın altında evlenenlerin oranının %5,6 olduğunu, bu verilerin resmi evlenme kütüğüne geçirilen idari evlenme kayıtlarından edinildiğini ifade etmektedir. Bu verilerin ne kadarının aile izni ile nikâhı kısıyılan çocuklara ait olduğu tespit edilemekle beraber 2019’da bu oran %5,1, 2020’de %4,6, 2021’de %4,0 ve 2022 yılında %3,5 olarak ölçülmüştür. 18 yaşından önce resmi evlilik yapan erkeklerin oranı % 0,2 olup, aynı oran 2020 yılından 2022 yılına kadar, 2022 yılı dâhil devam etmiştir.⁵⁸⁵

TMK’nın 124/1. ve 126. maddesinde çocuğun, yasal temsilcisinin izin vermesi durumunda on yedi yaşını doldurduğunda evlenebileceği düzenlenmiştir. Bu iznin geçerliliği yazılı olmasına ve evlenmeye müracaat edildiğinde evlendirme memurluğuna sunulmasına bağlıdır.⁵⁸⁶ Doktrinde özellikle önem atfedilen mesele evlenme iradesinin sıkı sıkıya çocuğa bağlı olması, bu hakkı yalnızca çocuğun kullanabileceği, verilen iznin yasal temsilcisinin bir rıza açıklaması ve onayı şeklinde anlaşılması ve uygulanması gerektiği konularıdır.⁵⁸⁷ Buradaki izni velayet hakkı kapsamında değerlendiren Usta, izin konusunda çocuğun ana-babaya muhtaç olduğunu, her ne kadar bu hak kişiye sıkı sıkıya bağlı olsa da evlenme hakkını kullanmak konusunda anne-baba ve çocuğun beraber hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁸⁸

Kanun koyucu, çocuğa TMK m. 128 ile evlenmeye izin vermeyen yasal temsilcisini dava etme hakkı vermiştir. Gerekçesini ise aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“(…)Henüz normal rüşt yaşına ermemiş olmaları sebebiyle bu kişilerin evlenmesinde kanun koyucu yasal temsilcilerin de izninin bulunmasında yarar görmüştür. Ancak, uygulamada yasal temsilcilerin, evlenme yaşına erişmiş kişilerin evlenmelerine hiç de haklı olmayan sebeplerle karşı çıktıkları görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde evlenme yaşına erişmiş olmalarına rağmen yasal temsilcilerin “tarafkların mutlu bir yuva kurma özlemi” dışındaki sebeplerle evliliğe karşı çıktıkları, bu durumun ise “kız kaçırma, aile

⁵⁸⁴ SEROZAN/ BAŞOĞLU/ KAPANCI, 2016, s. 557-558.

⁵⁸⁵ TÜİK, 2023, s. 62. Bu ölçümler, 20 ile 24 yaş arasındaki kadın ve erkek grubu referans alınarak yapılmıştır.

⁵⁸⁶ TMK m.136; Evlendirme Yönetmeliği m.20/4.

⁵⁸⁷ DURAL/ ÖĞÜZ, Cilt II, 2022, s.55; AKINTÜRK/ ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 69; KILIÇOĞLU, 2015, s. 51.

⁵⁸⁸ USTA, 2012, s. 136-137.

kavgaları gibi” arzu edilmeyen sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu sebeple maddede yasal temsilcilerin haklı bir sebep göstermeksizin evlenmeye izin vermemeleri hâlinde, arzu edilmeyen sonuçları önlemek üzere hâkimin, yasal temsilcinin karşı çıkmasına rağmen evlenmeye izin vermesi imkân dâhiline sokulmuştur.”

Geleneksel olarak evlenme Türkiye’de “*görürcülük/ dünürçülük*” denilen aşama ile başlayıp, söz kesme, nişan, nikâh ve düğün şeklinde ilerleyen bir sıralamaya sahiptir.⁵⁸⁹ Görücü usulü evlilikte erkeğin ailesinin kızı seçtiği, ailesinden ve babasından istendiği, ailenin ve babanın rızasının önemli olduğu, çocuğun söz hakkından ziyade babanın onayının evlenmenin gerçekleşmesi için yeterli olduğu görülür.⁵⁹⁰ Nitekim bu anlayışın hukuktaki karşılığını, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi’ndeki, anne ile baba arasında izin konusunda anlaşmazlık çıktığında aile reisi olan babanın oyuna üstünlük kazandırdığı için anne izin vermese dahi baba izin verirse evlenmenin mümkün olacağına dair eski ve yürürlükten kaldırılan düzenlemesinde görebiliyorduk.⁵⁹¹

Kız kaçırma, ailenin evlenmeye izin vermemesi halinde ortaya çıkmaktadır. Bunun iki yönü bulunmaktadır. Biri hürriyetinden yoksun bırakılarak ve çoğunlukla cinsel istismarla evlenmeye zorlanan kız çocuklarının kaçırılmasıdır. Diğer ise evlenmek isteyen ancak başlık parası gibi kimi engeller sebebiyle ailesinin izin vermediği durumlardaki kız çocuklarıyla ilgilidir. Gerekçedeki kız kaçırma ve aile kavgalarına ilişkin olarak, kanunda bahsedilen kızların ekonomik, sosyal ve toplumsal cinsiyet kaynaklı çeşitli nedenlerle ailesinin rızası olmadan evlenmek isteyen kız çocuklarını işaret ettiğini düşünüyoruz.⁵⁹²

Güvenç ve Tezcan, ailelerin anlaşılamadığı durumlarda gerçekleşen bu tür evlenmeleri, evlilikte eş seçiminin başlık parasının ödenememesi, yoksulluk, töre gibi kimi

⁵⁸⁹ Tuğba CEREN, Türkiye’de Görülen Töre Cinayetlerinin Sosyolojik, Antropolojik ve Kültürel Kökenine Bakış, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 29-31.

⁵⁹⁰ Lütfi SEZEN, “Türkiye’de Evlenme Biçimleri”, Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Prof.Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, 2005, S.27, s. 186.

⁵⁹¹ Şakir BERKİ, “Türk Medeni Kanununda Küçüklerin Evlenmesi içinde; Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’e Armağan”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:197, Ajans Türk Matbaası, 1964, s. 388.

⁵⁹² Bozkurt GÜVENÇ, “Geleneklerden Kalıntılar: Başlık, Berdel, Kız Kaçırma, Kuma ve Amca Kızı Evliliği”, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 1993, C.0, S.1, s. 44-45; Mahmut TEZCAN, “Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2003, C.6.S.6, s. 3; SEZEN, 2010, s. 187-191; CEREN, 2008, s. 17,82.83; KUL YENİGÜL, 2021, s. 15-16.

Kızın hürriyetinden yoksun bırakılarak ve cinsel saldırıya uğradığı kaçırmalara kepir evliliği, oldubitti evlilik, oç alma karşılığı evlenme, kız çekme gibi isimler verildiği görülmüştür. Kızın evlilikte iradesi bulunup bulunmadığı hususunun önem arz etmediği, çoğunlukla zorla yapılan evliliklere başlık parası karşılığında evlenme, başörtüsü (dezmal) kaçırma yoluyla evlilik, beşik kertme evliliği, berdel-bartel veya parasız takas, levirat-sororat evlilikler, para karşılığı evlendirme, kan parası karşılığında evlendirmeler ve göçmen evliliği ile tatil evliliği sayılmıştır. Kızın görece istek ve iradesinin bulunduğu kaçarak evlenmelere kaçışma, düğünsüz evlenme, oturakalma, bohçasını hazırlayıp kaçarak evlenme ve peşe gitmeler örnek sayılabilir.

nedenlerle kişinin hür iradesiyle yapılamamasına karşılık geliştirilen bir yöntem olduğunu, bekâretin önemli, cinselliğin yalnızca evlilikle gerçekleştirilebildiği geleneksel toplumlarda işleve sahip olduğunu söylemektedirler.⁵⁹³

Tezcan, kız kaçırmanın erkek tarafına yiğitlik, güç ve değer attettiğini, bazı bölgelerdeki kan davalarının yaygın sebebinin bundan kaynaklandığını aktarmaktadır.⁵⁹⁴ Bir başka örnekte ise, anne babadan birinin başkasıyla evlenmesi halinde evdeki huzur ve birliğin önceki eşten doğan çocuk aleyhine bozulduğu ve çocuğun dışlandığı durumlarda gelişen üveylik sorununun da kız çocuğunun evlenmek istediği için evden kaçtığı/ kaçırıldığı duruma yol açabileceğini, kız kaçırma/ kızın evden kaçması geleneğinin ekonomik ve sosyal krizler halinde tekrar gündeme gelebildiğini aktarmıştır.⁵⁹⁵

Üskül Ergin ise, kız kaçırma olgusunda bölgesel farklılıkların önemli olduğu; bazı bölgelerde zamanla kaçılarak yapılan evliliğin hem aile hem de toplumda kabulle gerçekleşmesine rağmen bazı bölgelerde ise kan davası, kan gütme saiki, sosyal dışlanma, ölüme varan sonuçların ortaya çıkabildiğini ifade etmektedir.⁵⁹⁶

Kanun gerekçesinde bahsedilen kırsal bölgelerdeki töre, namus, şeref ve bunlarla bağlantılı olarak bekâret, kan gütme ve töre cinayetlerini inceleyen Ceren, bu yapının genç kızların bir erkekle kendi başlarına duygusal ilişki yaşamalarını “*namusa aykırı davranış*” olarak gördüğü için cezalandırdığını, bunda kadını ve bedenini bir ekonomik değer ve değiş-tokuş aracı olarak gören akrabalığa dayalı dışa kapalı ekonomik-siyasi sistemin etkili olduğunu söylemektedir.⁵⁹⁷

⁵⁹³ GÜVENÇ, 2012, s. 46; TEZCAN, 2003, s. 4. Erken evlendirmelerdeki medeni hukuk literatürü ve Medeni Kanun gerekçelerde görülen biyolojik nedenler/ ihtiyaclar terimine burada da rastlıyoruz. Tezcan kız kaçırma sebeplerinden biri olarak bunu göstermektedir.

Evlilik dışı cinsel ilişkinin toplum ve aileler tarafından cezalandırılmasının yanı sıra, cinsel istismar faillerinin sıklıkla dile getirdiği savunmalardan biri olarak bu kalıp karşımıza çıkıyor. Berktaş buradaki biyolojik determinist yaklaşımın, yani kadının fitne çıkaran baş gelinmezliği karşısında erkeğin “*dizginlenemezliği*”nin kadının nesneleştirilmesi ve bedeninin/arzularının/öznelliğinin denetim altına alınmasına sonucunu doğurduğunu söylüyor. Bkz. BEKTAY, 2023, s. 169 Örneğin 1940 tarihli bir medeni hukuk kitabında verilen örnekte “*Farz ediniz ki on beş yaşındaki bir erkek kırk yaşındaki bir kadınla sevişmiş ve aralarında münasebet vukua gelmiştir. Kadının gebe olduğunu da kabul edebiliriz. Fakat bu kadın iffetsizlikle mefûftur. Tecrübesizliği sebebiyle erkek, kadının telkinlerine kapılarak onunla evlenmek istiyor. İşte burada hâkim ana babayı veya vasiyi dinler, vaziyeti tetkik ederek anlar ve tabiatıyla erkeğin evlenmesine müsaade vermez*” denilmektedir. Yazarın fitneci kadını bu örnekte erkek çocuğu telkinlerle baştan çıkarmıştır. Hâlbuki aynı dönemde kız çocuğunun erkek tecavüzcüsüyle evlenmesini destekleyen yasalar ve Yargıtay kararları mevcuttur. Doktrinden verilen bu örneğin erken evliliklerdeki cinsiyetler arası ayrımcılığı ve biyolojik determinist yaklaşımı gösterdiği söylenebilir. Yargıtay Kararları ve Doktrin için Bkz. Özlem TÜZÜNER, “On Altı Yaşını Doldurmuş Kişinin Evlenmesine İzin Verilmesi”, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2012, C.11, S.1, s.18.

⁵⁹⁴ Mahmut TEZCAN, Kan Davaları: Sosyal Antropolojik Yaklaşım, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:99, 2. Baskı, 1981, s.26; TEZCAN, 2003, s. 1.

⁵⁹⁵ TEZCAN, 2003, s. 1,4.

⁵⁹⁶ ÜSKÜL ERGİN, 2008, s. 172.

⁵⁹⁷ CEREN, 2008, s. 106.

Güvenç, başlık, berdel, kız kaçırmayla bağlantılı evliliklerin içten dışı geçme yani cemaat/ aşiret yapılarının çözülerek uluslaşma süreciyle fonksiyonunu kaybedebileceğini bu sebeple bazı kesimler için bu geleneğin henüz kalıntı haline gelmemiş olmasına rağmen bu haliyle çağdaş toplum açısından işlevsel de sayılamayacaklarını aktarır.⁵⁹⁸

TMK m. 126 aile izni ile evlenme ve TMK m. 128 kapsamında evlenmeye izin vermeyen aile yerine hâkimden izin alma maddelerine kaynaklık eden, evlenmek isteyen ancak başlık parası gibi kimi engeller sebebiyle ailesinin izin vermediği durumlardaki kız çocukları ile hürriyetinden yoksun bırakılarak ve çoğunlukla cinsel istismarla evlenmeye zorlanan kız çocukları arasında ayırım yapmak ise her zaman çok kolay değildir.

Literatürdeki amcaki evliliği, görücü usulü evlenme, yetim evliliği, yakın akrabayla evlenme gibi evlenmelerde evlenme hakkının ve evlenme iradesinin ne kadarının çocuk tarafından kullanıldığı ve rızasının bulunduğu konuları her olay özelinde ayrıca değerlendirilmesi gereken unsurlar olsa da özellikle erken evlendirilen çocuklar bakımından önemli oranda manevi cebir ve cebri denetim içerdiği tahmin edilmektedir. Örneğin Üskül Ergin çoğu berdelin akraba evliliği formunda ortaya çıktığını aktarmıştır.⁵⁹⁹ Örneğin Erdem de, görücü usulü evlilik ile zorla evlilik arasında her zaman ayırt etmesi çok kolay olmayan bir sınır bulunduğunu, hem görücü evliliğin hem de zorla evliliğin benzer topluluk ve kesimler tarafından yapılması sebebiyle bu sınırın çoğu zaman kaybolabildiğini aktarır.⁶⁰⁰

Göçmen evliliği ile tatil evliliği literatüre Almanya ve Avrupa ülkelerine göç amacıyla kişiyi hürriyetinden yoksun bırakarak çoğunlukla göç edilen ülkeden hedef ülkeye kaçırmak suretiyle yapılan zorla evlilikleri tanımlamak için girmekle beraber, Türkiye'deki Suriyeli çocuk ve gençlerin de yoğun risk altında bulunduğu erken evlendirme türünü de barındıran zorla evlendirmelerdir. Erdem, Almanya'da *"töre cinayetine varan suç, aileden dışlanma, alçaltıcı ve denetleyici tavır"*ların yaygın şekilde uygulandığı erken ve zorla evlendirilen göçmen gruplarının başında Türk'lerin bulunduğu dair yapılan araştırmalardan örnekler vererek zorla evliliğin Avrupa'nın bazı ülkelerindeki etkilerini açıklamaktadır.⁶⁰¹

Konuyla bağlantılı olarak 2008 yılında yapılan bir çalışmada 1998-2005 yılları arasında insan kaçırma suçu isnadıyla açılan ağır ceza davaları ile 2007 TÜİK nüfus

⁵⁹⁸ GÜVENÇ, 2012, s. 48.

⁵⁹⁹ ÜSKÜL ERGİN, 2008, s. 179.

⁶⁰⁰ Ruhan ERDEM, "Zorla Evlilik Ayrı Bir Suç Olarak Düzenlenmeli mi? Almanya Örneği: Zorla Evlendirme ile Mücadele Kanunu(**)1", Fasikül Hukuk Dergisi, 2019, C.11, S.111, s. 416.

⁶⁰¹ ERDEM, 2019, s. 419-420.

verileri karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada suçun % 86 on sekiz yaş üstü erkekler tarafından % 90,2 oranında on iki-on sekiz yaş arasındaki kız çocuklarına karşı ve kız kaçırmaya dayalı işlendiği, bu davaların mahkûmiyet oranının % 4,5 civarında seyrettiği, suçun genelde cezasız kaldığı aktarılmıştır.⁶⁰²

Kanun koyucu tarafından yukarıda sayılan olguların her ne kadar kamu düzenine uygun olarak algılanmadığı ve onaylanmadığı düşünülse de yukarıdaki tüm anlatımların, araştırmaların ve örneklerin gösterdiği üzere evlenme iznini düzenleyen kanun maddesindeki nosyonunun ataerkil yapının kız çocukları aleyhine işleyen çerçevesi içinde kaldığı; bu konuda çocuğu odağına alan bir yaklaşımdan ziyade, ataerkil yapı içinde bir çözüm arandığı söylenebilir.

Düzenlemeyi eleştiren Yücel çocuğun flört deneyimi/bcinsel deneyim yaşamaya rıza göstermesinin evlilik akdi yapmaya hazır olduğu veya evliliği istediği anlamına gelmediğini, çelişkinin bu iki olgunun aynı kefedede değerlendirilmesinden kaynaklandığını, ikisinin aynı şeyler olmadığı, evliliğin ağır sorumluluklar barındırdığını ileri sürmektedir. Bu değerlendirmenin kanun maddesinin “*namus*” kavramı altında şekillenen kendi içindeki çelişkisi olduğunu, bu çelişkinin de çocuğun kendi öznelliğinin, fikirlerinin, cinsel ifadesinin karşılıklı bulmayışına, kız çocuğuna ve kadının bedenine obje olarak bakarak aileye denetleme izni veren anlayışla yoğrulduğunu kaydetmiştir.⁶⁰³

Sungurtekin Özkan da aynı kanun maddesine ilişkin tutarsızlığa on yedi yaşında kendi başına yapabildiği hukuki işlem ve sözleşme sayısı sınırlı sayıda olan ve çok daha az sorumluluk almayı gerektiren pek çok sözleşmeyi çocuğa kendi başına yaptırmayan kanun koyucunun, yalnızca anne babası uygun görüyor diye evlenme akdini yapabilme ehliyetine sahip olmasının Medeni Kanun’da konulan diğer kuralların sistematigiyle örtüşmemesi yönüyle dikkat çekmektedir.⁶⁰⁴

Bir yandan da evlenmeye izin vermeyen ailesi aleyhine dava açabilen çocukların durumu hakkında karar vermesi gereken mahkemelerin “*haklı sebepleri*” nasıl değerlendirecekleri sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan hâkimlerin kanun maddesindeki takdir yetkisinin genişliği çoğunlukla kanun yolu denetiminden geçmeyen bu davanın kararlarında hukuk düzeni ile toplumsal olanın karşılaştığı bir yer haline gelmektedir.

⁶⁰² Sadık TOPRAK/ İlhan ÇETİN/ Esin AKGÜL/ Burak GÜMÜŞ,” Türkiye’de İnsan Kaçırma Suçu ve Sosyodemografik Özellikleri”, Cumhuriyet Tıp Dergisi, 2009, C.31, S.3, s. 220-225.

⁶⁰³ YÜCEL, 2022, s.342.

⁶⁰⁴ SUNGURTEKİN ÖZKAN, 2013, s. 2180.

128. maddenin gerekçesindeki “*mutlu yuva özlemi*” kavramına bakıldığında önceki bölümde bahsettiğimiz evlenmeye izin veren madde gerekçelerindeki literatür açıklamalarında değinilen “yuva kurma” kavramıyla bağlantılı çocukların mutlu yuva özleminin, çocuğun üstün yararı gözetilerek dindirilmesi yalnızca çocuğun evlenmesiyle mi mümkün olabilir? Çocuğun kendi yaşadığı yuva olan ailesinde ve yaşadığı çevre içinde gereksinim duyduğu şartlar sağlanarak ve çocuk korunarak bu özleminin dindirilip dindirilemeyeceği sorusu, beraberinde evliliği tek meşru çıkış yolu olarak gören ve aileye atfedilen kutsal değerlerin yeniden üretildiği bir alanı getirdiği için çocuğun üstün yararını görmezden geldiğini düşünüyoruz. Nitekim kanun koyucu gerekçesinde çocuğun üstün yararından ziyade geleneksel ve zararlı uygulamalardan kaynaklanan “kavgaların” önlenmesine ve toplumsal düzenin bozulmamasına odaklandığını açıklamıştır.

Ayrıca kanun koyucunun da gerekçesinde ifade ettiği üzere aileler çocuk üstünde evlenmesiyle ilgili baskı kurmaktadır. Bu durumda evlenme hakkının çocuğa sıkı sıkıya bağlı olmaktan çıkarak doktrinde hakkın özüne yapılan vurgunun aksine şahsilik ilkesinin uygulamada zedelendiğini, çocuğun cinsel dokunulmazlığı ve kişilik haklarının ortadan kalktığı kritik bir noktaya evrildiği kanaatini güçlendirmektedir.

Anayasaya göre temel hak ve özgürlükler ancak demokratik toplum düzeninin gereklerini sağlaması ve ölçülü olması koşulu ile sınırlandırılabilir.⁶⁰⁵ Bununla beraber bir hak veya özgürlüğün örtülü olarak kullanılmasının önüne geçen, o hakkın özüne dokunan düzenlemeler de demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak değiştirilebilirler. “*Sosyal ihtiyaç baskısı*” ile “*izlenen meşru amaç arasında orantılılık*” sağlanamamışsa,⁶⁰⁶ yarışan haklar söz konusu ise evlenme izni konusunda sınırlandırma yapılabilirdir.

Çocuğun evlenme hakkını kullanması; eşit muamele görme, eğitim, işkence ve kölelikten kurtulma, özgürlük ve güvenlik, beden bütünlüğü ve bedenin saldırıya karşı dokunulmazlığı onur ve saygının korunması, sağlık, çocuğun yaşama ve maddi manevi varlığı geliştirme hakkı gibi hakları gibi diğer temel hak ve özgürlüklerini kullanabilmekten onu mahrum bırakacaksa bu hakkın sınırlandırılması demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun düşecektir.

Algan yakın zamana kadar AİHM ve AYM içtihadının velayet hakkını aile yaşamına saygı hakkı kapsamında ailelerin çocuğu kendi inanç ve fikirlerine göre yetiştirmesi bağlamında anne-baba otoritesi ve statüleriyle değerlendirdiğini ancak bu yaklaşımın artık

⁶⁰⁵ ALGAN, 2021, s. 631.

⁶⁰⁶ ALGAN, 2021, s. 632.

terk edildiğini söylemektedir.⁶⁰⁷ Günümüzde artık velayetin çocuğu bir bütün olarak koruma konusunda anne babanın rehberliği ve yönlendirmesi olarak değerlendirildiğini, Anayasa m. 41 pozitif yükümlülükleriyle velayet hakkına sınırlar çizildiğini söylemektedir.⁶⁰⁸ Ağaoğlu Canay, çocuk hakları bağlamında serbest ebeveynlik yaklaşımını incelediği makalesinde çocukların daha özgür ve özerk olmalarının ebeveynlik hakkı yerine çocuk hakkı olarak ele alınması gereğini ortaya koyarken, ebeveynleri ile çocukları arasındaki ilişkilerin ve çocuğun kamusal alanda bulunma biçimleri hakkındaki görüşlerin sosyal devlet ve toplumsal cinsiyet zemininde tartışılmasının önemine dikkat çekmektedir.⁶⁰⁹

Tüm bu sebeplerle aile izni ile evlenme konusunda velayet hakkı, evlenme hakkının özüne dokunan uygulama ve evlilik ile aileye atfedilen kutsal değerler aracılığıyla çocuk aleyhine pekiştirilen toplumsal cinsiyet rollerini içeren kanun maddesi modern çocuk hakları görüşlerinin ışığında çocuğun üstün yararı gözetilerek kanundan çıkarılmalıdır.

2.1.2.5. Mahkeme izniyle evlenme

2022 ve 2023 yılında aile mahkemelerinde açılan evlenmeye izin davası sayısı Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanmamıştır ancak takip edebildiğimiz kadarıyla geriye dönük açılan dava sayıları araştırıldığında istatistiklerin 2018 yılına kadar gittiği görülmektedir. Bu verilere göre, 2021 yılında 13.473 dava, 2020 yılında 10.588 dava, 2019 yılında 13.277 dava ve 2018 yılında 13.651 evlenmeye izin davası açılmıştır.⁶¹⁰

TMK m.124 ile hâkime geniş bir takdir yetkisi tanındığını söylenmektedir.⁶¹¹ Burada iznin verilmesi için çocuğun on altı yaşını tamamlaması, olağanüstü ve pek önemli sebeplerin bulunması olmak üzere iki şartın gereksinimi ve olanak bulundukça (ama zorunlu olmamak üzere) anne babanın dinlenmesi, gerekmektedir.⁶¹²

⁶⁰⁷ ALGAN, 2021, s. 622.

⁶⁰⁸ ALGAN, 2021, s. 622.

⁶⁰⁹ Hatike Dilara AĞAOĞLU CANAY, “Çocuk Hakları Bağlamında Serbest Ebeveynlik Yaklaşımı”, Çocuk Yazıları içinde (Yayına Hazırlayan: Türkan YALÇIN), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2022, s. 246,255-256.

⁶¹⁰ Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2021, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2022, s. 197; Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2020, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2021, s. 197; Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2019, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2020, s. 197; Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2018, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2019, s. 197, Erişim Adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁶¹¹ AKINTÜRK-ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 67; USTA,2011, s. 951.

⁶¹² TÜZÜNER, 2012, s. 11.

Olağanüstü ve pek önemli sebeplerin bulunup bulunmadığı hâkimin değerlendirilmesine bırakılmıştır, bu belirleme ise bir çocuğun belirli biriyle evlenmesi için somut olayın özelinde çocuğun üstün yararını içeren bir değerlendirmeyi içermektedir.⁶¹³

Anne babanın dinlenmesi de bu menfaatin açığa çıkması için kanun koyucunun hâkime tavsiye ettiği bir ispat aracı niteliğindedir, bir zorunluluk değildir. Kanunda başvuru yapan çocuğun dinleneceğine ilişkin bir ibare bulunmamaktadır. Ancak doktrinde mahkemece kapalı oturumla yalnızca çocuğun dinlendiği bir celse yapılmasının da uygun olabileceği belirtilmiş ve Yargıtay kimi kararlarında çocuğu dinlemeden hüküm kuran ilk derece mahkemelerinin kararlarını bozmuştur.⁶¹⁴

Evlenmeye izin davası teoride çocuğun kendisi tarafından açılması gereken bir davadır. Ancak uygulamada genellikle çocuğun kendisinden ziyade anne baba tarafından başvurulduğu ifade edilmektedir.⁶¹⁵ Hakim on altı yaş için çocuğa verdiği izin ile on yedi yaşındaki çocuğa ailenin verdiği iznin muhtevası benzerlik içermektedir, hatta kanun koyucunun bu sefer daha da küçük bir çocuk söz konusu olduğundan, bu yaşta evlenmenin de ancak çok olağanüstü bir nedeni olabileceğinden ve bu nedenin değerlendirilmesinde yargı merciinin müdahalesi gerektiğinden hareketle hakime adeta çocuğun ailesi yerine geçerek ve evlenme ehliyeti kuralının istisnası olarak gerekirse olumlu ancak gerekli değilse olumsuz kanaat bildirmesini amaçladığı söylenebilir.⁶¹⁶ Mahkemelerin olağanüstü ve pek önemli sebebi gerekçelendirmeden verdiği bazı kararın Yargıtay tarafından bozulduğu görülmüştür.⁶¹⁷

Evlenmeye izin verilmesi davası hasımsız ve çekişmesiz yargı işlerinden⁶¹⁸ olup, görevli mahkeme aile mahkemeleridir.⁶¹⁹ Yetki ise talebi yapanın yerleşim yeridir.⁶²⁰

⁶¹³TÜZÜNER,2012, s.10; Dilşad KESKİN, “Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011, C.15, S.4, s. 69-70; Gülşah VARDAR HAMAMCIOĞLU, “Yürürlükten Kaldırılması Gereken Bir Hüküm Olarak Olağanüstü Durumlarda ve Pek Önemli Bir Sebeple Evlenmeye İzin Verilmesi(TMK m.124/II)”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2021, C.12, S.1, s. 90; Sera REYHANİ YÜKSEL, “Türk Medeni Kanunu’ndaki Evlenme Yaşına İlişkin Düzenlemenin Çocuk Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, Hukuk ve Adalet Dergisi, 2015, C.7, S.17, s. 32.

⁶¹⁴VARDAR HAMAMCIOĞLU, 2021, s. 92; Yargıtay 2. HD E. 2003/6480 K. 2003/7586 T. 26.5.2003; Yargıtay 2. HD E. 1999/13645 K. 2000/1032 T. 2.2.2000; Yargıtay 2. HD E. 2004/3737 K. 2004/4675; Yargıtay 2. HD, T. 13.4.2004.

⁶¹⁵VARDAR HAMAMCIOĞLU, 2021, s. 92.

⁶¹⁶TÜZÜNER,2012, s.21; VARDAR HAMAMCIOĞLU, 2021, s.92.

⁶¹⁷REYHANİ YÜKSEL, 2015, s. 31, dpn. 43; Yargıtay 2. HD E. 200/2133 K. 2005/4855 T. 28.03.2005.”Mahkemece, olağanüstü durumun ve pek önemli nedenin varlığına ilişkin deliller sorulup toplanarak sonucuna göre karar verilmesi gerekirken eksik inceleme ve araştırma ile evlenme izni verilmesi usul ve yasaya aykırıdır.”

⁶¹⁸6100 sayılı Hukuk Muhakemesi Kanunu m. 382/2/b- 1.

⁶¹⁹4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, m. 4/1.

⁶²⁰6100 sayılı Kanun m. 384.

Mahkemeler olağanüstü ve pek önemli sebepleri araştırırken, çekişmesiz yargı işlerinde aksine bir hüküm olmadıkça re'sen araştırma ilkesi geçeli olduğundan⁶²¹ ve aile mahkemelerindeki davaların kamu düzeninden olması ile 4787 sayılı Kanun gereğince bu dava özelindeki re'sen araştırma ilkesine dayanarak çocuğun, anne babanın ve mahkemece gerekli görülen kişilerin dinlenilmesine, çocuk için sağlık raporu alınmasına, sosyal inceleme yaptırılmasına ve gerekli gördükleri durumlarda çocuklar ve aile bakımından tedbir kararları verilmesine hükmedebilirler.

Mahkeme kendi karar ve tedbirlerinin yanı sıra hem izin isteyen çocuk/ çocuklar hem de var ise doğmuş/ doğacak çocuklar bakımından ayrıca 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunundan kaynaklanan tedbirlerin uygulanması için dosyadan çocuk mahkemesine ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanundan kaynaklanan görevleri gereği çekişmesiz yargı işlerine de katılmasına izin bulunan ASHB'ye bildirim yapabilirler.⁶²²

Uygulamada mahkemeler “*evlenmesine izin istenenin evlenmesine engel halinin, ruhsal ve fiziksel bir durumunun bulunup bulunmadığı*”nın belirlenerek çocuğun adli tıp muayenesine gönderilmesi hakkında ara karar kurmaktadır. Bu ara kararlara istinaden gönderilen müzekerelerle doktorlardan çocuğun “*muayene tedavisi yapılarak ruhi ve bedeni olarak evlenmeye hazır olup olmadığı, temyiz kudretine haiz bulunup bulunmadığı*”, “*kadın doğum uzmanınca gerekli muayesinin yapılarak, bakire olup olmadığı, evlenmek için gerekli fikri ve bedeni olgunluğa erişip erişmediği*” gibi konular hakkında inceleme yapmalarını talep ettikleri görülmektedir.⁶²³ Aralarında psikiyatri, nöroloji, iç hastalıkları, genel cerrahi, göz, KBB alanlarında uzman hekimlerin sağlık kurulu raporu düzenleyerek

4787 sayılı Kanunda yetki bakımından Aile Hukukuna dair usul hükümleri uygulanacağı ve 6100 sayılı Kanun hükümleri uygulanacağı yazılıdır. Aile hukukunda bu davaya ilişkin yetki belirlenmediğinden 6100 sayılı Kanun hükümleri uygulanmalı.

⁶²¹6100 sayılı Hukuk Muhakemesi Kanunu, m. 385.

⁶²²UNFPA, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesine Yönelik Birleşmiş Milletler Ortak Programı Adalet Sistemi Çalışanlarına Yönelik Çocuk Yaşta, Erken Ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Rehberi, Atalay Matbaacılık, 2021, s. 23.

⁶²³ Ankara 1. Aile Mahkemesi, Ankara 1. Aile Mahkemesi E. 2013/488 K. 2013/510 T. 17.04.2013; E. 2012/813 K. 2012/988 T. 04.07.2012; E. 2013/327 K. 2013/703 T. 27.05.2013., E. 2014/588 K. 2015/83 T. 29.01.2015. ,E. 2015/766 K. 2015/918 T. 25.06.2015; E. 2012/800 K. 2012/100 T. 05.07.2012, Ankara 3.Aile Mahkemesi E. 2009/408 K. 2009/943 T. 30.03.2009, Ankara 10.Aile Mahkemesi 2015/2086 T. 11.12.2015. Bu dosyaların birinde bekaret testi talep edildiği, ikisinde hastanenin bekaret kontrolü yaptığı, iki olayda çocuğun doğduğu, iki dosyada çocukların hamile olduğu, iki dosyada çocukla evlenecek kişinin akraba olduğu, bir dosyada kızın evden kaçtığı, iki dosyada evlenilmek istenilen müstakbel eş adayının faili olduğu TCK m.103 ile ceza davası açıldığı ancak davaların yaş büyütülmesi, olayın TCK m.104'e sokulması ve şikayetin bulunmaması gibi çeşitli nedenlerle düşürüldüğü, birinde çocuğun yaşının ceza mahkemesi tarafından kemik testi yapılarak büyütüldüğü görülmüştür.

çocuğun genel fiziki muayenesi, gebelik durumu, sekonder seks karakteri⁶²⁴, genel psikiyatrik ve ruhsal durumu hakkında mahkemeye bilgi verdikleri görülmektedir.

Mahkemelerin çocuğun aile nüfus kayıt tablosunu dosyaya kazandırdığı, anne, baba ve çocuğu dinledikleri, ailelerin genelde akrabaları, köylüleri veya komşuları olan birer tanık dinletme yoluna gittikleri, dinlenenlerin ve tanıkların ifadelerinde “*muhafazakâr çevre*”den dem vurdukları, tarafların “*nişanlı*” olduklarından, “*dedikodu*”lardan, “*evlenme şansının azalmasından*”, “*kızın evden kaçtığından*”, “*damadın maddi durumundan*” bahsettikleri ve mahkemelerin tüm bu delilleri değerlendirerek ve takdir yetkisini kullanarak bir karara vardıkları görülmüştür.

Aile Mahkemeleri, 4787 sayılı Kanunun 5. maddesine dayanarak psikolog, pedagoğ⁶²⁵ veya sosyal çalışmacılardan mahkemeye görüşlerini sunması ve gözlem yapması için duruşmada bulundurulabilir, araştırma ve inceleme yapmasını isteyebilir, dava için sosyal inceleme raporu düzenlenmesini talep edebilir, bu görevlilerin bulunmadığı yerlerde başka kamu veya serbest çalışanları görevlendirebilirler. Uygulamada mahkemelerin sosyal çalışmacıların görüşlerinden faydalandıkları, ancak davanın süre kısıtı, bu davaların üst derece mahkemeleri tarafından kanun yoluna başvurusu genelde yapılmadığından sosyal inceleme raporu düzenlenmemesinin bir bozma sebebi olarak karşılanmaması gibi kimi gerekçelerle evlenme izni isteyen çocuk hakkında yazılı sosyal inceleme raporu düzenlenmesi yoluna gitmedikleri gözlemlenmiştir.

Evlenmeye izin verilmesine gerekçe olabilecek kimi sebepler öğretide anne-baba kaybı, evsiz/kimsesiz kalma, yoksulluk, evlenerek gelin gittiği ailenin imkânlarıyla kök aileye yardımcı olma, akrabalar tarafından bakılan çocuğun başkalarına bağımlı olmaktan kurtularak düzenli aile hayatına kavuşması, çocuğun aşırı çalıştırılmaktan kurtarılması⁶²⁶, nişanlısının ölüm ihtimali gibi ekonomik temelli; izin verilmediği takdirde çocuğun evlilik şansının yitirilmesi ihtimali⁶²⁷ olarak sayılmıştır. Bunların yanında; evlenmiş gibi beraber

⁶²⁴ “*pubik kılınma, meme gelişimi, testis ve penis gelişimi*” Bkz. Evrim AKÇAN PARLAZ/ Nurdan TEKGÜL/ Emine KARADEMİRCİ/ Kurtuluş ÖNGEL, “Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik Ve Sosyal Gelişim Süreci”, The Journal of Turkish Family Physician, 2012, C.3, S.4, s. 12.

⁶²⁵ 4787 sayılı Kanunda sosyal çalışmacı olarak pedagoğ meslek tanımı kullanılmış olsa da Yükseköğretim Kurumu’nun pedagoğ ünvanını veren bir programı bulunmadığı bilinmektedir.

⁶²⁶ Burada bahsedilen durum, beslemelik kurumuyla ilgilidir ve konuya tezin Cumhuriyet ve Evlenme Hakkının Yeniden Düzenlenmesi başlıklı bölümde s.160-161 değindik.

⁶²⁷ ÖZDEMİR, 2016, s.143; Ayşe AYDIN ŞAFAK, Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni, XII Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2014, s.119-131.

Yazarlar “Evlenme şansı” kavramının nişan ve ilgili Yargıtay kararlarında nişanın bozulması durumunda hükmedilecek tazminat miktarının belirlenmesi, evlilik, boşanma gibi pek çok konuda sıklıkla yargı kararlarında değerlendirilen bir sosyal olgu olduğunu söylüyorlar. İncelenen mahkeme kararlarını bir kısmında biz de kızın evlenme şansının azalmasının evlenmeye izin verilmesi bakımından mahkemeye müspet değerlendirilen bir gerekçe olduğunu gördük.

yaşama, evlilik dışı cinsel ilişkinin ağır baskıyla karşılandığı yerlerde çocuğun ilişki yaşamış olması, kızın kaçırılması, çocuğun cinsel istismarı, çocuğa karşı işlenen suçlardan failinin ceza tehdidi altında olması, hastalık⁶²⁸, daha erken evlendiren ülkelerde evlenme talebi gibi toplumsal cinsiyet temelli, bunlardan birinin sonucu veya kendisi başlı başına bir sebep olarak kız çocuğunun hamileliği bağlayıcı olmamak üzere zaman zaman evlenmeye izin verilmesine yeterli görülen bazen de kabul edilebilir bulunmayan olağanüstü ve pek önemli sebeplerden sayılmıştır.⁶²⁹

Yukarıda bahsedilen olağanüstü ve pek önemli sebeplerin, evlenme yaşı ve aile izni düzenlemesinde olduğu gibi “*ahlaki ve sosyal görüşler*”e bağlı olarak geliştiği, Medeni Kanun bağlamında da erken evlendirmenin bir güvenlik yöntemi olarak uygulandığı ifade edilmektedir.⁶³⁰ Bunu, genç kızın bir duygusal ilişkisi olması veya duygusal ilişki ihtimalinin baş göstermesiyle ailede ve toplumda akrabalık kodu ve kateksis örgütlenmesi çerçevesinde erken evliliği meşru sonuç haline getiren, kızın cinselliğinin güvensiz ve tehditkâr bir alandan güvenli görülen evlilik alanına taşımaya iten bir yöntem olarak aktarabiliriz.⁶³¹

Bu bakımdan hâkimin TMK m.124’ü uygulamak için gerçekleştirdiği muhakemede, evlilik dışı çocuk ve cinsellik bir “*oyunbozan*” olarak ortaya çıktığında, “*bekâret testi*”yle, anne-baba rızasıyla, konu komşu, akraba ve hemşerilerle beraber üretilen çoğunlukla çocuğun öznelliği ve hakları yerine toplumsal namus anlayışına odaklanan bilgilere başvurduğunu düşünmenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Burada öncelenen çocuğun üstün yararı değil, toplumun ataerkil kalıplarına uygunluktur.

2021 yılında yapılan hem nicel hem nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği bir çalışmada, araştırmaya katılanların %91’i kız çocuğunu erken evlendirmeyeceğini ancak cinselliğin yaşanması/ ihtimali/ duyulması gibi durumlar ortaya çıkarsa aynı soruya % 61,5 oranında olumsuz cevap verdikleri, katılımcıların % 25’inin cinsel birliktelik yaşayan genç kızın erken evlenmesini meşru gördükleri gözlemlenmiştir.⁶³²

⁶²⁸ Pek çok kaynakta seksüel nevrasteniden bahsedildiği görülmekle beraber seksüel nevrasteni hastalığı hakkında hukuk ve tıp kaynaklarından yeterli ve güvenilir bilgiye ulaşamadık.

⁶²⁹ TÜZÜNER,2012, s. 12,14-15; VARDAR HAMAMCIOĞLU, 2021, s. 88-89; REYHANİ YÜKSEL, 2015, s. 31-32; SUNGURTEKİN ÖZKAN, 2013, s. 2187-2188’den aktarımla FEYZİOĞLU, DURAL/OĞUZ/GÜMÜŞ, ÖZTAN, OĞUZMAN, VELİDEDEOĞLU, ZEVLİLİLER, AKINTÜRK-KARAMAN, KILIÇOĞLU.

⁶³⁰ Zeynep ÜSKÜL ENGİN, “Türk Medeni Kanunu’nun Dışına Taşan İki Uygulama: Küçük Yaşta Evlenme ve Beşik Kertmesi” içinde; Rona Serozan’a Armağan II. Cilt, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, 2010, s. 1950 ; REYHANİ YÜKSEL, 2015, s. 31.

⁶³¹ Burcu KALPAKLIOĞLU/ Rümeysa ÇAMDERELİ, Türkiye’de Erken Yaşta Evlilik Tecrübeleri ve Algıları, Havle Kadın Derneği, 2021, s. 40.

⁶³² KALPAKLIOĞLU/ ÇAMDERELİ, 2021, s. 27-33.

Yine aynı araştırmada erken evlenen kişilerin erken evlenme sebeplerini sırasıyla % 49,7 aile zorlaması, % 36,1 âşık olmak, % 18,3 çevre baskısı, % 5,3 ekonomik zorluklar, % 4,7 aileden uzaklaşma isteği, % 1,8 çevre zorlaması, % 6 hamilelik olarak sıraladıkları görülmüştür.⁶³³

Araştırma sonucunda on sekiz yaşının altında evlendiğini söyleyen kişilerden en az yarısının bu evlilikleri zorla yaptıklarının altını özellikle çizmek isteriz. Aynı zamanda araştırmacılar yaptıkları derinlemesine görüşmelerde âşık olmakla ilgili anlatıların kadınların görüştükleri/ flört ettikleri/ sevdikleri kişilerle evlenmeleri için ailenin onları teşvik ettiği veya zorlandıkları, bazen başkasıyla görüştüklerinin arkadaş, öğretmen, komşu, hemşerisi, köylüsü tarafından aileye aktarıldığı için evlenme noktasına geldiği görülmektedir.⁶³⁴ Aileden kaçan veya “rızası”yla evlenen genç kızlarla yapılan görüşmelerde bu çocuklar için güvenli herhangi bir alanın kalmaması da evlenmeyi bir kurtuluşun son durağına çevirebildiği ifade edilmiştir.⁶³⁵

Bourdieu, evlilik ve ilişkilerin toplumsal hiyerarşi bilincinin belirgin biçimde ortaya çıktığı yerler olduğunu⁶³⁶, eril tahakkümün toplumsal kurumlar tarafından yeniden üretildiğini,⁶³⁷ hukukun da hukuk aktörleri tarafından şekillendirilen ve iktidarın meşrutiyetini sağlamasına yarayan toplumsal ve tarihsel bir yapı olduğunu⁶³⁸ değerlendirmiştir. Bu görüşe göre, hukukun kendisinin “sembolik (gizli) bir iktidar biçimi haline geldiği”,⁶³⁹ hukuk aktörlerinin “kendilerinin ve alanın belirli yörüngelerine dayanan kısmi gözlemlerini, sorunlarını ve kaygılarını alanın gerçek kaygılarına ve tanımlarına yansıtarak” buradaki yeniden üretim ve iktidarın inşasına katkı sağladıkları aktarılmıştır.⁶⁴⁰

Bu bakımdan, evlenmeye izin davasının kanun yararına temyiz yoluna başvurulma sayısının pek az olması⁶⁴¹, yine evliliğini irade fesadı hallerinden korkutmaya dayanarak

⁶³³ KALPAKLIOĞLU/ ÇAMDERELİ, 2021, s. 36.

⁶³⁴ KALPAKLIOĞLU/ ÇAMDERELİ, 2021, s. 39.

⁶³⁵ KALPAKLIOĞLU/ ÇAMDERELİ, 2021, s. 41-42.

“Okuldan alınmak, evde şiddet görmek, aile içinde bakım emeğini üstlenmek, evde aileleri tarafından, okulda öğretmenler tarafından “cinsel ahlak”a yönelik bir gözetim altında tutulmak ve daha birçok etkenle ev ve okul güvensiz alanlara ya da arzu edilmeyen/kurtulunmak istenen mekânlara dönüşüyor genç kızlar için. Birçok görüşmede de erken yaşta evliliğe bir kaçış olarak başvurulduğunun, okula devam etmeyince evliliğin okulun bir alternatifi olarak görüldüğünün ve evlenilmediği takdirde daha iyi bir hayatın olmayacağını vurgusu farklı şekillerde yapıldı.”

⁶³⁶ Pierre BOURDIEU, Bekârlar Balosu, Dost Kitabevi Yayınları, 2009, s. 41.

⁶³⁷ BOURDIEU, 2015, s. 129.

⁶³⁸ Ole HAMMERSLEV, “How to Study Danish Judges”, Theory and Method in Socio-Legal Research, Hart Publishing içinde (Editörler: Reza BANAKAR/ Max TRAVERS), 1. Baskı, 2005, s. 189.

⁶³⁹ HAMMERSLEV, 2005, s. 185.

⁶⁴⁰ HAMMERSLEV, 2005, s. 183-184.

⁶⁴¹ VARDAR HAMAMCIOĞLU, 2021, s. 96.

iptal ettirme yolunun kapalılığı, davanın hasımsız olması gibi sebeplerle hukuk alanının aktörlerinden olan yerel mahkeme hakimlerinin ve mahkeme personelinin takdir, gözlem, görüş ve toplumsal/ öznel kaygılarının son derece önemli ve davanın akıbetini etkileyici hale geldiği bir yargısal faaliyetler bütünü olduğunu gözetmek gerekir. Ümit Atılgan kanunun bu hükümleriyle istisnai düzenleme adı altında ve takdir yetkisiyle hukuka “*ataerki sosyal olguların*” sızdırıldığı bir alanı yarattığını söylemektedir.⁶⁴²

Bu bilgilerle paralel olarak Seyhani Yüksel’in, evlilik yaşıyla ilgili kuralların hem erken evliliğe neden olan etmenlerin bir sonucu olarak konulduğunu ancak aynı zamanda bu kuralların erken evliliklerin “*bizzat*” sebebi olduğu tespitin⁶⁴³ aile izniyle evlenme konusunda da vurguladığımız gibi TMK m. 124 kapsamında hâkimin kararıyla erken evlenme bakımından da kanun koyucunun konuya sembolik iktidarın hukuk aracılığıyla işletildiği, eril tahakkümün yeniden üretildiği bir zeminde ve ataerki içinde çözüm bulmaya çalıştığı, çocuğun haklarının, öznelliğinin ve üstün yararının ıskalandığı çıkarımımızla örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Tıbbi müdalelere dair Türk Hukuk Mevzuatı’nın kız çocuklarını ölçsüz şekilde kısıtlandığını aktaran Yücel, bu durumun çocukların özerkliklerini azalttığını ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete açık bıraktığını düşünmektedir.⁶⁴⁴ Bu yönüyle mahkemeler tarafından dava kapsamında kız çocuğunun bekâret kontrolünün yapılmasının talep edilmesi hastaneler tarafından bu kontrolün yapılması uygulaması da kız çocuklarının özerkliğini görmezden gelerek onları nesneleştiren benzer bir bakış açısıyla gerçekleştirilen ve kaldırılması gereken bir uygulamadır.

Bu uygulama, çocuğa yönelik ayrımcılık yapılmaması ÇHS m. 2 kapsamındaki ilkesine aykırıdır ve çocuğun beden bütünlüğüne haksız bir müdahaleyi ve çocuğun mahremiyetinin ihlalini içerir. Kız çocuğuna ilişkin bu bilginin elde edilerek dava dosyasına kazandırılması ve dava hakkında karar verilmesinde bir ölçüt olarak kullanılması yalnızca hukuki olmayan namusla ilgili denetimin yapılmasını sağlar, hiçbir bakımdan çocuğun yüksek yararına hizmet etmemektedir. Mahkemeler eğer cinsel istismar bulgularını değerlendirmek amacıyla iseler buna ilişkin gerekçe ve tedbirler oluşturulmalı ve dosyadan Cumhuriyet Savcılığı’na bilgi verilerek soruşturma akıbeti takip edilmelidir.

Tezin “aile mahkemesi hâkimlerinin erken evliliklere ilişkin görüşleri” bölümünde bazı mahkemelerin bu konudaki tutumları ele alınarak incelenmiştir. İlgili bölümde

⁶⁴² ÜMİT ATILGAN, 2022, s. 191.

⁶⁴³ REYHANİ YÜKSEL, 2015, s. 36.

⁶⁴⁴ YÜCEL, 2024, s. 342-344.

hâkimlerin bir kısmının kız çocuğunun evlenmeden önce cinsellik yaşamış olmasına karşı olumsuz tavırlar geliştirebildikleri gözlemlenmiştir. Bu tutumun nedenlerinden biri de, Yargıtay mevzuatında başka konularda da kendine yer bulan bir daha evlenme şansının yitirilmesi sosyal olgusunun mahkemelerin değerlendirmesine olan etkisidir. Ayrıca kız çocuklarının bazılarının hastanede bekâret kontrolünden geçmek istemediklerini belirten tutumlarının hâkimler tarafından gözlemlendiğine yönelik tanıklıkları mevcuttur. Erken evlendirilerek zaten hakları ihlal edilen ve pek çok haklarından mahrum kalan kız çocuklarının bir de mahkeme tarafından ayrımcı uygulama ve ihlallere maruz kalmaları onların pek çok kez örselenmelerine neden olmaktadır. Tüm bu nedenlerle, bu davalarda örf, adet, gelenek ve namusa doğrudan veya örtük şekilde işaret eden kararlar verilmesine son verilmesi gereği uygulamaya taraf olan bir kısım hukukçu ve hukuk uygulamacılarının da önerileri arasında yer almaktadır.⁶⁴⁵

Bu davada çocuğun ÇHS m. 3 bağlamında üstün yararının usuli güvenceye kavuşmasının temel kriterlerinden birinin görüşme yapılan hâkimlerin ve yukarıda aktarılan araştırma sonuçlarının da gösterdiği üzere, çocuğun evlilik hakkında tam ve aydınlatılmış şekilde bilgilendirilmiş olmasına bağlı olduğunu ifade etmek gerekir. Uygulamada genelde çocuğun yasal temsilcisi tarafından yasal izin başvuru yapıldığı bilindiğinden çocuğun görüşünün alınmadan herhangi bir karar verilemeyeceği hakkında içtihat birliği oluşturularak çocuğun görüşünün alınmadığı Savcılık tarafından tespit edilen dosyaların yaş şartı gibi bozma sebebi yapılması yoluyla denetim sağlanabilir.⁶⁴⁶

Yine, çocuğun görüşünün etki altında kalmayacağı şekilde uzman tarafından ve gerekirse tercüman eşliğinde görüşünün sorulması, nitelikli SİR düzenlenmesi, dosyadan mutlaka ASPB'ye ihbar ve Bakanlığın dosyayı takip yükümlülüğü getirilmesi gereklidir.⁶⁴⁷ (Benzer bir düzenlemeyi 17 yaşında aile izni ile nikâh dairesine başvuran çocuklar bakımından da düşünmek gerekir.) Çocuk Hakları Komitesi pek çok kararında çocuğa temsilci atanmamasını çocuğun yüksek yararına ilişkin usuli güvencenin sağlanamadığına yönelik karine olarak değerlendirdiği düşünüldüğünde,⁶⁴⁸ çocuğun genelde yasal temsilcisi bulunmadığı ve/veya davayla ilgili kişilerle menfaat çatışması olabileceğinden evlenmeye izin başvurularında çocuğa hukuki yardımda bulunulmasının zorunlu hale getirilmesi önerileri uygulamacıların saha gözlem ve görüşlerine dayanmaktadır.⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ ÇOPUR, 2021, s. 36.

⁶⁴⁶ ÇOPUR, 2021, s. 27.

⁶⁴⁷ ÇOPUR, 2021, s. 27-28, 31-34.

⁶⁴⁸ ÇOPUR, 2021, s. 32.

⁶⁴⁹ ÇOPUR, 2021, s. 33-34.

Ayrıca, mahkemeler tarafından bu davalarda Adli Tıp Raporu'nun düzenlenmesinin yanı sıra Sosyal inceleme Raporu düzenlenmesi zorunluluğunun getirilerek ve bu raporun düzenlenmemesinin ve karar gerekçesinde rapordaki olgulara yer verilmesinin Yargıtay tarafından kararın bozulması sebebi sayılması gerekmektedir.⁶⁵⁰ Tüm bu sorunların gösterdiği sonuçlardan biri takdir yetkisinin genişliği ve usulen çekişmesiz işlerden sayıldığı için kanun yolları etkili kullanılamayan ilgili kuralların karar denetiminin ne denli zor olduğu ve bu davalarda *“kararların gözden geçirilmesi ya da değiştirilmesi mekanizmaları”*nın zayıflığı olmaktadır.⁶⁵¹ Bu nedenlerle, uygulamada takdir yetkisinin çocuk lehine geliştiğini gösteren pek çok karar barındıran bir kanun maddesi olarak yasanın çocuk hakları hukukunun normatif düzenlemelerine önyak olacak şekilde değişmesi ve yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.⁶⁵²

2.1.3. Ceza Hukukunda erken evlilikler

Türk Ceza Hukuku mevzuatında doğrudan erken evlilikleri cezalandıran bir madde bulunmamaktadır.⁶⁵³ Ancak 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki (TCK) bazı hükümler erken evliliklerin cezalandırılmasında da işlev görmektedir.⁶⁵⁴ Bununla beraber tezin kapsamını, erken evliliklerle ilgili en sık başvuru alan ceza kanun maddelerinden çocuğun cinsel istismarı ve reşit olmayanla cinsel ilişki maddeleri ile bu kanun maddeleri çevresinde şekillenen tartışma ve uygulamalar oluşturduğu için, ilgili çerçevede sınırlı değerlendirme yapılarak ceza hukuku düzenlemesinde erken evliliklerin ne şekilde ele

⁶⁵⁰ ÇOPUR, 2021, s. 36.

⁶⁵¹ ÇOPUR, 2021, s. 48.

⁶⁵² ÇOPUR, 2021, s. 88-89.

⁶⁵³ Yalçın Sancar zorla evlendirme başlığı altında özel bir düzenleme yapılmasını, suçun mağdurunun çocuk olmasının cezayı ağırlaştıran bir sebep olarak tesisini önermiştir. Bkz. Türkan YALÇIN SANCAR, Türk Ceza Hukukunda Kadın, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, 2013, s. 246-248.

Kul Yenigül 2021 tarihli yüksek lisans tezinde ceza sistematigi içinde zorla evlendirme başlığı altında incelediği, erken evlilikleri de kapsayan bir “zorla evlendirme” suçu düzenlemesinin yapılmasını kendisinin kaleme aldığı bir düzenleme örneğini paylaşmış ve Türk Ceza Kanununa “Hürriyete Karşı Suçlar” başlığı altında zorla evlendirmelerin cezalandırılmasına yönelik yeni bir kanun maddesi eklenmesini önermiştir. “TCK madde 109/A– Zorla evlilik” başlıklı madde önerisi için Bkz. KUL YENİGÜL, 2021, s. 133-134.

Alman Ceza Kanunu m.237'den kıyasla hürriyete karşı suçlar başlığı altında zorla evlendirme başlıklı bir suç ihdas edilmesini Ekici Şahin de önermiştir. Bkz. Meral EKİCİ ŞAHİN, Ceza Hukuku ve Zorla Evlendirme, Prof Dr. Nevzat Toroslu'ya Armağan Cilt-1 içinde, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 459 Ankara Üniversitesi Basımevi, 2015, s. 427.

⁶⁵⁴ çocuğun cinsel istismarı başlıklı 103.maddesi, reşit olmayanla cinsel ilişki başlıklı 104.maddesi, çocuğun kaçırılması ve alıkonulması başlıklı 234.maddesi, birden çok evlilik, hileli evlenme, dinsel tören başlıklı 230.maddesi, suçlu bildirmeme başlıklı 278.maddesi(bu bağlamda kamu görevlisinin suçlu bildirmemesi m.279 ve sağlık görevlisinin suçlu bildirmemesi m.280), tehdit, cebir, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma başlıklı 106,108 ve 109.maddeleri, insan ticareti başlıklı 80.maddesi, insanlığa karşı suçlar başlıklı 77/c,d,f,g hükümleri gibi.

alındığı hususları ceza düzenlemelerinin kadınlara ve kız çocuklarına bakışı dâhil edilerek irdelenecektir.

TCK m. 6/1-b bendinde 18 yaşın altındakiler çocuk olarak kabul edilmektedir. Çocuğun haksızlık oluşturan fiilleri bakımından kusur isnadı ve ceza sorumluluğunun da bu belirlemeye göre yapılacağı aktarılmaktadır.⁶⁵⁵ Kanunun 31. maddesinde çocuklar 3 yaş aralığında gruplandırılmıştır.⁶⁵⁶ Çocuk eğer 12 yaşından küçükse fiillerinden sorumlu tutulmamakta, 12-15 yaş aralığındaysa çocuğun anlama ve isteme yeteneğinin bulunup bulunmadığı mahkemece tayin edildikten sonra duruma göre işlediği suçun gerektirdiği güvenlik tedbirine veya cezaya hükmedilmesi sağlanmakta, 15-18 yaş aralığındaki çocuklar için ise isnat yeteneğinin geliştiği kabul edilerek cezalandırılmakta, ancak yaş küçüklüğü nedeniyle cezada indirim yapılması uygun görülmektedir.⁶⁵⁷

İsnat yeteneği çocuklar bakımından iyiyle kötünün, doğruyla yanlışın birbirinden ayırt edilebilmesini sağlayan muhakeme gücünün çocukta ne kadarının bulunduğu anlaşılmaya yarayan, ceza yargılamasında genellikle mahkemenin araştırarak her somut olayın özelindeki çocuk bakımından takdir edilen bir durumu yani kusurun etkisinin tespiti olarak tarif edilmektedir.⁶⁵⁸

Suçun mağdurunun çocuk olması halinde ise her bir suç bakımından farklı bir değerlendirme yapılmakta olup, TCK m. 103 kapsamında kanun koyucu çocukları 15 yaşın altında olmaları, 15 yaşın üstünde olmaları ve 15 yaşının üstünde olup fiilin anlam ve hukuki sonuçlarını algılayamayacak olmaları bakımından üçe ayırmaktadır.⁶⁵⁹ 104. madde kapsamında ise suçun oluşabilmesi için mağdurun 15 yaşından büyük olması şartı aranmaktadır.⁶⁶⁰ TCK m.103'e göre çocuğun 12 yaşından küçük olması ise suçun nitelikli hallerinden olup faile/faillere daha fazla ceza verilmektedir.⁶⁶¹ 15 yaş, ceza politikası

⁶⁵⁵ Zeki HAFIZOĞULLARI/ Muharrem ÖZEN, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, US-A Yayınları, 12. Baskı, 2019, s. 392.

⁶⁵⁶ İzzet ÖZGENÇ, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, 19. Baskı, 2023, s. 468.

⁶⁵⁷ Mahmut KOCA/ İlhan ÜZÜLMEZ, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, 16. Baskı, 2023, s.321-325.

⁶⁵⁸ Ali Rıza ÇINAR, “Çocukların Ceza Sorumluluğu ve Haklarında Uygulanacak Yaptırımlara Özgü Türk Ceza Yasasındaki Hükümler”, Prof. Dr. Mehmet Emin ARTUK’a Armağan içinde (Editör: Mahmut KOCA), Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, 2020, s. 315.

⁶⁵⁹ Pınar MEMİŞ KARTAL, Türk Ceza Hukuku'nda Çocukların Cinsel İstismarı, Der Yayınları, 1.Baskı, 2014, s. 145.

⁶⁶⁰ Fahri Gökçen TANER, Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlar, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, 2023, s. 364, 472.

⁶⁶¹ Murat AYDIN, Çocukların Cinsel İstismarı ve Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu, Seçkin Yayınları, 3. Baskı, 2018, s. 31.

çerçevesinde belirlenmiş bir sınır olarak⁶⁶², çocukların cinsel ilişkiye rıza verebildikleri bir yaş haddini de ortaya koymaktadır.

TCK'nın 103. maddesinde çocuğun cinsel istismarı çocuklara yönelik her türlü cinsel eylemi kapsayan bir tanımlamayla geniş tutulmuştur.⁶⁶³ Kanunda ne tür cinsel davranışların istismar olarak tanımlandığı tek tek sayılmamış olsa da; Yokuş Sevük temel ayrımın bedensel temas üzerinden şekillendiğini, cinsel taciz başlıklı 105/1 madde düzenlemesindeki cinsel tacizin, çocuğa yönelmesinin bu suçu nitelikli hale getirdiği düzenlemesiyle beliren farkın bunun göstergesi olduğunu, bununla beraber Yargıtay uygulamasında istismar suçunun temel şeklinin çocuğun bedeninde cinsel sömürü ve kötüye kullanım içeren her türlü davranış olarak tarif edilebileceğini söylenmektedir.⁶⁶⁴

Bu cinsel davranışlar eğer on beş yaşın altında veya on beş yaşını tamamlamasa da *“fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklar”*a yönlendirilmişse artık bu fiillerin *“cebiri, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen”* sebeplere dayanarak işlenmesi gerekliliği ortadan kalkmaktadır. Yani kanun koyucunun, 15 yaşın altındaki çocuklara yönelik bir mutlak koruma ile çocuğun rızasına ilişkin bir tartışmanın yolunun kapatılmış olduğu aktarılmıştır.⁶⁶⁵

On beş yaşın üstündeki çocuklar için ise iki farklı düzenleme mevcuttur. Eğer istismar edilen on beş yaşın üstündeki çocuğun *“fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş”* ise bu durumda basit cinsel istismar suçu oluşmaktadır. Bu suç yukarıda ifade edilen özellikteki bir çocuğa karşı iradeyi etkileyen bir sebeple işlendiyse suçun nitelikli hali vuku bulmaktadır.⁶⁶⁶ Fiilin anlam ve sonuçlarını kavrayabilen on beş yaşın üzerindeki bir çocuğa karşı gelişen cinsel davranışlar eğer cebir, tehdit ve hile içermekteyse cinsel istismar suçu⁶⁶⁷, ancak bu unsurları içermemesine rağmen fail ile mağdur arasında bir cinsel ilişki yaşanmışsa ve çocuğun ilişkiye rızası

⁶⁶²ÖZGENÇ, 2023, s. 469. Özgenç, yaş kategorilerinin kanun koyucunun tasarrufuyla belirlendiğini aktarmaktadır.

⁶⁶³ Cansu CAN, “Çocuk İstismarı- Fiziksel İstismar”, Kriminoloji Yazıları (Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Türkan YALÇIN SANCAR) içinde, Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2015, s. 610. Can, cinsel istismarın kriminoloji literatüründe genel olarak çocuğun kendinden büyük ve çocuk üstündeki nüfuzunu kullanan yetişkinler tarafından gerçekleştirilen eylemleri tanımladığını aktarmıştır.

⁶⁶⁴ Handan YOKUŞ SEVÜK, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Yargıtay Kararları AİHM Kararları, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, 2023, s. 424-426; M.Emin ARTUK/ Ahmet GÖKÇEN/ M.Emin ALŞAHİR/ Kerim ÇAKIR, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Adalet Yayınevi, 20.Baskı, 2022, s. 393. Artuk/Gökçen de aynı kanaattedir.

⁶⁶⁵ MEMİŞ KARTAL, 2014, s. 145.

⁶⁶⁶ MEMİŞ KARTAL, 2014, s. 149.

⁶⁶⁷ MEMİŞ KARTAL, 2014, s. 176.

bulunuyorsa artık bu eylem m. 103 yerine TCK m. 104 kapsamında değerlendirilmekte ve reşit olmayanla cinsel ilişki suçu vuku bulmaktadır.⁶⁶⁸

Cebir, tehdit ve hile olmamasına rağmen cinselliğe rızanın bulunmaması veya cinsel ilişki içermeyen cinsel davranış ve eylemlerin niteliği ise öğretide tartışmalı olup bu konuda bir kanun boşluğu olduğunu düşünen kimi yazarlar bulunmaktadır. Çünkü kanunun ifadesinden cinsel istismar suçunun 15 yaşın üzerinde ve fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını idrak edebilen çocuklara karşı ancak cebir, tehdit ve hile yolu ile işlenebileceği gibi bir anlam çıkarılabilmektedir.⁶⁶⁹

Artuk/ Gökçen'in görüşü fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını idrak edebilen 15 yaşın üzerindeki çocuklara yönelik cebir, tehdit, hile, iradeyi etkileyen herhangi bir başka sebebe dayalı olmayan ve cinsel istismarın basit şeklini ifade eden fiiller bakımından failin cezalandırılmayacağı yönündedir.⁶⁷⁰ Koca/ Üzülmöz de bu görüştedir, onlara göre eğer yaşı on beşin üzerindeki çocuklar bakımından suçun nitelikli hali olan m.103/ 2 gibi durumlar da dâhil olmak üzere çocuğa yöneltilen cinsel davranış cebir, tehdit, hile, iradeyi etkileyen herhangi bir sebebe dayanmıyorsa ve fiil m. 104 reşit olmayanla cinsel ilişki maddesinde tarif edilen şekle uygun olmayan bir fiil ise artık bu fiilin suç olarak nitelendirilemeyeceğini söyler.⁶⁷¹

Taner, düzenlemenin 103. madde ile 104. madde arasında bir ayırım yapabilmenin mümkün olabilmesi için tesis edilmiş olabileceğini, ancak bu haliyle dahi sorunlu olduğunu, zira yetişkinleri ilgilendiren cinsel saldırı suçunda dahi mağdurun direnme zorunluluğu bulunmamasına rağmen çocuklar için direnmenin zorunlu olduğu gibi yanlış yorumlara sebebiyet verebilecek bir açıklık bulunduğunu düşünmektedir.⁶⁷² Memiş Kartal ise aksi kanaatle bu açıklığın uygulamada giderildiğini düşündüğünü, Yargıtay kararlarında bu durumun TCK m.103/ 2-b cinsel istismarın basit haline yol açtığına yönelik değerlendirmeler olduğunu aktarmıştır.⁶⁷³

TCK'nın gerekçesinde; yapılan ayırimda cinsel saldırı ve cinsel istismar ölçütlerini ilgilendiren bir aykırılığı barındırdığı kabul edilmekle beraber cebir, tehdit, hile, iradeyi etkileyen sebeplerin çocuklar için yetişkinlere oranla çok daha geniş yorumlanması gerektiğini, çünkü çocukların zaten dirençlerinin yetişkinlere oranla daha zayıf olduğunun

⁶⁶⁸ TANER, 2023, s. 482.

⁶⁶⁹ TANER, 2023, s. 377.

⁶⁷⁰ ARTUK/ GÖKÇEN, 2022, s. 394.

⁶⁷¹ Mahmut KOCA/ İlhan ÜZÜLMÖZ, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Adalet Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, 2020, s. 364.

⁶⁷² TANER, 2023, s. 377.

⁶⁷³ MEMİŞ KARTAL, 2014, s. 179.

ön kabulünün kanun koyucuda mevcut olduğunu, bu nedenle iradenin ortadan kalkması yerine iradenin etkilenmiş olmasının çocuklar bakımından etkinin varlığını kabul etmeye yeterli sayıldığı aktarılmıştır.⁶⁷⁴

Cinsel istismarın nitelikli halini ise TCK m.103/ 2 beden bütünlüğünün organ veya madde sokulması sebebiyle ihlal edilmesi hali teşkil etmektedir. Taner, bu halin suçun anti sosyal özelliğinin ve suçun basit haline göre “*haksızlık içeriğinin*” daha fazla olması gibi sebepler dolayısıyla failerin daha fazla cezalandırıldığını ifade etmektedir.⁶⁷⁵ Artuk/ Gökçen, çocuğun cinsel istismarı suçunun kanun koyucu tarafından cinsel saldırı suçunun sistematigine benzeyen şekilde ele alınarak vücut temasıyla suçun basit hali olarak, süreksiz ve aniden gelişen ve cinsel ilişkiye varmayan davranışlarla suçun sarkıntılık düzeyinde kalmasını cezayı azaltan bir neden olarak, organ ve cisim sokulmasını ise suçun nitelikli hali olarak ihdas edildiği kanaatindedir.⁶⁷⁶

Koca/Üzülmez failin çocuğu cinsel anlamda kullandığı ancak failin çocuğa organ veya cisim sokmadığı durumları nitelikli hal değil cinsel istismarın temel şekli olarak yorumlamak gerektiğini açıklamıştır.⁶⁷⁷ Uygulamada bu husus ve Yargıtay kararları⁶⁷⁸ özellikle kanun metninin lafzi yorumlanması bakımından haksız uygulamalara yol açtığı için eleştirilmiştir.⁶⁷⁹ Benzer şekilde 104. maddedeki suçun oluşumu için gerekli olan cinsel ilişki tanımının “*organ sokmak*” üzerinden tarif edilmesi karşısında dışlanan diğer cinsel davranışların da çocuğun cinsel dokunulmazlığını ihlal ettiğinin görülmemesinin açıklanmaya muhtaç olduğunu düşünen görüşler mevcuttur.⁶⁸⁰

Ceza hukukunda çocuğa yönelik cinsel suçların şikâyeti de yaşlara göre ayrımı yapılan bir konu olmuştur. Buna göre, kanunda cinsel istismar olarak tanımlanan ve koşulları cinsel istismar suçunun unsurlarına göre belirlenen fiiller re’sen soruşturma ve kovuşturmaya tabi iken, on beş yaşın üstündeki çocuklar bakımından TCK m.104 suçunda

⁶⁷⁴ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türk Ceza Hukuku Mevzuatı Cilt I Kanunlar, Seçkin Yayınları, Güncellenmiş 30. Bası, 2022, s. 288; AYDIN, 2018, s.76. Örneğin Aydın, 15 yaşın üstündeki bir çocuğun rızası dâhilinde öpüşme ve dokunmaya verilen iznin daha ilerisinde cinsel ilişki veya daha farklı cinsel eylemlere rıza verilmiş şeklinde yorumlanamayacağı görüşündedir.

⁶⁷⁵ TANER, 2023, s. 395.

⁶⁷⁶ ARTUK-GÖKÇEN, 2022, s. 392-393.

⁶⁷⁷ KOCA-ÜZÜLMEZ, 2020, s. 415.

⁶⁷⁸ Durmuş TEZCAN/ Ruhan ERDEM/ Murat ÖNOK, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, Seçkin Yayınları, Güncellenmiş 14. Baskı, 2017, s. 426. Yargıtay içtihadında oral ilişki cinsel ilişki olarak yorumlanmamaktadır.

⁶⁷⁹ AYDIN, 2018, s. 47-48.

⁶⁸⁰ Özlem YENERER CAKMUT, “Cinsel Şiddet Mağduru Çocuk Kavramı ve Türk Ceza Kanunu’nun Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Düzenlemelerine Genel Bakış”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2016, C.22, S.1, s. 46-47; TEZCAN/ ERDEM/ ÖNOK, 2017, s.426-427; YOKUŞ SEVÜK, 2023, s. 460-461.

şikâyet hakkı mağdura aittir.⁶⁸¹ Bununla beraber kişiye sıkı sıkıya bağlı usuli hak olan ve altı aylık süresi bulunan şikâyet hakkı bakımından 104. madde ile ilgili olarak verilen bir AYM Kararı'nda çocuğa ait olan şikâyet hakkının çocuğun velisi/ vasisi olmaları nedeniyle anne-babaları tarafından kullanılabileceği ancak, bu haklarının çocukların iradeleriyle bağlı olduğunu yani anne-baba ile çocuğun iradesinin çatışması halinde çocuğun iradesinin üstün geleceği hakkında bir karar vermiştir.⁶⁸²

Özgenç, uygulamada veli veya vasi tarafından kolluk veya savcılığa yapılan şikâyet başvurusunun ihbar olarak kabul edilmesi gerektiğini ve şikâyet hakkını kullanmak isteyip istemediğinin çocuğa sorulması gerektiğini aktarmıştır.⁶⁸³ Sarkıntılık düzeyinde kalan cinsel istismar suçu bakımından ise şikâyet hakkı yalnızca veli veya vasiye verilmiş olup çocuğun şikâyet hakkı bulunmamaktadır.⁶⁸⁴ Yine Özgenç cinsel suçların çocuklar bakımından şikâyetine ilişkin Yargıtay içtihatlarında çocuğun temyiz gücüne göre bir ayırım yapıldığını, temyiz gücüne sahip olan çocuklar açısından veli veya vasinin şikâyet hakkı bulunmadığı, temyiz gücü bulunmayan çocuklar için hakkın veli veya vasi tarafından kullanılabileceği ancak her halükarda çocuk tarafından yapılmış bir şikâyetin geri çekilmesi için veli veya vasisinin onamının gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁸⁵ Yenerer Cakmut, şikâyetle ilgili düzenlemelerin karmaşık ve belirsiz halinin uygulamada suiistimallere kapı araladığını düşünmektedir.⁶⁸⁶

Görüleceği üzere çocukları ilgilendiren ve/ veya çocukların mağdur olduğu iki suç tipinine ilişkin teori ve uygulamada önem kazanan şekilde erken evlilikleri ilgilendiren davalarda düğümü çocuğun kaç yaşında olduğunun tespiti ile çocuğun temyiz gücünün bulunup bulunmadığı noktasına atılmaktadır.

Burada karşımıza yaş büyütme davaları, Adli Tıp ve uzman hekim raporları, Çocuk Koruma Kanunu kapsamında Sosyal İnceleme raporları ve kemik yaşı tespiti raporları

⁶⁸¹ İzzet ÖZGENÇ, "Cinsel Suçlar", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, C.24, S.1, s. 265.

⁶⁸² ÖZGENÇ, 2020, s. 264'den aktarımla AYM, AYM Hacı Polat, B. No: E. 2014/15959, T. 08.03.2018, p. 56.

⁶⁸³ ÖZGENÇ, 2020, s. 266.

⁶⁸⁴ AYDIN, 2018, s. 97. Aydın bu hakkın çocuğa da verilmesi gerektiğini düşünüyor. Fahri Gökçen TANER, "Çocukların Cinsel İstismarı Bağlamında Akranlar Arası Cinsel Davranışlar", Çocuk Yazıları içinde (Editör: Türkan YALÇIN), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2022, s. 899-890. Taner, Yargıtay tarafından 1942 yılında verilen mümeyyiz küçüklerin kendi şahıslarına karşı işlenen suçlardan kanuni temsilcilerin rızası olsun olmasın şikâyetçi olma hakkının bulunduğu içtihadı birleştirme kararına dikkat çekerek burada benimsenmesi gereken temel tutumun hem çocuğun hem de velisinin bağımsız şekilde şikâyet haklarının bulunduğunu düşünmektedir.

⁶⁸⁵ ÖZGENÇ, 2020, s. 265-266. Özgenç, ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuklar bakımından muhakeme aşamasında çocuğun temsiliyet sorunu yaşadığını ve özellikle veli veya vasinin muhakemeye taraf olamamasının çocuk hakları bakımından eksiklik olduğu görüşündedir.

⁶⁸⁶ YENERER CAKMUT, 2016, s. 47.

çıkılmaktadır. Zira kanun koyucu bu suçlar bakımından maddi gerçeğe ulaşılması⁶⁸⁷, yani cinsel dokunulmazlığa karşı çocuklara yönelik işlenen suçlar bakımından suçun hukuki niteliğinin tespiti hususunu ilkesel bir tutum olarak benimseyerek soruşturma ve kovuşturma aşamasında gerekli görülmesi veya sanık/ mağdur yanlarca talep edilmesi halinde yaş tespitini uzman görüşlerine bakarak yapılması gerektiğini düzenlemiştir.⁶⁸⁸

Yaş tespiti cumhuriyet savcısı tarafından yapabileceği gibi, kovuşturma evresinde mahkeme de yapabilmekte, mahkemeler mağdurun yaşına yapılan itiraz karşısında çocuklar için tam teşekküllü devlet hastanelerinden sağlık kurulu raporları aldırarak, çelişkili görülen durumlar için Yargıtay'ın Adli Tıp Kurumu görüşünün alınmamasının hüküm bozma sebebi yapıldığı görülmektedir⁶⁸⁹ Nüfus Hizmetleri Kanunu'nu m.36 dayanak gösterilerek asliye hukuk mahkemelerinde kayıt düzeltme davaları açılabilen, haklı sebep bulunuyorsa ilk kararın düzeltilmesi için mahkemeden tekrar düzeltme talep edilebilmektedir.⁶⁹⁰

Yargıtay Ceza Genel Kurulu bu araştırma için *“mernis doğum tutanağı, anne- baba ve bilgisi olanların tanıklığı, çocuğun aşı, okul kayıtları gibi diğer belgelerin ve delillerin de temin edilmesini”, “kemik grafileri çektilerle tam teşekküllü bir hastaneden içinde radyoloji uzmanının da bulunduğu bir sağlık kurulundan rapor alınmasını, duraksama hâlinde Adli Tıp Kurumu ilgili ihtisas kurulundan görüş istenilerek mağdurenin gerçek yaşının bilimsel olarak tespiti”*nin yapılmasını ilk derece mahkemelerine yüklemektedir.⁶⁹¹

Konuya ilişkin Yargıtay kararlarına bakıldığında; kimi daireler tarafından *“sosyal ve kültürel durumlar”* şeklinde kodlanan çocukların erken evlendirilmesinin meşru bulunması hakkındaki kanı; özellikle değerlendirmeye alınarak zaman zaman çocuğun hastanede doğduğuna ilişkin resmi kayıt olmasına rağmen çocuğun yaşının büyütülerek suç vasfının değiştirilmesi yoluna gidildiği, mahkemede çocuğu inceleyen kimi uzman ve mahkeme üyelerinin çocuğun on beş yaşından büyük olduğuna çocuğun dış görünüşü ve fiziksel gelişimine bakarak karar verdikleri, yerel mahkemeler tarafından cinsel istismar suçu ile cezalandırılmasına karar verilen bazı sanık dosyalarının ceza daireleri tarafından yaşta hataya düşölüp düşölmediği incelemesi yapılmadığı için bozulduğu, mahkemenin *“çocuk erken evlendirilerek istismar edilmiştir”* kararında direnmesi üzerine Genel Kurul

⁶⁸⁷ ÇINAR, 2020, s. 317.

⁶⁸⁸ Mustafa ÖZEN, Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, 2017, s. 291; YOKUŞ SEVÜK, 2023, s. 419; ÇAVLİN/ ÇAĞATAY SEÇKİNER, 2015, s. 76. Erken evliliklerin yüzde 13'ünde evlenebilmek için yaş büyütüldüğü ölçülmüştür.

⁶⁸⁹ YOKUŞ SEVÜK, 2023, s. 420; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2021/14-100 K. 2021/321 T. 29.6.2021.

⁶⁹⁰ ÇINAR, 2020, s. 317.

⁶⁹¹ YOKUŞ SEVÜK, 2023, s.422'den aktarımla Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2021/14-100 K. 2021/321 T. 29.6.2021.

tarafından ilk derece mahkemelerinin kararlarının onandığı, bazı dosyalarda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın çocuğu istismar ettikten sonra evlenen faillerin ceza almaması üzerine bunun toplumdaki diğer cinsel istismar faillerini mağdurla evlenerek cezadan kaçabileceklerini düşündürmemesi gerektiği gerekçesinden bahisle dosyaları itirazları üzerine Genel Kurul'a taşıyarak failin cinsel istismardan ceza almasını sağladıkları görülmektedir.⁶⁹²

Son dönemlerde bu tür dosyaların bir yöntem olarak zamanaşımından düşürülmeye başlandığı, bazı muhalif üyelerin kız çocuklarını istismar edenleri cezalandırmaktan kaçınmak için aile birliği bozuluyor gerekçeleriyle karşı oylar yazdıkları, bazılarının kurulan hata ve sanığı beraat ettiren hükümlere karşı çıkarak yetişkin sanık ve sanık ile evlendirilen çocuğun ailelerinin çocuğun yaşını bilmediklerini iddia etmelerinin gerçeğe ve hayatın olağan akışına aykırı olduğu için beraat kararlarına katılmadıklarından bahisle gerekçelendirdikleri görülmektedir.⁶⁹³

Taner, burada bahsedilen sorunun hata hükümleriyle çözülemeyeceğini ve ceza kanunlarının erken ve zorla evliliklerle mücadelede etkili bir araç olması gerektiğini

⁶⁹² KOCA-ÜZÜLMEZ, 2020, s. 413'den aktarımla Yargıtay 14.CD E. 2011/7094 K. 2013/487 T. 24.11.201; ÖZGENÇ, 2020, s.279-281'den aktarımla, Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-349 K. 2014/96 T. 25.2.2014; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-564 K. 2013/445 T. 12.11.2013; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-552 K. 2013/518 T. 26.11.2013, bukarada çoğunluk görüşüne katılmayan dört Genel Kurul Üyesi karşı oy kullanmışlardır. Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-517 K. 2013/514 T. 26.11.2013; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-575 K. 2014/76 T. 18.2.2014; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-749 K. 2015/277 T. 15.9.2015; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2014/14-47 K. 2015/178 T. 2.6.2015; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-749 K. 2015/277 T. 15.9.2015 Kararı. Çoğunluk görüşüne katılmayan 4 Genel Kurul üyesi karşı oy kullanmıştır.

⁶⁹³Yargıtay 9. CD E. 2021/18817 K. 2024/1502 T. 22.2.2024; Yargıtay 9. CD E. 2021/9012 K. 2023/7514 T. 20.11.2023; Yargıtay 9. CD E. 2023/13307 K. 2024/3771 T. 29.4.2024; Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2023/9-438 K. 2024/119 T. 13.3.2024. "(...)Gayri resmî olarak evlenip birlikte yaşamaya başlayan sanıkla katılan mağdurun ilk kez cinsel ilişkiye girdikleri tarihte katılan mağdurun on beş yaşını doldurmasına yalnızca dokuz gün kaldığının anlaşılması, sanığın, katılan mağdurun kimliğinin kendisine gösterilmediği için on beş yaşından küçük olduğunu bilmediğini savunması, tanıkların katılan mağdurun on sekiz yaşında olduğunu beyan etmeleri, katılan mağdurun on beş yaşını doldurması beklenmeden görücü usulüyle gayri resmî olarak sanıkla evlendirilmesinin hayatın olağan akışına uygun olmaması sebebiyle, ilk cinsel ilişki tarihinde on beş yaşını doldurmasına dokuz gün kalan katılan mağdurun yaşının küçük olduğunun sanık ailesi tarafından bilinmediğine ilişkin kabulün hakkaniyete uygun görülmesi, katılan mağdurun, yaşının küçük olduğunun sanık tarafından bilindiği şeklindeki iddiasının, katılan mağdur ile sanığın sonradan ayrılmalarından ve sanığın katılan mağduru darbetmesinden kaynaklanmasının kuvvetle muhtemel olması ve dosya arasında bulunan katılan mağdura ait diğün fotoğraflarına göre sanık savunmasına ve bir kısım tanık beyanlarına itibar edilmesinin şüpheden sanık yararlanır ilkesiyle de bağdaşması hususları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; katılan mağdurun suç tarihindeki yaşı bakımından sanık hakkında TCK'nın 30. maddesinde düzenlenen hata hükümlerinin uygulanmasında zorunluluk bulunduğu,(...) Sanık hakkındaki kamu davasının (...) DÜŞMESİNE". Çoğunluk görüşüne katılmayan 3 üye: "(...)sanık ... ailesinin mağdurenin yaşının 15'ten küçük olduğunun bilmemesinin mümkün olmaması, evliliğin ani değil mağdure ile sanığın bir süre söz ve nişanlı kalmalarından sonra gerçekleşmesi,(...) dosyada bulunan diğününde çekilen fotoğrafta bile mağdurenin fiziki gelişim ve yaşının küçük olduğunun anlaşılması karşısında, sanığın yaş konusunda hataya düştüğü kabul edilerek Türk Ceza Kanunu'nun 30. maddesinden yararlandırılmaması konusundaki usul ve yasaya uygun olan mahkemenin direnme kararının onanmasına karar verilmesi kanaatiyle sayın çoğunluğun kararına katılmıyorum." demişlerdir.

savunmaktadır. Yargıtay’ın orta bir yol tutturarak çocuklarının durumunu kabullenmek zorunda kalan ebeveynlerin cezalandırılması yoluna gitmediğini ifade ederken; bu durumu bilerek düğün merasimi yapan ebeveynler bakımından çocukların cinsel istismarı suçuna iştirak hükümleri uygulanmasının özellikle on beş yaşın altındaki çocuklar bakımından önem taşıdığını, sosyal şart baskısı, örf, adet gibi açıklamaların kanunu bilmemenin mazereti sayılamayacağını aktarmaktadır.⁶⁹⁴

Taner, erken evlendirilen çocuğun anne ile babasının da aynı şekilde cezalandırılmasının her zaman doğru olmadığını, başlık parasını fiili olarak alan kişinin iştirak, onay veren ebeveynin suça yardım suçlarıyla cezalandırılan ve yerinde bulunduğu Yargıtay İçtihadı’nın son dönemde hukuki olmayan görüşler doğrultusunda değiştirilmesini de doğru bulmadığını ifade etmektedir.⁶⁹⁵

Bu örnekler Yargıtay’a yansıyan kararlar olup, Yargıtay’a yansımayan kimi dosyalar özelinde sahadaki uygulamacılar, suç vasfının değiştirilmesi ve ardından şikâyet tabi hale gelen suçun şikâyetinin geri çekilmesiyle kovuşturmada karar verilmesine yer olmadığına karar verilerek davanın düşmesi, sanık yanca çocuğun yaşının bilinmediği hakkındaki hata savunmaları, kemik yaşının genelde çocuğun takvim yaşından büyük çıkması sebebiyle bu savunmaları desteklemeye yaraması, rıza tartışmaları ve yaş büyütme davalarının erken evlendirmeleri barındıran vakialarda yaygın olduğunu, bazı dosyaların yıllarca Adli Tıp raporunu beklerken sürüncemede kaldığını, olaya ilişkin diğer ilgililerin işledikleri özellikle iştirak hükümleri ile bildirim yükümlülüklerine dair suçlar bakımından cezasızlığın oldukça yaygın olduğunu söylemektedirler.⁶⁹⁶

Özdemir, güncel bir hukuki olgu olan TCK m. 103 ve m. 104 kapsamında Türk vatandaşı olmayan erken ve zorla evlendirilen kız çocuklarının davalarında yapılan kültürel savunmalara dikkatimizi çekmektedir.⁶⁹⁷ Bu tür savunmaların kadın ve çocuk hakları bakımından çeşitli güç ve tahakküm ilişkilerinin gözetilerek değerlendirilmesi gerektiğini, kesişimsellik unsurunun öne çıktığı göçmenlik gibi olguların gelinen baskın kültürdeki cinsiyetçi uygulamaları daha da ağırlaştırarak adaletsizliklere yol açtığını düşünmektedir.⁶⁹⁸ Türkiye örneğinde baskın kültür ile azınlık kültürünün “uygunluk/ benzerlik/ çakışma etkisi” altında bir araya gelerek ortak bir noktaya ulaştıklarını ve bunun için erken ve zorla

⁶⁹⁴ TANER, 2022, s. 908-911.

⁶⁹⁵ TANER, 2022, s. 920-921.

⁶⁹⁶ Şahin ANTAKYALIOĞLU/ Dilek KUMCU/ Sezgi KORKMAZ,” Bağırşaydı Sesi Duyulurdu” Çocuklara Yönelik Cinsel İstismarda Cezasızlık Raporu, İHOP Cezasızlıktan Hesap Verilebilirliğe: Sivil Toplum Örgütlerinin İzleme ve Müdahale Kapasitelerinin Geliştirilmesi” Projesi Cezasızlık Kültürü- Yayın No:2, 2014, s. 54.

⁶⁹⁷ ÖZDEMİR, 2021, s. 40-41.

⁶⁹⁸ ÖZDEMİR 2021, s. 7-8.

evlendirmelere ilişkin hukuki çözüm ve önlemenin her iki kültüre yönelik olarak beraber yapılandırılmasını önermektedir.⁶⁹⁹

Polis Akademisi Suç Araştırmaları ve Kriminoloji Araştırma Merkezi'nin 2015 yılı verilerine göre yüksek cinsel istismar riski altında bulunan Suriyeli kız çocuklarının evlenme adı altında gerçekleştirilen ve cinsel köleliği de içerecek şekilde insan ticareti mağdurları arasında bulundukları, ticari cinsel sömürü mağduru oldukları ve mağdurların yaşlarının on bir on ikiye kadar gerilediği ifade edilmektedir.⁷⁰⁰

Kültürel savunma yapılan ceza davalarının bazılarında on üç, on dört, on beş yaşındaki Türk vatandaşı olmayan kız çocuklarının kendi ülkelerinde yasal evlendirildiklerinden, anne babalarının rızası olduğundan bahisle faillerin Türk kanunlarını bilmedikleri, o ülkenin kanunlarına ve kendi geleneklerine göre evlendikleri, dini nikâh yaptıkları ve evli gibi Türkiye'de birlikte yaşadıkları için bunun TCK m. 103 kapsamında suç teşkil etmeyeceği, failin esaslı hataya düştüğünün kabul edilmesi gerektiği, çocuğunu erken evlendiren ve suça iştirak eden ebeveynlerin de benzer savunmalarla genelde hastanede doğum neticesinde ortaya çıkan kovuşturmaların beraatle sonuçlandığı veya davaların düştüğü kimi kararlar ortaya çıkmıştır.⁷⁰¹

2022 yılında Gaziantep'teki haberi yapan gazetecinin “İstismar Pazarı Davası” olarak manşet verdiği organizasyonda doğumla ortaya çıkan ve suç duyurusunda bulunulan TCK m. 103 çocukların cinsel istismarı atılı suçun çocuğun yaşında hataya düştüğü için erken evlilikten beraat alan babaların hazineden karşılanılan matbu beraat ücretlerinin paylaşılması için bölgedeki avukatlar ile kalem memurları “sürümden kazanmak” suretiyle 100'e yakın davada yaklaşık 600.000 TL'lik pasta yüzde karşılığında paylaştırılmıştır.⁷⁰²

⁶⁹⁹ ÖZDEMİR, 2021, s. 209.

⁷⁰⁰ Meryem GÜL, “Göç Sürecinde Erken Yaşta Evlilikleri Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Çocuklar Özelinde Düşünmek”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022, S. 49, s. 582.

⁷⁰¹ ÖZDEMİR, 2021, s.41'den aktarımla Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi E. 2018/288 T. 16.07.2018. Hukuk ve Kültür Twitter Hesabı, Tübitak 3501 "Göç ve Hukuk İlişkisi Odağında Kültürel Savunma" Ulusal Projesi Twitter hesabı'ndan Aktarımla; Erişim Adresi: <https://x.com/hukukvekultur1> (Erişim Tarihi: 06.01.2025). Bursa BAM 7. CD E. 2021/170 K. 2022/379 T. 15.03.2022; Konya BAM 7 CD E. 2023/729 K. 2023/897 T. 22.06.2023; Bursa BAM E. 7. CD 2021/170 E, K. 2022/379, T. 15.03.2022 T; Bursa BAM 7 CD E. 2021/1410 K. 2023/62 T. 11.01.2023; Yargıtay 9 CD E. 2021/15646 K. 2023/789 T. 21.02.2023; Yargıtay 9 CD E. 2021/10080 K. 2024/28; İzmir BAM 15 CD E. 2022/1105 K. 2023/12233 T. 14.06.2023; Antalya BAM 6 CD E. 2020/1644 K. 2023/770 T. 23.05.2023; İstanbul BAM 20 CD 2017/2997 E., 2018/1787 K., 12.11.2018 T. Kararı; İstanbul BAM 25 CD E. 2022/1968 K. 2023/7 T. 23.01.2023.; İstanbul BAM 20 CD E. 2017/2997 K. 2018/1787 T. 12.11.2018.

Aksi yönde kararlar Yargıtay 14 HD E. 2019/2001 K. 2019/12750 T. 26.11.2019, Yargıtay 14 CD E. 2018/20001 K. 2018/12750 T. 21.06.2018; İstanbul BAM İstanbul BAM 20 CD E. 2022/2235 K. 2022/2682 T. 06.12.2022; diğer aksi yönde karar on iki yaşındaki kız çocuğu hakkında İstanbul BAM E. 2023/1284 K. 2023/1261 T. 13.06.2023.

⁷⁰² Ersan ATAR, “İstismar Pazarı Davası”, 28.07.2022, Kısadalga Haber Portalı, Erişim Adresi: https://kisadalga.net/yazar/istismar-davasi-pazari_37112 (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Bu olay, eril tahakkümün, işbirliğinin ve ataerkil pay dağıtımının ekonomik, hukuki ve sosyolojik yönlerinin haberde yazılmamış olsa da Türk Vatandaşı olmayan kız çocuklarını içerdiği düşünüldüğünden aynı zamanda kesişimsel ayrımcılık öğelerini taşıyan güncel ve çarpıcı bir örneğidir.

İlk derece mahkemesinde kapanan veya onama ile arşive kaldırılan vakaların akıbeti ile bu dosyalar özelinde ikinci derece ve üçüncü derece mahkemelerini de kapsayan istatistik verileri bulunmamakla birlikte, yukarıda izah edilen, çeşitli kültürel savunmalar esas alınarak suçu gizleme örüntüsünün “*İstismar Pazarı*” başlıklı habere konu olan halinde de izlenebileceği üzere cezasızlık ve eril işbirliğine ne kadar açık bir alan olduğu görülecektir.

Ümit Atılgan, ceza hukuku alanındaki haksız tahrik indirimlerini incelediği eserinde, Türkiye’deki ceza hukuku kültürü bakımından yargı mercilerinde kadın ve çocuklara yönelik davranışlarda somutlaşan, eşitsizliğin yeniden üretildiği ve konumuz bakımından özelleştirmemiz gerektiğinde hakim ve savcıların belki kendi çocuklarını erken evlendirmeyecekleri veya kendilerinin bu suçlara karışmayacakları düşünülse de; bu suçlara karışanların cezalandırılmaları konusundaki isteksizliklerini, bunları toplumun “*sosyal ve kültürel durumu*” yani stabil bir doğallık diskuruyla açıklamalarına dair tutumlarını, Connell’in “*suç ortağı-işbirlikçi erkeklik*” kavramıyla teorize etmiştir.⁷⁰³

Ümit Atılgan, haksız tahrik uygulamalarında sıklıkla karşımıza çıkan “*saflığın korunmasının kadına ait bir yükümlülük olması*”yla şekillenen “*erkeklik hakkı*”nın ataerkil işleyiş çarkının devam ettirilmesi yönündeki işbirliğinin diğer ucunda yargı mercilerindeki yargı elemanlarının namusun korunması bakımından ataerkil düzenle zihinsel işbirliği içinde olmalarının hukukçuyu bir “*gelenek bekçisi*”⁷⁰⁴ne dönüştürerek hukuku “*olması gereken*”den uzaklaştırdığı için eleştirmektedir.⁷⁰⁵

Bu nedenle Medeni Kanun’daki 124. madde düzenlemesinin Medeni Hukuk literatüründe bahsedilen “*cinsel suçların önlenmesi*”yle kastedilen durumların da işte buradaki ataerkil anlayış ve bakış açısıyla açıklanmasının mümkün olduğunu düşünüyoruz.

⁷⁰³ Eylem ÜMİT ATILGAN, Haksız Tahrik Bir Erkeklik Hakkı, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2024, s.24,27-28,313-314.

⁷⁰⁴ ÜMİT ATILGAN, 2024, s. 21.

⁷⁰⁵ ÜMİT ATILGAN, 2024, s. 269-290, 22-25. Ümit Atılgan eserinde babası tarafından evden kaçan on sekiz yaşından küçük kızını “*namusumuzu temizledim*” savunmasıyla öldüren baba örneğini de verdiği haksız tahrik uygulamasını şekillendiren pek çok mahkeme kararına yer vermiştir. Hâkimlerin hukuk düzeninden başka ahlaki kurallara atfı yaparak karar vermelerinin ülkenin hukuk kültürü ile açıklanabileceğini söyleyen yazar Lawrence M. Friedman’dan yaptığı atıfla ülkenin yasaları, kanunları, yargı örgütü ve uygulamalarını bir saate benzetmek gerekirse hukuk kültürünün de o saatin zembereği olarak saati kurduğunu, insana ait çeşitli tutum, düşünce ve yargı kalıpları gibi öznelliklerin hukuk kültürüne karakterini verdiğini aktarmıştır.

Ümit Atılgan, yukarıda bahsettiğimiz kimi mahkeme kararları, savcılık itirazları, hâkim karşı oyları ile somutlaşan ve suç ortaklığına itiraz eden seslerin hukuken temsilinin artırılması ve ataerkil düzene karşı ittifaka davet edilerek desteklenmesinin cezasızlık ve eril işbirliğini bozmaya yönelik izlenilebilecek yöntemlerden biri olduğunu düşünmektedir.⁷⁰⁶

Ceza kanunu ile bu suçların ihdasında korunan hukuki yararın çocuğun cinsel dokunulmazlığı olduğu kadar çocuğun cinsel özgürlüğü olduğu yönünde de görüşler mevcuttur.⁷⁰⁷ Çocukların cinsel yönden istismar edilmeme hak ve özgürlüğü,⁷⁰⁸ çocuğun doğru ve düzgün cinsel gelişimi ve bunun korunması⁷⁰⁹ ve çocuğun yararı,⁷¹⁰ gibi birden çok hak ihlal edileceği için bunların suç teşkil etmesi ve suçu işleyenlerin cezalandırılmaları söz konusu olmaktadır. Taner, kanun koyucuların bu konuda çocuğun cinsel özgürlükleri ile cinsel dokunulmazlıkları arasında bir dengeyi bulmasının önemli olduğunu ifade etmiştir.⁷¹¹

TCK bakımından 103. madde ile çocuğun cinsel dokunulmazlığı ve çocuğun yararının,⁷¹² 104. madde ile çocuğun cinsel özgürlüğü ve çocuğun yararının korunduğunu aktaran Yokuş Sevük 104. maddede çocuğun hem rızası hem de şikâyetinin bir arada değerlendirilmesinin sorun yarattığını ve esasen bu düzenlemenin altında bir toplumsal anlayış olarak evlilik dışı cinsel ilişkinin kabul görmeyişinin bulunduğunu söylemektedir.⁷¹³

Konu bakımından çok önemli hukuki değerlendirmelerde bulunan Ekici, 104. maddenin konulma amacının “evlendirme ideolojisi”⁷¹⁴ anlayışına göre evlilik içi cinsel ilişkiyi meşru, evlilik dışı ilişkiyi gayrimeşru olarak sınıflandırdığını tespit etmiştir.⁷¹⁵ Bu

⁷⁰⁶ ÜMİT ATILGAN, 2024, s. 314.

⁷⁰⁷ MEMİŞ KARTAL, 2014, s. 141-143.

⁷⁰⁸ Veli ÖZER ÖZBEK/ Koray DOĞAN/ Pınar BACAŞIZ, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin Yayınları, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 18. Baskı, 2023, s. 359.

⁷⁰⁹ TANER, 2023, s. 363; TEZCAN-ERDEM-ÖNOK, 2017, s. 401-402.

⁷¹⁰ YOKUŞ SEVÜK, 2023, s. 415; ARTUK/ GÖKÇEN, 2022, s. 393.

⁷¹¹ TANER, 2023, s. 361.

⁷¹² YOKUŞ SEVÜK, 2023, s. 413.

⁷¹³ YOKUŞ SEVÜK, 2023, s. 453-455.

⁷¹⁴ Eylem ÜMİT ATILGAN, “Türkiye’de Cinsel İstismarla Mücadelede Hukuk”, Çocuk Yazıları içinde (Editör: Türkan YALÇIN), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2022, s. 191.

Atılgan, erken evlendirme ideolojisine göndermeler yapan bazı atasözlerinden bahsetmektedir. Hattta çeşitli hukuki düzenlemelerde geçen 15 yaş sınırının bununla bağlantısı olduğunu düşünmektedir. Kız çocuklarına bakış açısını yansıtan benzer başka deyim ve atasözleri için Bkz. Adnan GÜRİZ, Atasözleri ve Halk Deyimleri Işığında Türk İnsanı, Phoenix Yayınları, 2. Baskı, 2008, s. 87-88 ve Türkülerde erken evlendirme olgusu hakkında Sena DEMİRCİ/ Sibel PAŞAOĞLU YÖNDEM, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkülerde “Çocuk Gelin” Gerçeği”, KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 2024, C.10, S.1, s. 343-345.

⁷¹⁵ Meral EKİCİ, “Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu Bağlamında Akran Sorunu”, Çocuk Yazıları içinde (Editör: Türkan YALÇIN), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2022, s. 392.

nedenle, TCK'nın 104. maddesi ile TMK'nın 124. maddesinin birbirinin ikizi olan kanuni düzenlemeler olduğunu ifade etmektedir.⁷¹⁶

Bu görüşe göre, kanun düzenlemesinde eğer çocukların hazır olmadıkları cinsellikten korunmasıyla murat edilen bir hukuki yarar var ise o zaman Medeni Kanun düzenlemesinin de değişerek evlenme yaşının on sekize çekilmesi gerekmektedir.⁷¹⁷ Zira on sekiz yaş altında evlenerek vücut dokunulmazlıkları ihlal edilen çocukların da yararının gözetilmesi önemine değinen Ekici, çocuğun evliliğin birliği içinde olmasının veya çocuğun cinsel istismar suçunun evlenerek gizlenmeye çalışılmasının fiilin haksızlığını ortadan kaldırmayacağını aktarmıştır. Ekici, evlenmenin çocuğun cinsel yönden zarar görmesine engel değil tam tersi pek çok vakada bundan zarar görmesine yol açtığını, düzenlemenin bu haliyle kız çocuklarının bekâretini ve bedenini denetim altında tutmaya hizmet ederek hukuki yarar sağlamak amacından uzaklaştığını düşünmektedir.⁷¹⁸

Ekici'nin önerisi, çocuğun yararını gözetken şekilde 104. maddenin gözden geçirilmesi, on beş yaşın üstünde akranlar arasında yaşanan cinselliğin şahsi cezasızlık nedeni olarak kanuna eklenmesi ve maddenin Lanzorette Sözleşmesi'ne uygun bir şekilde yeniden yapılandırılarak özellikle çocuğun kendisi ile yaş farkı olan bir yetişkin tarafından istismar edilmesini önlemeyi önceleyen bir yaklaşım ile belirsiz ifade ve nitelermelerden uzak objektif kriterlere dayalı yeni hukuki düzenlemelerin ortaya konması gerektiğini yönündedir.⁷¹⁹

Ceza hukuku bakımından akran cinselliğinin nasıl anlaşılması gerektiği ve ne tür hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiği hususlarında pek çok görüş ve öneriler mevcuttur. Ancak bu tartışmalar tezimizin kapsamını aştığı için değerlendirme kapsamına alamamaktayız. Bununla beraber bu tür tartışmaların kız çocuklarının haklara erişiminde yaşadıkları yaş ve cinsiyet kaynaklı ayrımcılıkların genellikle ihmal ve kayıtsızlık gibi öğelerden beslendiği göz önüne alındığında⁷²⁰ kız çocuklarının haklarından daha fazla yararlanabilmelerine yol açabilecek tartışmalar olması bakımından önemli ve dikkate değer olduğunu düşünüyoruz.

Yücel, kız çocuklarının korunması bakımından izlenen güncel mevzuatta evlenme ehliyeti ve cinsel istismar düzenlemeleri konusunda fazlaca özgürlük alanının

⁷¹⁶ EKİCİ, 2022, s. 399.

⁷¹⁷ EKİCİ, 2022, s. 429.

⁷¹⁸ EKİCİ, 2022, s. 398-403.

⁷¹⁹ EKİCİ, 2022, s. 426-427.

⁷²⁰ YÜCEL, 2024, s. 337.

bulunduğunu, ancak çeşitli tıbbi kararlar ve çocuğun bunlar açısından ehliyeti konusunda gereğinden fazla sıkı bir kontrolün olduğunu ileri sürmektedir.⁷²¹

Yücel'e göre kız çocukları bakımından istismara karşı koruma bilinciyle kısıtlamalar artırılırken, bu tehlike azaldıkça kısıtlamanın gevşetilmesi ve çocuğun özerkliğinin daha fazla gözetilmesi, çocuğun özgürleşerek kendisi ve gelecekteki yaşamı hakkındaki kararları alabilir hale gelmesinin öncelenmesi ve çocuğun gelişim hakkının bir parçası olarak hem Medeni Hukuk hem de Ceza Hukuku bakımından erken evliliklere yönelik bütünsel yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.⁷²²

Yüksel Kaptanoğlu ve Arslan, TCK m.103 ve 104 kapsamında dava verileri, aile mahkemesine başvuru ve sonuç verileri, evliliği iptal edilmiş, hapis cezası almış çocuklara ilişkin istatistik verilerinin toplanmamasının bir eksiklik olarak ortaya çıktığını söylemektedirler. Erken evlilikleri bildirim yükümlülüğü bulunan öğretmen, sağlık personeli gibi görevlilerin kamusal yükümlüklerini ne derecede uygulandığı hakkında veri toplanması önerisinde bulunmuşlardır. Bu verilerin toplanmamasının, yargı alanında erken evliliklerin önlenmesi bakımından hakların hayata geçirilmesinin önünde eksikliği vurgulanan hususlardan olmuştur.⁷²³

2.2. Evlenme Yaşını Düzenleyen Hukuk Normunun Tarihi Gelişimi

2.2.1. Evlenme yaşının Osmanlı Hukuku bakımından değerlendirilmesi

İslam-Osmanlı hukukunda asgari evlenme yaşına ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. İslam hukukçularının çoğunluğu evliliğin geçerliliğini buluğ şartına bağlamadığı için belirli bir yaş sınırına takılmadan velilerinin çocukları zorlayıcı vekâlet hakkına dayanarak çocuklarını herhangi bir yaşta evlendirebildikleri ve bu tür evliliklerin geçerli sayıldığı, Osmanlı'da 20.yüzyılın başlarına kadar kayıtlarda bu yönde nikâh sözleşmelerine rastlanıldığı bilinmektedir.⁷²⁴

Nikâhın sözleşmesel geçerliliği için yaş bir kıstas olmasa da, evliliğin fiilen başlangıcı buluğ ile ilişkilendirildiği için topluma bunun meşruiyetinin ilan fonksiyonunu

⁷²¹ YÜCEL, 2024, s. 358-359.

⁷²² YÜCEL, 2024, s. 354-358.

⁷²³ YÜKSEL KAPTANOĞLU-ARSLAN, 2021, s. 137.

⁷²⁴ Halil CİN, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Selçuk Üniversitesi Yayınları No:42 Hukuk Fakültesi Yayınları No:3, 2. Baskı, 1988, s.294; Gül AKYILMAZ, "19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Kanunlaştırma Hareketlerinde Kadının Hukuki Durumuna İlişkin Düzenlemeler", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011, C.10, S.1, s. 211; USTA, 2015, s. 845; Adem YENİDOĞAN, İslam Hukukunda Küçüklerin Evlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. V.

yerine getiren düğün yapılması suretiyle ilişkinin açıklandığı ve buluştan önce çocuğun babasının evinde yaşadığı aktarılmakta, yine de köy ve ihtiyar heyetlerine sıklıkla aksi yönde yapılan uyarılardan, boşanma ve mahkeme kayıtlarından anlaşıldığı üzere buluştan da önce çocukların fiili evliliğinin başlatılabildiği, uygulandığı ve geçerli bulunduğu bilgisi kayıtlarda yer almaktadır.⁷²⁵

Akyılmaz'ın araştırmalarına göre Osmanlı kayıtlarında çocukken evlendirilen erkek çocuklarının oranı % 18 iken geriye kalan çoğunluk kız çocuklarından oluşmaktaydı.⁷²⁶ Araz'ın çalışmalarında bu kızların “*efendi, ağa, bey, beşe*” gibi toplumsal ünvanları bulunan yetişkin ve iş-güç sahibi erkeklerle evlendirilmekte oldukları görülmektedir.⁷²⁷

Osmanlı kişiler hukukunda sağ doğan herkes –köleler hariç- hak ehliyetine sahipken, fiil ehliyeti için mümeyyiz, baliğ ve reşit olma şartları gerekmektedir.⁷²⁸ Mümeyyizlik, ayırt etme yetisine sahip olmayı, baliğlik biyolojik gelişimi, reşitlik ise kişinin mal varlığını yönetebilecek akıl olgunluğuna sahip olmasını ifade etmekteydi. Bu üç şartı sağlayan kişiler fiil ehliyetine sahip olarak başkaca bir yerden izin almadan hak ve borçlara ehil olabilmekte ve hukuki işlemleri yürütebilmekteydi.⁷²⁹

Baliğ olmak ise Osmanlı hukukunda biyolojik gelişimle eş tutulan bir durumu ifade ediyordu. Alt sınır ve üst sınır belirlemesi yapılmaktaydı. Hanefi meshebinde buluş alt sınır erkekler için on iki, kızlar için dokuz olarak öngörülmüştü. Üst sınır ise Ebu Hanefi'ye göre erkeklerde on sekiz kızlarda on yedi, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre kız ve erkekler için on beşti. Mecelle 'de buluş yaşı üst sınırı Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine uygun olarak on beş kabul edilmişti, Hukuk-i Aile Kararnamesi ile ise yalnızca aile hukukunu ilgilendiren konularda buluş üst sınırı konusunda Ebu

⁷²⁵ ÜSKÜL ERGİN, 2008, s. 31,34; Omca ÖZDEMİR, “Osmanlı'da “Kadın”ın Hukuku”, Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan içinde (Editörler: Saim ÜYE/ Eylem Ümit ATILGAN/ İrem AKİ/ Zeynep İSPİR/ Funda KAYA), Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016,s. 604; Yahya ARAZ, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”. Kadın/Women 2000-Journal for Women's Studies, 2012, C.13, S.2, s.109; Yahya ARAZ, “Osmanlı İstanbul'unda Çocukluk, Çocuk Evlilikleri ve Cinsellik Yaşı Üzerine Bir Değerlendirme (19. Yüzyılın Başlarından İmparatorluğun Sonuna)* Cinsel İlişkiye Uygundur Lakin Kendi Adına Konuşamaz!,” Toplumsal Tarih 274, 2016, s. 43; Necati DÖĞÜŞ, “19. Yüzyıl İstanbul'unda Bir Erken Evlilik Olayı veya Küçük Nesibe'nin Nikâh Serencamı”, Hitit İlahiyat Dergisi, 2022, C.21, S.1, s. 314.

⁷²⁶ Gül AKYILMAZ, “Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri”, II. Uluslararası Kadın Ve Hukuk Sempozyumu Cilt-1, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 381, Şen Matbaa, 2019, s. 158.

⁷²⁷ ARAZ, 2016, s. 43; ARAZ,2012, s. 172. Araz, yaş farkı sık ratlanılan bir durum olsa da her zaman yaş farkı olmayan veya yakın yaştakilerin de evlendirildiği kayıtlara rastlandığını aktarmış.

⁷²⁸ AKYILMAZ, 2011, s. 193-194;ÖZDEMİR, 2016, s. 602.

⁷²⁹ AKYILMAZ, 2011, s. 194-195; ÖZDEMİR, 2016, s. 599.

Hanefi'nin görüşleri dikkate alınarak düzenleme yapılmıştı.⁷³⁰ Osmanlı hukukunda baliğ olan kişiler artık çocuk sayılamamaktaydı, buradaki sınır da on beş yaşı.⁷³¹

Günümüz hukukundan farklı olarak İslam-Osmanlı hukukunda velayet altındakilerin evlenme hakkının kanunen bizzat velisi tarafından kullanılarak evlenme akdinin yapılması zorunluydu.⁷³² Kız ve erkek çocuklarının evlenmede kendilerini velilerinin velayeti yoluyla temsil etmesine “*velayet-i icbar*” denilmekteydi. Çocuğun iradesinin önem taşımadığı bu yetki genel olarak baba, dede, büyük dede silsilesindeki erkeklerce kullanılmaktaydı.⁷³³ Erkek çocuklar, buluğa eriştiklerinde artık velayet-i icbar altından çıkarak kendi iradesini bizzat kendisi veya vekili aracılığıyla açıklayabilme imkânına kavuşmasına rağmen, Osmanlı'nın benimsediği Hanefi mezhebinin içtihadî görüşleri doğrultusunda kız çocuklar buluğa eriştiklerinde “*velayet-i nedb*” yani ihtiyari velayet altına girmektedirler ve yetişkin kadınların da evlenmesinin velilerince yapılması gerekli ve şart olarak görülmekteydi.⁷³⁴ Bu iki tür velayet arasındaki fark ise zorlayıcı velayette çocuğun rızasına bakılmıyor olmasıyken, ihtiyari velayette yetişkin kadının rızasının aranması olarak çok kısaca açıklanabilir.

Evlenmede rıza hakkında kız çocukları, kadınlar, köleler, akıl hastaları bakımından çok çeşitli tartışmalar ve görüşler mevcuttu.⁷³⁵ Ayrıca rıza kavramının da bugünkü anlamından farklı kullanıldığını, ataerki düzende kadının pasif konumda algılandığını ve uygulandığını görmemiz gerekir zira mektupla yapılan teklif ve kabuller, mülkiyet devrine karşılık gelen satış-hibe gibi sözler, kadının sessiz kalması çeşitli durumların kabul ve rıza anlamına gelebilmekte olduğunu, çocuğun ve kadının bekaretinin evlenme hakkı bağlamında bir ölçüt olarak değerlendirildiğini ve bunların çok çeşitli tartışmalara sebep olduğunun görülmesi gerekir.⁷³⁶

Evlenmenin ilk şartını tarafların rızasının alınması olarak belirleyen İslam Hukukunda velayet-i icbar ile zorla evlendirme düzenlemesi arasında bir çelişkiye düşülmüş olduğu ve bunun çeşitli içtihat ve meshep kurallarıyla aşılmaya çalışıldığını, bununla beraber velayet-i icbar ile evlendirilen çocuklar için her halükarda bir rızadan

⁷³⁰ AKYILMAZ, 2011, s. 195 dipnot.28; ÖZDEMİR, 2016, s. 599.

⁷³¹ AKYILMAZ, 2019, s. 156.

⁷³² CİN, 1988, s. 70.

⁷³³ CİN, 1988, s. 70.

⁷³⁴ CİN, 1988, s. 80-81.

⁷³⁵ CİN, 1988, s.75.

⁷³⁶ CİN, 1988, s.60-93,78; ÖZDEMİR, 2016, s.603. Bekaretin, evlendirmede velayet ve evlenmede bir kriter olarak sayıldığı ve bu hususta çeşitli meshep ve içtihat tartışmaları için Cin'in kitabının 75-90 sayfaları incelenebilir.

bahsedilemeyeceği görüşü mevcuttur.⁷³⁷ Bu tartışmalar çerçevesinde özetle çocuklar ve kadınlar bakımından evlenmede kan hısımlığından kaynaklanan velayet kurumu ve velinin büyük öneminin bulunduğu görülmektedir.

Cin, cebr hakkının patriyarkal aile rejimi çerçevesinde ele alınması gerektiğini söylemektedir.⁷³⁸ Bununla beraber hukuk rejiminin evlenmede cebr ve velayet hakkını sınırlandırdığını, evlenmede veli kabul edilen kişiler grubunun “*buluğ muhayyerliği hakkı*” çerçevesinde azaltılmaya çalışıldığı,⁷³⁹ çocuk ve kadının velisine karşı “kadı”ya başvurabilme imkânı bulunduğunu, burada “kadı”nın ailelerin denk olup olmadığına, verilecek mehr’in yeterli bulunup bulunmadığı gibi konulara baktığını ifade etmektedir.⁷⁴⁰

Osmanlı’da evlenmeye devletin ve mahkemelerin müdahalesi mevcuttur. Kadı şart olmamakla beraber nikâh akdinde kendisi bulunabileceği gibi kendisi veya naibi tarafından imamlara yazılan “*izinname*” aracılığıyla evlenecek kimselerin belge almasını öngörüyordu.⁷⁴¹ Kanuni zamanında kadıdan evlenme için resmi yazılı izin alınması ve imamın nikah aktinde bulunma göreviyle evlenme törenine katılması Ebu Suud Efendi’nin fetvalarıyla açıklık kazanmıştı.⁷⁴² Evlenme izni belgesi veya evlendirme memurunun katılımı evlenme şartı olarak aranmamakla beraber kamu düzeninden kaynaklanan örfî hukuk usul düzenlemeleri, “*Türk âdetinin kodifiye*” edilerek şer’i hukuka aile hukuku alanındaki müdahalesi olmaktaydı.⁷⁴³ 16. yüzyılda özellikle Kanuni devrinden itibaren veli izni meselesinin sıkı denetlendiği⁷⁴⁴, yetişkin kadınlar bakımından kadıların veli izni alınmadan yapılan nikâhları kıymadıkları, ancak zamanla bu kuralın gevşetildiği, verilen evlenmenin iptali kararlarının azaldığı ve 20. yüzyılın başlarına doğru içtihat ve kanun değişikliğine gidildiği görülmüştü.⁷⁴⁵

⁷³⁷ CİN, 1988, s. 64.

⁷³⁸ CİN, 1988, s. 78.

⁷³⁹ YENİDOĞAN, 2009, s. V.

⁷⁴⁰ CİN, 1988, s. 74.

⁷⁴¹ CİN, 1988, s. 282.

⁷⁴² CİN, 1988, s. 283; AKYILMAZ, 2011, s. 210.

⁷⁴³ İlber ORTAYLI, “Family in Ottoman Society”, Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies, Turkish Social Science Association içinde (Editör: Türköz Erder), Maya Publishing and Printing Ltd. Şti, 1985, s. 97; CİN, 1988, s.184. Ortaylı, İslam hukuku müesseselerinden mehr’in yanısıra başlık ve kalın gibi örfî hukuk kaynaklı geleneklerin 16-17.yy.Orta Anadolu kadıları tarafından yerel adetler göz önünde bulundurularak uygulandığını söylüyor. Kadıların aile hukukunda şer’i hukuku her zaman katı bir biçimde yorumlamadıklarından bahsediyor, evlilik kayıtlarının şer’iye sicillerine işlenmesi hususunun ciddiyetle takip edildiğini, evlilik dışı çocukların müsamaha ile karşılanmadığını ekliyor.

⁷⁴⁴ Adnan GÜRİZ, “Evlilik Dışı Birleşmeler ve Çocuklar”, Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler içinde (Editörler: Adnan GÜRİZ/ Peter BENEDICT), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974,s. 104. Evlenmenin izinname ve kadı huzurunda imamla gerçekleştirilmesi gibi idari düzenlemeler kadı ve Osmanlı memurları için bir vergi kaynağıydı, nikâh için “*resm-i harç*” kadıya, “*resm-i arus*” veya “*gerdek resmi*” timar sahibine veya sancak beyine ödeniyordu. “Resm-i arus” evlenen gayrimüslimlerden de toplanırmış.

⁷⁴⁵ AKYILMAZ, 2011, s. 280.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra 1841 yılında çıkarılan bir ferman, evlenme hakkını düzenleme çabası içinde olmuştur. Buna göre “ *Ergin olan her kız evleneceği erkeği seçmekte özgürdür ve isteğine karşı evlenmeye zorlanamaz*” hükmü ile zorla evlenmenin engellenmesi ve başlık parasının kaldırılması istenmişti.⁷⁴⁶ 1873-1874 yıllarında verilen kararlarla mehr'in belirli miktar akçeyi aşamayacağı, düğün hediyesi verilmesinin yasaklanması kararları,⁷⁴⁷ 1881 yılında Sicili Nüfus Nizamnamesi'yle evlenecek kişiler tarafından şer'îye mahkemelerinden izin alınması, imamların resmi olarak nikâh kıymakla görevlendirildikleri, boşanmanın nüfus idaresine bildirilmesi zorunluluğu⁷⁴⁸ getirilmiştir.

1858 tarihi “Ceza Kanunnamei Hümayunu “ yani Ceza Kanununun 1913 tarihli tadilinde adam kaçırmaya başlıklı 206. maddesinde gösterilen kadın ve kız kaçırmaya suçlarının cezalandırılması⁷⁴⁹, 1913 ve 1914 tarihli kararlarla 1858 tarihli Ceza Kanununun 200. maddesine yapılan eklemeye izinname alınmadan nikâh kıyanlar hakkında hapis cezasına hükmolunacağına dair kararlar verilmiştir⁷⁵⁰.

Arşiv kayıtlarında karşı çıkanlar olduğu gibi kanunsuz nikâh kıyan pek çok imama rastlandığı ve ceza aldıkları görülmüştür. Osmanlı bürokrasisinde küçük kızlara evlenme izni verilmesine pek sıcak bakılmadığı ve soruşturmaları ciddiye aldıkları görülmektedir.⁷⁵¹ Temel, kız kaçırmaya suçlarına ilişkin inceleme yaptığı 1839-1908'i kapsayan tarihi kesitte Osmanlı'nın bu kanunları merkezden taşraya doğru ilerledikçe zayıflayan siyasi kapasitesi

⁷⁴⁶ Peter BEDENİCT, “Başlık Parası ve Mehr”, Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler içinde (Editörler: Adnan GÜRİZ/ Peter BENEDİCT), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974,s. 14; CİN, 1988, s. 287.

⁷⁴⁷ BEDENİCT, 1974, s. 15; CİN, 1988, s. 287; GÜRİZ, 1974, s. 106.

⁷⁴⁸ CİN, 1988, s. 287-288.

⁷⁴⁹ Nevzat TOROSLU, “Kadın Kaçırmaya”, Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler içinde (Peter BEDENİCT, “Başlık Parası ve Mehr”, Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler içinde (Editörler: Adnan GÜRİZ/ Peter BENEDİCT), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974,s. 428-433; Mehmet Selim TEMEL, Osmanlı Devleti'nde Kız Kaçırmaya (1839-1908): Devlet, Cemaatler Ve Modernleşme, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 114-117. Toroslu, kız ve kadın kaçırmaya ilişkin hukuk kuralının geçmişi en az Selçuklular'a götürülebilen örfi kaynaklı bir düzenleme olduğunu, Kanuni Sultan Süleyman Kararnamesinin 33. ve 34.maddelerinde kız çekmenin ve teşebbüsünün tazirle cezalandırıldığını, Kanuni düzenlemesinin Tanzimat'a kadar yürürlükte kalarak uygulandığını, Tanzimatla beraber bu suçların yargılanmasının şer'îye mahkemelerinden nizamiye mahkemelerine devredildiği, 1851 tarihli “Kanununu Cedid”in 6.maddesinde hem Müslüman hem de Müslüman olmayan Osmanlı kadınları ve kızlarını kaçırmaya cezalandırılmasının öngörüldüğünü, 1858 Ceza Kanunundaki 206.maddenin 1926 tarihli 765 sayılı mülga TCK'daki kız ve kadın kaçırmaya ilişkin ilk düzenlemesindeki hükümlerle hemen hemen aynı şeklini ve ruhunu koruduğunu aktarmıştır. Temel, yüksek başlık parası ve ekonomik sıkıntılarla evlenememe problemleriyle beraber siyasi huzursuzlukların ve çatışmaların yoğun yaşandığı dönemlerde de kız kaçırmaların da arttığını, Osmanlı kayıtlarına yansıyan ve incelediği 34 kız kaçırmaya davasının %40 kadarının evlilikle sonuçlandığını aktarmış.

⁷⁵⁰ CİN, 1988, s. 289.

⁷⁵¹ DÖĞÜŞ, 2022, s. 336,341.

dolayısıyla uygulamakta zorlandığını ifade etmektedir.⁷⁵² Osmanlı bu yollarla evlenme rejimini, şeklini ve kayıtların düzenli tutulmasını sağlayarak toplumsal yaşamda kanun dışı evlilikleri yasaklama ve yerel zararlı gelenekleri hukuki düzenlemelerle engelleme, nüfus artışını sağlama gibi amaçlar taşımaktaydı.⁷⁵³

Evlenme yaşı bakımından en doğrudan değişiklik 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi ile sağlanmıştır. Erkek için on sekiz yaş kadın için on yedi yaş olağan evlenme yaşı olarak kabul edilmiştir.⁷⁵⁴ Olağan evlenme yaşının altındakiler için ise hâkim iznine başvurarak hâkimin uygun görmesi halinde evlenme izni alarak evlenebiliyorlardı. Hâkim kendi izninin yanı sıra erkeğin değil ama kadının velisinden izin alınmasını şart koşuyordu.⁷⁵⁵

1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi 7. maddesinde “*On iki yaşını itmam etmemiş olan sagir ile dokuz yaşını itmam etmemiş sagire hiçbir kimse tarafından tezvic edilemez.*” hükmü ile olağanüstü evlenme yaşı erkek çocuklar için on iki, kız çocukları için dokuz olarak kaydedilerek veli izni ile dâhil olsa bu yaşların altındaki evlilikleri yasaklayarak bir kural ve sınırlandırılma getirilmişti.⁷⁵⁶ 7. maddenin gerekçesinden bir bölüm ise aşağıdaki gibidir:

“(...)Ebeveynlerin ilk görevi çocukları talim ve terbiye ederek düzgün bir aile kurmalarını sağlamaktır. Hâlbuki aileler çocuklarının tahsil ve terbiyesini ihmal ederek müriyyetlerini görmek, miras sahibi yapmak için daha beşikte nişanlamışlardır. Sonuçta biçâreler dünyayı görmeden evlendirilmiş, ardından düğünleri ile felâketleri hazırlanmıştır. Okul yüzü görmeyip, okuma yazma ve dini bilgilerden haberi olmayan bu çocukların oluşturdukları aileler zıfâfin ilk aylarından itibaren yıkılmaya mahkûm olmuştur. Bu da ailenin temelsiz olmasının sebeplerinden birisidir. Bu tür davaları görmek için şer’iyye sicillerini incelemek yeterlidir.(...)”⁷⁵⁷

Yazarlar, evlenme yaşına ilişkin getirilen bu kuralın Osmanlı Hukuku için büyük bir reform olduğunu ve tepki çektiğini ifade etmektedir. Tepkilerin “*halkın örf ve âdetine ve milli ahlaka aykırı olduğu*” noktasında toplandığını söylenenebilir.⁷⁵⁸ Araz, 19. yüzyılın

⁷⁵² TEMEL, 2019, s. 118.

⁷⁵³ GÜRİZ, 1974, s.106; BERKTAY, 2018, s. 103.

⁷⁵⁴ CİN, 1988, s. 294.

⁷⁵⁵ CİN, 1988, s. 294-295.

⁷⁵⁶ CİN, 1988, s. 295.

⁷⁵⁷ AKYILMAZ, 2019, s. 166-167.

⁷⁵⁸ AKYILMAZ, 2011, s. 224; CİN, 1988, s. 295, 305. Örneğin bir müderris 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi’ne evlenme yaşına itirazını şu şekilde dile getirmiş: “*Şu surette bîkes=(kimsesiz) olup en ziyade izdivaçla setrî selamete muhtaç olan genç kızlar bu nimetten mahrum kalacaklardır. Ahlakları bozulacak, fakru zaruret taammüm edecek, memleketimizde fuhşiyatın ve bilvasıta emraz-ı zühreviyetinin teskkürümünteç olacak. Bunun maslahat neresinde?*”

son çeyreği ile Osmanlı'nın tasfiyesine kadar görünen süreçte evlilik yaşının evlilik, aile ve nüfus politikaları etrafında yürütülen tartışmaların önemli bir kısmını oluşturduğunu, evliliğin kaç yaşında yapılması gerektiğine ilişkin makale yarışmaları düzenlendiğini, erken evliliğe yönelik tepkilerin oluştuğunu söylemektedir.⁷⁵⁹ Dönemin yazar ve düşünürleri erken evliliklerin sağlık üzerindeki zararlı etkilerine dikkat çekmek suretiyle erken evliliklere karşı çıkmaktaydı.⁷⁶⁰

Osmanlı'da erken evliliklerin yalnızca belirli bir toplumsal sınıfta gerçekleşmediği, ailevi ve siyasal ilişkileri yönetme olanağı vermesi bakımından üst-orta sınıf aileler tarafından da zaman zaman tercih edildiği; bununla beraber incelenen şer'îye sicillerinde erken evlenen kız çocuklarının mehr'ine velilerin erişimi ve kullanımı imkanı verdiği için ekonomik sebeplerin uygulamada öne çıktığı, ailenin namusu ve kız çocuğunun iffetinin korunması temalarının da erken evlendirme sebepleri bakımından hukuçular tarafından kabul edilen gerekçeleri oluşturduğu gözlenmiştir.⁷⁶¹

Boşanma veya ölümle beraber dokuz yaşından sonra kız çocuğunun velayetini anne tarafından alarak baba tarafına veren velayet kuralının arka planında işleyen kız çocuğun cinsel “*fesat*” sebebi olmadan “*ırz*”⁷⁶²ın ataerkil korumaya alınması zorunluluğu, erken evlilikle çocuğun evlilik dışındaki cinsel ilişki tehlikesinin bertaraf edilmesi endişesi örtüşmekteydi.⁷⁶³ Osmanlı dönemine ilişkin yürütülen bir toplumsal cinsiyet araştırmasında erkekler bakımından çocukluk ve evlenme arasındaki dönemi tanımlayan

⁷⁵⁹ ARAZ, 2016, s. 47.

⁷⁶⁰ ARAZ, 2016, s. 47; DÖĞÜŞ, 2022, s. 315, 318, dipnot 19. Örneğin tıp doktorlarından Besim Ömer bir yazısında “*Vakitsiz ekilecek tohumun mahsûlu de ‘vakitsiz’ olur*” diyerek tohum-toprak metaforuyla uyumlu şekilde erken evlilik neticesinde doğacak çocukların sağlıksız olacağını söylemiş. Fenni İzdivaç adlı eserinde “... *Hele küçük bir çağda, daha adetini görmeyen 9, 10, 12 yaşında bir kızın 20, 30 yaşında bir erkekle izdivacı daha ilk mukârenette bazı fecâyia sebebiyet vermektedir. Hayat-ı meslekiyemde bu babda tesâdüf eylediğim vekâyı’ dâima hâfızamı tırmalamaktadır...*” diyerek hekim olarak toplumdaki doğrudan tanıklıklarını aktarmış ve eleştirmişti. Doktorun konuyla ilgili “*Sıhhatnüma-yı İzdivac*” isimli de bir eseri bulunmaktadır.

⁷⁶¹ AKYILMAZ, 2019, s. 161.

⁷⁶² Başak TUĞ ONARAN, “*Irz, Namus, Onur, Adalet: 18. Yüzyıl Arzuhâl Pratiğinde Irz ve Adalet Sözleşmesi*”, *Feminist Tahayyül*, 2022, C.3, S.1, s. 6, 28, 31. Tuğ Onaran, makalesinde 18. yüzyıldaki Osmanlı arzuhallerindeki hukuk kültürünü ırz ve namus kavramları üzerinden incelemiştir. Yazar, ırzı kadınların sahip olduğu ve erkeklerin bunu onur ve şerefleri olarak korudukları bir kavram olarak açıklarken, kadın cinselliği üzerinden “*devlet baba*” ile “*aile resisi*” arasında bir adalet sözleşmesinin devletin meşruiyetini güçlendirecek şekilde kurulduğunun gözlemlenebileceğini aktarmıştır. 1858 ceza düzenlemelerine kadın ve kız kaçırma ve tecavüz suçlarıyla ilgili olarak ırz kavramının kanun maddelerinin lafzına girişini cinsiyet ayrımcı bu adalet anlayışının ifadesi olarak görür.

⁷⁶³ AKYILMAZ, 2019, s. 161; ARAZ, 2012, s. 102,104. Hem Araz hem Akyılmaz makalelerinde pek çok mahkeme kararı ile fetvaya yer vermişler, bunların incelenmesi sonucunda kız çocuğunun dışarıdan olgun görünmesi çocuğun cinsel ilişkiye dayanabileceği kanaatini oluşturuyorsa evlenmesine engel herhangi bir durum olmadıkça kanaat getirildildiği, bu anlamda kız çocuğunun adet görmeden ve oldukça küçük yaşlarda evlenmeye uygun görülebileceği açıklanmış. Yenişehirli Abdullah Efendi'nin 1741'li yıllarda verdiği fetvalardan biri tüm uyarılara rağmen kocası tarafından cinsel ilişkiye zorlandığı için ölen yedi yaşındaki bir kız çocuğunu konu edinmekte, kınanan olayda ölen çocuğun ailesinin tazminat hakkı olduğu ve kocanın ölen çocuğun mirasına hak kazanmayacağı aktarılmıştır.

kelimeler olmasına rağmen kız çocuklarının yetişkinliğine geçişini anlatan kelimeler bulunmaması, çocukluktan fiziksel olarak çıktığı düşünülenler kız çocuklarının doğrudan potansiyel gelin olarak görüldüklerini destekler niteliktedir.⁷⁶⁴

Osmanlı'da modernleşmenin başlangıcının on sekizinci yüzyıla değin gitmektedir.⁷⁶⁵ Tanzimat'la beraber başlayan kodifikasyon hareketi neticesinde hukuk alanında “*hukuki Romanizasyon dönemi*”nden geçilmiştir.⁷⁶⁶ Buna rağmen 19. yüzyılın ortalarında yürürlüğe giren ve İslam dünyasının ilk medeni ve borçlar kanunu olma özelliği taşıyan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye kısa adıyla Mecelle'de dahi aile hukuku hükümlerine rastlanmaması,⁷⁶⁷ yapılan tartışmalar⁷⁶⁸ ve en geç değişiklik yapılan alanlardan aile hukukunu ilgilendiren 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin kısa bir süre yaşadıktan sonra 1919'da yürürlükten kaldırılması dikkate değer gelişmelerdir.⁷⁶⁹ Ancak bu konu tezimizin kapsamı dışında kaldığı için bu nedenlere değinmeyeceğiz.

Tezimiz açısından anlamlı bulduğumuz çıkarım, kanun düzenlemesi uzun yaşamamış da olsa; o dönem için evlenme yaşına ilişkin kural koyulmasına ve kadın hakları ile kız çocukları bakımından ilerici düzenlemelere toplumsal ihtiyaç duyulmuş olması ve siyasi irade eliyle bu kuralın yürürlüğe girmiş olmasıdır. Nitekim Araz, kız çocuklarının erken evlendirilmesi bakımından var olan olumlu “*toplumsal mutabakatın*” 19. yüzyılın sonunda artık ortadan kalktığını düşünmektedir.⁷⁷⁰

Çocuk hakları bakımından önemli bir kazanım ise kararname, hukuki reformlar, yapılan tartışmalar, kız çocuklarının daha çok okula yönlendirilmesi gibi gelişmeler sayesinde, o dönemde on beş yaş altında gelen boşanma davalarının azalmasıyla, Osmanlı toplumunda çocukluk alanının genişlemesiyle ve on beş yaşından yukarıya doğru bir

⁷⁶⁴ ARAZ, 2012, s.106.

⁷⁶⁵ Niyazi BERKES, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 1996, s. 40; Şerif MARDİN, Türk Modernleşmesi Makaleler 4, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1991, s. 12.

⁷⁶⁶ BERKTAY, 2018, s. 102.

⁷⁶⁷ Seda ÖRSTEN ESİRGİN, “Osmanlı Devleti'nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanunu mu?”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2011, C.29, S.29, s. 40-41.

⁷⁶⁸ ÖRSTEN ESİRGİN, 2011, s.42-45; ORTAYLI, 1985, s.103. Ortaylı II. Meşrutiyet döneminde yöneticiler, avukatlar, düşünürler ve edebiyatçılar arasında evlilik ve aile alanında yoğun tartışmaların yürütüldüğünü, geleneksel aile ve görücü usulü evliliklerin satirize edildiği yazılar ve eserler verildiğini, Türk kadını ve sorunlarının yoğun şekilde tartışıldığını söylüyor.

⁷⁶⁹ KANDİYOTİ, 2022, s. 109. Kandiyoti Osmanlı'nın laikleşme yolunda attığı çekingene bir adım olarak tarif ettiği 917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin ne ailenin bunalımını köklü reformlarla değiştirmek isteyen yenilik yanlılarını ne de kararnameyi şeriatı saldırı olarak yorumlayan reddiyecileri memnun etmediğini söylüyor.

Kararnamenin, Ürdün, Suriye ve Lübnan'daki daha uzun yürürlük süresi, hazırlanmasına etki eden siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve diğer etkenlerle beraber incelendiği eser için Bkz. Ebru KAYABAŞ, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi- Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Filiz Kitapevi, 1. Basım, 2009, s. 102-105,14-26.

⁷⁷⁰ ARAZ, 2016, s. 49.

çocukluk dönemine alan açılmasıyla sonuçlanmış olmasıdır.⁷⁷¹ Duben, 1880 ile 1914 arasında kızlar için on beş-on altı olarak tahmin edilen ilk evlenme yaşının 1880 ile 1935 arasında savaş etkeninin yanı sıra erken evliliğe yönelik tepki ve regülasyonlar neticesinde de yükselmiş olabileceği kanaatindedir.⁷⁷²

Bir diğer çıkarım ise güçlü tepkiyle karşılaşılan bir alan olan evlilik ve aileye ilişkin devlet müdahalelerinde yasalarla ataerkil çıkarların çatışması halinde yasaların uygulanması için ısrarlı olunamamasıdır.⁷⁷³ (ki 1938'deki evlenme yaşının düşürülmesi hukuki düzenlemesinde bunun bir örneğini daha göreceğiz)⁷⁷⁴ Ancak Osmanlı Hukukunda Tanzimat ve devamında özellikle 19. yüzyılda devletin evlilik ve aileye daha çok müdahaleye başlamış olmasının görünür hale gelmesiyle toplanan toplumsal ve siyasal enerjinin ve 1926 Cumhuriyet resepsiyonuna giden yoldaki “*momentuma*”⁷⁷⁵ dönüşmesine zemin hazırlayan zihniyet ve gelişmelerden olmasıdır.

Trablusgarp, Balkanlar ve onu izleyen 1. Dünya Savaşları'nın gölgesinde ve bölgedeki en hızlı ekonomik, sosyokültürel reformların yaşandığı ülke olan Türkiye'de Osmanlı Ailesi de düşünce ve yaşayış olarak değişim ve dönüşümler geçirmiştir.⁷⁷⁶ Bu reformlar ve gelişmelerle paralel olarak çocukluğa ve yetişkinliğe ilişkin geleneksel anlayışlar da aşınmıştır.⁷⁷⁷ Önemle vurgulanması gereken husus ise, elbette tek tip çocukluk kavrayışının bulunmamasına benzer biçimde tek tip Osmanlı ailesinin, yaşayışının, inancının ve pratiklerinin de mevcut olmadığıdır.⁷⁷⁸

Yine de Tanzimat döneminden itibaren aile yapısı her ne kadar radikal değişimler geçirmese de çocukluk dönemine bakış ve yaklaşımları da içeren yenilik ve değişim arzusunun güçlü şekilde ortaya çıktığından bahsedilir. 1. Dünya Savaşı, erkeklerin askere gitmesiyle kadınların toplumsal hayata katılımlarının zorunlu olarak arttığı, klasik büyük Osmanlı ailesinin çözüldüğü, erkeklerin taşıdığı ekonomik roller de dâhil olmak üzere toplumsal rollerin birçoğunun kadınlar tarafından üstlenildiği, Kurtuluş Mücadelesi'nde

⁷⁷¹ ARAZ, 2016, s. 49.

⁷⁷² Alan DUBEN, “Ottoman-Turkish Families and Households”, Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies içinde içinde (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association, Maya Publishing and Printing Ltd. Şti, 1985, s. 123; DOĞUŞ, 202, s. 316-318. Duben ve Behar 1886 Nüfus sayımına göre ilk evlenme yaşını kızlar için 19.1 olarak ölçmüşler ancak bu ölçüme ihtiyatla yaklaşarak verileri merkezi İstanbul İdari kayıtlarından elde ettiklerini ve özellikle imamlar tarafından izinname alınmadan kıyılan kanunsuz nikahların yaygınlığı sebebiyle bu ölçümü başka verilerle destekleyerek tahminde bulunduklarını aktarmaktadırlar.

⁷⁷³ KANDİYOTİ, 2022, s. 110.

⁷⁷⁴ Tezin “Cumhuriyet ve evlenme hakkının yeniden düzenlenmesi” başlığı altında bu konu değerlendirilmiştir.

⁷⁷⁵ ORTAYLI, 1985, s. 102.

⁷⁷⁶ ORTAYLI, 1985, s. 104.

⁷⁷⁷ GÜRKAN ÖZTAN, 2019, s. 6.

⁷⁷⁸ ORTAYLI, 1985, s. 103.

görev alan kadınların en azından ölen çocukları adına söyleyecek sözleri olduğu çalkantılı bir dönemi de beraberinde getirmiştir.⁷⁷⁹

2.2.2. Cumhuriyet ve evlenme hakkının yeniden düzenlenmesi

1935 yılında yapılan nüfus sayımı, evlenme yaşına ilişkin güvenilir bilgi sağlanan ilk kaynak olarak görülmektedir. Yapılan hesaplamalara göre evlenme yaşı kırsalda kadınlar için on dokuz, erkekler için yirmi iki, İstanbul’da bu yaş sırasıyla yirmi dört ve yirmi yedi olarak tespit edilmiştir.⁷⁸⁰ Duben, bu ölçüm hakkında kuşkuları olduğunu, aslında özellikle kızlar için bu yaştan daha düşük olduğu kanaatindedir. Nitekim dönemin etnografları Berksan⁷⁸¹, Berkes⁷⁸² ve Stirling’in⁷⁸³ çalışmalarında aynı döneme ilişkin farklı ve daha düşük ilk evlenme yaşlarına ulaşılmış olmasını kendi kuşkularını destekler nitelikte bulmaktadır.⁷⁸⁴

Bu etnografların yapıldığı tarihte evlenme yaşının yüksek çıkmasının bir sebebinin de 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde erkek nüfusun büyük çoğunluğunun savaşa gitmesi ama savaştan dönmemesi nedeniyle dul kalan veya hiç evlenmeyen kadınların, tek kişilik, çekirdek hanelerin de varlığıyla ilk evlenme yaşının kırsalda yirmi beş ile otuz yaşına kadar yükselmiş olmasıdır.⁷⁸⁵ Nitekim araştırmacılar köylülerin 20-25 yıl öncesinde yani 1915-1925 yılları arasında evlenme yaşının o günden çok daha aşağıda olduğunu söylediklerini aktarmışlardır.⁷⁸⁶

1921’de Büyük Millet Meclisinin çıkardığı ve 1966’da AYM tarafından iptal edilene kadar yürürlükte bulunan 8 maddelik 55 sayılı Düğünlerde Men’i İsrifat Kanunu’na göre düğün masraflarının, nişan için verilen hediyelerin, eğlencelerin ve başlık parasının yasaklanarak bu kurallara uymayanların para ve hapis cezasıyla cezalandırılması; elde edilen malların müsadere edilerek açık artırımla belediyeye gelir olarak kaydedilmesi öngörülmüştür.⁷⁸⁷ Kanunda her ne kadar malların idareye müsadere açıklanmışsa da başlık parasının nereye iade edileceği düzenlenmediği için uygulamada bu boşluğu

⁷⁷⁹ BERKTAY, 2018, s. 105.

⁷⁸⁰ DUBEN, 1985, s. 122-123.

⁷⁸¹ Berksan kırsalda kızlar için on altı ile on yedi erkekler için on sekiz ile yirmi yaş arasını ilk evlenme yaşı olarak tespit etmiş.

⁷⁸² Berkes kırsalda kızlar için on altı ile on yedi erkekler için on sekiz ile yirmi yaş arasını ilk evlenme yaşı olarak tespit etmiş.

⁷⁸³ Stirling kırsalda kızlar için on dört ile on sekiz erkekler için on altı ile yirmi iki yaş arasını ilk evlenme yaşı olarak tespit etmiş.

⁷⁸⁴ DUBEN, 1985, s. 122.

⁷⁸⁵ DUBEN, 1985, s. 122.

⁷⁸⁶ DUBEN, 1985, s. 122.

⁷⁸⁷ CANORUÇ, 2005, s. 214-215; BENEDICT, 1974, s. 18-19.

öğrenenlerin başlığı para olarak verip daha sonradan dava açarak parayı kendi uhdelere iade aldıkları ve kanunu dolandıkları görülmüştür.⁷⁸⁸

Savaş koşullarında çıkarılan kanunun temel gayesinin halkın tüm ekonomik imkânlarını Milli Mücadele'ye yönlendirmeye gayret ettiğini, ancak 1841-1917 yılları arasında Osmanlı kanun koyucusunun yaptığı düzenlemelerle paralel olarak başlık yüzünden evlenemeyenlerin çoğalması, nüfusun artırılması, kız kaçırmaların azaltılması ve bu uygulamaların ahlaka aykırı olarak yorumlanmasının da dönemin kanun koyucularının gerekçeleri arasında yer aldığı söylenebilir.⁷⁸⁹ Aynı ihtiyaç ve iradenin ülkenin yeni kanun koyucuları yönünden de devam ettiğini anlaşılmaktadır. Nitekim kanunun savaştan sonra da 45 yıl yürürlükte kalması bu tercihe bağlanabilmektedir.⁷⁹⁰

Her ne kadar Osmanlı'da Tanzimat'tan itibaren örneğin 1917 Hukuk-i Aile Kararnamesi'yle de engellenmeye çalışılan poligami, kadının boşanma hakkının genişletilmesi, evlenme yaşı, kadınlar için daha çok eşitlik getiren kanunların uygulanması gayretleri bulunsada hiçbir çeşitli sebeplerden ötürü 1926 Medeni Kanunu kadar ileri gidememiştir.

Türk Kanunu Medenisi; çok eşliliğin yasaklanarak tek eşliliği temel alması, kadın ile erkek arası eşitliği kabul etmesi ve eşitliğe oldukça yakın hükümler koyması, tek taraflı yani erkeğin kadını mahkeme tesciline bağlı olmaksızın boşayabildiği talak boşanmasının tamamen kaldırılarak kadının boşanma hakkının erkekle eşit biçimde tanınmasını sağlamıştır. Kanun ile boşanmanın mahkeme kararına bağlanması, evlenme hakkının erkek zümresi tarafından velayeten kadın yerine kullanmasının yasaklanması ve bir anlamda kadının üzerindeki koca ve baba vesayetinin yasal olarak kaldırılması, hem erkek hem kadın için vekâletle evlenmenin yasaklanması ve nikâh akdinin tamamen laik ve bireysel bir karaktere büründürülerek hakkın sıkı sıkıya şahıslara özgülenmesi gerçekleştirilmiştir. Türk Kanunu Medenisi; yukarıda sayılan yeni hak ve düzenlemelerle beraber, erkek, kadın, çocuk, köle, Müslüman olan ve Müslüman olmayan

⁷⁸⁸ ÜSKÜL ENGİN, 2008, s. 152-153. Yargıtay 1956 tarihli Hukuk Genel Kurulu kararında karşısına gelen hukuki uyumsuzlukta bakire olmadığı için nişanı bozulan kadının babasına başlık anlaşmasıyla verilen paranın nişanlanan erkeğin ailesine iadesi yönünde karar vermiş. Bkz. BENEDICT, 1974, s. 32.

⁷⁸⁹ CANORUÇ, 2005, s. 214-215.

⁷⁹⁰ Eylem ÜMİT ATILGAN, "Cumhuriyet Hukuk Devriminin Aile İdeali, Medeni Kanun'un Ruhu ve Kadınların Kurtuluşu", İlk Yüzyılı Biterken Cumhuriyet Demokratikleşme Momentleri, Sıradan İnsanlar ve Siyaset içinde (Derleyenler: Gencer ÖZCAN/Ömer TURAN/ Bülke BOŞNAK/ Tuğçe ERÇETİN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 745 Siyaset Bilimi 83, 1. Baskı-1. Edisyon, 2024, s. 56.

farkı gözetmeden tüm kişilere hak ve fiil ehliyeti tanınması, miras haklarının eşit taksimi gibi maddeleri ile önceki hukuk düzeninden ayrılmaktadır.⁷⁹¹

Bu haliyle artık aile hukukunun laik bir karakter kazandığı düşünülmektedir.⁷⁹² Medeni Kanun'un uluslaşma sürecinde Cumhuriyet için ulusal, toplumsal, siyasal birliği sağlaması ve böylelikle sosyal mühendislik görevini yerine getirmesi bekleniyordu. Bu nedenle gelenek, görenek, *atadan dededen kalma anlayışın*⁷⁹³ ve Osmanlı'da mevcut olan hukuktaki ikiliğin en hızlı yolla yani devrimle tasfiyesi Cumhuriyet kadroları için gerekli ve yerinde bulunmaktaydı.⁷⁹⁴

4 Nisan 1926 tarihinde kabul edilen 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin ehliyet ve yaş başlıklı 88. maddesi evlenmenin olağan ve olağanüstü yaşına ilişkin olup düzenleme şu şekildeydi: *“Erkek on sekiz ve kadın on yedi yaşını ikmal etmedikçe evlenemez. Şu kadar ki, hâkim fevkalâde hallerde ve pek mühim bir sebebe mebni on beş yaşını ikmal etmiş olan erkek ve kadının evlenmesine müsaade edebilir. Ana ve baba ve vasi de dinlenir.”*⁷⁹⁵

Kanunun 90. madde 1. fıkrasında aile izni düzenlemesinin yapıldığı görülmektedir, bu düzenlemede olağan evlenme yaşının 1917 Aile Kararnamesi'ndekiyle Hanefi meshebi bulûğ üst sınırıyla aynı olduğunu, olağanüstü evlenme yaşının ise Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in bulûğ üst sınırına da uygun olarak on beşe sabitlenmek suretiyle Osmanlı'da evlenme yaşı bakımından yükselen toplumsal/ psikolojik sınırın eski düzenle bir anlamda müzakere edildiğini ve Cumhuriyet bakımından olumlu addedilebilecek kazanımla uzlaşmaya gidildiğini düşünüyoruz. Evlenmeye izin vermeyen ailenin dava edilmesi imkânı taraflara tanınmamış, yani henüz çocuğun evlenme hakkında ne düşündüğü konusu gündeme alınmamış gibi görünmektedir: *“Küçük, ana ve babasının veya vasisinin rızası olmadıkça evlenemez.”*⁷⁹⁶

⁷⁹¹ Zeynep Özlem ÜSKÜL ENGİN, “Medeni Kanun ve Toplumsal Dönüşüm”, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri içinde (Editör: Fethi GEDİKLİ), XII Levha Yayınları, 1. Baskı, 2014, s. 36-38. Eşitliğe aykırı hükümler sonraki dönemlerde ve yeni Medeni Kanun görüşmelerinde de sıklıkla tartışılmıştır.

⁷⁹² ÇAĞLAR GÜRGEY, 2011, s. 361-362.

⁷⁹³ Mahmut ESAT BOZKURT, “Esbabı Mucibe Layihası” Tam Metin, 1926, Cumhuriyet Gazetesi, 14.02.2005 Tarihli Gazete Küpürü, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi, , Erişim Adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/38320385.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁷⁹⁴ ESAT BOZKURT, “Esbabı Mucibe Layihası” Tam Metin, 1926; BERKES, 1996, s. 531; Coşkun ÜÇÖK/ Ahmet MUMCU/ Gülnihal BOZKURT, Türk Hukuk Tarihi, Turhan Kitapevi, Tamamen Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 20. Baskı, 2018, s. 347; ÜSKÜL ENGİN, 2014, s. 35.

⁷⁹⁵ 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, TBMM Tutanakları, 1926 tarihli Metin, Erişim Adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400743.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁷⁹⁶ 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, TBMM Tutanakları, 1926 tarihli Metin.

1926 düzenlemesi görüldüğü üzere evlenme yaşı bakımından konulan en yüksek yaş haddine sahip olan kuralı içermektedir.⁷⁹⁷ 1917 tarihli Aile Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılması ve 1926'ya kadar geçerli olan Mecelle'de evlenme yaşı düzenlemesinin bulunmadığı da göz önünde bulundurulduğunda, İsviçre Medeni Kanunundan iktibas yoluyla Türk hukukuna adapte edilen, yapılan adaptasyonda orijinal İsviçre metninde erkekler için yirmi olan yaşı on sekize, kadınlar için on sekiz olan yaşı on yediye indirilerek hazırlanan Medeni Kanun m. 88'nin bir boşluğu doldurduğu görülmüyor.⁷⁹⁸

Kanun koyucu bu adaptasyonun “iklim ve muhit farkı” gözetilerek yapıldığını aktarmış,⁷⁹⁹ bu gerekçeye “(...)Muayyen bir yaştan aşağı evlenmeye cevaz verilmemesi her şeyden önce tabiat kanunlarının zarurî bir icabıdır. Bundan başka müstakbel karı ve kocanın ana ve baba sıfat ile yüklenecekleri vazife ve mesuliyetleri de nazara almak lâzımdır(...) “ açıklamalarını eklemiştir.⁸⁰⁰

1938 yılına gelindiğinde ise evlenme yaşı düzenlemesinin yeniden değerlendirildiği ve bu yaşı ilk düzenlemeye göre aşağı çekildiği görülmektedir. Hatta Medeni Kanun'daki ilk değiştirilen hüküm 88. madde olmuştur. Yeni düzenlemeyle, olağan evlenme yaşı erkekler için on yediye, kadınlar için on beşe düşürülmüş, ayrıca hâkim izniyle olağanüstü evlenme erkekler için on beş olarak korunsada kadınlarda on dörte kadar gerilemiş, değişikliğin özellikle kız çocukları bakımından etki gösterdiği dikkat çekmektedir.⁸⁰¹ Yapılan değişikliğin nedenleri 3453 sayılı Kanun tasarısında öncelikle dönemin ruhuna uygun olarak Roma kanunlarına atıfla Almanya, Fransa, ABD gibi ülkelerle karşılaştırılarak açıklanmıştır. (ki bu ülkelerde de çoğunluğunda yaşlar yine kızlar bakımından düşüktür), ardından değişikliğin altındaki temel sebepler şöyle irdelenmiştir:

“(...) İsviçre'ye nazaran yapılmış olan (...) fark iklim ve muhitimizin icaplarına tamamilen uygun düşmediğini on bir senelik tatbikat göstermektedir. Türk mahkemelerinde açılmış olan yaş tashihi davalarının büyük bir yekûna baliğ olması ve günden güne tezayüd eylemekte bulunması bunun açık bir delil ad edilebilir.(...)”

⁷⁹⁷ 4721 sayılı bugünkü kanunda bile, kız çocuklarına aynı şekilde on yedi yaş olağan evlenme yaşı olarak konulmuş ve erkek çocuklar için evlenme yaşının da henüz on sekiz olmadığını görmekteyiz.

⁷⁹⁸ GÜRİZ, 1974, s. 131.

⁷⁹⁹ Türk Kanunu Medenîsinin 88 nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Lâyihası ve Adliye Encümeni Mazbatası (1/1084), S. Sayısı: 260, Başvekâlet Kararları Müdürlüğü Sayı, 6/2295, 31.05.1938, s.1, TBMM Tutanakları, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/tbmm05026076ss0260.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁸⁰⁰ Türk Kanunu Medenîsinin 88 nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Lâyihası Ve Adliye Encümeni Mazbatası, s. 2.

⁸⁰¹ 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsinin Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri m. 88.

(...) 1935. senesinde 33. 953 gibi büyük bir rakam teşkil eden yaş tashihi davaları 1936 sen'sinde 40.899, 1937 senesinde 61.806 adedine yükselmiştir. (...) Yaş tashihlerinde görülen tezayüd evlenmeye; izin hususunda daha büyük bir nisbette ilerlemiştir. 1935 senesinde (...) yaptırdığımız tedkikatta yaş tashihi davalarının yüzde sekseninden fazlasının evlenmeye ehliyeti temin maksadile açılmış olduğu anlaşılmaktadır.(...)”

Özetle; kanun koyucu yaş düzeltme ve evlenmeye izin davaları nedeniyle mahkeme iş yükünün arttığını ve tekrarlayan biçimde “iklim” ve “muhit”in etkisiyle bu değişikliğe gidildiğini aktarmış; hatta iklimin Belçika ve Fransa’ya göre daha güneyde kaldığını, çocukların daha çabuk büyüdüğü düşüncesine işaretle bunun da önemli bir gerekçe olduğunu eklemiştir.⁸⁰²

Memleketin meteorolojik iklimi 1926’dan 1938’e 12 yılda değişmeyeceğine göre herhalde burada bahsedilen, Osmanlı hukukunda da hâkim olan fiziksel olgunluk yani buluş olgusunun evlenme için yeterli görülmesi ve dikkate alınıyor olmasıyla ile belirginleşen kurumsal ataerkil hukuki bakış ile ilgilidir.⁸⁰³ Yani her iki nedenin de bugünkü adıyla toplumsal cinsiyet rolleri, geleneksel norm ve uygulamalar ve kadına ve çocuğa verilen değerle ilgili olmasıdır. Kanun düzenlemesinde iklim vurgusunun öne çıkışı ile Delaney’in tohum-toprak metaforu arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır.⁸⁰⁴

Bazı kaynaklarda, evlenme yaşına ilişkin ilk düzenlemenin Medeni Kanunla hedeflenen toplumsal dönüşüme ön ayak olamadığı ve varolan toplum dinamiklerinin yeni hukuk kuralı ile örtüşmediği için 1938’deki ikinci değişikliğin, hukuk kurallarının toplum normlarına uydurulduğu sosyolojik bir olay olarak yorumlanmıştır.⁸⁰⁵ Düzenlemenin son haliyle, olağan evlenme yaşı bakımından 1917 Hukuk-i Aile Kararnamesi’nin de gerisine düştüğü görülmektedir.⁸⁰⁶

⁸⁰² Bazı hukukçular bu değişikliğe katılmadıklarını söylemişler örneğin uygulamayı sosyal açıdan sakıncalı bulan Belgesay “ Evvel ahir iddiamız, ana ve babaların şahsi menfaatleri için küçük yaştaki çocuklarını gerçek menfaatleri iltizam etmemişken, evlenmeye zorladıklarıdır. 15 yaşındaki çocuğunu evlendiren baba, ahvalin büyük çokluğunda (...) alacağı ağırlığa tama ediyor (...)” düşüncesini savunarak değişikliğe karşı çıkan hukukçulardan olmuş. Bkz. Mustafa Reşit BELGESAY, Türk Kanunu Medenisi Şerhi III Aile Hukuku, Nuri Akça Basımevi, 3. Baskı, 1948, s. 24-25.

⁸⁰³ BERKTAY, 2018, s. 98.

⁸⁰⁴ Delaney’in teorisine göre, çocuklar alınan hasadın meyvesi iseler, büyümeleri de iklimle açıklanabilir. Hasat erkenden toplansın ki, ahali ürünü kaldırabilsin. Bu konudaki “erken kalkan yol alır, erken evlenen döl alır” atasözünün gerekçedeki iklim değerlendirmesini açıklayan tahakküm kodlarını taşıdığını ve gerekçenin retoriklerinin de bu anlamda oldukça ataerkil olduğunu düşünüyoruz.

⁸⁰⁵ GÜRİZ, 1974, s. 131; Yaşar SALİHPAŞAOĞLU/ Dilara Buket TATAR, Teorik ve Pratik Hukuk Sosyolojisi, Lykeion Yayıncılık, 1. Baskı, 2021, s. 40.

⁸⁰⁶ ÜMİT ATILGAN, Cumhuriyet Hukuk Devriminin Aile İdeali, Medeni Kanun’un Ruhu ve Kadınların Kurtuluşu, 2024, s. 61, 63. Atılğan makalesinde, biyolojik sebeplere dayanarak evlilik yaşını kaynak İsviçre Kanunu’ndaki düzenlemeden çok daha düşük tutan kanunun hem bu yönüyle hem de anne baba oluru evlenmeye izinde gerekli sayarak çocuğun rızasını araştırmayan hukuki anlatımı, buluşa ermeyi yeterlilik sayan İslam Hukuku düzenlemelerine daha yakın bulduğunu aktarmıştır. Yazar, Medeni Kanun metninin kısa

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte pek çok siyasi, ekonomik, sosyal sorun devir alınmıştır. Çocuk ölümleri, öksüz ve yetim kalan çocuklar, evlilik dışı birleşmelerden dünyaya gelen ve sahiplenilmemiş çocuklar, yoksulluk, yetersiz beslenme ve salgın hastalıklar bunlardan birkaçı olarak sıralanmıştır.⁸⁰⁷

Savaşın getirdiği yoksulluk ve sefalet sonucunda güneydoğu, doğu Anadolu gibi bölgelerde sahipsizlikten ve açlıktan çeteler halinde dolaşan çocuk ve köpek sürülerinin bulunduğu, köylere saldırarak oraları yağmaladıklarına ilişkin tanıklıklar bulunmaktadır.⁸⁰⁸ Yetimhane ve hukuki altyapı çalışmalarına ilişkin uğraşlar,⁸⁰⁹ çocuklar için bireysel ve devlet çabalarıyla oluşturulmuş kurum, dernek ve çatılar⁸¹⁰ mevcut olsa da çocukların yerleşebileceği kurumsal kapasitenin oldukça sınırlı olduğu, çabaların sembolik kaldığı bilinmektedir.⁸¹¹ Çoğu başıboş kimsesiz çocukların kentlerde ve kasabalarda mevcudiyeti, öksüz-yetim kalan çocukların çoğu zaman imam nikâhıyla erkenden evlendirilmelerinin bir vakıya dönuştüğü, Çocuk ölüm oranının %80 ve 90'lara varan oranlara vardığı⁸¹² aktarılmıştır.⁸¹³

1927 yılında yapılan sayımda en az bir milyon dul kadının yaşadığı hanenin bulunduğu, savaşla azalan nüfusla birleştğinde devletin kalkınması önünde engeller teşkil eden bu problemlere sosyal ve ekonomik zorunluluklar eklenince çocuk meselesinin milli bir meseleye ve “*çocuk davası*”na dönuştüğü, Cumhuriyet kadrolarının bu konuda önlemler almaya çalıştığı görölmektedir.⁸¹⁴

Bu önlemler neticesinde 1927 yılına doğru çocuk ölümlerinin azalmaya % 25-35 bandına çekilmeye başlandığı aktarılmıştır.⁸¹⁵ 1935 ve 1938 yıllarında Türk hükümetinin davetiyle gelen Alman pediatrist Eckstein'in kayıtlarına göre yeni Türkiye'nin kimliğinin

bir metin olmasına ve dil bilen 26 komisyon üyesi hukukçu bulunmasına rağmen çevirisinin bir buçuk yıl sürmesini “*Cumhuriyet'in hukuk devriminin Batılı, çağdaş, laik bir hukuk düzeninin ilkelere bağlı kalmakla özellikle İslamcı muhafazakâr kesimin itirazlarını yönetmek arasında denge*” arayışının bir yansıması olarak nitelendirmiştir.

⁸⁰⁷Zafer TOPRAK, “Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri”, Toplumsal Tarih, 2017, S.281, s. 24.

⁸⁰⁸Yaşar KEMAL, Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor Alain Bosquet ile Görüşmeler, Yapı Kredi Yayınları,3. Baskı, 2003, s. 23.

⁸⁰⁹Nazan ÇİÇEK, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi”, DTCF Dergisi, 2020, C.60, S.2, s. 964.

⁸¹⁰GÜRKAN ÖZTAN, 2016, s. 120. Çocuk Esirgeme Kurumu, Hilaliahmer Cemiyeti (Kızılay), Türk Maarif Cemiyeti, Halkevleri, Yardımsevenler Cemiyeti, Ana Kucağı, Fukaraperver Cemiyeti, Talebeleri Himaye Cemiyeti, Yetimler Himaye Cemiyeti ve Vakıflar, Emlâk ve Eytam Bankası gibi.

⁸¹¹GÜRKAN ÖZTAN, 2016, s. 127.

⁸¹²TOPRAK, 2017, s. 24.

⁸¹³GÜRİZ, 1974, s. 132.

⁸¹⁴Adnan GÜRİZ, Türkiye’de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No.2, Sevinç Matbaası, 1975, s. 42-44,48.

⁸¹⁵TOPRAK,2017, s. 28.

oluşturulmasında kritik önemi bulunan kadın ve çocukların sağlığı ulusal bir sembol haline gelmişti. Isparta, Konya, İstanbul gibi çeşitli illerde yaklaşık 60 köyde yaptığı tıbbi çalışmalarında bu illerdeki nüfusun yaklaşık % 40'nın 14 yaşın altında olduğunu, nüfusun yenilenebilmesi için kadınların ortalama dört çocuk doğurmaları gerektiği, yalnızca çocuk doğurmak yükümlülüğü değil kız çocuklarının hanedeki diğer çocukların ve kardeşlerinin bakımını da üstlendikleri, kadın ve çocuk emeğinin tarım, yün ve pamuk üretimi, rençberlik, çobanlık, hayvan bakımı gibi alanlarda da gereksinim duyulduğu görülmektedir.⁸¹⁶ Cumhuriyet yıllarında çocuk olan görüşmeciler de evde ve dışarda çocukken yaptıkları benzer işleri anlatmışlar ve bunun akranları arasında yaygın olduğunu aktarmışlardır.⁸¹⁷

Nüfus politikalarında izlenen bu biyopolitik hattın⁸¹⁸ 1930'lardan itibaren İtalya'da yapılandırılan milli nüfus artırma politikalarından örnek alınan ikinci hat olan Cumhuriyet rejiminin milli ulus inşasını hedefleyen milli nüfus politik hattı ile desteklendiği görülmüştür.⁸¹⁹ Pronatalist politikalar çerçevesinde İtalya'da evlenme ile ilgili yaş ve benzeri konularda kadınlar aleyhine tavizler veren düzenlemelere gidilmiş olması⁸²⁰ ile Türkiye'de evlenme yaşını düşüren düzenlemenin aynı tarihsel kesit içinde gerçekleşmiş olması kanaatimizce paralel ve benzer adımlardır; nitekim Güriz erken evliliklerin ücretsiz işgücü ihtiyacını karşılaması, sosyal güvenlik imkânları kısıtlı olan aile ve ülke için çocuğun bir garanti haline gelmesi gibi sebeplerin Türkiye'de dönemin nüfus politikalarına yön veren etmenlerden olduğunu ifade etmektedir.⁸²¹

Gürkan, bu dönemde doğurganlığın teşvikiyle, bir “beka” ve “milli kalkınma” aracı olarak savaşlarla eriyen Osmanlı nüfusundan kalan halkın insan kaynaklarının artırması söylemine popülerlik kazandırıldığını ve kadınlara yönelik çocuk yapma söylemi

⁸¹⁶ Eve LACEY and Stuart ROBERTS, Albert Eckstein and Saving Turkey's Children, Cambridge University, 2011, Erişim Adresi: <https://www.cam.ac.uk/stories/eckstein> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); Mine GÖĞÜŞ TAN/ Özlem ŞAHİN/ Mustafa SEVER/ Aksu BORA, Cumhuriyet'te Çocuktular, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1. Bası, 2007, s. 27.

⁸¹⁷ TAN- ŞAHİN-SEVER-BORA, 2007, s. 47. Bir çocuk başından geçen hikâyeyi şu şekilde anlatmış: “(...) Arkadaşlarım, yaşlıtlarım okula gidiyordu... Kandırdı kızlar, gittim okula. Vardım daha dizlerimin üstüne oturmadan yengem beni döve döve getirdi. 'Evde çocuklara kim bakacak sen oraya gittin oturdu' diye döve döve getirdi. Bir daha oraya da gitmedim. Anca çocuklarınan meşgul ettim... Çorbasını pişirdim, yemeğini yidirdim, altını değiştirdim. Altı tane çocuğumu uğraşır dururdum.”

⁸¹⁸ ÇİÇEK, 2020, s. 961.

⁸¹⁹ GÜRİZ, 1975, s. 5; ÇİÇEK, 2020, s. 961.

⁸²⁰ GÜRİZ, 1975, s. 53.

⁸²¹ GÜRİZ, 1975, s. 130, 292.

üretildiğini aktarılmıştır.⁸²² Duben ve Behar da 1935 ile 1955 yılları arasında ilk evlenme yaşının düşüş trendine girdiğini ve nüfusun arttığını söylemektedir.⁸²³

Bu yönelim ve duruma ilişkin bir ibareye 1935 tarihli Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı'nda rastlıyoruz⁸²⁴, Yargıtay üyesi Ali Himmet “*on altı yaşında kimsesiz köylü bir kız çocuğun menfaat ve muhafazai ırz ve namus noktasından acilen evlenmesinde ızdırar hâsıl olabilir.*” cümlesinde Osmanlı'dan itibaren dile getirilen namus hakkındaki ataerkil taassubunu tekrarlarken ayrıca refakatsiz çocuklar meselesinin özellikle o yıllar için önemli bir sosyal problem olduğuna da dikkat çekmiştir.⁸²⁵

Gürkan, savaşlar sonrası ortaya çıkan refakatsiz çocukların durumuna ilgili dönemlerde “*besleme*”, “*evlatlık*”, “*ahiretlik*”, “*yanaşma*” isimleriyle anılan çocuklar bakımından dikkat çektiği makalesinde, köylü ve maddi durumu yetersiz ailelerin kız çocuklarının evlatlık alındıkları evin hizmetlerine koşulduğunu, o evlerdeki çocukları büyüttüklerini, kısmen okula gönderilseler bile çoğu zaman eğitim imkânına da ulaşamadıklarını ifade etmektedir. İstismara açık bir ortamda büyüyen bu çocukların, toplum nezdindeki kan bağına yapılan aşırı vurgudan dolayı oluşan negatif algılarla hem büyütüldükleri evlerde hem de toplumda ayrımcılığa uğradıklarını aktarmıştır.⁸²⁶ Zaman zaman o aileler tarafından da evlendirilen bu çocukların erken evlendirmeye izin gerekçesi olarak “*çok çalışmaktan kurtarılmaları*” hukuki anlatısı, evlatlık ve besleme çocuklar açısından Gürkan'ın bahsettiği önyargılar ve ayrımcılık temelli anlatılarla da örtüşmektedir. O dönemlerde bu çocukların erkenden evlendirilmesi neticesinde iyi gözle bakılmayan besleme çocuklarının namusunun korunacağı ve toplumsal statülerinin yükseleceğine yönelik inancı barındırmaktadır.

Yeni rejimin inşasında sınıfsal durumun gereklerine göre kadınların yeni nesilleri yetiştirmeleri, çocuklarına, kardeşlerine bakmaları ve büyüterek çocuk yetiştirmeleri önemliydi. 1865 yılında Mithat Paşa önderliğinde açılan Kız Sanayi Mektepleri'nin ruhuna uygun olarak 1928'de Cumhuriyet'in ideolojisi doğrultusunda kurulan Kız Enstitüleri, orta ve alt sınıf kız çocuklarının eğitimini üstlenmiştir. Eğitimin ev içinden okula kaydırıldığı, okuma-yazma, matematik, fizik, ev-işi, dikiş, ev ekonomisi, müzik-sanat gibi konuların

⁸²² GÜRKAN ÖZTAN, 2016, s. 129.

⁸²³ DUBEN, 1985, s. 122.

⁸²⁴ Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu E. 1935/103 K. 1935/15 T. 7.6.1935.

⁸²⁵ 1935 tarihli YİBK ile çocuğun hamile olmasının tek başına evlenmeye izin için gerekçe olmayacağı, hâkimin durumun tamamını değerlendirerek takdir etmesi gerektiğine ilişkin halen geçerli olan içtihadı da yerleştirilmiştir.

⁸²⁶ Ülker GÜRKAN, “Evlat Edinme ve Beslemelerin Hukuki Durumu”, Türk Hukuku ve Toplum Üzerine İncelemeler içinde (Editörler: Adnan GÜRİZ/ Peter BENEDICT), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974, s. 166-167,197-199.

öğretildiği okullar aracılığıyla modernleşen Cumhuriyet için gereken münevver Türk kızları, öğretmenleri, modern ev hanımları ve anneleri yetişiyordu.⁸²⁷

Tüm bu atılımlara rağmen sınıfsal geçişkenliğin henüz aktifleşmediği dönemde okula gitmek özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında sınıfsal bir ayrıcalıktı. Eğer çocuğun ailesi kentliyse, varlıklıysa ve istekliyse; özellikle kız çocukları için okulun mesafesi eve uzak değilse ve/ veya parasız yatılı gibi burs gibi olanaklar varsa çocuğun okula gitme ihtimali daha yüksekti.⁸²⁸ Cumhuriyet yıllarında çocuk olan kişilerle yapılan görüşmelerde orta sınıf mensubu kadınların eğer okumuşlarsa çoğunlukla öğretmen oldukları, köylü kadınların da genelde öğretmen olmayı istedikleri ama çiftçi ve/ veya ev hanımı oldukları aktarılmıştır.⁸²⁹

Özetle, 1938 yılında değişiklik yapılarak özellikle kız çocukları için düşürülen evlenme yaşının literatürde vurgunun odaklandığı sosyolojik sebeplerle halktan gelen taleplerin yanı sıra ülkenin iktisadi, ekonomik gerekleri ve nüfus politikalarıyla yakından ilgisi bulunduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle sona eren dönemde devlet eliyle yapılan sermaye biriktirme atılımlarının⁸³⁰ yanı sıra genç Cumhuriyet'in çocukların ve kadınların emeğine çok ihtiyaç bulunan bir dönemden geçtiğini, bu emeklerin üzerinden de kalkınarak yükseldiğinin,⁸³¹ evlenme yaşının bu kapsamda ataerkil eski düzenle müzakere edilerek düşürüldüğünün söylenebilir. Usta, evlilik yaşı hukuki düzenlemesinin geleneksel ataerkil yapının gösterdiği direnç karşısında kanun koyucunun ilk müzakeresinde vardığı anlaşmadan 1938'de geri adım attığı bir yere tekabül ettiğini aktarmaktadır.⁸³²

Kandiyoti, Cumhuriyet reformlarının kırsal alanlara erişmekte uzun süre zorluk çektiğini, dini nikâh talebi, erken evlilik, başlık uygulaması, kızların eğitilme taleplerinin reddedilmesi, doğurganlığın öne çıkarılması gibi geleneksel uygulama ve olguların sosyo-ekonomik kalkınmanın dengesiz gerçekleştiğinin kanıtları olduğunu, reformların daha uzun dönemde etkileri bulunduğunu söylüyor.⁸³³ Algan, çocukların haklarının genişletilmesi ve daraltılması gibi tasarrufların çocuğa verilen değer ve çocuğun gereksinimlerinden ziyade egemen toplumsal ve ataerkil yapıların ekonomik ve siyasi

⁸²⁷ SANCAR, 2020, s. 218-221.

⁸²⁸ TAN- ŞAHİN-SEVER-BORA,, 2007, s. 46.

⁸²⁹ TAN- ŞAHİN-SE-VER-BORA, 2007, s. 36.

⁸³⁰ Şirin TEKELİ, Feminizmi Düşünmek, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 580 Sosyoloji 25, 1. Baskı, 2017, s. 188.

⁸³¹ TEKELİ, 2017, s. 185-186.

⁸³² USTA, 2015, s. 850.

⁸³³ KANDİYOTİ, 2022, s. 76-77.

menfaatlerine uygun şekilde yapılandırıldığını, bunun örneklerinden birinin de evlilik yaşına ilişkin düzenlemeler olduğunu belirtmiştir.⁸³⁴

Bu açıklamalara ek olarak meselenin sınıfsal boyutu ve Büyük Buhran sonrasında devlet eliyle yapılan sanayi atılımlarının yükünü çeken kesimlerin başında, o yıllarda nüfusun çoğunluğunun köy ve kırsalda yoğunlaştığı göz önüne alındığında, onlarla sınırlı olmamakla beraber çocuklarını erken evlendiren buğday üreticisi köylülerin geldiği hususu ayrıca vurgulanmalıdır.⁸³⁵

Ceza alanında erken evlilikleri ilgilendiren bir kanun düzenlemesi, 765 sayılı mülga TCK'nın 1936 yılında eklenen 237. maddesindeki evlenmenin Medeni Kanun'daki belirlenen kurallarına uygun şekilde gerçekleştirilmemesi, evlenmeye izin veren muhtarların, velilerin, vasilerin, resmi evlilik cüzdanını göstermeyenlere imam nikâhı kıyılmasının ve kıyan imamların cezalandırılacağı hakkındaydı.⁸³⁶

İlgili düzenleme aynı zamanda Anayasanın 174. maddesinden de dayanak bulmaktaydı. Ancak Yargıtay içtihadı bu cezanın verilmesini kesine yakın delile bağladığı ve bunu bilenlerin genelde şahitlerini akrabalarından seçmesi, akrabaların aleyhe tanıklık yapmamaları gibi çeşitli sebeplerle Güriz ve Cin kanun uygulamasında zorluklar yaşandığını aktarmışlardır.⁸³⁷

Bir diğer düzenleme ise genel ahlak ve kamu düzenine aykırı olduğu için suç olarak düzenlenen kız çocuğunun kaçırılmasına ilişkin 430. maddesidir.⁸³⁸ Kaçırılan çocuğun on iki yaşından küçük olması cezayı ağırlaştırıcı olarak kabul edilmekteyken, kaçırmanın evlenmek amacıyla yapılması cezayı azaltan sebepler arasında sayılmış ve kaçırılan çocuğun kaçıranlardan biriyle resmi nikâhla evlenmesi davanın düşerek cezanın ertelenmesine sebep olmaktaydı, eğer nikâh soruşturma aşamasında yapılmışsa artık savcının kamu davası açmasına gerek bulunmamaktaydı.⁸³⁹

⁸³⁴ ALGAN, 2021, s. 280-281.

⁸³⁵ Korkut BORATAV, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, 9.Baskı, 2005, s. 79. Boratav, 1929 Büyük Buhranı sonrası iktisadi resmi çizer ve buğday üreticisi köylülerden bahseder. Erken evlendirme bilgisiyle köylü kesimi arasındaki bağlantıyı döneme ilişkin bilgileri değerlendirerek biz birleştirdik.

⁸³⁶ GÜRİZ, 1974, s. 133.

⁸³⁷ GÜRİZ, 1974, s. 134; CİN, 1988, s. 319, 341, 348. Cin Trabzon'da 1962 yılında bir imam geliştirme kursunda imamların medeni kanuna uygun yapılmayan nikahları kıymayacakların dair yemin ettiklerini aktarmış. Kendisi bütün imamların aynı yemini yapması için uygulama geliştirilmesinin toplumsal olarak etkili bir yöntem olacağını düşünüyormuş.

⁸³⁸ TOROSLU, 1974, s. 442. Kanun maddesi “ *her kim cebir veya şiddet veya tehdit veya hile ile şehvet hissi olmaksızın veya evlenme maksadıyla reşit olmayan bir kimseyi kaçırır veya bir yerde alıkoyarsa beş seneden on beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır*” şeklindeydi.

⁸³⁹ TOROSLU, 1974, s. 447, 451-452, 454-456.

1940 tarihli bir içtihadı birleştirme kararında kız kaçırmada veli ve vasiinin muvafakati olduğu durumlarda failin cezasız kalacağı öngörülmüştü.⁸⁴⁰ Bu düzenlemede ihlal edilen değerlerin genel ahlak ve adabı olduğu, suçun pasif süjesinin doğrudan toplum olduğu gözetildiğinde evlenmenin toplumun namus anlayışını tatmine hizmet ettiği, velilerle vasilerin kız çocukları üstündeki vesayetinin kızın sözünden önde görüldüğü, pek çok kız çocuğunun tecavüzcüsüyle evlenmesine sebebiyet verdiği, bugünkü ceza kararlarında dahi tartışılmaya devam edilen rıza anlayışına kaynaklık ettiği ve evlenme yaşı düzenlemesiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Evlilik dışında doğan çocukların hukuki statüsünün evlilik içinde doğanlarla aynı olmaması, çok eşliliğin devam ettirilmesi ve resmi nikah yerine yalnızca dini nikah uygulamasının yarattığı sorunlar sebebiyle 1933ten itibaren 1934, 1945, 1950, 1956, 1965, 1974, 1981 ve 1991 yıllarında evlilik dışında kayıtlı olan çocukların evlilik içinde doğmuşlar gibi haklarına kavuşmalarını sağlayan ve kanunsuz evlilikleri affeden yasalar çıkarılmıştır.⁸⁴¹

Köylerde muhtar tarafından sözlü yapılan ama kayda geçirilmeyen nikâhların şahitle ispatının mümkün olduğundan bahisle geçerlilik kazandıran 1965⁸⁴² yılı İçtihadı Birleştirme Kararı ile 1985 yılı muhtarın yetki alanı dışında kısıdığı nikâhlarda iyiniyetli tarafların nikâh akdinin korunacağına ilişkin içtihatlar ile sosyal yaşamdaki sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmış, 1987 tarihi AYM Kararı ile evlilik dışında doğan çocukların mirastan evlilik içinde doğan kardeşlerinin yarısı oranında pay almasını düzenleyen kanuni düzenleme eşitliğe aykırı bulunarak iptal edilmişti.⁸⁴³

2001'e kadar biri 1971 tarihli diğeri 1984 tarihli iki Medeni Kanun tasarısı yapılmış ancak ikisi de yürürlüğe girmemiştir. Evlenme yaşı kuralının tarihsel gelişimine katkı sunması bakımından her iki tasarıdaki m.88 gerekçelerine göz atıldığında 1971 tarihli tasarıda olağan evlenme yaşı ve mahkeme kararı gibi kurumların tamamen kaldırılarak evlenme yaşının olağan veya olağanüstü ayrımı yapılmadan erkek için on beş, kadın için on dörde sabitlenmesi, gerekçe olarak da çocuğunu küçük evlendirmek isteyen velilerin mahkemeye gitmeden resmi nikâh yaptırabilmelerinin önünün açılması, imam nikahlarının

⁸⁴⁰ CİN, 1988, s. 319.

⁸⁴¹ GÜRİZ, 1974, s. 139-142; USTA, 2011, s. 956; ÇAĞLAR GÜRGEY, 2011, s. 366.

⁸⁴² Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu E. 1965/3 K. 1965/3 T. 14.6.1965.

⁸⁴³ ÜSKÜL ENGİN, 2008, s. 69-70; AKINTÜRK-ATEŞ KARAMAN, İkinci Cilt, 2015, s. 97.

Kanun koyucular ile hakimlerin sosyal problemlere hukuki çözümler bulmaya çalıştıkları ve örneğin 743 sayılı Medeni Kanunla kabul edilen mal ayrılığı rejiminin kadının aleyhine işleyen ve kadının ev içi emeklerini yok sayan malvarlığı edinimi kurallarını “katkı payı” alacağı isimli 1985 seneli Yargıtay içtihadıyla telafi etmeye çalıştıkları örneğinde olduğu gibi kimi uygulamalar bulunmaktaydı.

azaltılması sağlanarak hem evlilik dışı çocukların soybağlarını düzeltme, hem de mahkemelerin aradan çekilmeleri hedeflenmişti.⁸⁴⁴

1971 tasarısında, 1938'den farklı bir bakış açısının bulunduğunu söylemek zor, hatta tasarıyla olağan evlenme yaşının cinsiyet farkı gözetilerek hem kız hem de erkek çocukları için daha da düşürüldüğü görülmektedir. 1984 tarihli tasarısında ise 1938 tarihli düzenlemenin aynen korunduğu, aynı zamanda 743 sayılı Kanunda bulunmayan ailesi evlenmesine izin vermeyen çocukların mahkemeye başvurarak evlenme izni alabilmesini sağlayan 89. maddenin düzenlemesinin yapılarak evlenmede bir parça olsun çocuğun ne düşündüğünün dikkate alınmaya başlandığı, çocuk üzerindeki velayetin sınırlandırılmaya çalışıldığı hukuk kuralını düzenlediği; tasarının gerekçesinde, her ne kadar evlenme yaşının yükseltilmesine yönelik teklifler sunulmuş olsa da komisyonun görüşü doğrultusunda Türkiye'nin hukuki deneyimlerinin buna izin vermeyeceği için evlenme yaşının değiştirilmesine gerek duymadıklarını aktarmışlardır.⁸⁴⁵

2.2.3. Yeni Medeni Kanun ve evlenme yaşı

1 Ocak 2002 tarihinde TMK'da evlenme yaşına ilişkin değişiklikler yapılmıştır, 124. madde ile olağan evlenme yaşı kızlar için de on yediye; olağanüstü evlenme yaşı ise on altıya yükseltilmiş olup olağan ve olağanüstü evlenme yaşı kadın ve erkek için eşitlenmiştir. Bu bölümde 4721 Sayılı Kanunun yapımına giden yolda ve dolayısıyla evlenme yaşının hukuken yükselmesine sebep olan çeşitli toplumsal etkenlere değinerek ilgili hukuk kuralının gerekçesi irdelenecektir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle beraber yaşanan siyasi kopuş neticesinde artık simgesel olarak da yıkılan büyük ailenin ardından kurulan yeni yapıda, yaşlı erkeğin/ reisin erkek çocukları arasında paylaşılan iktidarından erkek kardeşlerin kız kardeşlerine de kendilerinin koydukları sınırlar içinde bir pay verdikleri yeni bir toplumsal sözleşme kurulmuştu, "*Erkek Kardeşler Cumhuriyeti*"ndeki Batı yanlısı/ modernleşmeci abiyle gelenekçi/ İslamcı abi arasındaki "*biraderlik sözleşmesi*" ne göre imparatorluktan kopuş ve Türk modernleşmesi milliyetçilik ekseninde ve milli aile idealiyle kadının tasarımı

⁸⁴⁴ Türk Medeni Kanunu Ön Tasarısı ve Gerekçesi, Adalet Bakanlığı Yayınları Yeni Seri No.9, Yenicezaevi Matbaası, 1971, s. 79-81.

⁸⁴⁵ 2467 Sayılı Kanun Hükmüne Göre Adalet Bakanlığınca Kurulan Komisyon Tarafından Hazırlanan Türk Medeni Kanunu Öntasarısı ve Gerekçesi, Adalet Bakanlığı, 1984, s. 21-22, 234-235.

üzerinden devam ettirilirken bir süreklilik zemini olarak ataerki, belirli sınır ve hatlar çizerek toplumsal ilişkileri ve hukuku düzenlemeye devam etmiştir.⁸⁴⁶

Nitekim evlenme yaşı bakımından bu sözleşmenin ve ikilinin geriliminin 1938’de evlenme yaşının düşürülmesiyle kanuni olarak somutlaşan sürecini önceki bölümde açıklayarak ortaya koymaya gayret etmiştik. Modernleşmeci ataerki ile gelenekçi/reddiyeci ataerki arasındaki çekişmenin bedelini sosyo-ekonomik olarak daha dezavantajlı bulunan toplum kesimlerine mensup kız çocukları ülkenin kalkınması ödevini üstlenerek, erkenden evlenip çocuk bakımı ve ev işlerini yerine getirerek ödemekteydi. Özbay, 20.yüzyılın ilk yarısında iktidarların kalkınma ve nüfus yönetimine ilişkin sorunlarını toplumsal pazarlıklar içeren politikalarla çözmeye çalıştıklarını, bu açıdan 1938 düzenlemesiyle erken evliliklerin devlet eliyle teşvik edildiğini aktarır.⁸⁴⁷

Ülke nüfusun 2,5 katına çıktığı, doğurganlık hızının 6.1 civarında seyrettiği, 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı sonrasında bozulan kadın-erkek oranının nüfusta yeniden dengelendiği, 1965 yılına kadar uygulanan pronatalist politikalar yerini artık 20. yüzyılın ikinci yarısında doğurganlığın kontrol altına alındığı neoMalthusçu kalkınmacı politikalara bırakmıştır.⁸⁴⁸ Fazla çocuk doğuran kadınlara madalya takılması dönemi kapanmış ve bakabileceğin kadar çocuk dönemi açılmıştır.⁸⁴⁹ Zira içe dönük dışa bağımlı⁸⁵⁰ ve borçlu olan ülke ekonomisi eğitim, sağlık, altyapıya yeteri kadar kaynak ayıramamaya başlamış⁸⁵¹, genç nüfusun istihdam sorunu ortaya çıkmış, kadın ve çocukların sağlığının tehdit altında olmasından ziyade hızlı ve bölgeler arasında dengesizlikler içeren nüfus artışının kalkınmayı yavaşlatan bir etmen olduğu fikri yerleşmiştir.⁸⁵² Hükümetler bu sorunun çözümü için göçe başvururlar: 1950-1980 arasında ve daha sonra 1990-2000’lere kadar köyden başta metropol İstanbul olmak üzere kentlere dalgalar halinde yaşanan iç göç ve Almanya ile Avrupa’ya verilen dış işçi göçü.⁸⁵³

Bu tespitle beraber Cumhuriyet’in ekonomik, siyasi, hukuki ve kültürel kurumsallaşması ile özellikle kentli kadınlar başta olmak üzere kadınların toplumsal

⁸⁴⁶ Fatmagül BERKTAY, “Dünden Bugüne “Nafile Biraderlik Sözleşmesi”, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce • Cilt 10 Feminizm içinde (Editör: Tanıl BORA), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2020, s. 560; BERKTAY, 2018, s. 106-110.

⁸⁴⁷ Ferhunde ÖZBAY, s. 306,312.

⁸⁴⁸ ÖZBAY, 2021, s. 313, 315-316; Didem DANIŞ, “Nüfusun Değişimleri ve Toplumsal Yapı”, Türkiye’de Eşitsizlik, Tahakküm, Değişim içinde (Editör: Cem ÖZATAY), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2024, s. 138.

⁸⁴⁹ ÖZBAY, 2021, s.313; DANIŞ, 2024, s. 132.

⁸⁵⁰ BORATAV, 2005, s.14, 139-140.

⁸⁵¹ Filiz MEŞECİ-GIORGETTI, “Cumhuriyetin Yüz Yıllık Eğitim Politikalarının Görünümü”, Tarih ve Eğitime Dair Cumhuriyetin 100. Yılı Konaşmaları içinde (Editör: Mehmet ŞİMŞEK), İstanbul: İÜC Yayınevi, 2024, s.50.

⁸⁵² ÖZBAY, 2021, s.316-318; DANIŞ, 2024, s. 138-139.

⁸⁵³ ÖZBAY, 2021, s. 313.

yaşamda aktif yer alabilmeleri, kamusal alanda görünürlükleri gittikçe artış gösteren bir hale gelmiştir.⁸⁵⁴ Durakbaşı, üst sınıflara mensup pek çok kadının Cumhuriyetin seçkinleri arasında yer aldığını ve orta sınıftan kadınların teşvik gördüğünü aktarmıştır.⁸⁵⁵ Meslek sahibi ve eğitilmiş kadın sayısı artmakta ve kadınlar çalışma yaşamına katılmaktaydılar. Örneğin, 1970'lerin bitiminde Türkiye'deki kamu personelinin dörtte birinin kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir.⁸⁵⁶

Bu hususlar tüm çocuklar için olduğu kadar kız çocukları açısından da önem taşımaktadır; zira eğitim reformu, hukuk devrimi, hak temelli yurttaşlık fikri gibi Cumhuriyet'le beraber yaşanan ideolojik kırılmalar, kadınların kamusal alandaki etkinliklerinin yükselmesine neden olmuştur.⁸⁵⁷ Medeni Kanunla toplumsal yaşamın laikleşmesi, hukuk devletinin inşası, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medrese-mektedir ayrımının ortadan kaldırılarak hukuktaki gibi eğitimdeki düalizmin de terkedilerek eğitiminin laikleşmesi, aşar vergisinin kaldırılması⁸⁵⁸, tarımda makineleşme, sanayi atılımları, parasız ilköğretimin bir anayasal hak olarak belirlenerek mektep eğitiminden halk çocuklarının da faydalanabilmesi, karma eğitimin benimsenmesi ve yaygınlaşması ile kız çocukların eşit vatandaşlar olarak erkek akranlarıyla eğitim almasının yaygınlaşması, siyasi, sosyal ve kültürel hakların anayasadaki çeşitliliğinin de artarak kalkınma ve genel olarak ulus devletleşme süreci ile Cumhuriyet reformları etkisini göstermeye başlamıştır.

Örneğin 1935'te okulu olan köylerin oranı %14 iken 1975 yılında köy çocuklarının %71'inin okullaştığı, 1980 yılında okullaşmanın %100'e ulaştığı, okullaşma ile çocuk emeğinin kullanımının azaldığı, üst-orta sınıf ailelerin çocukları kadar orta gelirli köylü ailelerin çocuklarının da eğitilmiş olmasının köyde statü/ toplumsal dikey hareketlilik göstergesi haline geldiği ve eğitilmiş aile bireyinin köyden kente göçü de kolaylaştıran bir aktöre dönüşmesi sebebiyle desteklendiği gözlemlenmiştir.⁸⁵⁹

Çocukları ilgilendiren bir düzenleme olması ile incelenen hukuk kuralının etkinliğinin araştırılması bakımından anlamlı veriler barındıran, Kağıtçıbaşı'nın ilkini 1970'lerde diğerini 2000'li yıllarda yürüttüğü Türkiye'de "*Çocuğun Değeri*"

⁸⁵⁴ Selda TUNCER, *Women and Public Space in Turkey: Gender, Modernity and the Urban Experience*, I. B. Tauris & Company, Limited, 1. Baskı, 2018, s. 1, 195-196, 237-240.

⁸⁵⁵ Ayşe DURAKBAŞA, "Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve Kadın Yurttaş", *Birkaç Arpa Boyu...* 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan I. Cilt içinde (Derleyen: Serpil SANCAR), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 464.

⁸⁵⁶ Ayten ALKAN/ Serpil ÇAKIR, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar", 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim içinde (Derleyenler: Faruk ALPKAYA, Bülent DURU), Phoenix Yayınevi, 4. Baskı, 2017, s. 241.

⁸⁵⁷ DURAKBAŞA, 2011, s. 466.

⁸⁵⁸ BORATAV, 2005, s. 47, 51, 53-54.

⁸⁵⁹ ÖZBAY, 2021, s. 62-66; MEŞECİ-GIORGETTI, 2024, s. 45, 47, 48, 50.

araştırmasından da değişen toplumsal ve sosyal yapının izlenebilmesi mümkündür. 30 yıllık kesitte yaşanan en çarpıcı değişim, toplumda çocuktan geçmişte umulan ekonomik fayda beklentisinin yerini psikolojik faydaya bırakmış olmasıdır.⁸⁶⁰

Çeşitli kuşaklararası ve kent ve kır gibi ayrımlar olmasına karşın tüm toplum kesimlerine yayılan bir şekilde çocuktan aileye, kardeşlere maddi yardım yapması, ev ekonomisi için çalışması, ev işlerine yardım etmesi, yaşlılık güvencesi teşkil etmesi gibi beklentiler yerini; çocuğun manevi ve duygusal desteğine sahip olmayı istemekle açıklanan psikolojik değerinin yükseldiği bir noktaya evrilmiştir.⁸⁶¹

1975 yılında yapılan araştırmada, çocuk sahibi olan annelerin ortalama 3 yıl okulda kaldıkları ancak 2003 yılındaki araştırmada annelerin okulda ortalama 9,5 yıl geçirdikleri,⁸⁶² eğitim seviyesinin arttığı, ekonomik bağımlılık azaldığı için ısrarlı erkek çocuk isteme oranının düşerek kız çocuk isteme oranının arttığı⁸⁶³ ve eskisine oranla daha az çocuk istendiği gözlemlenmiştir.⁸⁶⁴

Aile ilişkileri bağlamından bakıldığında bu, ataerkil örüntülerin belirli oranda çözüldüğü ve toplumun kız çocuklarına eskisine göre daha fazla değer verdiği bir noktaya geldiği söylenebilir. Araştırmacılar yukarıdaki nedenlerin yanında, kız çocuk isteme sebeplerinden birinin erkek çocuğa olan ekonomik bağımlılığın azalmasına rağmen, kız çocuklarının bakım emeğine olan talebin halen devam etmesinden kaynaklandığını da ifade etmektedirler.⁸⁶⁵

Yine çocuk hakları bakımından anlamlı bir sonuç, 1970’lerdeki araştırmadan daha önce çıkmayan bir veri olan çocukların “*bağımsız ve kendine güvenen*” çocuklar olmaları beklentisinin 2003 yılında yapılan araştırmada belirmesi ile geçmişte oldukça önemli olan “*ebeveynin sözünü dinleme*” olarak kodlanan itaat temasının çocukta istenen özelliklerden biri olmasının öneminin zayıflamış olmasıdır.⁸⁶⁶

2011 yılında yapılan bir araştırmada da benzer biçimde çocuktan beklenen özelliklerin “*sosyal*”, “*girişken*”, “*eğitilmiş*” olmaları yönündeki şekillendiği ortaya çıkmaktadır.⁸⁶⁷ Türkiye’deki erkeklik rollerinin babaların kız çocuklarıyla olan ilişkileri

⁸⁶⁰ Çiğdem KAĞITÇIBAŞI/ Bilge ATACA, “Çocuğun Değeri Ve Aile Değişimi: Türkiye’den Otuz Yıllık Bir Portre” (Çeviri: ÖNDER EROL, Pelin/ ALOĞLU, Ebru), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını Sosyoloji Dergisi, 2017, S.35, s. 79.

⁸⁶¹ KAĞITÇIBAŞI-ATACA, 2017, s.93

⁸⁶² KAĞITÇIBAŞI-ATACA, 2017, s.96

⁸⁶³ KAĞITÇIBAŞI-ATACA, 2017, s.85

⁸⁶⁴ KAĞITÇIBAŞI-ATACA, 2017, s.87

⁸⁶⁵ KAĞITÇIBAŞI-ATACA, 2017, s. 97.

⁸⁶⁶ KAĞITÇIBAŞI-ATACA, 2017, s. 97-97.

⁸⁶⁷ BOLAK BORATAV/ OKMAN FİŞEK/ EYLEN ZİYA, 2018, s. 236, 398.

bağlamında da incelendiği bu araştırmada; toplumsal cinsiyet rollerinin babalar bakımından en esneyebilen ve gelişime açık yönünün çocuklarıyla olan ilişkilerinde ortaya çıktığını, hemen hemen araştırma yapılan tüm gruplardaki babaların kız çocuklarının eğitim alması hedefini ortaya koydukları görülmektedir.⁸⁶⁸

Kendi babaları gibi otoriter olmama arzusuyla şekillenen çocuğuna daha fazla yakınlık, sevgi ve özgürlük gösterme arzusu ile çocuğun manevi değerine ilişkin benzer bir esneklik kız çocuklarının erkek arkadaşı olması konusunda da görünmektedir. Bununla beraber; babaların konuya olumlu bakmaya çalışmalarına rağmen kızlarının karşısına çıkacak kişi hakkında kendilerini endişelenmekten alamadıkları bir tablo mevcuttur. Araştırmacılar, kültürel altyapının çok yavaş da olsa değiştiğini, bu görüntünün özellikle kendisini çocuk alanında gösterdiğini aktarmışlardır.⁸⁶⁹

Bu konularla bağlantılı olarak, 40 yıllık kesitte 1978 yılından 2018 yılına değin Türkiye’de erken evlenmelerin gerçekleşmesinin 15 yaşından önce % 10’dan % 2’ye düştüğü, 18 yaşından önce ise % 41’den % 18’e düştüğü görülmektedir.⁸⁷⁰ Bu verilerle uyumlu olarak son 40 yıllık dönemde 1978’de 17,6 olarak tespit edilen kadınların ilk evlenme yaşının 2018 yılında 21,4’e yükseldiği görülecektir.⁸⁷¹ Bu sonuçlar, Türkiye’nin erken evlilikleri önleme bakımından tarihsel süreçte önemli yollar kat ettiğine ancak toplumla hukuk normu arasındaki açıklığın ve konunun Türkiye bakımından öneminin halen devam ettiğine dikkat çekmektedir.

Burada tezimiz bakımından vurguladığımız husus ise Medeni Kanun’da evlenme yaşı değişikliğini de içeren eşitlikçi düzenlemelerin yapılmasına sebep olan dinamiklerden biri olan, eğitim, sağlık, iş ve istihdam olanaklarının artması gibi yalnızca ekonomik olmayan aynı zamanda sosyokültürel sebeplerle toplumun dönüşüm sürecine girmesi, bu sürecin iletişim ve ulaşım gibi çeşitli yollarla kolaylaşarak süreklileşmesi, toplumunun feodal düzenden kopup kapitalistleşmeye başlaması, 1927’de % 76 olan kırsal nüfus oranının 2010 yılında %24’e düşerek 100 yılda gelinen aşamada her dört vatandaşın üçünün köylü olmaktan çıkarak kentli hale gelmesi, nüfus süreçlerine etki eden doğum, ölüm ve göçler gibi etmenlerden olan evliliklerde de toplumun evlenme, aile kurma ve

⁸⁶⁸ BOLAK BORATAV/ OKMAN FİŞEK/ ESLEN ZİYA, 2018, s. 237-239.

⁸⁶⁹ BOLAK BORATAV/ OKMAN FİŞEK/ ESLEN ZİYA, 2018, s. 251.

⁸⁷⁰ UNFPA, 2022, s. 27.

⁸⁷¹ Turkish Fertility Survey 1978 First Report Volume I: Methodology and Findings, Hacettepe Institute of Population Studies, 1978, s.53; Erişim Adresi: https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/analiz_ve_rapor-90 (Erişim Tarihi: 06.01.2025); TNSA, 2018, s. 46.

çocuk sahibi olma alışkanlıklarının değişerek ilk evlenme yaşının yükselmesini de getiren toplumsal değişime dikkat çekmektir.⁸⁷²

II. Kuşak feminist hareketin özellikle hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi konusunda yakaladığı başarının altyapısındaki Türkiye’deki toplumsal değişimlerin ve Türk Modernleşmesinin mirası⁸⁷³, hem feminist hareketin kendisine hem de hedeflenen daha eşitlikçi düzenlemelerin meşruiyetinin toplumda yaygın kabul görmesine önemli katkısı bulunmaktadır.

Durakbaşı, 1980’lerdeki II. Kuşak Feminist Hareketin, Türk Modernleşmesinin cinsiyet eşitliği ve kadınının konumu ve algılayışına ilişkin esaslı bir itirazda bulunarak kamusal ve özel alana hakim olan ve yasalar eliyle desteklenen paternalist örüntülerin ortadan kaldırılması yolunda daha fazla hak talebini başarıyla dillendirdiğini, toplumdaki pek çok kesimi içeren katılım zeminini yarattığını, bu zeminin günümüz feminist hareket için halen taban teşkil ettiğini ve o dönemki çabaların da 2000’li yılların başındaki kanun değişiklikleri yapılmasına yol açan meyvelerini verdiğini ifade etmiştir.⁸⁷⁴ Yasa koyucu da yeni kanunların bu değişime cevap vermek üzere ve aile hukuku ile ilgili eşitsiz düzenlemeleri daha fazla eşitlik taleplerine karşılık olarak ilga ettiği hususuna 4721 sayılı TMK ‘nın genel gerekçesinde yer vermiştir.⁸⁷⁵

20. yüzyılın 2. yarısında dünyada da feminizm rüzgarlarının estiği, ataerkil hukuk kurallarının kısmen tasfiyesinin yaşandığı, özellikle 1970’lerdeki ivmesini BM Konferansları⁸⁷⁶ ve uluslararası sözleşmelerin dünya ülkeleri tarafından kabulü ve dünyada yaygınlaşmasından alan, kadınların insan haklarının ve hukukunun olgunlaştığı bir dönemden geçilmekteydi.⁸⁷⁷ Aynı dönemde sosyal devletin etkisi altında, sosyal hakların

⁸⁷² Cem ÖZATAY, “Toplumsal Yapı Nedir?”, Türkiye’de Eşitsizlik, Tahakküm, Değişim içinde (Editör: Cem ÖZATAY), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2024, s. 27; DANIŞ, 2024, s. 127, 144.

⁸⁷³ DURAKBAŞI, 2011, s. 472.

⁸⁷⁴ DURAKBAŞI, 2011, s. 466-472.

⁸⁷⁵ Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 30.12.1999 Tarih, Sayı : B.02.0.KKG.0.10/101-514/66644721 Sayılı Türk Medeni Kanunu Genel Gerekçesi, Genel Gerekçe Başlığı altında 11. Paragraf ve II- Esasa İlişkin Yenilikler başlığı altında II. paragraf. Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss723m.htm> , (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁸⁷⁶ 1975 Mexico City 1.Uluslararası BM Kadın Konferansı, 1993 Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı ve 1995 BM Pekin Dünya Kadın Konferansı. Bkz. Deniz KANDİYOTİ, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek İçin Geçmişe Bakış”, Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan I.Cilt içinde (Editör: Serpil SANCAR), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 49-51.

⁸⁷⁷ Yasemin ÖZDEK, Neoliberal Otoriter Dönüşüm ve Türkiye Rejim, Hukuk ve Kadın, Notaben Yayınları, 1. Baskı, 2023, s. 77, 84.

uluslararası sözleşmeler eliyle ülkelerin pozitif hukukuna eklemlemeleri dünyada yaygınlaşan bir hukuki süreç olmuştur.⁸⁷⁸

Sosyal haklar mücadelesinin bir ürünü olarak⁸⁷⁹ 1978 yılında çocuk haklarına ilişkin bir sözleşme yapılması fikrinin çıkışı, 1989 yılında bu sözleşmenin BM tarafından kabulü, Türkiye'nin bu sözleşmeye 1990 yılında taraf olması da bunun örneklerinden biridir. Yine CEDAW'ın kabulü, 1985 yılında bu sözleşmeyi Türkiye'nin de imzalaması, Türkiye'deki feminist hareketin kadın çalışmalarına yoğun şekilde katkı vermeye başlaması gibi pek çok gelişmeler 1970'lerdeki II. dalga feminizmin Türkiye ve kadın hareketi üstündeki etkileriyle ilişkilidir.

743 sayılı mülga Medeni Kanundaki kimi maddeler⁸⁸⁰ ve evlenmenin eşitsiz ve düşük düzenlenen yaşına ilişkin 88.maddesi gibi hukuk kuralları⁸⁸¹ ile 756 sayılı TCK'daki ataerkil, ayrımcı ruh ve öğeler içeren düzenlemeler,⁸⁸² genel ahlak, edep töreleri, hayasızca hareketler, ırz, namus, iffet, şeref kurtarma, kadın-kız ayrımı gibi kodlarla ceza hukukunda yer etmiş ayrımcı-erkek egemen kavram, eylem ve tutumlar⁸⁸³ minnettar ve münevver addedilen kız kardeşlerin gündemine girmişti.⁸⁸⁴ Bu yasaların değiştirilmesi ve yerine eşitlikçi düzenlemelerin yapılması hak talepleri II. kuşak feminizmin itirazlarını güçlü şekilde dile getirdikleri ve etkili yaptıkları bir alan olmuştur.⁸⁸⁵

⁸⁷⁸ Yasemin ÖZDEK, "Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü", Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi Konulu Toplantı: 19-20 Mayıs 2011, Lefkoşa içinde (Editör: Muhammed ERDAL), Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2013, s. 205-206.

⁸⁷⁹ ALGAN, 2021, s. 130.

⁸⁸⁰ Kadının ikametgahının bulunduğu yerden evlenme başvurusu yapılmasına imkan vermeyen 98.maddesi, aynı bakış açısının ürünü olarak kadının yerini (ikametini) kocasının yanı sıra 21.maddesi ve buna bağlı olarak uygulamada boşanmak isteyen kadınların dava açmasını zorlaştıran 136.maddesi, evin reisini ve ailenin geçiminin sorumlusunu erkek olarak belirten, konutun ve yaşanacak yerin seçimini evin erkeğine bırakan 152.maddesi, kadını evlilikte erkeğe yardım ve evin bakım hizmetiyle yükümlendiren 153.maddesi, kadının çalışmak için eşinden izin almasını gerektiren 159.maddesi, kocaya karısını mahkemede temsil yetkisi veren 160.maddesi, evli kadını borçlandırıcı işlemlerde sınırlı ehliyetli bulan 169.maddesi, kadını mülksüzleştiren mal ayrılığı rejimini düzenleyen 186.ve devamındaki ilgili maddeleri, kadını erkeğin soyadıyla kimliklendiren 187.maddesi, çocuğa dair verilen velayete ilişkin uyuşmazlıklarda erkeğin son kararı vermesine olanak sağlayan 263.maddesi, babalık davalarına ilişkin düzenlemeler, evlilik içi ve dışını nesepte ayıran çocuk aleyhine m.282 ve devamındaki maddeler, eviçi şiddete yönelik düzenlemelerin bulunmaması gibi.

⁸⁸¹ Canan ARIN, "Medeni Kanunun Vazgeçilmez Özü, Eskiyen Sözü", Medeni Kanunun Vazgeçilmez Özü Eskiyen Sözü içinde (İstanbul Barosu Başkanlığı / Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Çalışma Toplantısı), İstanbul Barosu Yayınları, 1. Bası, 1996, s. 55-61; ÇAĞLAR GÜRGEY, 2011, s. 367-377.

⁸⁸² namus cinayetleri, zina, evlilik içi tecavüz(suç sayılmaması), ırza geçme, kız kaçırma ve zorla evlendirme, tecavüzcüyle evlenme, evlenme vaadiyle kızlık bozma, zorla yapılan bekaret kontrolleri gibi.

⁸⁸³ TCK Kadın Çalışma Grubu, Kadın Bakış Açısından Türk Ceza Kanunu TCK Tasarısı Değişiklik Talepleri, 2003, s. 1-9. 765 sayılı Ceza kanunundaki hukuki düzenleme, içtihat ve "toplumsal/yasal/yargısal algı"nın kadın odağındaki incelemesi için Bkz. YALÇIN SANCAR, 2013, s. 87-188.

⁸⁸⁴ KANDİYOTİ, 2011, s. 54; BERKTAY, 2018, s. 111.

⁸⁸⁵ Serpil SANCAR, "Türkiye'de Kadın Hareketinin Politigi: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler", Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan I.Cilt içinde (Editör: Serpil SANCAR), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 88-89; Şirin TEKELİ, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine

1980'lerin ortalarından itibaren 1987 CEDAW'ın uygulanması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) gönderilmek üzere başlatılan imza kampanyası, düzenlenen 1987 Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası, 1989 Cinsel Tacize Hayır (Mor İğne Kampanyası), aynı yıl TCK iffetli&iffetsiz kadın ayırımına dayanan 438.maddesinin protestolar sonucu Meclis'te iptaliyle sonuçlanan kitlesel eylemler yapılmıştı.⁸⁸⁶

Mülga Medeni Kanunda geçerli olan ve evlilikte kadının zararlı çıktığı mal ayrılığı rejiminin 1985 yılında Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nda katkı payı alacağı kararı gibi hukuki mekanizmalarla telafi edilmeye çalışılması da dönemin önemli gelişmelerindendir.⁸⁸⁷

1991'de Medeni Kanun'daki evli erkeğin evlilik dışında doğan çocuğunun tanınmasına yönelik 292. maddesinin AYM tarafından iptali, 1996'da önce erkeğin zinasına ilişkin 441.maddesini ardından gelen tepkiler üzerine 1998 yılında kadının zinasını düzenleyen 440.maddesinin AYM'ce iptal edilmesi, 1997 yılında kadının evlenmeden önceki soyadını erkeğin soyadıyla da aynı anda kullanmaya devam etmesi yönündeki kanun maddesine parlamentoda ekleme yapılarak soyadı meselesinde esnemeye gidilmesi de tüm bu hareketlilik içinde örülen direnç mekanizmaları ve yargıdaki bazen etki tepki dinamiğinde ilerleyen hareketliliklere örneklerden sayılmaktadır.⁸⁸⁸

Bir Deneme", 75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı içinde içinde (Editör: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU), Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1. Baskı, 1998, s. 341; Nermin ABADAN-UNAT, "Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü", 75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı içinde içinde (Editör: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU), Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1. Baskı, 1998, s. 331.

⁸⁸⁶ Şahika YÜKSEL, "Eş Dayağı ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası", Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın içinde (Yayına Hazırlayan Şirin TEKELİ), İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, 1990, s. 321; Nilüfer TİMİSİ/ Meltem AĞDUK GEVREK, "1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi", 90'lar Türkiye'de Feminizm (Derleyenler: Aksu BORA/ Asena GÜNAL), İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2016, s. 22-23; Aylin MORALIOĞLU, "80'li Yıllarda Kadın Hareketi ve Kampanyalar", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2012, S.99, s. 292-296.

⁸⁸⁷ Zafer ZEYTİN, Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Tasfiyesi, Seçkin Yayınları, 4. Baskı, 2020, s. 31,36-37; s. 301; Zafer ZEYTİN, "Yasal Mal Rejiminde Katkı Alacağı Ve Değer Artış Payı", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, C.10, S.36, s.301'den aktarımla Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E:2/176, K:57 T. 01.02.1985, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70280> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁸⁸⁸ Çiğdem SEVER, "Anayasa Mahkemesi'nin Kadın-Erkek Eşitliği Yaklaşımına Bir Eleştiri", Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları içinde (Editörler: Lerzan GÜLTEKİN/Gül GÜNEŞ/Ceylan ERTUNG/Aslı ŞİMŞEK), Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 41-42; Bezar Eylem EKİNCİ, "Anayasa Hukukuna Feminist Yaklaşımlar ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Genel Bir Değerlendirme", Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde (Editörler: Gülriz UYGUR / Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yayınları, 3. Baskı, 2022, s. 178-179. Yazarlar AYM kararlarında eşitliğe aykırılık taşıyan pek çok kararı da incelemişler; yukarıda gösterilen kararlar üzerinde toplumsal protestoların etkisi olduğu düşünülen ve yeni TMK tartışmaları kapsamında ele alınan iptal kararlarındandır. Örneğin aynı dönemde AYM'ye giden soyadı kararını AYM iptal etmemişti. Bir diğer örnek de tecavüzcüyle evlenmeye cevaz veren 756 sayılı Ceza Kanununun 434.maddesine ilişkin 2004 tarihli AYM kararlarında bulunmakta, AYM hukuk kuralını kadını erkek arasındaki yaratılışa dayalı biyolojik determinist yaklaşımla anayasaya uygun bulmuştu.

1980 sonrası çocukluk dönemine ilişkin araştırmalar yapan Arzuk, anaakım medyadaki haberlerini değerlendirdiği çalışmasında 1990’larda kadın hareketinin olumlu etkisi sayesinde medyada kız çocuklarının flört edebilmesi gerektiği gibi özgürlükçü taleplerin daha sık dillendirilmeye başlandığını, kız çocuklarına yönelik bekâret kontrollerini eleştiren yazıların arttığını aktarmıştır.⁸⁸⁹ Bununla beraber, yayınların daha çok orta ve üst sosyal sınıflara hitap ettiğinden bahisle o yıllarda tüm çocuklara bakış açısının aynı olmadığını vurgulayarak farklı çocuklar için uygulanan farklı standartların haber diline 3. sayfadaki kız çocukları hakkında “küçük gelin”, “genç aşık” gibi tamlamalar yakıştırılmasıyla yansındığını, kimi çocukların çocukluk kategorisinden dışlanmaya devam edildiğini söylemektedir.⁸⁹⁰

1998 yılında kadına yönelik aile içinde şiddetin önlenmesini devlet yükümlülüğü altına alan Ailenin Korunmasına Dair Kanunun kabul edilmesi gibi yasama, yürütme ve yargı alanında gerçekleşen ve cinsiyet eşitliği yönündeki olumlu hukuki düzenlemelerde kadın hareketinin önemli katkılarının bulunduğu aktarılmıştır.⁸⁹¹

1999 yılında Helsinki Zirvesi’yle dönüm noktası yaşanan Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylığı süreci, insan hakları ve demokrasi alanında bir dizi hukuki reforma kapı aralamıştır.⁸⁹² Hem iç dinamiklerin hem de Avrupa Birliği kaynaklı ve hükümetlerin siyasi hedefleri bağlamında şekillenen dış dinamiklerin bir araya gelerek yasalardaki kadın hakları ve eşitliğe aykırı düzenlemelerin bir kısmından vazgeçilerek yerine daha eşitlikçi kanuni düzenlemelerin yapıldığı bu yaklaşık on yıllık dönem hakkında, kadın hakları bakımından fırsat penceresinin açıldığı değerlendirilmeleri yapılmaktadır.⁸⁹³

Bu dönemde aynı zamanda Anayasa’nın 10, 41 ve 90. maddelerinde yapılan ve çocukları ilgilendiren değişikliklerin yapıldığı, Palermo Protokolü, Lanzorette Sözleşmesi gibi çocukları doğrudan ilgilendiren sözleşmelerin imzalandığı, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun yasalaştırılması gibi çeşitli hukuki reformların gerçekleştirildiği görülmektedir. 2000’lerin ortalarından itibaren ivmelenen erken evliliklerin önlenmesi amacıyla BM, İnsan Hakları Komitesi ve Avrupa Konseyi’nin çabaları çocuklar bakımından yasama düzeyinde haklar kazandıkları için olumlu gelilmelerin yaşandığı yıllar olmuştur.

⁸⁸⁹ ARZUK, 2018, s. 290.

⁸⁹⁰ ARZUK, 2018, s. 291.

⁸⁹¹ SANCAR, 2011, s. 89.

⁸⁹² Yeşim ARAT, “Women’s Rights and Islam in Turkish Politics: The Civil Code Amendment”, Middle East Journal, 2010, C.64, S.2, s. 242.

⁸⁹³ ARAT, 2010, s. 242; Devran GÜLEL, “Feminist Movement And Law-Making in Turkey: A Critical Appraisal From 1998 to 2018”, Women's History Review, 2021, C.30, S.1, s. 5-6.

Bu yıllarda, hükümetlerin siyasi hedefleri çerçevesinde hukuki uyum paketleri açıklanmaya devam edilmiştir. Avrupa Birliği ile yapılan müzakerelerde öne çıkan konulardan biri olan cinsiyet eşitliği alanındaki reformların en kısa sürede gerçekleştirilmesi talepleri ile TMK ve TCK'nın yenilenmesi için yapılan kampanyalar⁸⁹⁴ gibi çalışmalar bu kanunların yapımına hız kazandırmıştır.⁸⁹⁵ Sancılı geçen ve çeşitli toplumsal ve siyasi grupların itirazlarını barındıran bu dönemden kadın hakları ve çocuk hakları bakımından kazanımlarla çıkıldığı ifade edilmektedir.⁸⁹⁶

Medeni Kanun tasarsının mecliste görüşüldüğü dönemde milletvekilleri evlenme yaşı hakkındaki düşüncelerini paylaşmışlardır.⁸⁹⁷ Maddenin değişimini olumlu ve gerekli gören siyasi parti ve yönelimler değişimi onaylarken, Medeni Kanunun'un değişmesine direnç gösteren siyasi parti ve yönelimlerden itirazlar gelmiştir. Evlilik ve kadın hakları gibi konularda reform girişimleri yapılırken modernleşmeci yaklaşımla antimodernist

⁸⁹⁴ Gökçeçiçek AYATA/ Ayşen CANDAS, "Turkey", Feminist Advocacy, Family Law and Violence Against Women International Perspectives içinde (Editörler: Mahnaz AFKHAMI/ Yakın ERTÜRK,/ Ann Elizabeth MAYER ", Routledge Publishing, 1. Baskı, 2019, s. 187-188.

⁸⁹⁵ ARAT, 2010, s. 242.

⁸⁹⁶ KANDİYOTİ, 2011, s. 55.

⁸⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 21. Dönem, 4. Yasama Yılı, 74. Cilt, 14. Birleşim, 15. Birleşim, 17. Birleşim, 18. Birleşim, 21. Birleşim, 22. Birleşim, Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Birlesimler?donemKodu=21&yasamaYili=4> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

30.10.2001 ile 20.11.2001 arasında Medeni Kanun maddeleri hakkında mecliste yapılan altı birleşim tutanağını inceleyerek tespit ettiğimiz görüşmelerde evlenme yaşı düzenlemesiyle ilgili söz alan on iki milletvekilinden dokuzu yasa tasarısındaki evlenme yaşını yükselten kanun maddelerini desteklediklerini söylemişlerdir. Evlenme yaşının bu haliyle düşük kaldığını, özellikle eşitlik ilkesine vurgu yaparak dile getirmişlerdir. Örneğin dönemin Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk "Eşitlik ilkesi, görüşmekte olduğumuz tasarının temeli niteliğindedir. (...) Bu eşitlik, evlenme yaşından başlamakta ve bütün evlilik süresince olan ilişkilerde devam etmektedir. " ifadelerini kullanmış, MHP Milletvekili Mehmet Nacar "Toplumumuzun aile ve sosyal hayatındaki gelişmeler evlenme kurumuna da yansımıştır. Okuma oranının yükselmesi, kız çocuklarının da okuma oranını doğru orantılı olarak artırmıştır. Yine, birçok etken, evlilik kurumuna bakış açısı ve anlayışını değiştirmiştir. Bu sebepler karşısında, evlilik yaş ortalaması yükselmiştir. Bu konudaki fiili durumun Medenî Yasaya da taşınması doğru ve yerinde bir adımdır." DYP Milletvekili Sevgi Esen "Değişim ihtiyacının başında eşitlik ilkesi yer almıştır (...) Bu anlamda, yerleşim yeri, evlenme yaşı, evlenmek için yapılacak başvurular ve kadının soyadı konusu, (...) çok ciddi düzenlemeler getirilmiştir (...) Bunlar, aile hukukunun temelindeki değişikliklerdir." gibi ifadeler kullanmışlardır. 128.madde düzenlemesinin toplumsal ihtilafların önüne geçmesine hizmet edeceğini düşündüklerini aktarmışlardır.

Üç milletvekili madde düzenlemesine, toplum yapısının buna uygun olmadığı endişelerini dile getirerek, bazıları biyolojik determinist görüşlerle karşı çıkmışlardır. Örneğin AKP Milletvekili Yahya Akman "(...) Bu işin tabii bir seyridir, yani insanlar çeşitli nedenlerle evlenme ihtiyacı hissetmişlerse, evlenecek olanlar kendini bu konuda yeterli görmüşse, aileler bu konuda muvafakat etmiş ve belli bazı şartlar meydana gelmişse, bu evlenme olayı meydana geliyor(...)" AKP Milletvekili Mir Mehmet Fırat "Evlenme yaşında kadın-erkek arasında yaş farklılıkları vardı; ancak, burada, aynı yaşa getiriliyor ve yaş, yükseltiliyor. Siz, Anadolu'da, bunu tatbik edebilmek durumunda değilsiniz; olmaz. Yasaya hangi yaşı koyarsanız koyunuz, Türkiye'nin, yani, çiftçi toplumu olarak, (...) bu yaşı yasayla değiştirme imkânına sahip değilsiniz" gibi ifadelerde bulunmuştur. Düzenlemenin toplum için yerinde olmayışını örnekendirirken, bu değişikliği talep eden kadın derneklerinin toplumun çok küçük bir kesimini temsil ettiklerini söylemişlerdir.

yaklaşımın arasındaki süregelen gerilimin bu yasama sürecinde Türkiye’de de görüldüğü ifade edilir.⁸⁹⁸

Nitekim bu gerilimin kendini gösterdiği alanlardan biri, 1938 yılında olduğu gibi yine yaş düzenlemesi alanında olmuştur. TMK m. 124 ile yaş yükseltilmesine itiraz eden muhafazakâr muhalif parlamenterin dillendirdiği ve 128. maddenin gerekçesinde kocaya kaçan kızlar olarak formüle edilen problem ve itirazların bu kesimlerle müzakere edilerek, yaş yükseltilmemesi itirazları reddedilmiş ve evlenme yaşı yükseltilmiştir. Karşılığında, 128. madde ihdası ile endişe olarak seslendirilen ataeril kaygıların gerçekleşmesinin önleneyeceği ve “ya bu kızlar kendileri kocaya kaçıyor ve evlenmek istiyorlarsa ve aileleri izin vermiyorsa o zaman ne olacak?” gibi kız çocuğunu düşünüyor gibi görünen ancak özünde kız çocuklarından ziyade bulundukları zeminini korumaya çalışan ataeril savunmaları karşısında onlara bu konuda “merak etmeyin, biz onları da düşündük ve imkân sağladık, isterlerse evlenebilecekler” denilerek bu endişeler hususunda güvence verilmiştir. Bu yolla muhafazakâr itirazların bertaraf edildiği düşünülmektedir.

Bu nedenle, 128. madde uygulamasına yargılamada çok nadir başvurulmasının bir sebebinin; yukarıdaki müzakereler ve Berktaş’ın betimlediği “*Biraderlik Sözleşmesi*” bağlamında yasaya muhalif olan ve yasayı destekleyen kesimler arasında evlenme yaşının yükseltilmesi ile kaybedilen tahakküm alanının oluşturacağı tehditlere karşı emniyet kemeri görevi görmesi için ihdas edilmesinden kaynaklandığını düşünüyoruz.⁸⁹⁹ Esasen madde düzenlemesinde çocuğun katılım hakkı ve çocuğun üstün yararının birinci planda değerlendirildiğine yönelik herhangi bir ibareye rastlanmamıştır. Çocuk haklarını ilgilendiren pek çok konuda olduğu gibi çocukları ilgilendiren politikaların çocuklardan bağımsız geliştiği örneklerden biri ilgili düzenlemeler olmuştur. Bu düşüncemizi destekleyen hususlardan biri ise, kanun metninde veya kanun gerekçesinde çocuğun üstün yararından hiç bahsedilmemiş olması ve bunun yerine aile kavgalarının önlenmesi amacıyla hareket edildiğinin açıklanmış olmasıdır. Bu gözlemlere ek ve sonuç olarak, evlenme yaşını ilgilendiren süreçten ulusal siyasi konjoktür, kadın hareketinin olumlu ve

⁸⁹⁸ KANDİYOTİ, 2011, s. 47. Tanör, Türk Anayasa yapıcılığında da benzer bir gerilimin bulunduğunu aktarmıştır. Yazar, bunun aynı zamanda feodal toplum düzeninden kopuş eşliğinde bir ulusal modern topluma geçiş sancılarının taşındığını görmemiz gerektiğini söyler. Ona göre Türk kanun yapıcılığında ortaya çıkan görüş ve eğilimler, temsil ettikleri sınıfların ideolojik görüşlerini yansıtmaktadırlar. İlgili eğilimlere ilişkin daha detaylı anlatımları için Bkz. Bülent TANÖR, Anayasal Gelişme Tezleri, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, 1993, s. 147-149.

⁸⁹⁹ Diğer sebeplerin birinin çocukların yetişkinlere oranla daha çabuk baskı altında kalabilmesi, bu bağlamda kız çocuklarının toplumsal cinsiyet kaynaklı ayrımcı öğeler nedeniyle daha da dezavantajlı olması, genel olarak kız çocuklarının adalet mekanizmalarına erişiminin ciddi anlamda kısıtlı olması ve erken evlendirme taleplerinin çoğunlukla aileden zorla evlendirme baskısı aracılığıyla gerçekleşmesinden ileri geldiğini düşünüyoruz.

doğrudan katkısı ve çocuk hakları hareketinin küresel etkisi sayesinde çocukların yasal kazanımlarla çıktıkları söylenebilir.

2002’de 50 yıllık çabaların sonucunda yeni Medeni Kanun yürürlüğe girmiştir. Kanun’un 124/1. fıkrasında olağan evlenme yaşı, 124/ 2. fıkrasında olağanüstü evlenme yaşı, 126. maddesinde yasal temcilsinin izni yeniden düzenlenmiştir. Mülga kanunda bulunmayan ve çocuğa evlenmeye izin vermeyen yasal temsilciye karşı mahkemeye başvuru yaparak olağan evlenme izninin mahkemece verilmesini sağlayan 128. maddesi mevzuata kazandırılmıştır.

4721 sayılı TMK’nın 124. Maddeyi ilgilendiren özel gerekçesinde “(...)Daha ortaöğretim çağında bulunan on beş yaşındaki bir küçüğün evlenmesine izin vermemek gerekir. Ülkemizde Medeni Kanunumuzun kabul edilmesinden bu yana bu konuda halkın bilinçlendiği ve eğitildiği göz önünde tutulmak suretiyle önemli bir kurum olan aile hayatının kurulmasında kadınlar için on beş yaşın bitirilmesi yeterli görülmemiştir. Bu konuda bu kadar küçük yaşta evlenme yaşı itibarıyla ayırım erkek ve kadın arasında yapılmasının da anlamlı olmadığı kabul edilmelidir(...)”.⁹⁰⁰ açıklaması bulunmaktadır.

Görüleceği üzere gerekçede, kadın hakları hareketinin etkisiyle çocuklar için evlenme yaşının yükselmesi hususu kadın-erkek eşitliği vurgusuyla verilmiştir. Yükselen azami yaş sınırı son tahlilde o dönem için ilericidir ve çocuğun yüksek yararına hizmet etmiştir. Bununla beraber, odak çocuğun yüksek yararından ziyade aile ve kadın olmuştur. Çocuk paternalistik bir üslupla ele alınmaktadır. Şirin, mevzuatta kullanılan “küçük” ifadesinin bunun yansıması olduğunu aktarmaktadır.⁹⁰¹

TMK’nın 128. Maddeyi ilgilendiren genel gerekçesinde “ yasal temsilcilerin, evlenme yaşına erişmiş olan kişilerin evlenmelerine hiç de haklı olmayan sebeplerle engel olmaya kalkmaları hâlinde, özellikle kız kaçırma ve kocaya kaçma gibi olaylar yüzünden aileler arasında kavgalara sebebiyet verecek sonuçların doğmasını önlemek” amacı öne çıkartılmıştır.⁹⁰²

Kanunun genel gerekçesinde evlilikte yaş konusuna ilişkin olarak “(...)Gerçekten, 1984 tarihli Öntasarıda kabul edilmeyen yaşları yükseltme konusu, Komisyonca küçük yaştaki kişilerin, özellikle kızların evlenmesine imkân tanınmış olmasının gerek biyolojik,

⁹⁰⁰ TBMM, Türk Medeni Kanunu Tasarısı ile Türk Kanunu Medenisinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Ankara Milletvekili Yücel Seçkiner’in; Ankara Milletvekili Esvet Özdoğu ve Dört Arkadaşının; Aynı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifleri ve Adalet Komisyonu Raporu (1/611,1/425, 2/361, 2/680) , 21.Dönem,3. Yasama Yılı, 723 S. Sayı, s .64 Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c073/tbmm21073011ss0723.pdf> (Erişim Tarihi: 08.01.2025).

⁹⁰¹ ŞİRİN, 2016, s. 56.

⁹⁰² TBMM, Adalet Komisyonu Raporu, 21.Dönem,3. Yasama Yılı, 723 S. Sayı, s.9.

*gerek psikolojik açıdan olumsuz etkiler gösterdiği gerekçesiyle kabul edilmiştir. Bu değişiklikle normal evlenme yaşı kadın-erkek farkı da kaldırılarak on yedi yaşın doldurulması(...)" gerektiği açıklaması yapılmıştır.*⁹⁰³

Yeni TMK'nın yürürlüğe girmesine neden olan konjoktür sayesinde erken evliliklerin önlenmesi bakımından kız çocukları ve çocuk hakları hakkında önemli bir fırsat penceresi açılmıştır. Yapılan kanun değişikliğini, kısa süreliğine de olsa bertaraf etmek isteyen ve faillerin affını talep eden önerilerin yasama düzeyinde reddedilmiş olması, yapılan değişikliği destekleyen iradenin düzenlemenin yürütülmesi hakkında kararlı olduğunun göstegesini olarak yorumlanabilir.⁹⁰⁴

TBMM çatısı altında erken evlilik hakkında ilk özel rapor, 2010 yılında erken yaşta yapılan evlilikleri kız çocukları bakımından ayrımcı bir pratik ve toplumsal bir sorun olarak tespit etmiştir. TBMM komisyon raporunda TMK'nın 124. Maddesi'nde her ne kadar evlenme ehliyeti yaşı 17 olarak belirtilmiş olsa dahi; komisyonun 18 yaşın altı evlenme olgularını erken evlilik olarak nitelendirdiğini söylemektedir. Komisyon, bu evliliklerin sebeplerinin araştırılarak erken evliliklerin önlenmesi, ulusal temel hedef arasında gösterilmiştir.⁹⁰⁵

Kanun koyucunun 1938'de özellikle kız çocukları aleyhine yaptığı düzenlemeden vazgeçerek kız ve erkek çocuklarının eşit olduğunu hukuki olarak (*de jure*) kabul edebilmesi ve evlilik yaşının yükseltebilmesi için 64 yılın geçmesi, kadın hareketinin sesini yükseltmesi, ulusal ve uluslararası konjonktürün birbirine yaklaşması ve nesillerce çocuğun kanundaki ifadeyle "*olumsuz etkileri*" yaşamak zorunda kalmaları gerekmiştir. İlgili hukuk kuralının tarihi gelişiminin incelenmesinin, çocukları ilgilendiren paternatistik ve cinsiyet temelli hukuk kurallarının ve bu bağlamda evlenme yaşına ilişkin kanun maddesinin değiştirilmesi ve dönüştürülmesi çabalarını bekleyen zorluklar kadar, fırsatlar ve bunların ne şekilde ele alınabileceği hakkında yol gösterici olması temenni edilmektedir.

⁹⁰³ TBMM, Adalet Komisyonu Raporu, 21.Dönem,3. Yasama Yılı, 723 S. Sayı, s.64

⁹⁰⁴ 2 / 942 Nolu Kanun Teklifi, 08.04.2002, Erişim Adresi:

<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y4/T2/WebOnergeMetni/f2567151-9ca1-4688-bb8b-0813add64811.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁹⁰⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No:2, TBMM Basımevi, 2010,s.51.

3. MAHKEME KARARLARININ İNCELENMESİ VE HÂKİMLERİN GÖRÜŞLERİ

3.1. Yüksek Mahkeme Kararları Işığında Erken Evlilik

Türkiye bakımından 2000'lerin sonundan itibaren yargı alanında da izleri gözlemlenen neoliberal politikaların etkisi ve dünyada ve Türkiye'de bir olgu olarak beliren ataerkinin “*eril yeniden dirilişi*”⁹⁰⁶ ile erken evliliklerin yeniden diriltilmeye ve bu alandaki toplumsal mütabakatın zayıflatılması girişimleri bakımından da bir risk unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Önceki bölümde bahsedilen ve kadın ve çocuk haklarının gelişimi bakımından açılan fırsat penceresinin 2010'lu yıllardan itibaren yalnızca Türkiye bakımından değil, dünyada küresel anlamda da ataerkil ve dinsel bir koalisyonun etkisiyle kapandığından bahsedilir.⁹⁰⁷

Berktaş, gericileşen ataerkil söylemin Türkiye bakımından kendine fitrat, nafaka mağduriyeti⁹⁰⁸, ailenin korunması, kadının soyadı gibi bazı tartışmalı konular üzerinden ataerkinin muhafızlığı rolünün üstlenilmesi yoluyla mevzi topladığını düşünmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramının kamusal alandan temizlenmesine çalışarak kendine “*Nafile Biraderlik Sözleşmesi*” kapsamında yeni neferler topladığını, bu yolla da normatif yasal çerçevede gedikler açma stratejisi izlediğini aktarmaktadır.⁹⁰⁹

Kadınların doğurması yönündeki fitratla yan yana giden anlatı ile 1930'lardaki evlenme yaşının düşürüldüğü dönem arasında kapitalist bir krizin eşliğinde restorasyon ihtiyacı, benzerlikler taşımaktadır. Hukuk alanındaki kazanımların kırılabilirliği, çocuk alanındaki gelişmelerin konjoktüreliliği ve hem dünyada hem de ülkede yaşanan toplumsal cinsiyet krizi sebebiyle artış göstermektedir.

Bu çerçevede ele alınan yüksek mahkeme kararlarında, erken evlilikleri ilgilendiren, karar değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu kararlardan bazıları doğrudan erken evlendirilen çocukların dava dosyalarıyla ilgilidir. Örneğin, AYM tarafından

⁹⁰⁶ Deniz KANDİYOTİ, *Fear and Fury: Women and Post-revolutionary Violence*. Open Democracy, 2013.

⁹⁰⁷ ÖZDEK, 2023, s. 98; Fatmagül BERKTAY, “Cumhuriyet’in İkinci Yüzyılında “Nafile Biraderlik Sözleşmesi’ne Devam mı?”, İlk Yüzyılı Biterken Cumhuriyet: Demokratikleşme Momentleri, Sıradan İnsanlar ve Siyaset içinde (Derleyenler: Gencer ÖZCAN/Ömer TURAN/Büke BOŞNAK/Tuğçe ERÇETİN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 745 Siyaset Bilimi 83, 1. Baskı, 2024, s. 816.

⁹⁰⁸ ŞAHİN, 2021; Hilal DİKMEN, *Alimony Debates in Turkey: Masculinist Restoration, Male Selfvictimization, And Gender Inequality*, A Dissertation Submitted to the Graduate School of Social Sciences and Humanities in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Comparative Studies in History and Society, Koç Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021. Güncel tartışmalar için Türk Hukukunda nafakayı erkeklik çalışmaları ve erkeklikler perspektifiyle inceleyen Şahin’in ve boşanmış kadın ve erkeklerle etnografik saha çalışmaları yapan Dikmen’in yüksek lisans tezlerine bakılabilir.

⁹⁰⁹ BERKTAY, 2024, s. 820.

değerlendirilen TCK m. 104'ün kısmi iptali, TCK m. 103 hakkındaki kararlar ve TMK m. 124 iptal başvurusu bunların arasında sayılabilir. Bunun yanında, erken yaşta evlilikleri doğrudan ilgilendiren kanun maddeleri hakkında dolaylı verilen kararlar da inceleme kapsamına alınmıştır. TCK m. 230 kısmi iptali ve Nüfus Hizmetleri Kanunu m. 22'nin iptal başvuru bunlardandır.

Milli Eğitim Kanunu m. 25 iptal başvurusuna ilişkin AYM kararı doğrudan erken evliliklere ilişkin bir karar olmamasına rağmen incelemeye; bu kararın tüm çocukların kamusal menfaatlerine yönelik değerlendirmeler içermesi ve yukarıda bahsedilen neoliberal politikaların ülke bakımından çocuk hukuku alanına yansımalarını içermesi sebebiyle alınmıştır. İstanbul Sözleşmesi'nin iptaline ilişkin ilgili Danıştay Dairesi ve Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu kararları, sözleşmenin iptaliyle yaşanan bütüncül etkinin erken evlilikleri ilgilendiren çocuk alanında da etkisinin tez kapsamında incelenebilmesini amaçlamıştır.

Yargıtay kararları bölümünde, Yargıtay'ın TMK m. 124, 126 ve 128. maddeleri, 2001 yılından itibaren yeni kanunun yürürlüğe girmesinden sonra gelişen kararları incelenmiştir. Yargıtay kararları bölümü hariç, kararlar, bilinçli bir şekilde sıralamaya konulmuştur ancak aynı zamanda kronolojik olarak da ilerlemektedir. Bu sıralama, yüksek yargıda yukarıda bahsedilen yasal alanda gedikler açma stratejisinin yansımalarını içermektedir.

TMK'nın yürürlüğe girmesinin ardından TBMM'de evlenme yaşının yükseltilmesi ve on sekiz yapılması için tespit edilebildiği kadarıyla en son 2018'de olmak üzere altı kez kanun tasarısı teklifi verilmesine rağmen bunlardan hiçbirinin kabul edilmediği görülür.⁹¹⁰

AYM 2015 yılında, çocukların cinsel istismarını ilgilendiren maddelerde iptal yoluna gitmiştir. Bu kararlarda akranlar arası cinsel eylemlere ilişkin tartışmaların yanı sıra üstü

⁹¹⁰2/888 Esas ve 18/03/2011 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D23/Y5/T2/WebOnergeMetni/f4a3347d-e670-4c7c-8f0d-2ac544430181.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); 2/176 Esas ve 10/11/2011 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y2/T2/WebOnergeMetni/4c121e1d-6eac-4d62-866a-e4c3e29f91f2.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); 2/335 Esas ve 25/01/2012 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y2/T2/WebOnergeMetni/fa290573-6ec9-411a-bdc3-e3556cb63803.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); 2/1171 Esas ve 15/01/2013 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y3/T2/WebOnergeMetni/8fd8c650-4d9b-44f9-87e3-e5ec92aa5513.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); 2/1044 Esas ve 01/04/2016 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D26/Y1/T2/WebOnergeMetni/4ad6e79e-b841-4bb5-be52-99ebb7a4f001.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025); 2/395 Esas ve 06/07/2018 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y2/T2/WebOnergeMetni/fe151f24-712c-4baf-b3a9-a1038756b055.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

kapalı olarak erken evlilikler sorunları tartışılmıştır.⁹¹¹ Kararların ortaklaştığı temel sorunlar, erken evlendirilen çocukların dosyalarında faile verilen cezaların fazla yüksek olduğu, evlilik bağı kurulduktan sonra bu cezaların aile yapısına zarar verdiği, kanun maddelerindeki yaşa ilişkin ölçütlerin ölçülük ilkesine aykırılıklar taşıdığı, hâkime takdir alanı bırakmadığı ve akranlar arası cinselliğin düzenlemesine ilişkin yetersizlikler bulunduğu yönlerinde olmuştur.

Şirin, bu konuya ilişkin AYM karar değerlendirilmelerinde, çocuğun yüksek yararına yönelik mağdur çocuk lehine değerlendirme yapılmamış olmasını eksiklik olarak vurgulamıştır. Bu kararlarda yaş kademesi ve sanıklar aleyhine yüksek cezalar öngören kuralların zaten çocukları cinsel istismardan korumak amacıyla ölçülülük ilkesi gözetilerek kanun koyucu tarafından hüküm altına alınmışken mahkemece iptal edilmelerini çocuğu hak temelli koruma yaklaşımından uzaklaştırdığı için eleştirmiştir.⁹¹²

İptal kararı isteyen bazı mahkemelerin kız çocuklarına yönelik onları çocuk kategorisinde değerlendirmeyen ifade ve tutumları dikkat çekicidir. Bazı yerel mahkeme kararlarında erken evlendirilen ve yetişkinler tarafından istismar edilen çocuklar bakımından yaşanan hukuki problemlerle akranlar arası cinsellik yaşayan çocukların hukuki problemlerinin birbirinden farklı olmasına rağmen benzer şekilde ele alınmış olması yukarıda bahsedilen gedikler açma stratejilerinin, yani kamusal alanları muhafazakâr cinsiyetçi söylem ile kuşatmanın yansımaları olarak ele alınabilir.

Örneğin somut norm denetimi yapılan bir yerel mahkeme başvuru dilekçesinde, on beş yaşındaki kız çocuğunu “*bayan*” olarak nitelendirilmiştir.⁹¹³ Mahkemece “*Sözgelimi, 3 yaşındaki bir erkek çocuğunun ırzına geçen ile 15 yaşını doldurmasına 1 ay kala bir bayan ile rızası dâhilinde cinsel ilişkiye giren kişilerin aynı suç kalıbı ile yargılanması eşitlik ve cezaların adaleti ilkelerine aykırıdır*”⁹¹⁴ düşüncesinin yerel mahkeme gerekçesine girmiş olması; yaşla ilgili kademeli ceza politikasının yerleştirilmesinden ziyade kız çocuklarının mahkemelerde zaman zaman çocuk olarak görülmediği, kadınlıklarının 15’inde mevcut olduğu yerleşik yargısal ataerkil taassubun bir tezahürü olarak okunabilir.

⁹¹¹ Memduh Cemil ŞİRİN, Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar-Ceza Kanunu Maddesi- Raporu Çocuk Hukuku Bakışıyla Cinsel İstismar, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2016, C.1, S.2, s. 157-158, p. 4-3.

⁹¹² ŞİRİN, 2016, s. 136-137, 158.

⁹¹³ AYM E. 2015/108 K. 2016/46 T. 26.5.2016, 13.7.2016 - 29769 R.G.T sayılı Yerel Mahkemesinin 2016/46 S. Başvuru Kararı, Başvuru Dava Dilekçesi.

⁹¹⁴ AYM E. 2015/108 K. 2016/46 T. 26.5.2016, 13.7.2016 - 29769 R.G.T sayılı Yerel Mahkemesinin 2016/46 S. Başvuru Kararı, Başvuru Dava Dilekçesi.

Bu görüşümüzü destekleyen adım, AYM'nin bölümde incelenen iptal kararları sonrası yasama tarafından istismar mağduru çocukları failleriyle evlendirme girişimi içeren yasa tasarısı ve yapılan *“Türkiye’de 16 yaşını doldurmadan gayri resmi olarak beraberlik yaşamaya başlayan, bir veya birden çok çocuk sahibi olan ve daha sonra yasal evlenme yaşını doldurunca resmi nikâh kıyıp, 8-10 yıl gibi uzun bir süre evlilikleri devam ederken, erkek eş, TCK’nın 103’üncü maddesi gereğince 8 yıl ve daha fazla hapse mahkûm olmaktadır. Komisyon çalışmaları sırasında, bu durumda yaklaşık 3 bin çiftin bulunduğu, mağdurlar ve diğer yetkililerce ifade edilmiştir”* açıklamasında da göze çarpmaktadır.⁹¹⁵

Sancar konu özelindeki düzenleme önerilerinin toplumsal bir cezasızlık algısı yarattığını, ceza hukuku ve yargılaması alanında, yukarıda bahsedilen türden bir mağduriyet bulunmadığını ancak ceza yargı pratiğinde cinsiyetçi öğelerin süregelen olduğunu ve bu bakımlardan ceza politikaları bağlamında cezaların infazı ve cezasızlık konularında problemler yaşandığını açıklamıştır.⁹¹⁶ Bu nedenlerle, cinsel istismar faillerinin aslında mağdur eş ve babalar olduğu anlatısıyla hedeflenen yasal çerçevenin esnetilmesi talepleriyle sonraki yıllarda bir anlatıya dönüşen nafaka mağduru baba ve eşlerin anlatısındaki nafaka hakkının aşındırılması talepleri arasında paraellikler bulunduğunu söylenebilir.

Sorunlardan biri, AYM’nin iptal gerekçesindeki akranlar arası cinsel davranışların düzenlemesi gereği idiye, buna yönelik adım atmakla çözülebilecekti. Ancak bunun yerine cinsel istismar faillerinin infazını erteleyen düzenleme önermek ve erken evliliklerin manevi cebir ve cebri denetim unsurunun göz ardı edilmesi bazı kız çocuklarının çocuk olarak değerlendirilmediği yönünde kanaat uyandırmaktadır. Her ne kadar Adalet Bakanlığı tarafından ilgili veriler paylaşılmıyor olsa da TCK 103. ve 104. maddenin uygulama alanına giren soruşturma ve kovuşturmaların yoğun olarak akranlararası cinsel davranışları içerdiği bilinmektedir. Uygulamacılar bu konudaki sorunların çözülmesi beklentilerini ifade etmelerine rağmen 2016 yılından sonra doğrudan akranlararası cinsel davranışları düzenleyen herhangi bir düzenleme yapılmamış olduğu görülmektedir.

⁹¹⁵“Bekir Bozdağ’dan Tecavüz Açıklaması”, 18.11.2016, CNNTürk, Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/bekir-bozdagdan-tecavuz-aciklamasi-575143> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁹¹⁶ Türkan YALÇIN, “Türk Ceza Hukuku’nda Kadın”, Kadına Yönelik Erk’ek Şiddeti ile Mücadele Sorunlar ve Çareler içinde (Yayına Hazırlayanlar: Buket SOYGÜT/ Aras TÜRAY), Beta Yayınevi, 1. Basım, 2020, s. 14-15.

Yukarıda bahsedilen tasarı, kamuoyu tepkisi sonucu geri çekilmiştir.⁹¹⁷ Zira önerilen düzenleme ile toplumsal beklentilere cevap verme amacından ziyade; erken evlilik konusunda kültürel görecelilik argümanı ile desteklenen yasal çerçeveyi esnetme politik gündemine hizmet edilmesi söz konusudur. Toplumsal talep ve dinamik tüm sosyoekonomik gruplarda; kız çocuklarının okuması, iyi bir hayat ve gelecek kurmaları yönündeki kalkınma talebi, ekonomik ve sosyal hak temelli beklentilerle şekillenmektedir. Bu nedenlerle de tasarı kamuoyunda karşılık bulmamıştır. Bu hususta ilginç bir örnek, erken evlendirme yanlısı olduğunu dile getiren kimi siyasi eğilimdeki politikacıların, kendi kızlarını erken evlendirip evlendirmeyecekleri sorulduğunda kendi kızlarının yüksek lisans yapacağını ve erken evliliği tercih etmeyeceğini aktaran demeçlerinde gözlemlemek mümkündür.⁹¹⁸

Geri çekilen yasa tasarısında, failin evlilikte kusuru ile cezanın infazı arasında hukuki olmayan ve ataerkil ahlaki bir ilişki kurulmuş, erken evlenen çocuk bir yetişkinin alabileceği sorumlulukları alamaz ise ve evlilikte bir hata yapıp kusur işlerse adeta cezalandırılmıştır. Sancar Yalçın'ın aktardığı üzere, Mülga Ceza Kanunu 434. maddesini ve arkasındaki ruhu hatırlatan bu düzenleme teşebbüsleri, zaman zaman yasama ve yargı düzeyinde geri hortlamaktadır.⁹¹⁹

Çocuk hakları bakımından ise evlenme yaşının yükseltilmesi küresel gayretleri ve kazanımları yaşanmaktadır. Bu bakımdan, yukarıda ele alınan gedikler açma stratejilerinin karşısında biriken; aralarında aşağıda incelenen yüksek mahkeme yargıç ve savcılarının, cumhuriyet savcılarının, yerel mahkeme hâkimlerinin erken evliliklere itiraz eden seslerini ve hukuki görüşlerini barındıran ve erken evlilik dosyalarını oldubittiye getirmeye eğilimli

⁹¹⁷ Önerilen düzenlemenin bir kısmı şu şekildeydi: “*Cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir neden olmaksızın 16/11/2016 tarihinde kadar işlenen cinsel istismar suçunda, mağdurla failin evlenmesi durumunda, Ceza Muhakemesi Kanununun 231.maddesindeki koşullara bakılmaksızın hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına, hüküm verilmiş ise cezanın ertelenmesine karar verilir. Zamanaşımı süresi içinde evliliğin, failin kusuruyla sona ermesi halinde fail hakkındaki hüküm açıklanır veya cezanın infazına devam olunur. (...)*” Bkz. TANER, 2022, s. 904-905.

Pek çok kesimden tepki toplayan tasarıya karşı aralarında KADEM'in de bulunduğu kadın ve çocuk hakları temelli kuruluşlar ve BM Türkiye temsilcilikleri çocukların cinsel sömürüsüne ilişkin taslağa karşı ortak basın açıklaması yayınlanmıştır.

⁹¹⁸ Gülsüm EKİNCİ, “TARTIŞMA | Erbakan'ın 15 Yaşında Evliliğe Onay Konuşması: “15 Yaşındaki Evladınız Çıkardığı Pantolonu Yerden Kaldırıyor Mu?”, 01.07.2023, Serbestiyet, Erişim Adresi: <https://serbestiyet.com/haberler/tartisma-erbakanin-15-yasinda-evlilige-onay-konusmasi-15-yasindaki-evladiniz-cikardi-pantolonu-yerden-kaldiriyor-mu-134365/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

“Eylül 2020’de Erbakan’ın başka bir programda bu cevabı hatırlatılmış ve “Sizin kızlarınız on beş yaşında evlenmek istiyorum derse, tepkiniz ne olurdu?” diye sorulmuştu. O soruya verdiği cevabın videosu da yeniden dolaşıma girdi: “Ben kendi kızlarım üniversiteyi bitirip hatta mümkünse yüksek lisans yaparak evlenmelerini isterim. Çünkü bizim ailemizde yüksek lisans, doktora son derece yaygın. Babamın akademik kariyerleri var, doktoraları var. Tabii ki rahmetli babam da kız çocuklarının okuması, en azından üniversiteyi bitirmesi konusunda hassastı. Dolayısıyla ben onların o şekilde evlenmesini isterim (...)”

⁹¹⁹ YALÇIN SANCAR, 2013, s. 132-141.

girişimleri benimsemeyen hukuki, siyasi ve toplumsal enerjinin biriktiği hususları beraber değerlendirildiğinde, bu etkenlerin gelecekte evlenme yaşının yükseleceği *momentuma* dönüşmesi ihtimalinin umut verici olduğunu düşünüyoruz.

Bu nedenle karar incelemelerinde, AYM'nin ana kararlarının yanı sıra karşı oylar ve karşı oy gerekçelerine yer verilmeye gayret edilmiştir. Özellikle, erken evlilikleri ilgilendiren yüksek mahkeme kararlarının birbirine çok yakın red ve kabul oranlarıyla alınmış olması, erken evlilikleri meşrulaştırmayan hukuki görüşlerin ilgili dönemde yargılama alanında kayda değer bir temsiliyetin bulunduğunu ve konunun toplumsal alanda olduğu kadar yargılama alanında da çocukların cinsel istismarı ve erken evlenmeye karşı dirençle yaklaşılan bir mesele olduğunu göstermektedir.⁹²⁰

3.1.1. Anayasa Mahkemesi kararları

3.1.1.1. TCK m. 104 kısmi iptali

2004 yılında AYM tarafından TCK'nın 104. maddesi “*Fail mağdurdan beş yaştan daha büyük ise, şikâyet koşulu aranmaksızın, cezası iki kat artırılır.*” 2. fıkrası Anayasasının 2.ve 10. maddesine aykırı oldukları için somut norm denetimi yoluyla iptal edilmiştir.⁹²¹

AYM'ye başvuran Akdağmadeni Sulh Ceza, Çorlu Sulh Ceza ve Sandıklı Asliye Ceza hâkimleri “*(...) aynı suçu işleyen faillerin mağdur ile aralarındaki yaş farkından ötürü farklı cezalar almalarını düzenleyen kuralın eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığını, (...) Medeni Kanunun 124. maddesine göre, onyediyi dolduran erkek ve kadının yasal temsilcilerinin izni ile onaltı yaşını dolduran kişilerin ise hakim kararıyla evlenmelerinin olanaklı kılındığını, onbeş yaşını tamamlamış olan bir kadınla aralarında beş yaştan fazla fark olan bir erkeğin rızayla ilişkide bulunmaları, hatta çocuklarının olması halinde,*

⁹²⁰ Yılmaz ŞAHİN, “Kız Çocuklarının Adalet Erişimine Anlatı Perspektifinden Bakmak”, Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme içinde (Yayına Hazırlayanlar: Nazime BEYSAN/ Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY/ Gülriz UYGUR), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2024, s.207-209, 218-219,229. Şahin makalesinde, kamuoyu nezdinde tepki yaratan 6 yaşındayken zorla evlendirilen ve tecavüze uğrayan H.G.K.'nın davasına yer vermiştir. İstanbul Anadolu 2. Ağır Ceza Mahkemesi bu davada sanıkları cezalandırmıştır. Yazar, bu ceza kararına rağmen adalet erişemeyen ve H.G.K.'nın konumunda olan başka kadınlar ve kız çocukları olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle kız çocuklarının adalet erişiminin anahtarlarından birinin onların hikâyelerine “*anlatı perspektifinden bakmakla*” gerçekleştirileceğini, hegemonik anlatıların kız çocuklarının seslerini kısarak yaklaşımına karşılık ihtimam etişinin geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu anlamda H.G.K.'nın söyledikleri ve anlatısı dikkate alınmalıdır. “*Bu kişiler benim eğitim hakkımı elimden aldılar, hayatımın bir kısmını aldılar, adalet yerini bulsun istiyorum. Yaşadıklarımın bedeli olsun istiyorum.*”

⁹²¹ AYM 2005/103 E. 2005/89 T. 23.11.2005.

sanığın mağdur taraf şikayet etmese de itiraz konusu hüküm nedeniyle cezalandırılacağını, böylece, Medeni Kanun yönünden sakıncası olmayan bir birlikteliğin, Ceza Yasası ile soruşturulması ve kovuşturulması şikayete bağlı olmayan bir suç kabul edilmesinin, eşin cezaevine girmesine, anne ve çocuğun korunmadan yoksun kalmasına ve belki de ailenin parçalanmasına yol açacağını (...)”⁹²² düşünerek düzenlemenin Anayasanın 41. maddesine aykırılığını da öne sürmüş olsalar da AYM iptal karar gerekçesinde “İtiraz konusu kuralla faillerin, mağdurdan beş yaştan daha büyük olmaları halinde yakınma olup olmadığına bakılmaksızın iki kat fazla ceza ile cezalandırılmaları öngörülmüştür. (...) Aynı yaşta olup, aynı eylemin tarafı olan mağdurlar arasında yapılan bu ayırım ile aynı yaştaki kişilere karşı aynı eylemi gerçekleştiren failler arasında sadece yaş farkına dayanılarak yapılan ayırımın, Kural’ın belli yaştaki çocukların cinsel dokunulmazlıklarını koruma amacını gerçekleştirmeye elverişli bulunmadığı ve adalet ilkeleriyle de bağdaşmadığı sonucuna varılmıştır.”⁹²³ diyerek 41.maddeye atıf yapmadan fıkrayı Anayasanın 2.ve 10. maddeleri açısından değerlendirmiştir.

Karar, bir hâkimin karşı oyu ile oy çokluğuyla alınmış olup, hâkim karşı oy yazısında “Acaba, cebir, tehdit ve hileye başvurulmaksızın, ancak aile baskı, telkin ve yönlendirmesiyle veya bir şekilde rızası elde edilerek, kendisinden on-onbeş yaş büyük bir kişiyle medeni nikâh dışında birlikte yaşamaya zorlanan bir kız çocuğunun yukarıda sayılan Anayasal hakları ne olmaktadır?”⁹²⁴ önemli sorusunu sormuş, bu maddenin iptali ile özellikle kız çocuklarının zarar göreceği yönündeki endişesini dile getirmiş⁹²⁵ ve yaş farkına ilişkin olarak “Yaş farkı açıldıkça, yasa önünde çocuk sayılan bu gençlerin yetişkinlerle sosyal çevreleri farklılaşır, ortak noktaları azalır. Dolayısıyla, ilişkide isteklilik karinesi geçerliğini kaybeder. (...) artık tam bir yetişkin olan, ekonomik ve maddi güç, toplum içindeki konum ve yaşam deneyimleri bakımından çocuk sayılan kişi ile ortak yanları bulunmayan fail, cinsel partner olarak kendisine daha uygun bir kişiyi seçme imkanına sahiptir.”⁹²⁶ görüşünü ortaya koymuştur.

İptal edilen kanuni düzenleme bakımından, bu hüküm yerine uygulamadaki büyük yaştakilerin, çocukları cinsel yönden istismar etmesi problemini doğrudan muhatap alan bir düzenlemenin yapılmamasını, akranlar arası cinsel ilişki yönünden düzenleme yapılmamasıyla beraber eleştiren Memiş Kartal; yaş farkına dayalı cezayı artıran

⁹²² AYM 2005/103 E. 2005/89 T. 23.11.2005,İtiraz Gerekçesi, p. 1.

⁹²³ AYM 2005/103 E. 2005/89 T. 23.11.2005,Anayasa Aykırılık Sorunu, p. 7.

⁹²⁴ AYM 2005/103 E. 2005/89 T. 23.11.2005,Karşı Oy Yazısı, III. Bölüm, p. 4.

⁹²⁵ AYM 2005/103 E. 2005/89 T. 23.11.2005,Karşı Oy Yazısı, Sonuç, p. 1.

⁹²⁶ AYM 2005/103 E. 2005/89 T. 23.11.2005,Karşı Oy Yazısı, II. Bölüm, p. 6.

sebeplerin karşılaştırmalı hukukta İsviçre ve Alman Ceza Kanunları'nda yer verildiğini aktarmıştır.⁹²⁷

Yeni Ceza Kanunu yürürlüğe girer girmez neredeyse en erken iptal edilen hükmün iptal talebini yapan hâkimlerin gerekçesinde açıkladıkları aykırılık sebeplerinin erken evlenme konusuna ilişkin olması ise evlenme yaş kuralı hakkında geçmişten günümüze kadar sürdürülen ataerkil çizgi ve mülahazaların bazı yargıçlar bakımından halen devam ettiğini düşündürmektedir.

3.1.1.2. Milli Eğitim Kanunu m. 25 iptali başvurusu ve reddi

2012 yılında, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununda yapılan çeşitli değişiklikler ile *"İlköğretim kurumları sekiz yıllık okullardan oluşur. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır ve bitirenlere ilköğretim diploması verilir"*⁹²⁸ kuralları ve düzenlemeleri; yine yukarıda belirtilen ilgili kanunlarda yapılan değişikliklerle *"İlköğretim; 1 inci maddede belirtilen amacı gerçekleştirmek için kurulmuş dört yıl süreli ve zorunlu ilkokul ile dört yıl süreli ve zorunlu ortaokuldan oluşan bir Milli Eğitim ve Öğretim Kurumudur."*⁹²⁹ kural ve düzenlemeleriyle değiştirilmiştir. Tartışma yaratan ve 4+4+4 Yasası olarak da bilinen kanun düzenlemelerinin Anayasa'ya aykırılığından bahisle iptal talepli uyuşmazlık AYM'nin önüne gelmiş, bu talep AYM tarafından yine 2012 yılında reddedilmiştir.⁹³⁰

Konumuz bakımından odaklandığımız kısım ve bu kararın teze alınmasının sebebi⁹³¹ erken evlenen çocuklar bakımından, çocukların eğitim hakkı çerçevesinde yine çocukların anayasal sosyal hakları yönünden mahkemece kurulan çerçeve, eğitime ilişkin günümüzde yoğun şekilde gündem yaratan ve erken evlenen çocuklar bakımından da önem taşıyan devletin sosyal harcamaları hakkındaki Anayasa Mahkeme gerekçelendirmelerine dikkat çekmek ve erken evlilikler hakkındaki eğitim mevzuatıyla ilişkisine bir bakış atmaktır.

Düzenlemenin iptali için başvuran ve o dönemde muhalefet partisine mensup bulunan 125 milletvekilinden oluşan davacılar, düzenlemelerin ilkokul ve ortaokulun dört

⁹²⁷ Pınar MEMİŞ KARTAL, "Reşit Olmayanla Cinsel ilişki (TCK.M.104)", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016, C.65, S.4, s. 2084-2085.

⁹²⁸ 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu mülga m. 24.

⁹²⁹ 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, m. 7.

⁹³⁰ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T.

⁹³¹ İlgili dönemde iptali istenen konular arasında çocukların ilkokula başlama yaşı ile ortaokul zorunlu örgün eğitim yaşının düşürülmesi, "Kur'an-ı Kerim" ve "Peygamberin Hayatı" konularının seçmeli ders olarak okutulması, FATİH projesinin ihale usulleri ile çocukların ortaokuldan itibaren mesleki eğitime yönlendiren hukuki düzenlemeler de bulunmaktaydı. Kamuoyunda o dönemde özellikle İmam Hatip Ortaokulları'nın yeniden açılması, laiklik ve 28 Şubat ekseninde yürütülen siyasi tartışmalar her ne kadar dikkat çekici olsa da, bu tartışma tezimiz kapsamının dışında tutulmuştur.

yıllık kademelendirmenin pedagojik kurallara ve somut işlem becerileri henüz tamamlanmamış çocukların gelişimine aykırılık taşıdığı ve müfredatın belirsiz olduğu iddialarıyla itiraz etmişlerdir.

İptali istenen 2222 sayılı Kanu'nun 7. maddesi mahkemece eğitimde yaşanan ve farklı yaşlardaki çocukların aynı ortamda bulunmasından kaynaklanan olumsuzlukların giderilmesi, köy okullarının tekrar açılmasının hedeflenerek kız çocuklarını da yatılı bölge okullarına göndermekten çekinen ailelerin teşviki gibi gerekçelere dayanarak, zorunlu eğitimin süresi ve kademelendirilmeleri konusunun idari bir takdir konusu olduğunu hükme bağlamış, “eğitim hizmetlerinin değişkenliği dikkate alındığında, ortaokul müfredatının belirlenmesinin idari ve teknik bir mesele olması”⁹³² sebepleriyle madde ve düzenlenmesini Anayasanın “eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi” başlıklı 42.maddesine uygun bulmuştur.

Davacılar tarafından iptali istenen 222 Sayılı Kanunun 9. maddesi ve 1739 Sayılı Kanun'un 24. maddesi hakkında mahkemece “Anayasa'nın 65. maddesinde, devletin, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirtilen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği hükmü bulunmaktadır. Anayasa'nın bu hükmü, sosyal ve ekonomik hakların gerçekleştirilmesinin ölçüsü konusunda, yasama organına bir takdir yetkisi vermektedir.

Anayasa'da 'sosyal ve ekonomik hak' olarak düzenlenen eğitim hakkı kapsamında devlete yüklenen pozitif yükümlülükler yerine getirilirken, devletin mali kaynaklarının yeterliliğinin gözetileceği açıktır. Kamu kaynaklarının yetersizliğinin veya fiziki ve coğrafi yapının özelliğinin gerektirdiği durumlarda ortaokulların ilkokullar veya liselerle birlikte kurulabilmesine olanak tanınması, devletin mali kaynaklarının yeterliliğinin gözetilmesinin bir sonucudur.(...)”⁹³³ gerekçeli kararı ile Anayasanın 65.maddesine uygun olduğuna karar verilmiştir.

Yine davacılar tarafından mesleki yönlendirmenin 9-10 yaşlarda başlayacak olmasının çocuklar için çok erken olduğu, bu düzenlemenin eğitim esaslarına aykırılık taşıdığı ve çocukların devlet tarafından her türlü istismardan korunması ilkesine aykırı olduğunu iddia eden davacıların 1739 Sayılı Kanun'un 25. maddesinin iptali talepleri mahkemece “14 yaşını bitirene kadar henüz hiçbir meslek dalına yönelik temel ve hazırlayıcı eğitim almamış bir öğrencinin, bu yaştan sonra yapılacak yöneltme ve yönlendirmeler sonucunda alacağı mesleki eğitimin arzu edilen kaliteyi sağlamaktan uzak

⁹³²AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T., s. 9.

⁹³³ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T., s. 10.

*kalacağı(...) amacın, yönlendirme sürecini daha erken yaşlarda başlatmak olduğu*⁹³⁴, *“farklı program uygulamasının, çocuğu fiziksel, ruhsal, cinsel ya da sosyal olarak zarara uğratması söz konusu olmadığından bu uygulamanın, çocuğun istismarı olarak yorumlanması”*⁹³⁵ nın mümkün olmadığı, yasamanın genellik yetkisi uyarınca toplumun ihtiyaçlarına yönelik kanun yapmak yönünde takdir yetkisinin kullanılmış olmasının Anayasanın “2., 10., 24., 41., 42., 153., 166. ve 174. maddelerine uygun bulunduğundan talepler reddedilmiştir.

Davacılar tarafından, bugün Mesleki Eğitim Merkezi(MESEM) projesinin temelini atan ve işletmelerde çırak oranını azami %10 ile sınırlayan 3308 sayılı Kanunun 18. maddesinin değiştirilerek çocukları “*asıl işgücü*”ne dönüştürme tehdidi oluşturan güncel maddenin ÇHS ile 59 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi’ne aykırılığı iddiasıyla yaptığı itiraz⁹³⁶, mahkemece, “*(...)On ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin beceri eğitimi yaptırmakla yükümlü kılındıkları öğrenci sayısına getirilen yüzde on üst sınırının kaldırılmasıyla, beceri eğitimi verilen ortamların artırılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu itibarla değişikliğin, uluslararası sözleşmelerle çocuklara tanınan mesleki ve teknik eğitim hakkının işlevselleştirilmesine yönelik*”⁹³⁷ olduğu gerekçeleriyle Anayasanın 41.ve 42. maddelerine uygun bulunmuştur.

Davacılar tarafından, okul öncesi, ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki mal ve hizmet alımlarını içeren ve bilişim teknolojilerinin çocuklara ulaştırmasını hedefleyen projenin Kamu İhale Kanunu dışına çıkarılarak yargı denetiminin Anayasa’ya aykırı şekilde ortadan kaldırıldığı iddiasıyla 4734 Sayılı Kanun'a Eklenen Geçici 13.maddenin iptali talepleri⁹³⁸ mahkemece “*Kamu İhale Kanunu kapsamında olmayan ihalelerdeki hukuka aykırılıkların genel hükümler çerçevesinde idari ve yargısal başvurulara konu edilmesi mümkün “ olduğu “FATİH projesi kapsamında kalan mal ve hizmet alımlarının Kamu İhale Kanunu kapsamı dışına çıkarılmasında kamu yararı amacı dışında bir amaç güdüldüğü saptanamadığı”*⁹³⁹ gibi gerekçelerle Anayasanın 2.ve 10. maddesine uygun bulunmuştur.

Eğitim hakkı kapsamında kamu kaynaklarının sosyal haklar haklar bağlamında ne şekilde kullanılacağı, eğitim gibi kamu hizmetinin önemli veçhesini oluşturan eğitim kanun düzenlemelerinin, erken evliliklerin bugüne kadar azalmasında önemli etkenlerden biri olan dikey toplumsal hareketliliğe ivme kazandırdığı, bu ivmenin azaldığı ortamlarda

⁹³⁴ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T, s. 16.

⁹³⁵ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T., s. 17.

⁹³⁶ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T., s. 17.

⁹³⁷ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T., s. 18.

⁹³⁸ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T., s. 25.

⁹³⁹ AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T, s. 26.

toplumsal cinsiyet rejimindeki kadın-erkek rollerine dayalı işbölümünün çocuklar bakımından daha da öne çıktığı düşünüldüğünde mahkemece tartışılan konuların idari ve teknik meselelerin ötesine geçtiği görülecektir.

Günümüzde, eğitime yapılan harcamaların yaklaşık dörtte üçü kamu kaynaklarıyla gerçekleştirilmektedir.⁹⁴⁰ Buna rağmen, özellikle ekonomik sınıfsal ayrımların belirginleşmesiyle birlikte okullar arasındaki akademik, sosyal ve kültürel faaliyetleri gerçekleştirme açısından her okulda farklı imkânların bulunduğu, bu imkânların o okullara giden çocukların sosyoekonomik durumuyla birebir ilişkili olduğu, daha varlıklı ailelerden gelen çocukların daha fazla imkânlarla, diğerlerinin daha az imkânlarla erişebildiği ve bu durumun ülkedeki tabakalaşmaya negatif yönde etki ettiği ve ayrımı derinleştirdiği değerlendirilmeleri yapılmaktadır.⁹⁴¹

Eğitim mevzuatında erken evlilikleri ilgilendiren kanun ve yönetmelik⁹⁴² bakımından değerlendirme yapıldığında, öne çıkan birkaç husus, birincisi her ne kadar dört yıllık ilkokul ve dört yıllık ortaokul örgün eğitimi kanunen zorunlu tutulmuş olsa da, bazı erken evlendirilen çocuklar bakımından öne çıkan sorunlardan birinin çocukların nüfusa kayıt ettirilmemeleri, nüfusa yanlış kayıt edilmeleri, nüfus kaydı ve yaş tespitinde sorun yaşadıkları vakıası karşısında yaş tespiti konusunun ne tür bir okula kaydının yapılacağı bakımından da önemli bir şart olmasına ilişkindir.

İkinci husus ise, ara verip dönem kaybetmiş çocuklar veya kaydı yapılmayan, geç yapılan veya yapılmasında sorun yaşanmış, nüfus kaydı konusunda hâlihazırda sorun

⁹⁴⁰ Kayıhan KESBİÇ/ Özgenur KORLU/ Ekin Gamze GENCER/ Gülen Naz TERZİ, Eğitim İzleme Raporu 2024, Eğitim Reformu Girişimi, 2024, s. 110.

⁹⁴¹ KESBİÇ/ KORLU/ GENCER/ TERZİ, 2024, s. 110.

⁹⁴² Mecburi ilköğretim yaşı 2012 yılında yapılan düzenleme ile değiştirilerek 14 yaşından 13 yaşına düşürülmüştü. AYM iptal başvuru gerekçelerinden biri de yaş konusundaydı ve talep mahkemece talep reddedilmişti. 2019 yılında yapılan yeni kanun düzenlemesi ile bu yaş, tekrar 14'e yükseltilmiştir.

Eğitim mevzuatında erken evlilikleri ilgilendiren kanun ve mevzuat maddelerinden bir kısmı aşağıdaki gibidir:

Milli Eğitim Kanunu m. 22.

Milli Eğitim Kanunu m. 25.

İlköğretim ve Eğitim Kanununu m. 46.

İlköğretim ve Eğitim Kanununu m. 48.

İlköğretim ve Eğitim Kanununu m. 49.

İlköğretim ve Eğitim Kanununun okula devam başlıklı 52,53,54,55,56,57,59.maddelerinde öngörülen yükümlülükler ile çocuğun velileri, vasisi ve aile başkanı olarak isimlendirilen çocuğun bir fiil çevresinde bulunan ve çocuğu tanıyan sorumlu kişiler ile eğitim Milli Eğitim personeli ile mülkü idari amirlere de çeşitli görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Buna ilişkin soruşturma usulleri maddelerde mevcuttur. Yine de okula devam etmeyen çocukların velileri için öngörülen idari para cezalarına ilişkin detaylar mevcuttur.

Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği m. 11/2.

Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği m. 18.

Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği m. 19/1- a,b,c bendleri.

Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği m. 73/1, 73/2.

Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği m.21/1, 21/4.

yaşayan ve bir şekilde sistemin dışına çıkmış dezavantajlı çocuklar bakımından on dört yaşını geçenlerin örgün eğitime devam zorunluluğunun ortadan kalktığından bahisle örgün eğitime katılım konusunun çocuk ve velinin inisiyatifine bırakılmış olmasıdır. Çocuklar, Açıköğretim Ortaokulu'na ve velinin isteğine bağlı olarak Açıköğretim İmam Hatip Ortaokulu'na kayıt olabilmektedirler. Aynı durum, dört yıl zorunlu lise dönemi için de geçerli olmakta, zorunlu eğitim kapsamında örgün eğitime yerleştirilemeyen çocukların açıköğretime yerleştirildikleri görülmektedir.

Türkiye'de ilkokul ve ortaokul düzeyindeki Türk Vatandaşı olan çocukların okullaşma oranları, ilkokul ve ortaokul için %98 civarında, lise için %91 civarında seyretmektedir.⁹⁴³ Eğitim dışında kalan çocukların % 73,9'nun 14-17 yaş aralığında olduğu,⁹⁴⁴ özellikle on dört yaşından sonra çocukların nitelikli eğitimin ön şartı sayılan örgün eğitimden kopmaya daha eğilimli oldukları ve 2024 yılı itibarıyla 14-17 yaşlar arasındaki örgün eğitim sisteminde çıkan çocukların önceki yıla göre % 38,4 oranında arttığı gözlemlenmiştir.⁹⁴⁵ Türkiye'deki nitelikli örgün eğitim kurumlarından sayılan Anadolu Lise'lerinin bazı illerde tamamen kapatılması çocukların nitelikli örgün eğitime erişimlerini engelleyen, toplumsal dikey hareketliliği azaltarak erken evlilikler bakımından da risk oluşturan bir uygulamadır.⁹⁴⁶ Yine, zorunlu lise eğitiminin kısaltılması yönündeki girişimler bu bakımdan endişe verici ve dikkat çekici gelişmelerdendir.⁹⁴⁷ Okul güvenliği, akran zorbalığı, sosyo ekonomik durum ve ailevi koşullar, eğitimin ekonomik getirisinin azaldığına ilişkin toplumsal algılar gibi çeşitli sebeplere⁹⁴⁸ dayanan eğitimden ve örgün eğitimden kopuşun; çocuk işçiliği ve erken evlenmeler bakımından risk teşkil ettiği ifade edilmektedir.⁹⁴⁹

Nitekim okullaşma oranı ile örgün eğitime dâhil olma oranının düşük olduğu bölgeler ile erken evliliklerin yaygın bulunduğu bölgeler arasında bazı paralellik ve

⁹⁴³ KESBİÇ/ KORLU/ GENCER/ TERZİ, 2024, s. 26.

⁹⁴⁴ KESBİÇ/ KORLU/ GENCER/ TERZİ, 2024, s. 21.

⁹⁴⁵ KESBİÇ/ KORLU/ GENCER/ TERZİ, 2024, s. 29.

⁹⁴⁶ "13 İlde Anadolu Lisesi Kalmadı", ArtıGerçek, 13.02.2025, Erişim Adresi: <https://artigercek.com/guncel/13-ilde-anadolu-lisesi-kalmadi-330808h> (Erişim Tarihi: 15.02.2025); Dilan KUTLU, "MEB'den Şok Karar: 66 Proje Okulu Kapatıldı", Nefes Haber Portalı, 14.02.2025, Erişim Adresi: <https://www.nefes.com.tr/mebden-sok-karar-66-proje-okulu-kapatildi-8193> (Erişim Tarihi: 15.02.2025). "MEB, 4 yılını doldurduğu gerekçesiyle 2'si Fen Lisesi, 2'si Sosyal Bilimler Lisesi ve 62'si Anadolu Lisesi olan 66 okulun proje okul listesinden çıkarıldığını duyurdu. ". "13 ilde tek bir tane LGS ile girilebilecek Anadolu Lisesi kalmadı: Bu 13 il; Amasya, Ardahan, Artvin, Bayburt, Bolu, Çanakkale, Giresun, Iğdır, Karaman, Rize, Sinop, Dersim ve Uşak. ".

⁹⁴⁷ "Yeni Eğitim Tartışması: 4+4+3", Gazeteoksijen, 21.02.2025, Erişim Adresi: <https://gazeteoksijen.com/egitim/yeni-egitim-tartismasi-liseler-zorunlu-olmaktan-ciksin-443-olsun-235557> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

⁹⁴⁸ KESBİÇ/ KORLU/ GENCER/ TERZİ, 2024, s. 29.

⁹⁴⁹ KESBİÇ/ KORLU/ GENCER/ TERZİ, 2024, s. 26.

benzerlikler bulunmaktadır.⁹⁵⁰ Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla tamamen eğitim dışında kalan, açıköğretim liselerine kayıtlı olan veya örgün eğitim olarak kategorize edilse bile örgün eğitim gün sayısı haftada bir günle kısıtlanmış MESEM kapsamında olmak üzere toplamda örgün eğitime katılamayan 1 milyon 578 bin 941 çocuk olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁵¹ Evlenerek örgün ortaöğretim kurumlarında okuma hakkını kaybedenlerin sayısı tam bilinmemekle beraber evlenerek veya sınıf tekrarı veya ceza alarak örgün eğitimden çıkarak açıköğretime kaydolan öğrenci sayısı 2024 yılı başında 21.600 kişi olarak kaydedilmiştir.⁹⁵²

Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği m.21/ 4 “*Evli olanların kayıtları yapılmaz, öğrenci iken evlenenlerin okulla ilişkisi kesilerek kayıtları e-Okul üzerinden Açık Öğretim Lisesine, Mesleki Açık Öğretim Lisesine veya Açık Öğretim İmam Hatip Lisesine gönderilir. Ancak mesleki eğitim merkezi öğrencileri için bu fıkra hükmü uygulanmaz.*” düzenmesi, lise eğitimi sırasında evlenen çocukların örgün eğitimden çıkarılmasına ve çocuğun açıköğretime kaydedilmesine yönelik yapılmış bir yönetmelik maddesidir. Bu açıdan her ne kadar evlenen çocuğun tümünden eğitimden kopmasının önüne geçilmesinin amaçlanarak çocuğa açıköğretimde okuma imkânı verilmiş olduğu iddia edilebilse bile, erken evlenen bu çocukların nitelikli eğitime erişim imkânı bu düzenleme neticesinde kısıtlanmış olmaktadır.⁹⁵³

Yine erken evlilikleri ilgilendiren diğer düzenleme ise, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği 18. maddesinde 2023 yılında yapılan değişikliklerle mevsimlik tarım işçisi ailelerin gittikleri yerlerde çocuklarının okula kaydının yapılması bakımından aileye getirilmiş yükümlülük içeren maddesidir. Erken evliliğin mevsimlik gezici tarım işçisi olan ailelerde bir risk faktörü olarak ortaya çıktı⁹⁵⁴

⁹⁵⁰ Burada ERG’nin 2024 Eğitim İzleme Raporu’nun 23. Sayfası ile 24. sayfasındaki Türkiye’nin bölgesel grafik verileriyle BM Nüfus Fonu’nun yayınladığı “Türkiye’de Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlilikler: 1993-2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Veri Analizi” raporunun 29. sayfasındaki bölgelere göre erken evliliklerin yaygınlığını gösteren grafik verilerinden yararlanılarak karşılaştırma yapılmıştır.

⁹⁵¹ KESBİÇ/ KORLU/ GENCER/ TERZİ, 2024, s. 28.

⁹⁵² Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, İzleme ve Değerlendirme Raporu 2023, 2024, s. 89, Erişim Adresi: https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_05/14104707_izlemevedegerlendirmeraporu2023.pdf, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

⁹⁵³ Mine GÖĞÜŞ TAN, Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması. CEİD Yayınları: 3, 2018, s. 139-140.

⁹⁵⁴ Kalkınma Atölyesi, Kapasite Geliştirme ve Toplum Temelli Müdahaleler Yoluyla Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Ailelerinde Çocuk Evliliklerinin Sonlandırılmasına Doğru Projesi, Çocuk Evliliklerinin Önlenmesine Yönelik Müdahalelere İlişkin Öneriler, 2023, s. 2; UN Women Türkiye, Tent Chat: “I Went To A Wedding Without Knowing It Was My Own”, 22.10.2024, Erişim Adresi: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/06/progress-of-the-worlds-women-2019-2020> (Erişim Tarihi: 06.01.2025). Hikâyelerini paylaşmaları için alan açılması hedeflenen BM Kadın Birimi’nin projesinde mevsimlik tarım işçisi olup erken evlendirilen kadınların tanıklıklarına yer verilmiştir.

düşünüldüğünde yönetmelikte yapılan değişikli anlamlı görünmektedir. Bununla beraber bu düzenlemenin devlet tarafından ne şekilde takibinin yapılacağı hususlarının yönetmelikte belirtilmeyerek yalnızca ailenin yükümlendirilmesi, uygulama için mevsimlik tarım işçisi olup okulu bırakan çocukların ne şekilde tespit edileceğini belirsiz hale getirmektedir.

3.1.1.3. TCK m. 230 kısmi iptali

2015 yılında somut norm denetimi yoluyla Pasinler Sulh Ceza Hâkimi tarafından mahkeme önüne getirilen uyuşmazlık, TCK'nın Aile Düzenine Karşı Suçlar bölümü "*Birden çok evlilik, hileli evlenme, dinsel tören*" başlıklı 230.maddesinin⁹⁵⁵ 6. fıkrasının Anayasa'ya aykırılığına ilişkin olup, mahkeme bu iki fıkranın Anayasa'nın 13, 20 ve 24. maddelerine aykırı bulmuştur.⁹⁵⁶

AYM kararında "*evlenmenin dinsel törenini yaptıranlar ile evlenme akdinin kanuna göre yapılmış olduğunu gösteren belgeyi görmeden evlenme için dinsel tören yapanların cezalandırılması öngörülerek, kişilerin özel hayatlarına ve aile hayatlarına saygı gösterilmesi hakkı ile din ve vicdan özgürlüğüne bir sınırlama getirildiği açıktır.*"⁹⁵⁷ demiş ve kararın devamında "*kişilerin herhangi bir dini tören veya nikâh olmaksızın fiilen birlikte yaşamaları ve çocuk sahibi olmaları, özel hayata saygı gösterilmesi bağlamında hukuk düzenince suç olarak nitelendirilip cezalandırılmazken, kişilerin özel hayatlarına ilişkin tercihleri ve dini inançları gereği evlenmenin dinsel törenini yaptırmalarının suç olarak düzenlenmesi, anılan ölçüsüzlüğü açıkça ortaya koymaktadır. (...)evlenmenin dinsel törenini yaptıranlara yardım etmek amacıyla hareket ettiklerinden, bu kişilerin fiillerinin cezalandırılmasını öngören kural*"⁹⁵⁸ iptal edilmiştir.

4 karşı oy⁹⁵⁹ ile sosyolojik tepitlere yer verilmeden tesis edilen bu kararın çocuk istismarı ile mücadelede bir gedik açtığı belirlemesini yapan Taner, kararın erken

⁹⁵⁵ TCK Mülga 230/6. "*Aralarında evlenme olmaksızın, evlenmenin dinsel törenini yaptıranlar hakkında iki aydan altı aya kadar hapis cezası verilir. Ancak, medeni nikah yapıldığında kamu davası ve hükmedilen ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar.*" 5. Fıkrası ile "*Evlenme akdinin kanuna göre yapılmış olduğunu gösteren belgeyi görmeden bir evlenme için dinsel tören yapan kimse hakkında iki aydan altı aya kadar hapis cezası verilir.*"

⁹⁵⁶ AYM E. 2014/36 K. 2015/51 T. 27.5.2015 T, 10.06.2015-29382 R.G.T.

⁹⁵⁷ AYM E. 2014/36 K. 2015/51 T. 27.5.2015 T, 10.06.2015-29382 R.G.T, s. 4.

⁹⁵⁸ AYM E. 2014/36 K. 2015/51 T. 27.5.2015 T, 10.06.2015-29382 R.G.T, s. 6.

⁹⁵⁹ Karşı oylarda Anayasa'nın 174.maddesi kapsamında yapılan değerlendirmelerin ayrıntıları ile sosyolojik araştırma ve tespitlerden yararlanarak kendi karşı oy gerekçesini yazan bir hâkimin görüşleri için Bkz. Pınar BACAŞIZ, "Anayasa Mahkemesi'nin 27.05.2015 Tarih ve E: 2014/36 - K: 2015/51 Sayılı Kararının İncelenmesi", Ceza Hukuku Dergisi, 2015, C.10, S.28, s. 396-397.

evlendirilen çocuklar bakımından olumsuz etkileri olduğunu aktarmaktadır.⁹⁶⁰ Dini nikâh yaptırmanın toplumsal olarak cinsel suçlar işleyen kişilerin vicdanını rahatlatması ve günah işlemediklerine dair toplumsal bir karine olarak dini nikâhı araçsallaştırdıkları gibi olguların mahkemece dikkate alınmadan ve kararın oldukça sorunlu bir ölçülük ilkesine dayandırılarak temellendirildiğini,⁹⁶¹ madde düzenlemesinin kanun koyucu tarafından tanzim edilmesi amacının zaten hâlihazırdaki toplumda kadın ile erkek arasındaki eşitsizlikleri gidermek ve resmi nikâh ile haklarının güvence altına alınmasını sağlamasının yanı sıra cinsel saldırı ve cinsel istismar suçlarının önlenmesi amacına da hizmet ettiğinin mahkemece gözardı edildiğini düşünmektedir.⁹⁶²

Yukarıdaki meselenin anlaşılması bakımından erkek evliliklerin dini nikâhla gerçekleştirilmeleri oranlarına bakmak gerekmektedir. Erken evliliklere ilişkin verilerde, erken evlilik yapanların % 71'i önce dini nikâh yaptırmış, nikâh kıyanların % 62,6'sinin evlenme töreni resmi imam tarafından gerçekleştirilmiştir. Resmi imamlar da dâhil olmak üzere fahri din görevlileri, tanıdık, akraba, muhtar olmak üzere toplam % 91 devlet görevlisi ve çocuğu çevreleyen topluluğa mensup kişiler tarafından çocuklara imam nikâhı kıyıldığı görülmüştür. 2013'te % 95'e ulaşan hem dini hem resmi nikâh yaptırma oranı 2018 yılında % 89'a gerilemiştir.⁹⁶³

2023 yılında erken evlilik oranının ülkenin diğer bölgelerine göre daha yüksek olduğu Doğu Anadolu bölgesinde yapılan nitel bir çalışmada araştırmacılar, toplumla düzenli temas halinde bulunan imam, muhtar, rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğretmenlerinin erken evliliklerle ilgili görüşlerini değerlendirmişlerdir. Ortaya çıkan sonuç dikkat çekicidir, zira bölgeye imamlar gibi atama usulüyle dışardan gelen öğretmenler bölgede önemli ve ciddi bir erken evlilik sorunu olduğunu düşünürken, imamlar eskisine göre çok daha az erken evlilik gördüklerini, bu meselenin sorun olmaktan çıktığını düşündüklerini ifade etmişlerdir.⁹⁶⁴

AYM'nin bu iptal kararı gerekçesinde çocuk hakları bakımından herhangi bir değerlendirme yapmamış olmasını eksiklik olduğunu düşünüyoruz. Kanun maddesi her ne

⁹⁶⁰ Fahri Gökçen TANER, “Anayasa Mahkemesi’nin Çocukların Cinsel İstismarına ve Evlenmenin Dinsel Törenine İlişkin İptal Kararlarının Ardından Çok Katmanlı Bir Çözüm Önerisi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2016, C.29, S.124, s. 227-228.

⁹⁶¹ TANER, 2016, s. 226.

⁹⁶² TANER, 2016, s. 227.

⁹⁶³ TNSA 1993-2018, 2020, s. 43.

⁹⁶⁴ Hava SALIK/ Fatma BASARAN/ Pınar DURU/ Zeynep KİSECİK ŞENGÜL, “Perception Of Opinion Leaders On Society’s Approach to Early Marriage: A Phenomenological Research”, Children And Youth Services Review, 2024, C.164, 2024, s. 7. Araştırmacılar, görüşme yapılan katılımcı öğretmenlerin çoğunlukla kadınlardan, muhtarlarla imamların erkeklerden oluştuğunu aktarmıştır. Muhtarlar da erken evlilik sorunu olmadığını düşünmektedir.

kadar doğrudan çocukları ilgilendirmiyor gibi görünse de aslında doğrudan çocukları ilgilendiren sonuçlar doğurması bakımından çocuğun üstün yararının birinci planda ele alınması gereken düzenlemelerden biridir. Taner, erken evliliklerin imam nikâhıyla meşrulaştırılması yönteminin önüne geçmek ve caydırılık sağlanması için çocuklara imam nikâhı kıyanların cezalandırılmasına yönelik ceza kanun maddesi ihdas edilmesini ve bu düzenleme ile kanunsuz imam nikâhı kıyanların kaldırılan düzenlemeden daha ciddi şekilde cezalandırılması gereğiyle önerilerde bulunmuştur.⁹⁶⁵

3.1.1.4. TCK m. 103 hakkındaki kararlar

2016 yılında Sivas 2.Ağır Ceza Mahkemesi tarafından somut norm denetimiyle⁹⁶⁶ AYM'ye yapılan başvuruda TCK m. 103/ 2. fıkrasının⁹⁶⁷ eşitsizliklere yol açtığı için iptali istenmiştir. Başvurunun, erken evlenen çocukların faillerinin çok ceza aldıkları, ruh sağlığı incelemesinin kanundan kaldırılmasından sonra sanki mağdurun ruh sağlığı bozuluyormuş gibi on altı yıldan az hapis cezası verilmesinin orantılı olmadığı gibi iddialar ile “kırsal kesimlerde küçük yaşta evlendirmelerin yaygın olduğu, şehirlerde ise yaşı küçük çocukların cinsel birlikteliklerinin yaygın olduğu, çocuk sanıkların yaşı küçük çocuklarla cinsel ilişkinin ağır yaptırımını bilmediği, bu konuda bilinçlendirmeye yönelik çalışmaların olmadığı”⁹⁶⁸ ifade edilmiştir.

AYM tarafından iptal edilen fıkra hükmünün iptal gerekçesi ise şu şekilde olmaktadır: “(...) mahkemeye olaya özgü takdir marjı tanımayan ve onarıcı hukuk kurumları öngörmeyen kuralda düzenlenen ceza yaptırımının alt sınırının onaltı yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezası olarak belirlenmesi; fiilin farklı yaş kategorilerindeki mağdurlara karşı işlendiği veya failin de küçük olduğu ya da fiilden sonra mağdurun yaşının ikmali ile fiili birlikteliğin resmi evliliğe dönüşmesi gibi her bir somut olayın özellikleri dikkate alınarak ceza tayin edilmesi veya onarıcı adalet kurumunun uygulanması imkânını ortadan kaldırmakta ve bazı durumlarda somut olayın özellikleriyle bağdaşmayacak ve suçla yaptırım arasında bulunması gereken adil dengeyi ortadan kaldıracak ölçüde ağır cezaların verilmesi sonucunu ortaya çıkarabilecek bir niteliğe sahip bulunmaktadır.(...)”⁹⁶⁹

⁹⁶⁵ TANER; 2016, s. 233-234.

⁹⁶⁶ AYM E. 2015/26 K. 2015/100 T. 12.11.2015, 11.12.2015 - 29559 R.G.T.

⁹⁶⁷ TCK mülga 103/2 Cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, onaltı yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur.

⁹⁶⁸ AYM, E 2015/26, K. 2015/100, T. 12.11.2015, 11.12.2015 - 29559 R.G.T., s. 2.

⁹⁶⁹ AYM, E. 2015/26, K. 2015/100, T. 12.11.2015, 11.12.2015 - 29559 R.G.T., s. 4.

Taner, AYM'nin bu kararının doğrudan erken evliliklerle ve on beş yaşından küçük olup evlendirilen, bu hususta yargılamada yaşanan sorunlarla ilgili olarak ve baskı sonucu 103. maddenin ilgili fıkrasının iptal edildiğini düşünmektedir.⁹⁷⁰

Dokuz hâkimin red, sekiz hâkimin kabul verdiği kararın karşı oy gerekçelerinde dikkat çeken ifadeleri “(...)İptal kararının gerekçesinde yer alan ve “fiilden sonra mağdurun yaşının ikmali ile fiili birlikteliğin resmi evliliğe dönüşmesi” şeklinde ifade edilen durumun daha düşük ceza veya cezasızlık nedeni olması gerektiğine dair de bir anayasal zorunluluk bulunmamaktadır. Kuralda bu durumun ceza indirimini veya cezasızlık sebebi olarak görülmemesi, bir unutkanlığın değil bilinçli bir tercihin sonucudur.(...) Kuralın amaçlarından birinin de önemli bir toplumsal sorun olan çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi olduğu bilinmektedir. Fiili birlikteliğin evliliğe dönüşmesi durumunda cezanın azaltılması veya ertelenmesinin bu amaçla bağdaştırılması kolay değildir. Kanun koyucu, fiilden sonraki gelişmeleri dikkate almadan fiilin işlendiği sırada çocuk mağdurları cinsel istismara karşı korumak istemiş, bu nedenle de cezanın alt sınırını on altı yıl olarak belirlemiştir. Bunun da gözetilen amaç karşısında ölçüsüz olmadığı anlaşılmaktadır.”⁹⁷¹ şeklinde olmuştur.

Yukarıdaki kararlar aynı gün neticeye bağlanan bir başka karar, mahkemenin AYM E. 2015/43 K. 2015/101 T. 12.11.2015 kararı olup, Batman 2. Ağır Ceza Hakimleri'nin somut norm denetimiyle uyuşmazlığı AYM'ye taşımış, “TCK'nın 103'üncü maddesinde cinsel istismar suçunun yaptırımı belirlenirken halen evli olan şahısların durumları için farklı bir yaptırım belirlenmediği için kutsal aile kurumunun korunması imkanı ortadan kaldırılmıştır.” gerekçesi ve “örneğin evli olan fakat buna rağmen yaşının küçük olduğunu bildiği birisine karşı cinsel istismar fiilini işleyen birisi ile geleneklerine göre yuva kurma gayesiyle ve kutsal bir amaç uğruna evlenen ve hatta çocuk sahibi olan şahısların aynı ceza yaptırımına tabi tutulması” örneğini vererek TCK m. 103 maddesinin tamamının iptalini istemiştir.⁹⁷²

⁹⁷⁰ TANER, 2016, s. 227.

⁹⁷¹ AYM, 2015/26 E. , 2015/100 K., 12.11.2015 T., 11.12.2015 - 29559 R.G.T., s.9. Red oyu veren hakimlerden biri, genel gerekçelere değil kendi farklı gerekçesine dayanarak red oyu verdiğini belirtmiş, esasen bu iptalin yalnızca suça sürüklenen çocuk bakımından yapılmasını desteklediğini ifade etmiş ve AYM 2005/103 E., 2005/89 K., 23.11.2005 Tarihli Kararı'nda verdiği karşı oy yazısını tamamen bu kararın gerekçesine ekleyerek o dönemde farklı yaş grupları için farklı düzenlemeler gerektiren bir ceza politikasıyla 103.maddenin ihdas edilmesi gerekliliği yönündeki görüşlerini yinelemiştir. Bkz. AYM E. 2015/26 K. 2015/100 T. 12.11.2015, 11.12.2015 - 29559 R.G.T., s. 10-25.

⁹⁷² AYM E. 2015/43 K. 2015/101 T. 12.11.2015, 11.12.2015 – 29559 R.G.T. Oyçokluğuyla hâkimler, başvuru kararında özellikle erken yaşta evlendirmelere karşı olduklarını özellikle vurgulamışlardır. Hatta bunu adeta toplumsal bir hastalık olarak gördüklerini, ancak somut olay özelinde eşini sevdiğini söyleyen bir babanın, çocuklarının ve ailenin mağdur olduğunu, yuvalarının dağılmasının en nihayetinde kutsal aile

Mahkeme bu talebi yalnızca TCK m. 103/2.fıkrası yönünden inceleyerek reddetmiş, kanun koyucunun bu gibi durumları gözetmek için takibi şikâyetle bağlanan TCK m. 104 düzenlemesinin getirildiğini aktarmış ve “*Cinsel istismar suçu failinin, mağdur çocuk ile evlenmesi halinde cezasının azaltılması, tecavüzcüsü ile evlenmesi hususunda mağdur çocuğa ve ailesine yapılabilecek baskılara sebep olabilecek nitelikte olup, kanun koyucu tarafından benimsenmeyen bu durumun ailenin korunması kapsamında değerlendirilerek kuralın Anayasa’ya aykırılığından söz edilebilmesi olanaklı değildir.*” ve “*Cinsel istismara uğrayan çocuklar açısından bu eylemin yaşam boyu sürecektir etkileri gözetildiğinde, bu kişilerin eylem tarihi itibarıyla aile hayatları olumsuz etkileneceği gibi mağdur çocukların ergin olduklarında kuracakları aile hayatları yönünden de bu olumsuz etkilerin devam etmesi söz konusudur.*” gerekçelerini ortaya koymuştur.

Bu karar, dokuz hakimin red, sekiz hakimin kabul verdiği şekilde gerçekleşmiştir, karşı oy kullanan sekiz hakimin karar gerekçeleri yukarıda incelenen E. 2015/26 E. , K. 2015/100 sayılı karar gerekçeleriyle paralel olduğu ve tekrara düşmemek için yinelenmemiştir. Gözüken, aynı gün kurula gelen iki olay çerçevesinde AYM hâkimlerinin erken evlilikler bakımından çok yoğun hukuki tartışmalar yürüttükleri ve neticede cezalandırıcı kanun maddesinin ilgili fıkrasının erken evlendirilen çocuklar aleyhine iptalini sağladıklarıdır.

Bu bağlamda AYM önüne biri somut norm denetimi diğer ikisi bireysel başvuru olarak gelen üç karar daha bulunmaktadır. Biri AYM’nin TCK m.103 düzenlemesine ilişkin iptal istemli, somut norm denetimi yoluyla Bafra Ağır Ceza Hakiminin itiraz başvurusuyla getirdiği karardır.⁹⁷³ Bu kararla da yukarıdaki bahsedilen karardakine benzer benzer bir hukuki bağlam kurulmuş ve iptali istenen hükmün 1. fıkrasının a bendindeki “*tamamlanmamış*”⁹⁷⁴ sözcüğünü Anayasa’nın 2.maddesine aykırılığını tespitle iptal etmiştir.⁹⁷⁵

kurumu ve toplumun mağduriyetine yol açtığını aktarmışlardır.(Hakimlerden biri, belki de erken evlenen kadın eşe de mutlu olup olmadığını sormuş olabilir, kararda göremedik.)

⁹⁷³ AYM E. 2015/108 K. 2016/46 T. 26.5.2016, 13.7.2016 - 29769 R.G.T.

⁹⁷⁴ Çocuğun on beş yaşını tamamlamamış olması ile ilgili kelime iptal edilerek, yaşlara göre kademeli öngörülmeyle cezalandırmanın Anayasa’nın 2.maddesine aykırı olarak “ölçüsüz” bulunduğu gerekçesinden bahisle iptal kararı verilmiştir. Kararda yerel mahkemenin özellikle 12 ile 15 yaş arasındaki çocuklar bakımından yani fail olması halinde suça sürüklenen çocuk hem de mağdur çocuğun 12 ile 15 yaş arasında olmaları konusunda cezalandırmada takdir yetkisinin hâkim bakımından kısıtlı olmasını ve kademelendirilmemesini eleştirmiş, erken evlenmeye ilişkin yaptığı bir atıfa rastlanmamıştır. Olaya ilişkin çocuklarla ilgili elde edilen bilgi, TCK m.103 kapsamında işlenen bir olayın incelendiği, mağdurun kız çocuğu olduğu ve on beş yaşını tamamlamadığıdır.

⁹⁷⁵ AYM E. 2015/108 K. 2016/46 T. 26.5.2016, 13.7.2016 - 29769 R.G.T. s. 4, 6.

Bu mahkeme kararındaki uyuşmazlıkta kız çocuğu on beşe yaklaştığı ve bu yaş cinsel ilişkiye rıza yaşına çok yakın olduğu için mahkeme, yeterince takdir hakkı kullanmadığını ileri sürmektedir. Uyuşmazlıkta faillerin de çocuk olmaları bakımından mahkemenin akranlar arası yasal düzenlemeler yapılmasını istemesi hukuki olarak geçerli ve yerinde bir argümandır. Zira gerçekten de yetişkinler tarafından çocuklara yöneltilen cinsel davranışlar ile akranlar arasında yaşanan cinsel davranışların farklı değerlendirilmesi çocuk hakları bakımından ceza politikasına yansıtılması gereken bir tutumdur.

Bununla beraber, yerel mahkemenin başvuru gerekçesinde yazan kız çocuğuna on beş yaşında bir bayan nitelendirmesi oldukça sorunlu bir ifadedir ve kanımızca, yaklaşım, kız çocuklarının on beşinde kadın olabilecekleri toplumsal önyargısından beslenen ve çocuğa ayrımcılık yasağını ihlal eden bir yaklaşımdır.

Çocuğa yönelik cinsel istismar bakımından yaş kademelendirmesi ile çocuk hakları odaklı ceza politikası yapılandırılması önerisinde bulunan Şirin, mahkemelerce sınır yaşa yaklaşılması bakımından kötüye kullanım oluşturan daha az ceza alınması ve hiç ceza alınmaması yaklaşımlarının değişmesi gerektiğini vurgular. Bu bakımdan kanun metnine bu hususta ibareler eklenmesini önermektedir.⁹⁷⁶

Diğeri, bir bireysel başvuru kararıdır.⁹⁷⁷ Mahkemenin incelediği kararda, TCK m. 103 kapsamında takdiri indirim uygulanarak aldığı hapis cezasının suçun mağduru ile evlendiği ve iki çocuğu olduğu gerekçesiyle haksız bulan ve hapis yaptırımıyla aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğini iddia edilen başvurucuya ilişkindir ve mahkemece aile hayatına yapılan müdahale “*kamu makamlarının aile hayatını hedef alan işlem veya eylemlerinden kaynaklanmayıp başvurucunun 5237 sayılı Kanun'un 103. maddesinde düzenlenen suçu işlemesi nedeniyle verilmiş olan hapis cezasının infaz edilmesinden kaynaklanmaktadır.*” gerekçeleri ile açıkça dayanaktan yoksun bularak ve kız çocukları lehine sonuçla reddedilmiştir.⁹⁷⁸

Sonuncusu yine bir bireysel başvuru kararıdır.⁹⁷⁹ Bu kararda, on dört yaşındayken nişanlandırılan, on beş yaşında TCK m.103 bakımından cinsel istismar suçu kendisine karşı işlenmiş, on beş yaşında hamile kalmış, on altı yaşındayken doğum yapmış bir çocuğa karşı işlenen suçlar tartışılmaktadır. Ceza kovuşturması sonucunda fail 8 yıl 4 ay hapis cezası almıştır. Yerel mahkemece verilen kararın Yargıtay 14.Ceza Dairesi tarafından bozulması sonrasında Yargıtay Genel Kurulu’nda incelenen davada, failin

⁹⁷⁶ ŞİRİN, 2016, s. 157-158, p. 4-3.

⁹⁷⁷ AYM Zafer Güvendi, B. No: 2014/1214, 6.12.2017 T.

⁹⁷⁸ AYM Zafer Güvendi, B. No: 2014/1214, 6.12.2017 T, s. 5.

⁹⁷⁹ AYM Gökay Dayan, B. No: 2014/12206, 21.9.2017 T.

çocuğun yaşını bilmediğine dair herhangi bir iddiası ve savunması bulunmamasına, hatta yaşının tutmadığını bildiğine dair karinelerin varlığı göz önüne alındığında yerel mahkeme kararının haklı olduğu sonucuna varılarak ilk derece mahkemesi tarafından verilen cezası onanmıştır.⁹⁸⁰ Başvurucu fail, çocuğu on beş yaşından büyük zannettiği savunmasının dikkate alınmamasını adil yargılanma hakkının ihlali ve silahların eşitliği ilkesine aykırı telaki ederek yaptığı AYM başvurusu mahkemece soyut ve genel ifadelere dayandığı ve açıkça dayanaktan yoksun olduğu için reddedilmiştir.⁹⁸¹ Bir üye karşı oy kullanmış, Anayasa'nın 41. maddesinin dikkate alınması gerektiğini düşündüğünü ve failin kastının daha dikkatli incelenmesi gereğini savunarak karara katılmamıştır.⁹⁸²

3.1.1.5. TMK m. 124 iptal başvurusu ve reddi

2016 yılında Ankara 10. Aile Mahkemesi Hakimi tarafından evlenmeye izin talepli somut norm denetimiyle AYM önüne getirilen uyumsuzluk, TMK m. 124 maddesinin yaş hususundaki kuralının çocuğun üstün yararı gereği on sekiz olması gerektiğinden bahisle Anayasa'nın 5.,10.,17. ve 41. maddelerine aykırılığı sebebiyle iptaline istemine ilişkindir.⁹⁸³

Mahkeme hâkimi 124. maddenin iptali talebini “*Evlenmesine izin istenilen küçük ...'ın (...) doğumlu olduğu, henüz dava tarihi itibarıyla 18 yaşını doldurmadığını.*” TMK 124. Maddesi ile Türkiye'nin taraf olduğu Uluslararası Sözleşmeler arasında çelişki” bulunduğunu ifade etmiştir. Mahkemece CEDAW, AİHS, İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerdeki ilgili hukuk kurallarının m. 90 kapsamında iç hukuku bağlayıcı etkisi gerekçe gösterilerek hem de ulusal mevzuattaki Çocuk Koruma Kanunu ile TMK erginlik yaşının on sekiz olarak düzenlenmiş olmaları sebeplerine dayanılmaktadır.

Yerel mahkeme, Yargıtay 2. Dairesi kararlarında birlikte yaşamanın olağanüstü evlenme sebebi olarak değerlendirilmediği gibi hususlara dile getirerek, maddenin iptal edilmesi talebini hukuki değerlendirmelerin yanı sıra çocuk alanında uzman görüşleriyle desteklemiştir. Bu husus kararda “*Çocuk sağlığı hastalıkları uzmanlarından alınmış raporlar incelendiğinde; 18 yaş altında evlendirilen çocukların fiziksel, cinsel ve ekonomik şiddete daha çok uğradıkları, bu çocukların evliliği bilinçli olarak yapmadıkları ve evlenerek büyük çoğunluğunun eğitim sistemi dışında bırakıldığı, bu nedenle çocukların ruh sağlıklarının bozulduğu, depresyon kaygı bozuklukları, davranış ve durum*

⁹⁸⁰ AYM Gökay Dayan, B. No: 2014/12206, 21.9.2017 T, s. 2-3.

⁹⁸¹ AYM Gökay Dayan, B. No: 2014/12206, 21.9.2017 T, s. 4-5.

⁹⁸² AYM Gökay Dayan, B. No: 2014/12206, 21.9.2017 T, s. 6.

⁹⁸³ AYM E. 2016/126 K. 2016/119 T. 22.06.2016.

*bozuklukları gibi uyum sorunları yaşadıkları, istenmeyen gebelikler sonucu ruh sağlıklarının bozulduğu ve sağlıklı nesiller yetiştirilebilmesi için erken evliliklerin önüne geçilmesi ve gereken her türlü önlemin alınması ” gerekçeleriyle açıklamıştır.*⁹⁸⁴

Başvuru talebi incelendiğinde, evlenmesi talep edilen kız çocuğunun kendinden on yaş büyük teyzesinin oğluyla evlenmeye izin istenmeden yaklaşık iki buçuk yıl önce imam nikâhıyla on dört yaşında evlendirildiği, durumun hastanede doğum yaparken fark edildiği, açılan ceza davası yargılamasında çocuğun kemik yaşı incelemesi yapılarak aslında nüfus cüzdanındakinden büyük olduğunun fark edildiği ve yaşının büyütüldüğü, ardından davanın on beş yaş şikâyet şartından çıkarak düştüğü, bunun üzerine aile mahkemesine evlenme izniyle başvurduğu görülecektir.⁹⁸⁵

AYM, başvuruyu “*İtiraz yoluna başvuran Mahkemede bakılmakta olan dava, davacıların velayeti altında bulunan küçüğün, olağanüstü durum ve pek önemli bir sebebinin bulunması nedeniyle mahkemeden evlenmesine izin verilmesi talebiyle açılmıştır. Evlenebilmesi için izin talep edilen kişi, dava tarihi itibarıyla onyediyi doldurmuş ve evlenmesine anne ve babasının rızası bulunan bir kişi olduğundan, bu kişinin evlenebilmesi için bir mahkeme kararına gerek bulunmamaktadır. Dolayısıyla itiraz konusu kural, bakılmakta olan davada uygulanacak kural değildir.*” gerekçesi ve mahkemenin yetkisiz olması sebebiyle oybirliğiyle reddetmiştir.⁹⁸⁶

Bu karar, yukarıda incelediğimiz ve AYM önüne getirilen diğer kararlardan ayrılmaktadır. Kararın usul yönünden ayırıcı yönü, kamusal menfaat bağlamında çocukları temsilen sivil toplumun davaya taraf olmayı talep etmesi, taraf olarak tanınması ve anayasaya aykırılık talebinin bu kanalla mahkeme önüne gelmiş olmasıdır.

Başvurunun esas yönünden ayırıcı temel özelliği ise, her ne kadar bu mahkeme de AYM’ye başvuran diğer yerel mahkemeler gibi erken evlendirilen bir çocuğun davasında somut norm denetimi yapılmasını talep etmiş olsa da konuyu ilk kez mağdur olan kız çocuğunun perspektifinden ele almıştır. Kararın hüküm kısmındaki mahkemece yapılan çocuğun üstün yararı vurgusu bu nedenle önemlidir.⁹⁸⁷ Diğer yerel mahkeme ceza davası uyuşmazlıklarında da 14, 15, 16 yaşındaki kız çocuklarına yönelik erken evlendirme temelli suçlar işlenmesine ve kız çocuklarının hakları ihlal edilmiş olmasına rağmen

⁹⁸⁴ Gündem Çocuk Derneği bu davaya, müdahillik talebinde bulunarak mahkemeden maddenin iptali için dosyanın AYM’ye gönderilmesi talebinde bulunmuştur.

⁹⁸⁵ Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi, E. 2014/306 K. 2015/95.

⁹⁸⁶ AYM E. 2016/126 K. 2016/119 T. 22.06.2016, s. 2.

⁹⁸⁷ Kararın sonuç bölümünde yerel mahkeme tarafından “*çocukların yüksek yararı göz önünde bulundurularak erken evliliklere karşı çocukları koruyup, kollamak ve çocuk gelinlerin önüne geçilmesi gerekmektedir.*”denilmiştir.

başvurucu ceza mahkemeleri genellikle odaklarına yetişkin sanıkları ve onların mağduriyetlerini alarak AYM'ye taşımıştır. Ankara 10. Aile Mahkemesi bunun aksinde bir tutum sergileyerek çocuk hakları hukuku bağlamında bir aykırılığı AYM'ye taşıyarak tartışmaya açmıştır. Bu nedenle başvurusu kabul edilmemiş olsa bile kararın AYM'ye taşınmış olması ve konunun kız çocuklarının yüksek yararı bağlamında kamusal tartışmaya açılmış olması önemlidir. AYM'nin başvuruyu usulen incelese de esastan incelemekten kaçınmasının ise dikkate değer olduğunu düşünüyoruz.

3.1.1.6. Nüfus Hizmetleri Kanunu m. 22 iptali başvurusu ve reddi

2017 yılında 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'nda değişiklik yapılarak nikâh memurları arasına il ve ilçe müftülükleri eklenmiş, bu madde 4+4+4 Yasası'nın iptal isteminde olduğu gibi muhalefet partisi milletvekilleri tarafından AYM'ye Anayasa'ya aykırılığı iddiası mahkemece reddedilmiştir.⁹⁸⁸

İptal talebi *“bireylerin din ve vicdan özgürlüklerine ölçüsüz şekilde müdahale edildiği, yapılan düzenlemenin bireylerin toplum ya da aile baskısı dolayısıyla nikâhlarını müftülüklerde kıydırmak gibi bir zorunluluk hissetmelerine sebebiyet verdiği, nikâhını müftüye kıydıranlar ve belediye memuruna kıydıranlar şeklinde toplumun yeni bir ayrışma noktasıyla karşı karşıya bırakıldığı, müftülüklere nikâh kıyma yetkisi verilmesinin Anayasa'nın 174. maddesinde Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyecek inkılap kanunları arasında sayılan evlenme töreninin evlendirme memuru önünde yapılacağı hükmüyle bağdaşmadığı”*⁹⁸⁹ gibi gerekçelere dayanmakta olup, mahkemece *“dava konusu kuralın evlilik işlemlerini gerçekleştirecek mercinin belirlenmesine yönelik olduğu ve Türk Medenî Kanunu'nda düzenlenen evlilik hukuku hükümlerinde herhangi bir değişiklik öngörmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla anayasal bir kurum olan ve genel idare içinde faaliyette bulunan Diyanet İşleri Başkanlığının taşra teşkilatı olan il ve ilçe müftülüklerine evlendirme memurluğu yetkisi verilmesinin resmî evlilik işlemlerine dinî bir nitelik kazandırması söz konusu değildir.”*⁹⁹⁰ ve *“Toplumu oluşturan bireylerin din ve vicdan özgürlüğü alanındaki yaygın ve müşterek ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştıran tedbir ve uygulamalar eşitlik ilkesine aykırı olarak görülemez. (...) Dava konusu kural, İslam dinine mensup bireyler tarafından din ve vicdan özgürlüğü kapsamında bir ihtiyaç olarak*

⁹⁸⁸ AYM E. 2017/180 K. 2018/109 T. 6/12/2018, 23/1/2019 – 30664 RGT.

⁹⁸⁹ AYM E. 2017/180 K. 2018/109 T. 6/12/2018, 23/1/2019 – 30664 RGT, s. 4.

⁹⁹⁰ AYM E. 2017/180 K. 2018/109 T. 6/12/2018, 23/1/2019 – 30664 RGT, s. 7.

görülen dinî törenin yapılmasını kolaylaştırmaya yönelik bir düzenleme niteliğindedir.”⁹⁹¹ gibi gerekçelerle düzenlemeyi Anayasanın 2., 10., 24. ve 136. Maddelerine uygun bulmuştur.

Bu kararın teze alınmasının sebebi, kararın Anayasallığı tartışmalarına katkı sağlamak veya konuyu kanun teklifinin ardından yapılan laiklik tartışmaları perspektifinde pozitif hukuk değerlendirmeleri yapmak olmamakta, bu tartışmalar kararın incelendiği bu bölümün konusu dışında kalmaktadır.

Zira her ne kadar çeşitli hukukçular tarafından aksi iddia edilse bile⁹⁹² ki biz bu görüşlere katılmıyoruz, müftülere nikâh kıyma yetkisinin verilmesi aile hukukunun dinselleştirilmesi yönünde atılmış bir adımdır.⁹⁹³ Kanunsuz imam nikâhı kıyanların cezasının ortadan kaldırılması ve yukarıda incelediğimiz bir kısım diğer kararlar beraber ele alındığında kamusal alanda ve özellikle kız çocuklarını ilgilendiren konularda artan ideolojik baskılar, yasama ve yargı düzeyine bu şekilde yansımaktadır.

Kararın teze alınmasının sebebi, erken evliliklerin kuruluşunda, dini nikahın rolünü belirten nüfus araştırma verilerine dayalı raporlarda erken evliliklerin yaklaşık % 71’inin önce imam nikahının yapıldığı⁹⁹⁴ (ki Anayasa’nın 174. maddesinde yasaklanan hususlardan biri buydu), on sekiz yaşından önce evlenen kişilere dini nikah kıyanların % 62,6’sı kadarının Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilmiş din hizmetleri görevlilerinden oluşması,⁹⁹⁵ erken evlenen çocuklar arasında 2013’ta % 95’e ulaşan hem dini hem resmi nikah yaptırma oranının 2018 yılında % 89’a gerilemesi⁹⁹⁶ gibi somut veriler ve sorunlar karşısında düzenlemenin erken evlilikler üzerinde yarattığı bütüncül ve sembolik etkisinin Anayasa hâkimleri tarafından nasıl değerlendirildiği hususunu öne çıkarmak ve çocukların bu konudaki ihtiyaçlarını vurgulamaktır.

⁹⁹¹ AYM E. 2017/180 K. 2018/109 T. 6/12/2018, 23/1/2019 – 30664 RGT, s. 8.

⁹⁹² Sezgi BAŞ/ Seda BAŞ, “Müftülere Evlendirme Yetkisi Verilmesinin Anayasallığı Sorunu”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2021, C.11, S.2, s. 1418-1463; Özlem TÜZÜNER, “Müftülerin Evlendirme Memurları Arasına Katılması Hakkında Güncel Hukukî Gelişmeler ve Öneriler”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, C.10, S.2, s. 614-632.

⁹⁹³ ÖZDEK, 2023, s.211; Yeşim ARAT, “Yoğurtçu Parkı’ndan İstanbul Sözleşmesi’ne Cumhuriyet Reformları ve Türkiye’de Kadın Hareketi”, İlk Yüzyılı Biterken Cumhuriyet Demokratikleşme Momentleri, Sıradan İnsanlar ve Siyaset içinde (Derleyenler: Gencer ÖZCAN/Ömer TURAN/ Büke BOŞNAK/ Tuğçe ERÇETİN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 745 Siyaset Bilimi 83, 1. Baskı-1. Edisyon, 2024, s. 807.

⁹⁹⁴ Bu oran, tez boyunca referans alınan 20-24 yaş arasındaki katılımcılar ile 18 yaşından önce evlenen arasındaki orandır. Bkz. 1993-2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Veri Analizi, 2020, s. 43.

⁹⁹⁵ ÇAVLİN/ ÇAĞATAY SEÇKİNER, 2015, s. 76.

⁹⁹⁶ 1993-2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Veri Analizi, 2020, s. 43.

3.1.2. Danıştay kararları

3.1.2.1. İstanbul Sözleşmesi iptalinin durdurulması istemi ve reddi

2021 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İstanbul Sözleşmesi'nden çıkılması kararı, genel olarak sivil toplum addedilebilecek çeşitli kurum, birlik, siyasi parti, kadın örgütleri ve şahıslar tarafından dava edilerek⁹⁹⁷ kararın iptali istenmiş, konu Danıştay 10. Dairesi ve Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu hâkimleri tarafından da tartışılmış ve kararın iptali ve yürütmenin durdurulması hakkındaki başvuru 10. Daire'de 3'e karşı 2 oy ile reddedilmiş; Danıştay İdari Dava Dairleri Kurulu bu kararı 6'ya karşı 5 oy ile onamıştır.⁹⁹⁸

Kararların birbirine çok yakın oy oranları ile alınmış olmasını, iddiaların Anayasa'ya aykırılığı şüphesine dair güçlü bir karine oluşturduğunu da düşünen Gözler, Danıştay 10. Dairesi'nin kararında Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri başlıklı 104. maddesi 17. fıkrasında sayılan altı koşula göre kamusal yetki incelemesi yapılmamasını eleştirmiştir.⁹⁹⁹

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu kararında *“anılan Sözleşme'nin ülkemiz bakımından feshedilmesine ilişkin işlemin ne de 6284 sayılı Kanun'un geçerliliğini etkilemediği; Sözleşme'den çekilmenin kadınlara yönelik şiddete karşı Ülkemizce verilen mücadele bakımından bir eksikliğe yol açmayacağı”*¹⁰⁰⁰ kanaati ile düzenlemeyi Anayasa'ya uygun bularak Danıştay 10. Dairesi Kararını onamış, Danıştay 10. Dairesi *“Davacının Anayasa'ya aykırılık iddiası ise; Anayasa'nın 6., 7., 8., 87.,90. maddeleri ile 104. maddesinin 11. ve 17. fıkralarına yer verilerek; yasama organının milletlerarası andlaşmalara ilişkin yetkisinin andlaşmanın onaylanmasını bir kanunla uygun bulmaktan ibaret olduğu, bu kanunun tek hukuki sonucunun, Cumhurbaşkanına takdir yetkisini kullanma imkanı vermek olduğu, Cumhurbaşkanının uygun bulma kanunu sonrasında milletlerarası andlaşmayı onaylayıp onaylamama konusunda takdir yetkisine sahip olduğu ve milletlerarası andlaşmaların sona erdirilmesinin tıpkı andlaşma metinlerinin hazırlanması, imzalanması, son aşamada onaylanarak yürürlüğe konulması hususlarında olduğu gibi "yürütme yetkisi" dahilinde bulunduğu (...)* ”¹⁰⁰¹ görüşlerini ortaya koymuştur.

⁹⁹⁷ Çıkma kararının iptali için 200'ü aşan sayıda dava açılmıştır. Bkz. ARAT, 2024, s. 807.

⁹⁹⁸ Danıştay Onuncu Daire E. 2021/1747 T. 28.06.2021.

⁹⁹⁹ Kemal GÖZLER, “İstanbul Sözleşmesinin Feshine İlişkin Danıştay Kararı Hakkında Eleştiriler (Danıştay Onuncu Dairesinin 28 Haziran 2021 tarih ve 2021/1747 Sayılı Kararı)”, 2021, Erişim Adresi: www.anayasa.gen.tr/danistay-istanbul-sozlesmesi.htm, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

¹⁰⁰⁰ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu E. 2022/3157 K. 022/3782 T. 19.12.2022, s. 13.

¹⁰⁰¹ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu E. 2022/3157 K. 022/3782 T. 19.12.2022, s. 2

İstanbul Sözleşmesi'nin erken evliliklere ilişkin hükümleri ve sözleşmenin erken evliliklerin önlenmesine dair genel etkisini tezin Genel İnsan Hakları Sözleşmelerinde Erken Evlilikler başlıklı bölümünde özellikle 37. ve 32. maddesi kapsamında incelemiştik.

Her ne kadar Danıştay Kararı'nda aksi ifade edilse bile, bu kararın kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının reddiyesi bakımından sembolik önemi¹⁰⁰² gözetildiğinde, erken evliliklerin önlenmesindeki ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi ile birlikte temel iki aksından biri olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedefine zarar verdiği düşünülmektedir.

3.1.3. Yargıtay kararları

3.1.3.1. Evlenme izni içtihadı

Evlenme izninin mahkemece verilmesi bakımından bugün halen geçerliliğe sahip olan temel içtihatlardan biri 1935 yılında verilen Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararıdır.¹⁰⁰³ Bu karara göre takdir yetkisi kayıtsız şartsız hâkime bırakılmış ve çocuğun hamileliğinin evlenmeye izin sebebi sayılmasından özellikle kaçınılmıştır. Üyeler karar aşamasında hâkimlerin toplumun sosyal yapısı hakkında çok yönlü mütalaa ederek karar verilmesi gerektiği kanaatlerini bildirdikten sonra Başkan Vehbi *“Sinni rüşte gelmemiş iki genç gider, böyle fevkalade bir hal vücuda getirirler, hâkimlerden evlenme için müsaade isterlerse buna da meydan mı vereceğiz,”* demek suretiyle evlenmedeki yaş kuralının esnetilmemesi gereğini ve hamilelik konunun neden takdire bırakıldığını oy birliği ile açıklamıştır.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, bu içtihadı 2015 yılında birlikte yaşamanın da hamilelik gibi mahkemeye karşı olağanüstü bir sebep olarak öne sürülemeyeceği hususunda sürdürmüş ve *“ tarafların birlikte olup karı koca gibi yaşamalarının olağanüstü durum olarak kabulüne imkân bulunmadığı ”*¹⁰⁰⁴ görüşünü benimsemiştir. Karar, birlikte yaşamanın olağanüstü sebep sayılması gerektiğini savunun hâkimin karşı oyu¹⁰⁰⁵, sonuçta oy çokluğu ile alınmıştır.

¹⁰⁰² ÖZDEK, 2023, s. 148.

¹⁰⁰³ Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu E. 1935/103 K. 1935/15 T. 7.6.1935.

¹⁰⁰⁴ Yargıtay 2. HD E. 2015/3626 K. 2015/9331 T. 6.5.2015.

¹⁰⁰⁵ Hâkim karşı oyunda, evlenmiş gibi birlikte yaşayan ve ona göre aile birliği kurulmuş olan bir yapıda evlenmeye izin verilmesi kararının alınmasının ne çocuğu, ne aileyi ne de toplumu zarara uğratacağını düşündüğünü belirtmektedir.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 124. madde kapsamında evlenmeye izin isteyen çocuğun kendisinin dinlenilmemesini¹⁰⁰⁶, anne babanın hayatta olmasına rağmen onların dinlenmeden mahkemece evlenmeye izin verilmesini¹⁰⁰⁷ usul ve yasaya aykırılık sebebi olarak belirlemiştir.

TMK m.128'e ilişkin verilen pek fazla karar bulunmamakla birlikte, erişilebilen iki kararda, on yedi yaşında mahkemeye gelerek evlenme iznini hâkimden isteyen ve izin verilmiş çocukların anne babalarının hayatta olduğundan bahisle 128. maddenin ihlal edildiği tespit edilerek Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın isteğiyle kararlar bozulmuştur.¹⁰⁰⁸

TMK m.124 kapsamında bozma kararı verilen bazı Yargıtay kararları incelendiğinde, en göze çarpan konu; çocuğun on altı yaş şartının doldurulmadığı halde mahkemece evlenmeye izin verilmiş olması¹⁰⁰⁹ ve kararların kesinleşmesinin ardından Adalet Bakanlığı tarafından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilen bu kararlardan bir kısmının, kanuna aykırılığının mütalaa edildiği, kararların Yargıtay 2. Hukuk Dairesi tarafından kanun yararına bozulduğu ve bu şekilde verilen kararların içtihatlarla yansiyarak haberdar olunduğudur. Dolayısıyla, ilk derece mahkemesinde eğer var ise, yine on altı yaş tamamlanmamış olduğu halde kesinleşen ancak tespit edilememiş davaların akıbeti bilinmemektedir.

¹⁰⁰⁶ Yargıtay 2. HD E. 2003/6480 K. 2003/7586 T. 26.5.2003.

¹⁰⁰⁷ Yargıtay 2. HD E. 2009/4261 K. 2010/8141 T. 26.4.2010; Yargıtay 2. HD E. 2009/9299, K. 2010/11210, T. 7.6.2010; Yargıtay 2. HD E. 2007/19532 K. 2009/2335 T. 16.2.2009.

¹⁰⁰⁸ Yargıtay 2. HD E. 2005/2134 K. 2005/4925 T. 28.3.2005; Yargıtay 2. HD E. 2006/6047 K. 2006/14205 T. 18.10.2006.

¹⁰⁰⁹ Olcay KARACAN-Muhammet KOÇAKGÖL, "Dworkin'de Hukukun Bütünlüğü ve Kız Çocuklarının Erken Yaşta Evlendirilmesi Sorunu", Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme içinde (Yayına Hazırlayanlar: Nazime BEYSAN/Fatma İrem ÇAĞLAR GÜRGEY/ Gülriz UYGUR), On İki Levha Yayıncılık, 2024, 1. Baskı, s. 175-176'deki 32.dipnotundan aktarımla Yargıtay 2. HD E. 2023/2853 K. 2023/2023 T. 27.04.2023; Yargıtay 2. HD E. 2013/20482 K. 2014/5005 T. 10.3.2014; Yargıtay 2. HD E. 2012/7078 K. 2013/7749 T. 21.3.2013; Yargıtay 2. HD E. 2011/16683 K. 2012/29409 T. 6.12.2012; Yargıtay 2. HD E. 2011/4235 K. 2011/7649 T. 3.5.2011; Yargıtay 2. HD E. 2009/16479 K. 2010/18720 T. 8.11.2010; Yargıtay 2 HD E. 2009/9299 K. 2010/11210 T. 7.6.2010; Yargıtay 2. HD E. 2009/4262 K. 2010/8639 T. 29.4.2010; Yargıtay 2. HD E. 2009/7461 K. 2009/15299 T. 9.9.2009; Yargıtay 2. HD E. 2007/16487 K. 2009/1771 T. 9.2.2009; Yargıtay 2. HD E. 2007/16490 K. 2009/1354 T. 4.2.2009; Yargıtay 2. HD E. 2005/1635 K. 2005/4300 T. 21.3.2005; Yargıtay 2. HD E. 2004/15803 K. 2005/1700 T. 10.2.2005; Yargıtay 2. HD E. 2003/1950 K. 2003/3185 T. 10.3.2003 (bu kararda çocuk 15 yaşını doldurmuş); Yargıtay 2. HD E. 2003/1087 K. 2003/2563 T. 27.2.2003; Yargıtay 2. HD E. 2003/1085 K. 2003/2492 T. 26.2.2003. 4721 sayılı TMK'nın yürürlüğe girmesinden itibaren bazı kitap, makale ve içtihat bilgi bankalarında kararlar taranmıştır ancak 2002-2015 yıllarından sonra yukarıda künyesi verilen makale sayesinde ancak bir karara daha ulaşabilmek mümkün olmuştur.

3.2. Aile Mahkemesi Hâkimleri Üzerine Nitel Bir Çalışma

Çalışmanın bu kısmında aile mahkemelerine evlenme izni başvurusunu inceleyerek karara bağlayan hâkimlerin görüşlerine başvurularak kanun uygulaması ve etkinliğinin araştırılması ile hâkimlerin konuya bakış açıları ve sosyal normların hukuk düzenine etkisinin anlaşılması amaçlanmıştır. Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Araştırma Kurulu'ndan çalışmanın Etik Kurulu Onayı¹⁰¹⁰ alınmış olup kurul tarafından onaylanan araştırma soruları ve etik izin onamı hâkimlerle paylaşarak araştırmaya katılmaya davet edilmişlerdir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda 14 aile mahkemesi hâkimiyle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar Ankara Adliyesi'nde 1 Eylül 2023 ile 30 Eylül 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Örneklem; maliyet, zaman ve kaynak sınırlaması nedeniyle yalnızca Ankara Merkez adliyesi ile sınırlı tutulmuş olup bu anlamda verilerin güncel olarak Ankara ilinin merkezine ilişkin olduğu anlaşılmaktadır.

Ankara alanı dışında, ilçe adliyelerinde, şehrin çeperlerinde ve diğer illerde araştıma yapılmamış olması çalışmanın kısıtlılığı olsa da bu eksik, hâkimlerin daha önce ülkenin büyükşehir statüsünde kalmayan il, ilçe ve ülkenin büyükşehirlerinde çalışmış olmaları ve bu tanıklıklarını aktarmalarıyla bir nebze olsun giderilmeye çalışılmıştır. Mülakata katılan hâkimlerin meslekteki tecrübeleri kendilerine sorulmuş olup anlattıkları deneyimlerin hem mekânsal hem de tarihsel olarak daha geniş bir kesite isabet ettiğini ve bölgesel farklılıkların önemi ile toplumsal değişimleri izlemek için başvuru yöntemlerinden biri olan zamanın önemine kendileri de sıklıkla vurgu yaptılar.

Örneklem için 2023 yılında Ankara Adliyesi'nde görev yapan 30 Aile Mahkemesinin tümünün kapısını çalınmıştır. 7 hâkim görüşmeye yeni atama yapılarak göreve başladıkları, meşgul oldukları, dosya yoğunluklarının olması, meslek içi eğitimlere katılmaları, konu hakkında bilgilerinin olmaması, konuyla ilgilenmemeleri veya kimseyle görüşmek istemediklerini ifade etmeleri gibi çeşitli gerekçelerle katılmayı kabul etmemiştir. Hâkimlerin 9'una emekli olmaları, izinli olmaları, duruşmada olmaları veya yerlerinde bulunmamaları gibi çeşitli sebeplerle ulaşılamamıştır. 14 hâkim ise çalışmaya katılmayı kabul etmiştir. Bazılarının kalemleri aracılığıyla bazılarının bizzat kendileri tarafından randevu oluşturulmuştur.

Mülakatlar, 10 maddeden oluşan araştırma sorusunun¹⁰¹¹ hâkimlere yöneltilmesi ve hâkimlerin bu soruları yanıtlaması üzerine yapılandırılmış olmakla beraber; çalışmaya

¹⁰¹⁰ EK 1: 05.06.2023 tarihli ve 17162298.600-161 sayılı Etik Kurulu Onamı.

¹⁰¹¹ EK 2: Araştırma Soruları.

katılan hâkimlerin neredeyse tamamı sorulardan yola çıkarak kendi uygulamaları, düşünce ve gözlemlerini bu sorularla her zaman sıralı olmayan bir biçimde cevaplamışlardır. Ben de araştırmacı olarak katı bir biçimde her sorunun cevaplanması için aceleci olmadım ve zaman zaman serbest çağrışımla hâkimlerin zihinlerine ve diline gelen anlatımlarının önemli olduğunu düşündüğüm için onların öznel ifadelerini değiştirmemeye özen göstererek çalışmaya aktarmak için çabaladım. Sesli kayıt alınmasına müsaade eden hâkimlerin ses kayıtlarını deşifre ederek çalışmaya aktardım. 10 hâkim ses kaydının alınmasına izin verdi, 4 hâkim ise görüşmenin tarafımdan not alınarak aktarılmasını tercih ettiğini söylediği için onların mülakatlarını notlar alarak sonradan yazıya geçirdim. Görüşmeler ise 20 dakika ile 1 saat arasında sürdü.¹⁰¹²

Mülakata katılan hâkimlerin araştırma sorularına gerçekten değerli, detaylı ve samimi yanıtlar verdiğini düşünüyorum. Onların tüm iş yükü, stresli çalışma yaşantıları ve mesleki zorluklarına rağmen benimsedikleri katılımcı ve olumlu yaklaşım sayesinde ki bölümün devamındaki bilgiler ortaya çıkmıştır. Bana da çoğunlukla görüşmenin başında veya sonunda evli olup olmadığını sordular. Bu hususta Özdemir, nitel çalışma yapan araştırmacıların konuya içeriden bakıp bakmadıklarının merak edilmesinin olağan olduğu açıklamasını yaparken, aile hâkimleriyle yaptığı saha çalışmalarında kendisine de benzer soruların sorulduğunu aktarmıştır.¹⁰¹³ Bu anlamda, neden bu çalışmayı yaptığımı, avukatlık yapıp yapmadığımı ve mesleki tecrübe yılım da bazı hâkimler tarafından merak edilen konulardan biri olmuştu.

Çalışmanın neticesinde Suriyeli kız çocuklarının Türkiye’de erken evlendirilmesi ve mahkeme izinleri konusunun ayrıca araştırılması gerektiği yan sonucuna ulaştım. Buna ilişkin olarak araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bazı açıklamalar yapacağım ancak saha verilerinin sınırlılığı nedeniyle bu konuya kısmen değinmekle yetineceğim, çünkü hem Adalet Bakanlığı evlenmeye izin dosyalarında başvuru yapan vatandaşlık bilgisini paylaşmamaktadır hem de 2022 yılından beri evlenmeye izinle mahkemelere kaç başvuru yapıldığı hakkındaki verileri açıklamamaktadır. Ayrıca bu konu hakkında araştırma yaptığım mahkemelerden yeterli veriye de ulaşamadığımı düşünüyorum.

¹⁰¹² Data toplama, mülakat yürütmek ve sorulacak sorulara ilişkin olarak Bkz. Marina KURKCHIYAN, “Researching Legal Culture in Russia: From Asking the Question to Gathering the Evidence”, Theory and Method in Socio-Legal Research içinde (Editörler: Reza BANAKAR/ Max TRAVERS), Hart Publishing, 1. Baskı, 2005, s. 241-244.

¹⁰¹³ ÖZDEMİR, 2016, s. 21.

Mülakatları değerlendirirken yöntem olarak içerik analizini¹⁰¹⁴ benimsedim ve aşağıda sıraladığım 5 kategorinin hâkimlerin görüşlerini aktarmak için uygun olduğu sonucuna vardım.¹⁰¹⁵ Bu kategorileri oluştururken hem tezimin araştırma sorusu kapsamında tezin teorik kısmından edindiğim bilgi ve değerlendirmelerden yararlandım hem de hâkimlerin anlatılarının içeriğini incelediğimde bu 5 kategorideki verilerin anlamlı bir bütün oluşturacağı kanaatini edindim. 5. kategori ve tez araştırmamın temel sorusu olan evlenme yaşına ilişkin yanıtlar ise beni şaşırtan yanıtlardan oldu. Buna ilişkin daha detaylı değerlendirmeler için ilgili bölüme bakılabilir.

1. Ataerki-Yoksulluk Çıkmazı
2. Eğitim ve Sosyal Yaşama Katılımın Önemi
3. “Davetiyeleri Bile Dağıtılmıştı... İzin Verdim”
4. Takdir Yetkisi: Çocuğun Yararı Var mı?
5. Evlenme Yaşı: Kaç Olmalı?

Araştırmalarıma göre literatürde daha önce hâkimlerin erken evlilikler hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi hedefine yönelik özel bir çalışma bulunmamaktadır ancak alanyazında Türkiye’deki hâkimlerin görüşlerine yer veren değerli hukuk sosyolojisi çalışmaları bulunmaktadır.

Erken evlilik sorunu hakkında ise Antalya Mahkemelerinde yürütülmüş bir proje mevcuttur. Bu projede Antalya’da 2013-2014 yılında aile mahkemelerine evlenme izniyle başvurmuş 8 vaka sosyal hizmet uzmanları tarafından takip edilmiş ve mahkemeye başvuran çocuk ve ailelerin güçlendirilmeleri, mümkünse başvuruyu çekmeleri ve erken

¹⁰¹⁴ İdil ELVERİŞ/ Galma JAHIC/ Seda KALEM, İstanbul Asliye Hukuk Mahkemelerinde Yargılama Süreci Taraflar, Davalar Ve İşleyiş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 232 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 8, 1. Baskı, 2009, s. 82.

¹⁰¹⁵ Bu kategoriler oluşturulurken Ehrlich ve yaşayan hukuk çerçevesinde deneyimlerin kategorize edilmesi amaçlanmıştır. Söylem analizi ile tematik analize başvurulmamıştır. Bkz. Bettina LANGE, “Researching Discourse and Behaviour as Elements of Law in Action”, Theory and Method in Socio-Legal Research içinde (Editörler: Reza BANAKAR/ Max TRAVERS), Hart Publishing, 1. Baskı, 2005, s. 160-162.

Bu kategoriler oluşturulurken, 1996 yılında kurulan ve çocuk gelinler sorununa 2006 yılından beri katkı veren, Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği’nin yıllara yayılan proje, saha araştırması ve akademik bilgilerle oluşturdukları erken evlenme nedenlerinden de yararlanılmıştır.

1. “Ekonomik nedenler
2. Ataerki Gelenekler
3. Namus
4. Rol modellerin etkisi
5. Ailelerin duygusal baskısı
6. Yıkıcı Geleneklerin Sürüyor Olması
7. Sosyal Statü Değişikliği
8. Mutsuzluktan Kaçış
9. Bakım Hizmetleri İçin”

Bkz. Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, “Yakından Bakmak” Uçan Süpürge’de “Çocuk Gelinler”in 10.Yılı Özel Kitabı, Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, Özdemir Ofset, 2015, 1. Baskı, s. 73-76.

evlenmelerin sebeplerin anlaşılması hedeflenmiştir.¹⁰¹⁶ Proje sonucunda bir araya gelen uygulamacılardan 8 tanesinin aile mahkemesi hâkimi olduğu ve evlenmeye izin veren kanun hükmünün kaldırılması yönünde görüş bildirdikleri aktarılmıştır.¹⁰¹⁷

3.2.1. Aile mahkemesi hâkimlerinin erken evliliklere ilişkin görüşleri

3.2.1.1. Ataerki-yoksulluk çıkmazı

Bu kategoride hâkimlerin önlerine gelen dosyalarda gözlemledikleri erken evlendirme nedenleri hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Öne çıkan iki anlatı başvuruçuların sosyo ekonomik düzeyinin başvuruçucu profilini belirlediği tespitleri ile son dönemde Suriyeli kız çocuklarından bazı başvurular aldıklarına ilişkin olmuştur. Görüştüğümüz hâkimlerden 8'i Türk Vatandaşı çocukların yanı sıra Suriyeli çocuklardan başvuru aldıklarını söylediler.

Ankara için şehrin büyükşehir statüsünde olması nedeniyle yoğun başvuru almadıklarını, genelde yılda 1-2 kez bu davaya ilişkin değerlendirme yaptıklarını ifade etmişlerdir. Öne çıkan erken evlenme nedenlerine ilişkin temalar ise yoksulluk, kültür, kök ailede daha önceden erken evlilik yapılmış olması, aile içi şiddet/ iletişimsizlik, flört isteği/ cinsellik yaşama arzusu, dini taassup, sosyal yaşama katılım eksikliği, akrabalık gibi sebepler olmuştur.

Aile mahkemelerinde görülen dava çeşitliliğine istinaden erken evliliklerle ilgili verileri bazı boşanma davalarından da takip edebildiğini aktaran bir hâkim erken evlilik sebepleri bakımından şöyle konuşmuştur:

“Ekonomik sebepler var bence, biraz geleneksel biraz o iç içe geçmiş durumda. Bir boğaz eksilmiş oluyor. Belirli bir yaşa geldiğinde çocuğun evlendirilmesi kültürel. Aile baskısı oluyor. Çocukların tercih hakkı olmadığını düşünüyorum. Boşanma davalarında biz kadınlardan erken ve zorla evlendirildim diye hikâyeler olarak dinliyoruz.”

Benzer ifadeleri olan bir başka hâkim sığınmacıların başvurularına dikkat çekerken:

” Daha çok eğitim ve kültür seviyesi düşük aile profillerinde daha fazla bu görülüyor. Dini yaşam süren ailelerde görülüyor, son zamanlarda sığınmacılarda, mültecilerde çok fazla görülüyor. Bunun dışında ekonomik gelir seviyesi düşük ailelerde daha fazla bu tür talepler geliyor. (...)Küçük yaşta kız çocuklarını evlendirip evde ev

¹⁰¹⁶ Aile Danışmanları Derneği, Erken Evlilik Sorunu Bilgilen Güçlen Projesi Sonuç Raporu, 1. Baskı, 2014, s. 4.

¹⁰¹⁷ Aile Danışmanları Derneği, 2014, s. 39-40.

işlerine ve kayınvalideye yardım ettirirler. Büyükşehirde maddi durumu olan aileler yapmıyor. Dini taassubu fazla olan dindar aileler buna eğilimli. Son dönemde sosyal yapı değişti. Suriyelilerin olduğu bölgede daha arttı. Erken gelin alan aileler kızı iş gücü olarak, hizmetçi gibi kullanmak için alıyorlar. Çocuğun hiçbir söz hakkı yok, bağımsızlığı yok. Dışarı da koymazlar, ancak kayınvalide ve eltiyle çıkar, sosyalleşemez. Ankara'daki durum için ise, erkeğin durumu iyi olur, kızınki kötü olur. Kızı allayıp pulluyorlar o da eve iyi yere gidiyorum diye düşünüyor. Onu nelerin beklediğini bilmiyor.” demiştir.

Hâkimlerin anlatılarında erken evlenme sebeplerinde çocukların evlenme isteği ile aile baskısının bir arada bulunduğu, bazen çocuğun evlenmekte ısrarcı olduğu bazı örneklerde de ailenin çocuk üstünde baskı kurduğunu gözlemlediklerini şu şekilde aktardılar:

“Yani benim şimdiye kadar gördüğüm evliliğe izin dosyalarında bir kısmının ailenin isteği üzerine olduğunu fark ettim. Zaten bunu fark edince davayı ret ettim bir iki tanesinde. Bir kısmında da çocukların kendi isteği üzerine, anne aileye mahcup olmamak için işte kızım kaçmasın telli duvaklı gelinliğiyle evden çıksın diye açılıyor bu tür davalar.”

“Bazen anne baba istemediği halde çocuk bu konuda çok ısrarlı oluyor. Anne baba artık çocuğun önüne geçemiyor. Çocuk evlenmek istediği kişiyle birlikte yaşıyor veya birlikte yaşamak için işte kök ailenin yanından ayrılıyor.”

Hâkimler, kök ailede erken evlenmenin daha önceden mevcut olmasının evlenme başvurusunda etkili olduğunu değerlendirmişlerdir. Bu konuda da iki yönlü çalışan bir dinamikten bahisle bazen çocuğun bazen de ailenin erken evlendirme arzusu hakkında hâkimlerin anlatılarından iki örnek aşağıdaki gibidir:

“Ben anlatıyorum bu çocuk daha diyorum, bu çocuğu nasıl evlendirebilirsiniz. İşte annesi diyor ki ben o yaşta evlendim. Tamam da dedim sen yani kendi yaşadığın sıkıntıları niye çocuğun yaşamasını istiyorsun. Ya işte el gün laf ediyor, çocuklar birbirlerini de seviyorlar, biz bunları evlendirelim ya ne olacak hâkime hanım. Ya tamam da bu çocuk çok seviyorsa bu kızı 1 sene daha dışını sıkabilir yani bir sene daha nişanlı kalsınlar. E laf söz oluyor, laf söz olmaz dedim ya bu ortamda artık Türkiye’de bu çağda bu yılda laf söz olacak diye bir savunmayı ben kabul edemiyorum.”

“ Anne baba genellikle sorduğumuzda evet ben de küçük yaşta evlendim diyor anne. Sıkıntılarını çektim ama kızım istiyor vazgeçiremedim, yani ikna edemedim diyor. Çocuğu dinliyoruz ki çocukları ben çok dinlerim yani evlenecek olan kişileri gerçekten evliliği bir kurtuluş olarak görüyorlar ve ona da çok üzülüyorum. Yani ben seviyorum, ben evleneceğim, nerede kalacaksın, kayınvalidemle oturacağım, eşinin işi var mı yok, ne

yapacaksın işte askere gidecek ondan sonra iş bulacak, peki ne yapacaksın ben evlenmek istiyorum. Yani sadece çıkış yolu belki bir heves, ben hep diyorum belki 3-5 bilezik, belki güzel bir kıyafet çünkü başka etkinlik alanları yok.”

Katılımcı hâkimler aile içi şiddet, duygusal boşluk, aile içi iletişimsizlik, aile içi ilişiksizlik, istismar ve ekonomik şiddet konularının erken evlilik sebebi olarak ortaya çıktığına dikkat çekmişlerdir. Aynı zamanda dini nikâh uygulaması ve dini düşüncelerin erken evlenme sebebi olarak ortaya çıktığını aktarmışlardır.

“Evliliği bir kaçış, bazen bir kaçış aile için şiddetten bazen aile içindeki huzursuzluktan, bazen duygusal olarak çok baskı altında kalıp da sonradan birinden güzel bir söz, bir sevgi duymayla bunu bir evlilik olarak sonuçlandırmak isteyen maalesef gençlerimiz var.”

“Şey yani resmi evlilik yaşına rağmen resmi olarak evlenmediği için yine küçük yaşta imam nikâhı vs. evlendiriliyor. Resmi yapılamadığı için.”

“Bu evlerde ekonomik şiddet çok yoğun oluyor, çocukların şahsi harcamalarına izin vermiyorlar, bunların hepsini yaşıyoruz.”

“ Bizde şöyle bir şey var galiba, dini düşünceler çok baskın olabiliyor. Birçok insan bunlar acaba bu evlilikler, bu şekilde yaşanması dinen uygun mudur buna dayanarak da hareket edebiliyor.”

Ergen çocukların ve ailelerinin psikolojik ve sosyal yönden bilinçlendirilmesi gereğine dikkat çeken hâkimler, ergen çocukların flört, duygusal ilişkilene ve cinsellik istemini dosyalarında yoğun olarak gözlemlediklerini, bazen çocuğun bu isteğinin mahkemede karşısına evlenmeye izin davasına başvurularda önemli bir neden olarak geldiğini anlattılar.

“Çocuklara gelince ekonomik sosyal yönden baskılanmış ailelerde ergenlik döneminde, siz de yaşadınız ben de yaşadım daha böyle özgürlükçü oluyoruz, kendimize bir şeyleri ispat etme çalışmasındayız. Ailemizden yakınlık görmeyince bize yakınlık gösteren herhangi birine ona yakın ilişki kuruyoruz. Doğal olarak kız erkeğe, erkek kıza o dönemde yakınlık duyduğunda biyolojik olarak da bir istem var, cinsel birliktelik gerçekleşiyor gözlemlediğim kadarıyla. Gördüğüm mesela bana gelenlerin 8 yıldan beri tamamı buydu yani.”

“(Cinselliği kastediyor) bu konuda da eğitilmediği için cinsel yönden çocuklar şeye giriyorlar, bir deneyim yaşama içerisine giriyorlar ve sonrasında da ne oluyor işte evliliğe kadar gidebiliyor bu işler(...). Şunu düşünüyorlar, fiziksel olarak evlenmeye uygun olduklarını düşünüyorlar ama psikolojik olarak buna uygun değiller aslında. Bunu kabul

edemiyorlar, böyle bir yeterlilik olması gerektiğinin farkında değiller. Yani evlenmesi isteyenler bunu düşünemiyor, ailesi de bunu düşünemiyor.”

Erken evlilik sebebi olarak akrabalığı, evlenme gerekçesi olarak bir hâkim şu şekilde aktardı:

“Benim hani dosyalarımın gördüğüm, akrabalar arasında; örneğin işte kuzen çocukları bir arada oldukları için ailede de akraba evlilikleri var. Bunu normal olarak görüyorlar ve sonrasında da yakınlaşmaları başlıyor. Aile de hep bir toplum baskısı işte etraf ne der, bunları bir an önce evlendirelim düşüncesiyle hareket edebiliyorlar.”

Görüşüğümüz hâkimler sıklıkla, evlenmeye izin başvuruların artık çok azaldığını ve toplumsal bir değişim gördüklerini vurguladılar. Pek çok hâkim, erken evlenme toplumsal baskısının azaldığını gözlemlediklerini ve kendilerinin de mahalle baskısını olağanüstü evlenme sebebi olarak yorumlama eğilimlerinin seyredtiğini vurguladılar.

“Evlilik hiç kolay değil. Eskiden komşular dedikodu yapıyordu mesela, o aileyi üzer diye düşünülüyordu. 40 yıl evvel biraz daha kabul edilebiliyordu. Bu geleneksel değer kalmadı ve ispat çok zor.”

” Mesleki açıdan değerlendireyim bundan 31 sene önce bize çok fazla evlenmeye izin davası gelirdi. Reşit olmayan çocukların özellikle kız çocuklarının evlenmesine izin verilmek için davalar açılırdı. Taşrada daha çoktu bu dava türleri ancak son 10 yıldır evlenmeye izin davalarının sayısı azaldı.”

Ancak evlenmenin üzerindeki toplum baskısının halen önemli bir unsur olduğunu, izin isteyen ailelerin bu hususu dikkate aldığını, konunun özellikle küçük şehirlerdeki önemine dikkat çeken hâkimler görüşlerini aşağıdaki gibi aktarmışlardır:

” Büyük şehirlerde değil ama küçük ölçekli yerleşim yerlerinde etkili olabiliyor. Dediğim gibi burada hepimiz bu sorunları yaşadık. Evlenmeye izin verilmese bile fiilen evlilik gerçekleştirildiği için burada izin verilmemenin çocuğu yasal haklarına elde edip etmemesi, toplum içinde fiili birliktelik yaşamasına rağmen evliliğin yasal korumasından yoksun kalması gibi durumları düşündüğümüzde bu biraz mahkemelere izin vermeye zorlayıcı etki olabiliyor.”

“Küçük yaşta evliliğin genel nedeni evlendirmek için işte kızın adı çıkar, genelde oğlanla ilişki yaşamış oluyor ya da oğlanla kaçmış oluyor, işte bizim başımızı önümüze eğer, elâleme rezil oluruz düşüncesi ile (...) anne baba olarak işte evlendirmek için buraya geliyorlar, bize geliyorlar.”

Görüştüğümüz hâkimlerin çoğunluğu kız çocuğunun hamileliğini olağanüstü bir evlenme sebebi olarak yorumladıklarını söylediler ancak bu konu daha detaylı olarak 3. kategoride incelenecektir.

Görüştüğümüz hâkimler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ekonomik eşitsizliklerin çocukları ve aileleri bir yoksulluk ve ataerki çıkmazına sürüklediğini, bunların bütünselliği içinde anlaşılması gerektiğini ve birbirlerini besleyen etmenler olduğunu aktarmışlardır. Bir hâkim bu hususta:

*”Kalıplaşmış geleneksel uygulamalar, kız çocuklarının eğitime ulaşma zorluğu, toplumda kız çocuklarının eğitilmemesi, okumaması yönünde korkunç bir direnç olması. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının oluşturduğu kız çocuklarının eş anne görevinin öncelikli olup, bunun dışındaki kariyer, eğitim vs. toplumdaki başka iş alanlarında çalışmasının toplumun büyük çoğunluğunda hala daha kabul görmemesi. Dini baskıların, inançların, kız çocuklarını sosyal toplumun dışına atması, sosyal hayatın dışında evde tutma isteği, başka ne olabilir... Kadınların, kızların çalışma ortamında zorlanmaları, kolay iş bulamamaları, evlilik hayatının güvence olarak görülmesi, bunlar biraz herhalde erken yaşta evliliklere sebep oluyor.”*düşüncelerini dile getirmiştir.

3.2.1.2. Eğitim ve sosyal yaşama katılımın önemi

Bu bölümde hâkimlerin erken evliliğin önlenmesi bakımından eğitimin önemi ve çocukların soysal yaşama katılım eksikliğinin ne gibi sonuçlar verdiği hakkındaki görüş ve deneyimlerinin aktarılması amaçlanmıştır.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların eğitimden ne anladığı hakkında birbirinden farklı cevaplar geldi. Eğitimin hem çocuk bakımından, hem toplum bakımından pek çok veçhesine değinen hâkimlerin çocuklara ve topluma cinsellik eğitimi verilmesi gibi önerilerinin yanı sıra sosyal medya, televizyon programları, devlet politikaları, yasal düzenlemeler, aile içi eğitim ve okullarda değerler eğitimi verilmesi gibi farklı önerileri de oldu.

Kız çocuklarının okutulmasının bu problemi büyük ölçüde çözeceğine inanan hâkimlerin yanısıra konuya daha karamsar yaklaşan ve bir zihniyet değişimi olmadan erken evliliğin önlenemeyeceğini düşünen hâkimler de bulunduğu görüldü. Kız çocuklarının eğitim hayatına katılması hakkında bazı hâkimler aşağıdaki değerlendirmeleri yaptılar:

”Benim gözlemlediğim kadarıyla mesela işte mahallemde, ailemde, akrabalarımda, oturduğum kasabada, görev yaptığım yerlerde hani böyle çocuk yaştaki evliliklerin tamamında özellikle eğitim ve öğretim zayıflığı. Ekonomik bile bir tarafta ekonomi bile bence üçüncü sebep, sonraki sebep yani sonraki katman. Öncelikli olarak eğitim, öğretim. Şimdi ortaokulu bitirmiş, ilköğretimi bitirmiş, liseye devam etmiyor, kız evde duruyor ediyor, ailesi de okumamış zaten diyor ki bunu baş göz edelim.”

“Eğer bir çocuk ilkokuldan sonra okumamışsa annesiyle çok dar bir çevrede kaldıysa, komşuluk ilişkilerinde işte kızın güzel evlendirelim, benim oğlum var gibi o heveslere ve o ortamlara giriyor(...)”

Önceki görev yerlerinden birinde nispeten küçük bir ilçede görev yapan hâkim, ilçedeki kızların en büyük hayalinin evlenmek olduğunu gözlemlediğini söylerken eğitime ilişkin hatırasını şu şekilde aktardı:

“Mesela kısaca şunu da anlatmak istiyorum; görev yaptığım bir ilçede (...) isimli köy gibi bir yer vardı. Orada bir Anadolu Lisesi vardı, oradaki öğretmen grubu çok güzel çalışıyordu. Oradan çok güzel mesela okullar kazanan çocuklar çıkıyordu (.....) Eğer burdan çıkan kızlar okuyup KPSS’de bir puan alır, bir yerde bir memur olarak atanırsa, yarın bir gün ilçeye kendi arabasını kullanarak gelirse, daha farklı bir hayat standardında olduğunu o ilçedeki çocuklar görürse; onu örnek alırlar onlar da okumaya başlarlar diye düşünmüştüm. (...) Çünkü insanlar, çocuklar senin yap dediğini yapmaz, gördüğünü yapar.”

Hâkimler, çocukların, özellikle kız çocuklarının evde oturması, sosyal yaşama girememeleri, kültür sanat faaliyetlerinden yoksun büyümeleri ve toplumsal cinsiyetin olumsuz bir etkisi olarak erkek çocuklara oranla daha fazla evlenme baskısıyla muhatap olmaları, çalışma yaşamında kadınların eksikliği erken evlendirilme problemini körüklediğini anlattılar. Konuya ilişkin bir hâkim benzer yöndeki değerlendirmesinde şunları söyledi:

“Çoğu anne baba çocuklarını erken yaşta evlendirmek istemeseler de ellerinden çok fazla bir şey gelmiyor. Çocukları çok bilinçlendiremedikleri için, eğitim öğretim hayatına, sosyal aktivitelere, spor aktivitelerine katamadıkları için ve çocuklarının gönül bağı bir şekilde geliştiği için işte biz de istemiyoruz ama kızım istiyor, ilerde kaçır daha büyük sorunlar olur, evlendirmek zorundayız lütfen izin verin gibi taleplerle geliyorlar. Yani Türkiye’deki asıl sorun çocuk yaştaki çocukları eğitim öğretim, sosyal, spor aktivitelerinden uzak tutarak onları umutlarının sadece evlilik, iki bilezik, iki eşya olarak gördüklerinden kaynaklanıyor maalesef.”

Bir hâkim, hem toplumda hem de çocukta çocuğun kendisine, haklarına ve bedensel bütünlüklerine yönelik bilinç eksikliği bulunduğunu ve genel olarak cinsellik eğitimlerinin bulunmamasının eksikliğine ve sonuçlarına işaret etti. Aynı hâkim görüşmede ergen kız çocukların bu eğitim eksikliği sebebiyle çoğu zaman çocuğun toplumsal baskılara boyun eğmek zorunda kaldığını aktarmıştır.

“Çocukluktan beri eğitimi oturtturacağız ki her yöndeki eğitimi oturtturacağız ki 18 yaşına gelmiş kişi; ben evlenebilir miyim, evlilik ne, evliliği kaldırabilir miyim diye düşünecek. Veya işte 15-16 yaşındaki kişi ve çocuklar ben işte arzuluyorum, şehvet var, nefsi var, biyolojik ihtiyaç var ben bu işi yaparsam sonucu ne. Ben bu işi yaparsam bunun biyolojik sonuçları ne, kültürel sonuçları ne. Bunun eğitimi alacak bunu bilecek anlatabiliyor muyum ne demek istediğimi?(...) Yani 15 yaşını doldurmuş bir kimse eğitim öğretimini aldıysa özel bir durum yoksa, bedensel bütünlüğünün, bedeninin ona ait olduğunun ya da nasıl tasarruf edebileceğinin tamamen yetkisi onda, öyle değil mi? İsterse cinsel ilişkiye girer isterse de girmez, bizi hiç ilgilendirmez diye düşünüyorum ben.”

Görüştüğümüz hâkimlerin bir kısmı televizyon programlarına ve içeriklerine oldukça tepkililerdi ve kamusal öğrenmenin bir aracısı olduğunu düşündükleri primetime kuşağı programları ile akşam kuşağı dizilerindeki içeriklerin toplumsal pedagojiye daha yararlı içerikler üretmelerinin dönüştürücü etki yapacaklarına dair inançlarını örneklerle anlattılar.

TMK ve TCK uygulamaları gibi hukuki konulara ilişkin de kamusal yayın yapılması gerektiğini, bunların çocuk, aile ve toplumda karşılığı olduğunu söylediler.¹⁰¹⁸ Sosyal medya kullanımına ilişkin bilinç ve eğitim eksikliği de vurguladıkları diğer bir konu oldu.

“Televizyonda abidik gubidik reklamlar var, kamu spotları, bununla alakalı kamu spotu 2004’te yayınlanan TCK’da 20 sene oldu hiç gördünüz mü kamu spotu, ben görmedim. Mesela mal rejimleriyle alakalı televizyon dizilerinde, kamu spotlarında 2001-2002 yıllarında ciddi anlamda kamu spotları yayınlandı. (...)Peki, 2004’teki TCK’yla alakalı mesela Arka Sokaklar diye bir dizi var, doğru mu ve izleyen kitlesi de çok yüksek, bakın 650 tane bölüm yayınlanmış hangi bölümünde Türk Ceza Kanunun bir maddesi ciddi anlamda bak böyle diye yapılmış, yok.”

“Aile yapısını bozacak yayınlara en azından alternatif bir yayın oluştursunlar. (...) mesela birtakım evlilik programları var. Aile yapısını tamamen bozduğunu düşünüyorum. (...)Yani bunu kabul etmiyorlar ama enteresan bir şekilde ama benim düşüncem bu şekilde

¹⁰¹⁸ Bu yönde benzer değerlendirmeleri 6284 sayılı Kanununun daha iyi uygulanabilmesi için de yapan hakim ve savcıların görüşleri için Bkz. Gökçeçiçek AYATA/ Sevinç ERYILMAZ/ Seda KALEM, Ailenin Korunmasına Dair Kanun Kimi ve Neyi Koruyor? Hâkim, Savcı, Avukat Anlatıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 363 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları, 1. Baskı, s. 15, 49-50.

(...) Aynı yayın saati içerisinde daha verimli elverişli insanlara faydalı olabilecek bir şey koyabilirler yani program koyabilirler, insanlara seçme hakkı tanıyabilirler. Ama insanları primetime’da da saçma sapan dizilere mahkûm eden veya hayatta sanki düşünün daha yeni dünyaya gelmiş işte belirli bir olgunluğa gelmiş 3-4 yaşındaki çocuklar bile şu anda dizi izliyorlar. Dizilerdeki hayatlardaki oradaki yaşananların olması gereken gibi görme eğiliminde olan çocuklar var.”

Bazı hâkimler erken evliliklerin şiddet ve aile içi toplumsal değerlerle ilişkisine dikkat çekerken, ailenin ekonomik ve sosyal olarak desteklenmesinin yanı sıra değerlerin yeniden yapılandırılması, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eğitiminin önemine değindiler.

“Türk aile yapısında saygı olması gerekir, dayak cennetten çıkmadır, işte dayakla kadın terbiye edilebilir vs. şekildeki düşünceleri yıkacak şekilde din adamları da dâhil olmak üzere insanların sözleri kabul ve değer gören insanların örnek olarak olması gerekeni topluma anlatmaları gerekir. (...) Bu eğitimsizliğin yani kadına bakış açısının, insana bakış açısının değiştirmesi lazım. Bir insanın insan olarak bu dünyaya doğmakla, ona karşı saygı duyulması gerektiğini. (...)Bu algıyı uyuşturabilecek programlar olabilir, eğitimler olabilir, çocuklara tiyatro oyunları olabilir.”

Evlenmeye izin davası kapsamında mahkeme kararı ile çocukların eğitimini destekleyici tedbirlere hükmettiğini aktaran bir hâkim, bunun aile içi şiddetin azaltılmasına etkili olacağını düşündüğünü aktarmıştır.

“Ama o ailenin mesela en çok şiddetin genç yaşta evliliklerde, küçük yaşta evliliklerde gerçekleştiği ve boşanmaların da o oranda arttığını da gözlemlediğimiz için o ailelerin sosyal desteklerle desteklenip rehabilite edilmesi, meslek edindirilmesi. Sosyal hayata katılması, iş hayatına katılması ve eğitim hayatına özellikle erken yaşta evlenen kadınların dışarıdan bitirme, lise sınavlarına, üniversite sınavlarına mesleki kurslarına katılmasını sağlama yönünde kararlar verdiğim olmuştur.”

Hâkimlerin önerileri arasında pozitif ayrımcılık yapılması, taşınalı eğitimin kaldırılması, zorunlu eğitiminin liseyi de kapsaması, bölgesel çalışmalar yapılarak özellikle daha küçük yerleşim yerlerinde güçlendirme çalışmalarına ağırlık verilmesi gibi devletin yapması gerektiğini düşündüklerini aktarmışlardır. Bir hâkim, erken evlilikler hakkında adalet sisteminin rolüne değinerek sahadaki yargı personelinin hukuku daha iyi uygulaması gerektiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.

“Adalet sisteminin rolü ne olmalı? Bunun hem cezai yaptırımları vatandaşa iyi anlatılmalı. Çocuk istismarı konusu, taciz konusu, cinsel taciz konusu yapıldığı zaman

cezalarının neler olduğu dediğim gibi iyi anlatılmalı ve biz uygulayıcılar tarafından da yerinde uygulanmalı diye düşünüyorum.”

3.2.1.3. “Davetiyeleri bile dağıtılmıştı... İzin verdim”

Bu kategoride aile mahkemelerinde evlenmeye izin talebiyle başvuru alan davalarda hâkimlerin ne tür dosyaları kabul veya reddettikleri hakkındaki değerlendirmeleri ve deneyimleri üzerinde duruldu.

Tezin kavramsal çerçevesini kurarken 1. bölümde ataerkil pazarlık kavramına ve erken evlilikler bakımından güç kaybeden kayınvalidelerin tepkilerine ilişkin toplumsal dönüşüm teorilerine yer vermiştik. Gerçekten de evlenmeye izin davasının ataerkil pazarlığın yapıldığı bir alan olarak karşımıza çıktığını düşünüyoruz. Aşağıdaki deneyim ve anlatım ise bu pazarlığın bizatihi hâkimler tarafından yapıldığının çarpıcı bir örneği:

“Çocuk, anne, baba ve evlenecek ailenin üyelerini dahi mahkemeye çağırıyorum. Bazen 2-3 kelime değer taşıyor. Gelinimize iyi bak, kızımıza iyi bak. Kızı bizden alıyorsunuz. Kız tarafı gibi oluyoruz kızımızı veriyoruz diye. Kayınvalideyi çağırıyoruz. Benim şimdi emekli olan bir meslektaşım vardı bana bu hikâyeyi o anlatmıştı yine geçmiş zaman. Kayınvalideyi mahkemeye çağırmış, gelini sana vericem demiş. Sonra tek tek saymaya başlamış: Bak bu kıza çok baskı yapmayacaksın tamam demiş, çarşıya dışarıya göndermemezlik etmeyeceksin tamam demiş, çok ev işi yaptırıp bunaltmayacaksın tamam demiş. Arabada da ön koltuğa sen oturmayacaksın deyince kayınvalidenin yüzü allak bullak olmuş.”

Bu örnekte gördüğümüz ve kayınvalidenin elinde bulundurduğu ataerkil iktidarı kaybetmemeye yönelik hâkimle yaptığı pazarlık, belki bu kadar görünür olmasa bile yargılama faaliyeti esnasında yargı aktörleri ve başvuru alanlar tarafından yapılmaya devam edildiği örneklerin varlığına dikkat çekmektedir. Görüşmelere katılan anlatıcıların çeşitli durumlarda yaptıkları muhakemelerden ve kararlarında onları etkileyen sosyal olgulardan bahsetme biçimleri bize bu konuda ipuçları vermektedir. Dolayısıyla Aile Mahkemeleri tarafında güncel olarak ataerkil pazarlığın mahkeme tarafında devam ettiği, evlenme izni isteyen aileler, çocuklar ve toplumla müzakereler yapıldığı görüşüne vardık.

Bu çerçevede, görüştüğümüz hâkimlerin bazıları evlenmeye izin isteyen tarafları ve durumu ne şekilde değerlendirdiklerini aktardılar.

” Biz aslında toplumsal baskı, geleneksel örf adetlerle, çağdaş bakış açımızı harmanlamaya çalışıyoruz çoğu zaman ama bunu da hep çocuk yararına, yani bu çocuk,

çocuk yaşıta evlilik çocuk yararına kullanmak istiyoruz. Ama doğru mu yapıyoruz bilmiyorum. Ret versek ben mesela davetiyeleri dağıtılmış evliliğe izine gelmiş olağanüstü hal yok yani bana göre. Ama şimdi vermesem ne yapacaksınız dedim, e napacağız hâkime hanım, evlenir yaşı geldiğinde de resmi nikâh yaparız dedi. Yani böyle bir süreçten geçiyoruz maalesef.”

Buna benzer değerlendirmelerde bulunan hâkimlerden bir kısmı hem dava dosyası hem de duruşma akışlarında tespit ettikleri; çocuğa bileziklerin dahi takılmış olduğunu gözlemleri, fiili olarak beraber yaşamaya başlanmış oluşu, kız çocuğun kayınpederi tarafından tutulan avukat aracılığıyla mahkemeye getirilmesi ve kızın kayın aileye karşı ezildiğini, hâlihazırda imam nikâhı kıyılmış vakaların onların karar verme aşamasında düşündürdüğünü aktarmışlardır.

Bir hâkim, başvuru yapan çocukları ikna etmeye çabaladığını ancak bu mümkün olmuyorsa olağanüstü evlenmeye izin vererek dosyaları takip etmesi için ASHB’ye tedbir görevleri yüklediğini aktarmıştır.

“Eğer ben ret kararı verdiğimde bu aile bu evliliği yapmayacaksa, bu çocuk bu evliliği yapmayacaksa ve o çocuğu ikna edebiliyorsam ret kararı veriyorum. Ama benim verdiğim ret kararına rağmen çocuk gayri resmi evlenecekse benim hukuki koruma altına alınmasını sağlamam gerekiyor. Ve o zaman yine çocuk yararına olarak kabul kararıyla o çocuğu resmi bağla bağlayıp, sonuçları hakkında da onun yararına olacak sonuçların gerçekleşmesini sağlıyorum. Ama benim verdiğim her kararda mutlaka işte çocuğun desteklenmesi yönünden, bu ailenin desteklenmesi yönünden verdiğim bu evlilik kararlarında aile bakanlığına yazdığım yazılar var. Hani tabi sonucu ne oluyor bilmiyorum, aile bakanlığı bunu ne kadar takip ediyor destekliyor onu da bilmiyorum.” diyerek bu vakaların ASHB tarafından takip edilmesinin önemine dikkat çekmiştir.

Hâkimlerin bir kısmı evlenme izni isteyen çocuğun cinsel ilişki yaşamasını ve/ veya özellikle gebeliğini olağanüstü durum olarak yorumladıklarını söylediler.

” Şimdi bizim bu olağanüstü evlilik yaşındaki esas bizim yaklaşımımız, eğer bir cinsel birliktelik yaşanmışsa, kız hamileyse bu olağanüstü bir durumdur. Ortada kalmaması gerekir mantığıyla kanun bu maddeyi koymuştur diye düşünüyorum.”

“Eğer bir cinsel birliktelik ve hamilelik söz konusuysa davayı ben kabul ediyorum. Ama bunun haricinde şey geliyor ve diyor ki ben çok seviyorum, evlenmek istiyorum ben de diyorum ki sen o zaman 17 yaşını bekle annen baban izin versin ben sana izin vermiyorum.”

“Yani olağanüstü evlenme sadece hamile kaldığı zaman kanunun ön gördüğü şekilde. Sadece tek net bir sebebi olmalı çocuk hamileyse bunu da dünyaya getirmek istiyorsa babasıyla birlikte ancak o şekilde olmalı, onun haricinde bence olmamalı yani bu konuda bir esneklik konmamalı.”

Hâkimlerin bir kısmı ise çocuk gebe dahi olsa kanunun ve olağanüstülük değerlendirmesinin çocuğun hamileliğini tek başına kabul kriteri olarak yorumlamadıklarını, bu konudaki 1938 tarihli Yargıtay İçtihadı’nı uyguladıklarını, hastane raporunda çocuğun evlenme ehliyeti bulunmadığı veya psikolojik olarak hazır olmadığı değerlendirmesi yapılmışsa bunları da dikkate aldıklarını belirttiler.

“Kız istiyor mu, muhakkak bakıyoruz. Baskıyı kaldıracak nedenleri araştırıyoruz. Kendi de istekli görünüyor, ama bazı kızlar neden sessiz kalıyor, onları araştırıyoruz. Bir sene dahi olsa kız çocuğu kendini toparlasın istiyoruz. Bu dava çok önemsiz görünüyor, ancak takdir tamamiyle bizde. O yüzden bir insanın hayatı söz konusu oluyor. Bu tür verdiğimiz kararlardan dolayı vatandaş bize gelmiyor, mesela başka mahkemeye gidiyor, hangi mahkeme izin veriyorsa ona gidiyor. Burada yetkiyi de kimse incelemiyor.”

” Yasadaki koşullar varsa ve hamilelik de olsa bile, kız kaçmışsa ve ceza davası varsa bile, aile istese de olağanüstü değilse reddederiz.”

“(Adli Tıp Raporu’ndan bahsediyor) Kesinlikle rapor ne derse onu yapıyorum. Asla gebe bile olsa yapacak bir şey yok. Malumunuz babalık davası açacak (...) kurulacak. Ama çocuk eğer doğum yapıyor olabilmesi, anne olabileceği ve hatta ve hatta kadın eş olabileceği anlamına gelmiyor.”

Hâkimlerin bir kısmının kız çocuğunun cinsellik yaşamış olmasına yönelik zaman zaman olumsuz bir tutum takındıkları gözlemlenmiştir. 2012 yılında Türkiye’nin 14 ilinde yürütülen ve 33 Çocuk Mahkemesi hâkimiyle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanan sosyo-legal araştırmanın değerlendirme kısmında İrtiş, çocuk hâkimlerinin adalet sistemine dâhil olan kız çocuklarını adaletin kanatlarına almaları şeklinde bazı koruyucu yaklaşımları bulunabildiğini, bunun ataerkilliğin sürdürülmesi olarak yorumlanabileceğini aktarmıştır.¹⁰¹⁹

İrtiş mahkemelerde kız çocuklarına yönelik “kızımız” gibi hitap ve ifadelerin daha yoğunlukla kullanılabildiğini, kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla nasihat verme eğiliminin bulunduğunu, örneğin evden kaçan ve âşık olduğunu söyleyen kız

¹⁰¹⁹ Verda İRTİŞ, “Looking At The Juvenile Penal Justice System in Turkey Through The Question of Patriarchy”; Gendered Identities: Criticizing Patriarchy in Turkey içinde (Editörler: Rasim Özgür Dönmez/Fazilet Ahu ÖZMEN), Lexington Books/Fortress Academic, 1. Baskı, 2013, s. 103.

çocuklarının durumunun zaman zaman bazı hâkimler tarafından erkek peşinde koşmak olarak değerlendirilebildiğini (TMK m.128 gerekçesinde bu konu kocaya kaçma olayları diye nitelendirilmişti), hakimlerin kız çocuklarının cinselliğine daha fazla ilgi gösterdiklerine ve denetlediklerine dikkat çekmiştir.¹⁰²⁰

İki hâkim evlenme izni davası kapsamında önlerine gelen iki dosyada, kız çocuklarının yadırgatıcı buldukları davranışlarını anlatmışlardır.

”Benim unutmadığım bir dosyamda geçmişte, kızın babası gece bekçisiydi, anne yok. Kız sopalıktı ve evden kaçıp duruyordu. Baba bana geldi bu kız benim de karşının da başını belaya sokacak. En azından evlensin dedi. Kızı da bir görsen. Kaç kez evden kaçmış. Hiç olmazsa hep aynı kişiye kaçıyor, hiç olmazsa evlensin dedim. Kimsenin başını yakmasın.”

”Şimdi bakın ben 16-17-18 senedir icra ediyorum, yılda bir kez ya geliyor ya gelmiyor. Gelenler de hamile oluyor, bir kere verdim, ret edecektim, rapora sevk ettik kızımızı ama hamile çıktı. Ne yapayım şimdi, annesi babası zapt edememiş, şimdiki gençler genç mi yani çocuklar, biliyorsunuz internet çocuğu, Youtube’da internetten her şeyi öğreniyorlar. Cinsellik falan, ayıp falan hiçbir şey kalmadı. Ne yapayım ret edecektim, kabul etmek zorunda kaldım yoksa ret edecektim.”

Bu minvaldeki değerlendirmesinde bir hâkim, dosya kapsamında bekâret kontrolü yapılmasını gerekli gördüğünü aktarmıştır.

” Tamamen kişinin beyanına bırakırsak da yani bunun ucu çok açılır, önüne geçilemez diye düşünüyorum. İlla ki bir doktor kontrolü hani o birliktelik oldu mu, olmadı mı? İşte hamile kaldı mı kalmadı mı hani başka türlü bunun ispatı söz konusu olamayacağı için olayın ciddiyeti. O yüzden bir insan eğer o ilişkiyi yaşamışsa zaten bundan rahatsız olmaz diye düşünüyorum. Ya da işte hamile kaldıysa zaten kanından, idrarından tespit ediliyor. Ondan da rahatsız olacağını düşünmüyorum.”

Bu tür yaklaşımlar, yargısal faaliyetler aracılığıyla kız çocuklarının bedenlerinin denetlenmesi ataerkil tahakkümüne katkı sağladığı ve çocukların özel hayatına doğrudan müdahale içerdiği için çocuk hakları perspektifinin özümsemediğini düşündüren örnekler olmuştur.

¹⁰²⁰ İRTİŞ, 2013, s. 103-104.

3.2.1.4. Takdir yetkisi: Çocuğun yararı var mı?

Hâkimler bu davanın temelinde takdir yetkisi bulunduğunu, bu takdirlerini de çocuğun yüksek yararına uygun şekilde kullandıklarını aktardılar. Karar verme aşamasında doktor raporlarından faydalandıklarını, sosyal inceleme raporu düzenleme yoluna genelde gitmediklerini ancak bazı durumlarda sosyal çalışmacının görüşlerine başvurabildiklerini anlattılar.

“Dosyadaki her şey dosyada değil. Kesin yani bir şey vardır, çok zor. Vicdanen gidip geliyorsunuz, gidip geliyorsunuz. (...) Evet hâkimin vicdanının çok rol oynadığı etkili olduğu dosyalardan biri.”

“Sosyal incelemesi, psikolojik ve sosyal gelişimini tamamlayıp, tamamlamadığını görebilmek açısından, evlilik açısından olgunluğa erişti mi erişmedi mi bu açıdan uygun olur. Ama tabi bu davalar uzun soluklu yürütülemez. Bu raporları verecek kişilerin de bu konuda çok etkin ve yetkin çalışabilecek kişinin olması gerek ki hızlı bir şekilde raporlarını versinler, biz de o insanları bir çözüme ulaştıralım. Öbür türlü olursa yargılama uzarsa bir anlamı kalmayacak yani bu yaptığımız işlemlerin.”

Bir hâkim devlet hastanesinden alınan raporlarda çocuğun hamilelik testinden geçmesinden bazı çocukların rahatsız olduğunu ancak kanuni zorunluluk sebebiyle çocuğu rapora göndermek zorunda hissettiğini söylemiştir.

“Şey bazen çekiniyorlar aslında, annesinin babasının hamileyse de bilmesini istemeyebiliyor. Öyle durumlar da var ama ben kanunu uygulamakla yükümlüyüm. Kaldırılması gerekiyorsa da kanunun değişmesi gerekiyor. Anlatabildim mi yani ben bir kızı hamile mi değil mi diye sevk etmemem için de kanunun değişmesi lazım.”

Bir hâkim, Ankara’da alınan hastane raporlarına ilişkin çocuğun evlenmeye uygun olmadığı değerlendirmelerinin takdir yetkisine etkili olduğunu şu şekilde ifade etmiş:

” Son yıllarda bu çok sevindirici bir şey, hastaneye yazdığımız bedenlen ve ruhen evlenmeye uygun raporlarında özellikle şehir hastanelerinden, bunun çocuk olduğu ruhen ve bedenlen evlenmeye engel olduğu. Bu çocukların istismara çok açık oldukları, evlenmelerinin uygun olmadığına dair raporlar geliyor. Bu da benim için bir ümit ışığı ve sevindirici.”

Önceki görev yerlerinden biri yoğun dış göç alan bölgeden biri olan bir hâkim bu davalarda ilçe Devlet Hastanesi’nden gelen ve çocuğun evlenmeye bedenlen ve ruhen hazır olup olmadığının araştırıldığı raporla il devlet hastanesinden gelen aynı içerikli raporların birbirinden farklı olabileceğine dikkat çekerek yaşadığı olayı dile getirmiştir:

” (...) ilçesinde evlenmeye izin davasıyla çok fazla geliyorlar. Hatta şöyle; İlçe Devlet Hastanesi’ne gönderiliyordu önceden, İlçe Devlet Hastanesi’nden her zaman olumlu diye rapor geliyordu. Sonra ben oraya gittiğimde onu değiştirdim, İl Devlet Hastanesi’ne göndermeye başladım. İl Devlet Hastanesi’nden hiçbirisi olumlu gelmemeye başladı. (...) İlçesi küçük olduğu için artık orada baskı mı oluyor, başka bir şey mi oluyor. Tabi bu tahmin, hiçbir şey olmuyor da olabilir. Ama İlçe Devlet’ten hep olumlu geliyordu, hiç olumsuz gelmiyordu.”

Hâkimin bahsettiği farklılığın, yani ilçedeki raporların hep olumlu geliyor olmasına yönelik durumun Arslan’ın Çocuk Gelin Evliliklerinde Suçu Gizleme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma’sında¹⁰²¹ bahsettiği yöntemlerden biri olabileceği, Atar’ın “İstismar Pazarı Davası” haberinde bahsedilen türden bir eril işbirliğinin buzdağının görünen tarafında kalmış olabileceği hususunda kanaat uyanmıştır.

Bununla beraber kesişimsel ayrımcılık unsurları taşıyan vakalardan olan Suriyeli kız çocuklarının erken evlendirilmesi hususunda özellikle göç alan alanlardaki mahkemelere gelen tarafında ve toplumda Suriyeli kızların, vatandaşlığı bulunan kızlara oranla daha fazla hak ihlali ve ayrımcılıkla karşılaşp karşılaşmadıkları hususunda araştırma yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Bir hâkim Suriyeli kızların nüfus kayıtları hakkında şu düşüncelerini dile getirdi:

“Özellikle Suriyeli çocukların taleplerinin tümünü reddediyorum çünkü yaş kısmını kendi beyanlarına göre dolduruyorlar. Göç idaresine bu konuda güvenemiyorum. Onlara hiç izin vermiyorum.”¹⁰²²

Geleneksel değer ve uygulamaların takdir yetkisine etkisi hakkında yapılan görüşmelerde görüş farklıları oldu. Bazı hâkimler bunların kararlarında etkili olmayacağını ifade ettiler.

” Yani şimdi geleneksel değer ve uygulamalara göre karar verilmemeli diye düşünüyorum ben. Böyle bir şey var diye onları erken yaşta evlenmeye zorlamak ya da o kişiyle evlenmeye zorlamak doğru değil bence.”

Bir kısım hâkim ise bu konuda daha farklı kanaatleydi ve istenmeyen bir durum olarak bu değer ve uygulamaların yargılamaya etki ettiğini ifade ettiler. Daha önce ceza alanında da görev yapmış bir hâkim erken evlenmelere varan çocuğun cinsel istismarı Yargıtay dosyalarında yaşanan örüntüyü tarif ederken “kadı hukuku” benzetmesi yaparak

¹⁰²¹ Tezin “patriyarka ve toplumsal cinsiyet” başlığında bu konuda değerlendirme yapılmıştır.

¹⁰²² Yaş belirlemesine dair hâkimin dile getirdiği ilgili problem, uygulamacılar tarafından da bu davalara ilişkin sorunlardan biri olarak tespit edilmiştir. Bkz. ÇOPUR, 2021, s. 99.

yerel mahkemeleri ve Yargıtay'ı eleştirmiştir. Bu hâkim, geleneksel değer ve uygulamaların yargılamaya çocuk bakımından olumsuz etki edebildiğini ve bunun hukuk eğitiminde de aktarılabildiğini anlatmıştır:

”Şunu söyleyeyim yine toplumsal durumdan ötürü, 15 yaşından küçükse cinsel ilişkiye girilmesi halinde eğer taraflar rızası varsa, ailenin rızası varsa yani artık bir şikayet olayı yoksa çekişme yoksa ortada ağır ceza mahkemeleri de en hafif cezayı verebilmek için elinden geleni yapıyor (...) veyahut hataya dair sokup, hata (...) dair sokup failin, mağdurun 15 yaşından küçük olduğunu bilmediğine dair tahkikatı devam ettirip kapatıyor dosyayı. Böyle dosyalar var biliyor musunuz? Var böyle Yargıtay kararname şeyine bakın, var. Ne oldu toplumsal, e neden yapıyor bunu şimdi cezası yüksek 15 yıl (...) şu olacak bu olacak diye. Toplumsal olarak daha büyük bir, hani bizim ceza hocamız derdi şüyuu vukuundan beter derdi, şüyuu vukuundan beter mevzu diye böyle bir kadı hukuku uyguluyor.”

Daha önceki görev yerlerinden biri İstanbul'un çeperlerinde kalan, hem iç hem dış göç alan büyük ilçelerinden biri olan bir hâkim, o dönemde gelen evlenmeye izin dosyalarından bahsetmiş ve deneyimlerini aktarmıştır:

” (...) adliyesi işte (...), (...), (...) semtlerinin çevresine bakıyor bizim yargılama alanımız orasıydı. Şimdi (...) İlçesi de genelde mutasıp kabul edilen insanların yaşadığı bir kesim. Orada belirli cemaatlara, tarikatlara mensup insanların sayısı fazlaydı. Bunu dilekçelerinde de sezdiriyorlar hani dini vecibelerimiz kapsamında çocuğun evlenmesi uygundur. Bu yaşta evlenmesine engel bir durum yoktur, biz ailecek bir karar aldık, bu şekilde bir evliliğin yapılmasına rıza gösterdik mahkemenizin de izin vermesini istiyoruz gibi talep dilekçeleri geliyordu.”

Aynı hakim, görüşmenin devamında kültürel çatışmalardan, hukuktaki enformel alanlardan ve kadına yönelik toplumsal algıdan bahsetmiş ve bazı dava dosyalarından örneklerle anlatımını aşağıdaki gibi detaylandırmıştır:

” Bizde bir çatışma oluyor yani kültürel yani şimdi bocalamış bir kültür var şu anda. Hangi tarafa yakın olduğunu çözemeyen hangi tarafın doğru olduğunu tespit edemeyen diyeyim ya da karar veremeyen diyeyim. Sanki İslamiyet'te kadının yeri yokmuş gibi bir algı var. Hani dedim biraz evvel de ben (...) İlçesinin çevre alanına baktım diye oradaki gelen keşke boşanma dosyalarında birbirlerine söyledikleri sözler veya whatsapp görüşmelerinden bir fotoğraf almış olsaydım ya da dilekçelerden doğrudan size gösterme şansım olurdu ama.

Orada diyor ki mesela işte Allah seni bana hizmet edesin diye doğurdu diyor, sen diyor bana görevlerini yerine getirmek mecburiyetindesin bunlarda aksamalara yol açıp bir de gidip şeriat hükümlerine bağlı olmayan kanunlar kapsamında benden boşanma talep ediyorsun, işte sen dindar değilsin, dinle bağdaşmıyor yaptıkların şeklinde bir sürü dilekçe okudum ben. Şimdi o yüzden diyorum sana Türkiye'nin bir tarafındaki bakış açısı hatta bir ilde, bir ilçedeki bakış açısı tabi genellemek lazım şimdi (...) İlçesi'nde oturan herkes değil de belirli bir kesim diyelim o zaman, anlayışa sahip kesimle diğeri arasında aslında dağlar kadar fark var."

Toplumda, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik toplumsal cinsiyet ayrımının evlenme yaşı bakımından etkili olduğunu, yaş farkının evlilikte önemine dikkat çeken ve cinsellikteki güç ilişkileri ilgili toplumsal bağlamı eleştiren bir hâkim, kız çocuğu ile erkeğin arasındaki yaş farkının aşk ile açıklanamayacağını, çocuğun kendisi gibi olma hakkının çocuktan çalındığını düşündüğünü aktarmıştır.

"Ben mesela eşler arasındaki yaş farkının maksimum 5 olması kanaatindeyim, bu benim düşüncem. Çünkü kız diyecek ki denizi görünce taş sektirelim diyecek. 30-40 yaşındaki adam diyecek ki ya çocuk çocuk işleri bırak, olmuyor mu, ama çocukça değil ki bu taş sektirme. (...) Yeşil alana çıktığı zaman parmaklarının ucunda sekerek, ellerini açarak gene şarkı söyleyerek yürümesi o yaştan verdiği bir duygu. 35 yaşındaki adam 40 yaşındaki adam tabi yapmaz çünkü onu yapmışsın sen zamanında, onu yapmış ki o zamanında o yaşı bir defa geliyor herkes. (...) işte aşk diyorlar tamam aşk tabi ki olacak ama küçük yaştaki kızla 40 yaşındaki bir erkek hiç fark etmez aşk olmaz arasında kimse kimseyi kandırmasın."

3.2.1.5. Evlenme yaşı: Kaç olmalı?

Mülakat yapılan hâkimlerin 3'ü evlenme yaşı düzenlemesini yerinde bulduklarını, kalan 11'i ise evlenme yaşının yükselmesi gerektiğini düşündüklerini ifade ettiler. Bu konuda araştırmacı olarak beni şaşırtan husus ise hâkimlerin hukuki düzenlemenin çok üstünde yaşları evlenme yaşı olarak görmelerinden kaynaklanan bir şaşkınlıktı. Bu konuda şaşkınlığımı ifade ettiğim birkaç katılımcı, evlenmeden önce istekli tarafların birkaç boşanma duruşmasını izlemesini tavsiye ettiklerini söylediler.¹⁰²³

¹⁰²³ Özdemir, boşanmanın evlilikle alakalı tutumları de etkilediğini düşünmektedir. Görüştüğü hâkimlerle olan değerlendirmeleri için "Boşanma: "Yer Acaba Bugün 'Kaç' Kere Sallandı?" başlıklı bölüme bakılabilir. ÖZDEMİR, 2016, s. 73.

Benim şaşkınlığımın kaynağı ise, araştırmanın temel konusu olan 18 yaş altı evliliklerin araştırılması sırasında onlardan öğrendiğim ve evlenen tarafların toplumsal olarak çoğu zaman evliliğe genç yaşlarda değil daha ilerleyen ve olgunluğa tekabül eden yetişkinlik döneminde hazır olmaları durumunun TMK’da evlenme ehliyetine isabet eden kavramsallaştırma ile hâkimler tarafından uygun evlenme yaşı olarak kabul edildiği bilgisine rastlamış olmamadan kaynaklanmaktaydı.

Bunun da ötesinde, hâkimler evlilik birliğini zedeleyen ve bozan etmenlerin zaman zaman yaştan bağımsız ekonomik durum, iletişimsizlik ve bağlantılı olarak aile içi şiddet ve toplumsal cinsiyet temalarıyla ilişkilerine değindiler. Son dönemde artan uyuşturucu kullanımı ve bunun çocuklar üzerindeki etkisi, kumar gibi çeşitli bağımlılıkların ailelerin parçalanmasına sebebiyet verebildiği, tüm bu temaların çocukların gelişimine ve toplumsal yapıya olan olumsuz etkileri hakkında çıkarımlarda bulunan hâkimlerin görüşlerine ise ilgili temaların hâlihazırda yapılan erken evliliklerle olan ilişkisine doğrudan etkisi bilinemediği için çalışmaya yalnızca konu hakkında geribildirim verdikleri bilgisi dâhil edildi.

Türk Medeni Kanun uygulaması ile evlenme yaşı maddesinin çelişkisine dikkat çeken bir hâkim evlenme yaşının neden yükselmesi gerektiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Biz boşanmada bağımsız konut temin edilmemesini,¹⁰²⁴ aile birliğinin dağılmasına etken görürken; ailelerle aynı evde yaşayacak çocuklara nasıl izin verebilirim? Burada bir çelişki oluyor.”

Bir başka hâkim yine kanunda çocuk hakları açısından çelişkili gördüğü hususları şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu davalar hâkim ve davacıdan oluşan iki tarafı var, hâkim de maddeyi uyguluyor. Madde düzenlemesi Türk aile yapısı için yeterli mi, bence tartışılır. Modern yaşam için 17 değil, 27 bile olmuyor. Sadece mutaassıp aileler değil. Bence 17 kaldırılсын, 18 olsun herkes için. Birey olarak kabul edilen yerde, çocuk hakları için çocuğu bile dinlerken aileye sormak abes. Bence gerek yok. Evlenince aile sormamalı. Fizyolojik olarak zaten lise bile bitmiyor. Ortaokulu bile bitirmeyen çocuk, bence iyi nesiller yetiştiremez bence tartışılır.”

Hâkimler, evlenme yaşının yükselişine ilişkin toplumsal dönüşümü çeşitli deneyim ve mesleki tecrübelerinden yola çıkarak örneklerle aktarmışlardır:

¹⁰²⁴ Yargıtay 2. Hukuk Dairesi erkek eş tarafından tam bağımsız konut temin edilmemesini kusur kabul etmektedir. Bkz. Yargıtay 2. HD E. 2015/17301 K. 2016/9626 T. 10.5.2016; Yargıtay 2. HD E. 2023/174 K. 2023/2797 T. 1.6.2023; Yargıtay 2. HD E. 2017/3302 K. 2019/2245 T. 6.3.2019; Yargıtay 2. HD E. 2024/1237 K. 2024/1168 T. 22.2.2024.

” Bu zor soru, ya bundan mesela 15 sene önce bir kız 20 yaşına geldiğinde ya sen hala evlenmiyor musun denilirdi. Ya da üniversite son sınıftaysa, okumuş yerdeyse, evlenilecek, yakında evlenir gözüyle bakılıyordu. 10 sene önce bu 25’e çıktı, 5 sene önce bu 30’a çıktı.(...) Artık devir değişiyor, ihtiyaçlar değişiyor. Eskiden belki de hani nüfusun yarısı kadın yarısı erkek ya, hatta böyle kızların geçim ihtiyaçlarını falan babanın o yükten kurtulması için bir an önce kızını belki de evlendiriyordu. (...) Şimdiki dünyada böyle bir şey kalmadı. Böyle olunca çocuk sayıları azaldı. E kız çocukları artık eskisi kadar kıymetsiz değil.(...) Şimdi öyle olduğu için evlenme yaşı git gide artıyor. Hatta belki de azalacak, belki de evlilik faktörü azalacak, öyle bir kavram azalacak belki de. Zaman ona götürüyor gibi.”

Erken yaşlarda yapılan evliliklerin, hem evlilik ve evlenen taraflar bakımından zararlarına değinen bir hâkim şunları aktarmıştır:

“Evlenme yaşı bence kesinlikle 22’den aşağı olmamalı.(...) Mesela bakıyorsun 19 yaşında evlenmiş, o evlilik 2 ay sürüyor, 3 ay sürüyor. (...) Çünkü daha düşünceleri, daha evlilikleri yerine oturmadan, daha evliliğin ne olduğunu anlamadan, o sorumlulukları alabilecek yaşa gelmeden evlendikleri için, sonra çok sürmüyor evlilik, evliliğin ömrü çok kısa oluyor. (...) Çok genç kıza bakıyorum yaşına 19. (boşanma dava dosyalarından bahsediyor) Yani bir bakıyorsunuz 20 yaşında evlenmiş. Yani 22 bile az ama yani ben Türkiye koşullarına göre düşünerek söyledim.”

Evlenme yaşı düzenlemesinin yerinde olduğunu veya yerinde olmasa bile çözümün yaş yükseltmek olmadığını düşünen hâkimler düşüncelerini şu şekilde aktardılar:

” Düzenlemenin yeterli olduğunu düşünüyorum. “

“Türkiye’nin şu eğitim kültürel bilinç seviyesi iyi değil, bence evlenme yaşı en az yirmi olmalı ama Türkiye’deki koşullarda bu çok zor.”

“Bu çok subjektif bir soru yani. Dediğim gibi yaştan ziyade eğitime, farkındalığa odaklanmalıyız. İlla yaş vereceksek de ben 25 civarı falan diyorum yani.”

Evlenme yaşının 18’in üstüne çıkarılması gerektiğini düşünen bazı hâkimlerin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

” Evlenme yaşı 18 olmalıdır, 124. madde kaldırılmalıdır. “

” En az 18’in üstü.”

“kadın 25-28 erkek 30 ve üzeri bana göre bu.”

” 20’li yaşlar bence daha uygundur diye düşünüyorum.”

“Ben kesinlikle 16 falan düşünmüyorum, 20 biz yükselsin diyoruz hatta tanınmadan kesinlikle evlenilmesin diyoruz.”

“25-26 kadın için, erkek için o yaşlar, 27-28-29 çok fazla olabilir. 17-18’in kabul edilmesi de biraz erken diye düşünüyorum ben. Bu açıdan erken diye düşünüyorum.”

Evlenme yaşının 30’a yükseltilmesini savunan bir hâkim aynı zamanda evlenecek kişilerin evlenmeye uygun olup olmadığının araştırılması ve eğitim alınması gerektiğini düşünmektedir.

” 30 diyeceğim neden diyeceksiniz, ancak bir kadının bağımsız düşünme, sağlıklı karar verme yetisine 30 yaşında sahip oluyor. Erkekler için de öyle erkekler de geç olgunlaşıyor. Yani evlilik kurumunun sağlıklı yürüyebilmesi için her iki tarafın da ekonomik özgürlüğünü eline almış olması gerekir. (...) hani belki bu üreme çocuk sahibi olması açısından belki geç olarak düşünülebilir ama yani şöyle diyelim 25-30. 18 yaş çok erken. (...) evlilik için farklı bir ehliyet gerekiyor.”

Evlenmeden önce evlenecek tarafların eğitim almasını savunan bir başka hâkim düşüncesini aşağıdaki gibi temellendirmiştir:

“Bence kanuni bir düzenleme yaparsanız elbette ki reşit olma yaşı evlenme yaşı olarak düzenlenebilir. (...) İnsanlara da en azından evlenme talebinde bulunduklarında bir farkındalık yaratılabilir yani evlilikten beklentileriniz ne, (...).”

Bazı hâkimler, bu hükmün doğrudan devlet eliyle kanuni düzenleme yapılarak kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır.

” Bence erken evlilik ortadan kaldırılacaksa devletin topyekûn bu hususta bir karar alması lazım. Bir kere kanuni düzenlemeleri ona göre yapacak, çocuk yaştaki evliliklere cevaz vermeyecekler yani 18 yaş bile bence bir insanın durup düşünmesi gerekir. Yani 18 yaşında yeni ergenliğinden çıkmış reşit olmuş bir çocuk yani 18 yaşındaki bir çocuk bile bence evlenmek için çok küçük. Ama hani gene de bunun 18 yaşı yani reşit kendi kararlarını kendi alabilmeyle bir tutulması lazım. Daha erken yaşlardaki evliliklere cevaz veren, tebliğe cevaz veren TMK 124’teki hükümlerin veyahut TMK’daki hükümlerin kaldırılması gerekir.”

Kanunların bireysel etkisinin yanı sıra toplumu da dönüştürmesi gerektiğini düşünen bir hâkim, hukuki alanda hem normatif düzenlemeler hem de uygulama açısından karşılık bulan kız çocuklarının cinsellik yaşamlarına karşılık onların evlendirilerek cezalandırılması anlayışından hukuksal olarak vazgeçilmesi gerektiğini aktarmıştır.

”Bence bu maddenin kaldırılması gerekiyor. Bazen toplumun gelişmesi için yargının daha üst bir yerde olması gerekiyor. Belki kanun maddelerinin daha üst bir yerde olması ve toplumun o kanun maddeleriyle gelişmesi gerekiyor. Böyle bir maddenin olması bizi mecbur bırakıyor bazen evlenmeye izin kararlarında. Ama çocuklar cinsel hayat

yaşayabilirler, tecrübe yaşayabilirler, bunun evlilikle sonuçlanması, bir ömür boyu bu sorumluluğun alınması ya da cezası neyse çekilmesi de çok yanlış bir şey gibi geliyor bana hani çok düşündüğümüz oluyor. (...) hiç içimiz el vererek vermiyoruz evlilik iznini.”

SONUÇ

TMK'daki erken evlilikleri düzenleyen kuralların hukuki ve toplumsal etkinlinin hukuk sosyolojisi yönünden incelenmesi amacıyla yapılan araştırmanın sonucunda, TMK'nın 124, 126 ve 128. maddelerinin yürürlükten kaldırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kanun düzenlemesinin temel çelişkisi, pozitif hukuk düzenlemelerinde çocukluktan çıkış yaşını uluslararası sözleşmeler ve ulusal kanunlarla uyumlu olarak on sekiz yaşla betimleyen yasal mevzuatın, evlenme yaşı ve kuralını bakımından çocuk hakları hukukuna aykırı düzenlenmesinde kendini göstermiştir. Türk Hukuku'nda, evlenme yaşının on sekizden aşağıda tutulmasının sebebi ahlaki, sosyal ve geleneksel kaygılardan ileri gelmektedir. Evliliğin, hukuk ve yargılama alanında hem ekonomik hem de sosyokültürel anlamda sosyal güvence kurumu olarak algılanması ile ceza ve muhakeme alanında namusun kadın ve çocuklara yönelik paternalistik muhafazakâr tutumlarla ele alınması erken evliliklerin hukuk sosyolojisindeki görüntüsüne karakterini vermektedir.

On sekiz yaş; sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik ve siyasi olarak inşaa edilen çocukluk döneminin sonuna tekabül eden hukuki bir döneme de işaret etmektedir. Bugün, hem dünyada hem de Türkiye'de yerleşen çocukluk dönemi algısı on sekiz yaşına kadar geçen süreyi ifade etmektedir. On sekiz yaşa kadarki süreç çocukluk olarak tanınmakta ve algılanmaktadır.

Türkiye'de, çocukluk algısı ve çocuğun değeri geçtiğimiz yüzyıldan itibaren önemli bir siyasi değişim ve sosyoljik dönüşüm geçirmiştir. Çocuğun ekonomik değeri yavaş yavaş azalırken yerine çocuğun manevi değerinin arttığı izlenmiştir. Bununla paralel olarak kız çocuklarının kamusal hayata katılımı yaygınlaşmış ve kız çocuğuna verilen toplumsal değer artış göstermiştir. Yüzyılın son yarısında ilk evlenme yaşı belirgin oranda yükselerek artık on sekiz yaşın üstüne çıkmıştır.¹⁰²⁵

Bu veriler bize artık yetişkinlikle çocukluk arasındaki çizginin erkenden evlenerek çizilmediği, çocukluktan ergenliğe geçişin peşi sıra evlenme alışkanlığının büyük oranda terkedilerek evlenmenin toplumsal yaşantıda daha ileriki yaşlara ertelendiğini, çocukluk dönemine daha büyük bir alan açıldığını, hatta çocukluktan çıkan bireylerin dahi bir

¹⁰²⁵ 1978'de 17,6 olarak tespit edilen kadınların ilk evlenme yaşının 2018 yılında 21,4'e yükselmiştir. Bkz. Turkish Fertility Survey 1978 First Report Volume I: Methodology and Findings, Hacettepe Institute of Population Studies, 1978, s.53;TNSA 2018, s. 46.

müddet daha gençlik ile yetişkinlik arasında kaldıklarını, evlenme ve çalışma ile yetişkinliğe çizilen sınırların esnediğini göstermektedir.

Dolayısıyla, Türkiye’de erken evliliklere ilişkin kültürel savunmanın kaynağını teşkil eden toplumsal ihtiyaçlar ve sosyolojik yapının henüz evlenme yaşının istisnasız olarak on sekiz olarak belirlenmesine hazır olmadığı anlatısının doğallık diskuruyla perdelenen ataerkil taassubun tezahürleri olduğu göz önüne alındığında bu iddiaların çürüdüğü ve bu savunmaların geçersiz kaldığını ortaya çıkmaktadır.

Yeni Medeni Kanun’un ilanından itibaren pek çok kez kez evlenme yaşının on sekize yükseltilmesi için kanun tasarısı sunulmuştur. Buna rağmen gösterilen direnç, 2015 yılında AYM’de yapılan tartışmalar ve erken evlenen kız çocukları aleyhine verilen iptal kararları, 2016 yılında sunulan Af Tasarısı’ndaki “*mağdur babalar*” anlatısı ile “*nafaka mağdurları*” arasındaki ilişkisellik; “*Biraderlik Sözleşmesi*” kapsamında değerlendirildiğinde hukuk düzeninde gedikler açmaya yönelik adımlar olarak yorumlanmaktadır.¹⁰²⁶ Dolayısıyla, Yüksek mahkemesi kararlarında erken evliliklere yönelik cezasızlık tutumunu tüm dünyada ve Türkiye’de yaşanan toplumsal cinsiyet krizinin ve kazanılmış hakların geriye döndürülmesi çabaları bağlamında da değerlendirmek gerekmektedir.

Dünyadaki göç ve mülteciler konusundaki rahatsızlıkların ötekileştirme söylemi üzerinden yine toplumsal cinsiyet alanına kadınlar ve kız çocuklarına tahvil edilerek onlar aleyhine gedikler açması da hem dünyada hem de Türkiye’de erken evlendirilen kız çocukları için bir tehdit unsuru olarak kendine yer bulmaktadır. Bu nedenle, erken evliliğin kategorik olarak topyekûn reddedilmesi gerekir.

Geçmişte kızlarını erken evlendirip ülkeyi kalkındıran politikaların bugün, kültürel savunmalarla perdelenerek, sosyoekonomik olarak daha dezavantajlı yoksul çocukların ve göçmen çocukların emeği ve acıları üzerinden yeniden inşaa edilmesine direnilmesi daha geniş anlamda tüm çocuk hakları ve demokratik hak ve anayasal özgürlüklerin korunmasının sağlanması bakımından da önemlidir. Bu açıdan, küresel düzeyde çocuk hakları hareketinin ve ulusal dinamiklerin katkısıyla çeşitli ülkelerde evlenme yaşının on sekize yükseltilmesi örneklerinin çoğalmasa ümit verici gelişmelerdendir.¹⁰²⁷

On altı yaşındaki çocukların mahkeme izni ile evlenmesine karar verilmesi, çocukları erken evliliklerin zararlarından korumadığı gibi, kuralın kendisinin erken evliliklere yol

¹⁰²⁶ BERKTAY, 2024, s. 820.

¹⁰²⁷ “Kolombiya’da çocuk evlilikleri yasaklandı: Evlilik yaşı 18’e çıkarıldı”, 15.11.2024.

açan kalıp yargıların yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. On yedi yaşındaki çocukların aile izni ile evlenmesi ise, evlenme hakkının kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olmasının ve bu hakkın özgür irade ile kullanılmasının önüne geçmektedir. Bu kural, mahkeme kararıyla evlenme kuralında olduğu gibi çocuğun yüksek yararın yerine toplumsal cinsiyet rollerinin ve ekonomik eşitsizliklerin sürdürülmesine hizmet etmektedir.

Mahkeme izniyle evlenme ve aile izniyle evlenme; ataerkil evlenme kurallarıdır. Nasıl ki 1923 yılında kadınların baba ve erkek zümresi vekâletiyile evlenmesi kuralı olan “*velayet-i nedb*” kaldırılarak kadınların evlenme hakkı bir bütün olarak kadına sıkı sıkıya bağlanmış ve kadınların özgürleşmesi sağlanmış ise, çocukların üzerindeki “*velayet-i icbar*”a kadar uzanan hukukun kalıntısı olan evlenme vesayetinin kaldırılarak çocukların özgürleşmesi sağlanmalıdır.

Bu iki kural kaldırılarak evlenme ehliyeti için Medeni Kanun’da öngörülen evlenme yaşı, istisnasız herkes için on sekiz olarak kabul edilmelidir. Tez boyunca görüş ve teorilerini aktardığımız pek çok hukukçu da aynı kanaatte olup bazılarının değerlendirmelerine çeşitli başlıklarda yer verilmiştir. Çalışmaya alınamayan ancak alinyazındaki pek çok değerli çalışmacı tarafından bu konuda hukuk, insan hakları, siyaset bilimi, toplumsal cinsiyet, nüfus, kalkınma çalışmaları, tıp bilimleri ve diğer sosyal ve iktisadi interdisipliner alanlarda araştırmalar yapılmakta, itirazlar edilmekte ve tartışmalar yürütülmektedir.

Bu kuralın değiştirilmesi, yalnızca Medeni Hukuk alanı için değil, Ceza Hukuku alanı için de önemlidir. Zira TMK’nın evlenme yaşını düzenleyen 124. maddesi ile TCK’nın reşit olmayanla cinsel ilişkiyi düzenleyen 104. maddeleri çocuğun bedenini ataerkil anlayışa göre denetleyen ve bu anlamda birbirinin ikizi olan maddelerdir.¹⁰²⁸ Dolayısıyla, TCK’nın cinsel istismara ilişkin maddelerinin tüm çocukların yararına olacak şekilde uygulaması, istisnasız hiçbir çocuğun evliliğe uygun olmadığı fikrinin hukuk düzenine kazandırılması ile mümkün olacaktır.

Tezin hedeflerinden biri olan yaşayan hukukun tanınması; örf ve âdete ilişkin olguların kabul edildiği ve hukuken olması gerekenin üzerinde değer yüklenmesi anlamına gelmemektedir. Daha ziyade ilgili toplumla hukuk normu arasındaki açığın kapatılması ve çatışmanın bertaraf edilerek çözümler bulunmasına işaret etmektedir.¹⁰²⁹ Bu açıklığın kapatılması için gayriresmi yapılan erken evliliklerle ayrı bir başlıkta mücadele edilmeye devam edilmesi gerekmektedir. Bununla beraber, hukuk sosyolojisi ve yaşayan hukuk

¹⁰²⁸ EKİCİ, 2022, s. 399.

¹⁰²⁹ ÜSKÜL ENGİN, 2010, s. 1935.

bakımından da evlenme yaşına ilişkin asgari yaş şartının bu açıklığı giderecek şekilde on sekize çekilmesi, erken evliliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik sembolik ve hukuki öneminden ötürü anlamlı olacaktır.

Gelinen aşamada, aile izni, olağanüstü ve pek önemli sebep düzenlelerinin kanun metninden çıkartılması ve çocukların üstündeki evlenme baskısına yol açan pozitif hukuk düzenlemeleri yerine; evlenme yaşını on sekiz olarak belirleyen çocuğun üstün yararına hizmet eden hukuki düzenlemeler yapılması uygun düşecektir. Bu anlamda çocuk hakları hukukunun, alanda yol gösterici olacağı ve “*adalet kapısını açacağı*” temenni edilmektedir.¹⁰³⁰

¹⁰³⁰ ŞİRİN,2016, s. 58.

KAYNAKLAR

ABADAN-UNAT, Nermin, “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü”, **75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı** içinde içinde (Editör: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU), Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1. Baskı, 1998.

ACAR, Feride, “CEDAW’dan İstanbul Sözleşmesi’ne: Kadınların İnsan Hakları ve Kadınlara Karşı Şiddete İlişkin Uluslararası Standartların Evrimi”, **Kadınlarm ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet** içinde (Editörler: KAYA, Funda / ÖZDEMİR, Nadire / UYGUR, Gülriz), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014.

ACAR, Feride, “Kadınlarm İnsan Haklarında Ulusalüstü Standartlar ve Denetim: CEDAW Örneği Bağlamında Bazı Gözlemler”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar** içinde (Derleyenler: DURUDOĞAN, Hülya / GÖKŞEN, Fatoş / EMRAH ODER, Bertil / YÜKSEKER, Deniz), Koç Üniversitesi Yayınları: 4, 1.Baskı, 2010.

ACAR, Feride, “Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum”, **Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama** içinde (Editör: YEŞİLADALI, Burcu) (Çeviri: ORHUN, Defne / UYAR, Lema/ ERYILMAZ DİLEK, Sevinç/ KAYA, Muzaffer) , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 305 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, 1. Baskı, 2010.

ADAMS, Robert “Juvenile Justice and Children’s and Young People’s Rights “, **The Rights of Children** içinde (Editör: FRANKLIN, Bob), Basil Blackwell, 1986, 1. Baskı.

AGAMBEN, Giorgio, **Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat**, Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2013.

AĞAOĞLU CANAY, Hatike Dilara, “Çocuk Hakları Bağlamında Serbest Ebeveynlik Yaklaşımı” **Çocuk Yazıları** içinde (Yayına Hazırlayan: YALÇIN, Türkan), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2022.

AĞYEL, Meltem, Erken Yaşta Evlenen ve Evlenmeyen Kadınların Çocuk Yaşta Evliliğe ve Aile İçi Şiddete İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi, **Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2020.

Aile Danışmanları Derneği, Erken Evlilik Sorunu Bilgilen Güçlen Projesi Sonuç Raporu, Pozitif Matbaa, 1. Baskı, 2014.

AKÇABAY, F.Ceren / **HANBAY ÇAKIR**, Ebru / **KARABACAK**, Huriye, **Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadelede Yargılama Standartları** (Yayına Hazırlayan: **KARABACAK**, Huriye), Kadın Dayanışma Vakfı, Ankara, 2019.

AKÇAN PARLAZ, Evrim / **TEKGÜL**, Nurdan / **KARADEMİRCİ**, Emine / **ÖNGEL**, Kurtuluş) “Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik Ve Sosyal Gelişim Süreci”, **The Journal of Turkish Family Physician**, 2012, C.3, S.4.

AKGÜN TEKGÜL, Cansu, Evliliğin Şekline Uygulanacak Hukuk ve Konsüler Evlenmeler, **İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Tezi**, 2018.

AKILLIOĞLU, Tekin, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:13 Andlaşmalar Dizisi No:1, 1995.

AKIN, İlhan F., **Temel Hak ve Özgürlükler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1595, Fakülteler Matbaası, 3. Baskı, 1971.

AKINTÜRK, Turgut / **ATEŞ KARAMAN**, Derya, **Türk Medeni Hukuku İkinci Cilt Aile Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, 17. Baskı, 2015.

AKİPEK, Jale / **AKINTÜRK**, Turgut / **ATEŞ**, Derya, **Türk Medeni Hukuku Birinci Cilt Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku Yenilenmiş**, Beta Basım Yayım Dağıtım, 15. Bası, 2019.

AKSOY RETORNAZ, Emine Eylem, “Türk Ceza Hukuku ve Zorla Evlilik”, **Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk Cilt:1** içinde (Editör: ÜSKÜL ENGİN, Zeynep Özlem), Oniki Levha Yayınları, 1.Baskı, 2019.

AKYILMAZ, Gül, “19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Kanunlaştırma Hareketlerinde Kadının Hukuki Durumuna İlişkin Düzenlemeler”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2011, C.10, S.1.

AKYILMAZ, Gül, “Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri”, II. Uluslararası Kadın Ve Hukuk Sempozyumu Cilt-1, **Türkiye Barolar Birliği Yayınları**: 381, Şen Matbaa, 2019.

AKYÜZ, Emine, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, Pegem Akademi, 7. Baskı, 2020.

AKYÜZ, Emine, **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Milli Eğitim Basımevi, 1. Basım, 2000.

ALÇO, Seda, “Çocuk Adalet Sisteminde 100 Yıl”, Türkiye Çocuk Yıllığı 2023-100 Yılın Çocukluk Tarihi içinde (Bölüm Editörü: Memduh Cemil Şirin), **Çocuk Vakfı Dijital Yayınları 1**, 2024, 1. Baskı.

ALGAN, Bülent, Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Anabilim Dalı Doktora Tezi**, 2006.

ALGAN, Müberra, **Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları**, Oniki Levha Yayınları, 1. Baskı, 2021.

ALKAN, Ayten / **ÇAKIR**, Serpil” Osmanlı İmparatorluğu’ndan Modern Türkiye’ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar”, 1920’den Günümüze **Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim** içinde (Derleyenler: ALPKAYA, Faruk/ DURU, Bülent), Phoenix Yayınevi, 4. Baskı, 2017.

ALLAN, Kenneth, **Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori Toplumsal Dünyaları Görünür Kılmak** (Çeviri Editörü: ERGÜL, Hakan, Çevirenler: BORA, Aksu / COŞAR, Simten / ERGÜL, Hakan / PAMİR, Mete / ÜNAL, Erkal), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2020.

ALTINBAŞ, Deniz, “Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**. 2006, C.0, S.9.

American Anthropological Association, “Statement on Human Rights”, **American Anthropologist**, 1947, C.49, S.4.

AMOA, Jewel, “The World On Her Shoulders: The Rights of the Girl-Child in the Context of Culture & Identity”, **Essex Human Rights Review**, 2007, C.4, S.2.

Anayasa Mahkemesi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2021.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, **Türk Ceza Hukuku Mevzuatı Cilt I Kanunlar**, Seçkin Yayınları, Güncellenmiş 30. Bası, 2022.

ANTAKYALIOĞLU, Şahin / **KUMCU**, Dilek / **KORKMAZ**, Sezgi,” **Bağırsaydı Sesi Duyulurdu” Çocuklara Yönelik Cinsel İstismarda Cezasızlık Raporu**, İHOP Cezasızlıktan Hesap Verilebilirliğe: Sivil Toplum Örgütlerinin İzleme ve Müdahale Kapasitelerinin Geliştirilmesi” Projesi Cezasızlık Kültürü- Yayın No:2, 2014.

ARAT, Yeşim, “Women’s Rights and Islam in Turkish Politics: The Civil Code Amendment”, **Middle East Journal**, 2010, C.64, S.2.

ARAT, Yeşim, “Yoğurtçu Parkı’ndan İstanbul Sözleşmesi’ne Cumhuriyet Reformları ve Türkiye’de Kadın Hareketi”, **İlk Yüzyılı Biterken Cumhuriyet Demokratikleşme Momentleri, Sıradan İnsanlar ve Siyaset** içinde (Derleyenler: ÖZCAN, Gencer / TURAN, Ömer / BOŞNAK, Büke / ERÇETİN, Tuğçe) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 745 Siyaset Bilimi 83, 1. Baskı-1. Edisyon, 2024.

ARAZ, Yahya, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu’da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kadın/Women 2000-Journal for Women’s Studies**, 2012, C.13, S.2.

ARAZ, Yahya, “Osmanlı İstanbul’unda Çocukluk, Çocuk Evlilikleri ve Cinsellik Yaşı Üzerine Bir Değerlendirme (19. Yüzyılın Başlarından İmparatorluğun Sonuna)* Cinsel İlişkiye Uygundur Lakin Kendi Adına Konuşamaz!,” **Toplumsal Tarih** 274, 2016.

ARCHARD, David, **Children: Rights and Childhood**, Routledge Yayınevi, 2. Baskı, 2004.

ARIES, Philippe, **Centuries of Childhood: A Social History of Family Life**, New York: Alfred A. Knopf, 1. Baskı, 1962.

ARIN, Canan, “Medeni Kanunun Vazgeçilmez Özü, Eskiye Sözü”, **Medeni Kanunun Vazgeçilmez Özü Eskiye Sözü** içinde (İstanbul Barosu Başkanlığı / Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Çalışma Toplantısı) içinde, İstanbul Barosu Yayınları, 1. Bası, 1996.

ARSLAN ÖNCÜ, Gülay, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde Kadına Karşı Aile İçi Şiddet Olgusu ve Bununla Mücadele Araçları”, **Public and Private International Law Bulletin**, 2012, C.32, S.2.

ARSLAN ÖNCÜ, Gülay, “Bölüm VII/ Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Hakkı” **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme** içinde (Editör: İNCEOĞLU, Sibel), Avrupa Konseyi, Baskı: Şen Matbaa, 1. Baskı, 2013.

ARSLAN ÖNCÜ, Gülay, **Özel Yaşama Ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 8**, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2019.

ARSLAN, Yusuf, “Çocuk Gelin Evliliklerinde Suçu Gizleme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma”, **Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, C.2, S.2.

ARTUK, M.Emin / **GÖKÇEN**, Ahmet / **ALŞAHİR**, M.Emin / **ÇAKIR**, Kerim, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Adalet Yayınevi, 20.Baskı, 2022.

ARZUK, Deniz, “1980 Sonrası Türkiye’de Yeni Çocukluk: Yapısal Bir Biçim Olarak Çocukluğun Dönüşümü”, **Türkiye’nin Büyük Dönüşümü Ayşe Buğra’ya Armağan** içinde (Editör: BORA, Tanıl), İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2018.

ASGARI, Ladan, "The Convention On The Rights Of The Child: The Necessity Of Adding A Provision To Ban Child Marriages," **ILSA Journal of International & Comparative Law**, 1998, C.5, S.1.

ASGARI, Ladan, The Human Rights Of Girl Children: An Argument For Establishing Gender Equality as a Jus Cogens, **Dissertation Presented To The Faculty Of The Graduate School University Of Southern California in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy**, 1997.

ASGHARI, Shamin, “Early Marriage in Iran: A Pragmatic Approach”, **Journal of Human Rights Practice**, 2019, C.11, S.3.

AYATA, Gökçeçiçek / **CANDAŞ**, Ayşen, “Turkey”, **Feminist Advocacy, Family Law and Violence Against Women International Perspectives** içinde (Editörler: AFKHAMI, Mahnaz / ERTÜRK, Yakın / MAYER, Ann Elizabeth), Routledge Publishing, 1. Baskı, 2019.

AYATA, Gökçeçiçek / **ERYILMAZ**, Sevinç / **KALEM**, Seda, **Ailenin Korunmasına Dair Kanun Kimi ve Neyi Koruyor? Hâkim, Savcı, Avukat Anlatıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 363 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları, 1. Baskı, 2011.

AYDIN ŞAFAK, Ayşe, **Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni**, XII Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2014.

AYDIN, Murat, **Çocukların Cinsel İstismarı ve Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu**, Seçkin Yayınları, 3. Baskı, 2018.

BACAKSIZ, Pınar, “Anayasa Mahkemesi’nin 27.05.2015 Tarih ve E: 2014/36 - K: 2015/51 Sayılı Kararının İncelenmesi”, **Ceza Hukuku Dergisi**, 2015, C.10, S.28.

BACKSTROM, Kirsten M., "The International Human Rights of the Child: Do They Protect the Female Child?", **George Washington Journal of International Law and Economics**, 1996-1997, C.30, S.2-3.

BANAKAR, Reza / **TRAVERS**, Max, "Introduction", **Law and Social Theory** içinde (editörler: BANAKAR, Reza / TRAVERS, Max), Hart Publishing, 2. Basım, 2017.

BANAKAR, Reza, **Normativity in Legal Sociology: Methodological Reflections on Law and Regulation in Late Modernity**, Springer International Publishing, 1. Baskı, 2015.

BANO, Samia, "'Standpoint', 'Difference' and Feminist Research", **Theory and Method in Socio-Legal Research** içinde (Editörler: BANAKAR, Reza / TRAVERS, Max), Hart Publishing, 1. Baskı, 2005.

BAŞ, Sezgi / **BAŞ**, Seda, "Müftülere Evlendirme Yetkisi Verilmesinin Anayasallığı Sorunu", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2021, C.11, S.2.

BAYKURT, Fakir, **Yılanların Öcü**, Literatür Yayıncılık.

BEDENICT, Peter, "Başlık Parası ve Mehr", **Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler** içinde (Editörler: GÜRİZ, Adnan / BENEDICT, Peter), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974.

BELGESAY, Mustafa Reşit, **Türk Kanunu Medenisi Şerhi III Aile Hukuku**, Nuri Akça Basımevi, 3. Baskı, 1948.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 1996.

BERKİ, Şakir, "Türk Medeni Kanununda Küçüklerin Evlenmesi içinde; Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’e Armağan", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları** No:197, Ajans Türk Matbaası, 1964.

BERKTAY, Fatmagül, "1. Ünite: Feminist Teoride Açılımlar", **Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312** içinde (Editör: ALTUNOĞLU, Asu),

Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309, Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013.

BERKTAY, Fatmagül, “Cumhuriyet’in İkinci Yüzyılında “Nafile Biraderlik Sözleşmesi’ne Devam mı?”, **İlk Yüzyılı Biterken Cumhuriyet: Demokratikleşme Momentleri, Sıradan İnsanlar ve Siyaset** içinde (Derleyenler: ÖZCAN, Gencer / TURAN, Ömer / BOŞNAK, Büke / ERÇETİN, Tuğçe), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 745 Siyaset Bilimi 83, 1. Baskı, 2024.

BERKTAY, Fatmagül, “Dünden Bugüne “Nafile Biraderlik Sözleşmesi”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce • Cilt 10 Feminizm** içinde (Editör: BORA, Tanıl), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2020.

BERKTAY, Fatmagül, “Felsefenin Kadına Bakışı”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar** içinde (Derleyenler: DURUDOĞAN, Hülya / GÖKŞEN, Fatoş / EMRAH ODER, Bertil / YÜKSEKER, Deniz), Koç Üniversitesi Yayınları: 4, 1.Baskı, 2010.

BERKTAY, Fatmagül, **Kadın Olmak, Yaşamak Yazmak**, Pencere Yayınları, 3. Bası, 1998.

BERKTAY, Fatmagül, **Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 7**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, 2004.

BERKTAY, Fatmagül, **Politikanın Çağrısı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 309 Siyaset Bilimi 32, 4. Baskı, 2016.

BERKTAY, Fatmagül, **Tarihin Cinsiyeti**, Metis Yayınları, 6. Basım, 2018.

BERKTAY, Fatmagül, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın Hristiyanlık’ta ve İslamiyet’te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Metis Yayınları, 9.Basım, 2003.

BHASIN, Kamla, **Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”**, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2014.

BHASIN, Kamla, **“Toplumsal Cinsiyet” Bize Yüklenen Roller**” (Çeviri: AY, Kader / SARIHACIOĞLU, Zeycan), Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 2015.

BILLET, Bret Lee, **Cultural Relativism In The Face of The West: The Plight Of Women And Female Children**, Palgrave Macmillan Yayınları, 1. Baskı, 2007.

BİRDAL, Yağmur, **Erkek Adalet Kısılcığında Kadınlar Örselenmiş Kadın Sendromu ve Feminist Kriminoloji**, Sel Yayınları, 1. Baskı, 2023.

BOLAK, Hale, “Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramsallaştırılmasına Yönelik Öneriler”, **Kadın Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın** içinde (Yayına Hazırlayan: TEKELİ, Şirin), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1990.

BOLAK BORATAV, Hale/ **OKMAN FİŞEK**, Güler/ **ESLEN ZİYA**, Hande, **Erkekliğin Türkiye Halleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2018.

BORA, Aksu / **ÜSTÜN**, İlknur, **Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler**, TESEV Yayınları, 3. Baskı, 2008.

BORA, Aksu, “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar** içinde (Derleyenler: ÇAYIR, Kenan / AYAN, Müge), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2012.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, 9.Baskı, 2005.

BOURDIEU, Pierre, **Bekârlar Balosu**, Dost Kitabevi Yayınları, 2009.

BOURDIEU, Pierre, **Eril Tahakküm**, Bağlam Yayınları, 2. Basım, 2015.

BRIDGEMAN, Jo / **MONK**, Daniel, “Introduction: Reflections On The Relationship Between Feminism And Child Law”, **Feminist Perspectives on Child Law** içinde (Editörler: BRIDGEMAN, Jo / MONK, Daniel), Cavendish Publishing, 1. Baskı, 2000.

BUĞRA, Ayşe, “Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın** içinde(Derleyenler: DEDEOĞLU, Saniye / ELVEREN, Adem Yavuz), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012.

CAHİT, Can, **Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri Ve Genel Gelişim Çizgisi**, Siyasal Kitapevi, 3. Baskı, 2011.

CAHİT, Can, **Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar**, Siyasal Kitapevi, 2. Baskı, 2012.

CALDWELL, J.C., “A Theory of Fertility: From High Plateau to Destabilization”, **Population and Development Review** 4, 1978, S.553.

CAN, Cansu, “Çocuk İstismarı- Fiziksel İstismar”, **Kriminoloji Yazıları** içinde (Yayın Hazırlayan: YALÇIN SANCAR, Türkan), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2015.

CANORUÇ, Mustafa Şenay, (Doktrin ve Yargıtay Kararlarıyla Birlikte) Başlık Geleneği ve Hukuki Niteliği, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

CANORUÇ, Mustafa Şenay, “Anayasa Hukuku Açısından Başlık Parası Geleneği”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 2005, C.3, S.6.

CANSEL, Erol, “Türk Ailesinin Anayasanın 41. maddesine Göre İncelenmesi”, Prof. Dr. Jale G. Akipek’e Armağan, **Selçuk Üniversitesi Yayınları** No:100 Hukuk Fakültesi Yayınları No:11, 1991, 1. Basım.

CAPUTO, Virginia, “Too Young to Wed: Envisioning A ‘Generous Encounter’ Between Feminism And The Politics Of Childhood”, **Feminism and the Politics of Childhood: Friends or Foes?** içinde (Editörler: ROSEN, Rachel / TWAMLEY, Katherine), UCL Press, 1. Baskı, 2018.

CEREN, Tuğba, Türkiye’de Görülen Töre Cinayetlerinin Sosyolojik, Antropolojik ve Kültürel Kökenine Bakış, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2008.

CERNA, Christina M., “Universality of Human Rights and Cultural Diversity: Implementation of Human Rights in Different Socio-Cultural Context”s, **Human Rights Quarterly**, 1994, C.16, S.4.

CİN, Halil, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Selçuk Üniversitesi Yayınları No:42 Hukuk Fakültesi Yayınları No:3, 2. Baskı, 1988.

CLARKE, John, **Childhood Studies: An Introduction**, Blackwell Publishing, 1. Basım, 2004.

COLLER, Arthur Van, “Child Marriage – Acceptance by Association”, **International Journal of Law, Policy and the Family**, 2017, C.31, S.3.

COLLIER, Richard, **Masculinity, Law and Family**, Routledge Yayınevi, 1.Baskı, 1995.

CONNELL, Robert W., “The Social Organization of Masculinity” , **The Masculinities Reader** içinde (Editörler: WHITEHEAD, Stephen M. / BARRETT, Frank), Cambridge: Polity, 1. Basım, 2001.

CONNELL, Robert W., **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar Toplum, Kişi ve Cinsel Politika**, Ayrıntı Yayınları, 1.Basım, 1998.

COOMARASWAMY, Radhika “Identity Within: Cultural Relativism, Minority Rights And The Empowerment Of Women”, **George Washington International Law Review**, 2002, C.34, S.3.

COONTZ, Stephanie / **HENDERSON**, Peta, “Sınıflı ve Devletli Toplamların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri”, **Politik İktidar ve Kadın Emegi, Kadının Görünmeyen Emegi Maddeci Bir Feminizm Üzerine** içinde (Yayına Hazırlayanlar:

ACAR-SAVRAN, Gülnur / TURA DEMİRYONTAN, Nesrin) , Yordam Kitap, 3. Basım, 2016.

COŞKUN, Emel, İnsan/Kadın Ticareti ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, CEİD Yayınları: 4, 1. Basım, 2018.

COŞKUN, Vahap, İnsan Hakları ve Liberalizm, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

COTTERELL, Roger, Hukuk Sosyolojisi, Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

COX, Roger, Shaping Childhood: Themes of Uncertainty in the History of Adult-Child Relationships, Routledge Taylor & Francis Group Yayınevi, 1996.

CUNNINGHAM, Hugh, Children and Childhood in Western Society Since 1500, Taylor & Francis Group Yayınevi, 3.Baskı, 2020.

ÇAĞLAR GÜRGEY, Fatma İrem, “Türk Hukuk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik”, Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan II. Cilt içinde (Derleyen: SANCAR, Serpil), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011.

ÇAĞLAR GÜRGEY, Fatma İrem, ”Türk Hukukunun Aile Kavrayışı”, Prof. Dr. Adnan Güriz’e Armağan içinde (Editörler: ÜYE, Saim / ATILGAN, Eylem Ümit / AKİ, İrem / İSPİR, Zeynep / KAYA, Funda) Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016.

ÇAKIR, Serpil, “Feminizm: Aterkil İdeoljinin Eleştirisi”, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde (Derleyen: ÖRS, H. Birsen), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 188 Siyaset Bilimi 22, 1. Baskı, 2007.

ÇAKMAK, Diren, “Türkiye’de Çocuk Gelinler, Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik, Bildiri Tam Metinler E-Kitabı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, C.20, S.1.

ÇAVLİN, Alanur / **ÇAĞATAY SEÇKİNER**, Pelin, “Kadınların Evlilik Durumu ve Erken Evlilikler”, **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması** içinde, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015.

ÇETİN, Gülşah, Rememberings Of Adult Women Who Are Child Brides in Turkey Through The Lens Of Feminist And Social Learning Theories: A Phenomenological Inquiry, **Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Counseling in the Adrian Dominican School of Education of Barry University, Proquest Publishing LLC**, 2020.

CINAR, Ali Rıza “Çocukların Ceza Sorumluluğu ve Haklarında Uygulanacak Yaptırımlara Özgü Türk Ceza Yasasındaki Hükümler”, **Prof. Dr. Mehmet Emin ARTUK’a Armağan** içinde (Editör: KOCA, Mahmut), Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, 2020.

ÇİÇEK, Nazan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi”, **DTCF Dergisi**, 2020, S.60, S.2.

Çocuk Hakları Komitesi, “Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ergen Sağlığı ve Gelişimi Genel Yorum No. 4 (2003)”, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye ilişkin Genel Yorumları 2001 – 2006 içinde, **International Children’s Center ICC Çocuk Hakları Serisi III**, 2006.

Çocuk Hakları Komitesi, “Genel Yorum No. 13 (2011) Madde 19: Çocuğun Şiddetin Her Türünden Masun Olma Hakkı”, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye ilişkin Genel Yorumları 2008 – 2011 içinde, **Uluslararası Çocuk Merkezi Çocuk Hakları Serisi 10**, 2006.

Çocuk Hakları Komitesi, Ergenlikte Çocuk Haklarının Uygulanmasına Yönelik Genel Yorum No. 20 (2016) (Çev: UNICEF Türkiye) .

Çocuk Hakları Komitesi, Çocuğun Yüksek Yararının Birinci Planda Dikkate Alınması Hakkı (madde 3, paragraf 1)* ile İlgili Genel Yorum No.14 (2013), 738 Nolu Yayın, (Çeviri: Uluslararası Çocuk Merkezi(ICC)).

ÇOPUR, Onat, Çocuğun Yüksek Yararı Nedir? Odağımız Çocuk Olsun, Ankara Barosu, 2021.

DAĞ, Hüseyin, “Çocuk Yaşta Evliliklere Yaklaşım ve Önleme”, (Editör: ÖZÇETİN, M / KILIÇ, A.) Her Yönüyle Çocuk İstismarı ve İhmali, **Türkiye Klinikleri**, 1. Baskı, 2024.

DANIŞ, Didem, “Nüfusun Değişimleri ve Toplumsal Yapı”, **Türkiye’de Eşitsizlik, Tahakküm, Değişim** içinde (Editör: ÖZATAY, Cem), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2024.

DE BEAUVOIR, Simone, **İkinci Cinsiyet II Yaşanmış Deneyim**, Koç Üniversitesi Yayınları, 2.Basım, 2020.

DE BEAUVOIR, Simone, **İkinci Cinsiyet I Olgular ve Efsaneler**, Koç Üniversitesi Yayınları, 2.Basım, 2020.

DEDEOĞLU, Saniye / ELVEREN, Adem Yavuz, “Giriş: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti,” **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın** içinde (Derleyenler: DEDEOĞLU, Saniye / ELVEREN, Adem Yavuz), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012.

DELANEY, Carol, **Tohum ve Toprak**, İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2014.

DELPHY, Cristine, “Baş Düşman”, **Kadının Görünmeyen Emeği Maddeci Bir Feminizm Üzerine** içinde (Hazırlayanlar: ACAR-SAVRAN, Gülnur/ TURA DEMİRYONTAN, Nesrin), Yordam Kitap, 3. Basım, 2016.

DEMİR, Esra, “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD)**, 2008, C.14, S.3.

DEMİR, Esra, İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2006.

DEMİRCİ, Sena / **PAŞAOĞLU YÖNDEM**, Sibel, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkülerde “Çocuk Gelin” Gerçeği”, **KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi**, 2024, C.10, S.1.

DEVECİ, Cem, **İnsan Hakları Normları ve Dost-Düşman Ayrımı Siyaseti**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2004.

DİKMEN, Hilal, Alimony Debates in Turkey: Masculinist Restoration, Male Selfvictimization, And Gender Inequality, **A Dissertation Submitted to the Graduate School of Social Sciences and Humanities in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Comparative Studies in History and Society**, Koç Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

DİNÇKOL, Abdullah, **Sosyolojiye Giriş**, Der Yayınları, 1. Baskı, 2001.

DİRLİK, Arif, **Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Basım, 2010.

DOĞAN, İlyas, **İnsan Hakları Hukuku**, Astana Yayınları, 2. Baskı, 2015.

DOĞRU, Derya, "Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2023, C.72, S.1.

DOĞRU, Derya, “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Hukukundaki İz Düşümü: Pozitif Yükümlülük Doktrini”, **Anayasa Yargısı**, 2024, C.41, S.1.

DOĞRU, Derya, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargılamasında Takdir Marjı Doktrini**, Turhan Kitapevi, 1. Baskı, 2019.

DOĞRUEL, Fulya, “Erken Yaşta Evliliklerin Kadınlar Üzerindeki Bedensel, Duygusal ve Sosyal Etkileri”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2023, C.22, S.4.

DONNELLY, Jack, “The Relative Universality of Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, 2007, C.29, S.2.

DONNELLY, Jack, “Cultural Relativism and Universal Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, 1984, C.6, S.4.

DONNELLY, Jack, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, 1995.

DÖĞÜŞ, Necati, “19. Yüzyıl İstanbul’unda Bir Erken Evlilik Olayı veya Küçük Nesibe’nin Nikâh Serencamı”, **Hitit İlahiyat Dergisi**, 2022, C.21, S.1.

DUBEN, Alan, “Ottoman-Turkish Families and Households”, **Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies** içinde (Editör: ERDER, Türköz), Turkish Social Science Association, Maya Publishing and Printing Ltd. Şti, 1985.

DUBEN, Alan, **Kent, Aile, Tarih**, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2002.

DURAKBAŞA, Ayşe, “Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve Kadın Yurttaş”, **Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan I.Cilt** içinde (Derleyen: SANCAR, Serpil), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011.

DURAL, Mustafa / **ÖĞÜZ**, Tufan, **Cilt II Kişiler Hukuku Gerçek ve Tüzel Kişiler**, Filiz Kitapevi, 23. Baskı, 2022.

DURKHEIM, Emile, **Dinî Hayatın İlkel Biçimleri**, İstanbul Ataç Yayınları, 1. Basım, 2005.

DURKHEIM, Emile, **Incest: The Nature and Origin of The Taboo**, New York:Lyle Stuart Inc Yayınevi, 3.Baskı, 1963.

DWORKIN, Gerald, “Moral Paternalism”, **Law and Philosophy**, 2005, C.24, S.3.

ECEVİT, Yıldız, “2. Ünite Emek”, **Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312 Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309** içinde (Editör: ALTUNOĞLU, Asu), Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013.

ECEVİT, Yıldız, “Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi”; **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın** içinde (Derleyenler: DEDEOĞLU, Saniye / ELVEREN, Adem Yavuz), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012.

ECEVİT, Yıldız, “Ünite 1:Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç”, **Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi** içinde (Editör: KOÇAK TURHANOĞLU, Feryal Aysin), Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1304, 1. Baskı, 2011.

ECEVİT, Yıldız, “**Yakından Bakmak**” Uçan Süpürge’de “Çocuk Gelinler”in 10.Yılı **Özel Kitabı**, Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, Özdemir Ofset, 1. Baskı, 2015.

ECEVİT, Yıldız, **Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları Eğitim Materyali**, Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği Yayınları, 2021.

ECEVİTOĞLU, Pınar, **Namus Töre ve İktidar: Kadının Çıplak Hayat Olarak Kuruluşu**, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, 2012.

EHRlich, Eugen, **Hukuk Sosyolojisinin Temel İlkeleri**, Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2019.

EKİCİ ŞAHİN, Meral, Ceza Hukuku ve Zorla Evlendirme, **Prof Dr. Nevzat Toroslu’ya Armağan Cilt-1** içinde, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 459 Ankara Üniversitesi Basımevi, 2015.

EKİCİ, Meral, “Çocuk Evlilikleri ve Çocuk Gelinler”; **Kadın Yazıları** içinde (Yayına Hazırlayan: YALÇIN, Türkan), Savaş Yayınevi, 2020, 1. Baskı.

EKİCİ, Meral, “Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu Bağlamında Akran Sorunu”, **Çocuk Yazıları** içinde (Editör: YALÇIN, Türkan), Savaş Yayınevi, 1. Basım, 2022.

EKİNCİ, Bezar Eylem, ”Anayasa Hukukuna Feminist Yaklaşımlar ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları** içinde (Editörler: UYGUR, Gülriz / ÖZDEMİR, Nadire), Seçkin Yayınları, 3. Baskı, 2022.

ELÇİN GRASSİNGER, Evgen Gülçin, "Çocuğun Menfaati gereği Görüşünün Alınmaması Gereken Durumlar," **Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan**, Yayın No:111, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2010.

Eleştirel Feminizm Sözlüğü, "Patriyarka Teorileri" içinde (Yayına Hazırlayanlar: **HIRATA**, Helena / **LABORIE**, Françoise / **LADOARE**, Helene / **SENOTIER**, Daniele, Çeviri: **ACAR-SAVRAN**, Gülnur), Kanat Yayınları, 1. Baskı, 2009.

ELVERİŞ, İdil / **JAHIC**, Galma / **KALEM**, Seda, **İstanbul Asliye Hukuk Mahkemelerinde Yargılama Süreci Taraflar, Davalar Ve İşleyiş**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 232 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 8, 1. Baskı, 2009.

ENGELS, Friedrich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Eriş Yayınları, 1. Baskı, 2003.

ERDEM, Ruhan "Zorla Evlilik Ayrı Bir Suç Olarak Düzenlenmeli mi? Almanya Örneği: Zorla Evlendirme ile Mücadele Kanunu(**)1", **Fasikül Hukuk Dergisi**, 2019, C.11, S.111.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Türk Aile Sosyolojisi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 1945, C.11 Cilt: 11, S.3-4.

FIONDA, Julia, **Legal Concepts of Childhood**, Hart Publishing Oxford and Portland, 1. Baskı, 2001.

FREEMAN, Michael, "Feminizm and Child Law", **Feminist Perspectives On Child Law** içinde (Editörler: **BRIDGEMAN**, Jo / **MONK**, Daniel), Cavendish Publishing, 1. Baskı, 2000.

FREUD, Sigmund, **Totem ve Tabu: Büyü, Gelenek, Korku ve Yasak**, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, 2015.

FREYER, Hans, **Sosyolojiye Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sevinç Matbaası, 3.Baskı, 1967.

FRIEDMAN, Marilyn, **Autonomy, Gender**, Politics, Oxford University Press, 2003.

GANGOLI, Geetanjali / **CHANTLER**, Khatidja / **HESTER**, Marianne / **SINGLETON**, Ann, “Understanding Forced Marriages: Definitions and Realities”, **Forced Marriage : Introducing a Social Justice and Human Rights Perspective** içinde (Editörler: GILL, Aisha K. / ANITHA, Sundari), Bloomsbury Academic & Professional, 1. Baskı, 2011.

GEMALMAZ, H.Burak, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması**, Legal Yayınevi, 1. Baskı, 2005.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, Devlet, Birey ve Özgürlük, Legal Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, “Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Yıllığı**, 1985-1986, C.7-8, S.1.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Legal Yayıncılık, 7. Baskı, 2010.

GEZER TUĞRUL, Yasemin, “Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma”, **Sosyoloji Notları**, 2018, C.2, S.1.

GIDDENS, Anthony, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori**, İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2018.

GITTENS, Diana, **Aile Sorgulanıyor**, Pencere Yayınları, 1985.

GOFFMAN, Erwing, **Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar**, Heretik Yayıncılık, 1. Baskı, 2014.

GOODY, Jack, **The Hidden Economy Of Kinship in The Development Of The Family And Marriage in Europe**, Past And Present Publications, 1983.

GÖGÜŞ TAN, Mine / **ŞAHİN**, Özlem / **SEVER**, Mustafa / **BORA**, Aksu, **Cumhuriyet’te Çocuklar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1. Bası, 2007.

GÖGÜŞ TAN, Mine, **Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması**, CEİD Yayınları: 3, 2018.

GÖKCAN, Hasan Tahsin, “Anayasal Denetimin Fonksiyonları Bağlamında Türk Anayasa Mahkemesinin Hak İhlali Kararlarının Objektif Etkisinin Anayasal Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, **Anayasa Yargısı**, 2024, C.41, S.1.

GÖREN, Zafer, “Çocuğun Temel Hakları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, 1998, C.15, S.40.

GÖREN, Zafer, “Çocukların Temel Haklarının Anayasal Garantisi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, C.2, S.22.

GÖZE, Ayferi, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım, 6. Baskı, 1993.

GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2020.

GÜL, İdil Işıl / **KARAN**, Ulaş, **Ayrımcılık Yasağı Kavramı, Hukuk, İzleme ve Belgeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Basım, 2011.

GÜL, Meryem, “Göç Sürecinde Erken Yaşta Evlilikleri Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Çocuklar Özelinde Düşünmek”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2022, S. 49.

GÜLEL, Devran, “Feminist Movement And Law-Making in Turkey: A Critical Appraisal From 1998 to 2018”, **Women's History Review**, 2021, C.30, S.1.

GÜLSEVEN, Ayşe Seda, “Türk Aile Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Roller”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2017, S.132.

GÜNGÖR, Arzu Hazer, “Cinsiyet Eşitliğinin Anayasal Temeli ve Yorumu (İsviçre ve Türkiye Anayasaları Bakımından Karşılaştırmalı Bir Çalışma)”, **İzmir Barosu Dergisi**, 2021, C.86, S.1.

GÜRİZ, Adnan, “Evlilik Dışı Birleşmeler ve Çocuklar”, **Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler** içinde (Editörler: GÜRİZ, Adnan / BENEDICT, Peter), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974.

GÜRİZ, Adnan, **Atasözleri ve Halk Deyimleri Işığında Türk İnsanı**, Phoenix Yayınları, 2. Baskı, 2008.

GÜRİZ, Adnan, **Türkiye’de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni**, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No.2, Sevinç Matbaası, 1975.

GÜRKAN, Ülker, “Evlilik Edinme ve Beslemelerin Hukuki Durumu “, **Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler** içinde (Editörler: GÜRİZ, Adnan / BENEDICT, Peter), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974.

GÜVEN, Kudret, **İsviçre Medeni Kanunu’ndaki Son Gelişmeler**, Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2023.

GÜVENÇ, Bozkurt, “Geleneklerden Kalıntılar: Başlık, Berdel, Kız Kaçırma, Kuma ve Amca Kızı Evliliği”, **İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi**, 1993, C.0, S.1.

HAFIZOĞULLARI, Zeki / **ÖZEN**, Muharrem, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, US-A Yayınları, 12. Baskı, 2019.

HAMMERSLEV, Ole, “How to Study Danish Judges”, **Theory and Method in Socio-Legal Research** içinde (Editörler: BANAKAR, Reza / TRAVERS, Max), Hart Publishing, 1. Baskı, 2005.

HARTMANN, Heidi, “Capitalism, Patriarchy and Job Segregation By Sex”, **Gender: A Sociological Reader** içinde (Editörler: JACKSON, Stevi / SCOTT, Sue), Routledge Yayınevi, 1. Baskı, 2002.

HARTMANN, Heidi, **Marksizm’le ve Feminizm’in Mutsuz Evliliği**, Agora Kitaplığı, 1. Basım, 2006.

HATEMİ, Hüseyin, “Hukuka ve Ahlâka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları (Özellikle BK.65 Kuralı)”, **İstanbul Üniversitesi Yayınları**, 1976.

HAZAR, Zeynep, “İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlemesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2022, C.26, S.2.

HERRING, Jonathan, “Ev İçi Şiddetin Tanımlanması: Saldırıdan Cebri Denetime”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet Şiddet** içinde (Editörler: KAYA, Funda / ÖZDEMİR, Nadire / UYGUR, Gülriz), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014.

HEYWOOD, Colin, **A History of Childhood Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times**, Polity Press, 9.Baskı, 2009.

HODGKIN, Rachel / **NEWELL**, Peter, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı**, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, (Tercüme ve Editör: AKİPEK, Şebnem), 2. Baskı, 2003.

HORII, Hoko, “A Blind Spot in International Human Rights Framework: A Space Between Tradition And Modernity Within The Child Marriage Discourse”, **The International Journal of Human Rights**, 2020, C.24, S.8.

İNAN, Ali Naim, “Çocuğun Korunmasında Medeni Kanun’umuzun İlkeleri ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede Hak Grupları”, **Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı** içinde, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1999.

İNAN, Ali Naim, **Çocuk Hukuku**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:3, 1. Baskı, 1968.

İNCEOĞLU, Sibel, “Hak ve Özgürlükleri Sınırlama ve Güvence Rejimi”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**

Kapsamında Bir İnceleme içinde (Editör: İNCEOĞLU, Sibel), Avrupa Konseyi, Baskı: Şen Matbaa, 1. Baskı, 2013.

İREM ÇAKIRCA, Seda,” Turkish Civil Code and CEDAW: Never Shall the Twain Meet?”, **Annales de la Faculte de Droit d’Istanbul**, 2015, C.45, S.62.

İRTİŞ, Verda, “Looking At The Juvenile Penal Justice System in Turkey Through The Question of Patriarchy”, **Gendered Identities: Criticizing Patriarchy in Turkey** içinde (Editörler: DÖNMEZ, Rasim Özgür / ÖZMEN, Fazilet Ahu), Lexington Books/Fortress Academic, 1. Baskı, 2013.

JACKMAN, Mary R., “Gender, Violence, and Harassment”, **Handbook of The Sociology of Gender** içinde (Editör: Janet SALTZMAN CHAFETZ), Springer Cham Yayınevi, 2. Baskı, 2018.

JACKSON, Stevi / **SCOTT**, Sue, “Introduction: The Gendering of Sociology” , **Gender : a Sociological Reader** içinde (Editörler: JACKSON, Stevi / SCOTT, Sue), Routledge Yayınevi, 1. Baskı, 2002.

KABOĞLU, İbrahim, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 15. Basım, 2020.

KABOĞLU, İbrahim, **Özgürlükler Hukuku 1 İnsan Hakları Genel Kuramına Giriş**, İmge Kitabevi, 2013.

CEDAW Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi İle Çocuk Hakları Komitesi'nin Zararlı Uygulamalara İlişkin 31 Ve 18 Sayılı Ortak Genel Tavsiyeleri/ Genel Yorumları, 04.11.2014, CEDAW/C/GY/31ÇHS/C/GY/18, (Çev: Uluslararası Çocuk Merkezi).

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem / **ATACA**, Bilge, “Çocuğun Değeri Ve Aile Değişimi: Türkiye’den Otuz Yıllık Bir Portre” (Çeviri: ÖNDER EROL, Pelin/ ALOĞLU, Ebru), **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını Sosyoloji Dergisi**, 2017, S.35.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, “Türkiye’de Kadının Statüsü: Kültürlerarası Perspektifler “, **75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin**

75. Yılı içinde (Editör: BERKTAY HACİMİRZAOĞLU, Ayşe), Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1. Baskı, 1998.

KALEM, Seda “Doing Fieldwork in Istanbul Courts: Challenges and Strategies”, **Combining The Legal And The Social In Sociology Of Law an Homenage to Reza Banakar** içinde (Editörler: HYDÉN, Håkan / COTTERRELL, Roger / NELKEN, David / SCHULTZ, Ulrike), Oñati International Series in Law and Society, Hart Publishing, 1. Baskı, 2023.

Kalkınma Atölyesi, Kapasite Geliştirme ve Toplum Temelli Müdahaleler Yoluyla Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Ailelerinde Çocuk Evliliklerinin Sonlandırılmasına Doğru Projesi, **Çocuk Evliliklerinin Önlenmesine Yönelik Müdahalelere İlişkin Öneriler**, 2023.

KALPAKLIOĞLU, Burcu / **ÇAMDERELİ**, Rümeysa, **Türkiye’de Erken Yaşta Evlilik Tecrübeleri ve Algıları**, Havle Kadın Derneği, 2021.

KANDİYOTİ, Deniz, “Bargaining with Patriarchy”, **Gender and Society**, 1988, C.2, S.3.

KANDİYOTİ, Deniz, “Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma”, **Türk Toplumunda Kadın** içinde (Derleyen: ABADAN-UNAT, Nermin), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979.

KANDİYOTİ, Deniz, “Patterns of Patriarchy: Notes for Analysis of Male Dominance in Turkish Society”, **Women in Modern Turkish Society** içinde (Editör: TEKELİ, Şirin) , Zed Books, 1.Baskı, 1995.

KANDİYOTİ, Deniz, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek İçin Geçmişe Bakış”, **Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan I. Cilt** içinde (Editör: SANCAR, Serpil), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011.

KANDİYOTİ, Deniz, **Cariyeler, Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yayınları, 7. Basım, 2022.

KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, 1993.

KARACAN, Olcay / **KOÇAKGÖL**, Muhammet, “Dworkin’de Hukukun Bütünlüğü ve Kız Çocuklarının Erken Yaşta Evlendirilmesi Sorunu”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme** içinde (Yayına Hazırlayanlar: BEYSAN, Nazime / ÇAĞLAR GÜRGEY, Fatma İrem / UYGUR, Gülriz), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2024.

KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan, **Roma Hukuku**, Yetkin Yayınları, 15. Baskı, 2012.

KARAN, Ulaş, “Bölüm XI/Evlenme ve Aile Kurma Hakkı “; **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme** içinde (Editör: İNCEOĞLU, Sibel), Avrupa Konseyi, Baskı: Şen Matbaa, 1. Baskı, 2013.

KARAN, Ulaş, “Evlenme ve Aile Kurma Hakkının Kapsamı ve Anayasal Dayanağı”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2018, C.13, S.163.

KARAN, Ulaş, “Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma ve Zorunlu Çalışma Yasağı: Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2018, C.67, S.2.

KARATAŞ, Kasım / **ASLAN**, Harun / **ÖZTÜRK**, Aslıhan Burcu / **ALBAYRAK**, Hande, “Cinsel İstismara Maruz Kalan Türk Vatandaşı ve Mülteci Çocukların Durumu”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, C.2, S.4.

KASAPOĞLU, Müzeyyen Aytül, “Ünite 1: Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları”, **Aile Sosyolojisi**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3748 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2563, 2018.

KAYA, Funda/ **ÖZDEMİR**, Nadire / **UYGUR**, Gülriz, “Giriş”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet** içinde (Editörler: KAYA, Funda / ÖZDEMİR, Nadire / UYGUR, Gülriz), Savaş Yayınevi, 2014.

KAYABAŞ, Ebru, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi- Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Filiz Kitapevi, 1. Basım, 2009.

KAZGAN, Gülten, “Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü”, **Türk Toplumunda Kadın** içinde (Derleyen: ABADAN-UNAT, Nermin), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979.

KEMAL, Yaşar, Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor Alain Bosquet ile Görüşmeler, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, 2003.

KESBİÇ, Kayıhan / KORLU, Özgenur, GENCER/ TERZİ, Ekin Gamze -Gülen Naz, Eğitim İzleme Raporu 2024, Eğitim Reformu Girişimi, 2024.

KESKİN, Dilşad, “Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2011, C.15, S.4.

KILIÇOĞLU, Ahmet M., Aile Hukuku, Turhan Kitapevi, 2015, 1. Baskı.

KOCA, Mahmut / ÜZÜLMEZ, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, 16. Baskı, 2023.

KOCA, Mahmut / ÜZÜLMEZ, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Adalet Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, 2020.

KOC AOĞLU, Dicle, “Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği”, **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, 2009, Sayı 9.

KOÇAK TURHANOĞLU, Feryal Aysın, “Ünite 8: Aile ve İlişkiler Ağı”, **Aile Sosyolojisi** içinde, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3748 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2563, 2018.

KÖPRÜLÜ, Bülent / KANETİ, Selim, Aile Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayını no:3388 Hukuk Fakültesi Yayını No:696, Özdem Kardeşler Matbaası, 1986.

KURKCHIYAN, Marina, “Researching Legal Culture in Russia: From Asking the Question to Gathering the Evidence”, **Theory and Method in Socio-Legal Research** içinde (Editörler: BANAKAR, Reza / TRAVERS, Max), Hart Publishing, 1. Baskı, 2005.

LAKATOS, Istvan, “Thoughts on Universalism versus Cultural Relativism, with Special Attention to Women’s Rights”, **Pecs Journal of International and European Law**, 2018, C.1.

LANGE, Bettina, “Researching Discourse and Behaviour as Elements of Law in Action”, **Theory and Method in Socio-Legal Research** içinde (Editörler: BANAKAR, Reza / TRAVERS, Max), Hart Publishing, 1. Baskı, 2005.

LEHMANN, Jennifer M., “Durkheim's Theories of Deviance and Suicide: A Feminist Reconsideration”, **American Journal of Sociology**, 1995, C.100, S.4.

LESS, Sue / **MELLOR**, Jenny, “Girls Rights”, **The Rights of Children** içinde (Editör: FRANKLIN, Bob), Basil Blackwell, 1. Baskı, 1986.

LEVI-STRAUS, Claude, **Din ve Büyü**, Yol Yayınları, 1. Basım, 1983.

LOCKE, John, **Eğitim Üzerine**, Yeryüzü Yayınevi, 2004.

LOPATKA, Adam, “The Rights of The Child Are Universal: The Perspective of the UN Convention on the Rights of the Child”, **The Ideologies of Children’s Rights** içinde (FREEMAN, Michael / VEERMAN, Philip), Martinus Nijhoff Publishers, 1. Baskı, 1992.

MACKINNON, Catharine A., **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru** (Çeviri: YÖNEY, Türkân / YÜCESOY, Sabir) , Metis Yayınları, 1. Basım, 2003.

MARCHBANK, Jennifer / **LEATHERBY**, Gayle, **Introducing to Gender Social Sciences Perspectives**, Routhledge Yayınevi, 2. Baskı, 2014.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1991.

MARGOLIN, Cynthia Rae, “Salvation versus Liberation: The Movement for Children’s Rights in a Historical Context”, “**Social Problems**”, 1978, C.25, S.4.

MARX, Karl / **ENGELS**, Friedrich / **LENİN**, Vladimir İlyiç, **Kadın ve Aile**, Eriş Yayınları, 3.Baskı, 2006.

MCCABE, Helen / **EGLIN**, Lauren, “I bought you. You are my wife”: “Modern Slavery” and Forced Marriage”, **Journal of Human Trafficking**, 2022, C.1, S.24.

MEMİŞ KARTAL, Pınar, “Reşit Olmayanla Cinsel ilişki (TCK.M.104)”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2016, C.65, S.4.

MEMİŞ KARTAL, Pınar, **Türk Ceza Hukuku'nda Çocukların Cinsel İstismarı**, Der Yayınları, 1.Baskı, 2014.

MEŞECİ-GIORGETTI, Filiz, “Cumhuriyetin Yüz Yıllık Eğitim Politikalarının Görünümü”, **Tarih ve Eğitime Dair Cumhuriyetin 100. Yılı Konuşmaları** içinde (Editör: ŞİMŞEK, Mehmet), İstanbul: İÜC Yayınevi, 2024.

MILLER, Pavla, “Gender and Patriarchy in Historical Sociology”, **Handbook of Historical Sociology** içinde (Editörler: DELANTY, Gerard / İSİN, Engin), Sage Yayınevi, 1. Baskı, 2003.

MILLET, Kate, **Cinsel Politika**, Payel Yayınları, 2. Basım, 1987.

MORALIOĞLU, Aylin, “80’li Yıllarda Kadın Hareketi ve Kampanyalar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2012, S.99.

MOROĞLU, Nazan, **Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi**, İstanbul 2009.

MOROĞLU, Nazan,” Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2017, C.13, S.1.

MURRAY GASTÓN, Colleen / **MİSUNAS**, Christina / **CAPPA**, Claudia, “Child Marriage Among Boys: A Global Overview Of Available Data”, **Vulnerable Children And Youth Studies**, 2019, C.14, S.3.

NADİR, İlkay, **Örselenmiş Kadın Sendromu: Geleneksel Meşru Savunma Doktrini Karşısında Sürekli Şiddet Hali**, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, 2024.

NASH, Kate, **The Political Sociology of Human Rights**, Cambridge University Press, 1. Baskı, 2015.

NAUCK, Bernhard/ **CLAUS**, Daniela, “Families in Turkey”, **Handbook of World Families**, 1. Basım, 2005.

ÇİÇEK, Nazan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi”, **DTCF Dergisi**, 2020, C.60, S.2.

ODER, Bertil Emrah, “Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması”, **Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama** içinde (Editör: YEŞİLADALI, Burcu) (Çeviri: Defne ORHUN / Lema UYAR/ Sevinç ERYILMAZ DİLEK/ Muzaffer KAYA), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 305 İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları 12, 1. Baskı, 2010.

OĞUZMAN, Kemal / **DURAL**, Mustafa, **Aile Hukuku**, 2. Baskı, 1998.

OĞUZMAN, Kemal / **SELİÇİ**, Özer / **OKTAY-ÖZDEMİR**, Saibe, **Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)**, Filiz Kitapevi, 19. Bası, 2020.

OLSEN, Frances, “Children’s Rights: Some Feminist Approaches to the United Nations Convention on the Rights of the Child”, **International Journal of Law and the Family**, 1992, C.6, S.1.

OLSEN, Frances, “From False Paternalism to False Equality: Judicial Assaults on Feminist Community”, **Michigan Law Review**, 1986, C.84, S.7.

ONUR, Bekir, **Çocuk, Tarih ve Toplum**, İmge Kitapevi, 1. Baskı, 2007.

ORTAYLI, İlber, “Family in Ottoman Society”, **Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies**, Turkish Social Science Association içinde (Editör: ERDER, Türköz), Maya Publishing and Printing Ltd. Şti, 1985.

OZANSOY, Cüneyt, “Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 1999, C.11, S.1.

ÖDEN, Merih “Türk Anayasa Hukukunda Devletin Kadınları Ev-içi Şiddete Karşı Koruma Ödevi”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet** içinde (Editörler: KAYA, Funda / ÖZDEMİR, Nadire / UYGUR, Gülriz), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014.

ÖDEN, Merih, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Yetkin Basımevi, 1. Baskı, 2003.

ÖRSTEN ESİRGİN, Seda, “Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanunu mu?”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 2011, C.29, S.29.

ÖZATAY, Cem, “Toplumsal Yapı Nedir?”, **Türkiye’de Eşitsizlik, Tahakküm, Değişim** içinde (Editör: ÖZATAY, Cem), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2024.

ÖZBAY, Ayşe, “Türkiye’de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerinde Etkisi”, **Türk Toplumunda Kadın** içinde (Derleyen: Nermin ABADAN-UNAT), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979.

ÖZBAY, Ferhunde, “Türkiye’de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın”, **75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı** içinde (Editör: BERKTAY HACİMİRZAOĞLU, Ayşe) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1. Baskı, 1998.

ÖZBAY, Ferhunde, **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, İletişim Yayınları, 3.Baskı, 2021.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, 19. Basım, 2019.

ÖZCAN, Mehmet Tevfik, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, 12 Levha Yayıncılık, 5. Baskı, 2021.

ÖZDEK, E. Yasemin, “1990’larda İnsan Hakları: Sorunlar ve Yönelimler”, **İnsan Hakları Yıllığı**, 1993, C.15.

ÖZDEK, Yasemin, “Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü”, **Küreselleşen Dünyada Anayasal Demokrasi Konulu Toplantı: 19-20 Mayıs 2011 Lefkoşa** içinde (Editör: ERDAL, Muhammed), Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2013.

ÖZDEK, Yasemin, **Neoliberal Otoriter Dönüşüm ve Türkiye Rejim**, Hukuk ve Kadın, Notaben Yayınları, 1. Baskı, 2023.

ÖZDEMİR, Hayrunissa / **RUHİ**, Ahmet Cemal, **Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)**, On İki Levha Yayınları, 4. Baskı, 2021.

ÖZDEMİR, Nadire, **İlişkisel Özerklik Bağlamında Evli Birey**, Turhan Kitapevi Yayınları, 1.Baskı, 2016.

ÖZDEMİR, Nadire, **Kültürel Savunma: Dönüştürücü Adalet Yaklaşımıyla Bir Değerlendirme**, Turhan Kitapevi, 1. Baskı, 2021.

ÖZDEMİR, Omca, “Osmanlı’da “Kadın”ın Hukuku”, **Prof. Dr. Adnan Güriz’e Armağan** içinde (Editörler: ÜYE, Saim / ATILGAN, Eylem Ümit / AKİ, İrem / İSPİR, Zeynep / KAYA, Funda), Ankara Üniversitesi Yayınları, 2016.

ÖZEN, Mustafa, **Ceza Hukuku Özel Hükümler Dersleri**, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, 2017.

ÖZER ÖZBEK, Veli / **DOĞAN**, Koray / **BACAKSIZ**, Pınar, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Seçkin Yayınları, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 18. Baskı, 2023.

ÖZGENÇ, İzzet, “Cinsel Suçlar”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2020, C.24, S.1.

ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayınevi, 19. Baskı, 2023.

ÖZTAN, Bilge, **Aile Hukuku**, Turhan Kitapevi, 6. Bası, 2015.

ÖZTAN, Güven Gürkan, **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2019.

PARSONS, Talcott / **BALES**, Robert F., **Family Socialization and Interaction Process**, Routledge Yayınevi, 6. Basım, 2007.

PATEL, Gayari, “How ‘Universal’ is The United Nations’ Universal Periodic Review Process? An Examination From a Cultural Relativist Perspective”, **University of Leicester School of Law College of Arts, Humanities & Law Doktora Tezi**, 2015.

POLAT, Oğuz, “Kadın ve Şiddet”, **İnsan Hakları Hukuku ve Kadın**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2003.

POLAT, Oğuz, “Türkiye’de Çocuk Haklarının Durumu”, **Toplum Ve Demokrasi Dergisi**, 2016, C.2, S.2.

POLAT, Oğuz, **Şiddet**, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, 2021.

POLAT, Oğuz, **Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı- Önleme ve Rehabilitasyon**, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, 2019.

POLLIS, Adamantia, “Cultural Relativism Revisited: Through State Prism” **Human Rights Quarterly**, C.18, S.2.

POLLIS, Adamantia, “Yeni Bir Evrenselciliğe Doğru: Yeniden Yapılandırma ve Diyalog”, **Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları içinde** (PEKER, Bülent / KUÇURADI, Ioanna), Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Uygulama ve Araştırma Merkezi UNESCO İnsan Hakları İçin Felsefe Kürsüsü, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999, 1. Baskı.

POSTMAN, Neil, **The Disappearance of Childhood**, Vintage Books, 1. Baskı, 1994.

POTTER, Franklin H., “Political Alliance By Marriage”, **The Classical Journal**, 1934, C.29, S.9.

QUEEN, Stuart A. / **ADAMS**, John B., **The Family in Various Cultures**, Harper&Row Publishers, 5.Baskı, 1985.

RAO, Arati, “The Politics of Gender and Culture in International Human Rights Discourse”, Women's Rights, **Human Rights: International Feminist Perspectives** içinde (Editörler: **PETERS**, Julie / **WOLPER**, Andrea), Taylor & Francis Group, 1994.

REVA, Zeynep / **POLAT**, Oğuz, “Forced Marriages As Human Rights Violation”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 2019, C.5, S.1.

REVA, Zeynep, “Hidden and Multiple Victimization: Forced Marriage in Turkey”, **Journal of Scientific Perspectives**, International Understanding the Violence Congress, 2021, C.5, S.2.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, **Emile ya da Eğitim Üzerine**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, İş Bankası Yayınları, 9.Basım, 2012.

RUSSELL-BROWN, Sherrie L., “Rape As An Act Of Genocide”, **Berkeley Journal of International Law**, 2003, C.21, S.2.

SALIK, Hava / **BASARAN**, Fatma / **DURU**, Pınar / **KİSECİK ŞENGÜL**, Zeynep, “Perception Of Opinion Leaders On Society’s Approach To Early Marriage: A Phenomenological Research”, **Children And Youth Services Review**, 2024, C.164.

SALİHPAŞAOĞLU, Yaşar / **TATAR**, Dilara Buket, **Teorik ve Pratik Hukuk Sosyolojisi**, Lykeion Yayıncılık, 1. Baskı, 2021.

SAMUELS, Harriet, “Feminist Legal Theory”, **Law and Social Theory** içinde (editörler: **BANAKAR**, Reza / **TRIVERS**, Max), 2017, Hart Publishing, 2. Baskı, 2017.

SAMUELS, Harriet, “Women, Culture and Human Rights: Feminist Interventions in Human Rights Law?”, **Rights in Context Law and Justice in Late Modern Society** içinde (**BANAKAR**, Reza), Ashgate Publishing Limited, 1. Baskı, 2010.

SANCAR, Mithat / **ÜMİT ATILGAN**, Eylem, “Adalet Biraz Es Geçiliyor...” **Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar**, TESEV Yayınları, 2009.

SANCAR, Serpil, **Erkeklik: İmkansız İktidar**, Metis Yayınları, 1. Basım, 2009.

SANCAR, Serpil, “8.Ünite, Erkeklik”, **Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312 Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309** içinde (Editör: **ALTUNOĞLU**, Asu), Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013.

SANCAR, Serpil, “Türkiye’de Kadın Hareketinin Politığı: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler”, **Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan I. Cilt** içinde (Editör: **SANCAR**, Serpil), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011.

SANCAR, Serpil, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar**, İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2020.

SAYGILIGİL, Feryal, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Materyali, 2010.

SCALES, Ann C., “The Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay”, **The Yale Law Journal**, 1986, C.95, S.7.

SCALES, Ann C., **Hukuki Feminizm: Aktivizm, Savunma ve Hukuk Kuramı**, Dost Kitapevi, 1. Baskı, 2019.

SEROZAN, Rona / **BAŞOĞLU**, Başak / **KAPANCI**, Berk, “Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri Ve Gelişimi”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2016, C.15, S.2-2.

SEROZAN, Rona, **Çocuk Hukuku**, Vedat Kitapçılık, 2. Bası, 2005.

SEROZAN, Rona, **Medeni Hukuk Genel Bölüm Kişiler Hukuku**, Vedat Kitapçılık, 6. Bası, 2015.

SEVER, Çiğdem, “Anayasa Mahkemesi’nin Kadın-Erkek Eşitliği Yaklaşımına Bir Eleştiri”, **Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları** içinde (Editörler: GÜLTEKİN, Lerzan/ GÜNEŞ, Gül / ERTUNG, Ceylan / ŞİMŞEK, Aslı), Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013.

SEVER, Çiğdem, “Kadına Karşı Ev içi Şiddette Devletin Sorumluluğu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Opuz v. Türkiye Kararı”, **Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2,2012.

SEZEN, Lütfi, “Türkiye’de Evlenme Biçimleri”, **Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Prof.Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı**, 2005, S.27.

SINGER, Michael “Relativism, Culture, Religion, and Identity”, **Religious Fundamentalisms and the Human Rights of Women** içinde (Editör: HOWLAND, Courtney W.), Palgrave Yayıncılık, 1. Baskı, 2001.

SİRMAN, Nukhet, “Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın** içinde (Yayına Hazırlayan: TEKELİ, Şirin), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1990.

SİRMAN, Nukhet, “Namusun Arka Planı “, **Harem ve Kuzenler** içinde (Yazar: TILLION, Germaine) , Metis Yayınları, 1. Basım, 2006.

SİRMAN, Nukhet, “The Making Of Familial Citizenship In Turkey”, **Challenges to Citizenship in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences** içinde (Editörler: KEYMAN, FUAT/ İÇDUYGU, Ahmet), Routledge, 1. Karton Kapaklı Baskı, 2012.

SLATER, Rachel, “Gender Violence or Violence Against Women? The Treatment of Forced Marriage in the Special Court for Sierra Leone.”, **Melbourne Journal of International Law**, 2012, C.13, S.2.

SOMERSET, Carron, **Early Marriage: Whose Right to Choose? Forum on Marriage and the Rights of Women and Girls**, Patersons Printers, 2000.

SOYSAL, Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No:240, Sevinç Matbaası, 1. Basım, 1968.

ŞAHAN, Uğur, “Aydın İlinde 18 Yaş Altı Evlenme İsteği ile Başvuran Olguların Değerlendirilmesi”, **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı Tıpta Uzmanlık Tezi**, 2020.

ŞAHİN, Yılmaz, Eleştirel Erkeklik Çalışmaları İzdüşümünde Türk Aile Hukukunda Nafaka, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2021.

ŞAHİN, Yılmaz, “Kız Çocuklarının Adalet Erişimine Anlatı Perspektifinden Bakmak”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme** içinde (Yayına Hazırlayanlar: BEYSAN, Nazime / ÇAĞLAR GÜRGEY, Fatma İrem / UYGUR, Gülriz), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2024.

ŞİMŞEK, A.Aslı, “Kadının Sosyal İnsan Hakları ve Refah Devleti: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları** içinde (Editörler: UYGUR, Gülriz / ÖZDEMİR, Nadire) Seçkin Yayınları, 3. Baskı, 2022.

ŞİRİN, Memduh Cemil, “Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış*”, **Çocuk Ve Medeniyet**, 2019, C.4, S.8.

ŞİRİN, Memduh Cemil, “Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar-Ceza Kanunu Maddesi- Raporu Çocuk Hukuku Bakışıyla Cinsel İstismar”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2016, C.1, S.2.

ŞİRİN, Memduh Cemil, “Çocuğun Yüksek Yararı: İdare Hukuku’nda Uygulanabilirliği Üzerine Bir Deneme”, **1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkinler Bildirileri**

Kitabı içinde (Yayına Hazırlayanlar: GÜRAN, Aydın / ŞİRİN, Mustafa Ruhi / ŞİRİN, Memduh Cemil), Türkiye Çocuk Vakfı Yayınları:91, 1.Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yayın Dizisi: 16, C.2, 1. Baskı, 2011.

ŞİRİN, Memduh Cemil, “Çocuk Hakları Penceresinden Cumhuriyet Dönemi Kanunlarında Çocuk Anlayışı”, **Türkiye Çocuk Yıllığı 2023-100 Yılın Çocukluk Tarihi** içinde (Bölüm Editörü: ŞİRİN, Memduh Cemil), Çocuk Vakfı Dijital Yayınları 1, 1. Baskı, 2024.

ŞİRİN, Memduh Cemil, “Çocuk Hukuku Ne Değildir?”, **Çocuk ve Medeniyet**, 2016, C.1, S.1.

TAEFI, Nura, “The Synthesis of Age and Gender: Intersectionality, International Human Rights Law and the Marginalisation of the Girl-Child”, **The International Journal of Children's Rights**, 2009, C.17, S.3.

TAHIROĞLU, Bülent / **ERDOĞMUŞ**, Belgin, **Roma Hukuku Dersleri**, Der Yayınları, 11. Basım, 2016.

TAN, Mine, “Çağlar Boyu Çocukluk”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1989, C.22, S.1.

TANER, Fahri Gökçen, “Anayasa Mahkemesi’nin Çocukların Cinsel İstismarına ve Evlenmenin Dinsel Törenine İlişkin İptal Kararlarının Ardından Çok Katmanlı Bir Çözüm Önerisi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2016, C.29, S.124.

TANER, Fahri Gökçen, “Çocukların Cinsel İstismarı Bağlamında Akranlar Arası Cinsel Davranışlar”, **Çocuk Yazıları** içinde (Editör: YALÇIN, Türkan), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2022.

TANER, Fahri Gökçen, **Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlar**, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, 2023.

TANÖR, Bülent, **İki Anayasa 1961-1982**, On İki Levha Yayıncılık, 5. Baskı, 2019.

TANÖR, Bülent, **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, Oniki Levha Yayınları, 2. Baskı, 2022.

TANÖR, Bülent, **Anayasal Gelişme Tezleri**, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, 1993.

TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, 1990.

TANRIBİLİR, Feriha Bilge, **Çocuk Haklarının Uluslararası Korunması ve Korunma Mekanizmaları**, Yetkin Yayınevi, 1. Baskı, 2011.

TCK Kadın Çalışma Grubu, Kadın Bakış Açısından Türk Ceza Kanunu TCK Tasarısı Değişiklik Talepleri, 2003.

TEKELİ, Şirin, **Feminizmi Düşünmek**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 580 Sosyoloji 25, 1. Baskı, 2017.

TEKELİ, Şirin, “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”, **75 Yılda Kadın ve Erkekler: Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı** içinde (Editör: BERKTAY HACİMİRZAOĞLU, Ayşe), Tarih Vakfı Yurt Yayınları Bilanço 98 Yayın Dizisi, 1. Baskı, 1998.

TEKİNAY, Selahattin Sulhi, **Türk Aile Hukuku**, Beta Yayınevi, 6. Bası, 1986.

TEMEL, Mehmet Selim, Osmanlı Devleti'nde Kız Kaçırma (1839-1908): Devlet, Cemaatler Ve Modernleşme, **İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2019.

TEZCAN, Durmuş / **ERDEM**, Ruhan / **ÖNOK**, Murat, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, Seçkin Yayınları, Güncellenmiş 14. Baskı, 2017.

TEZCAN, Mahmut, “Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 2003, C.6.S.6.

TEZCAN, Mahmut, Kan Davaları: Sosyal Antropolojik Yaklaşım, **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları** No:99, 2. Baskı, 1981.

TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku(Genel Esaslar)**, Beta Yayınevi, 25. Basım, 2021.

TILLION, Germaine, **Harem ve Kuzenler**, Metis Yayınları, 1. Basım, 2006.

TİMİSİ, Nilüfer / **AĞDUK GEVREK**, Meltem, “1980’ler Türkiye’sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi”, **90’lar Türkiye’de Feminizm** içinde (Derleyenler: BORA, Aksu / GÜNAL, Asena), İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2016.

TİMUR, Serim, “Türkiye’de Aile Yapısının Belirleyicileri “, **Türk Toplumunda Kadın** içinde (Derleyen: ABADAN-UNAT, Nermin), Türk Sosyal Bilimler Derneği Çağ Matbaası, 1. Basım, 1979.

TİMUR, Taner, **Devrimler Çağı: 1848 - 1871 - 1917**, Yordam Kitap, 2017, 1. Basım.

TOBIN, John, “Justifying Children’s Rights”, **The Future of Children’s Rights** içinde (Editör: Michael Freeman) , Brill Nijhoff Yayınevi, 1 Baskı, 2014.

TODRES, Jonathan, “Women’s Rights and Children’s Rights: A PARTnership with Benefits for Both”, **Coardoza Women’s Law Journal**,2004, C.10.

TODRES, Jonathan, ”Children’s Rights and Women’s Rights Interrelated and Interdependent”, **Handbook of Children's Rights: Global And Multidisciplinary Perspectives** içinde (Editörler: RUCK, Martin D. / PETERSON-BADALI, Michele / FREEMAN, Michael), Routledge Yayınevi, 1. Basım, 2017.

TOKSÖZ, Gülay / **MEMİŞ**, Emel, **Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet**, CEİD Yayınları, 1. Baskı, 2018.

TOKSÖZ, Gülay, “Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriyarka Çıkmazında Kadın Emeği”, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın** içinde (Derleyenler: DEDEOĞLU, Saniye / ELVEREN, Adem Yavuz), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2012.

TOPÇUOĞLU, Hamide, Hukuk Sosyolojisi (Sosyoloji Açısından Hukuk) Cilt I: (Konu, Problemler, Öncüler), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:174, Cezaevi Matbaası, 3. Baskı, 1969.

TOPRAK, Sadık / ÇETİN, İlhan / AKGÜL, Esin / GÜMÜŞ, Burak” Türkiye’de İnsan Kaçırma Suçu ve Sosyodemografik Özellikleri”, **Cumhuriyet Tıp Dergisi**, 2009, C.31, S.3.

TOPRAK, Zafer, “Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri”, Toplumsal Tarih, 2017, S.281.

TOROSLU, Nevzat, “Kadın Kaçırma”, Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler içinde (Editörler: GÜRİZ, Adnan / BENEDICT, Peter), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Sevinç Matbaası, 1974.

TUNCER, Selda, Women and Public Space in Turkey: Gender, Modernity and the Urban Experience, I. B. Tauris & Company, Limited, 1. Baskı, 2018.

TUĞ ONARAN, Başak, “İrz, Namus, Onur, Adalet: 18. Yüzyıl Arzuhâl Pratiğinde İrz ve Adalet Sözleşmesi”, Feminist Tahayyül, 2022, C.3, S.1.

TURNER, Bryan S., Klasik Sosyoloji, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2014.

Türk Medeni Kanunu Ön Tasarısı ve Gerekçesi, Adalet Bakanlığı Yayınları Yeni Seri No.9, Yenicezaevi Matbaası, 1971.

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No:2, TBMM Basımevi, 2010.

TÜRKOĞLU ÜSTÜN, Kamile, “Çocuğun İdari Karar Alma Süreçlerine Katılım Hakkı”, Türk Hukukunda Çocuk içinde (Editör: ERDOĞAN, Ersin / VURAL ÇELENK, Belkıs / ÖZYÜKSEL, Özgür), Yetkin Yayınları, 1. Baskı, 2022.

TÜZÜNER, Özlem, “Müftülerin Evlendirme Memurları Arasına Katılması Hakkında Güncel Hukukî Gelişmeler ve Öneriler”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2019, C.10, S.2.

TÜZÜNER, Özlem, “On Altı Yaşını Doldurmuş Kişinin Evlenmesine İzin Verilmesi”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2012, C.11, S.1.

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, “Yakından Bakmak” Uçan Süpürge’de “Çocuk Gelinler”in 10.Yılı Özel Kitabı, Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, Özdemir Ofset, 2015.

ULUSU KARATAŞ, Ayşe Elif, “Geçici Koruma Altındaki Suriye Vatandaşlarının Çocuk Yaşta Evliliklerinin Mukayeseli Hukuka ve Türk Hukukuna Göre Geçerliliği”, **İstanbul Hukuk Mecmuası**, 2020, C.78, S.1.

UNFPA, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesine Yönelik Birleşmiş Milletler Ortak Programı Adalet Sistemi Çalışanlarına Yönelik Çocuk Yaşta, Erken Ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Rehberi, Atalay Matbaacılık, 2021.

URAN, Peri, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yorumları Işığında 1982 Anayasası İle Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Karşılaştırmalı İncelemesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, C.13, S.26.

USTA, Sevgi, ““Koca Birliğin Reysidir” Hükmünden “Edinilmiş Mal Rejimi”ne: Evli Kadının Hukuki Durumu”, **Birkaç Arpa Boyu... 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan II. Cilt** içinde (Editör: SANCAR, Serpil), Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2011.

USTA, Sevgi, “The Concept of Childhood from Islam-Ottoman Law to Turkish Law as an Early Majority State: Early Age Marriages”, **Pravnik Journal for Legal Theory and Practice**, 2015, C.70, S.132.

USTA, Sevgi, **Çocuk Hakları ve Velayet**, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, 2012.

UYGUN, Oktay, **Devlet Teorisi**, 12 Levha Yayınları, 1. Baskı, 2014.

UYGUN, Oktay, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, **Anayasa Yargısı**, 2003, C.19, S.1.

UYGUR, Gülriz / GÜRGEY, İrem Çağlar, “Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-içi Şiddet** içinde (Editörler: KAYA, Funda / ÖZDEMİR, Nadire / UYGUR, Gülriz), Savaş Yayınevi, 2014.

UYGUR, Gülriz / ÖZDEMİR, Nadire, **Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması**, CEİD Yayınları, 1. Basım, 2021.

UYGUR, Gülriz, “6.Ünite, Kadına Yönelik Şiddet ve Hukuk”, **Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları** içinde (Editör: ALTUNOĞLU, Asu), Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312 Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1309, Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2. Baskı, 2013.

UYGUR, Gülriz, “İstanbul Sözleşmesi Işığında Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un Temel Yaklaşımı”, **Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri** içinde (Derleyen: YARAR, Betül), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

UYGUR, Gülriz, “Toplumsal Cinsiyet ve Adalet:Hukuk Adaletsizdir”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2015, S.4.

UYGUR, Gülriz “Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi”, **Dini Araştırmalar Kadına Özel Sayı**, 2016, C.19, S.49.

UYGUR, Gülriz, “Yapısal Epistemik Bir Problem Olarak Kadınların Adalet Erişimi: Epistemik Fail (Agency) Olmak Meselesi”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme** içinde (Yayına Hazırlayanlar: BEYSAN, Nazime / ÇAĞLAR GÜRGEY, Fatma İrem / UYGUR, Gülriz), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2024.

UYGUR, Gülriz, **Hukukta Adaletsizliği Görmek**, Türkiye Felsefe Kurumu, 3. Baskı, 2020.

ÜÇÖK, Coşkun / **MUMCU**, Ahmet / **BOZKURT**, Gülnihal, **Türk Hukuk Tarihi**, Turhan Kitapevi, Tamamen Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 20. Baskı, 2018.

ÜMİT ATILGAN, Eylem, “Ailelerin Hukuku-Hukukun Ailesi”; **Birikim Dergisi**, Aile Neyimiz Olur? 2021, S. Temmuz/Ağustos.

ÜMİT ATILGAN, Eylem, “Cumhuriyet Hukuk Devriminin Aile İdeali, Medeni Kanun’un Ruhu ve Kadınların Kurtuluşu”, **İlk Yüzyılı Biterken Cumhuriyet Demokratikleşme Momentleri, Sıradan İnsanlar ve Siyaset** içinde (Derleyenler: ÖZCAN, Gencer / TURAN, Ömer / BOŞNAK, Büke / ERÇETİN, Tuğçe), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 745 Siyaset Bilimi 83, 1. Baskı-1. Edisyon, 2024.

ÜMİT ATILGAN, Eylem, “Türkiye’de Cinsel İstismarla Mücadelede Hukuk”, **Çocuk Yazıları** içinde (Editör: Türkan YALÇIN), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2022.

ÜMİT ATILGAN, Eylem, **Haksız Tahrik Bir Erkeklik Hakkı**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2024.

ÜMİT, Eylem, **Mekândan İmkâna: Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyet İlişkisi**, Ankara Barosu Yayınları, 1. Basım, 2006.

ÜSKÜL ENGİN, Zeynep Özlem, “Medeni Kanun ve Toplumsal Dönüşüm”, **I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri** içinde (Editör: GEDİKLİ, Fethi), XII Levha Yayınları, 1. Baskı, 2014.

ÜSKÜL ENGİN, Zeynep Özlem, **Hukuk Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Evlenmenin Evrimi**, Beşir Kitapevi, 1. Basım, 2008.

ÜSKÜL ENGİN, Zeynep, “Türk Medeni Kanunu’nun Dışına Taşan İki Uygulama: Küçük Yaşta Evlenme ve Beşik Kertmesi”, **Rona Serozan’a Armağan II. Cilt** içinde, On İki Levha Yayınları, 1. Baskı, 2010.

VAN BUEREN, Geraldine, **Child Rights in Europe Convergence and Divergence in Judicial Protection**, Council of Europe Publishing, 1. Baskı, 2007.

VAN BUEREN, Geraldine, The International Law on The Rights Of The Child, **International Studies in Human Rights** Volume 35, Martinus Nijhoff Publishers, 1. Baskı, 1995.

VARDAR HAMAMCIOĞLU, Gülşah, “Yürürlükten Kaldırılması Gereken Bir Hüküm Olarak Olağanüstü Durumlarda ve Pek Önemli Bir Sebep Evlenmeye İzin Verilmesi (TMK m.124/II)”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2021, C.12, S.1.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **Türk Medeni Hukuku Cilt II Aile Hukuku**, Tan Matbaası, 3. Bası, 1956.

VILAN, Andrea “The Evolution Of The Global Movement To End Child Marriage”, **Journal of Human Rights**, 2022, C.21, S.2.

WALBY, Sylvia, **Patriyarka Kuramı** (Çeviri: OSMANAĞAOĞLU, Hülya), Dipnot Yayınları, 1. Baskı, 2016.

WALLSTONECRAFT, Mary, **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2012.

WEBER, Max, **Meslek Olarak Siyaset** (Çeviri: TİMUÇİN, Afşar / SERT, Mehmet), Chiviyazıları Yayınevi, 2006.

WIJFFELMAN, Anne, “Child Marriage And Family Reunification: An Analysis Under The European Convention On Human Rights Of The Dutch Forced Marriage Prevention Act”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, 2017, C.35, S.2.

WOLF, Larry, **Childhood And The Enlightenment The Complications Of Innocence**”The Routledge History of Childhood in the Western World, Taylor & Francis Group Yayınevi (Editör: FASS, Paula S.), 1. Basım, 2012.

YALÇIN SANCAR, Türkan, “Şiddet Kültürü ve Ceza Hukuku Açısından Kadına Yönelik Şiddet”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet** içinde (Editörler: KAYA, Funda / ÖZDEMİR, Nadire / UYGUR, Gülriz), Savaş Yayınevi, 1. Baskı, 2014.

YALÇIN SANCAR, Türkan, **Türk Ceza Hukukunda Kadın**, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, 2013.

YALÇIN, Türkan, “Türk Ceza Hukuku’nda Kadın”, **Kadına Yönelik Erk’ek Şiddeti ile Mücadele Sorunlar ve Çareler** içinde (Yayına Hazırlayanlar: SOYGÜT, Buket / TÜRDAY, Aras), Beta Yayınevi, 1. Basım, 2020.

YAMAN ÖZTÜRK, Melda / **DEDEOĞLU**, Saniye, “Giriş: Kapitalizm ve Ataerki İlişkisi Çerçevesinde Kadın Emeği “, **Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği** içinde (Derleyenler: YAMAN ÖZTÜRK, Melda / DEDEOĞLU, Saniye), Sosyal Araştırmalar Vakfı Küreselleşme Dizisi, 1. Basım, 2010.

YAMAN ÖZTÜRK, Melda, “Ücretli İş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadın Emeği: 1980’lerden 2000’lere”, **Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği** içinde (Derleyen: DEDEOĞLU, Saniye / YAMAN- ÖZTÜRK, Melda), Sosyal Araştırmalar Vakfı Küreselleşme Dizisi, 1. Basım, 2010.

YENERER CAKMUT, Özlem, “Cinsel Şiddet Mağduru Çocuk Kavramı ve Türk Ceza Kanunu’nun Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Düzenlemelerine Genel Bakış”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 2016, C.22, S.1.

YENİDOĞAN, Adem, İslam Hukukunda Küçüklerin Evlendirilmesi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2009.

YOKUŞ SEVÜK, Handan, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Yargıtay Kararları AİHM Kararları**, Adalet Yayınevi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, 2023.

YÜCEL, Özge, “Çocuğun Yüksek (üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi”, **Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2013, C.1, S.2.

YÜCEL, Özge, “Kız Çocuklarının Haklara Erişiminde Özerklik ve Koruma İkilemi”, **Kadınların ve Kız Çocuklarının Adalet Erişimi: Türkiye Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme** içinde (Yayına Hazırlayanlar: BEYSAN, Nazime / ÇAĞLAR GÜRGEY, Fatma İrem / UYGUR, Gülriz), On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, 2024.

YÜCEL, Özge, “Medeni Hukuk Açısından Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Ayrımcılık”;
Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde (Editörler: UYGUR, Gülriz /
ÖZDEMİR, Nadire) , Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, 2022.

YÜCEL, Özge, Boşanma Hukukunda Kusur İlkesinden Kusurdan Bağımsızlığa
Geçiş, Seçkin Yayıncılık, 1. Basım, 2023.

YÜKSEL KAPTANOĞLU, İlknur / ARSLAN, Hilal, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla
Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama Çalışması Raporu, CEİD
Yayınları, 1. Basım, 2021.

YÜKSEL KAPTANOĞLU, İlknur / ÇAVLİN, Alanur, “Erken Yaşta Evlilikler ve
Şiddet/İstismar İlişkisi”, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması içinde,
Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015.

YÜKSEL KAPTANOĞLU, İlknur / ÇAVLİN, Alanur, “Fiziksel ve Cinsel Şiddet”,
Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması içinde, Hacettepe Üniversitesi
Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015.

YÜKSEL KAPTANOĞLU, İlknur, “Erkeklerin Kadına Yönelik Şiddete Bakışı”,
Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması içinde, Hacettepe Üniversitesi
Nüfus Etütleri Enstitüsü, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015.

YÜKSEL, S.Reyhani, “Türk Medeni Kanunu’ndaki Evlenme Yaşına İlişkin
Düzenlemenin Çocuk Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, Hukuk ve Adalet Dergisi,
2015, C.7, S.17.

YÜKSEL, Şahika, “A Comparasion of Violent and Non-violent Families”, Women in
Modern Turkish Society içinde (Editör: TEKELİ, Şirin), Zed Books, 1.Baskı, 1995.

YÜKSEL, Şahika, “Eş Dayağı ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası”, Kadın Bakış
Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın içinde (Yayına Hazırlayan: TEKELİ, Şirin),
İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, 1990.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **Anayasa Hukuku El Kitabı**, Beta Yayınevi, 1. Baskı, 2007.

ZAİM GÖKBAY, İnci, “Ebeveynler Sosyal Medyanın Karanlık Yüzünün Farkında Mı?”, Her Yönüyle Çocuk İstismarı ve İhmali (Editörler: ÖZÇETİN, M. / KILIÇ, A.), **Türkiye Klinikleri**, 1. Baskı, 2024.

ZANNONI, Diego, “How To Balance Respect For Diversity And The Rights Of The Vulnerable? (Non-)Recognition Of Forced And Underage Marriage Under The Lens of the European Convention on Human Rights”, **Journal of Private International Law**, 2023, C.19, S.2.

ZEVLİLİLER, Aydın / **ACARBİ**, Beşir / **GÖKYAYLA**, Emre, **Zevkliler Medeni Hukuk Giriş Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku Aile Hukuku**, Seçkin Yayınevi, 6. Baskı, 1999.

ZEYTİN, Zafer, **Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Tasfiyesi**, Seçkin Yayınları, 4. Baskı, 2020.

2467 Sayılı Kanun Hükümlerine Göre Adalet Bakanlığınca Kurulan Komisyon Tarafından Hazırlanan Türk Medeni Kanunu Öntasarısı ve Gerekçesi, Adalet Bakanlığı, 1984.

İNTERNET KAYNAKLARI

491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu, 20/4/1340 (1924), Erişim Adresi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, TBMM Tutanakları, 1926 tarihli Metin, Erişim Adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400743.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2021, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2022, Erişim Adresi:

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel M¼d¼rl¼ę¼, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2020, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2021, Erişim Adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel M¼d¼rl¼ę¼, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2019, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2020, Erişim Adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel M¼d¼rl¼ę¼, Adalet İstatistikleri Judicial Statistics 2018, Resmi İstatistik Programı Yayını, 2019, Erişim Adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

AIHS, 04.11.1950, Erişim Adresi: https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/09/01/AIHS_1950.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Aile Mahkemelerinin Kuruluş, G¼rev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, 09.01.2003, 4787, Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4787.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

ASPB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel M¼d¼rl¼ę¼, T¼rkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, 2014, 1. Basım, Erişim Adresi: <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/yijg1qpb/t%C3%BCrk-aile-yap%C4%B1s%C4%B1-ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

ASPB, 2023-2028 T¼rkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/132816/turkiye-c-ocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı-2023-2028-dijital.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

ATAR, Ersan, “İstismar Pazarı Davası”, 28.07.2022, **Kısadalga Haber Portalı**, Erişim Adresi: https://kisadalga.net/yazar/istismar-davasi-pazari_37112 (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 30.04.2002, Rec(2002)5 sayılı Tavsiye Kararı, , Erişim Adresi: [https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805e2612%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805e2612%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Avrupa Konseyi Çocuklarla Temas Sözleşmesi, 15.05.2003, ETS N.192, Erişim Adresi: https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/cocukhaklarininkullanimasinailiskin.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Avrupa Konseyi Parlamentosu, 05.10.2005, 1468 (2005) sayılı Tavsiye Kararı, Erişim Adresi: <https://pace.coe.int/pdf/8153d2f22420d7a976132916fade122a2093bb9bfa364b53d8d309f381764db1?title=Res.%201468.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Bangkok Bildirisi, 07.04.1992, A/Conf.157/PC/59, Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/167021?v=pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 30.12.1999 Tarih, Sayı: **B.02.0.KKG.0.10/101-514/ 66644721 Sayılı Türk Medeni Kanunu Genel Gerekçesi**, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss723m.htm> , (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 16.12.1966, 2200 A (XXI), Erişim Adresi: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKultur elHaklarSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 03.05.2008 , A/RES/61/106, Erişim Adresi: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHakl arinaIliskinSozlesme.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, 16.12.1966, 2200 A (XXI), Erişim Adresi: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Bürosu, Zorla Evlendirmenin Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarına olan Olumsuz Etkisi konulu Genel Kurul Raporu, 2023, Erişim Adresi: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5250-adverse-impact-forced-marriage-full-and-effective-enjoyment-all> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

BM CEDAW Komitesi, 21 Sayılı Tavsiye Kararı, Genel Yorum No:21, 1994, Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/35255/cedaw-genel-tavsiye-kararlari-1986-2013.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

BM CEDAW Komitesi, Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin 35 sayılı Genel Tavsiye Kararı, CEDAW/C/GC/35, 14.07.2017, (Çeviri: MOROĞLU, Nazan) Erişim Adresi: <https://kadininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/CEDAW-General-Recommendation-35-%C3%A7eviri-Nazan-Moro%C4%9Flu.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

BM ÇHS, 20.11.1989, Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

BM İnsan Hakları Konseyi, 02.07.2015, A/HRC/RES/29/8, Erişim Adresi: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g15/163/06/pdf/g1516306.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedefleri, 5.3 Nolu Hedef, Erişim Adresi: <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/toplumsal-cinsiyet-esitligi/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

BOZKURT, Mahmut Esat, “Esbabı Mucibe Layihası” Tam Metin, 1926, Cumhuriyet Gazetesi, 14.02.2005 Tarihli Gazete Küpürü, **Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha**

Toros Arşivi, Erişim Adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/38320385.pdf>_ (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

CEDAW Komitesi, 20.06.1992- 30.06.1992, A/47/38, 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararı, Erişim Adresi: https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/08/cedaw_komitesinin_19_sayili_genel_tavsiye_karari.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun 132. CEDAW Oturumuna sunulmak üzere BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu, 2021, Erişim Adresi: <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2022/02/8.-Golge-Raporu-07.06.2021-de-gonderilen-TR1.pdf> (Erişim Tarihi:06.01.2025).

CEDAW, 19.12.1979, 34/180, Erişim Adresi: <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

DENİZ, Hasan / YÜKSEL KAPTANOĞLU, İlkur / GÖÇ, Murat / AKYÜZ, Selin / SANCAR, Serpil, Çocuk Yasta, Erken Ve Zorla Evliliklere İlişkin Erkek Algısı Araştırma Raporu (Editör:AKTEKİN, Bilgen) , Birleşmiş Milletler Kadın Birimi Türkiye Ofisi, 2021, Erişim Adresi: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/3/Report%20on%20Reserach%20of%20Male%20Perception%20on_CEFM_BASKI-min.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

EKİNCİ, Gülsüm “TARTIŞMA | Erbakan’ın 15 Yaşında Evliliğe Onay Konuşması: “15 Yaşındaki Evladınız Çıkardığı Pantolonu Yerden Kaldırıyor Mu?”, 01.07.2023, **Serbestiyet**, Erişim Adresi: <https://serbestiyet.com/haberler/tartisma-erbakanin-15-yasinda-evlilikge-onay-konusmasi-15-yasindaki-evladiniz-cikardigi-pantolonu-yerden-kaldiriyor-mu-134365/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Evlendirme Yönetmeliği, 07.11.1985, 1039, Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.859747.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

GÖNÜLTAŞ, Hale, “İŞİD, 12 Yaş Ve Üstü Erkek Çocukları SDG Kamplarından Kaçırıyor”, **Artigerçek**, 31.08.2023, Erişim Adresi: <https://artigercek.com/guncel/isid-12-yas-ve-ustu-erkek-cocuklari-sdg-kamplarindan-kaciriyor-263442h> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

GÖNÜLTAŞ, Hale, “Mülteci Çocuklara Merdiven Altı Kürtaj!”, **GazeteDuvar**, 10.07.2017, Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/07/10/multeci-kadinlara-merdiven-alti-kurtaj> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

GÖNÜLTAŞ, Hale, “Sınırdaki Gerçekler 1 | Sadece Kaçakçılar Yok "Ayakçılar" Da Var”, **Kısadalga**, 13.02.2022, Erişim Adresi: https://kisadalga.net/haber/detay/hale-gonultas-sinirda-1-_24624 (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

GÖZLER, Kemal, “İstanbul Sözleşmesinin Feshine İlişkin Danıştay Kararı Hakkında Eleştiriler (Danıştay Onuncu Dairesinin 28 Haziran 2021 tarih ve 2021/1747 Sayılı Kararı)”, 2021, Erişim Adresi: www.anayasa.gen.tr/danistay-istanbul-sozlesmesi.htm, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Gündem Çocuk Derneği& Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı, Büyüteç: Ayrımcılıkla Mücadelede Etkili Araçlar Projesi, Sabancı Vakfı, 2015, Erişim Adresi: <https://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-degisim/ayrimcilikla-mucadelede-etkili-araclar> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

HAARR, Robin / **DUNCAN**, Beatrice, “**Legislating And Enforcing The Minimum Age Of Marriage: A Comparative Study Of Experiences And Lessons Learned in Ending The Legalization Of Child Marriage, United Nations Women, 2023**”, Erişim Adresi: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/legislating-and-enforcing-the-minimum-age-of-marriage-a-comparative-study-of-experiences-and-lessons-learned-en.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

HABERMAS, Jürgen, “Meşruiyet Dayanağı Olarak İnsan Hakları” (Çeviren: BORA, Tanıl), **Birikim Dergisi**, 1999, S.118, Erişim Adresi:

https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-118-subat-1999-sayi-118-subat-1999/2312/mesruiyet-dayanagi-olarak-insan-haklari/2852_ (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2018, Erişim Adresi: https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20-%20raporlar/2018%20TNSA/TNSA2018_ana_Rapor_compressed.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Hatıra Fotoğraflı, 26.04.2016, Erişim Adresi:

https://www.facebook.com/photo/?fbid=1706906002916013&set=pb.100070008475226.-2207520000&locale=fy_NL (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Hukuk Muhakemesi Kanunu, 12.01.2011, 6100, Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Human Rights Watch, Iraq: Forced Marriage, Conversion for Yazidis, 2014, Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/news/2014/10/11/iraq-forced-marriage-conversion-yezidis> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 05.01.1961, 222, Mülga Hükümleri, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c033/tbmm20033135ss0376.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 10.12.1948, 217A (III), Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

İstanbul Sözleşmesi, 11.05.2011, Erişim Adresi: https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/03/30/Istanbul_Sozlesmesi.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu GREVIO(İlk)Değerlendirme Türkiye Raporu, GREVIO/Inf(2018)6, 15.10.2018, Erişim Adresi:

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/11/13/grevio-rapor-turkce.pdf>
(Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Kahire Bildirisi, 05.08.1990, A/CONF.157/PC/62/Add.18, Erişim Adresi:
<https://docs.un.org/en/A/CONF.157/PC/62/Add.18> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

KAMER, Hatice, “Diyarbakır'ın merkezdeki tek kadın muhtarı Dilek Demir: 'Kimsenin çocuk gelin olmasına izin vermeyeceğim’”, **BBC Türkçe**, 01.12.2021, Erişim Adresi:
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59484627> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

KANDİYOTİ, Deniz, Fear and Fury: Women and Post-revolutionary Violence, **Open Democracy**, 2013, Erişim Adresi: <https://www.opendemocracy.net/en/5050/fear-and-fury-women-and-post-revolutionary-violence/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

KUTLU, Dilan, “MEB'den şok Karar: 66 Proje Okulu Kapatıldı”, **Nefes Haber Portalı**, 14.02.2025, Erişim Adresi: <https://www.nefes.com.tr/mebden-sok-karar-66-proje-okulu-kapatildi-8193> (Erişim Tarihi:15.02.2025).

LACEY, Eve / **ROBERTS**, Stuart, **Albert Eckstein and Saving Turkey's Children**, Cambridge University, 2011, Erişim Adresi: <https://www.cam.ac.uk/stories/eckstein> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Lanzarote Sözleşmesi, 25.10.2007, Erişim Adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110910-4.htm> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, İzleme ve Değerlendirme Raporu, 2023, 2024, Erişim Adresi:
https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_05/14104707_izlemevedegerlendirmeraporu2023.pdf , (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğı, 06.07.2014, 29072, Erişim Adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19942&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliğı&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Milli Eğitim Temel Kanunu, 14.06.1973, 1739, Mülga Hükümleri, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c033/tbmm20033135ss0376.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

MOZAFFARI, Mohammad Hossein, “The Success of Failure; The Cairo Declaration of the Organization of Islamic Cooperation on Human Rights”, **The Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law**, 2021, Erişim Adresi: <https://rwi.lu.se/pyramid-publications/oic-declaration-on-human-rights-changing-the-name-or-a-paradigm-change/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Nişanyan Sözlük, Erişim Adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/alyans> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

OXFAM GB, Statement on Modern Slavery Financial Year 2022/ 2023, Erişim Adresi: https://www.oxfam.org.uk/documents/713/Modern_Slavery_Statement_2023_EMt2hcJ.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

OXFAM International, Survival of the Richest: How We Must Tax The Super-Rich Now To Fight Inequality, Oxfam GB, 2023, Erişim Adresi: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621477/bp-survival-of-the-richest-160123-en.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Plan International, Child, Early and Forced Marriage and Unions, Policy Brief, 2020, Erişim Adresi: https://plan-international.org/uploads/2022/02/glo-cefmu_policy_brief-final-io-eng-jan21-1.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Prospects. 2023 Update, 2023, Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/resources/is-an-end-to-child-marriage-within-reach/#:~:text=Despite%20global%20advances%2C%20reductions%20are,until%20child%20marriage%20is%20eliminated.> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

San Jose Bildirisi, 11.03.1993, A/CONF.157/PC/58, Erişim Adresi: <https://docs.un.org/en/A/CONF.157/PC/58> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

SUNGURTEKİN ÖZKAN, Meral, “Erken Yaşta Evliliklerin Önlenmesi Konusunda Yargının Üstlenebileceği Rol, The Assumed Role of the Jurisdiction in the Prevention of the Juvenile Marriages”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**. 2013, C.8, S.Özel, Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179484> , (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Dönem, 4. Yasama Yılı, 74. Cilt, 14. Birleşim, 15. Birleşim,17. Birleşim, 18. Birleşim,21. Birleşim,22. Birleşim, Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Birlesimler?donemKodu=21&yasamaYili=4> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, 2 / 942 Nolu Kanun Teklifi, 08.04.2002, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y4/T2/WebOnergeMetni/f2567151-9ca1-4688-bb8b-0813add64811.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, 2/1044 Esas ve 01/04/2016 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D26/Y1/T2/WebOnergeMetni/4ad6e79e-b841-4bb5-be52-99ebb7a4f001.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, 2/1171 Esas ve 15/01/2013 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y3/T2/WebOnergeMetni/8fd8c650-4d9b-44f9-87e3-e5ec92aa5513.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, 2/176 Esas ve 10/11/2011 2011 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y2/T2/WebOnergeMetni/4c121e1d-6eac-4d62-866a-e4c3e29f91f2.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, 2/335 Esas ve 25/01/2012 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y2/T2/WebOnergeMetni/fa290573-6ec9-411a-bdc3-e3556cb63803.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, 2/395 Esas ve 06/07/2018 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y2/T2/WebOnergeMetni/fe151f24-712c-4baf-b3a9-a1038756b055.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, 2/888 Esas ve 18/03/2011 tarihli Kanun Teklifi, Erişim Adresi: <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D23/Y5/T2/WebOnergeMetni/f4a3347d-e670-4c7c-8f0d-2ac544430181.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TBMM, Türk Medeni Kanunu Tasarısı ile Türk Kanunu Medenisinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Ankara Milletvekili Yücel Seçkiner'in; Ankara Milletvekili Esvet Özdoğu ve Dört Arkadaşının; Aynı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifleri ve Adalet Komisyonu Raporu (1/611,1/425, 2/36İ, 2/680) , 21.Dönem,3. Yasama Yılı, 723 S. Sayı, Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c073/tbmm21073011ss0723.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TCK, 26.09.2004, 5237, Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TNSA, 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması Suriyeli Göçmen Örneklemi, 2019, Erişim Adresi: <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/23354> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TOKYAY, Menekşe, “Suriyeli Kız Çocukları Türkiye’de Cinsel İstismarın En Büyük Mağduru Oldu: Artış Yüzde 736”, **EuroNews**, 26.10.2019, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/10/26/suriyeli-kiz-cocuklari-turkiyede-cinsel-istismarin-en-buyuk-magduru-oldu-artis-yuzde-736> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Tunus Bildirisi, 24.11.1993, A/CONF.157/PC/57, Erişim Adresi: <https://docs.un.org/en/A/CONF.157/PC/57> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Turkish Fertility Survey 1978 First Report Volume I: Methodology and Findings, Hacettepe Institute of Population Studies, 1978, Erişim Adresi: https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/analiz_ve_rapor-90 (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2022 - Gender Statistics 2022, 2023, Erişim Adresi: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/2228/Gender%20Statistics.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Türk Kanunu Medenîsinin 88 nci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Lâyihası ve Adliye Encümeni Mazbatası (1/1084), S. Sayısı: 260, Başvekâlet Kararları Müdürlüğü Sayı, 6/2295, 31.05.1938, TBMM Tutanakları, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/tbmm05026076ss0260.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Uluslararası Çalışma Örgütü, Modern Kölelik, Zorla Çalıştırma ve Zorla Evlendirmeye İlişkin Küresel Tahminler Raporu, 2022, Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ippec/documents/publication/wcms_854733.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UN General Assembly, 02.04.2014, A/HRC/26/22, Report Of the Office of the UN High Commisioner for Human Rights On Preventing and Elimating Child, Early and Forced Marriage, Erişim Adresi: <https://docs.un.org/en/A/HRC/26/22> (Erişim Tarihi:06.01.2025).

UN Human Rights Council, Resolution on Child, Early and Forced Marriage in Times Of Crisis, Including The COVID-19 Pandemic, A/HRC/RES/48/6, 2021, Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/3943183?v=pdf#files> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UN Human Rights Council, Resolution on Child, Early and Forced Marriage in Times Of Crisis, Including The COVID-19 Pandemic, 2021, Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/3943183> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UN Human Rights Council, Strengthening Efforts to Prevent and Eliminate Child, Early and Forced Marriage: Challenges, Achievements, Best Practices and Implementation Gaps, 25.09.2013, A/HRC/24/L.34/Rev.1, Erişim Adresi: <https://www.girlsnotbrides.org/documents/1217/HRC-resolution-on-child-early-and-forced-marriage-ENG.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UN The Human Rights Council, Strengthening Efforts To Prevent And Eliminate Child, Early And Forced Marriage: Resolution, (2015), Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/803360> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UN Women Türkiye, Tent Chat: “I Went To A Wedding Without Knowing It Was My Own”, 22.10.2024, Erişim Adresi: <https://eca.unwomen.org/en/stories/news/2024/10/tent-chat-i-went-to-a-wedding-without-knowing-it-was-my-own> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UN Women, Progress Of The World’s Women 2019–2020 Families in a Changing World 2019–2020, 2019, Erişim Adresi: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/06/progress-of-the-worlds-women-2019-2020> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UNFPA, 1993-2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Veri Analizi: Türkiye’de Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlilikler, 2020, Erişim Adresi: https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/turkce_web_son_pdf.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UNFPA, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Temel Bilgiler Kılavuzu, 2021, Erişim Adresi: https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_temelbilgilerrehber.02.07.21.rev1_.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UNICEF Division of Data, Analytics, Planning and Monitoring – Data and Analytics Section, Progress on Children’s Well-Being: Centring Child Rights in the 2030 Agenda – For Every Child, A Sustainable Future, UNICEF, 2023, Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/resources/sdg-report-2023/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UNICEF, Available Data, Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

UNICEF, Early Marriage: Child Spouses, Innocenti Digest, no. 7,2001, Erişim Adresi: <https://www.girlsnotbrides.org/documents/120/UNICEF-Early-Marrage-child-spouses-Innocenti-digest-2001.pdf> (Erişim Tarihi:06.01.2025).

UNICEF, Is an End to Child Marriage within Reach? Latest Trends And Future

UNPD, Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu (Proje Sorumluları: BUĞRA, Ayşe / KEYDER, Çağlar, Araştırma Asistanları: BALABAN, Utku Barış / YAKUT, Burcu

)Ajans Türk A.Ş. 2003, Erişim Adresi:
https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/UNDP-TR-new_poverty.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Viyana Bildirisi ve Eylem Programı, 25.06.1993, A/CONF.157/23, Erişim Adresi:
<https://docs.un.org/en/A/Conf.157/23> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

ZEYTİN, Zafer, “Yasal Mal Rejiminde Katkı Alacağı Ve Değer Artış Payı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, C.10, S.36, Erişim Adresi:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70280> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

“13 İlde Anadolu Lisesi Kalmadı”, **ArtıGerçek**, 13.02.2025, Erişim Adresi:
<https://artigercek.com/guncel/13-ilde-anadolu-lisesi-kalmadi-330808h> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

“Bekir Bozdağ’dan Tecavüz Açıklaması”, 18.11.2016, **CNN Türk**, Erişim Adresi:
<https://www.cnntrk.com/video/turkiye/bekir-bozdagdan-tecavuz-aciklamasi-575143>
(Erişim Tarihi: 06.01.2025).

“Kolombiya’da çocuk evlilikleri yasaklandı: Evlilik yaşı 18’e çıkarıldı”, 15.11.2024, **T24 Haber Platformu**, Erişim Adresi: https://t24.com.tr/video/kolombiya-da-cocuk-evlilikleri-yasaklandi-evlilik-yasi-18-e-cikarildi,62128_(Erişim Tarihi: 06.01.2025).

“Yeni Eğitim Tartışması: 4+4+3”, **Gazeteoksijen**, 21.02.2025, Erişim Adresi:
<https://gazeteoksijen.com/egitim/yeni-egitim-tartismasi-liseler-zorunlu-olmaktan-ciksin-443-olsun-235557> (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

MAHKEME KARARLARI

AİHM Bajrami- Arnavutluk Davası, Başvuru No: 35853/04, 12.12.2006.

AİHM Glaser/Birleşik Krallık, B. No: 32346/96, 19/9/2000.

AİHM Janis KHAN – Birleşik Krallık, B. No: 11579/85, 07.07. 1986.

AIHM Mandet- Fransa, B. No: 30955/12, 14.1.2016.

AIHM Nurcan Bayraktar- Türkiye, B. No: 27094/20, 27.06.2023.

AIHM Siliadin- Fransa, B. No: 73316/01, 26.07.2005.

AIHM Şahin-Almanya, B.No: 30943/96, 8.7.2003.

AIHM Şerife Yiğit- Türkiye, B. No: 3976/05, 02.11.2010.

AIHM Z.H.&R.H.- İsviçre, B. No: 60119/12, 08.12.2015.

Ankara 1. Aile Mahkemesi E. 2013/488 K. 2013/510 T. 17.04.2013.

Ankara 1. Aile Mahkemesi E. 2012/813 K. 2012/988 T. 04.07.2012.

Ankara 1. Aile Mahkemesi E. 2013/327 K. 2013/703 T. 27.05.2013.

Ankara 1. Aile Mahkemesi E. 2014/588 K. 2015/83 T. 29.01.2015.

Ankara 1. Aile Mahkemesi E. 2015/766 K. 2015/918 T. 25.06.2015.

Ankara 1. Aile Mahkemesi E. 2012/800 K. 2012/100 T. 05.07.2012.

Ankara 10.Aile Mahkemesi E. 2015/2086 T. 11.12.2015.

Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi, E. 2014/306 K. 2015/95.

Ankara 3.Aile Mahkemesi E. 2009/408 K. 2009/943 T. 30.03.2009.

Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi E. 2018/288 T. 16.07.2018.

Ankara 8.Aile Mahkemesi, 2009/906 E. 2009/1277 T. 08.07.2009.

Antalya BAM 6 CD E. 2020/1644 K. 2023/770 T. 23.05.2023.

AYM Hacı Polat, B. No: E. 2014/15959, T. 08.03.2018.

AYM 2005/103 E. 2005/89 T. 23.11.2005.

AYM E. 2012/65 K. 2012/128 T. 20.09.2012, 18.04.2013-28622 R.G.T.

AYM E. 2014/36 K. 2015/51 T. 27.5.2015 T, 10.06.2015-29382 R.G.T.

AYM E. 2015/108 K. 2016/46 T. 26.5.2016, 13.7.2016 - 29769 R.G.T sayılı Yerel Mahkemesinin 2016/46 S. Başvuru Kararı, Başvuru Dava Dilekçesi.

AYM E. 2015/108 K. 2016/46 T. 26.5.2016, 13.7.2016 - 29769 R.G.T.

AYM E. 2015/26 K. 2015/100 T. 12.11.2015, 11.12.2015 - 29559 R.G.T.

AYM E. 2015/43 K. 2015/101 T. 12.11.2015, 11.12.2015 – 29559 R.G.T.

AYM E. 2016/126 K. 2016/119 T. 22.06.2016.

AYM E. 2017/180 K. 2018/109 T. 6/12/2018, 23/1/2019 – 30664 RGT.

AYM Gökay Dayan, B. No: 2014/12206, 21.9.2017 T.

AYM Zafer Güvendi, B. No: 2014/1214, 6.12.2017 T.

Bursa BAM 7 CD E. 2021/1410 K. 2023/62 T. 11.01.2023.

Bursa BAM 7. CD E. 2021/170 K. 2022/379 T. 15.03.2022.

Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu E. 2022/3157 K. 022/3782 T. 19.12.2022.

Danıştay Onuncu Daire E. 2021/1747 T. 28.06.2021.

İstanbul BAM 20 CD E. 2017/2997 K. 2018/1787 T. 12.11.2018.

İstanbul BAM 20 CD E. 2022/2235 K. 2022/2682 T. 06.12.2022.

İstanbul BAM E. 2023/1284 K. 2023/1261 T. 13.06.2023.

İstanbul BAM 25 CD E. 2022/1968 K. 2023/7 T. 23.01.2023.

İzmir BAM 15 CD E. 2022/1105 K. 2023/12233 T. 14.06.2023.

Konya BAM 7 CD E. 2023/729 K. 2023/897 T. 22.06.2023.

Yargıtay 14 CD E. 2018/20001 K. 2018/12750 T. 21.06.2018.

Yargıtay 14 HD E. 2019/2001 K. 2019/12750 T. 26.11.2019.

Yargıtay 14.CD E. 2011/7094 K. 2013/487 T. 24.11.2013.

Yargıtay 2 HD E. 2009/9299 K. 2010/11210 T. 7.6.2010.

Yargıtay 2. HD E. 2003/1085 K. 2003/2492 T. 26.2.2003.

Yargıtay 2. HD E. 2003/1087 K. 2003/2563 T. 27.2.2003.

Yargıtay 2. HD E. 2003/1950 K. 2003/3185 T. 10.3.2003.

Yargıtay 2. HD E. 2003/6480 K. 2003/7586 T. 26.5.2003.

Yargıtay 2. HD E. 2004/15803 K. 2005/1700 T. 10.2.2005.

Yargıtay 2. HD E. 2005/1635 K. 2005/4300 T. 21.3.2005.

Yargıtay 2. HD E. 2005/2134 K. 2005/4925 T. 28.3.2005.

Yargıtay 2. HD E. 2006/6047 K. 2006/14205 T. 18.10.2006.

Yargıtay 2. HD E. 2007/16487 K. 2009/1771 T. 9.2.2009.

Yargıtay 2. HD E. 2007/16490 K. 2009/1354 T. 4.2.2009.

Yargıtay 2. HD E. 2007/19532 K. 2009/2335 T. 16.2.2009.

Yargıtay 2. HD E. 2009/16479 K. 2010/18720 T. 8.11.2010.

Yargıtay 2. HD E. 2009/4261 K. 2010/8141 T. 26.4.2010.

Yargıtay 2. HD E. 2009/4262 K. 2010/8639 T. 29.4.2010.

Yargıtay 2. HD E. 2009/7461 K. 2009/15299 T. 9.9.2009.

Yargıtay 2. HD E. 2011/16683 K. 2012/29409 T. 6.12.2012.

Yargıtay 2. HD E. 2011/4235 K. 2011/7649 T. 3.5.2011.

Yargıtay 2. HD E. 2012/7078 K. 2013/7749 T. 21.3.2013.

Yargıtay 2. HD E. 2013/20482 K. 2014/5005 T. 10.3.2014.

Yargıtay 2. HD E. 2015/17301 K. 2016/9626 T. 10.5.2016.

Yargıtay 2. HD E. 2015/3626 K. 2015/9331 T. 6.5.2015.

Yargıtay 2. HD E. 2017/3302 K. 2019/2245 T. 6.3.2019.

Yargıtay 2. HD E. 2023/174 K. 2023/2797 T. 1.6.2023.

Yargıtay 2. HD E. 2023/2853 K. 2023/2023 T. 27.04.2023.

Yargıtay 2. HD E. 2024/1237 K. 2024/1168 T. 22.2.2024.

Yargıtay 2. HD E. 13.4.2004.

Yargıtay 2. HD E. 1999/13645 K. 2000/1032 T. 2.2.2000.

Yargıtay 2. HD E. 2004/3737 K. 2004/4675.

Yargıtay 2. HD E. 200/2133 K. 2005/4855 T. 28.03.2005.

Yargıtay 4. HD E. 9966/5096 (YKD 2008, C. XXXIV, 1718) T. 10.04.2008.

Yargıtay 9 CD E. 2021/10080 K. 2024/28.

Yargıtay 9 CD E. 2021/15646 K. 2023/789 T. 21.02.2023.

Yargıtay 9. CD E. 2021/18817 K. 2024/1502 T. 22.2.2024.

Yargıtay 9. CD E. 2021/9012 K. 2023/7514 T. 20.11.2023.

Yargıtay 9. CD E. 2023/13307 K. 2024/3771 T. 29.4.2024.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-349 K. 2014/96 T. 25.2.2014.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-517 K. 2013/514 T. 26.11.2013.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-552 K. 2013/518 T. 26.11.2013.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-564 K. 2013/445 T. 12.11.2013.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-575 K. 2014/76 T. 18.2.2014.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2013/14-749 K. 2015/277 T. 15.9.2015.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2014/14-47 K. 2015/178 T. 2.6.2015.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2021/14-100 K. 2021/321 T. 29.6.2021.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E. 2023/9-438 K. 2024/119 T. 13.3.2024.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E:2/176, K:57 T. 01.02.1985.

Yargıtay İctihadı Birleştirme Genel Kurulu E. 1965/3 K. 1965/3 T. 14.6.1965.

Yargıtay İctihadı Birleştirme Kurulu E. 1935/103 K. 1935/15 T. 7.6.1935.

EKLER

Ek-1. Etik Kurulu Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 23.06.2023-243574

1993

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
Akademik Değerlendirme Koordinatörlüğü

Sayı : E-62310886-605.99-243574
Konu : Ayşe Yaşar Yıldırım'ın Etik Kurul Onayı
Hk.

23.06.2023

HUKUK FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 29.05.2023 tarih ve 235231 sayılı yazınız.

Enstitünüz Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ayşe Yaşar Yıldırım'ın, "Erken Yapılan Evliliklerin Türk Hukuk Kültürü Bakımından Yargı Mercilerindeki Algısı, Hâkim Hukuk Kültürünün Sosyo-Legal Analizi" başlıklı tez önerisi değerlendirilmiş ve bilgilerinize ekte sunulmuştur.

Prof. Dr. M. Abdülkadir VAROĞLU
Kurul Başkanı

Ek: Değerlendirme Formu

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BS4BRAM63P

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/baskent-universitesi-ebys>

Baskent Üniversitesi Bağlıca Kampüsü Fatih Sultan Mahallesi Eskişehir Yolu 18. Km 06790

Bilgi için: Gamze SONBAY

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Koordinatör

Telefon No: 0 312 246 67 40 Faks No: 0 312 246 66 05

Telefon No: 246 66 66 / 5138

e-Posta: adk@baskent.edu.tr İnternet Adresi: www.baskent.edu.tr

Kep Adresi: baskentuniversitesi@hs02.kep.tr

Sayı : 17162298.600-161
Konu : Tez Önerisi

05 HAZİRAN 2023

İlgili Makama

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ayşe Yaşar Yıldırım'ın, "Erken Yapılan Evliliklerin Türk Hukuk Kültürü Bakımından Yargı Mercilerindeki Algısı, Hâkim Hukuk Kültürünün Sosyo-Legal Analizi" adlı tez önerisi değerlendirilmiş ve yapılmasında bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir.
Bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Araştırma Kurulu

Ad, Soyad	Değerlendirme	İmza
Prof. Dr. M. Abdülkadir Varoğlu	Olumlu/Olumsuz	
Prof. Dr. Gözen Güner Aktaş	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Sadegül Akbaba Altun	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Filiz Kalelioğlu	Olumlu/Olumsuz	
Prof. Dr. Hidayet Hale Künüçen	Olumlu/Olumsuz	
Prof. Dr. Özcan Yağcı	Olumlu/ Olumsuz	

Prof. Dr. Filiz Kalelioğlu'nun çalışmaya ilişkin görüşleri:

Veri toplama takvimi etik izin alındıktan sonra olmalıdır. Yeninden düzenlenmelidir.

Prof. Dr. Hidayet Hale Künuçen'in, çalışmaya ilişkin görüşleri:

Söz konusu tez önerisi **Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başvuru Formu** doldurularak başvurulmamıştır. Sadece ilk sayfası okunamayan bir el yazısı ile yazılmıştır.

Ek-2. Araştırma Soruları

1. Ne kadar süredir hakimlik mesleğini icra etmektesiniz?
2. Sizce bugün Türkiye'de çocuk yaşta evliliklerin durumu nedir?
3. (Hâkimlik) deneyiminize göre, bugün Türkiye'de ve görev yaptığınız bölgede çocuk yaşta evlilik uygulamasının ana nedenlerinden biraz bahseder misiniz?
4. Mahkemeye olağanüstü evlenme izni için başvuru yapan taraflarla ilgili gözlemlerinizi paylaşabilir misiniz?
5. Takdir yetkinizi neye göre kullanıyorsunuz? Mahkemeye başvuru yapan taraflara ilişkin gözleminizin takdir yetkinize etkisi oluyor mu/takdir yetkinizi nasıl etkiliyor?
6. Başvurucunun adli tıp incelemesinin ve sosyal incelemesinin yapılması konularında düşünceleriniz nelerdir?
7. TMK m.124 kapsamında olağanüstü sebeple evlenme izni veren düzenleme yeterli mi? Sorunlu alanları var mı? Varsa nelerdir? Türk aile yapısı için yerinde mi?
8. Evlenmeye izin verilmesi davası ve çocuk/ergen evlilikleri kapsamında geleneksel değer ve uygulamaların yargılamaya etki ettiğini düşünüyor musunuz?
9. Türkiye'de çocuk yaşta evlilikler ortadan kaldırılacaksa ne yapılması gerekir ve adalet sisteminin rolü ne olabilir?
10. Evlenme yaşı kaç olmalı?